

HAL
open science

France and Banat between 1916-1919, seizures of war and peace

Ionela-Felicia Moscovici

► **To cite this version:**

Ionela-Felicia Moscovici. France and Banat between 1916-1919, seizures of war and peace. History. Université de Strasbourg; Universitatea Babeş-Bolyai (Cluj-Napoca, Roumanie), 2013. Romanian. NNT : 2013STRAG031 . tel-01089688

HAL Id: tel-01089688

<https://theses.hal.science/tel-01089688>

Submitted on 2 Dec 2014

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

ÉCOLE DOCTORALE : n° 519 « Sciences humaines et sociales – perspectives européennes »

Art, Culture et Civilisation de l'Europe

THÈSE présentée par :

Ionela-Felicia MOSCOVICI

soutenue le : **30 septembre 2013, à Cluj-Napoca, Roumanie**

pour obtenir le grade de : **Docteur de l'université de Strasbourg**

Discipline/ Spécialité : HISTOIRE

**LA FRANCE ET LE BANAT ENTRE
1916-1919, LES CONVULSIONS DE LA
GUERRE ET DE LA PAIX**

THÈSE dirigée par :

M. GRANDHOMME Jean-Noël

Maître de conférences habilité à diriger des recherches, Université de Strasbourg

M. BOCŞAN Nicolae

Professeur des Universités, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, Roumanie

RAPPORTEURS :

M. VESE Vasile

Professeur émérite, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, Roumanie

M. RĂMNEANŢU Vasile

Maître de conférences habilité à diriger des recherches, Universitatea de Vest, Timişoara, Roumanie

AUTRES MEMBRES DU JURY :

M. MÜLLER Claude

Professeur des Universités, Université de Strasbourg

M. BUCUR Marius

Maître de conférences habilité à diriger des recherches, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, Roumanie (président)

M. IANCU Gheorghe

Chercheur en histoire moderne et contemporaine, Institutul de Istorie „George Bariţiu”, Cluj-Napoca al Academiei Române

CUPRINS

ARGUMENT.....	4
INTRODUCERE	8
1. Izvoarele Războiului Mondial la nivel regional și internațional	8
2. Metodologie.....	11
3. Banatul înainte de război.....	13
4. Banatul în timpul războiului	16
PARTEA I	23
CAPITOLUL I	23
RĂZBOIUL MONDIAL ȘI NEUTRALITATEA ROMÂNIEI – UN DESTIN ÎN SUSPENSIE PENTRU BANAT.....	23
I.1. Anul 1914 – ca substrat al revendicării Banatului.....	25
I.2. Metamorfozele revendicării Banatului	39
I.2.1. Receptarea diplomatică a revendicării Banatului.....	42
I.2.2. În miezul neliniștilor – Banatul <i>via</i> Petrograd, <i>via</i> Paris.....	45
I.2.3. Banatul <i>ad infinitum</i>	55
I.2.3.1. Injoncțiunea Belgradului prin Sofia	55
I.2.3.2. Continuități și rupturi în relațiile cu Rusia	60
I.2.3.3. Secvențe diplomatice româno-sârbe	66
I.3. Anul 1916 și garanția de a obține Banatul	69
CAPITOLUL II.....	78
DESCHIDEREA UNUI FRONT PARALEL CELUI DIPLOMATIC - PROPAGANDA ..	78
II.1. Ipostaze jurnalistice de revendicare a Banatului – o revistă a presei franceze cotidiene	78
II.1.1. 1914 – (re)descoperirea Banatului	83
II.1.2. 1915 – un complicat registru de revendicare.....	88
II.1.2.1 Sub semnul discreției.....	89
II.1.2.2. Sub semnul contradicției.....	92
II.1.2.3. De la incertitudine la garantarea obținerii.....	101
II.1.3. 1916 – imperativul unui tratat de alianță.....	116
II.2. Polemica româno-sârbă din presa periodică privind miza de adjudecare a Banatului	122
II.3. Atitudini intelectuale și politice în broșurile de revendicare ale regiunii bănățene	144
PARTEA A II-A	162
CAPITOLUL III.....	162

MARELE ALIAT, ÎNTRE PROVOCARE ȘI RESPONSABILITATE – MISIUNEA MILITARĂ FRANCEZĂ ÎN BANAT	162
III. 1. Intriga anului 1919	162
III.1.1. Banatul și ultimul armistițiu	163
III. 1.2. Contextul instalării „ocupației sârbe aliate”	169
III. 1.3. O „prezență absentă” a trupelor franceze	180
III.1.3.1. Pecetea lui Gambetta	180
III.1.3.2. „Turneul de pacificare” al generalului Berthelot prin Banat	186
III. 2. Misiunea franceză de interpunere	198
III. 2.1. Ocupația sârbească vs. interveția franceză	198
III. 2.2. Ocuparea Banatului devine o necesitate	207
III. 2.3. Misiunea de interpunere este o responsabilitate	215
III. 2.4. Prioritatea generalului Berthelot – drumul spre Paris prin Banat.....	222
III. 3. Zona de ocupație franceză din Banat, ...	225
III. 3. 1. Într-o <i>zodie tristă</i> cu generalul Farret	225
III. 3.2. Într-o <i>zodie optimistă</i> cu generalul de Tournadre.....	236
III. 3.3. Ipostaze ale unei relaționări franco-române dincolo de îndatoriri.....	241
III. 3.4. Timișoara, ultimul bastion francez și Comisia de Evacuare a Banatului.....	246
PARTEA A III-A	251
CAPITOLUL IV	251
1919, PENTRU BANAT – UN AN AL SOLUȚIILOR	251
IV.1. Deprecierea conflictului, spre un sfârșit al războiului	251
IV. 2. Banatul <i>ad infinitum</i>	262
IV.2.1. În miezul neliniștilor – Banatul <i>via</i> Paris.....	263
IV.2.2. Creditul unui Banat întreg respins la Belgrad	266
IV.3. Reprezentarea convențională a Banatului, Comité d’étude și Emmanuel de Martonne	270
IV.4. Preliminarele unei scindări dinainte anunțate	278
IV.5. Revendicările Banatului în oglindă: memoriul românesc vs. memoriul sârbesc... 293	
IV.6. În căutarea celei mai bune soluții, Banatul și Comisia afacerilor române și iugoslave	306
IV.6.1. David George Lloyd dă Banatul „spre adopție”	307
IV.6.2. Propunerile palimpseste ale frontierelor bănățene și minutele Comisiei afacerilor române și iugoslave.....	312
IV.6.3. Din spatele ușilor închise – păreri și impresii	335
IV.7. Spre „ultima frontieră”	344
IV.8. Banatul în vârtejul partizanatelor afective: Ion I.C. Brătianu vs. Take Ionescu....	364

CAPITOLUL V.....	381
SAGA PROVINCIEI BĂNĂȚENE ÎN 1919	381
V. 1. Propaganda pentru Banat, sumare ilustrări anterioare anului 1919.	382
V.2. Presa franceză, o punte de receptare a revendicării Banatului în 1919.....	385
V.2.1. Sub masca imparțialității.....	388
V.2.2. Lamentațiile din jurul Banatului.....	406
V. 3. Configurarea unei metodologii de revendicare – lucrările cu caracter propogandistic	420
V.3.1. Actul de revendicare al Banatului.....	423
V.3.1.1. Orgolii și viziuni românești	423
V.3.1.2. Orgolii și viziuni sârbești.....	430
V.3.2. Secvențe argumentative și resurse mobilizatoare.....	434
V.3.2.1. Instrumentarul românesc.....	434
V.3.2.2. Instrumentarul sârbesc.....	445
O scurtă evaluare ex-post a situației provinciei bănățene.....	451
CONCLUZII.....	453
BIBLIOGRAFIE	458
LISTĂ NOMINALĂ A ANEXELOR.....	493

ARGUMENT

Departate de a fi pecetluit și absolutizat, Primul Război Mondial face, de aproximativ două decenii, obiectul unei pasionante (re)descoperiri mai ales în istoriografia franceză. Apropiindu-se de primul său centenar, conflictul își redistribuie palierele conotative ale istoriei sale, probând o decriptare interdisciplinară: diplomatie, istorie culturală, istorie a memoriei, antropologie istorică. Propunându-ne să desfacem suma evenimentelor trecute ale Marelui Război, am încercat să urmărim destinul ținutului bănățean pe un parcurs restrâns. Tema propusă cercetării s-a conturat astfel: *Franța și Banatul în anii 1916-1919, convulsiile războiului și ale păcii/La France et le Banat entre 1916-1919, les convulsions de la guerre et de la paix.*

Din simpla privire a cuprinsului acestei cercetări pot să se nască, în mod justificat, mai multe întrebări. Am putea spune de ce această asociere a Franței și a Banatului? Ce ar putea avea în comun Marele Aliat cu acest ținut îndepărtat? O astfel de abordare, a relaționării unuia dintre principalii beligeranți antantiști, Franța, cu o regiune a Europei Centrale, Banatul, propulsată în război ca teritoriu inamic, devenită mai apoi un fel de „pradă de război”, pentru care se disputau doi dintre aliații mai mici: Regatul sârbilor, croaților și slovenilor și România, se întrevede ca fiind necesară din mai multe considerente. Motivația opțiunii de a trata o astfel de relaționare se ancorează și în faptul că putem tinde spre o mai bună cunoaștere a primului conflict mondial din perspectivă regională numai atunci când privim și de o parte și de cealaltă a frontului, fără să ne rezumăm la o explicație mono-cauzală a ceea ce a rămas din Banatul istoric. Apoi pentru că Banatul a fost la finalul conflictului spațiul de manevră al trupelor franceze cărora contextul le-a dat caracterul unei prime misiuni militare de pacificare din lume. Aici, departe de Franța, în chiar inima Banatului, s-a născut un model de intervenție postconflictuală.

Mai apoi ne-ar intriga aceste limite temporale? De ce prima parte este alocată triadei 1914-1915-1916 cu un crescendo pe vârful acestei perioade, iar partea a doua dedicată în întregime primelor luni de pace – noiembrie 1918 - septembrie 1919? Istoricul Ion Bulei a numit sugestiv primul interval de timp „un arc al așteptării”, iar expresia ne-a dat șansa unui joc de cuvinte. Jaloanele pot fi ușor percepute ca fiind anul intrării României în război cu garanția obținerii întregului Banat, iar 1919 ca fiind trecerea spre pace cu risipirea în trei zări. Această „țară dintre ape” nu este privită din perspectiva restrictivă a unui ținut câștigat sau pierdut, ci din diferitele stadii ale unui parcurs convulsiv sub atenta supraveghere a Franței.

Nu e vorba de învingători sau de învinși, ci de o situație specială creată de război și care a conectat, tot prin intermediul unui arc Franța și Banatul, un confiniu la limita dintre România și Serbia, dar în componența Monarhiei austro-ungare.

Procesul parcurgerii acestui prim „arc” ne-a intrigat dintru început. În chiar limita sa maximă Banatul a fost teoretic adjudecat, în august 1915. Trecuse un an de la declanșarea războiului, avea să se mai scurgă încă unul până când România să-și obțină certificatul de validare și de intrare în luptă. Cel de al doilea arc, cel curpins și în titlul tezei și putând jongla cu polisemia cuvântului, 1916 și 1919 este mai degrabă unul peste timp, din momentul în care România și-a lansat săgeata revendicării și a pornit apoi în căutarea ei. Banatul, clauză a unui certificat de obligațiuni, reprezenta o investiție pentru care România trebuia să lupte, urmând a se lovi de opoziția Serbiei, doritoare și ea a unei părți din provincie. Prima parte a acestei cercetări va fi rezervată identificării etapelor inițiale de revendicare diplomatică a Banatului, urmărind mai ales cu o deosebită atenție modul în care s-a construit discursul de solicitare și cum anume s-a reflectat acesta în presa și opinia publică franceză. Atrăși de anumite pasaje rezonatoare legate de argumentele invocate, care ne-au obligat să încetăm, am putut identifica în această perioadă a anului 1915 elementele de ancorare din domeniul istoriei, geografiei, strategiei, economiei, culturii, cele care ulterior au fost reluate și dezvoltate în timpul dezbaterilor Conferinței de Pace.

Un ultim semn de întrebare s-ar putea ridica asupra convulsiilor păcii. Trecerea de la prelungita stare de război la una de încetare a ostilităților și mai apoi căderea la pace nu avea cum să fie una lină. Uneori chiar exuberanța de a lăsa arma jos putea avea accente violente. Și pentru că în centrul interesului nostru a stat chiar destinul Banatului, am putut observa cât de dificil a fost parcurs acest prag într-un interval de câteva luni, noiembrie 1918 - septembrie 1919. Destrămarea Imperiului austro-ungar a translatat spiritul de revoltă de pe front pe ulițele satelor bănățene, impresia falsă a războiului abandonat departe de casă avea să-i urmărească pe soldații demobilizați până la vetrele lor și să se transforme acolo în spirit revoluționar. Aveau să intervină apoi în mod straniu aliații sârbi, sosiți ca pacificatori, dar rămași ca ocupanți. În această atmosferă de pace declarată, dar resimțită ca un posibil război iminent, s-a instalat misiunea militară franceză, cu responsabilitatea supravegherii acestui parcurs dificil de la război la pace. Toate aceste aspecte vor fi surprinse în partea a doua a acestei lucrări, de la intriga armistițiului belgrădean și până la evacuarea Banatului de trupele sârbe de ocupație și de armatele franceze de pacificare.

Explicit sau implicit, titlul proiectului propus spre cercetare probează existența centrelor de influență: Parisul, capitala Marelui Aliat, a fost perceput, aproape în mod unanim,

drept vioara întâi care dirija ordinea diplomatică europeană, centrul care își putea asuma merite considerabile în deschiderea orizonturilor de afirmare ale unor tinere națiuni reîntregite (desfășurarea tratatelor de pace); Bucureștiul vs. Belgrad (eventual Budapesta), în care se aflau pârgurile, mai influente sau mai firave, de afirmare a intențiilor de anexare a Banatului și de revendicare teritorială; orașele și localitățile bănățene: Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Vârșeț etc. care dispuneau de instrumentele și resursele de mobilizare și promovare dinamică și coerentă a aspirațiilor. Dacă am înscrie toate aceste nuclee pe o linie ierarhică în funcție de principalul atribut, s-ar contura centrele de comandă: internaționale, naționale și regionale. Astfel că ultima parte a tezei de față va fi alocată aspectelor diplomatice și de propagandă ale actului de revendicare a Banatului din cuprinsul încărcatului an 1919, punctându-se pe rând demersurile delegațiilor sârbă și română, dezbaterile din cadrul diferitelor foruri ale tribunalului de pace responsabile în trasarea limitelor teritoriale, memoriile și petițiile făcute în numele Banatului, dar și manifestările publice din domeniul propagandei: conferințe, broșuri, articole polemice.

Tratarea acestor trei părți, extinse ca dimensiuni și problematică, nu ar fi putut fi realizată fără contextualizarea și reordonarea secvențială a istoriei Banatului, premergătoare conflictului, dar și a celor patru ani și mai bine de război în prima linie, precum și fără o evaluare ex-post a partajului provinciei. Aceste sumare abordări nu au avut numai rolul de a întregi cadrul lucrării, ci au fost liante care au vizat aducerea la suprafață a particularităților deosebite ale ținutului bănățean.

De-a lungul timpului, în calea elaborării acestei lucrări s-au interpus și o serie de dificultăți, fie ele teoretice sau practice, obiective sau subiective, contextuale, pe care le-am putut surmonta călăuziți de cei care ne-au fost aproape. Dorim să mulțumim pe această cale profesorilor coordonatori științifici ai acestei teze, profesor univ. dr. Nicolae Bocșan și conferențiar dr. Jean-Noël Grandhomme, pentru sfaturile și îndrumările bibliografice constante, pentru încrederea cu care ne-au investit și răbdarea cu care au supravegheat prefacerile de formă și conținut ale textelor noastre.

Se cuvin a fi aduse mulțumiri tuturor aceluia care au vegheat la drumul devenirii noastre de până acum în diferitele sale etape, cu deosebire profesorului univ. dr. Ion Munteanu, cel care ne-a semnalat existența unei misiuni militare franceze în Banat și ne-a oferit posibilitatea realizării lucrării de diplomă pe acest subiect.

Totodată, dorim să lăsăm un gând de apreciere și recunoștință personalului unor instituții din țară și străinătate, pentru amabilitatea și disponibilitatea de a ne facilita documentarea: Bibliotecii Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj, cu deosebire d-nei

Mihaela Bedecan, pe al cărei sprijin am putut conta necondiționat. În aceeași ordine menționăm Bibliotecile Central Universitare „Lucian Blaga” din Cluj și „Eugen Tudoran” din Timișoara, Biblioteca Academiei Române din București, Arhivele Naționale ale României, Serviciile Județene Timiș și Caraș-Severin ale Arhivelor Naționale, Biblioteca Națională și Universitară din Strasbourg, Biblioteca municipală „André Malraux” din Strasbourg, Biblioteca Națională „François Mitterrand” din Franța, Biblioteca Sainte-Geneviève din Paris, Biblioteca de Documentare Internațională Contemporană din Nanterre, Arhivele militare de la Vincennes, Arhivele diplomatice de La Courneuve.

INTRODUCERE

1. Izvoarele Războiului Mondial la nivel regional și internațional

Profilul multietnic al provinciei bănățene va reprezenta fundalul pe care s-au calibrat lucrările generale cu studiile de specialitate, s-au suprapus textele memorialistice cu cele arhivistice, s-au validat și autentificat realitatea istorică cu articolele din presa contemporană evenimentului, conferindu-ne astfel suportul metodologic necesar. Demersul nostru a avut în vedere atât fondurile arhivistice disponibile în țară: Timișoara, Caransebeș, București, cât și cele din străinătate: Paris-Vincennes, Nanterre și La Courneuve; au fost supuse atenției atât documentele cu caracter local, cât și cele regionale, atât cele militare cât și cele diplomatice; au fost valorizate lucrările propagandistice și articole de presă pentru a reflecta discursul epocii și a fost depusă mărturia contemporanilor prin producțiile memorialistice și/sau comemorative.

În privința materialului de arhivă valorificat în această teză dorim să aducem o serie de lămuriri. Din rațiuni legate de constrângerile temporale ale programului de studii doctorale a trebuit să comprimăm pe cât posibil studiul în diferitele instituții deținătoare de materiale inedite. În aceste condiții ne-am orientat spre corpusurile de documente publicate atât în țară, cât și în străinătate, existând deja un real interes pentru această perioadă. Am avut astfel șansa de a identifica mai ușor surse referitoare la Banat. Menționăm aici doar câteva din prețioase instrumentare care se regăsesc și în lista bibliografică de la final: cele zece volume de documente reunite de un colectiv de istorici și arhiviști sub tutela Direcției Generale a Arhivelor statului din anii '80 (*1918 la români. Documentele Unirii: unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*); destul de recentul volum editat de Direcția Arhivelor diplomatice din cadrul Ministerului Român al Afacerilor Externe și de Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (*România la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Documente diplomatice*, vol. I, 1 decembrie 1918-28 iunie 1919); colecțiile apărute din grija Comisiei de publicare a Documentelor Diplomatice Franceze din seria 1914-1919, departament în cadrul Ministerului francez al Afacerilor străine (cele trei volume pe anul 1915 apărute între 2002-2004); ediția coordonată la Budapesta de cercetătoarea Adam Magda sub egida Institutului de științe istorice al Academiei ungare (*Documents diplomatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates*, vol. I, Octobre 1918 – Août 1919, 1993). La fel de valoroase s-au dovedit a fi volumele istoricilor Gheorghe Iancu și George Cipăianu (*La consolidation de*

l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919). Témoignages français, Bucarest, 1990); cel coordonat de profesorul Ion Munteanu (*Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene (1918-1919)*, București, 1983); cel care reunește pentru intervalul 1918-1920 documentele din arhivele militare de la Pitești (*Jurnal de operațiuni al Comandamentului trupelor din Transilvania (1918-1921)*, ediție îngrijită de Viorel Ciubotă, Gheorghe Nicolescu, Cornel Țucă, apărută la Satu Mare în 1998).

Există însă un consistent material de arhivă, necercetat/nelucrat/necumulat în mare măsură, pe care l-am putut identifica cu deosebire în Arhivele militare de la Vincennes. Însă drumul nostru spre acest prețios tezaur ne-a fost abătut din rațiuni tehnice și de securitate pe care forțul în care sunt depozitate cutiile cu documente nu prezintă garanții în acest sens. Arhivele Zonei de ocupație franceză a Banatului de Timișoara reunite, sub cota 20 N 875-896, alături de alte importante unități arhivistice din Marele Cartier General Francez (16 N), Misiunile Militare franceze (17 N), Armatele Frontului Oriental (20 N) fac obiectul unor derogări speciale pe care le-am primit formal, însă fără a avea totuși acces la documente. Eforturile d-lui profesor coordonator Jean-Nöel Grandhomme și bunăvoința d-lui locotenent Yves-Marie Rocher, de la Serviciul Istoric al Armatei Terestre Vincennes, cărora le mulțumim și pe această cale, au permis totuși consultarea a șase cutii din aceste fonduri. Completările necesare le-am putut găsi în primul volum al lucrării generalului Jean Bernachot, *Les Armées Françaises en Orient après l'armistice de 1918*, Paris, 1970.

O serie de documente disparate, rapoarte și informații ale ofițerilor francezi din Banat, trimise în copie și Ministerului Afacerilor Străine de la Quai d'Orsay, au fost identificate la Arhivele diplomatice de la La Courneuve. În citarea surselor am preferat totuși păstrarea referințelor folosite și la realizarea lucrării de dizertație, când am putut consulta rolele 303 și 304 din Fondul *Microfilme Franța*, aflate în custodia Arhivele Naționale ale României. În anii '80 o serie de documente diplomatice (Série Z Europe) și militare (20 N 876-878) au făcut obiectul unei campanii de microfilmare în Franța, însumând peste 1 200 de cadre, care tratează mai mult intervalul martie-iunie 1919 al Zonei de ocupație franceză din Banat.

Pentru studiul lucrărilor de propagandă deosebit de utile ne-au fost fondurile de carte veche de la Arhivele diplomatice de la La Courneuve. Aici au fost reunite (*mélanges*) o serie de broșuri și lucrări cu caracter de propagandă, în volume precum: *La Roumanie au Congrès de la Paix*, *La Serbie à la Conférence de la Paix*. Multe din aceste broșuri au fost oferite de către autori cu dedicație unor responsabili politici și diplomați francezi din 1919. În completare, au fost parcurse și lucrări din fondurile Bibliotecii de Documentare Internațională

Contemporană de la Nanterre. Această ultimă instituție ne-a oferit posibilitatea de a accesa importante stenograme ale Comisiei afacerilor române și iugoslave, organismul însărcinat cu studierea revendicărilor României și ale Regatului sârbilor, croaților și slovenilor asupra Banatului, precum și oferirea unor soluții de delimitare a teritoriului revendicat.

Pentru izvoarele arhivistice regionale ne-am orientat spre Serviciile județene ale Arhivelor Naționale din Timiș și Caraș-Severin, reușind să indentificăm o serie de documente importante în fondurile unor primării, prefecturi, oficii parohiale. Deosebit de valoros s-a dovedit a fi fondul Aurel Cosma jr. și Nicolae Ilieșiu, mai ales cel păstrat de Muzeul Banatului din Timișoara.

De asemenea, producțiile istoriografice sunt menite să confere referințe teoretice, să direcționeze tactic și conceptual explorarea noastră asupra trecutului bănățean, să modeleze notele introductive necesare interpretării dificilei partituri a Primului Război Mondial. Selecția bibliografică a reținut doar un cumul al celor mai importante lucrări ale istoricilor francezi și englezi Jean-Noël Grandhomme (misiunea militară franceză din România, studiile monografice dedicate cu precădere generalului Berthelot, dar și altor personalități militare și diplomatice), Georges Henri Soutou (diplomație și relații internaționale), Frédéric le Moal (lucrările despre contactele diplomatice și militare ale Serbiei și Italiei), Olivier Forcade (articolele despre caracterul primelor misiuni de interpunere și pacificare, despre cenzură), Stéphane Audoin-Rouzeau și Annette Becker (lucrările despre istoria culturală a Marelui război), John Horne (studiile despre violențele postconflictuale), Bruno Hamard (perspectiva războiului mondial în Balcani) etc. Solicitățile metodologice și conturarea lucrării propriuzise au întregit lista bibliografică. O viziune complementară au adus studiile și articolele istoriografiilor sârbă și maghiară, reținând cu titlul de exemplu pe Vojislav Pavlović, Dusan Bataković, Peter Pastor, György Litván.

O seamă de lucrări sau articole reunite la finalul acestei teze tratează intrarea României în conflictul mondial, dar majoritatea se rezumă la a menționa Banatul drept una din provinciile istorice obținute pe seama participării și a efortului de război, sunt prezentați pe scurt bănățenii aflați în București în acele momente și activitatea lor, fără a oferi o imagine de ansamblu a acestei regiuni atât la nivelul discursului intelectual intra și (inter)național, cât și cel al reprezentărilor străinilor și autohtonilor. Referiri mai amănunțite cu privire la poziționarea Banatului în tactica de revendicare a diplomației de la București am putut identifica în lucrările și studiile profesorului emerit Vasile Vese, în cele ale cercetătorului Hadrian Gorun. Menționăm, de asemenea, articolele istoricilor și profesorilor Gheorghe Iancu și George Cipăianu, ce au punctat diferite aspecte ale armistițiului de la Belgrad, care au

surprins dialogul la nivel diplomatic, privind instalarea și activitatea misiunii militare franceze în Banat, cele ale profesorului Ioan Munteanu privind statutul juridic și administrarea dificilă a regiunii bănățene, cele ale istoricilor Valeriu Leu, Vasile Rămneanțu și Vasile Dudaș referitoare la inventarierea violențelor la revenirea de pe front și a diferitelor suprapuneri de autorități.

2. Metodologie

Conturarea unei configurații diferite a conflictului și utilizarea pluralismului metodologic a făcut posibilă o remodelare a matricei, a tiparului „războiului pentru întregirea neamului”. Publicistul Florin Țurcanu apreciază nu fără teme că pentru istoriografia română, primul război mondial este unul uitat sau ancorat încă de amintitul tipar, substituindu-se esențialmente unei dimensiuni naționale¹. Însă posibilitatea de a urmări îndeaproape munca d-lui profesor Nicolae Bocșan în a reuni fragmentele de memorialistică bănățeană despre Marele Război, reabilitând și repunând în funcție perspectiva regională a conflictului, ne-a oferit modelul unei parcurgeri a evenimentului de jos în sus. Astfel „generația războiului și a unirii”² din Banat, cu puternica amprentă a unui spațiu multietnic și a unei înrolări într-o armată multinațională, va surprinde mai degrabă o serie de realități și particularități locale: demobilizarea, revoluția din 1918, ocupația militară sârbă, transferul de autorități.

Am analizat astfel structura și evoluția memoriei evenimentului/telor prin diversele lucrări memorialistice: jurnale, memorii, amintiri, chestionare, articole și numere comemorative, dicurs public, festivități și urme ale doliului, care nu încetează să modifice, să reconstituie și să reconstruiască istoria acestui Mare Război. Un demers ca al nostru a pledat pentru a da cuvântul reprezentanților „generației de foc”³, martorilor oculari, observatorilor și contemporanilor acelor timpuri, privilegiind mărturiile lor, pentru a putea lărgi paleta surselor interpretate și pentru a face față lacunelor documentare. Înainte de a ne asuma o răspundere criticabilă, ne vom lansa într-un scurt excurs. Excepție, de la regula enunțată mai sus, fac jurnalul și corespondența generalului francez Berthelot, bine ancorat totuși în mediul românesc și bun cunoscător al realităților sale, cel al generalului Juinot-Gambetta, aflat cu

---

¹ Florin ȚURCANU, *Une guerre oubliée, La première Guerre Mondiale*, în *Cités, La nation: renouvellement ou déclin*, 2007, tome 1, nr. 29, pp. 157-160.

² Nicolae BOCȘAN, *Memoria bănățeană a Marelui război și a Unirii cu România*, în Valeriu LEU, Nicolae BOCȘAN, *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, Cluj-Napoca, 2012, p. 31.

³ Categorie de vârstă ce a împărtășit aceeași experiență fondatoare a unei identități comune. cf. Stéphane AUDOIN ROUZEAU, Olivier FORCADE, *La société, la guerre, la paix : nouvelles problématiques, nouveaux objets*, în *Histoire, économie et société, La société, la guerre, la paix, 1911-1946*, 2004, tom 23, nr. 2, p. 169.

trupele sale de spahii marocani într-o conjuncturală cantonare la Timișoara, și însemnările unor externi: I. G. Duca, Nicolae Iorga, Alexandru Vaida-Voevod, generalul Radu R. Rosetti, regina Maria etc. Chiar dacă nu aveau o legătură directă și permanentă cu spațiul bănățean, aceștia erau conectați la evenimente ce se petreceau aici, datorită informărilor din partea unor băștinași. De exemplu, Nicolae Iorga s-a interesat de evoluția provinciei sub ocupația sârbească de la scriitorul bănățean Cassian Munteanu, iar Radu R. Rosetti a avut, în decembrie 1918, o întrevedere cu Caius Brediceanu referitoare la atitudinea de urmat în contextul diferendelor cu vecinii sârbi. Depozițiile actorilor menționați se dovedesc a fi veritabile instrumente de lucru, deoarece ei au avut un rol esențial în distribuția războiului purtat de români, au fost implicați direct în practica militară sau politică, cu repercursiuni asupra Banatului. În ciuda faptului că sunt telegrafiate, însemnările, notițele și corespondența lor conțin importante eșantioane de viață cotidiană, referiri la întâmplări ce se derulau în anticameră.

Evaluarea se desfășoară pe două circuite memoriale: unul rezultat dintr-o căutare proprie și o ambiție voluntară, dintr-un filtru interior al protagoniștilor (jurnalele, memoriile, amintirile), celălalt parcurs fiind produsul unei exigențe și a unei provocări exterioare: răspunsuri ce trebuiau construite pe baza chestionarului profesorului Nicolae Ilieșiu. Cea de a doua cale are la bază ancheta sociologică, chestionarul fiind un instrument de evaluare a atitudinilor.

Pentru Nicolae Ilieșiu efortul de restabilire a faptelor îmbracă forma documentării, astfel că în locul propriei mărturii, monodice, vom avea parte de una colectivă, polifonică. Din propria experiență au luat naștere întrebările, la care nu se hazardează să răspundă singur, probabil incomplet, nesatisfăcător, ci stârnește rememorarea altora, îi provoacă pe cei mulți, anonimi, adevăratele victime ale istoriei, ale căror mărturii vor converge spre o imagine mai completă, mai amplă, mai complexă. Tehnica de exploatare a acestor mărturii, amintiri o reprezintă interpretarea comparativă, prin aplicarea aceleiași grile, trimiterea aceluiași chestionar în toate satele și comunele. Această adevărată „parcelare” a efortului științific se modelează pe harta întregului Banat, cartografiind regiunea pe comitate: Timiș-Torontal, Caraș, Severin. Originale se păstrează doar pentru cel din urmă comitat, însumând 220 de dosare, cu unul sau două chestionare, pentru celelalte două comitate există doar o prelucrare a lor, Nicolae Ilieșiu oferindu-ne „o memorie de împrumut”, o mărturie scrisă la „a doua mână”.

Efortul de a recupera istoria Banatului din acei ani de război nu s-a realizat dintr-o singură ipostază națională, ci atât cât ne-a fost posibil, chiar și în absența unor fonduri arhivistice belgradene sau budapestane, am ținut cont de valențele ținutului în forma unei

macrostructuri multinaționale: coabitarea românilor, sârbilor, germanilor, maghiarilor etc. Fiecare dintre aceste naționalități a avut propria perspectivă asupra războiului, și-a urmărit propria cauză și interesul său particular, a intrat în contradicție și dispută cu vecinii pe care i-a stigmatizat, i-a izolat. Dezechilibrele s-au produs relativ ușor și repede, însă resorturile se întrevădeau greu de stabilizat nu doar pe filon diplomatic, ci și pe plan local. Comunitățile locale, dar și regiunea în sine pierduseră imaginea de ansamblu a unei lumi fără de război, fiind puse în ipostaza unei demobilizări generale. Mai apoi alături de aceiași vecini au trebuit să redescopere și să întrețină exercițiul toleranței și al buneii conviețuirii. Intră în această categorie foștii camarazi de arme, funcționarii din administrație, parte dintre ei rămași în funcție indiferent de schimbări, intelectuali din garda locală, regională sau națională, populația satelor și orașelor. Astfel, prin intermediul documentelor de arhivă franceze, a rapoartelor ofițerilor francezi ca instanțe neutre și detașate, martori sau actori, imparțiali sau părtinitori față de populația bănățeană, am refăcut în mod secvențial diferite profiluri: ale unor localități, între care s-a individualizat cu precădere Lugojul, devenit fieful misiunii militare franceze, ale unor autorități: administrative maghiare și militare sârbe mai ales din Timișoara, ale relației populației românești cu autoritatea militară franceză.

În încercarea de înțelegere și de așezare logică a evenimentelor și de reconstituire a parcursului istoric, ne-am lansat pe versantul receptării literaturii istoriografice, identificând mai multe limite: lucrările interbelice puțin detașate din punct de vedere temporal, cu dimensiunea propriei participări și a contemporaneității evenimentului (Kiriteșcu, Lupaș, Iorga etc.); sintezele puternic înregimentate politic și purtând șablonul comunist; studiile ce se reunesc sub eticheta de „războiul de reîntregire a neamului”; producțiile ultimei decade ce urmăresc parcursurile și resurgențele războiului asupra generațiilor contemporane și celor care i s-au succedat.

3. Banatul înainte de război

Banatul a fost o realitate administrativă și economică integrantă a Imperiului Austro-Ungar, cu funcție de polarizare, de structurare și de organizare a numeroase câmpuri de activitate, întruchipând de asemenea o entitate sociologică, prin sentimentul de apartenență al acestei populații față de o comunitate cosmopolită din punct de vedere etnico-religios⁴.

---

⁴ Adriana BABEȚI, *Le Banat: un Paradis aux confins* în Adriana BABEȚI, Cécile KOVACSHAZY, *Le Banat: un Eldorado aux confins*, Culture d'Europe Centrale, Hors série 2007, nr. 4, p. 18.

Limba a constituit un element fundamental al supraviețuirii și păstrării caracterului național al bănățenilor de origine română. Astfel că o serie de măsuri ale statului ungar au avut în vedere promovarea unei politici de asimilare și de impunere a limbii maghiare în diferite domenii ale vieții publice bănățene. Cu puțin înainte de începutul secolului al XX-lea s-a lansat un proiect de lege care urmărea maghiarizarea toponimelor (Traian Lalescu, în broșura sa *Le problème ethnographique du Banat*, Paris, 1919, va oferi comente și contextualiza exemplul localității natale a tatălui său și diferitele sale denumiri). La Arad și Lugoj s-a protestat împotriva unei astfel de măsuri cu caracter antinațional⁵.

Sub aspect politic, în iulie 1901 la Timișoara, protopopul George Popovici avea în vedere relansarea Partidului Național Român, dar autoritățile nu și-au dat acordul. În cadrul unei reuniuni electorale de la Lugoj din 23 octombrie/5 noiembrie 1905, același reprezentant român a ținut o alocuțiune : „*declarăm că ținem mai presus de toate la limba și naționalitatea noastră și mai bine murim decât să le schimbăm.*” A fost cerută și introducerea votului universal, deoarece „*voim ca numai adevărații aleși ai poporului să ajungă deputați și reprezentanți ai lui în parlamentul țării*”⁶. Aceste declarații se sincronizau cu hotărârea liderilor politici români de a relua activismul politic și de a include în programul național autonomia întregii națiuni române din Ungaria⁷, inclusiv din Banat. Menținerea votului cenșitar, care încuraja corupția și abuzurile, și realizarea unor proiecte electorale care defavorizau votul naționalităților au determinat proteste din partea românilor.

Sfârșitul primului deceniu al secolului al XX-lea va determina afirmarea pe planul luptei naționale a unor fruntași bănățeni: Valeriu Braniște, istoricul Ion Sârbu, juriștii Aurel Cosma și George Dobrin.

Legile cele mai aspre care urmăreau imprimarea unui caracter maghiar tuturor locuitorilor Banatului veneau pe filiera educației. În 1907, ministrul cultelor și instrucțiunii publice Albert Apponyi, ajustată ulterior cu modificările din 1913. Pe lângă aspectele pozitive, de modernizare și uniformizare a instituțiilor școlare, s-a manifestat preocuparea clară de a le subordona unor obiective politice de maghiarizare⁸. Astfel se avea în vedere mărirea numărului de ore cu predare în limba maghiară și introducerea studiului acestei limbi în școlile confesionale sau cele întreținute de comunitățile locale. Se cerea uniformizarea dotărilor și a retribuției salariale a învățătorilor. Multe școli confesionale, care au cerut ajutor de la bugetul de stat, au trebuit să urmeze cerințele noii legi sau au fost nevoite să-și sisteze

⁵ Vasile V. MUNTEAN, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara, 1990, p. 230.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Radu PĂIUȘAN, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, 2005, pp. 46-47.

⁸ Angela DUMITRESCU, *Din istoria învățământului confesional românesc din Banat – legea XVI din 1913*, în *Banatica*, 2010, tom 20, nr. 2., p. 246.

temporar activitatea. Conștienți de consecințele unei asemenea legi, liderii bisericii ortodoxe, mitropolitul Ion Mețianu, episcopii Nicolae Popea al Caransebeșului și Ioan I. Pop al Aradului⁹.

Pe lângă demersurile politice și petiționare, cultura națională a fost o formă de rezistență¹⁰: activitatea din cadrul săcietății culturale Astra, organizarea de coruri și de fanfare pe lângă școlile sau bisericile din fiecare comună, remarcându-se grupurile corale de la Lugoj sub bagheta compozitorului Ion Vidu, Chizătău, Coștei, Uzdin¹¹, societatea corală de la Sasca Montană, „reuniunile de lectură, cânt și musică”, reuniunile de învățători sau cele ale femeilor române, filiale ale Fondului de Teatru Român¹². Această cale culturală avea să slujească unor idealuri naționale și politice. Vasile Goldiș, director al despărțământului Astrei din Arad avea să surprindă foarte bine menirea acestei instituții de cultură. „*Ea are să intre adânc în viața sătenilor noștri... să-i învețe a cunoaște puterea unirii în cuget și în simțire*”¹³.

Se remarcă activitatea ziarului național *Drapelul* (singurul de acest fel din Banat), publicat la Lugoj, încă din 1901. Redactorilor săi li s-au intentat procese de presă, astfel Coriolan Brediceanu, Mihail Gașpar, Cornel Jurcă și Ștefan Petrovici sunt nevoiți să ispășească diferite sentințe în temnițele maghiare.

România era preocupată de soarta conaționalilor ei de peste munți, însă încerca pe cât posibil ca acțiunile sale să fie discrete, să nu atragă după sine consecințe diplomatice periculoase. Majoritatea gesturilor sale de implicare s-au realizat pe tărâm cultural, cel care putea cel mai bine camufla orice insinua cu caracter național. „*Deplin conștient de rolul ce este chemat a îndeplini în stăvilirea echilibrului dintre marile puteri europene, Statul român nu organizează o iredentă, nu tulbură pacea cu intervențiuni neoportune, ci caută să-și consolideze situația internă și externă pentru a putea întâmpina criza care se întrededa limpede. Alianța sa cu Germania și Austro-Ungaria era determinată de conjunctura de atunci a politicii europene. Ea nu însemna o renunțare la realizarea integrală a unității, pe care și opinia generală a Apusului civilizată o proiecta într-un viitor nu prea îndepărtat. Era o politică de cumișenie a unui stat mic, intercalat între tendințele de expansiune alor două Mari Puteri*”¹⁴.

---

⁹ Radu PĂIUȘAN, *op. cit.*, p. 66.

¹⁰ Ioan MUNTEANU, *Mișcarea națională din Banat 1881-1918*, Timișoara, 1994, p. 154.

¹¹ Radu PĂIUȘAN, *op. cit.*, pp. 77-78.

¹² Valentin SANDU, *Rolul bănățenilor în cadrul „Societății pentru un Fond de teatru român” (1870-1914)*, în *Banatica*, 2011, nr. 21, pp. 335-336.

¹³ Alexandru ROZ, *Noiembrie 1918. Aradul – capitala Transilvaniei*, Arad, 2002, p. 111.

¹⁴ Silviu DRAGOMIR, *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*, în *Transilvania*, noiembrie-decembrie, 1943, nr. 11-12, p. 794.

4. Banatul în timpul războiului

Reperetele războiului în provincia bănăţeană

Primul Război Mondial sau Marele Război (la Grande Guerre) cum este numit în istoriografia franceză este un *eveniment*, în întreaga accepţiune a termenului. Acesta reprezintă un interval al unei rupturi, un punct de inflexiune, o întrerupere vremelnică a cursului istoriei, determinând apoi o reorganizare și o reconfigurare a lumii și a înțelegerii ei. Este un cutremur al epocii, o seamă de istorici considerându-l convențional momentul de debut al secolului XX, suprimându-i astfel primul deceniu.

Imensa înfruntare mondială, militară, economică și ideologică este mai ales o experiență, o traumă colectivă, un fragment de viață cotidiană, o situație limită trăită de bărbați și femei de toate vârstele și de toate categoriile sociale. De asemenea *evenimentul* solicită un timp de adaptare a reprezentărilor cu efectele produse, deoarece faptele trebuiau reconstituite și apoi emise judecățile¹⁵.

În jurul acestui eveniment a renăscut interesul cercetătorilor, fiindu-le suficiente câteva noi întrebări și privirea dintr-o altă perspectivă pentru a reconsidera anumite aspecte ale istoriei. Franța, unde fenomenul redescoperirii primului război mondial se manifestă cu cea mai mare forță, pune la dispoziția cercetătorilor o sumă de centre de studiere a războiului.

Imperativul acestei noi viziuni a fost surprins de Cristophe Prochanson în prefața cărții *Au nom de la patrie. Les Intellectuels et la première guerre mondiale*. „O nouă generație de istorici... încearcă astăzi să abordeze primul război mondial ca pe un fenomen total. Scăpați de constrângerile tradiției istoriografice de tip patriotic, ei s-au eliberat de vechile întrebări care au sterilizat atâta timp istoria acestui conflict. Neinteresăți de o istorie acuzatoare – la adresa națiunii adverse, a ofițerilor incompetenți ori a pacifiștilor – ei reevaluează împrejurările și faptele în lumina unei antropologii istorice preocupate în primul rând de comportamentul oamenilor prinși în situații limită¹⁶.”

Participarea efectivă a țării noastre la conflagrația mondială este cuprinsă între 4/17 august 1916, prin semnarea tratatului cu Antanta și declarația de război către Puterile Centrale, și martie-mai 1918, cu extensia din noiembrie același an. Astfel pe parcursul anului 1918, România a trăit două experiențe de învinsă (prin încheierea în 7 mai a Tratatului de Pace separată de la București) și mai apoi de învingătoare (prin reintrarea în război în 10 noiembrie 1918 de partea Antantei).

¹⁵ Regis DURAND, *Introduction*, în Michel POIVERT, *L'ÉVÉNEMENT, les images comme acteurs de l'histoire*, Paris, 2007, pp. 11-14.

¹⁶ Florin ȚURCANU, *Războiul uitat*, în *Revista 22*, 27 septembrie-3 octombrie 2005, nr. 812, p. 37.

Misiunea militară franceză, octombrie 1916 – martie 1918, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot a avut o contribuție esențială la menținerea României printre beligeranți. Armata română a putut fi reconstituită după eșecul din septembrie 1916, datorită ofițerilor și tehnicienilor francezi, a căror simplă prezență a soldaților aliați a potențat moralul trupelor. În urma experienței dobândite în România, generalului Berthelot i-a fost încredințată o nouă misiune, din calitate de comandant al Armatei de Dunăre, noiembrie 1918 – aprilie 1919. Și din această postură, în noua ordine creată, generalul francez va fi un consecvent susținător al cauzei românești, implicit și a celei bănățene.

Întreg teritoriul european a fost mai mult sau mai puțin atins de război, iar Banatul nu a făcut excepție. În mod straniu, intervalul noiembrie 1918 – august 1919 a fost trăit de acest ținut mai intens decât cei patru ani de război, implicațiile ce au decurs din conflict au reverberat mai mult decât războiul în sine. Cazul particular al Banatului poate fi echivalat cu expresia istoricului François Furet: „*Cu cât un eveniment este mai încărcat de consecințe, cu atât mai puțin devine posibilă judecarea lui prin prisma cauzelor sale*”¹⁷.

Totuși, trebuie avute în vedere anumite aspecte ale conflagrației mondiale din perspectivă bănățeană. În construirea grilei de evaluare a conflictului din regiunea amintită, au fost luați în vedere câțiva coeficienți: mobilizarea prin înrolarea tinerilor pentru front, a satelor prin rechiziții pentru susținerea frontului, dezertarea, apropierea sau depărtarea de salvele de tun, invazia, ocuparea.

Lunile de vară ale anului 1914 au fost în Banat un amestec de sentimente contradictorii, o îmbinare deruntantă de îngrijorare și speranță. Asasinarea prințului moștenitor era regretată, mai ales datorită deschiderii manifestate de acesta în cercul său de la Belvedere, față de cauzele naționale și a disprețului pentru elita politică maghiară.

Decretul de mobilizare este publicat chiar și prin intermediul presei franceze. Astfel apare în ziarul *Le Temps*, sub forma unui anunț al consulatului general al Austro-Ungariei la Paris, chemarea la arme. „*Mobilizarea generală a fost decretată în Austro-Ungaria de către Majestatea Sa. Orice subiect austriac sau ungar aflat în serviciul militar al armatei imperiale și regale, dar și a armatelor teritoriale (landwehr ou honvéd) va trebui să se prezinte fără întârziere la unitatea sa de cantonament. Aceași regulă se aplică oricărui rezervist din landstrum, a cărui foaie de mobilizare îl obligă să revină sub drapeluri, la fel și orice bărbat al lansturm-ului în vârstă de 37 de ani sau mai puțin. Orice persoană aparținând landstrum-ului va trebui să își aștepte convocarea specială. Cheltuielile de transport le vor fi returnate*

---

¹⁷ Stéphane AUDOIN-ROUZEAU, Annette BECKER, *La Grande Guerre, 1914-1918*, Gallimard, 1998, p. 16.

*celor convocați de către autoritatea consulară a Austro-Ungariei cea mai apropiată de domiciliul lor, unde se vor prezenta în acest sens*¹⁸.”

Zeci de mii de anonimi bănățeni, pregătiți mai mult sau mai puțin pentru înfruntare, și-au părăsit familiile, ogoarele, satele în urma decretului de mobilizare. Ei au fost puși în postura purtării unui război la mare distanță de cămin, în Serbia, Rusia, mai apoi Italia, departe de ceea ce era spațiul lor vital. Localitățile bănățene s-au confruntat în condițiile de război și cu fenomenul depopulării, o serie de mecanisme de funcționare ale vieții comunităților lărgite, a celor bisericești au fost bulversate. *„Când țara noastră stă în război crâncen la nord și sud, când 10-12-15% din floarea bărbaților alegători e dusă la război, când pe lângă aceștia – țăranii cu trăsuri sunt duși tot în tabără, când s-au mai luat cu zecile bărbații cet bet au mai rămas și i-au dus la lucru cu palma, la Galiția, Tirol, spre Sârbia etc. și au rămas acasă niște bătrâni neputincioși etc.: mai poate fi vorba de alegeri sinodale?*¹⁹”

De asemenea cei cu care împărtășeau din experiența cotidiană a frontului, nu aveau aceeași naționalitate. Armata austro-ungară nu era decât un conglomerat de alte popoare presa din acea perioadă speculând chiar că din 100 de soldați ai împăratului: 47 erau slavi, 29 austrieci, 18 unguri, 5 români, 1 italian²⁰.

Actul mobilizării este surprins în mai multe ipostaze de memorialistica Marelui Război. Referindu-se la cel din Transilvania și nu numai, Nicolae Iorga, arăta că, în fața vărsărilor de sânge ce au loc pe front, gândul lui se îndreaptă *„către acei bieți săteni români din văile Ardealului, de pe câmpiile mănoase ale Banatului și Ungariei, din munții Maramureșeni, cari, ca ai lor și ai noștri frați, de aceleași sânge, din preajma mănăstirilor Bucovinei, s-au dus să-și verse sângele pentru steagul care este al unuia și al altuia, dar al nației românești nu e*²¹.”

---

¹⁸ *Le Temps*, 2 august 1914, p. 4. „La mobilisation a été ordonnée en Autriche-Hongrie par Sa Majesté. Tout sujet autrichien ou hongrois, astreint au service militaire de l'armée impériale et royale, ainsi que des armées territoriales (landwehr ou honvéd) devra se rendre sans aucun délai à sa station d'équipement. La même règle s'applique à tout gagiste du landsturm que sa feuille de mobilisation oblige à rentrer sous les drapeaux, ainsi qu'à tout homme du landsturm âgé de trente-sept ans ou de moins. Toute autre personne appartenant au landsturm devra attendre sa convocation spéciale. Les frais de voyage seront versés entre les mains des convoques par l'autorité consulaire d'Autriche-Hongrie la plus proche de leur domicile, où ils auront à se présenter à cet effet.”

¹⁹ Scrisoarea episcopului Miron CRISTEA către Ioan LUPAȘ, Caransebeș, 12 martie 1915, în Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918), După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, pp. 157-159.

²⁰ Cornel ȚUCĂ, *Prizonierii români din armata austro-ungară internăți în Rusia. Problemele repatrierii*, Cluj, 2011, p. 26. Armata austro-ungară a fost formată din soldați de paisprezece minorități naționale diferite. După statisticile ungare, repartizarea pe naționalități s-ar prezenta astfel: 23.000.000 slavi (cehi, slovaci, croați, sârbi, poloni, ucrainieni), 12.000.000 germani, 8.000.000 unguri, 3.600.000 români, 1.800.000 de evrei, 1.000.000 italieni și alții.

²¹ „Către românii care cad pe câmpurile de luptă străine...”, în *Neamul românesc*, din 10 august 1914, articolul. *apud* Constantin NUȚU, *România în anii neutralității (1914-1916)*, București, 1972, pp. 176-177

În privința plecării pe front intelectualii bănățeni au avut reacții diferite, de consimțământ sau de oprobriu. Atitudinea de acceptare din rațiuni de supunere și respectare a unui jurământ depus în numele împăratului avea și o latură pragmatică: remarcarea în luptă, curajul soldaților români, îndeplinirea cu strictețe a ordinelor aveau să fie răsplătite după război printr-o îmbunătățire a stării naționale, eventual printr-o recunoașterea a drepturilor politice. În privința raportării critice față de purtarea războiului, aceasta s-a datorat în primul rând abuzurilor și a criteriilor impuse pentru încorporare, fiind în primul rând chemați sub arme românii. Apoi faptul că soldații de naționalitate română erau trimiși de la început în primele linii. Pe acest fond se realizează admonestarea lui István Tisza față de Vasile Goldiș, publicist și director al ziarului Românul, pentru luarea de poziție a acestuia față în legătură cu idealul străin în numele căruia erau nevoiți să lupte soldații români: „tocmai ziarul Românul nu s-a sfiit să scrie că în realitate numai românii se duc la război, considerați drept carne de tun și împotriva căroră există și azi ură²²”.

Încă de la primele lupte s-a pus problema dezertărilor sau a lipsei de combativitate a soldaților. Apariția unor astfel de știri în august 1914 se poate datora insuficienței organizării a cenzurii sau a funcționării primelor mecanisme ale propagandei împotriva inamicului. Într-un articol din 4 august 1914 intitulat „Le conflict austro-serbe. Echech des Autrichiens”, din ziarul elvețian *Le Confédéré* sunt consemnate primele înfruntări armate la frontiera austro-sârbă, soldate cu multe pierderi: „*Dezertorii austrieci, printre care se găsesc mai mulți ofițeri de naționalitate sârbă și română, povestesc că mai multe cazuri de revoltă s-au semnalat în diferitele garnizoane din Banat. Maghiarii și-au manifestat nemulțumirea de a fi fost puși în prima linie și de a fi suportat pierderile cele mai mari*²³.” Articolul surprinde astfel caracterul multinațional al armatei austro-ungare și nesupunerea românilor și a sârbilor.

Simțindu-se străini de cauza pentru care erau nevoiți să lupte, nemulțumiți de faptul că purtau un război care nu era al lor, soldații români au recurs la această nouă formă de manifestare: dezertarea. Din cei 22.000 de ostași români ce au fost mobilizați la începutul conflagrației la Caransebeș, în aprilie 1915, doar 300 se mai aflau pe frontul austro-ungar²⁴, diferența reprezentându-o morții, prizonierii și dezertorii. Rapoartele militare surprindeau și ele moralul soldaților: „*Din armata austro-ungară, ungarii și austriecii se bat bine, celelalte*

---

²² *Ibidem*, p. 177; Ion RUSU-ABRUDEANU, *Păcatele Ardealului față de Vechiul Regat*, 1930, București, p. 229.

²³ *Le Confédéré. Organe des Libéraux Valaisans*, nr. 89 din 4 august 1914, p. 1. „*Les déserteurs autrichiens, parmi lesquels se trouvent plusieurs officiers de nationalité serbe et roumaine, racontent que plusieurs cas de révolte sont signalés dans les différentes garnisons du Banat. Les Magyars manifestent leur mécontentement d’avoir été mis en première ligne et d’avoir essuyé les pertes les plus grandes.*”

²⁴ Vasile V. MUNTEAN, *op. cit.*, p. 232.

naționalități, prost. Se explică aceasta prin lipsa de avânt și spirit de sacrificiu datorat iubirii de patrie; prin moralul scăzut și lipsa de coeziune morală și solidaritate între luptătorii de diferite naționalități și între luptători și șefii lor imediați²⁵.”

Satele bănățene vor plăti primele tribute umane în învățători și preoți, arestați și internați în lagărele din Ungaria. Le erau imputate activități de spionaj sau anterioare merite în plan cultural sau național. Aceasta a produs o dezorganizare generală a vieții cotidiene a oamenilor, rămași fără duhovnic, a copiilor ce se confruntau și cu absența dascălului, pe lângă cea a tatălui mobilizat. „Mulți preoți și intelectuali sunt sub pază. Unii au trebui chiar să fugă din parohiile lor, unii de bună voie, iară pe unul l-am chemat chiar eu la mine, spre a evita eventuala lui închidere – dacă nu-l transferez din parohie. – Dacă anumite eventualități îl află închis, cine știe ce urmări poate avea cauza lui; ce i se poate întâmpla. Alții s-au dus în ... (România, nefiind menționată din cauza cenzurii n.n.). Pe unii „închiși” i-au eliberat. Acum s-a început închiderea din nou. Pe unul l-au dus la Seghedin²⁶.” Vestea arestării oamenilor politici/intelectualilor apare și în presa din Franța, ziarul *Le Temps* consemnând acest fapt în rubrica „Nouvelles de l'étranger – Autriche-Hongrie”²⁷.

Unele școli au fost puse chiar în imposibilitatea de a-și mai deschide porțile, unii din elevi finanțați prin burse private au fost nevoiți să-și întrerupă studiile. Societatea ortodoxă națională a femeilor române manifestase în iunie 1914 intenția de a corda o bursă școlară unei fete din Ardeal/Banat, dar noua turnură a evenimentelor politice și militare au determinat sistarea alocației. „Din cauza evenimentelor ce se desfășoară și asupra țării noastre, nu știm dacă ne va fi îngăduit la toamnă să putem deschide Institutul nostru și ca atare împrejurările prin care trecem ne silesc a amâna pentru anul viitor înființarea bursei din Ardeal, ce se dăruise cu atâta bucurie²⁸.”

Din complexitatea contextului vremii se reflectă imagini multiple contradictorii: bănățenii luptau pe fronturi îndepărtate de spațiul lor vital (familia, comunitatea), duceau un război absurd și distrugător, în numele unei cauze care nu era a lor, plecau sub jurământ și

---

²⁵ Constantin BOTORAN, Ion CALAFETEANU, Eliza CAMPUS, Viorica MOISUC, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, 1983, p. 69.

²⁶ Scrisoarea episcopului Miron CRISTEA către Ioan LUPAȘ, Caransebeș, 12 martie 1915, în Antonie PLĂMĂDEALĂ, *op. cit.*, pp. 157-159.

²⁷ *Le Temps*, 29 aprilie 1915, p. 2, „Les violences contre les Roumains de Transylvanie”: „Selon des informations de bonne source privée, reçues de diverses localités de Transylvanie, du Maramouesch et du Banat, plusieurs centaines de notables roumains ont été mis en état d'arrestations dans ces districts et emprisonnés à Budapest, où ils sont soumis à un régime extrêmement sévère. La plus part sont accusés de favoriser, par leur attitude, les ennemis de la double monarchie. Les députés roumains au Parlement hongrois ont tenu ces jours-ci une réunion au cours de laquelle ils ont décidé de protester contre cette violation flagrante des droits reconnus aux citoyens par la Constitution. La nouvelle de ces arrestations a produits dans les milieux politiques et militaires roumains une vive impression.”

²⁸ Scrisoarea Alexandrinei Cantacuzino către Episcopul Miron Cristea, București, 5 august, 1914, în Antonie PLĂMĂDEALĂ, *op. cit.*, p. 225.

purtau o fidelitate tradițională împăratului. La polul opus se înscriau cazurile particulare de manifestare a comportamentului necombativ, fie chiar înainte de înrolare prin refugiu în România, fie pe front prin depunerea armelor și acceptarea captivității, prizonieratului.

Această nouă dimensiune existențială, congruentă stării belicoase, a reprezentat pentru mulți o alternativă ceva mai sigură de a-și păstra viața și chiar o cauză în sine. Intrarea României în război a declanșat o reordonare secvențială a stării de spirit și a dispoziției de a mai purta războiul: frontul practic răsturnându-se, inversându-se. *„Elanul de însuflețire al prizonierilor români a fost mareț. După relatările ziarelor ruse de atunci, simpla știre a declarației de război a României a făcut ca patruzeci de mii de români să-și ridice semeț capul și să-și ridice semeț capul și să-și ceară înrolarea în armata română”²⁹.*

Având același echipament, mai multă determinare puternic alimentată propagandistic de intelectuali, voluntarii bănățeni prizonieri în Italia, Rusia, Franța se reînrolează într-un război în care nu se sfîesc să invoce cauza națională, poartă stindardul „războiului de dezrobire”, așa cum s-a încetățenit în istoriografia română. Tributul nu se mai plătește pentru onoarea împăratului austro-ungar, ci este menit să răscumpere acele provincii istorice, necesare unei existențe românești unitare, considerate primordiale și conforme unor așteptări exersate din secolul precedent. Ulterior acest amestec de rațiune și morală, această dualitate a morții și a reînvierii se vor supune experienței Marii Uniri de la Alba-Iulia, eveniment organizat abia spre finele anului 1918.

Deși se aflau la o distanță considerabilă de front, populația civilă nu a fost menajată. Pe lângă dorul și îngrijorarea pentru cei dragi, familiile trebuiau să îndure și privațiuni datorate rechizițiilor³⁰. Textul memorial al unui locuitor din Feneș, din apropierea Caransebeșului, este în esență cronică oricărei localități bănățene. *„Autoritățile maghiare, cu ajutorul jandarmeriei, au făcut multe și dese rechiziții la țărani și anume: s-a confiscat clopotele de la biserică în număr de două, au confiscat de la țărani cazanele de fert țuică apoi toate căldările de alamă de la toți locuitorii satului, precum și toate obiectele de argint, aramă și bronz sub cuvânt că fabrică tunuri și alte arme din ele. De câte două ori pe an făceau rechiziții în alimente la țărani proprietari de pământ și vite, bovine și oi, de la proprietarii de vite. Fiecare proprietar trebuia să dea autorităților pentru aprovizionarea*

---

²⁹ Vasile Poruțiu, *Scurt istoric despre activitatea ardelenilor, bănățenilor, bucovinenilor aflați prizonieri în Rusia, în primul război mondial (1914-1918)* în manuscris, pp. 2-3, apud Constantin I. STAN, *Aliați și adversari. Relațiile româno-ruse 1916-1920*, București, 2006, p. 17.

³⁰ Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale (SJCSAN), fond *Protopopiatul ortodox român Bocșa Montană*, chestionar: *Date privitoare la schimbările și stările excepționale produse în războiul actual în administrația bisericii ortodoxe române din mitropolie pe anii 1914-1916*.

armatei, în fiecare an câte o vită mare și câte și câte 2-10 oi sau porci după cum avea de multe, apoi fân, cereale, și orice alimente, până și câte 1/2 - 1 Kgr. clisă...³¹.”

Aceasta ar fi în linii mari reconstituirea atmosferei bănățene din timpul celor patru ani de conflict. O mărturie asupra stării de spirit create o oferă consemnarea Liviei Vinciș din Vărădia: *„Nu e deci de mirare că în o astfel de comună a fost trează ideea națiunii române. Și nu e de mirare dacă la începutul războiului atențiunea vicleană a stăpânirii maghiare se îndreaptă asupra comunei Vărădia. Mai ales după intrarea României în război, ungurii căutau în comună prin toate mijloacele spioni și „trădători” și vedeau astfel de oameni în aproape fiecare om mai răsărit. Orice locuitor bănuit de autoritățile maghiare era pus sub pază politică ori internat. Multe șicane făcute locuitorilor cu ocazia împărțirii diferitelor alimente ca zahăr, petrol, sare etc, aveau ca scop intimidarea...³²”* Situația regiunii s-a complicat însă o dată cu încheierea de către francezi, sârbi și maghiari a armistițiului de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918. În ciuda faptului că s-a pus punct războiului, Banatul a cunoscut din acel moment o experiență stranie: cea a „invaziei” unui aliat, cel sârb, ce a deturnat imediat intențiile inițiale și a rămas ca ocupant al unei regiuni pe care o revendica.

---

³¹ Valeriu LEU, Carmen ALBERT, *Banatul în memorialistica măruntă (1914-1919)*, în *Banatica*, 1995, tom 13, nr. 2, p. 319.

³² *Ibidem*, p. 265.

PARTEA I

CAPITOLUL I

RĂZBOIUL MONDIAL ȘI NEUTRALITATEA ROMÂNIEI – UN DESTIN ÎN SUSPENSIE PENTRU BANAT

Acest capitol va urmări analizarea felului în care a apărut și s-a conturat în relațiile diplomatice din toamna anului 1914 revendicarea Banatului, radicalizarea, pe parcursul anului 1915, a discursului privind obținerea în integralitate a acestei provincii și apoi intrarea lui într-un con de umbră în prima parte a anului 1916. Intervalul 1914-1916, cel al neutralității României, a fost marcat de intense încleștări diplomatice cu multe meandre³³, dintre care se remarcă cele privind recompensele teritoriale. Primează în acest sens discuțiile cu tabăra Triplei Antante din jurul Transilvaniei, Bucovinei și Banatului, toate provincii înglobate de monarhia austro-ungară. Ar mai putea apărea în discuțiile, relativ superficiale, purtate cu Puterile Centrale, cazul Basarabiei.

Decizia de implicare a României în război a stat în această perioadă sub semnul *balansului*, iar pozițiile Franței și Rusiei, cele care și-au asumat purtarea negocierilor în numele țării, au fost adesea contradictorii. „*Franța și Rusia erau cele care conduceau negocierile. Dar ele nu puteau să le poarte în același spirit de desăvârșită și sinceră colaborare*”³⁴.” Cercurile politico-diplomatice ale României au înțeles, încă din prima parte a războiului, că o participare activă la conflict este esențială pentru viitorul național al țării. Istoricul Ion Nistor sintetizează astfel contextul alegerii taberei: „*Cum însă războiul se declanșase între Puterile Centrale austro-germane și puterile Antantei franco-anglo-ruse, hotărârea României de partea cui să se alipească era foarte greu de luat, prin faptul că unele din provinciile românești ca Transilvania, Banatul și Bucovina se găseau sub stăpânirea Austro-Ungariei, care făcea parte din uniunea Puterilor Centrale, câtă vreme Basarabia se găsea sub dominația rușilor, aliații Antantei contra austro-germanilor. Alianța cu Antanta însemna renunțarea la Basarabia, iar alianța cu Austro-Germania atrăgea după sine abandonarea Transilvaniei, Banatului și Bucovinei. Până la lămurirea acestei dileme,*

³³ Jean-Noël GRANDHOMME, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918). Genèse. Aspects diplomatiques, militaires et culturels avec leurs incidences. Prolongements et perspectives*, Thèse d'histoire présentée devant l'Université de Paris IV – Sorbonne, Paris, 1998, coordonator științific prof. Jean BÉRANGER, vol. I, p. 44.

³⁴ Raymond RECOULY, *Les heures tragiques d'avant-guerre*, Paris, 1922, pp. 251-252. „*C'est la France et la Russie qui conduisaient les négociations. Mais elles ne pouvaient pas les conduire dans le même esprit de complète et sincère collaboration.*”

guvernul român se hotărî pentru neutralitatea armată, urmărind cu toată atenția desfășurarea evenimentelor pe câmpul de luptă³⁵.” Un exemplu al acestei politici de tatonare, de căutare a celui mai favorabil moment și a celei mai bune decizii, ne este oferit și de cercetătorul Andrei Miroiu: „România optează pentru o politică ce îi permite să se erijeze în păstrătorul balanței, gata să ia parte la conflict fie de partea celor mai slabi, pentru a-și păstra independența în cazul unei amenințări externe, fie de partea celor puternici, pentru a-și rezerva un loc la împărțirea prăzii³⁶.”

În privința păstrării independenței și a integrității statu-quo-ului teritorial, garanțiile au fost obținute chiar de la începutul conflictului și mai apoi reafirmate pe parcursul anilor 1914-1916. În funcție de ofertele celor două tabere se va detașa opțiunea alăturării României. „România, (aflată n.n.) între cele două mari constelații europene care o solicitau, vroia în mod evident să-și mențină toată libertatea de acțiune. Se aseamăna unei tinere femei care primea cu bunăvoință doi curtizani, fără a se pronunța nici pentru unul nici pentru altul, profitând de amabilitatea amândurora și așteptând pentru a se decide, fără nicio grabă, momentul oportun. De care parte o va duce până la urmă alegerea sa? Este imposibil de știut la ora actuală. Nici ea însăși poate că nu o știe, iar circumstanțele vor cântări mult în decizia sa... pe care de altfel o va lua cât mai târziu posibil³⁷.” În timp ce Puterile Centrale vor propune o autonomie a Transilvaniei și o parte a Bucovinei, alături de perspectiva anexării Basarabiei, Tripla Antantă va recunoaște, cu anumite rezerve, dreptul de a alipi, la finalul conflictului, toate provinciile românești din monarhia austro-ungară. Observăm astfel că Banatul nu se regăsește printre recompensele primei tabere. Fiind o provincie a Austro-Ungariei, interconectată administrativ cu Budapesta ca aparținătoare a Ungariei, Banatul se află pe lista propusă de Rusia.

Recunoașterea alipirii de către România a acestui teritoriu nu este deloc comodă, confortabilă; ea se realizează gradual, de cele mai multe ori sub presiunea evenimentelor de pe front și cu intervenția a numeroși alți factori decizionali. Această provincie este pe tot parcursul războiului, dar mai ales la finalul său, dublu dimensionată, pendulând în permanență între doi poli de revendicare: cel sârb și cel românesc. Serbia și România, două state tinere și

---

³⁵ Ion I. NISTOR, *Istoria Românilor*, vol. II, București, 2003, p. 258.

³⁶ Andrei MIROIU, *Balanță și hegemonie. România în politica mondială, 1913-1989*, București, 2005, p. 108.

³⁷ Edouard GUÉRIVE, *Après l'Entrevue de Constantza*, în *Correspondance d'Orient. Revue bimensuelle de politique étrangère*, nr. 139-140 din 1-16 iulie 1914, p. 2. „La Roumanie entre les deux grandes constellations européennes qui la sollicitent, veut évidemment conserver toute sa liberté d'action. Elle ressemble à une jeune femme qui accueillerait avec bienveillance deux courtisans, sans se prononcer ni pour l'un ni pour l'autre, tout en profitant de l'amabilité des deux et attendrait pour se décider, sans hâte aucune, le moment opportun. De quel côté à la fin la portera son choix? Il est impossible de le savoir à l'heure actuelle. Elle-même ne le sait peut-être pas et les circonstances compteront pour beaucoup dans sa décision... qu'elle prendra d'ailleurs le plus tard possible.”

independente, în căutare de afirmare pe scena diplomatică europeană, cu nădejdea unei desăvârșiri naționale, și una și alta dețineau resursele prezumtive de a o neutraliza pe cealaltă și de a lua în stăpânire Banatul. Pătrunderea resorturilor diplomatice ale revendicării Banatului din acest prim interval de timp reprezintă reconstituirea diagramei cu negocierile interminabile privind limitele maxime admise. Vor prevala în analiza noastră negocierile purtate de România, datorită materialului arhivistic mai accesibil, însă de fiecare dată când sursele cercetate ne vor permite, vom oferi ca perspectivă adiacentă și poziția Serbiei.

I.1. Anul 1914 – ca substrat al revendicării Banatului

Afirmarea ca arbitru regional în urma păcii de la București, ce statua ultimul război balcanic, a determinat România să-și reorienteze politica diplomatică. Ajunul războiului mondial o va surprinde implicată în tratative amicale cu Rusia. În raporturile cu acest vecin de la răsărit, România a parcurs o istorie recentă plină de echivocuri și nedreptăți evidente (războiul ruso-turc din 1877 și anexarea celor 3 județe din sudul Basarabiei prin tratatul pace de la Berlin din 1878), ce o va determina să mențină o atitudine sceptică față de orice propunere a acestuia. Diplomația rusă miza pe o deviere a atenției și interesului României înspre spațiile românești deținute de monarhia austro-ungară, diminuând astfel neliniștile de la linia Prutului și din Basarabia.

Relațiile ruso-române au fost revizuite în luna iunie 1914, cu puțin înaintea atentatului de la Sarajevo. Aproximativ se datorează mai multor artizani. Unul din aceștia este chiar ministrul rus de la București, Stanislas Poklevski-Koziell. *„Magnificul succes obținut anul trecut de către diplomația de la București și atitudinea foarte binevoitoare a ministrului (Poklevski-Koziell n.n.) – solidar cu colegul său francez, dl Blondel, care a fost în această perioadă dificilă, adevăratul conducător de joc al Triplei Antante – au restaurat în capitala României creditul moral al Rusiei fără niciun sacrificiu pentru demnitatea celor două țări*³⁸.”

Un altul este chiar ministrul rus al Afacerilor străine, Sergei Dmitrievich Sazonov, a cărui implicare este surprinsă de Constantin Diamandi într-un text memorialistic: *„Dar în 1914, Rusia avea nevoie de țara mea; Sazonov făcea din apropierea ruso-română unul din scopurile politicii sale*³⁹.”

---

³⁸ *La Revue hebdomadaire*, nr. 25 din 20 iunie 1914, p. 442. *„Le magnifique succès obtenu l’an passé par la diplomatie de Bucarest et l’attitude nettement sympathique du ministre de Russie en Roumanie – solidaire de son collègue français, M. Blondel, le véritable meneur du jeu pour la Triple Entente – ont restauré à Bucarest le crédit moral de la Russie sans aucun sacrifice pour la dignité des deux pays.”*

³⁹ Constantin DIAMANDY, *La Grande Guerre vue du versant oriental, Ma mission en Russie (1914-1918)*, partea I, în *La Revue des Deux Mondes*, nr. 99 din 15 februarie 1929, pp. 794-795.

Acest gen de politică de susținere a revendicării de teritorii pe seama Austro-Ungariei era deja exersată de câțiva ani față de un alt vecin al României. În perioada ultimelor prefaceri balcanice, Rusia stârnește tot mai mult interesul Serbiei, aflată deja sub presiunea vanităților naționale, pentru a-și creiona perspectivele de anexare a provinciilor slavilor sudici din monarhia habsburgică. Încă din luna mai 1913, ministrul rus al Afacerilor străine îi conturează în scris baronului Nikolaï Genrikhovich Hartwig, ambasadorul rus la Belgrad, un deziderat pe care sârbii ar trebui să-l aibă în vedere într-un viitor apropiat: „*Pământul făgăduinței pentru Serbia se găsește în teritoriul actual al Austriei... E în interesul său să ajungă, printr-o muncă îndârjită și stăruitoare, la nivelul de pregătire necesar purtării viitoare și inevitabilei lupte*⁴⁰.” Același emisar rus îi mărturisise încă de cu jumătate de an înainte, mai exact pe 12 noiembrie 1912, omologului său român în capitala sârbă, ministrul George Filaliti, faptul că: „*Rusia intenționează să facă din Serbia, mărită cu provinciile balcanice ale Austriei și ale Ungariei, o avangardă a panslavismului*⁴¹.” Astfel perspectiva obținerii de teritorii pe seama Austro-Ungariei de către Serbia devenea tot mai conturată, iar luările de poziție ale Rusiei, asemenea celor enunțate mai sus, impregnau cu încredere deciziile cercurilor politice de la Belgrad. Serbia avea garanția sprijinului unui aliat puternic și își putea oferi răgazul de a-și cântări drepturile și șansele în privința fiecărui teritoriu. Printre revendicările ei se putea regăsi cu ușurință și Banatul sau cel puțin o însemnată parte din el.

Franța, la rândul ei, a avut o adeziune intuitivă la cauza națională a României, pe care a afirmat-o discret, dar deschis prin intermediul unor manifestații culturale. În timpul vizitei sale la București (martie 1914), André Tardieu, directorul paginii de politică externă a ziarului francez *Le Temps*⁴², a ținut o conferință cu titlul: „Transilvania este Alsacia-Lorena României” („La Transylvanie est l'Alsace-Lorraine de la Roumanie”). Astfel se transferă la nivelul cercurilor politice, dar și al opiniei publice, faptul că Franța ar considera revendicarea Transilvaniei, ca spațiu național românesc deținut de Austro-Ungaria, drept o legitimă operațiune. Pe de altă parte titlul ascunde criteriul adoptat, cel al unei reducții la scală, prin alegerea unui singur teritoriu: doar Transilvania, provincia cu cea mai mare suprafață, cu

---

⁴⁰ Gustave DUPIN, M. Poincaré et la guerre de 1914. *Étude sur les responsabilités*, Paris, 1935, p. 12 din ediția electronică, http://www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html. Consultat la: 28.01.2013, „*La terre promise de la Serbie se trouve dans le territoire actuel de l'Autriche... Il est de son intérêt de parvenir par un travail opiniâtre et patient au degré de préparation nécessaire pour la lutte future et inévitable.*”

⁴¹ Léon DEGRELLE, *Hitler né à Versailles. Le traquenard de Sarajevo*, Paris, 1986, pp. 17, 79. „*La Russie compte faire de la Serbie, agrandie des provinces balkaniques de l'Autriche et de la Hongrie, l'avant-garde du panslavisme.*”

⁴² Vasile VESA, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj-Napoca, 1975, p. 57.

ponderea cea mai mare a elementului românesc și cea mai mediatizată. Erau excluse sau cel puțin ignorate alte două „Alsacii-Lorene”: Bucovina și Banatul.

În seara zilei de 24 iunie 1914, purtător deja al ecoului întâlnirii de la mijlocul aceleiași luni dintre ministrul rus al Afacerilor străine, Sazonov și premierul României, Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu va transmite legației române de la Paris un mesaj codat pentru André Tardieu. Rusia recunoștea temeinicia revendicărilor României asupra Transilvaniei, Banatului și Bucovinei, dar sub scutul ambiguității sintagmei: teritoriilor românești stăpânite de monarhia austro-ungară. O dovadă a înștiințării făcută de Take Ionescu ne este oferită de Léon Degrelle, care citează documente diplomatice rusești, publicate de bolșevici: *„Acord de principiu toate punctele satisfăcute pentru interesele comune încheiat ieri în urma conversației Sazonov Brătianu. Ca bază recunoașterea revendicărilor noastre asupra Transilvaniei, Banatului, Bucovinei. Stop. Orice alte comentarii actualmente inoportune, scrisoare primită prin curierul legației”*⁴³.” Autorul menționat lasă loc ironiei, sugerând că încredințarea făcută României de către Rusia ar fi fost contaminată de lansarea hazardată a Franței. *„Această promisiune franceză însoțea toate cupele de vin, împărțite cu fast de marele duce Nicolae și de Sazonov”*⁴⁴.

Reorientarea diplomatică a României devine evidentă și pentru „aliații de ieri”. Brătianu și-a asumat schimbarea de optică, încă din 1913, printr-o declarație făcută contelui Waldbourg, ambasadorul german la București, ale cărei amănunte se desprind din corespondența cu Constantin Diamandi. *„I-am declarat, pe de-o parte că evenimentele din Balcani au făcut să apară un real dezacord între interesele noastre și cele ale Austro-Ungariei, iar pe de altă parte, chestiunea românilor din Ungaria căpătase un așa caracter încât, în ciuda textelor tratatelor noastre, România nu va putea, în caz de război, să meargă alături de Ungaria”*⁴⁵.” Un punct fierbinte al relațiilor româno-austriece l-a reprezentat vizita oficială din iunie 1914 a țarului Nicolae al II-lea al Rusiei la Constanța, însoțit de familia sa și de ministrul rus al Afacerilor străine. *„Această vizită [...] îl făcu pe reprezentantul Austriei la București să-și piardă tot sângele rece; el văzu în aceasta trecerea oficială a României în*

---

⁴³ Léon DEGRELLE, *op. cit.*, p. 87. *„Accord principe tous points satisfaisants pour intérêts communs conclu hier suite conversation Sazonov Bratiano. Sur base reconnaissance nos revendications sur Transylvanie, Banat, Bukovine. Stop. Tous commentaires actuellement inopportuns, lettre suit par courrier légation.”*

⁴⁴ *Ibidem.* *„Cette promesse française, s’ajoutant à tous les pots de vin distribués avec magnificence par le grand-duc Nicolas et par Sazonov.”*

⁴⁵ Constantin DIAMANDY, *La Grande Guerre vue du versant oriental. Un nouvel « homme malade » en Europe*, în *La Revue des deux mondes*, 15 decembrie 1927, p. 804. *„Je lui ai déclaré d’une part, que les événements dans les Balkans avaient fait apparaître un réel désaccord entre nos intérêts et ceux de l’Autriche-Hongrie; et, d’autre part, que la question des Roumains de Hongrie avait pris un caractère tel que, malgré les textes de nos traités, la Roumanie, en cas de guerre, ne pourrait pas marcher à côté de la Hongrie.”*

*rândurile Triplei Antante și încununarea eforturilor diplomațiilor ruse și franceze, ce au avut ca scop înconjurarea Austriei și a Germaniei cu un cerc de inamici*⁴⁶.”

În vara anului 1914, în urma unei discuții premergătoare declanșării războiului mondial purtate cu guvernul român, ministrul austro-ungar la București, contele Ottokar Czernin face următoarea observație: „*Punctul central, cel mai important, rezidă în faptul că România nu mai crede în viabilitatea sau cel puțin în forța de rezistență a monarhiei. Ea caută (din acest motiv) un alt sprijin și se pregătește să facă față oricărei eventualități*”⁴⁷.”

Asasinarea prințului moștenitor al Austro-Ungariei pe 28 iunie 1914 la Sarajevo, a îngrijorat cercurile politice și a inflammat spiritele din cancelariile diplomatice europene. Ministrul rus la București, Poklevski-Koziell, raportează la Sankt-Petersburg, că dispariția arhiducelui a făcut o impresie puternică în România, iar presa a manifestat simpatie și solidaritate față de Austro-Ungaria. Concluzia diplomatului rus a fost ușor hazardată, afirmând că întreaga populație română ar fi favorabilă unei alianțe cu Imperiul dualist. De fapt această temere interioară, că România va face cauză comună cu Austro-Ungaria, i-au însoțit permanent toate demersurile sale diplomatice de la București⁴⁸. Dar pe de altă parte el oferă și reacția unor oameni politici, cum ar fi cea a lui Nicolae Filipescu „*cel mai impulsiv dintre oamenii de stat români*”. Acesta constată de față cu Poklevski-Koziell în nefasta zi de 28 iunie 1914, că: „*moartea arhiducelui Francisc-Ferdinand va impulsiona puternic România să-și consolideze mai mult prietenia sa cu Rusia*”⁴⁹.”

Înlănțuirea evenimentelor și a discuțiilor făceau mai plauzibilă declanșarea unui conflict decât o posibilă rezolvare a sa. Chiar și în ajunul clocotitor al izbucnirii conflictului, capitala franceză crea mediul unor reuniuni mondene a viitorilor rivali. În privința ministrului român la Paris, reprezentantul Elveției, confirmă faptul că lipsa veștilor și a informărilor din țară nu îl calificau pe Alexandru Lahovari la vreo reacție sau acțiune: „*Ministrul României, Lahovari, căruia i-am făcut o vizită în această după-amiază, a jucat bridge miercuri până la*

---

⁴⁶ M. N. SCHEBECO, *Les Événements diplomatiques à la veille de la Guerre de 1914*, în Académie diplomatique internationale, *Séances et Travaux*, 1933, 4, octobre-décembre, p. 205, <http://www.fold3.com/image/35928777/>, Consultat: 13.02.2013. „*Cette visite [...] fit perdre toute le sang-froid au représentant de l'Autriche à Bucarest; il y vit le passage officiel de la Roumanie dans le rangs de la Triple Entente et le couronnement des efforts des diplomaties russe et française ayant pour but d'entourer l'Autriche et l'Allemagne d'un cercle d'ennemis.*”

⁴⁷ Eliza CAMPUS, *L'activité diplomatique de la Roumanie entre les années 1914 et 1918*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1968, 7, 6, p. 1103. „*Le point central, le plus important, réside dans le fait que la Roumanie ne croit plus dans la viabilité ou tout au moins dans la force de résistance de la monarchie. Elle cherche (pour cette raison) un autre appui et se prépare à faire face à toute éventualité.*”

⁴⁸ Ion BULEI, *Arcul așteptării: 1914, 1915, 1916*, București, 1981, p. 101.

⁴⁹ Otto HOELTZSCH, *Die Internationales Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus. Dokumente aus des Archiven der Zarischen und Provisorischen Regierung herausgegeben von der Kommission beim Zentral exekutivkomitee der Sowjetregierung unter dem Vorsitz von M. N. Pokrowski, vom 28 Juni bis 22 Juli 1914*, vol. IV, Berlin, 1931, p. 88, apud Charles APPUHN, *Bibliographie. Livres nouveaux*, în *La Revue d'histoire de la guerre mondiale*, iulie 1933, 3, pp. 265-266.

miezul nopții la ministrul Serbiei, Vešnić, cu ambasadorul Austro-Ungariei, Szecseny, care cu siguranță nu bănuiau ceea ce se pregătea în acel moment la Viena. Lahovari a părăsit alaltăieri dimineață Parisul pentru a se alătura familiei în Bavaria, dar citind ziarele la München, s-a decis să revină, ajungând ieri.

Ministrul României nu a primit nicio informare politică de la guvernul său de opt zile. El nu știa dacă este adevărat că al 5-lea Corp român (care apăra împotriva Bulgariei) să fi fost mobilizat. La prima vedere, dl Lahovari nu crede că guvernul său ar fi adoptat până acum o atitudine în conflictul austro-sârb⁵⁰.”

Asumându-și rolul de a combate „fatalitatea” atragerii României în tabăra Puterilor Centrale, ministrul de externe rus, Sergei Sazonov îi oferă, pe 5 august 1914, lui Constantin Diamandi, emisarul român în capitala Imperiului țarist, textul unui proiect de convenție militară. Aspectul cel mai important este cel care face referire la: „*Rusia se angajează să nu înceteze războiul împotriva Austro-Ungariei, mai înainte ca țările din monarhia austro-ungară, locuite de o populație românească, să fi fost reunite de coroana României*⁵¹.” Prin aceasta ministrul rus realizează un impresionant efort speculativ: propunerile Austro-Ungariei s-ar limita la garanții, vizând o îmbunătățire a condiției românilor din monarhie sau, dacă ar licita mai mult, o eventuală autonomie a Transilvaniei, pe când Aliații puteau lansa ideea de „profit” pentru România: obținerea de teritorii. Una dintre „țările” monarhiei austro-ungare era și Banatul, referirea la acesta fiind metonimică.

Îndrăzneala rusă poate fi pusă pe seama ecurilor ce răsunau aprobator de la Paris, prin vocea ministrului rus în Franța, Alexander Izvolsky. Încă de pe 21 iulie 1914, Sazonov îi comunică ministrului rus la București, Poklevski-Koziell, faptul că președintele Franței, Raymond Poincaré, considera că România ar putea fi atrasă de perspectiva obținerii Transilvaniei: „*pentru a avea efectul scontat asupra României, ar trebui să i se promită*

---

⁵⁰ Charles LARDY către Arthur HOFFMANN, raportul din 27 iulie 1914, Paris, documentul nr. 5. din *Documents Diplomatiques Suisses, Diplomatische Dokumente der Schweiz, Documenti Diplomatici Svizzeri 1848-1945 (DDS)*, vol. VI, (1914-1918), 29 juin 1914-11 novembre 1918, Jacques FREYMOND, Isabelle GRAF-JUNOD, Alison BROWNING (coord.), Bern, Éditions Benteli Verlag, 1981, p. 11, <http://www.amtsdruckschriften.bar.admin.ch/viewOrigDoc.do?id=60002753>, Consultat la: 21.03.2013. „*Le ministre de Roumanie, Lahovari, auquel j'ai fait une visite cet après-midi, a joué au bridge mercredi jusqu'à minuit chez le Ministre de Serbie, Vesnitch, avec l'Ambassadeur d'Autriche-Hongrie Szecsen qui certainement ne se doutaient pas de ce qui se préparait à ce moment-même à Vienne. Lahovari a quitté Paris le lendemain matin pour rejoindre sa famille en Bavière, mais à Munich, en lisant les journaux, il s'est décidé à rentrer à Paris, où il est arrivé hier. Le ministre de Roumanie n'a reçu aucune communication politique de son gouvernement depuis huit jours. Il ignore donc s'il est exact que le 5e Corps roumain (qui fait front contre la Bulgarie) ait été mobilisé. A première vue, M. Lahovari ne croit pas que son gouvernement ait adopté jusqu'ici une attitude dans le conflit austro-serbe.*”

⁵¹ Constantin KIRIȚESCU, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, (Extras din revista *Viața Românească*, aprilie 1940, tom 32, nr. 4), București, 1940, p. 5.

*Transilvania*⁵².” Înainte ca oferta rusă să fi luat o formă scrisă, Poklevski-Koziell a fost acreditat de la Sankt Petersburg, pe 30 iulie 1914, pentru a-l aborda pe Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri. Atitudinea României este probată inițial cu perspectiva anexării Transilvaniei, fără nicio altă referire la alte provincii: „*veți putea declara în mod categoric lui Brătianu că noi suntem gata să luăm în considerare alipirea Transilvaniei la România*⁵³.” Însă România își declară neutralitatea în urma furtunosului Consiliu de Coroană din 3 august 1914. Propunerea lansată de Rusia țintea mai degrabă de o colaborare militară a României care să justifice până la urmă o ofertă atât de generoasă. La începutul lunii august, chiar și Franța tindea la o Românie combatantă, de partea aliată, pentru a se obține cât mai repede victoria. Ministrul rus al Afacerilor străine i-a cerut lui Camille Blondel să încurajeze Bucureștiul pentru o intervenție. „*Primind comunicarea condițiilor oferite de Rusia pentru o colaborare activă a României contra Austro-Ungariei, Franța aderă la aceste condiții și, atât timp cât România va combate alături de Rusia contra Austro-Ungariei, Franța se va considera în război cu orice stat care va ataca România*⁵⁴.”

Maurice Paléologue, ministrul francez la Petersburg, consemnează în memoriile sale faptul că pe 6 august, în timpul unei vizite la Ministerul Afacerilor Străine din capitala Imperiului țarist, a aflat de la Sazonov faptul că avusese loc o întrevedere a acestuia cu ministrul român Diamandi pentru a i se cere României intervenția în război. „*el oferă cabinetului de la București recunoașterea dreptului de a anexa toate teritoriile austro-ungare locuite în prezent de o populație românească, adică cea mai mare parte a Transilvaniei și regiunea septentrională a Bucovinei; în plus puterile Triplei Antante ar garanta României integritatea teritoriului său*⁵⁵.” În acord cu decizia luată, pe 10 august, Brătianu declină propunerea lansată de diplomația rusă: „*în faza actuală a conflictului care divide Europa, guvernul român trebuie să-și mărginească eforturile sale la păstrarea neutralității, așa cum s-a decis de Consiliul de Coroană, și la menținerea echilibrului balcanic*⁵⁶.”

---

⁵² Eliza CAMPUS, *L'activite diplomatique...*, p. 1105. „*pour avoir l'effet escompté sur la Roumanie, il fallait lui promettre la Transylvanie.*”

⁵³ 1918 la români. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916*, vol. I, București, 1983, pp. 444-445. „*vous pouvez déclarer définitivement à Bratiano que nous sommes prêts à envisager l'annexion de la Transylvanie à la Roumanie.*”

⁵⁴ Traian NICOLA, *Valori spirituale tutovene. Bibliografii*, vol. III, D-F, Bârlad, 2002, p. 22 *apud* Adrian BUTNARU, *File din viața unei familii – frații Constantin și George Diamandy în preajma și vremea Primului Război Mondial – (I)*, în *Gândirea militară românească*, 2013, 1, p. 139.

⁵⁵ Maurice PALÉOLOGUE, *La Russie des tsars pendant la Grande Guerre, (20 juillet 1914-2 juin 1915)*, Paris, 1922, pp. 61-62. „*il offre de reconnaître au cabinet de Bucarest le droit d'annexer tous les territoires austro-hongrois habités actuellement par une population roumaine, c'est-à-dire la majeure partie de la Transylvanie et la région septentrionale de la Bukovine; de plus, les puissances de la Triple-Entente garantiraient à la Roumanie l'intégrité de son territoire.*”

⁵⁶ Ion I. NISTOR, *op. cit.*, p. 262.

Tot pe 10 august, ministrul francez la Londra face cunoscută cercurilor diplomatice din țara sa poziția Cabinetului englez. Fără a respinge oferta făcută de Sazonov guvernului român, acesta cere lămuriri suplimentare: recunoașterea unui astfel de drept presupune o serie de garanții. Astfel că se solicită o enunțare mai clară a obligațiilor pe care Anglia ar urma să le aibă față de România. Ambasadorul Paul Cambon îl avertizează pe ministrul francez al Afacerilor străine că angajarea unor astfel de promisiuni incumbă o serie de riscuri: exercitarea unei presiuni prea mari asupra României, nerespectarea neutralității declarate, îndepărtarea acestei țări de tabăra Aliată. *„După părerea mea strict personală, dl Sazonov pune prea multă grabă în demersurile sale. Oricare ar fi sentimentele poporului său, el (Brătianu n.n.) nu va lua decizia de a nu-și respecta cuvântul, mă tem de o rezistență care ar putea compromite totul⁵⁷.”*

În jurul aceleiași date, într-o logică similară, și ministrul Franței la București, Camille Blondel, își exprimă temerea față de repercursiunile pe care le-ar putea avea promisiunile teritoriale făcute de Rusia pe seama Austro-Ungariei, mai ales în condițiile în care România s-a declarat neutră: *„Mă tem ca guvernul rus să nu vrea să meargă prea repede⁵⁸.”*

Lăsând să transpară în corespondența sa către Petersburg tonuri temporizatoare, Alexander Izvolsky, ministrul rus la Paris, transmite pe 11 august într-o telegramă faptul că diplomația franceză a făcut demersuri la București pe linia atragerii acestuia în conflict de partea Triplei Înțelegeri, dar că totuși se prefera neutralitatea României. *„...ministrul Franței la București fusese însărcinat să facă guvernului român o comunicare în sensul indicat de dumneavoastră, dar el (Doumergue⁵⁹ n.n.) a adăugat că ar fi periculos să se facă o presiune prea puternică asupra României sau să o bruscheze, deoarece două tendințe opuse se înfruntau aici. Știu că ministrul Franței la București își exprimă părerea că neutralitatea României ar putea fi avantajoasă...⁶⁰”*

---

⁵⁷ Albert PINGAUD, *Le premier mois de la guerre mondiale*, în *La Revue des deux mondes*, 1 august 1929, p. 543. *„À mon avis tout à fait personnel, M. Sazonoff met trop de précipitation dans ses démarches. [...] Quels que soient les sentiments de son peuple, il (Brătianu n.n.) ne se décidera pas à manquer à sa parole; j'apprehende une résistance qui peut tout compromettre.”*

⁵⁸ *Ibidem.* *„Je crains que le gouvernement russe ne veuille aller trop vite.”*

⁵⁹ Gaston Doumergue, radical, ministru al Afacerilor Străine în primul guvern Viviani (3-26 august 1914), ministrul al coloniilor în al doilea guvern Viviani (26 august 1914-29 octombrie 1915).

⁶⁰ Alexander Izvolsky către Serghei Sazonov, telegrama nr. 265 din 29 iulie/11 august, Paris, în ****, Un livre noir. Diplomatie d'avant-guerre et de guerre d'après les documents des archives russes (1910-1917)*, tome III, Ier partie, août 1914-avril 1915, Paris, 1934, pp. 3-4. *„... le ministre de France à Bucarest avait été chargé de faire au gouvernement roumain une communication dans le sens indiqué par vous, mais il (Doumergue) a ajouté qu'il serait dangereux de faire une trop forte pression sur la Roumanie ou de la brusquer, car deux tendances opposées y étaient en lutte. Je sais que le ministre de France à Bucarest exprime l'avis que la neutralité de la Roumanie peut être plus avantageuse...”*

La sfârșitul lunii august, pe 31, are loc o întrevvedere între Ion I.C. Brătianu și ministrul rus la București, Poklevski-Koziell. Premierul român îl găsește îngrijorat datorită înfrângerii rușilor de la Tannenbergh. Dacă până atunci îndrăzneala a fost pusă numai pe seama lui Sazonov, de data aceasta a fost rându lui Brătianu să surprindă. Iată ce îi sugerează acesta ministrului rus: „*Puterile Antantei ar trebui să se angajeze în scris; dacă România rămâne neutră până la capăt și dacă ele însele ar fi victorioase, să-i garanteze inviolabilitatea posesiunilor actuale și compensații sub forma teritoriilor austriece în care populația românească este actualmente predominantă*”⁶¹. Un rol important va avea, mai ales pe parcursul lunii septembrie 1914, ambasadorul rus Poklevski-Koziell⁶². Caracterul alarmist care se reflectă din corespondența sa către Petrograd⁶³, ne justifică într-o anumită măsură și eforturile lui Sazonov de a face o prioritate din atragerea României. Această lună a fost caracterizată de istoricul Albert Pingaud drept „intermediul românesc”, negocierile cu Bulgaria fiind întrerupte.

Din raportul pe care Camille Blondel, ministrul francez la București, îl trimite pe 7 septembrie la Paris, aflăm că temerile Rusiei erau întemeiate, deoarece Puterile Centrale au formulat la rândul lor propuneri de cooperare României. „*Țin să informez asupra noilor oferte făcute de austrieci guvernului român pentru a-i atrage de partea lor. [...] În cazul victoriei armatelor austriece și germane contele Berchtold se angaja să acorde României, în schimbul cooperării sale militare, autonomia Transilvaniei și o rectificare de frontieră în Bucovina*”⁶⁴.

O telegramă a ministrului rus la București, Poklevski-Koziell, de pe 26 august/8 septembrie solicită guvernului său să depună eforturi pentru a atrage România, în condițiile în care devenea tot mai evident că o victorie a Antantei, va deschide drumul statelor balcanice spre alipirea de noi teritorii: „...îmi permit să vorbesc încă o dată despre necesitatea de a stabili mai precis raporturile noastre cu România, cu atât mai mult cu cât este foarte puțin probabil ca noi să putem lupta împotriva unei măririi teritoriale a României în detrimentul

---

⁶¹ Albert PINGAUD, *L'Entente et les Balkaniques aux premiers mois de la guerre (août-décembre 1914)*, în *La Revue des deux mondes*, 1 noiembrie 1929, p. 67. „*Les Puissances de l'Entente devraient s'engager par écrit, si la Roumanie reste neutre jusqu'au bout et qu'elles soient elles-mêmes victorieuses, à lui garantir l'invulnérabilité de ses possessions actuelles et des compensations sous la forme de territoires autrichiens où la population roumaine est actuellement prédominante.*”

⁶² *Ibidem*, p. 66.

⁶³ În presă apare o notă a țarului conform căreia pe 2 septembrie 1914 acesta a decis să renunțe la denumirea de Sankt-Petersburg în favoarea celei de Petrograd. ***, *Un livre noir...*, tome III, p. 11.

⁶⁴ Hadrian GORUN, *Relațiile româno-franceze în anii neutralității României (1914-1916)*, Craiova, 2006, pp. 60-61.

*Austriei, dacă guvernul român va continua să se abțină de la orice act ostil nouă și dacă un război victorios va duce la mărirea teritoriilor altor state balcanice*⁶⁵.”

Un exemplu al atitudinii orgolioase a Rusiei față de România și a modului în care aborda contextual câștigarea unui eventual aliat ne este oferit prin mărturia publicistului Raymond Recouly, care surprinde foarte bine în lucrarea sa *Les heures tragiques d'avant-guerre*: „*Lor (rușii n.n.) nu le plăcea prea mult să vadă Franța că lua direcția negocierilor și că indica directive într-o afacere, care, credeau ei, îi privește în mod exclusiv, deoarece era vorba de Orient. Ei ar fi vrut să conducă această afacere singuri și după bunul lor plac*⁶⁶.”

Într-o manieră similară, Diamandi notează în însemnările sale cu caracter memorialistic: „*intențiunea Rusiei [...] a fost la început ca să ne izoleze de aliații noștri, să tratăm toate chestiunile direct numai cu dânsa, pentru că, bineînțeles, simțim noi că (dacă n.n.) nu am fi avut sprijin pe lângă aliații occidentali Franța, Anglia și Italia, am fi fost mai maleabili*⁶⁷.”

Din dorința de a-și asuma un rol activ în retrasarea hărții continentului și constituirea unei noi Europe după război, dar ținând cont și de interesele puterilor aliate, Sazanov le face ambasadorilor francez și englez la Petrograd o propunere privind viitoarele anexiuni. Întrevederea din 14 septembrie 1914 s-a desfășurat într-un cadru neoficial, însă intervin aici o serie de diferențe față de conduita Rusiei adoptată în privința României. În timp ce toate celelalte state din Balcani (Serbia, Bulgaria, Grecia) urmau să-și alipească în voie teritorii, României i se rezerva doar dreptul la negocieri. „*Regatul Ungariei se va înțelege cu România în privința Transilvaniei*⁶⁸.”

Ministrul francez la Petrograd, Maurice Peléologue, telegrafiază președintelui Raymond Poincaré pe 17 septembrie 1914, aducându-i la cunoștință unul din demersurile diplomației rusești, care pregăteau condițiile unor adevărate cutremure în relațiile Aliatilor: propunerea ca România să ia în stăpânire teritorii ce aparțin monarhiei habsburgice.

---

⁶⁵ ***, *Desăvârșirea unității...*, vol. I, pp. 450-451. „...je me permet de vous parler encore une fois de la nécessité de fixer plus définitivement nos rapports avec la Roumanie, d'autant plus qu'il est peu probable que nous puissions lutter contre un agrandissement territorial de la Roumanie au détriment de l'Autriche si le gouvernement roumain continue à s'abstenir de tout acte hostile à nous, et si une guerre victorieuse amène l'agrandissement du territoire des autres États balkaniques.”

⁶⁶ Raymond RECOULY, *op. cit.*, pp. 252-253. „Ils (les Russes n.n.) n'aimaient pas beaucoup voir la France prendre la direction des négociations et indiquer les directives dans une affaire qui, croyaient-ils, les concernait presque exclusivement, puisqu'il s'agissait de l'Orient. Ils auraient voulu diriger cette affaire à eux tout seuls et à leur guise.”

⁶⁷ Constantin DIAMANDI, *Cum s-a negociat harta României Mari*, în Dumitru PREDĂ, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916, București, 1996, pp. 155-156.

⁶⁸ Scrisoarea lui Maurice Paléologue către Théophile Delcassé, nr. 613 din 14 septembrie, Petrograd, în ***, *Un livre noir...*, tome III, p. 12. „Le royaume de Hongrie aurait à s'entendre avec la Roumanie au sujet de la Transylvanie.” Constantin NUȚU, *op. cit.*, p. 16.

Implicațiile asupra politicii balcanice a Antantei nu vor întârzia să-și facă simțite prezența:⁶⁹ lipsa de comunicare dintre Aliați și a unei decizii diplomatice unitare; sunt proiectate deja condițiile unei păcii viitoare; se concep planuri de reconfigurare a Europei balcanice cu serioase implicații politice. Președintele francez consemnează în jurnalul său: *„Iată o nouă inițiativă rusă, care nu vine în totalitate de la dl Sazonov și care, de altfel, nu este deloc convenabilă. Marele duce Nicolae Nikolaievici tocmai a adresat populațiilor din Austro-Ungaria un manifest pentru a le chema să zguduie jugul habsburgic și să-și realizeze în sfârșit aspirațiile lor naționale. În același spirit, guvernul rus sfătuiește guvernul român să ocupe Transilvania și îi propune să participe alături de trupele ruse la ocuparea Bucovinei. Indiferent ce am crede despre aceste proiecte, ele au un caracter pur politic; angajează chestiuni importante și decid dinainte condițiile păcii; nu este permis ca Rusia să facă astfel de propuneri pe față, fără să se fi consultat nici cu Anglia, nici cu Franța⁷⁰.”*

Fidel obișnuinței de a valora propria decizie fără o reflecție prealabilă și de a lăsa în plan secund consultațiile cu Aliații, Sergei Sazonov trimite pe 26 septembrie o telegramă la București. (Propunerea a fost adusă la cunoștința lui Brătianu în cursul zilei următoare). Prin aceasta recunoaște României dreptul ca la finalul războiului și la instaurarea păcii să își anexeze teritoriile austro-ungare locuite de frații de aceeași rasă în schimbul unei neutralități binevoitoare⁷¹. Ministrul Angliei la București, sir George Barclay, rezumă pe scurt într-un raport trimis la Londra o conversație avută cu omologul său rus, Poklevski-Koziell, din care reiese faptul că dreptul de anexiune i-a fost oferit României de către Rusia și ca urmare a insistențelor tatonări și căutări ale primului ministru român. În încercarea de a testa reacția României cu privire la război, invitațiile ruse erau mereu însoțite de scuza opiniilor personale, exprimate în afara unor poziții oficiale: *„Apoi domnul Poklevski mi-a explicat natura exactă a ceea ce îi comunicase el primului ministru. Mi-a spus că în ultimele săptămâni, domnul Brătianu a încercat de mai multe ori să afle dacă nu cumva Rusia i-ar garanta României unele achiziții teritoriale în schimbul neutralității acesteia. [...] Pe data de 24 septembrie, domnul Poklevski i-a răspuns domnului Brătianu, că după părerea personală a domnului*

---

⁶⁹ Albert PINGAUD, *L'Entente et les Balkaniques...*, p. 66.

⁷⁰ Raymond POINCARÉ, *Au service de la France, Neuf années de souvenirs*, Paris, vol. 5, http://fr.wikisource.org/wiki/Au_service_de_la_France/T5/Ch_VII. Consultat la: 02.02.2013. *„Voici une nouvelle initiative russe, qui, celle-ci, n'émane pas entièrement de M. Sazonoff et qui, du reste, n'est pas plus heureuse. Le grand-duc Nicolas Nicolaïevitch vient d'adresser aux populations d'Autriche-Hongrie un manifeste pour les inviter à secouer le joug des Habsbourg et à réaliser enfin leurs aspirations nationales. Dans le même esprit, le gouvernement russe conseille au gouvernement roumain d'occuper la Transylvanie et lui propose de participer avec les troupes russes à l'occupation de la Bukovine. Quoi qu'on pense de ces projets, ils ont un caractère nettement politique; ils engagent des questions importantes et préjugent les conditions de paix; il n'est pas admissible que la Russie les fasse ouvertement siens sans avoir consulté ni l'Angleterre, ni la France.”*

⁷¹ Albert PINGAUD, *L'Entente et les Balkaniques...*, p. 70.

Sazonov, România, în schimbul unui acord scris de menținere a neutralității până la sfârșitul războiului, ar putea obține, cel mult, recunoașterea de către aliați a anexării Transilvaniei, cu condiția ca această anexare să nu necesite o intervenție militară din partea lor. Domnul Poklevski a subliniat că aceasta nu era o propunere, ci doar opinia personală a domnului Sazonov, care nu putea să înainteze o propunere fermă fără a se consulta, în prealabil, cu guvernul majestății Sale și cu guvernul francez⁷².”

Această ofertă a Rusiei reprezintă un moment important al tratatelor diplomatice ce aveau ca subiect România, deoarece se renunță la presiunile și insistențele pentru angajarea în război și se preferă noncombativitatea acesteia. În privința demersurilor Aliate de la București nu a existat o unitate de acțiune: „Domnul Blondel, care fusese neobosit în încercările domniei sale de a determina România să intervină, era foarte deranjat de acțiunea domnului Poklevski, despre care credea că va întări poziția regelui de a rezista agitației făcute, după ocuparea Bucovinei de către Rusia, pentru alăturarea României la cele trei puteri ale Antantei.” Decizia ministrului de externe rus este favorizată și de veștile sosite de la București, Poklevski-Koziell dând asigurări privind indisponibilitatea României de a se alătura Austriei în schimbul unei simple autonomii a Transilvaniei⁷³.

Primul demers în cazul revendicării naționale românești a Banatului l-a reprezentat parafarea la Petrograd a unei convenții secrete pe 18 septembrie/1 octombrie 1914. Sigiliul actului a fost pus de reprezentantul României și de ministrul rus al Afacerilor Străine printr-un simplu schimb de scrisori⁷⁴. Se cerea României doar o neutralitate binevoitoare, cercurile politice rusești declarându-se mulțumite de non-combativitatea română și de liniștea de-a lungul Prutului. Se ofereau în schimb destul de multe: în primul rând era garantat statu-quo-ul teritorial actual, în al doilea rând se ofereau anexiuni, lăsând România să decidă asupra momentului potrivit de luare în stăpânire a ținuturilor din monarhia asutro-ungară. Singura rezervă se contura în jurul Bucovinei, ale cărei limite urmau să fie stabilite de către o comisie mixtă conform principiului naționalităților, datorat existenței unei însemnate populații rutene⁷⁵.

Un aspect important al acestei convenții îl reprezintă angajamentul Rusiei de a obține aprobarea Angliei și Franței pentru actul încheiat⁷⁶. Practic poziționarea Rusiei față de

---

⁷² Tiberiu VELTER, *Albionul la porțile Orientului. Repere diplomatice româno-britanice 1914-1918*, Cluj-Napoca, 2004, pp. 30-31.

⁷³ *Ibidem*, p. 31.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Émile LALOY, *Les documents secrets des archives du Ministère des Affaires Étrangères de Russie publiés par les Bolcheviks*, Paris, 1919, pp. 106-107.

⁷⁶ Gheorghe PROTOPOPESCU, *Tratatul dintre guvernul român și puterile Antantei în perioada 1914-1916, partea I*, în *Acta Musei Napocensis*, 1976, nr. 13, p. 545.

România în acest caz s-a făcut printr-o relaționare negativă: oferea teritorii pe care nu le deținea (Transilvania și Bucovina, poate și Banatul) și nu lansa ideea cesiunii Basarabiei, ținut românesc anexat în urmă cu un secol sau măcar a celor 3 județe Cahul, Bolgrad și Ismail, luate în 1878; purta tratative pentru a ceda o posibilă pradă de război obținută de la Austro-Ungaria, pe care spera să o înfrângă. Astfel că pentru a da la o parte eventualele suspiciuni ale României, dar și pentru a nu se expune unor eventuale critici aliate cauzate de supralicitarea convenției, Rusia promite să obțină doi giranți, importanți și credibili, ai ofertei sale: Franța și Anglia. Însă guvernele aliate, cel francez și cel britanic, au fost informate doar despre angajarea de negocieri în sensul asigurării neutralității României prin compensații teritoriale, nicidecum de parafarea efectivă a unui acord în acest sens⁷⁷.

Chiar cu câteva zile înainte de această convenție secretă ruso-română, sârbii au sondat sub aspect diplomatic Petrogradul, privind o eventuală revendicare a Banatului. Încă din martie 1914, făcând un popas la București după vizita diplomatică din Rusia, Nikola Pašić obține promisiunea regelui Carol că, în cazul unui conflict de amploare, România nu se va alătura austriecilor pentru a lupta împotriva Serbiei⁷⁸. Chiar dacă au fost date asigurări că România nu-i va deveni inamică, păstrarea unei „inocente” neutralități sau o eventuală implicare în război ar fi trebuit recompensată, iar provincia Banatului era în bună măsură locuită de sârbi și români. Pe 8/21 septembrie 1914, primul ministru sârb, Nikola Pašić a redactat și înaintat un memoriu Ministerului rus al Afacerilor Străine pentru a prezenta poziția Serbiei față de Banat. Există la Belgrad suspiciunea că din dorința de a se obține intervenția României și datorită insistențelor diferiților factori diplomatici i s-ar putea trezi acesteia așteptări mai mari asupra Banatului. Se revendica astfel comitatul Torontal, jumătatea de vest a comitatului Timiș și Clisura Dunării, cu argumentul că aici trăiau, pe lângă români, aproximativ 260.000 de sârbi⁷⁹. Pe de altă parte într-o notă transmisă Aliatilor la începutul lunii, pe 4 septembrie 1914, Nikola Pašić, avertiza că orice litigiu ce ține de teritoriul național al Serbiei va intra în competența Skupštinei, a parlamentului sârb⁸⁰. Intenția premierului sârb era aceea de a evita ca ingerințe exterioare să decidă asupra concesiilor ce ar fi trebuit să le

---

⁷⁷ Tiberiu VELTER, *Albionul la porțile...*, p. 33.

⁷⁸ Traian SANDU, *La Serbie et la Roumanie dans le contexte européen, 1878-1914: de la convergence au rapprochement*, p. 6, <http://www1.ens.fr/europecentrale/XfichesSTOCK/SANDUSerbieRoumanie.pdf>. Consultat la: 19.02.2012.

⁷⁹ Miodrag CIURUȘCHIN, *Relațiile României cu Serbia în perioada 1903-1919*, teză de doctorat susținută la Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Timișoara, 2009, coordonator științific prof. univ. dr. Ioan MUNTEANU, p. 395.

⁸⁰ Vojislav PAVLOVIĆ, *La troisième guerre balkanique. La France et les tentatives des Alliés de créer une nouvelle alliance balkanique 1914-1915*, în *Balkanica*, 2007, nr. 38, p. 196.

facă Serbia sau asupra eventualelor anexiuni pe care le avea în vedere pentru finalul conflictului.

Acest memoriu nu a reprezentat un simplu demers de înșiruire a pretențiilor sârbe, ci un expedient pentru a combate mai târziu o eventuală revendicare de către România a Banatului. Într-un raport ulterior, din 15/28 septembrie 1914, erau surprinse ipostaze ale diferențelor de politică externă în cazul Serbiei și al României: prima este nevoită să se apere de atacul austro-ungar și să își asume un crunt război, cea de a doua cu libertatea opțiunii unei implicări, dar care nu avea să fie gratuită: „*Poziția oscilantă a României dovedește clar că ea dorește să exploateze această situație grea de război în folosul ei, fără niciun risc*⁸¹.” De la București soseau în această perioadă mesaje de încurajare pentru Serbia și de solidarizare cu cauza ei. Erau combătute în presa capitalei zvonurile colportate potrivit cărora ar exista deja o înțelegere secretă între România și Puterile Centrale prin care Serbia să fie dezmembrată la finalul conflictului, urmând ca sprijinul românesc să fie recompensat cu cedarea văii Timocului⁸². Vecinătatea cu Serbia a favorizat dezvoltarea unei lungi prietenii, iar recente războaie balcanice au creat o cultură a solidarității, astfel că este îndreptățită afirmația pe care o face Take Ionescu, liderul Partidului Conservator-Democrat, în ziarul *Dimineața*, cu privire la faptul că guvernul român nu și-a construit o strategie pentru a-și mări teritoriul pe seama suferințelor poporului sârb⁸³.

Anglia păstra și ea credința că doar teritoriile balcanice stăpânite de Austro-Ungaria vor determina statele mici din această zonă să se ralieze cauzei Antantei. Dovadă în acest sens o reprezintă misiunea secretă a lui Noel Buxton, care, alături de fratele său, trebuia să sondeze statele neutre din Balcani și să le atragă într-o eventuală alianță pe baza principiului naționalităților: „*Doar cerând de la Austria teritoriile care ar aparține raselor balcanice, vor putea fi obținute mijloacele de a satisface aspirațiile legitime ale acestor state*⁸⁴.”

Ultima parte a anului 1914 nu se remarcă în negocierile diplomatice ale României decât prin contacte de suprafață, pline de rezervă, putând fi redusă doar la convenția secretă ruso-română. La mijlocul lunii noiembrie 1914, prin aceeași filieră diplomatică rusă Petrograd-București, se sondează posibilitatea intervenției României venită în sprijinul Serbiei, a cărei capacitate de rezistență era din ce în ce mai solicitată. Ministrul englez la București, George Barclay informa Londra că apelul lui Sazonov a fost transmis în mod

---

⁸¹ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.* p. 395.

⁸² *Ibidem*, p. 396.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Winston S. CHURCHILL, *La crise mondiale*, Paris, 1925, p. 427, *apud* Eliza CAMPUS, *L'action diplomatique...*, p. 1106. „*Ce n'est qu'en exigeant de l'Autriche les territoires qui en appartenaient aux races balkaniques, que pourront être obtenus les moyens de satisfaire les aspirations légitimes de ces États.*”

confidențial primului-ministru Brătianu: „*acum este momentul ca România să ia măsuri pentru a ajuta Serbia*”⁸⁵.” Invitația este declinată, riscurile pentru România fiind prea mari (temerea de reacția Bulgariei, insuficienta pregătire a armatei).

Aspirațiile naționale păreau să urmeze un curs fericit pentru România, întrucât în a doua jumătate a lunii noiembrie țarul Nicolae al II-lea solicită Franței, prin ambasadorul său la Petrograd, să-și exprime poziția față de viitorul Austro-Ungariei. Maurice Paléologue subscrie părerii potrivit căreia Austro-Ungaria se va dezagrega. „*Austro-Ungaria va supraviețui cu dificultate pierderilor teritoriale pe care împăratul Franz-Iosif va fi obligat să le consimtă. Uniunea austro-ungară eșuând, cred că părțile nu vor mai putea continua să meargă împreună*”⁸⁶. „Părțile românești” ale monarhiei dualiste urmau să se reazeze astfel: Transilvania va fi alipită României, Bucovina va fi împărțită între România și Rusia, iar Banatul, în ansamblu, va avea o soartă incertă. Partea de est a regiunii cu siguranță va reveni României, însă se enunță probabilitatea ca partea occidentală bănățeană să poată fi încorporată de Serbia⁸⁷.

Tot în această perioadă, a sfârșitului de an 1914, se ivesc primele presiuni diplomatice aliate, mai mult încercări sub forma tehnicilor de constrângere, fugitive, dar cu edificatoare trimiteri la aspirațiile naționale ale României. Deși statutul declarat de țară neutră, recunoscut și prin angajamentul asumat de Rusia în convenția Diamandi-Sazonov, ar fi trebuit să descurajeze orice propuneri de intervenție făcute României, totuși la 21 noiembrie 1914, guvernul român se vede pus în fața unei oferte anglo-ruse de intervenție – Transilvania în schimbul sprijinului grabnic acordat Serbiei: „*pentru realizarea speranțelor privind Transilvania ea (România n.n.) trebuia să ia măsuri active mai înainte ca Austria să ocupe malul drept al Dunării sau ca Serbia să sufere o înfrângere definitivă*”⁸⁸.

Convenția amintită va reprezenta intriga lungilor și surdelor confruntări diplomatice de la mijlocul anului 1915, deoarece fiecare refuz al Rusiei în revendicarea Banatului va fi întâmpinat de către România de apelul la promisiunea făcute prin înțelegerea din 1 octombrie 1914. Artizanii politicii diplomatice a României din cea de a doua parte a anului 1914, când săbiile ascuțite anterior au început să se încleșteze, s-au dovedit a fi foarte inspirați. „*S-ar găsi cu dificultate un exemplu de calm și de răbdare asemeni celui pe care l-a dat România în*

---

⁸⁵ Tiberiu VELTER, *Albionul la porțile...*, p. 37.

⁸⁶ Scrisoarea lui Maurice Paléologue către Théophile Delcassé, 22 noiembrie, Petrograd, în ***, *Un livre noir...*, p. 34; Constantin NUȚU, *op. cit.*, p. 16. „*L’Autriche-Hongrie survivra difficilement aux pertes territoriales que le malheureux empereur François-Joseph sera obligé de consentir. L’union austro-hongroise ayant fait faillite, je crois que les unités ne pourront plus continuer à marcher ensemble.*”

⁸⁷ Constantin NUȚU, *op. cit.*, p. 16.

⁸⁸ Tiberiu VELTER, *Albionul la porțile...*, p. 39.

timpul primelor luni de război⁸⁹.” În așteptarea de circumstanțe favorabile pe care să le poată exploata, România a reușit să-și păstreze neutralitatea, a evitat angrenarea sa într-un conflict periculos în condițiile în care nu era pregătită, a făcut dovada unei răsturnări de convingere și atitudine prin încercarea reușită de a trece inteligent din sfera Puterilor Centrale spre tabăra Triplei Antante, a intuit posibilitatea de a pregăti terenul diplomatic pentru rezolvarea problemei naționale a românilor din provinciile deținute de Imperiul habsburgic. În acest sens, istoricul Nicolae Iorga face o evaluare a politicii internaționale a României din 1914. „Salutând neutralitatea armată, opinia publică înțelegea rezervarea drepturilor naționale ale rasei pentru momentul în care s-ar fi pus în discuție în timpul marelui conflict problema naționalităților, și nu putea să mai fi vreo îndoială, cu toată dominația rusă din Basarabia, datând din 1812, și cea restabilită doar din 1878 asupra districtelor din sud, încotro se vor îndrepta revendicările, Austro-Ungaria deținând teritoriile românești cele mai importante și pe care le-a trata cu intenții de deznaționalizare, culegând deja roadele în acest sens⁹⁰.”

I.2. Metamorfozele revendicării Banatului

Acceptabilitatea revendicării Banatului, inițiată în 1914, urma să fie explorată pe parcursul anului 1915. Prima parte a acestui interval este cea a incipitului, în care se configurează cadrul general al acțiunii, fiind depășite limitele confuze ale convenției secrete din octombrie 1914 pentru ca Banatul să devină o entitate concretă, cunoscută. Solicitarea acestui teritoriu reprezenta o adevărată anvergură sistemică. Integralitatea Banatului trebuia să se configureze pentru diplomația română drept o miză precisă pentru a putea fi experimentată asumarea războiului de partea Aliaților. *„Acest război [...] adusese pe tapet pentru a fi rezolvate chestiunile naționale. În primul rând Franța avea de revendicat Alsacia și Lorena; Italia – Dalmația și Trentinul. Serbia care fusese una din țările cele dintâi invadate de Austria, avea și ea revendicările pentru slavii care se găseau sub monarhia austro-ungară, deci se punea pe tapet chestiunea naționalităților. România, care avea revendicări naționale*

---

⁸⁹ Nicolae IORGA, *Le „Livre rouge” autrichien. Étude critique, Extrait du Bulletin de l’Institut pour l’étude de l’Europe sud-orientale*, 3, nr. 1-6, Jassy, 1917, p. 3. *„On trouverait difficilement un exemple de calme et de patience pareil à celui que donna la Roumanie pendant les premiers mois de la guerre.”*

⁹⁰ Ibidem, *„En saluant la neutralité armée, l’opinion publique entendait réserver les droits nationaux de la race pour le moment où se poserait dans le grand conflit le problème des nationalités, et il ne pouvait pas y avoir de doute, malgré la domination russe en Bessarabie, datant de 1812, et pour les districts du Sud rétablie en 1878 à peine, de quel côté se porteraient les revendications, l’Autriche-Hongrie détenant les territoires roumains les plus importants et les ayant traités avec des intentions de dénationalisation dont elle avait déjà recueilli les fruits.”*

în Austro-Ungaria și vis-à-vis de Rusia, putea să fie absentă când se negocia și se remania „harta Europei” pe baza chestiunii naționalităților⁹¹?”

Pentru a desface suma evenimentelor trecute ale revendicării Banatului trebuie să avem în vedere trei aspecte esențiale: personajele, întâmplările și împrejurările. Personalitățile marcante ale acestor tratative au fost premierul român, Ion I.C. Brătianu, și ministrul rus al Afacerilor Străine, Sergei Sazonov. Despre primul-ministru român, mai toți diplomații vremii, considerau că atitudinea lui colorează tratativele, arta lui de a negocia conferea personalitate și prestanță solicitărilor românești, însă intransigența lui împiedica România să-și atingă scopul.

Despre ministrul rus avem următoarea caracterizare a lui Albert Pingaud: *„O activitate neostenită și debordantă întreținută de o imaginație mereu trează; grija constantă pentru a asigura Antantei o superioritate accentuată față de coaliția adversă, fie prin beneficiul noilor alianțe, fie doar prin menținerea unor neutralități folositoare; o mulțime de momente oportune care nu excludeau nici constanța în proiecte, nici chiar obstinația în greșeli, în fine o promptitudine de decizie destul de neobișnuită în practicile vechii diplomații, dar poate oportună în momentul de criză decisivă: acestea erau calitățile pe care dl Sazonov le aducea în raporturile cu aliații săi. Ele aveau ca și revers o nerăbdare de a reuși care lua aspectul exterior al unei nervozități trepidante și se manifesta în cursul atacurilor diplomatice menite să se succedă fără întrerupere, prin obișnuința de a lansa mereu noi valuri de asalt mai înainte de a se asigura că primele își atinseseră obiectivul. Această grabă puțin agitată avea rolul de a deconcerta prudența oamenilor de stat aliați, determinați să se întrebe uneori dacă Antanta avea în colegul lor rus un animator pentru a întreprinde totul sau un încurcă-lume care să compromită totul⁹².”*

O serie de alte personalități diplomatice vor interveni în ecuația tratativelor ruso-româno-franceze. Una dintre acestea este Alexandru Lahovari, ministrul român la Paris încă din 1908, surprins adesea ca un pro-antantist convins și un adevărat francez prin adopție:

---

⁹¹ Constantin DIAMANDI, *Cum s-a negociat harta României Mari*, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, pp. 150-151.

⁹² Albert PINGAUD, *Le premier mois...*, p. 533. *„Une activité inlassable et débordante entretenue par une imagination toujours en éveil; le souci constant d'assurer à l'Entente une supériorité prononcée sur la coalition adverse, soit par le bénéfice de nouvelles alliances, soit simplement par le maintien de neutralités utiles; une fécondité d'expédients qui n'excluait ni la constance dans les desseins, ni même l'obstination dans les erreurs; enfin une promptitude de décision assez insolite dans les usages de l'ancienne diplomatie, mais peut-être opportune en un moment de crise décisive: telles étaient les qualités que M. Sazonoff apportaient dans ces rapports avec ses alliés. Elles avaient pour contrepartie une impatience d'aboutir qui prenait volontiers les dehors d'une nervosité trépidante, et se manifestait, au cours d'offensives diplomatiques destinées à se succéder sans interruption par l'habitude de lancer toujours en avant de nouvelles vagues d'assaut avant de s'assurer que les premières avaient atteint leur objectif. Cette précipitation un peu inquiète était de nature à déconcerte la prudence des hommes d'État alliés, amènes parfois à se demander si l'Entente trouverait dans leur collègue russe un animateur pour tout entreprendre ou un brouillon pour tout compromettre.”*

„Mult mai mult m-a mulțumit [...] vocea convingătoare a prietenului nostru dl Lahovari [...] Un atât de înflăcărat campion al Franței, parizian cu sufletul și cu inima, mi-a apărut în acele zile ca fiind de două ori mai francez, deși român, decât unii conaționali ai sărmanei noastre politici⁹³.”

Un rol esențial va avea diplomatul Constantin Diamandi, cel care va fi vârful de lance în confruntarea cu Sergei Sazonov, ministrul rus al Afacerilor străine, în ceea ce privește revendicările românești. Despre acesta I.G. Duca face următoarea remarcă: „La Petrograd, Dimandi, incotestabil inteligent, se bucura de încrederea nețârmurită a lui Brătianu și lucra direct cu el, dar nu e mai puțin adevărat că își restrânsese și dânsul până într-atâta orizontul sub influența cercurilor în care trăia în capitala țarilor... Dacă în unele privințe Diamandi ne-a adus servicii netăgăduite, în alte privințe el a fost pentru Brătianu un rău sfetnic⁹⁴.” Amintirile lui Diamandi despre negocierile de la Petrograd sunt extrem de lămuritoare în ceea ce privește atitudinea Rusiei față de România.

Nu am putea să tratăm această perioadă a neutralității române fără să amintim fie și doar câteva aspecte ale personalității lui Jean-Camille Blondel, reprezentantul Franței la București. Favorabil cauzei române, diplomatul francez a lăsat să se facă auzite la Quai d’Orsay ecouri favorabile privind luarea în considerare a României ca pilon al Franței în Balcani⁹⁵.

Atunci când se analizau revendicările naționale românești exista în epocă tentația de a asimila situația României cu cea a Franței sau a Serbiei din dorința de a o apropia de cauza aliată. I.G. Duca surprinde în memoriile sale acest aspect, punctând în același timp diferențele. „Comparația cu Serbia sau cu Franța este cu desăvârșire nepotrivită. Cea dintâi nu avea de revendicat decât ținuturi stăpânite de monarhia Habsburgilor. Cu cine era deci să meargă, dacă nu cu Rusia? Franța aspira numai la recucerirea Alsaciei și Lorenei. Cum era la ea să fie împărțite spiritele pe această chestiune⁹⁶?”

---

⁹³ Pierre-Barthélemy GHEUSI, *Guerre et théâtre 1914-1918. Mémoires d'un officier du général Gallieni et journal parisien du directeur du Théâtre National de l'Opéra-Comique pendant la guerre*, Nancy-Paris-Strasbourg, 1919, p. 330. „Mieux m'a satisfait [...] la voix éloquente de notre ami, M. Lahovari [...]. Un aussi ardent champion de la France, parisien d'âme et de cœur, m'est apparu, ce jour-là, comme deux fois plus français – étant Roumain – que certains nationaux de notre indigente politique.”

⁹⁴ I.G. DUCA, *Memorii. Neutralitatea*. Partea a II-a (1915-1916), vol. II, Timișoara, 1993, p. 40.

⁹⁵ Catherine DURANDIN, *La politique française et les Roumains 1878-1913: à la recherche d'une influence*, în *Revue des études slaves*, 1981, tom 53, nr. 4, p. 639.

⁹⁶ I. G. DUCA, *op. cit.*, vol. II, p. 21.

În privința împrejurării revendicării Banatului aceasta poate fi pusă pe seama multiplelor litigii teritoriale din Balcani, încadrându-se conform clasificării făcute de Bernard Lory în conflictele macro-teritoriale, cu mii de kilometri pătrați și sute de mii de locuitori⁹⁷.

I.2.1. Receptarea diplomatică a revendicării Banatului

În discuțiile diplomatice din prima parte a anului 1915, Ion I.C. Brătianu inserează o relație de cauzalitate: România se va angaja în război, dacă i se va asigura integralitatea Banatului. Ori aici intervenea prima dificultate: punerea în chestiune a unei provincii în raport cu un aliat al Triplei Antante. În calea acestei revendicări se suprapune Serbia: capitala sa se afla în imediata vecinătate a Banatului, o importantă comunitate sârbească locuia în interiorul limitelor geografice reclamate. Însă statutul celor două state se contura diferit: Serbia avea o poziție de victimă, agresată de Austro-Ungaria cu concursul Germaniei, în ajutorul direct al căreia săriseră Alianții. „*Era în același timp victimă a agresiunii austro-ungare, dar și rațiunea angajării Alianților în război*”⁹⁸.

Încrâncenatele tabere aveau nevoie de întăriri, astfel că România era constant solicitată de către Tripla Antantă de a interveni salvator de partea sa, deci în apărarea Serbiei, prin lovitura pe care ar putea-o aplica Austro-Ungariei. O astfel de intervenție nu putea fi dezinteresată, deci se puteau emite pretenții. „Victima” ar fi trebuit să facă dovada unei bunăvoințe față de România și să treacă cu vederea sau să îngăduie solicitarea părții vestice a Banatului.

Serbia spera că în curând România va veni în ajutorul ei și cerea guvernelor Antantei să grăbească tratativele cu guvernul român⁹⁹.

Pentru a purta tratative privind implicarea în război și obținerea printre altele a Banatului, România revendica poziții de egalitate, ceea ce o plasa într-un sensibil avantaj față de Serbia. Însă principalele Puteri Aliate (Franța, Anglia și Rusia) aveau o altă ierarhie a meritelor ce se cuveneau: Serbia trebuia să-i răsplătească pe cei care se implicau de partea ei, însă într-un mod cumpătat, pentru că ea era cea care ducea greul războiului în Balcani. În plus, ea era implicată activ de la început, pe când România se tot lăsa invitată. Alianții trebuiau să atragă alte state cum ar fi Italia, Bulgaria sau România, dar fără să deziluzioneze Serbia.

---

⁹⁷ Bernard LORY, *Contentieux micro-territoriaux dans les Balkans, XIXe-XXIe siècles*, în *Balkanologie*, tom 6, nr. 1-2, décembre 2002, p. 9.

⁹⁸ Vojislav PAVLOVIĆ, *La troisième guerre balkanique...*, p. 192.

⁹⁹ Mircea N. POPA; Lucia, BĂDULESCU, *Contribuții privind relațiile româno-franceze în perioada neutralității (1915-1916)*, partea I, în *Analele Universității București. Filosofie, Istorie, Drept*, 1974, nr. 23, p. 84.

Toate acestea aveau în vedere cel puțin un teritoriu, ale căror limite se suprapuneau peste așteptările Serbiei. Temerile legate de evoluția ostilităților pe fronturi, atât cel occidental, cât și cel oriental, dinamizau tratativele diplomatice în căutare de noi soluții, dar declanșau în același timp și impulsuri compensatorii.

Iată cum este surprins în presa franceză acest aspect: *„Italienii și românii au în Austro-Ungaria frați oprimați; de multă vreme primii reclamau Trento și Trieste, iar ceilalți Transilvania. Strălucitele victorii ruse și sârbe au avut ca rezultat extinderea excesivă a câmpului revendicărilor acestor neutri; Transilvania nu mai constituie decât una din provinciile românești și numeroși sunt, la Roma, cei care reclamă controlul Adriaticii. Protagonistii acestei politici conștientizează că aceasta este incompatibilă cu neutralitatea și devin partizanii convinși ai intervenției imediate*¹⁰⁰.”

Premierul român considera că a detectat mecanismul de bază al revendicărilor teritoriale românești: limitele naturale. Acest criteriu este lansat de Ion I.C. Brătianu în cadrul unei întrevederi, la București, cu ministrul plenipotențiar francez, Jean-Camille Blondel. Anexarea provinciilor românești din monarhia austro-ungară avea să se realizeze urmând cursurile Prutului, Dunării și Tisei¹⁰¹. În această fază incipientă a tratativelor, se preferă tactica pașilor mărunți, fiind sugerate eventualele contururi pe care le-ar putea avea ținuturile revendicate. Argumentele aduse în sprijinul frontierelor naturale sunt pragmatice: ușurința de a le fixa, evitând deocamdată inerțiile sentimentale legate de istoria, originea populației sau însemnătatea respectivelor provincii. Logica lui Brătianu avea astfel în vedere faptul că, dacă în Banat s-ar stabili limite convenționale, acestea ar fi folosite după război ca un permanent pretext de corecție teritorială. O simplă linie trasată ca delimitare într-o zonă cosmopolită din punct de vedere etnic, i-ar pune într-o apropiere periculoasă pe cei care își revendică același teritoriu. Pe când frontierele naturale ale Dunării și Tisei ar asigura o departajare clară, ar face mai dificilă o reclamare de teritoriu din partea românilor sau sârbilor, atunci când ar trebui să privească pe „malul celălalt”. Iată cum surprinde acest aspect Constantin Diamandi în memoriile sale: *„...chestiunea hotarelor și însemnătatea de fruntarii naturale, cât se poate*

---

¹⁰⁰ Jacques DAUGNY, *L'intervention Roumaine et Italienne*, în *La Nouvelle revue*, 15 februarie 1915, 15, 61, p. 251, „Les Italiens et les Roumains ont en Autriche-Hongrie des frères opprimés; depuis longtemps les premiers réclamaient Trente et Trieste, les seconds la Transylvanie. Les brillantes victoires russes et serbes ont eu pour résultat d'agrandir démesurément le champ des revendications de ces neutres; la Transylvanie ne constitue plus qu'une partie des pays roumains et nombreux sont, à Rome, ceux qui réclament la maîtrise de l'Adriatique. Les protagonistes de cette politique se rendent compte qu'elle est incompatible avec la neutralité et ils sont partisans convaincus de l'intervention immédiate.”

¹⁰¹ Hadrian GORUN, *Revendicările României privind Transilvania, Banatul și Bucovina în perioada neutralității (1915). Mărturii documentare franceze și românești*, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie-Istorie, 2012, nr. 20, p. 332.

*prin râuri, erau pentru Ion Brătianu chezașia că statul nostru, încadrat de fruntarii naturale, avea posibilitatea siguranței și dezvoltării lui ulterioare*¹⁰².”

Pe lângă sprijinul pe care se angajează să-l ofere în tratativele cu Rusia, ministrul francez exprimă rezerva țării sale de a delega ingrata sarcină unei comisii de experți care să traseze confiniile provinciilor achiziționate. Aceștia vor ține cont de principiul majorității populației, urmărindu-se protejarea populației sârbești de pe malurile Tisei și celei rutene din Bucovina¹⁰³. Pe lângă faptul că Anglia și Franța condiționaseră alipirea provinciilor românești de ceasul conferinței de pace, se conturează acum o nouă constrângere în calea realizării unității naționale: crearea unui organism internațional care să stabilească frontierele României.

În ciuda acestor limite ivite în derularea tratatelor aliate cu România, așteptările României erau orientate cu prisosință spre Franța. O dovadă în acest sens poate fi și scrisoarea reginei Maria către vărul ei George al V-lea al Angliei din 13 martie 1915, trimisă prin generalul Paget: *„Simțămintele României sunt franceze și vor rămâne totdeauna franceze și, în consecință, ele sunt astăzi totodată și engleze și ruse, dar mai presus de orice ele sunt de tot violent anti-ungurești. De multă vreme Ungaria este privită ca inamica noastră națională, ceea ce vrea să spună că noi suntem totodată și contra Austriei și Germaniei*¹⁰⁴.” Astfel temerile directe și întemeiate sunt provocate de vecini: Ungaria, dar și Rusia. Față de cea de a doua, acestea sunt acutizate și de adjudecarea dreptului de a lua în stăpânire strâmtoarele Mării Negre, creând astfel o interdependență în schimburile comerciale cu Aliații și o limitare a libertății de navigație. *„Rusia poate deveni o mare amenințare, dacă promisiunile ei nu vor fi garantate de Anglia și Franța. Noi, care cunoaștem felul de a acționa al Rusiei, nu ne putem arunca în brațele ei imense fără o garanție mai serioasă decât simpatia ei momentană. În particular, chestiunea Dardanelor și chestiunea portului nostru la Marea Neagră sunt pentru noi de un interes vital*¹⁰⁵.”

România imprimă și o orientare adiacentă discuțiilor diplomatice cu Marii Aliați, cea înspre potențialii aliați, cei mai mici sau încă nebeligeranți. Un astfel de caz este cel al Italiei. Aceasta se afla în primăvara anului 1915 într-o fază mai avansată a tratatelor de implicare în război, astfel că România încearcă să se plieze cursului ei. Pe seama tratatelor purtate de Italia, cercurile diplomatice antantiste emit soluții ce iau în calcul și provincia Banatului, de data aceasta ca monedă de schimb. Iată cum se creionează de la Londra soluția ambasadorului

¹⁰² Constantin DIAMANDI, *Cum s-a negociat harta României Marii*, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, p. 151.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ion I. NISTOR, *op. cit.*, pp. 268-269.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 269.

francez, Paul Cambon, în corespondența cu ministrul său de resort, Théophile Delcassé: „Am sugerat ca, în cazul în care, dl Sazonov ar insista asupra reparației pentru Serbia să îi dăm acestui stat Banatul, care stăpânește Dunărea și care, să zicem, ar fi locuit de sârbi. Sir Edward Grey subscrie acestei sugestii cu condiția ca naționalitatea locuitorilor Banatului să fie într-adevăr slavă¹⁰⁶.”

La mijlocul lunii mai, geograful Emmanuel de Martonne, într-un articol privind intervenția României, face o sinteză a întregii atitudini și a condițiilor care s-au interpus în calea unei acțiuni. Este ilustrativ următorul paragraf în ceea ce privește repetatele rețineri ale diplomației române. „Ranchiuni și neîncredere mai vechi față Rusia, teama de ostilitatea bulgară care ar putea-o obliga să lupte în același timp pe două fronturi, legăturile economice cu puterile Europei Centrale, prestigiul Germaniei capabilă de a contrabalansa simpatiile vii pentru Franța, acestea sunt pe scurt sentimentele și interesele care au putut timp îndelungat să acționeze ca o frână, reținând România de la parcursul pe care ar fi trebuit în mod logic să-l urmeze. Din zi în zi am putut vedea acest frâu slăbindu-se. Intervenția României este sigură, întrucât ea este, mai mult decât cea a Italiei cerută de interes¹⁰⁷.”

I.2.2. În miezul neliniștilor – Banatul *via* Petrograd, *via* Paris

În lunile mai-iunie 1915 limitele Banatului păreau să fi rămas nesoluționate, fiind și cele mai delicate dintre chestiunile teritoriale prezentate Alianților. Deasupra hărții Banatului s-au întâlnit radicalitatea lui Ion I.C. Brătianu (integralitatea provinciei), rigiditatea lui Sergei Sazonov (ambiția de a nu face niciun fel de concesie în privința regiunii), cărora li se adaugă pretențiile susținute ale lui Nikola Pašić (refuzul de a renunța la limita vestică a ținutului, acceptând o graniță naturală pe Dunăre).

Poziția lui Brătianu este foarte bine redată de conținutul unei telegrame destinată, la început de mai, ministrului francez la București, Camille Blondel. Acesta din urmă o face

---

¹⁰⁶ Paul Cambon către Théophile Delcassé, telegrama nr. 574 din 29 martie 1915, Londra, în *Ministère des Affaires étrangères, Commission de publication des Documents Diplomatiques Français (DDF), Série 1914-1919, 1915*, tome I (1er janvier – 25 mai), 2002, p. 528. „J’ai suggéré pour le cas où M. Sazonov insisterait sur la satisfaction pour la Serbie de donner à cette puissance le Banat qui commande le Danube et qui, dit-on, serait peuplé de Serbes. Sir Edward Grey approuve cette suggestion à condition que la nationalité des habitants du Banat soit effectivement slave.”

¹⁰⁷ Emmanuel de MARTONNE, *Les conditions d’une intervention roumaine*, în *La Revue de Paris*, 15 mai 1915, p. 438. „Vieilles rancunes et défiances de la Russie, crainte de l’hostilité bulgare qui pouvait obliger à faire front de deux côtés à la fois, liens économiques avec les puissances de l’Europe centrale, prestige de l’Allemagne capable de contrebalancer des sympathies vivaces pour la France, tels sont en résumé les sentiments et les intérêts qui ont pu longtemps agir comme un frein retenant la Roumanie sur la pente où elle semble devoir être nécessairement entraînée. De jour en jour on a vu cependant ce frein se relâcher. L’intervention roumaine est certaine, car elle est commandée, plus encore que celle de l’Italie, par l’intérêt.”

cunoscută, în ziua următoare, superiorului său de la Paris. Încă de la început transpare atitudinea paradoxală a Rusiei: deținând deja o provincie românească (Basarabia), obținând limite avantajoase în Bucovina, aceasta se implică insistent și în problema Banatului, și nu în interesul propriu, ci ținând partea Serbiei. *„Există deci, fără a vorbi de românii din Basarabia, o largă compensare în favoarea rușilor”*¹⁰⁸.” Pretențiile românești asupra Banatului nu sunt, în opinia lui Brătianu, exagerate.

*„În ceea ce privește Banatul, estimez că doar partea meridională a Tisei poate servi drept frontieră între Serbia și noi. Noi vom ceda fără greutate sârbilor românii de pe valea Timocului și credem că sârbii, cu care noi nu am avut decât relații amicale, nu se vor îndârji în a aspira la teritoriile situate pe malul stâng al Tisei sub pretextul câtorva sârbi care se află acolo. Să doriți să trasați frontiera noastră prin mijlocul acestor teritorii presupune să întâmpinați nenumărate dificultăți, deoarece în aceste zone sunt atât de amestecați sârbi, români, germani și unguri”*¹⁰⁹.

Se consideră că solicitarea Tisei ca viitoare frontieră între România și Serbia are acoperire, prin cedarea benevolă a importantei comunități românești de pe Valea Timocului. Brătianu deplânge faptul că prin subiectivismul de care dau dovadă Alianții (dorința de a-i împăca pe sârbi, tendința Franței de a adopta o poziție similară Rusiei) și prin conturarea unei posibilități tot mai evidente de divizare a provinciei se ignoră particularitatea multietnică a regiunii. Președintele Consiliului de Miniștri combate revendicarea de către sârbi a malului stâng al Tisei, pusă sub semnul aproximației: *„pretextul câtorva sârbi care se află acolo”*¹¹⁰.

Brătianu întărește contrastul dintre cele două opțiuni ale României și compensațiile oferite de Alianți. Păstrarea neutralității echivalează cu obținerea teritoriilor dorite din monarhia austro-ungară, iar implicarea în război se rezumă la aceeași ofertă. Dacă în primul caz competența trasării frontierelor provinciilor poate fi declinată unui organism internațional, fără obiecții din partea României, în cel de al doilea nu ar mai fi loc de jumătăți de măsură. Angajarea țării în conflict îl îndreptățește pe Brătianu să solicite lămuriri privind intenția Rusiei și a Franței de a consimți o divizare a Banatului.

„Dacă noi ne vom mulțumi cu acordul din septembrie care ne lasă, în schimbul neutralității, libertatea de a ocupa teritoriile râvnite, atunci când noi vom considera oportun, noi nu vom avea obiecții ca o comisie să preia responsabilitatea fixării frontierelor conform principiului naționalităților, dar ceea ce noi oferim astăzi este un sprijin efectiv, apropiat, și

---

¹⁰⁸ Ion I.C. Brătianu către Camille Blondel, telegrama nr. 204 din 4 mai 1915, București, în *DDF, 1915*, tome I, p. 785.

¹⁰⁹ *Ibidem.*

¹¹⁰ *Ibidem.*

*aș îndrăzni să spun eficace, deoarece acțiunea noastră pe flancurile armatei asutro-ungare poate fi decisivă și de aceea noi cerem mai multe explicații precise*¹¹¹.”

În acele zile ale lunii mai 1915, discuțiile în jurul provinciei bănățene au demonstrat faptul că erau multe de comentat, de nuanțat și de adăugat în privința limitelor teritoriale. Problema Banatului, mai ales a părții de vest, a (pre)ocupat în această perioadă toate compartimentele și funcțiile stafurilor diplomatice. Pe 20 aprilie/3 mai 1915, trimisul român la Petrograd, Constantin Diamandi, îi înaintează lui Sazonov o notă a guvernului său privind frontierele pe care le are în vedere România la finalul conflictului¹¹². Cu câteva zile mai devreme, înscriindu-se în tradiția consultațiilor cu reprezentanții altor Mari Puteri, emisarul român a prezentat succint aspirațiile teritoriale ale României. (Pe 30 aprilie a avut loc întâlnirea cu Maurice Paléologue, iar pe 1 mai a purtat discuții cu ambasadorii Angliei și Italiei¹¹³.) Specialist al istoriei diplomației secrete, Albert Pingaud caracterizează această întâlnire Diamandi-Sazonov drept „o primă polemică, în cursul căreia fiecare îi expune oral celuilalt mesajul al cărui purtător este”¹¹⁴.” Revendicările românești sunt confruntate de către ministrul rus cu o hartă din 1875, unde este marcată pregnant reprezentativitatea elementului slav. O retrospectivă a acestui prim contact româno-rus, privind promisiunile teritoriale făcute pe 1 octombrie 1914, îl determină pe Diamandi să schițeze într-un text memorialistic următoarele: „Am înțeles de la prima convorbire că dacă pentru Transilvania propriu-zis nu o să avem dificultăți, în schimb vor fi dificultăți mari, pentru Bucovina și pentru Banat, adică tocmai acele provincii din monarhia austro-ungară în care se găseau și elemente slave printre elementul românesc”¹¹⁵.”

În temeiul afirmațiilor pe care le va face Rusia, va prevala justificarea ponderii sârbilor în vestul Banatului. Se oferă României deocamdată doar linia Cernei¹¹⁶, o zonă muntoasă, în care elementul slav nu era reprezentat. Practic se recunoștea dreptul de a alipi doar unul din cele trei comitate ale provinciei și nici acela în întregime. O astfel de propunere nu avea cum să satisfacă pretențiile României. De asemenea, din corespondența ministrului francez la Petrograd cu ministrul său de resort de la Paris, aflăm de participarea acestuia la o întrevedere cu Sazonov și Sir George Buchanan, ministrul englez, în chiar dimineața zilei de 3

---

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² Șerban RĂDULESCU-ZONER, *Bucureștii în anii primul război mondial*, București, 1993, p. 20.

¹¹³ Maurice Paléologue către Théophile Delcassé, telegrama nr. 604 din 1 mai 1915, Petrograd, în *DDF, 1915*, tome I, pp. 780-781.

¹¹⁴ Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie, 3 mai-22 août 1915*, în *La Revue des deux mondes*, tome 57, 1 mai 1915, p. 147. „un premier croisement de fer, au cours duquel l'un expose oralement à l'autre le message dont il est le porteur.”

¹¹⁵ Constantin DIAMANDI, *Cum s-a negociat harta României Mari*, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, pp. 149-150.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 155.

mai. În telegramă s-a strecurat o confuzie: Banatul este inițial confundat cu Transilvania. Din limitele menționate în acest document se desprinde decupajul făcut de Rusia în Banat: o linie care să plece perpendicular din localitatea Baziaș spre nord și care să detașeze zona muntoasă oferită României, de cea de câmpie atribuită Serbiei. „În Transilvania (Banat n.n.), guvernul imperial va admite poate ca frontiera română să înainteze până în punctul în care Dunărea pătrunde în zona muntoasă, adică până în apropiere de Baziaș. Frontiera va urca apoi direct spre nord. Restul Banatului de Timișoara până la înălțimea punctului în care Tisa se varsă în Dunăre va fi destinat Serbiei¹¹⁷.”

Ministrul francez la Petrograd, Maurice Paléologue, în permanență informat despre desfășurarea discuțiilor româno-ruse, reține în amintirile sale faptul că premierul român ar fi oferit prin pretențiile sale teritoriale, asupra cărora aștepta avizul Rusiei, suficiente temeuri pentru ca acestea să fie respinse. De pe 7 mai 1915 avem următoarea mărturie: „Rușii au pierdut în câteva zile șirul de trecători și creste pe care cu greu le cuceriseră în timpul iernii. Accesul spre Transilvania le este totuși închis. Această situație se reflectă și asupra deciziilor guvernului român. Brătianu își susține pretențiile teritoriale cu o intransigență remarcabilă; planul său evident este acela de a împinge Rusia la un refuz peremptoriu, de care se va folosi apoi pentru a prevala definitiv politica de neutralitate pentru care are preferințe ascunse¹¹⁸.” Critici similare îi sunt aduse lui Brătianu și de către ministrul francez Camille Blondel. „Dl Brătianu se înșeală amarnic vrând să-și prezinte la Petrograd cererile sale într-o manieră prea categorică și nelăsând decât puțin loc discuției. Mă tem să nu fi acționat în acest mod pentru ca ajunge la un refuz și astfel la menținerea neutralității pe care o preferă. În nenumărate rânduri, l-am sfătuit să pornească discuții, nu a vrut să facă nimic în acest sens, așteptând fără îndoială ocazia pentru lovitura de teatru pe care o pregătise¹¹⁹.”

---

¹¹⁷ Maurice Paléologue către Théophile Delcassé, telegrama, 3 mai 1915, Petrograd, în *DDF, 1915*, tome I, pp. 793-794. „en Transylvanie (Banat n.n.), le gouvernement impérial admettra peut-être que la frontière roumaine soit avancée jusqu'au point où le Danube pénètre dans la région montagneuse c'est-à-dire jusqu'aux environs de Baziach. Le frontière remonterait ensuite directement vers le Nord. Le reste du Banat de Temesvar jusqu'à la hauteur du point où la Theiss se mène au Danube serait dévolu à la Serbie.”

¹¹⁸ Maurice PALÉOLOGUE, *op. cit.*, pp. 356-357. „Les Russes ont perdu en quelques jours la série de cols et de crêtes qu'ils avaient eu tant de peine à conquérir pendant l'hiver. L'accès de la Transylvanie leur est désormais fermé. Cette situation réagit également sur les dispositions du gouvernement roumain. Bratiano soutient ses prétentions territoriales avec une intransigeance cassante; son calcul évident est d'acculer la Russie à un refus péremptoire, dont il se servirait ensuite pour faire définitivement prévaloir la politique de neutralité qui a ses préférences secrètes.”

¹¹⁹ Camille Blondel către Théophile Delcassé, telegrama nr. 207 din 5 mai 1915, București, în *DDF, 1915*, tome I, pp. 786-787. „M. Brătianu [...] a le grand tort de vouloir présenter ses demandes à Petrograd d'une manière trop catégorique et ne laissant que peu de place à la discussion. Je crains qu'il n'ait agi ainsi pour arriver à un refus et par suite au maintien de la neutralité pour laquelle il a des préférences. À maintes reprises, je lui avais conseillé de commencer les conversations, il n'en a rien voulu faire, se réservant sans doute pour la sorte de coup de théâtre qu'il avait préparé.”

Luând în considerare scenariul că Brătianu ar fi dorit păstrarea neutralității, contururile revendicării Banatului apăreau supradimensionate, iar atitudinea intransigentă apărea drept o manifestare care ținea de arta spectacolului. Condițiile erau favorizate într-o bună măsură de insuccesele ruse pe frontul de est. Așadar în situația în care Rusia negocia, dintr-o poziție vulnerabilă, în numele unui aliat învins – Serbia, România, direct interesată de Banat, își permitea să fie mai ofensivă. Replica teatrală a lui Sazonov era pe măsură: fără a avea alte argumente sustenabile, decât componența etnică preponderent sârbă în partea vestică a Banatului, acesta improviza o adevărată bătălie „canonică” pentru a susține cauza Serbiei. *„Îmi dau seama că adeseori Rusia arăta că negocierile se găsesc ajunse la un punct insurmontabil. [...] în Banat sunt elemente slave revendicate de sârbi și Rusia era un protector al Serbiei. A cărei protecțiune a luat-o de la intrarea în război și a dus-o până s-a prăbușit statul rus*¹²⁰.”

În lipsa altor argumente, bătălia diplomatică pentru Banat nu era dusă niciodată la sfârșit, ci mai tot timpul se ajungea într-un impas, astfel că discuțiile păreau să fie reluate de fiecare dată de la capăt.

*„În Banat chestiunea se pune sub alt aspect. Nu contest niciodată că sunt popoare slave în Banat. Dar cum se putea contesta, în același timp, că era populațiune românească dincolo de Timoc. Chestiunea pur etnică nu era aceea care trebuie să hotărască în Banat și orice știrbire a acestei provincii ar fi creat un cap de pod, de revendicări și de conflicte viitoare din chestia Banatului*¹²¹.”

Criteriul etnic era în opinia ministrului rus la Petrograd unul mai mult statistic și clar simplificator. Era nevoie de renunțări din ambele părți: România trebuia să renunțe la Valea Timocului, iar Serbia la malul stâng al Dunării. Cum în logica argumentativă a Serbiei intervenea tot timpul criteriul strategic, tocmai aici ar trebui să se realizeze consensul: integralitatea provinciei bănățene ar fi împiedicat crearea unui cap de pod. Această intruziune în teritoriul Banatului nu ar fi contribuit la securizarea zonei în fața capitalei sârbe, ci ar fi creat o situație nevroalgieică ce putea periclita pe viitor relațiile dintre Serbia și România.

Dacă România se vedea nevoită să obțină acordul Petrogradului, Serbia însă cu o mai mare trecere față de Rusia a ales să-și îndrepte eforturile spre Paris. Zvonurile privind obținerea angajării Italiei prin oferirea de către Aliați a Dalmației a încins spiritele în Skupština, punându-i în pericol funcția lui Pašić. Acesta se adresează ministrului francez, Auguste Boppe, retras împreună cu autoritățile sârbe la Niș, pentru a-și asigura teritoriile pe care le râvnea la sfârșitul războiului. Doleanțele premierului sârb sunt încredințate Franței, dar

---

¹²⁰ Constantin DIAMANDI, Cum s-a negociat harta României Mari, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, p. 153.

¹²¹ *Ibidem*, p. 154.

se urmărea sensibilizarea tuturor Alianților. „Nu începeți să trasați frontierele nici în Banat, nici în Ungaria și nici alte noi frontiere interesând direct națiunea serbo-croată fără un acord prealabil al Serbiei¹²².”

Dincolo de negocierea indirectă a Banatului prin filiera Petrogradului exista posibilitatea, cel puțin teoretică, ca România să trateze direct cu autoritățile sârbe. Pe de o parte, intenția unei astfel de opinii, împărtășită de Constantin Diamandi, era aceea de a menaja relațiile postbelice cu vecinul sârb și de a preîntâmpina repudierea înțelegerii ruso-române. Pe de altă parte, Rusia, în calitatea de receptor al mesajului de revendicare a Banatului de către România se afla prost situată: era mandatară cauzei sârbe și nu putea fi decât rigidă, opozitivă în fața altor argumente. Dar a purta tratative cu o țară care aproape că nu mai exista: teritorial ocupată, administrativ evacuată, cu autoritățile centrale în exil, ar fi iscat controverse, metoda în sine fiind absurdă. Într-o astfel de situație Serbia ar fi putut face orice concesie, mai ales în privința Banatului, teritoriu pe care oricum nu îl deținea. Iată și opinia ambasadorului român la Petrograd, care justifică de ce a fost eliminată orice negociere directă cu Serbia:

„Anume în momentul în care se făceau aceste negocieri de fapt nu mai exista teritoriul sârbesc, care era tot invadat de armatele austro-ungare. Ne reamintim că resturile armatei sârbești, împreună cu regele și guvernul, se refugiase la Corfu. Dacă ideea de a avea consimțământul Serbiei pentru Banat putea să fie justificată, se putea susține în același timp, cum că acele concesii teritoriale (se cereau n.n.) unei Serbii în plin dezastru, fără țară, cu un monarh și un guvern care cereau azil și îl găseau la alții, avea ca aspect moral ceva defavorabil nouă. S-ar fi spus: România cere consimțământul Serbiei în momentul când această țară traversează cea mai mare tragedie a istoriei ei. Și, desigur, nu ar fi lipsit de a ni se imputa că exploatăm nenorocirea ei.

Deci, dacă eram partizani ai ideii de a avea consimțământul Serbiei în chestiunea Banatului, se putea susține și teoria contrarie că, din punct de vedere moral, ni se putea face imputarea că am profitat de zdrobirea Serbiei pentru a-i smulge concesii¹²³.”

Pe 12 mai Sazonov primește pe adresa ministerului un memoriu, având anexată o hartă cu revendicările românești¹²⁴. În privința Banatului, acestea rămân neschimbate, însă limitele Transilvaniei și ale Bucovinei depășesc nu numai așteptările lui Sazonov, ci marchează diferențe considerabile și față de cele din 3 mai. În ziua următoare Constantin Diamandi se prezintă în audiență la ministrul rus al Afacerilor Străine pentru a oferi explicații

¹²² Telegramă cifrată, nr. 322 din 6 mai 1915, Niș, în *DDF, 1915*, tome I, pp. 810-811. „*Ne commencer à tracer les frontières ni en Banat, ni en Hongrie ainsi que d'autres nouvelles frontières intéressant directement la nation serbo-croate sans entente préalable avec la Serbie.*”

¹²³ *Ibidem*, p. 155.

¹²⁴ Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie...*, p. 148.

suplimentare. Ceea ce surprinde mai mult este „caracterul intangibil” al pretențiilor teritoriale formulate de guvernul român¹²⁵. Acordului de principiu, obținut pe 1 octombrie 1914, Brătianu îi adaugă amendamentul de a le obține pe toate – împreună sau deloc. Convenția ruso-română nu specifica concret care vor fi provinciile recunoscute, dar nici nu le excludea: toate teritoriile austro-ungare locuite de o majoritate românească. Banatul se încadra acestei tipologii, astfel că se putea emite pretenția obținerii sale în întregime. Pe de altă parte includerea lui într-un sistem, cel al provinciilor austro-ungare, presupunea un mod de a-l cruța, de a favoriza concesiile Aliaților în privința lui. Rezerva lui Sazonov față de accentele categorice ale revendicărilor românești nu păreau să trădeze rigiditate. Aceasta se datora mai degrabă unui moment de cugetare, de cântărire a importanței intervenției române în contextul în care cea italiană a fost obținută deja. Avântul proaspăt al Italiei putea împiedica renunțarea în favoarea României a frontierei strategice dorite de Serbia. Ministrul rus se menține cu toată gravitatea în poziția de apărător al intereselor sârbe în Banat, propunând ca districtul Torontal să revină în totalitate Belgradului¹²⁶. Urmând sfatul conciliant al ministrului francez la Petrograd, Maurice Paléologue, Sazonov elaborează o contrapropunere pe care o înaintează lui Diamandi pe 14 mai: „*Din Banat va fi, de asemenea, desprins comitatul Torontal, situat în sud-vest, pentru a fi dat sârbilor și pentru a constitui în fața Belgradului centura de siguranță a capitalei lor*”¹²⁷.

În contextul în care negocierile dintre Petrograd și București nu păreau să ajungă la un compromis, Théophile Delcassé își asumă riscanta misiune de a arăta bunăvoință și României și Serbiei. Înregistrând deja succes în negocierile cu Italia, propune un tipar analog, cel al partajului. Prin această metodă aveau să fie extinse limitele oferite României. Pe 17 mai diplomația franceză avea deja un proiect al soluției propuse: „*În Banat, lotul sârbilor va fi redus la unghiul sud-vestic al comitatului Torontal, adică la suprafața unui simplu cap de pod în fața Belgradului*”¹²⁸.

Această ofertă, oferirea provinciei ambelor forțe regionale, se datora și planurilor diplomației franceze, nedezvăluite, de a se erija puterea occidentală care va sprijini reconstrucția Balcanilor de după război. La începutul lunii mai 1915, Aliații promisese deja Serbiei dreptul de a-și anexa Bosnia și Herțegovina, puseseră o oarecare rezervă asupra Croației, astfel că se deschidea compromisul asupra Banatului. Demersul ministrului Delcassé

---

¹²⁵ *Ibidem*, pp. 147-149.

¹²⁶ Hadrian GORUN, *Revendicările României...*, p. 335.

¹²⁷ Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie...*, p. 150. „*Du Banat serait détaché également le district de Torontal, situé au sud-ouest, pour être donné aux Serbes et constituer en face de Belgrade le glacis de leur capitale.*”

¹²⁸ *Ibidem*, p. 152.

vine și pe fondul unor presiuni și insistențe ale reprezentantului legal al Serbiei în Paris, Milenko Vesnić, de a-i fi cedată partea occidentală a Banatului ca și pavăză în fața capitalei¹²⁹.

Din orgoliu, șeful diplomației ruse propune ca acest proiect să fie înaintat la București, iar partajul să fie cerut de Brătianu, nu să îi fie oferit¹³⁰. A doua zi, Paléologue intervine din nou mediator, astfel încât Sazonov să mai poată tempera din pretențiile Rusiei, date fiind și realitățile frontului. Urmarea acestei întrevederi nu a întârziat să apară. În ciuda ezitărilor repetate ale ministrului rus privind acordarea Torontalului, urmau a fi făcute noi concesii. Ministrul rus la București, Poklevski-Koziell, este acreditat să transmită guvernului român faptul că Rusia îngăduie alipirea părții de nord-est a comitatului Torontal (deci nu în întregime) și sudul Bucovinei¹³¹. Reacția lui Brătianu este una de dezamăgire, constatând că promisiunile din 1914 și-au pierdut în timp consistența. *„El adoptă apoi un ton amar de ironie pentru a admira somptuozitatea cadoului care se binevoia a-i se oferi, - un colț din Bucovina și un colț izolat din Banat! – întrebă dacă nu ar trebui sacrificată România în întregime cupidităților sârbe, și, după o aluzie la realitatea pericolului slav, termină prin această butadă, puțin forțată: « Decât să mă pronunț pentru, mai bine m-aș bate cu voi! » Era o încheiere de neacceptare categorică¹³².”* Era un gest a lui Brătianu de a se elibera de iluzia promisiunilor pe care Rusia încerca să o țese în jurul României.

Noul refuz al primului ministru român îi trezește lui Sazonov un sentiment de neputincioasă revoltă. Martor al acestor trăiri este Maurice Paléologue, în a cărui carte de amintiri regăsim următoarele rânduri: *„Sazonov mi se părea tulburat în intransigența sa: «Voi căuta, îmi spuse el, termenii unei noi concesii în Bucovina și pe malul dunărean al Banatului. Dar voi pune ca și condiție absolută intervenția imediată a armatei române... vă voi oferi răspunsul meu mâine ».*¹³³”

României părea să îi mai fi rămas o ultimă alternativă: intervenția imediată. O alternativă care însă este exclusă deocamdată de guvernul român, preferându-se menținerea neutralității. Pe 20 mai 1915, Brătianu se justifică față de Camille Blondel în privința celor

¹²⁹ Vojislav PAVLOVIĆ, *La troisième guerre balkanique...*, p. 211.

¹³⁰ Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie...*, p. 152.

¹³¹ Constantin KIRIȚESCU, *Preludiile diplomatice...*, p. 19.

¹³² Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie...*, p. 150. *„Il prit ensuite un ton d'amère ironie pour admirer la somptuosité du cadeau qu'on daignait lui offrir, - un coin de Bukovine et un coin retiré du Banat! – demanda s'il ne fallait pas aussi sacrifier la Roumanie tout entière aux convoitises serbes, et, après une allusion à la réalité du péril slave, termina par cette boutade un peu forcée: « Plutôt que de conclure, j'aimerais mieux me battre avec vous! » C'était une fin de non recevoir catégorique.”*

¹³³ Maurice PALÉOLOGUE, *op. cit.*, p. 360. *„Sazonow me paraît ébranlé dans son intransigeance: «Je vais chercher, me dit-il, les termes d'une nouvelle concession en Bukovine et sur la rive danubienne du Banat. Mais j'y mettrai comme condition absolue l'intervention immédiate de l'armée roumaine... je vous donnerai ma réponse demain.»”*

două aspecte apăsătoare ale diplomației românești: asigurarea viitorului național al țării, încadrată în limite naturale, și intervenția militară care nu se poate realiza fără garantarea frontierelor promise. *„Am formulat cererile pe care le cunoașteți, după ce am reflectat îndelung. Ele răspund nu numai aspirațiilor naționale pe care România le-a revendicat în toate vremurile, dar încă necesităților de a preveni eficient prin stabilirea unor frontiere naturale și serioase, conflictele între naționalități. [...] Voi regreta foarte mult că refuzul Rusiei, sprijinită de Franța și Anglia, mă obligă să mă abțin acum de la orice acțiune militară. Consider că nu pot să-mi angajez țara în luptă, fără a-i garanta dinainte viitorul.*¹³⁴”

Nici până la finele lunii mai, Brătianu nu se arată dispus să accepte oferta Rusiei. Pe 22 mai negocierile ajuseseră deja într-un punct mort, Sazonov solicită intervenția omologului său francez, Théophile Delcassé, care face prin emisarul său la Petrograd presiuni asupra lui Diamandi și a guvernului român. Este adus în discuție riscul nerecunoașterii convenției de la 1 octombrie 1914, cauzat de nehotărârea prelungită a lui Brătianu¹³⁵. Pe 26 mai, ministrul rus al Afacerilor străine susține o conferință de presă la Petrograd, în fața corespondenților aliați pe tema intrării Italiei în război. *„Intrarea în acțiune a Italiei va face războiul mult mai scurt. Aceasta va avea o influență enormă asupra atitudinii țărilor neutre și va determina apropierea dintre statele ale căror interese par în acest moment opuse. [...] Niciodată vreo putere inamică nu va putea să se consolideze în detrimentul unei țări neutre oricare ar fi ea*¹³⁶.”

În mod criptat se oferă garanții României asupra deplinei sale libertăți de decizie fără a mai invoca rețineri cu privire la presiunile exercitate de austro-germani sau față de atitudinea Bulgariei.

Pe lângă politica de apropiere practică de Rusia mai ales față de România, intervenția Italiei în război ar trebui să aibă un efect declanșator la București. În același timp alăturarea la o coaliție în care se află Rusia reprezintă o garanție în fața oricărui stat balcanic, legat în mod tradițional de marea apărătoare a intereselor slave în această parte a Europei. *„Declarațiile dl Sazonov, ale căror rezumat telegrafic nu oferă decât o idee fragmentară, susțin încă o dată politica tradițională de reconciliere pe care Rusia o practică în Balcani.*

---

¹³⁴ Tiberiu VELTER, *Relațiile româno-britanice între anii 1914-1922*, pp. 44-45, teză de doctorat susținută la Universitatea din București, Facultatea de Istorie, București, 1998, coordonator științific prof. univ. dr. Constantin BUȘE.

¹³⁵ Constantin DIAMANDI, *Cum s-a negociat harta României Mari*, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, pp. 159-160.

¹³⁶ *L'Écho de Paris*, nr. 11.241 din 26 mai 1915, p. 1. *„L'entrée en action de l'Italie rendra la guerre beaucoup plus courte. Elle aura une énorme influence sur l'attitude des pays neutres et amènera le rapprochement des États dont les intérêts semblent actuellement opposés. [...] jamais aucune puissance ennemie ne pourra se renforcer au dépens d'un pays neutre quelconque.”*

[...] *Di Sazonov a dorit să evidențieze că intervenția Italiei va facilita încheierea unui acord ruso-român, acord cu atât mai firesc cu cât niciodată Bulgaria, vecina României, nu se va angaja împotriva Rusiei*¹³⁷.” În aceeași zi, intervenția ministrului francez al Afacerilor Străine se produce direct la București. Delcassé îl atenționează că acordul din octombrie 1914 a fost parafat doar de Rusia și nu a fost ratificat de celelalte puteri ale Antantei¹³⁸. Această luare de poziție a diplomației franceze venită în sprijinul Petrogradului a surprins la început, pentru ca mai apoi insistențele de a obține concesii de la București să stârnească neîncrederea față de Franța: *„Prin urmare, intervențiunea lui Delcassé era făcută sub presiunea Petrogradului, care a dat eșec și care a făcut în același timp că am pierdut încrederea în Franța*¹³⁹.”

Abordarea de către Brătianu a revendicării Bucovinei, dar mai ales a Banatului a fost distorsionată. În niciunul din cazuri nu se lua în calcul compromisul, diferența fiind că pentru Bucovina a fost creionată o marjă de acceptabilitate.

Limita bucovineană revendicată a fost încă de la început prevăzută să facă față unei eventuale contestări din partea Rusiei, renunțându-se voit la hinterland-ul de la est de orașul Cernăuți și de râul Prut. Cerințele în privința Banatului au fost examinate cu măsura maximă. *„Nu voi consimți ca sârbii să pună piciorul pe malul stâng al Dunării, ceea ce ar prezenta o sursă de dificultăți pentru viitor*¹⁴⁰.” Acestei fermități a lui Brătianu, Sazonov, cu acordul țarului, îi răspunde cu suspendarea pe 30 mai a negocierilor. Corespondentul de la Roma al ziarului *L'Écho de Paris* transmite din declarațiile ministrului rus al Afacerilor Străine. *„Cu privire la situația internațională, dl Sazonov mărturisește că nu cunoaște ce va face România, al cărei interes este totuși acela de a se alătura de partea puterilor Triplei Antante*¹⁴¹.”

---

¹³⁷ *Ibidem*. „Les déclarations de M. Sazonoff, dont le résumé télégraphique ne donne sans doute qu'une idée fragmentaire, affirment une fois de plus la politique traditionnelle de réconciliation que la Russie pratique dans les Balkans. [...] M. Sazonoff a voulu marquer que l'intervention de l'Italie faciliterait la conclusion d'un accord russo-roumain, accord d'autant plus naturel que jamais la Bulgarie, voisine de la Roumanie, ne prendra parti contre la Russie.”

¹³⁸ Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie...*, p. 153.

¹³⁹ Constantin DIAMANDI, *Cum s-a negociat harta României Mari*, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, p. 160.

¹⁴⁰ Hadrian GORUN, *Revendicările României...*, p. 335.

¹⁴¹ *L'Écho de Paris*, nr. 11.245 din 30 mai 1915, p. 4. „Au sujet de la situation internationale, M. Sazonoff avoue qu'il ignore ce que fera la Roumanie, dont cependant l'intérêt est de se ranger aux côtés des puissances de la Triple-Entente.”

I.2.3. Banatul *ad infinitum*

I.2.3.1. Injoncțiunea Belgradului prin Sofia

În scenariul lor de a atrage măcar unele din statele neutre în tabăra lor, cea a Aliaiților, aceștia au creat un adevărat imbroglgio de promisiuni teritoriale¹⁴². Brătianu va încerca să obțină foloase din această strategie a luptei diplomatice pe mai multe fronturi, adesea de pe baricade diferite.

Datorită faptului că nu a reușit să ajungă la o înțelegere cu Rusia, primul ministru român alege o strategie diplomatică personală, pe care am putea-o denumi sub sintagma: „efectul de domino” aplicat reuniunii de state România-Bulgaria-Serbia-România. De data aceasta Petrogradul iese din ecuație, iar interesul este canalizat înspre Sofia. Abilitatea diplomatică a lui Brătianu, dar și evoluția tratativilor aliate în Balcani au determinat o inversare a sensului și a mizei jocului diplomatic, inițial fiind vorba de dispozitivul România-Serbia-Bulgaria-România. Se disting astfel două etape și două direcții diferite de orientare, una în care România era pusă în fața unor soluții de-a gata și era nevoită să cedeze teritorii, iar alta în care controla jocul și era cea care lansa propunerile.

Într-o primă rundă de negocieri, eforturile Franței se concentrează în plasarea Bulgariei în centrul mizei negocierilor din Balcani pentru a o atrage de partea Triplei Înțelegeri. Șirul concesiilor pornea din România, care trebuia să cedeze Serbiei o parte din Banat, pentru ca aceasta la rândul ei să renunțe la o zonă avantajoasă din Macedonia în favoarea Bulgariei. Efectul căderii pieselor de domino revenea la București, granița de sud a țării fiind asigurată fie de neutralitatea Bulgariei, fie de alăturarea acesteia la tabăra Aliaiților.

Chiar de la începutul lunii februarie 1915, în mediile diplomatice franceze se specula faptul că România ar fi dispusă să retrocedeze Bulgariei teritoriile dorite de aceasta. O înțelegere între cele două state vecine s-ar fi putut realiza numai în condițiile existenței unui acord sârbo-bulgar. Într-o telegramă transmisă pe 1 februarie 1915 de ministrul francez al Afacerilor Străine către ambasadorii și miniștri francezi din statele aliate și neutre, se pune accentul pe importanța obținerii concursului Bulgariei, căreia i se vor oferi fie malul stâng al Vardarului, fie regiunea Monastir. „*Cu titlu de despăgubire, Tripla Înțelegere va asigura Serbiei, în momentul încheierii păcii: [...] o parte din Banatul de Timișoara și o parte din Sirmia locuită de sârbi și suficientă pentru a asigura apărarea strategică a Belgradului*”¹⁴³.

¹⁴² Rémy PORTE, *Comment faire plier un neutre? L'action politique et militaire de la France en Grèce (1915-1917)*, în *Cahiers de la Méditerranée*, 2010, nr. 81, <http://cdlm.revues.org/5461>. Consultat la: 23.02.2012.

¹⁴³ Telegrama cifrată a lui Théophile Delcassé din 1 februarie 1915, Paris, în *DDF, 1915*, tome I, p. 181. „*À titre de dédommagement, la Triple Entente assurera à la Serbie, lors du règlement de la paix: [...] une partie du*

În acest caz România se vedea pusă într-o poziție ingrată, aceea de a parafa o înțelegere forțată între două părți greu de conciliat, oferind compensații și în stânga și în dreapta numai pentru a-și asigura liniștea. Deoarece miza pierderii unei părți a Banatului într-o fază incipientă a tratativelor era prea mare și aceasta pentru a obține promisiuni de neagresiune din partea Bulgariei, Brătianu preia inițiativa și refuză să se mulțumească cu puținul la care erau dispuși vecinii săi să renunțe. Conjunctura îi era favorabilă, de intrarea României în război depinzând frontul de est, astfel că se propune el ca ofertant. Prin aceasta se urmărea cedarea către Bulgaria a celor două districte din sudul Dunării. În schimb, bulgarii ar fi urmat să fie mai puțin exigenți în Macedonia. Astfel Serbia ar fi fost distrasă de la chestiunea Banatului și, cum ar fi primit concesiile macedoniene așteptate, și-ar fi restrâns pretențiile în regiunea ce se deschidea în fața Belgradului¹⁴⁴.

Această „combinație oblică” cum o caracterizează istoricul Albert Pingaud, i-a inspirat ambasadorului francez la Londra, Paul Cambon, următoarea reflecție: „*Di Brătianu trata această afacere în maniera bazarurilor din Orient și trebuia să te porți cu el asemeni comercianților levantini: dându-i un preț și un răgaz pentru a-l accepta*”¹⁴⁵. O astfel de abordare diplomatică nu era nouă. Terenul acordării unor concesiuni teritoriale din partea României către Bulgaria, cu gândul de a obține altele în schimb, s-a tot pregătit încă din vara anului 1914. Contextul de atunci era altul, aspirațiile naționale ale României pentru finalul conflictului încă nu erau recunoscute, iar pretențiile sale se restrâneau la Transilvania. În cadrul unei întâlniri din 9 august 1914, dintre ministrul României la Sofia, Gheorghe Derussi, și ministrul francez, André de Panafieu, s-a pus în discuție acceptarea unor sacrificii teritoriale de către România în favoarea Bulgariei, condiționate de obținerea Transilvaniei¹⁴⁶.

Devenea tot mai evident că solicitările României, dar și ale Bulgariei și-ar putea găsi satisfacție numai pe seama Serbiei, ale căror aspirații fuseseră deja foarte mult limitate, supuse frustrării, datorită angajamentelor făcute de către Aliați Italiei¹⁴⁷. „*În acea perioadă guvernele de la Paris și de la Londra aveau încă scrupule în a-i deposeda pe față pe proprii*

Banat de Temesvar et une partie de la Syrmie habitée par les Serbes et suffisante pour assurer la défense stratégique de Belgrade.”

¹⁴⁴ Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie...*, pp. 152-153.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 153. „*M. Bratiano traitait cette affaire à la manière des bazars d'Orient et qu'il fallait agir avec lui comme avec les marchands levantins: en lui fixant un prix et un délai pour l'accepter.*”

¹⁴⁶ Hadrian GORUN, *Demersuri ale Antantei pentru normalizarea raporturilor româno-bulgare în vederea reconstituirii unui bloc al statelor balcanice*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*. *Historia*, 2006, 51, 2, p. 101.

¹⁴⁷ Hugh SETON-WATSON, Christopher SETON-WATSON, *The Making of a New Europe: R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*, London, 1981, p. 135.

lor aliați și prieteni...¹⁴⁸” O analiză a politicii de moment din Balcani și a unei posibile evoluții ulterioare o notează Marcel Dunan, unul din reprezentanții Antantei în capitala Bulgariei, în jurnalul său pe 15 iulie 1915: „Serbia nu putea refuza orice concesie, ar fi o lipsă de recunoștință. Trebuie să ne gândim la situația din vara lui 1914. Dacă, în urma ultimatumului austriac, Rusia și Franța nu ar fi intervenit pentru a o salva, aceasta ar fi dispărut de pe harta Europei¹⁴⁹.”

Însă „încăpățânarea” sârbă părea a fi foarte mare. Într-o declarație a liderului conservator-democrat din România, Take Ionescu, făcută în presa franceză sunt amintite asperitățile dintre Serbia și Bulgaria privind Macedonia, cu repercursiuni asupra poziției României față de război. „Câțiva sârbi mi-au spus: « Am prefera să pierdem Belgradul, decât să dăm Vardarul bulgarilor. » [...] Refuzul sârbilor în ceea ce privește Macedonia, amintește tocmai de refuzul Banatului în favoarea României. În așteptarea deciziilor, non-intervenția statelor balcanice neutre întârzie sfârșitul războiului, iar Cvadrupla Antantă continuă să suporte consecințele acestui act¹⁵⁰.” Din această afirmație a politicianului și diplomatului român, reiese faptul că Serbia ar fi factorul destabilizator al relației româno-bulgare, ale cărei simplificări primejdioase compromiteau nu numai realizarea unei alianțe a statelor balcanice, a unei Uniuni așa cum spera Franța, ci întregul parcurs al războiului. Deși repercursiunile unei astfel de politici se răsfrâng asupra Antantei prin întârzierea finalului, totuși reproșurile asupra politicii Serbiei nu vin dinspre Franța sau Anglia, pentru care Macedonia sau Banatul prezentau interese minore, ci tocmai dinspre țările direct interesate, România sau Bulgaria.

Realizarea unei înțelegeri cu Bulgaria era importantă numai prin prisma deturnării pretențiilor sârbe asupra Banatului și a unei asigurări a graniței pe Dunăre în eventualitatea unei intervenții peste Carpați. Demersurile intrau și în atenția presei franceze. Într-un articol apărut în *L'Écho de Paris* („L'Entente bulgaro roumaine est imminente”), realizarea unui acord între România și Bulgaria este dat ca fiind iminent. „București, 1 iunie – ministrul bulgar, dl Radev a părăsit Bucureștiul după o lungă întrevedere cu primul ministru român.

---

¹⁴⁸ Spuridon Pan PHOCAS-COSMETATOS, *Dossiers secrets de la Triple Entente: Grèce, 1914-1922*, Paris, 1970, p. 28. „Mais comme à cette époque les gouvernements de Paris et de Londres éprouvaient encore des scrupules à spolier ouvertement leurs propres alliés et amis...”

¹⁴⁹ Marcel DUNAN, *L'Été Bulgare. Notes d'un témoin, juillet-octobre 1915*, Paris, 1917, p. 63. „La Serbie ne peut refuser toute concession, ce serait de l'ingratitude. Il faut songer à la situation de l'été 1914. Lors de l'ultimatum autrichien, si la Russie et la France n'étaient pas intervenues pour la sauver, elle disparaissait de la carte de l'Europe.”

¹⁵⁰ *La Lanterne*, nr. 13.866 din 11 iulie 1915, p. 1. „Quelques Serbes m'ont dit: « Nous préférierions perdre Belgrade, plutôt que de donner le Vardar aux Bulgares. » [...] Le refus des Serbes, en ce qui concerne la Macédoine, rappelle précisément le refus du Banat, en faveur de la Roumanie. Dans l'attente des décisions, la non-intervention des neutres balkaniques retarde la fin de la guerre et c'est la Quadruple-Entente qui continue à en faire les frais.”

*Îmbunătățirea relațiilor dintre România și Bulgaria pe care o constatăm de mai multe luni, pare că va ajunge în curând la o înțelegere formală*¹⁵¹.”

Acțiunea lui Brătianu se suprapune cu intensificarea demersurilor aliate de a atrage Bulgaria de partea Cvadruplei Antante. Transpare și în presă acest aspect: *„Diplomația Cvadruplei Antante a început ofensiva în mod foarte hotărât în problema balcanică: ea s-a implicat într-o parte extrem de delicată, a cărei mize ar fi intrarea în război a Bulgariei de partea marilor puteri și a aliaților ei.*

*Dificultatea vine din faptul că acest concurs al Bulgariei nu s-ar putea plăti doar pe seama puterilor cu care Rusia, Franța și Anglia sunt în război*¹⁵².” Intră în vizor Serbia și România. În timp ce cele două state balcanice și-au asigurat, prin participare sau deocamdată doar prin neutralitate, realizarea aspirațiilor naționale, urmând să-și alipească teritorii austro-ungare, Bulgaria excludea varianta de a renunța la pretenția asupra posesiunilor pierdute în urma celui de al doilea război balcanic.

Cercurile politice de la Sofia îngrijorau din ce în ce mai tare, mai ales în cazul Serbiei, care în eventualitatea unei intervenții ostile a vecinului ei s-ar fi văzut pusă sub asediu. În condițiile în care și Rusia a pierdut teren pe frontul de răsărit, Puterile Centrale dispuneau de efective, care translatate pe frontul sârbesc ar putea încuraja un atac bulgar. O astfel de acțiune ar determina România fie să nu intervină alături de austro-germani, fie să rămână în continuare neutră. *„Serbia păstrează în spatele ei un vecin îngrijorător pe care Austria și Germania se străduiesc să-l determine să intervină împotriva ei. Preocuparea că ar fi imposibil să nu îl aibă de această parte se agravează la ora la care ne întrebăm dacă germanii nu vor putea sustrage din teatrul rus disponibilitățile militare pentru a le arunca asupra Serbiei și pentru a încerca să rezolve astfel, în favoarea lor, imbroglio-ul oriental*¹⁵³.”

Doar promisiunile aliate susțineau moralul României. Spiritul conciliant pe care l-a demonstrat în relațiile cu Bulgaria se datorează garanțiilor oferite de Antanta privind obținerea provinciilor românești din Monarhia austro-ungară. În aceste condiții, specula presa

---

¹⁵¹ *L'Express du Midi*, nr. 8208 din 2 iunie 1915, p. 2. „Bucarest, 1er juin – le ministre bulgare M. Radeff a quitté Bucarest après avoir eu une entrevue prolongée avec le premier ministre roumain. L'amélioration des relations entre la Roumanie et la Bulgarie qu'on constate depuis plusieurs mois, semble devoir aboutir bientôt à une entente formelle.”

¹⁵² *La situation diplomatique. La question balkanique*, în *L'Express du Midi*, nr. 8250 din 13 august 1915, p. 1. „La diplomatie de la Quadruple Entente vient de s'attaquer avec une grande décision au problème balkanique: elle a engagé une partie singulièrement ardue dont l'enjeu serait l'entrée en ligne de la Bulgarie aux côtés des quatre grandes puissances et de leurs alliés. La difficulté vient de ce que le concours des Bulgares ne pourrait pas être payé seulement aux dépens des puissances avec lesquelles la Russie, la France et l'Angleterre sont en guerre.”

¹⁵³ *Ibidem*, „La Serbie conserve sur ses derrières un voisin inquiétant que l'Austro-Allemagne s'applique à tenter d'intervenir contre elle. Le souci qu'il est impossible de ne pas avoir de ce côté s'aggrave à l'heure où l'on se demande si les Allemands ne vont pas pouvoir distraire du théâtre russe des disponibilités militaires pour les jeter sur la Serbie et essayer de résoudre ainsi, à leur profit, l'imbroglio oriental.”

franceză, România putea renunța cu ușurință la Silistra și împrejurimi, numai pentru a permite Franței să-și pună în aplicare strategia de atragere și neutralizare a Bulgariei. *„România însăși este câtuși de puțin jenată de această Bulgarie rămasă amenințătoare. [...] Pentru restituirea sudului Dobrogei, luat de români de la bulgari în 1913, se vor pune de acord fără îndoială cu ușurință, dacă nu au făcut-o deja: România a obținut de la Cvadrupla Antantă promisiunea de a putea dobândi atâtea extinderi în Bucovina, Transilvania și Banatul de Timișoara, încât fâșia de pământ luată bulgarilor acum doi ani nu ar trebui, în comparație, să cântărească prea mult*¹⁵⁴.”

Însă nu doar România încerca să-și împlinească așteptările cu privire la Banat prin concursul Bulgariei. Tabăra pe care o va alege acest vecin comun urma să influențeze diplomația României și evoluția frontului sârbesc. *„Cât despre Banat, este sigur că « centura de siguranță a Belgradului » este populată de sârbi și că deținerea ei (pe o rază de treizeci de kilometri în jurul Belgradului cu întărituri, turnuri fortificate etc) ar pune capitala la adăpost de orice atac surprinzător. Dar tocmai intervenția bulgară poate salva pentru sârbi Banatul, deoarece aceasta poate fi iminentă, în timp ce românii așteaptă oricum o înaintare a rușilor - ar avea ca efect aruncarea românilor cu orice preț în brațele Aliaților. În acel moment, ar fi posibil să li se pună niște condiții mai puțin generoase. Banatul este potul, dacă se mizează pe cartea română, dar dacă e cartea bulgară, atunci el redevine disponibil*¹⁵⁵.”

La 13 octombrie 1915 Bulgaria a intrat în război alături de Puterile Centrale. Poziția României devenea îngrijorătoare pentru cercurile diplomatice europene, rămânerea ei în neutralitate era tot mai problematică. Jocul diplomatic al lui Brătianu, de a face concesii Bulgariei numai pentru a obține alte compensații teritoriale, se confirmă și dintr-o înștiințare pe care o primește generalul Conrad von Heotzendorf, șeful Marelui Stat Major austro-ungar, spre sfârșitul lunii octombrie 1915. Principalele așteptări ale lui Brătianu din relația cu Bulgaria țineau de obținerea din partea Antantei a concesiilor din Banat. Acesta *„urmărește într-un mod prietenos o înțelegere principală în cazul unei compensații față de România, de*

---

¹⁵⁴Ibidem, *„La Roumanie elle-même est quelque peu gênée par cette Bulgarie restée sur le haut du mur. [...] Pour la restitution du sud de la Dobroudja, pris par les Roumains aux Bulgares en 1913, on s'entendrait sans doute facilement, peut-être même s'est-on déjà éventuellement entendu: la Roumanie a obtenu de la Quadruple-Entente la promesse de pouvoir acquérir de telles extensions en Bukovine, en Transylvanie et dans le Banat de Temesvar, que le lambeau de chair qu'elle prit aux Bulgares il y a deux ans ne doit pas peser lourd en comparaison.”*

¹⁵⁵ Ibidem, pp. 63-64. *„Quant au Banat, il est certain que le « glaciaire de Belgrade » est peuplé de Serbes et que sa possession (un rayon de trente kilomètres autour de Belgrade, avec forts, tourelles blindées, etc) mettrait désormais la capitale à l'abri de tout coup de main. Mais précisément, l'intervention bulgare peut sauver le Banat pour les Serbes, car elle peut être immédiate, tandis que les Roumains attendent en tout cas une avance russe, - et elle aura pour effet de précipiter les Roumains, à n'importe quel prix, dans les bras des Alliés. À ce moment, il serait possible de leur faire des conditions moins larges. Le Banat est l'enjeu si l'on joue la carte roumaine; mais si c'est la carte bulgare, il redevient disponible.”*

pe alte fronturi¹⁵⁶.” În schimb România ar fi fost dispusă să „...retrocedeze ținuturile dobândite în 1913, de la graniță până la punctele strategice absolut indispensabile¹⁵⁷.” O astfel de relație se afla sub semnul contradicției: interese naționale diferite dintre cele două țări, Puterile Centrale nu încurajau realizarea unei înțelegeri între România și Bulgaria care ar putea deveni periculoasă în contextul războiului, Antanta solicita tot mai mult concesii din partea României pentru a atrage Bulgaria de partea ei.

I.2.3.2. Continuități și rupturi în relațiile cu Rusia

Pe timpul verii negocierile cu Rusia au fost reluate, inițiativa venind și de această dată dinspre Petrograd. Evoluția de pe front este cea care va impune ritmul înaintării sau stagnării propunerilor¹⁵⁸. Motivațiile acestei „căutări” nu au fost dezinteresate și nici obiective, orientate spre soluționarea cererilor diplomației române: „...au fost necesare amenințări din partea ambasadorului Franței și repetate înfrângeri ale armatelor sale¹⁵⁹.” Așa cum am putut vedea încă din primăvara anului 1915, Sergei Sazonov a încercat să-și asigure exclusivitatea în purtarea negocierilor cu România, căreia Brătianu i-a răspuns prin tactica învăluirii: a depus eforturi diplomatice ca prin ambasadorii britanic și francez, George Barclay și Camille Blondel, să poată influența Petrogradul în privința revendicărilor naționale românești. Astfel pe 2 iunie, pe un ton hotărât și într-un mod insistent, premierul român a ținut să transmită că interesul și eforturile în vederea cooperării militare a României ar trebui să fie bilaterale, că este nevoie de concesii și garanții din partea Aliaților pentru a fi atrasă. Dacă s-ar desena o diagramă a efectelor negative ale neimplicării române, un coeficient mai mare și mai îngrijorător s-ar înregistra în dreapta celor care întârzie, din diferite considerente, satisfacerea cererilor. „Vă rog să declarați că, oricare ar fi dificultățile ce se opun încă acordului privitor la revendicările noastre, tot ceea ce poate întârzia sau diminua intensitatea cooperării noastre militare este mai dăunător pentru beligeranți decât pentru noi¹⁶⁰.”

La începutul lunii iunie, Maurice Paléologue era îngrijorat în privința capacității de rezistență a Rusiei (căderea Przemysł) și îi sugerează lui Sazonov să vină în întâmpinarea

---

¹⁵⁶ Ema NASTOVICI, *Tratatul dintre Bulgaria și Puterile Centrale din septembrie 1915 și implicațiile lor în relațiile cu România*, în *Analele Universității București. Istorie*, 1973, tom 22, nr. 2, p. 88.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ Traian SANDU, *Les relations roumano-serbes et la question du Banat durant la Première Guerre mondiale, în Balcanica*, Annuaire de l'Institut des Études Balkaniques, 2006, tom 37, p. 243.

¹⁵⁹ Mircea N. POPA; Lucia BĂDULESCU, *Contribuții privind relațiile româno-franceze în perioada neutralității (1915-1916)*, partea a II-a, în *Analele Universității București. Filosofie. Istorie. Drept*, 1975, nr. 24, p. 66.

¹⁶⁰ Tiberiu VELTER, *Albionul la porțile...*, p. 95.

României cu noi propuneri. Înainte de a se lansa în tratative cu guvernul român, acesta îi cere generalului Ianușkevici, ca în calitate sa de Șef al Statului Major al Comandamentului Suprem rus, să pună în balanță intrarea României în război și pretențiile sale teritoriale. Prin telegrama din 25 mai/7 iunie 1915 generalul rus propune condiționarea obținerii limitelor teritoriale, dorite de vecina de peste Prut, de o intrare grabnică a acesteia în război care să descongese frontul rus din Galiția¹⁶¹.

În timp ce Rusia se dovedea din ce în ce mai ezitantă, Viena, cu încrederea dată de recentele succese militare austro-germane din Galiția și Bucovina, părea să fie mai deschisă în propunerile sale. Guvernul de la Viena lansează pe 27 mai/9 iunie 1915 oferta următoare: „...dreptul României de a uni Bucovina până la Siret și promitea îmbunătățirea statutului românilor din Transilvania. În cazul cooperării militare împotriva Rusiei propunerile erau mărite: Bucovina până la Prut, zona Mehadii, noi avantaje pentru populația românească din Transilvania¹⁶².” În cadrul întrevederii dintre Bethman Holveg, Jagow Burian și Istsv Tisza se discută și pe marginea cedărilor teritoriale ce urmau a fi făcute României doar în schimbul sprijinului militar activ: sudul Bucovinei și câteva plăși în Banat. Pentru a da greutate acestei oferte și pentru a o face mai atractivă, în timpul misiunii sale de la București, deputatul german Erzberger plusează cu Basarabia, cu acordarea de drepturi naționale românilor din Transilvania și sprijin financiar¹⁶³.

Ministrul rus era incomodat de duritatea verbală a lui Brătianu, dar mai ales de curajul acestuia de a diagnostica poziția României în funcție de noile date de pe front¹⁶⁴. Abia pe 22 iunie se conturează o ofertă mai concretă: „El se resemnă să îi cedeze Cernăuți și linia Prutului, oricât de greu i-ar fi părut acest sacrificiu tardiv. Pentru Banat, teama de a părea că ar trăda cauza sârbă l-a făcut să propună unul din aceste expediente dilatorii care reprezintă adesea soluția diplomaților aflați în dificultate. Atribuirea districtului Torontal era păstrată până la pace și reglată imediat între părțile interesate printr-un acord «la încheierea căruia Puterile își vor da concursul binevoitor»¹⁶⁵.” Răspunsul lui Brătianu se rezumă la a-și asuma demilitarizarea zonei adiacente capitalei sârbe și nimic mai mult.

¹⁶¹ Miodrag CIRUȘCHIN, *op. cit.*, p. 449.

¹⁶² ***, *România în anii primului război mondial*, vol. 1, București, 1987, p. 108. *apud* Colonel (r) Ion GIURCĂ, *Probleme teritoriale românești în discuția Marilor Puteri (1914-1918)*, în *Revista de istorie militară*, 2006, nr. 5-6, p. 44

¹⁶³ Ion I. NISTOR, *op. cit.*, p. 266.

¹⁶⁴ Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie...*, p. 153.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 154. „Il se résignait à lui abandonner Czernowitz et la ligne du Pruth, si pénible que lui parut ce sacrifice tardif. Pour le Banat, la crainte de paraître trahir la cause serbe lui faisait proposer un de ces expédients dilatoires qui représentent souvent la ressource des diplomates dans l'embarras. L'attribution du district de Torontal serait réservée jusqu'à la paix et réglée ensuite entre les parties intéressées par un accord „à la conclusion duquel les Puissances prêteraient leur concours bienveillant.”

Relativ la menținerea unei poziții diplomatice ferme în privința obținerii în întregime a Banatului de către România, colonelul Tatarinov, atașatul militar rus la București transmite pe 21 iunie/4 iulie ministrului sârb, Pavle Marinković, că Rusia nu a cedat încă, dar că va fi constrânsă să o facă¹⁶⁶. Pretențiile României, pentru a intra în război în vara aceluiași an, trebuiau satisfăcute, iar Banatul era una dintre ele.

Se făcea simțită în Franța, tot mai mult, o anumită nervozitate datorită persistenței Rusiei de a tocmi o alianță așa de prețioasă ca a României. Răspunsul lui Ion I.C. Brătianu din 30 iunie a fost analizat de premierul englez, lordul Herbert Asquith, care-l reprezenta pe ministrul de externe sir Edward Grey, alături de omologul francez al acestuia, Théophile Delcassé, la întâlnirea de la Calais de pe 6 iulie¹⁶⁷. „*Amândoi s-au învoit asupra imposibilității de a abate ambițiile românești de la Banat, cu excepția clauzelor de demilitarizare pe care însuși Brătianu le-a sugerat*¹⁶⁸.” Sazonov, însuși, ajunsese la limită și ar fi fost dispus să sacrifice interesele Serbiei în Banat, numai să vadă România intrată o dată în război¹⁶⁹. România se vedea prinsă între „*capriciile lui Sazonov, raționamentele lui Delcassé sau reflecțiunile lui Sir Edward Grey*¹⁷⁰.” Obținerea intervenției românești cu prețul Banatului, trebuia să determine oferirea unei compensații sârbilor: Croația. „*Aceasta este provincia a cărei expectativă este singura susceptibilă de a le face mai puțin amară renunțarea la Banat*¹⁷¹.” În timp ce Sonnino, ministrul italian al Afacerilor Străine, pune rezervă acestei propuneri, ea este acceptată la Londra, Paris și chiar la Petrograd. S-ar putea spune chiar că insistența cu care românii au cerut Banatul și perseverența lor pentru a obține limitele dorite au avut și consecințe favorabile pentru sârbi: au creat contextul unității iugoslave¹⁷².

Pe 10 iulie Sazonov îi transmite ordin lui Poklevski-Koziell să demareze negocierile definitive, pentru ca patru zile mai târziu să le oprească fără nicio explicație. Ministrul rus era măcinat de bănuiala că Brătianu s-ar putea sustrage de la intervenția militară o dată ce obținuse deja promisiunea fermă pentru toate teritoriile solicitate. „*Toată politica lui Brătianu*

---

¹⁶⁶ Miodrag CIRUȘCHIN, *op. cit.*, p. 450.

¹⁶⁷ 6 iulie 1915 are loc la Calais conferința franco-britanică cu participare guvernamentală și militară (Statele Majore) cu scopul de a coordona operațiunile aliate.

¹⁶⁸ Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie...*, p. 155. „*Tout deux tombent d'accord sur l'impossibilité de soustraire désormais aux ambitions roumaines le Banat, sauf réserve des clauses de démilitarisation que M. Bratiano à lui-même suggérées.*”

¹⁶⁹ Traian SANDU, *Les relations roumano-serbes...*, p. 244.

¹⁷⁰ Raymond POINCARÉ, *op. cit.*, vol. 6, p. 40, *apud* Mircea N. POPA; Lucia, BĂDULESCU, *Contribuții privind relațiile...*, partea I, p. 83.

¹⁷¹ Albert PINGAUD, *L'Entente et la Roumanie...*, p. 155. „*C'est cette province dont l'expectative est seule susceptible de leur faire paraître moins amère leur renonciation au Banat.*”

¹⁷² *Ibidem*, pp. 155-156.

consistă în a obține totul fără a da nimic¹⁷³.” Înainte de semnarea oricărui acord, Sazonov încearcă să obțină de la Brătianu angajamentul ferm al unei intervenții imediate, cu un maxim de răgaz de 5 săptămâni¹⁷⁴. Pe 25 iulie premierul român a remis Antantei o notă cu ultimele sale condiții.

Pe 1 august s-a reunit Duma din Rusia, în fața căreia a luat cuvântul ministrul Afacerilor Străine, Sergei Sazonov. Unul din aspectele prezentate a făcut referire la posibila implicare a unora dintre statele neutre, care în ciuda oricăror presiuni austro-germane vor urma să facă alegerea potrivită: *„Nu mă îndoiesc, a asigurat el, că în câteva țări încă neutre, guvernele sunt pe deplin de acord cu aspirațiile popoarelor lor și că se vor decide să pornească pe calea pe care le-o indică interesele lor vitale și întregul lor trecut. [...] Totuși, în ciuda tuturor eforturilor, guvernul român rezistă tentației, iar noi continuăm să menținem cu acesta relații de prietenie a căror consolidare și dezvoltare reprezintă obiectul preocupărilor noastre reciproce¹⁷⁵.”*

Din corespondența întreținută de premierul Brătianu cu Constantin Diamandi pe timpul verii 1915 putem desprinde dezamăgirea care îi încerca atât pe șeful guvernului român, cât și pe reprezentantul la Petrograd datorită oscilațiilor diplomaților aliați. Brătianu scrie pe 18 august: *„Antanta, când se află în ofensivă, nu are nevoie de concursul României, iar când este în defensivă, este dispusă să accepte toate condițiile României. Interesele Antantei și ale României nu coincid decât într-o mică măsură¹⁷⁶.”* Dintr-o scrisoare a lui Diamandi, din aceeași dată menționată, reținem următoarea observație descumpănită: *„O părere greșită și cam naivă pare a-și fi făcut drum la noi: anume că Tripla Înțelegere dorește o Românie mare¹⁷⁷.”*

Observațiile făcute de Marcel Dunan în jurnalul său pe 5 septembrie 1915, caracterizează relațiile ruso-române de pe timpul verii astfel: *„Dl Brătianu se refugiază acum în spatele avizului Statului-major. El așteaptă în mod evident să vadă ultima turnură a evenimentelor militare din Galiția. Rusia părea dispusă să cedeze Bucovina în întregime, inclusiv Cernăuțiul; dar rămâne chestiunea Banatului. Nu i se mai cere României în acest sens decât renunțarea la centura de siguranță a Belgradului, cu două sute de mii de locuitori,*

---

¹⁷³ *Ibidem*, p. 158. „toute la politique de M. Bratiano consiste à tout obtenir sans rien donner.”

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 156.

¹⁷⁵ Francis CHARMES, *Chronique de la quinzaine*, în *La Revue des Deux Mondes*, 15 august 1915, p. 954. „Je ne doute, a-t-il assuré, que, dans quelques pays encore neutres, les gouvernements se trouveront pleinement d'accord avec les aspirations de leurs peuples et qu'ils se décideront à entrer dans la voie que leur indiquent leurs intérêts vitaux et tout leur passé. [...] Cependant, malgré tous leurs efforts, le gouvernement roumain résiste à la tentation, et nous continuons à maintenir avec lui des relations d'amitié dont l'affermissement et le développement font l'objet de nos soins réciproques.”

¹⁷⁶ Miodrag CIRUȘCHIN, *op. cit.*, p. 450.

¹⁷⁷ Mircea N. POPA; Lucia, BĂDULESCU, *Contribuții privind relațiile...*, partea a II-a, p. 66.

revendicați legitim de către sârbi. Dar era suficient să ofere pretextul unor noi tergiversări și dacă tot Banatul le-ar fi fost recunoscut românilor, Brătianu – Tergiversatorul ar fi știut să mai inventeze unul¹⁷⁸.”

În toată această perioadă de „neangajament”, Brătianu a căutat să sondeze și Puterile Centrale, fie din teama de a nu obține acordul Rusiei privind cererile teritoriale românești, fie din neacceptarea faptului că România ar trebui să se supună realității unor interese locale limitate de cei mari. Ministrul Afacerilor Străine austro-ungare, contele Burian, face dovada acestei duble negocieri. *„Brătianu, în convorbirile sale atât cu reprezentantul nostru, cât și cu cel al Germaniei – deși, concomitent se desfășurau tratative cu Antanta în legătură cu alinierea (României) de partea acesteia – nu contenea să facă aluzii – Italia și-a făcut discipoli pe măsură! – la faptul că o mică cedare teritorială în Bucovina și Banat ar înlesni nespus de mult disponibilitatea României de a-și onora obligațiile rezultate din alianță. Cu toate acestea, nu a fost formulată niciodată o ofertă precisă cu privire la cooperare, ci se făcea aluzie la faptul că neutralitatea, pur și simplu, a României prezenta pentru noi o deosebită importanță și că, de aceea, merită un sacrificiu¹⁷⁹.”*

La mijlocul lunii septembrie 1915, știri preluate din ziarul bucureștean *Epoca* colportează zvonul conform căruia România ar fi ajuns la un acord de principiu cu Rusia în privința cererilor teritoriale. Este afirmată chiar existența unor convenții între România și Aliați. S-ar fi interpus până în atunci în calea acestor înțelegeri litigiul unui mic teritoriu din Banat. *„Acordul ale cărui baze au început a fi puse imediat după angajarea în conflict a Italiei a fost întârziat de « vexata quaestio » unui mic triunghi din teritoriul Banatului cuprins la confluența Timișului cu Dunărea și care se găsește în fața Belgradului. Serbia îl reclama pentru ea pentru a nu-și lăsa capitala sub tirul tunurilor românești, în timp ce guvernul de la București insista pentru ca frontiera noii României să fie împinsă până la Timiș și Dunăre¹⁸⁰.”* Știrea oferită Occidentului vine pe filieră elevețiană, prin ziarul *La Gruyère*, punctându-se faptul că negocierile cu România s-au îngreunat datorită unei dispute teritoriale. Ca soluție de

---

¹⁷⁸ Marcel DUNAN, *op. cit.*, p. 243. *„M. Bratiano se retranche maintenant derrière l'avis de l'État-major. Il attend évidemment de voir la tournure ultime des événements militaires de Galicie. La Russie paraît disposée à céder la Bukovine entière, y compris Czernowitz; mais il reste la question du Banat. On ne demande plus à ce propos à la Roumanie que la renonciation au glacis de Belgrade, avec deux cent mille habitants, revendiqués trop légitimement par les Serbes. Mais cela suffira à fournir le prétexte de nouvelles tergiversations, et si tout le Banat était reconnu aux Roumains, Bratiano – le-Temporisateur saurait encore en faire surgir un autre.”*

¹⁷⁹ Contele István BURIAN von RAJECZ, *Între oferte, promisiuni, iluzii. August 1914-august 1916*, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, p. 45.

¹⁸⁰ *La Gruyère*, 18 septembrie 1915, p. 2. *„L'accord, dont on commença à jeter les bases immédiatement après l'entrée en lice de l'Italie a été retardée par la « vexata quaestio » de petit triangle du territoire du Banat compris entre le confluent du Tibiscio et du Danube et qui se trouve devant le Belgrade. La Serbie le réclamait pour elle pour ne pas laisser la capitale sous le tir des canons roumains tandis que le gouvernement de Bucarest insistait pour que la frontière de la nouvelle Roumanie fut portée jusqu'au Tibiscio et au Danube.”*

acceptat, cel puțin deocamdată, o reprezintă amânarea rezolvării problemei Banatului pe finalul conflictului, cu opțiunea arbitrajului. Informația este distorsionată, întrucât atunci când se revendică un tot, o provincie în întregime, orice soluție care duce spre trunchieri, spre limite convenționale, este exclusă de la sine. Prin lansarea unei astfel de știri se încerca imprimarea, la nivelul opiniei publice române și a celei de expresie franceză, a ideii că se va ajunge la compromis, că și România va fi nevoită să cedeze, iar Serbiei va trebui să i se ofere compensații.

„După lungi negocieri diplomatice, România a acceptat ca acest triunghi să nu fie atribuit deocamdată nimănui. La sfârșitul războiului soarta sa va fi fixată printr-un arbitraj sau chiar de către congresul păcii. În compensație i se va atribui Serbiei toată Croația, din care se dorea, la un moment dat, a se face un stat independent¹⁸¹.”

Spre sfârșitul anului 1915, într-un raport redactat de Biroul de Propagandă de Război de la Wellington House (War Propaganda Bureau at Wellington House), aflat sub autoritatea Foreign Office-ului britanic¹⁸², se poate desprinde starea de spirit din România: *„În ultimele două luni a avut loc o considerabilă convertire a opiniei publice în favoarea politicii de neutralitate a d-lui Brătianu. Această schimbare a fost determinată mai ales de invazia austro-germană în Serbia, teama de a nu împărtăși soarta teribilă a Belgiei și Serbiei, aducând adepți ai politicii înțelepte a primului ministru. Simpatiile majorității persoanelor care se mișcă în cercurile guvernamentale se îndreaptă spre Franța, pe care o văd victorioasă. Mulți dintre ei își temperează aceste sentimente cu admirația pentru forța și puterea de rezistență a Germaniei; cei mai mulți urăsc Rusia și nu au încredere în armata ei. Totuși, România urmărește să producă o unire națională. În general, majoritatea oamenilor consideră că dl Brătianu a procedat bine așteptând; căci războiul va dura mult timp, iar o națiune mică nu are forța și mijloacele de rezistență de care dispun marile Puteri. Există, cu toate acestea, convingerea că dl Brătianu va interveni de partea Cvadruplei Antante, însă doar când aceasta din urmă va fi capabilă să opună celor 800.000 de oameni din trupele austro-germane, turce și bulgare o armată de o forță egală, dacă nu superioară¹⁸³.”* Așa cum

---

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 3. „Après de longs pourparlers diplomatiques, la Roumanie a accepté que ce triangle ne soit pour le moment attribué à personne. A la fin de la guerre son sort sera fixé par un arbitrage ou par le congrès même de la paix. En compensation on aurait attribué à la Serbie toute la Croatie dont on voulait faire, un moment, un État indépendant.”

¹⁸² Sorin RADU, Daniel Victor CREȚU, *Propaganda britanică în Italia și România reflectată într-un raport întocmit de Wellington House în 1916*, în *Annales Universitatis Apulensis*. Series Historica, 2010, tom 14, nr. 1, p. 371.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 384. „Since the last two months there has been a considerable reversion of public opinion in favor of M. Bratianu's neutrality policy. This change has been brought about mostly by the Austro-German invasion of Serbia, a fear of sharing the terrible fate of Belgium and Serbia bringing adherents to the wise policy of the Prime Minister. The sympathies of many majority of persons, who move in Government circles, are with France,

foarte bine a surprins acest raport, Antanta se resemnează, cel puțin deocamdată, cu neutralitatea României. Reținerea primului-ministru român în privința intervenției armate a fost înțeleasă și acceptată de către Franța ca fiind o soluție de moment, în așteptarea unui context mai favorabil.

I.2.3.3. Secvențe diplomatice româno-sârbe

Contactele diplomatice româno-sârbe din această perioadă depind în totalitate de cursul tratativilor ruso-române. Cum evoluția acestora nu era una liniară, constantă, ci sinuoasă, rezultă de aici dificultatea pentru ministrul sârb la București, Pavle Marinković, de a întocmi rapoarte privind stadiul negocierilor din lunile mai-iunie 1915. „*de câteva zile am tot mai mult impresia că se joacă o comedie. Nu este exclus ca refuzul lui Brătianu de a intra în acțiune (să fie n.n.) aranjat ca să îi înșele pe germani până în ultima clipă, ca și în Italia*¹⁸⁴.” Același diplomat sârb, în cadrul unei discuții private din 2 mai 1915 cu liderul conservator Alexandu Marghiloman, a pus problema interesului pe care Belgradul l-ar avea pentru Banat, provincie care ar trebui ca la sfârșitul războiului să-i revină Serbiei¹⁸⁵. În același timp, Nikola Pašić, premierul sârb, luând cunoștință de revendicarea Banatului de către România, solicită Alianților să fie consultat înainte de a se începe negocieri ferme pentru atragerea acesteia în Antanta¹⁸⁶.

În cadrul unei întrevederi din 7/20 octombrie 1915 cu ministrul sârb la București, Pavle Marinković, Ion I.C. Brătianu justifică întârzierea României de a se implica în conflict, determinată de riscurile prea mari în raport cu evoluțiile de pe front. Pe de altă parte intrarea în război se va realiza după ce Antanta va satisface României o serie de pretenții¹⁸⁷.

Spre finele anului 1915, când situația Serbiei evoluase de la critică la dezastroasă, o solicitare incisivă a Banatului nu își mai avea rostul, iar demersurile diplomatice erau preocupate mai mult de supraviețuirea statului sârb. Pentru că Bulgaria a intrat deja în conflict, alăturându-se taberei Puterilor Centrale, speranțele Serbiei se îndreptau exclusiv spre

---

whom they wish to see victorious. Many of these temper these sentiments with admiration for Germany's strength and power of resistance; many of them detest Russia, and have no confidence in her army. However, Romania desires to bring about a national union. On the whole, the majority of the people consider that M. Bratianu has done well to wait; for the war will last a long time, and a small nation has not the strength and means of resistance which the great Powers possess. There is, however, a conviction on the side of the Quadruple Entente, but not until the latter is able to oppose 800.000 troop of Austro-Germans, Turke and Hungarians, with any army of equal if not superior strength.”

¹⁸⁴ Miodrag CIRUȘCHIN, *op. cit.*, p. 450.

¹⁸⁵ Alexandru MARGILOMAN, *Note politice*, București, 1993, *apud* Vasile RĂMNEANȚU, *Istoricul relațiilor româno-iugoslave în perioada interbelică*, Timișoara, 2006, p. 11.

¹⁸⁶ Vojislav PAVLOVIĆ, *La troisième guerre balkanique...*, pp. 210-211.

¹⁸⁷ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 451.

România. Neutralitatea acesteia nu mai reprezenta un avantaj, era nevoie urgentă de implicarea ei. Așa cum reiese din articolul *Une nécessité européenne*, reluat de *Le Bulletin yougoslave* din presa sârbă, preocupările principale erau acelea de a obține garanții din partea Alianțelor privind unitatea viitoare a statului sârbo-croato-sloven și cele privind asigurările date de vecinilor (înțelegem aici Italia, în calitate de aliată, mereu suspicioasă față de Serbia și cu pretenția de a obține Istria și coasta dalmată; România, încă neutră, dar care revendica Banatul în întregime.)

„Ziarul oficial sârb *Samouprava*, organul de presă al ministrului Pašić, scrie:

« Prin decizia sa de a consimți la toate sacrificiile cerute în numele intereselor comune europene, cât și prin eforturile sale pe câmpurile de luptă, Serbia merită încrederea Europei. Însă interesele primordiale ale Europei cer în mod imperios organizarea unui puternic stat slav la porțile balcanice ale Orientului, un stat care să fie un zid în calea penetrației germanice. [...] Neînțelegerile trecute din Balcani și rolul pe care Serbia, prin forța împrejurărilor, și le-a asumat în freamătul balcanic, sunt capabile să stârneasă neîncrederea unora din vecinii săi. Dar această neîncredere nu se justifică. [...] Prietenii și aliații noștri, nu ne îndoim, în numele intereselor europene și a dreptății celei mai elementare, vor face totul pentru a-și asuma unitatea poporului sârbo-croato-sloven după acest război »¹⁸⁸.”

Infinitatea de aspecte în revendicarea Banatului, invocate în primăvara și vara anului 1915 atât de către sârbi, cât și de către români, implicau și o mulțime de interpretări care au inflamat spiritele, au stimulat polemica. Abandonând criteriile istorice, geografice, culturale, *Le Bulletin yougoslave* face apel, ca la o ultimă instanță, la un principiu general, absolut și exclusiv: egalitatea numerică. Articolul „Fapte și documente. Echilibrul îndreptățit” („Faits et documents. Le juste équilibre”) pune în balanță cifrele aproximative și estimate ale populației pe care ar trebui să-le dețină la sfârșitul războiului viitoarele state sârb, român și maghiar. Sunt comparate procentele de densitate și de spor natural ale populației sârbești și românești, sunt asumate din privința Serbiei păstrarea limitelor teritoriale așa cum ar fi propuse de Conferința de Pace. Noul stat iugoslav ar fi un punct sigur de reper pentru politica și

---

¹⁸⁸ *Le Bulletin yougoslave*, nr. 4 din 15 noiembrie 1915, p. 4. „Le journal officieux serbe *Samouprava*, organe du ministre Pašić, écrit :

« Par sa décision de consentir à tous les sacrifices exigés au nom des communs intérêts européens, autant que par ses efforts sur les champs de bataille, la Serbie mérite la confiance de l'Europe. Mais les intérêts primordiaux de l'Europe demandent impérieusement l'organisation d'un fort État slave aux portes balkaniques de l'Orient, d'un État qui serait une muraille contre la pénétration germanique [...] Les discordes passées aux Balkans et le rôle que la Serbie, par la force des choses, a assumé dans les orages balkaniques, sont capables d'exciter de la défiance chez quelques-uns de ses voisins. Mais cette défiance ne serait pas justifiée. [...] Nos amis et nos alliés, ceux-ci, n'en doutons pas, au nom des intérêts européens et de la justice la plus élémentaires, feront tout pour assurer l'unité du peuple serbo-croato-slovene après cette guerre. »”

diplomația statelor occidentale interesate pe viitor de acest colț al Europei, ar fi capabil prin structura sa să ofere stabilitate și echilibru în regiune. „Unitatea națională a tuturor iugoslavilor nu va aduce nicio atingere raporturilor corecte dintre popoarelor din sud-estul Europei; ci dimpotrivă, odată realizată, ea va asigura un perfect echilibru între aceste națiuni.

Statul iugoslav va număra aproximativ 12.000.000 locuitori.

Ungaria redusă la frontierele naturale ale rasei maghiare, va avea, de asemenea, 12.000.000 de subiecți.

România unită și mărită ar avea la fel undeva în jur de 12.000.000.

Statul iugoslav nu are nici o tendință de expansiune teritorială. Populației sale îi va fi suficient teritoriul pe care ea îl locuiește, deoarece densitatea medie a populației este de 50 per kilometrul pătrat. (În România este de 53,...)

Creșterea populației, până la urmă, nu este atât de mare la iugoslavi, încât să reprezinte o amenințare pentru vecinii lor. Această creștere este de 1,6% în medie pe an, ..., la români fiind de 1,94¹⁸⁹.” Atât timp cât aceste minime aspirații naționale îi vor fi asigurate viitorului stat iugoslav, odată ce se vor realiza, acesta va fi întrutotul absorbit de consolidarea sa internă, încât nu va fi interesat de niciun spațiu exterior, limitrof teritoriului său. Publicația sârbă de expresie franceză considera necesare aceste lămuriri, întrucât ar putea inspira temătorilor vecini încredere și i-ar îndepărta de o abordare exagerată a spațiilor ce i-ar putea interesa și pe unii și pe ceilalți.

Din declarațiile care emană din mediul intelectual sârb observăm faptul că atitudinea și politica României nu erau considerate ca fiind preventive, ci mai degrabă uneltitoare, care țin în permanentă intrigă. Singura resursă de contracare a unor astfel de manifestări, de care mai dispunea Serbia la finele anului 1915, afundată în deriva supraviețuirii și fără vreun sprijin real din partea României, era aceea a stigmatizării în presă. În decembrie 1915, făcând o analiză a politicii din Balcani, istoricul sârb naturalizat în Franța, Grgur Jakšić, observă că:

---

¹⁸⁹ *Ibidem*, nr. 5-6 din 1-15 decembrie 1915, p. 4. „L’unité nationale de tous les Yougoslaves ne porterait nullement atteinte aux rapports réguliers entre les peuples du sud-est de l’Europe; mais au contraire, une fois effectuée, elle assurerait une parfaitement l’équilibre entre ces nations.

L’État yougoslaves compterait à peu près 12.000.000 d’habitants.

La Hongrie réduite aux frontières naturelles de la race magyare, aurait aussi 12.000.000 de sujets.

La Roumanie unie et agrandie aurait de même environ 12.000.000.

L’État yougoslave n’aurait aucune tendance à l’expansion territoriale. À sa population suffirait amplement le territoire qu’elle habite, puisque la densité moyenne de la population y est de 50 par kilomètre carré. (En Roumanie, elle est de 53,...)

L’augmentation de la population, enfin, n’est pas si grande chez les Yougoslaves, qu’elle soit une menace pour leurs voisins. Cette augmentation est de 1,6 % en moyenne par an, chez les Bulgares de 1,5 %; chez les Roumains de 1,94.”

„România, sub influența Rusiei, nu numai că a trădat Tripla Alianță, dar chiar a contractat o alianță pe seama Serbiei ale căror interese politice față de Rusia sunt identice¹⁹⁰.”

Fără a condamna sau a scuza, dovedind o extraordinară capacitate de analiză, Winston Churchill va descoperi și va arăta principalele chingi în care era prinsă România, la nivel macro: între Imperiul austro-ungar și Rusia; la nivel micro, între Serbia și Bulgaria. *„Politica unui stat mic eclipsat de vecinătatea a două enorme imperii, care se găseau în luptă și de la care râvnea importante teritorii, nu putea să fie decât politică de calcul. [...] A reuni aceste provincii „iredente”, a-i reda patriei-mame copiii săi risipiți, a realiza într-o formă sau alta, unitatea integrală etnică a unei mari Românii, acesta fusese mobilul permanent, suprem și dominant al politicii la București. Aceste aspirații erau cunoscute de mult timp de Rusia și Austria, care observau, fără cea mai mică iluzie, păstrându-și (în acest scop) o considerabilă forță militară, toate fluctuațiile care aveau loc în chestiunile românești. Pe celelalte două frontiere ale sale, România se ciocnea de două state balcanice; ea rivaliza cu Serbia, într-o dorință comună de a anexa Banatul de Timișoara...¹⁹¹”*

Faptul că la finele anului 1915, România nu era încă o combatantă a Cvadruplei Alianțe era considerat un eșec. Situația dezastruoasă în care ajunsese Serbia, al cărei teritoriu fusese ocupat, puna și mai mult sub semnul întrebării momentul intervenției române. Teritoriul său avea să fie și mai expus, fiind înconjurat de fronturi ale Puterilor Centrale pe toate laturile sale, cu excepția Prutului. Criticilor aspre îndreptate împotriva lui Ion I.C. Brătianu, le răspundea Constantin Diamandi cu afirmația: *„Aliații au considerat statele balcanice ca niște ființe neînsuflețite, care se puteau mișca pe tabla de șah a Balcanilor¹⁹².”*

I.3. Anul 1916 și garanția de a obține Banatul

Debutul anului 1916 nu avea să aducă mari prefaceri în privința demersurilor de implicare a României în război. Istoricul Ion I. Nistor, caracterizând opțiunea diplomatică a neutralității în expectativă asumată de Ion I.C. Brătianu, justifică pe deplin îndepărtarea de alianța cu Puterile Centrale: *„Care guvern român ar fi avut tristul curaj de a trimite pe ostașul român să lupte umăr la umăr cu honvezii unguri pentru susținerea jugului sub care gemeau*

---

¹⁹⁰ Grégoire YAKCHITCH, *La Bulgarie et les Alliés*, în *La Revue hebdomadaire*, decembrie 1915, tome 12, nr. 24, p. 282. *„La Roumanie a, sous l'influence de la Russie, non seulement trahi la Triple Alliance, mais encore a contracté une alliance avec la Serbie dont les intérêts politiques à l'égard de l'Autriche sont identiques.”*

¹⁹¹ Winston CHURCHILL, România, *Marile Puteri și strategia lor în sud-estul Europei*, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, pp. 57-58.

¹⁹² Constantin DIAMANDI, *Cum s-a negociat harta României Mari*, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, p. 162.

*frații și cânsângenii lui? Nu ajungea oare tragicul zbugium din sufletul soldaților români din Transilvania, Banat și Bucovina, care sângerau prin colinele Carstului sau pe meleagurile sarmatice pentru izbânda asupra lor austro-germani? Mai era oare nevoie să servească și dorobanțul român drept carne de tun pentru menținerea granițelor înfipte în inima românimii?*¹⁹³” Orice demers pe care l-ar mai încerca diplomația germană sau austro-ungară avea să fie zadarnic. Misiunea omului politic german Matthias Erzberger din februarie 1916, sosit la București pentru a evalua „dispoziția” guvernului român față de conflict, avea să se convingă foarte repede orientarea României clară, dar mai ales defavorabilă Puterilor Centrale: „*România nu se va alinia niciodată din proprie inițiativă Puterilor Centrale*”¹⁹⁴. Același responsabil german punea relațiile comerciale, menținute încă în ciuda răcirii contactelor diplomatice, pe seama păstrării aparențelor, folosite ca paravan în evitarea presiunilor sau imixtiunilor străine. Guvernul român avea nevoie de o deplină libertate de acțiune pentru a-și putea pregăti intrarea în război. Dar până să ajungă la Germania, România se intersecta cu Ungaria, cea care prin ministrul său, contele István Tisza, nu schimbuse nimic din politica sa asupra românilor din provinciile imperiului. „*Nu puteai să schimbi nimic, ținea cu îndărătnicie și strășnicie și cea mai mare greșală (a caracterului său) a fost, că în decursul întregii sale vieți a rămas prizonierul politicii acesteia minuscule cu orizont de turn de biserică. N-a vrut să dea niciun metru pătrat, nici României, la timpul său, nici Cehilor, nici Slavilor sudici*”¹⁹⁵.” Diplomatul Gérard Auguste avea să scuze pe deplin acțiunea României din acea perioadă. „*Nu-i rămânea în aceste condiții României altă soluție decât să-și reia libertatea de acțiune și să-și îndrepte vederile și eforturile spre căi noi, cu atât mai mult cu cât opera întreprinsă de Austro-Ungaria îmbrăca un caracter amenințător pentru interesele primordiale ale României la fel ca și pentru aspirațiile naționale cele mai legitime*”¹⁹⁶.

Acalmia de la nivel diplomatic era contrastată de înflăcărata activitate de propagandă, coordonată de Federația Unionistă, care blama politica de așteptare a guvernului și încerca să stimuleze din interior eforturile de a determina România să intervină¹⁹⁷.

---

¹⁹³ Ion I. NISTOR, *op. cit.*, p. 268.

¹⁹⁴ Mircea N. POPA, Lucia BĂDULESCU, *Contribuții privind relațiile...*, partea I, p. 69.

¹⁹⁵ Ottokar CZERNIN, *Im Weltkrieg*, ediția a II-a, 1919, Berlin-Viena, *apud* Horia PETRA-PETRESCU, *Memoriile contelui Czernin, după război*, în *Transilvania*, nr. 4 din aprilie 1922, pp. 186-187.

¹⁹⁶ Gérard AUGUSTE, *La Triple Entente et la guerre*, Paris, 1918, p. 195. „*Il ne restait dans ces conditions, à la Roumanie d'autre recours que de reprendre sa liberté d'action et de diriger ses vues et ses efforts vers des voies nouvelles, d'autant que l'œuvre entreprise par l'Autriche-Hongrie revêtait un caractère menaçant pour les intérêts essentiels de la Roumanie ainsi que pour ses aspirations nationales les plus légitimes.*”

¹⁹⁷ Mircea N. POPA, Lucia BĂDULESCU, *Contribuții privind relațiile...*, partea I, p. 68.

România a fost prima, care chiar de la începutul anului, își va reînnoi interesul pentru stabilirea de noi contacte diplomatice cu Franța. În ianuarie, cu ocazia vizitei lui Victor Antonescu, deținător al portofoliului justiției, la Paris pentru a superviza încheierea unei convenții de livrare de armanent, acesta oferă noi promisiuni de implicare reală a României¹⁹⁸. Se atașa în acest fel crezului răspândit în cercurile politice și diplomatice românești. „*Franța este puterea care ne sprijină mereu și ne va apăra*¹⁹⁹.” În ciuda asigurărilor venite din partea sa, Franța nu întrevădea nici în atitudinea României, dar și mai puțin în a Rusiei, o abordare finală, la nivelul ultimelor detalii pentru implicarea în război. Neliniștile generalului Joffre, șeful Statului Major francez privind starea generală de pe frontul occidental și a ofensivei de la Verdun, avea să-l determine să se adreseze primului ministru, Aristide Briand. „*Trebuie cu orice preț să se încerce împăcarea celor două puncte de vedere (cel rus și cel românesc n.n.)*²⁰⁰.” În acest sens îl va convinge pe Briand de necesitatea unei intervenții diplomatice pe lângă guvernul rus pentru ca acesta „să dovedească o sinceră dorință de conciliere²⁰¹.” cu România. Președintele Raymond Poincaré, la rândul său, i-a telegrafiat țarului Nicolae arătând cât de importantă era pentru Franța intrarea României în război. O modalitate care ar crește șansele de reușită în această acțiune diplomatică ar reprezenta-o mutarea atenției României de la pretențiile pe care Aliații le-ar mai putea avea de la ea spre provinciile promise. „*...acțiunea principală a României să se îndrepte înspre regiunile ce i-au fost rezervate prin acordurile diplomatice; acolo acțiunea îi va fi înflăcărată de rolul ei eliberator pe un teatru de operații unde va întâlni pe frații de aceeași rasă*²⁰².” Și de această dată feed-back-ul de la Petrograd a fost ambiguu și ezitant.

Între timp, deși prioritățile Serbiei erau cu totul altele, totuși manifesta și preocupări legate de menținerea unei conștiințe naționale treze, care să-i poată asigura în cazul unui final victorios teritoriile pe care le viza, inclusiv Banatul. Sub titlul, „*La Yougoslavie et le programme de M. H.-W. Steed*”, este preluată în *Le Bulletin yougoslave* concepția directorului de politică externă al ziarului englez *The Times*, dintr-un articol publicat în aprilie 1916 despre pacea viitoare. Era și un mod de a liniști mediile propagandistice sârbe, devenite foarte active la Londra, îngrijorate fiind de atitudinea Angliei cu privire la pretențiile sale teritoriale. Destrămarea Imperiului austro-ungar, încă ezitantă în unele medii intelectuale pariziene, era din ce în ce mai mult luată în considerare de cele londoneze. În acest proces de

---

¹⁹⁸ Mircea N. POPA, *Primul război mondial 1914-1918, București, 1979, p. 242.*

¹⁹⁹ Mircea N. POPA, Lucia BĂDULESCU, *Contribuții privind relațiile...*, partea I, pp. 69-70.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 71.

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² Constantin KIRIȚESCU, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. I, București, 1989, p. 188.

descompunere a unui imperiu multinațional, prioritate păreau să aibă provinciile slave, iar Serbiei urmau să-i fie recunoscute toate cererile teritoriale ca și o compensație pentru toate suferințele războiului. *„Provinciile slave din sud reprezintă prima parte care trebuie desprinsă din Austria. Abordăm aici o soluție care, prin aparenta ei simplitate și reala sa complexitate, poate servi drept model majorității soluțiilor din care va rezulta reconstrucția Europei. Serbia a câștigat cu prisosință recunoștința din partea Alianților ca să fie înzestrată cu toate teritoriile pe care ea are dreptul să le reclame²⁰³.”*

Contactele diplomatice reale dintre România și Franța erau destul de sincopate în această perioadă. Pierre Pascal, atașat militar francez în Rusia, este trimis spre sfârșitul lunii iunie la București, pentru a duce personal corespondența diplomatică. Observațiile extrase din jurnalul său se dovedesc a fi semnificative pentru acea perioadă și pentru înțelegerea stării de spirit din diferitele medii românești, dar și franceze. *„Un cerc vicios: pretenții, ca și condiție a unei alianțe, care nu pot fi acordate decât unui aliat. Exista o temere față de rus, o ignorare a englezului, așa că Franța era aceea căreia îi rămânea rolul principal, era iubită și inspira încredere, dar se dorea ca mâna să-i fie forțată de o ofertă clară și energică²⁰⁴.”* Acesta sesizează și schimbarea bruscă și de neînțeles a reprezentantului Franței la București, lui Camille Blondel fiindu-i luat locul în această perioadă de contele de Saint-Aulaire²⁰⁵. Intrigă mai mult atitudinea atașatului militar francez căpitanul Jules Pichon: *„Este un breton, fără îndoială foarte militaros, judecând după disprețul pentru lenevie. Mi-a arătat teancul a ceea ce « nu a citit », de la începutul războiului: note, chestiuni legate de marina română (datate din 29 iulie 1914), studii despre presă de la al 5-lea Birou... cu siguranță era vorba de cifre ale marinei, împrumutată, pierdută, « de care nu-i pasă », și care totuși îl îngrijorează puțin. Este activ. Este foarte mândru de munca depusă pentru armata română. Se laudă că o cunoaște, împreună cu atașatul italian, « mai bine decât generalii români »²⁰⁶.”* În doar

---

²⁰³ *Le Bulletin yougoslave*, nr. 12 din 1 iunie 1916, p. 2. *„Les provinces slaves du Sud sont le premier morceau qui doit être détaché de l’Autriche. Ici nous atteignons une solution qui, dans son apparente simplicité et sa réelle complexité, peut servir de type à la plupart des solutions d’où sortira la reconstruction de l’Europe. La Serbie a suffisamment bien mérité des Alliés pour être dotée de tous les territoires qu’elle a le droit de réclamer.”*

²⁰⁴ Pierre PASCAL, *Mon journal de Russie 1916-1918*, Lausanne, 1975, p. 47. *„Un cercle vicieux: des exigences, condition d’une alliance, et qui ne peuvent être accordées qu’à un allié. On se méfie du Russe, on ignore l’Anglais; c’est à la France à jouer le rôle principal, car elle est aimée et inspire confiance, mais on voudrait avoir la main forcée par une offre nette et énergique.”*

²⁰⁵ Vasile VESA, *Numirea lui Saint-Aulaire ca ministru plenipotențiar la București (1916)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Historiae*, 1972, tom 17, nr. 2, p. 116.

²⁰⁶ Pierre PASCAL, *op. cit.*, p. 44. *„C’est un Breton, sans doute très militaire, à en juger son mépris de la paperasse. Il m’a montré la masse de celle « qu’il n’a pas lue » depuis le début de la guerre: notes, questions sur la marine roumaine (datées du 29 juillet 1914), études sur la presse, du 5e Bureau... il est certain histoire du chiffre de la marine, prêt, perdu, « dont il se fout », qui cependant l’inquiète un peu. Il est actif. Il est très fier de son travail sur l’armée roumaine. Il se vante de la connaître, avec l’attaché italien, « mieux que les généraux roumains ».”*

câteva zile acesta va fi schimbat cu colonelul Maurice Desprès, fost coleg de școală cu generalul Dumitru Iliescu²⁰⁷, cel care va participa la negocierile de la sfârșitul lunii iulie 1916.

Presupunem că într-unul din cele patru plicurile pe care Pierre Pascal le-a adus cu el din Rusia erau și noile instrucțiuni ale primului ministru Aristide Briand pentru Camille Blondel: „*Toate condițiile puse de dl Brătianu sunt astăzi îndeplinite. Intervenția României pentru a avea o valoare trebuie să fie imediată.*” Astfel Franța se alătura amenințărilor și presiunilor ruse. „*Echivocul nu mai este permis: dacă România pierde momentul favorabil, nu va mai regăsi posibilitatea de a deveni un mare popor prin înfăptuirea unirii tuturor fiilor săi*”²⁰⁸. O confirmare a acestei unități franco-ruse în acțiunea de determinare a României o va oferi și noul atașat militar, Maurice Desprès în memoriul predat Comandamentului francez de la Paris. „*Acțiunea francezilor, în perioada negocierilor la care am participat și eu, s-a făcut simțită în sprijinirea punctului de vedere rus pe lângă români și în a-i angaja pe ruși a ceda la cererile românești, atât politice cât și militare, în măsura în care ei considerau că este convenabil, ținând seama de importanța pe care o dădeau concursului său în momentul în care era solicitat*”²⁰⁹.

Pierre Pascal va oferi în jurnalul său încă două episoade, sau mai bine zis relatarea a două contacte avute în București, din care se putea desprinde foarte bine atitudinea față de viitorii Mari Aliați. Făcând cunoștință cu două românce, militarul francez observă că față de Rusia exista la un prim nivel, cel al populației obișnuite, un amestec de oarecare simpatie datorat comunității de credință, și iritare când venea vorba de Basarabia: „*Cea de a doua îi place pe ruși, « numai să ne dea înapoi Basarabia noastră ». Prima este iritată de ceea ce se scrie despre România în Franța și în Rusia*”²¹⁰. Față de Franța, se acumulase o oarecare tensiune din cauza știrilor și comentariilor apărute în presă. În mediile mai înalte, cel al oamenilor cu poziții și responsabilitate, cum ar fi secretarul Băncii Naționale, se simțea o anumită precauție față de Rusia și o mare simpatie pentru Franța: „*L-am văzut pe dl de Rossi, secretarul Băncii naționale, singura care să nu fie în mâinile evreilor germani. M-a primit cu amabilitate și mi-a declarat, într-o franceză foarte bună de altfel, că România iubește Franța. Toți avocații ei, de exemplu, s-au format acolo. Ceilalți, mai puțin norocoși, învață franceza*

---

²⁰⁷ Vasilica MANEA, *Colonelul Desprès, atașatul militar francez, despre situația militară din România și raportul dintre armatele române și ruse, în Statul Major General în arhitectura organismului militar românesc 1859-2009. Studii și comunicări prezentate la sesiunea științifică cu participare internațională dedicată împlinirii a 150 de ani de la înființarea Statului Major General și Zilei Arhivelor Militare*, Pitești, 24-25 iulie 2009, București, 2009, p. 100.

²⁰⁸ Hadrian GORUN, *op. cit.*, p. 203.

²⁰⁹ Vasilica MANEA, *art. cit.*, p. 102.

²¹⁰ Pierre PASCAL, *op. cit.*, p. 45. „*Elle (la deuxième n.n.) aime les Russes « pourvu qu'ils nous rendent notre Bessarabie ». La première est froissée de ce qu'on écrit sur la Roumanie en France et en Russie.*”

pe loc. Îi detestă pe bulgari, pe unguri la fel. În privința rușilor, poporul îi iubește ca și pe frați datorită comunității de religie. Își fac cruce la fel. Clasa înaltă, ea, are față de ei precauții: Basarabia nu se uită. Dar în momentul de față, dl de Rossi mi-au spus foarte clar, românii cred că ambițiile Rusiei sunt anihilate și inhibate de alianța sa cu Franța și Anglia și astfel că nu mai sunt de temut. Pe de altă parte dușmanul comun este Austria²¹¹.”

După schimbările diplomatice de la București, au urmat cele de mai mare răsunet de la Petrograd, deoarece ministrul Afacerilor Străine Sazonov este înlocuit de baronul Stürmer. Telegrama imperativă a generalului Mikhail Alekseev, șeful Marelui Stat Major rus, având inclusă formula „Acum ori niciodată!” avea să răsunet ca un ultimatum la București²¹². La București, Ion I.C. Brătianu persista în refuzul său de a ataca Bulgaria, provocând iritarea Petrogradului. Deși nu foarte convinsă, Anglia va intra și ea în lanțul presiunilor care strângea tot mai tare România. „Statul Major [General] englez mă însărcinează să arăt generalului Iliescu că împărtășește cu totul punctul de vedere al Înaltului Comandament rus și socotește că România trebuie să ieie parte „acum ori niciodată”²¹³.” Discuția dintre lordul Thomson of Cardington, delegat al War Office-ului la București și Ion I.C. Brătianu, purtată în iulie 1916 pe fondul ultimelor pregătiri logistice și de strategie înainte de semnarea tratatului de alinață și a convenției, este cuprinsă în cartea Smaranda. Observațiile diplomatului britanic sale cu privire la tratamentul aliat față de România sunt foarte critice. „Astăzi am avut o convorbire lungă și cam istovitoare cu primul ministru. De luni de zile se duc negocieri militare cu Rusia; glasul mioros al diplomației aliate devine răstit, chiar amenințător. Lingușirile francezilor și făgăduielile de împrumuturi ale Angliei continuă, dar însoțite de amenințările Rusiei. Nu știi ce influențe s-au pus pe lucru în Rusia, ca să forțeze mâna acestei țărișoare izolate. Nu-mi vine a crede că influențele acestora ar porni de la Marele Stat major, căci din punct de vedere militar situația nu s-a schimbat, mai curând s-a înrăutățit față de ce era pe vremea când Marele Duce Nicolae numea intervenția României (a Țării Smarandei, pseudonom folosit de autor) « o nebunie furioasă ». Oare prin ce coincidență ciudată ia politica rusească aspectul acesta tocmai în clipa când Stürmer îi urmează lui Sazonov la

---

²¹¹ *Ibidem*, p. 46. „J’ai vu M. de Rossi, secrétaire de la Banque nationale, la seule qui ne soit pas aux mains de Juifs allemands. Il m’a reçu aimablement et m’a déclaré, en très bon français d’ailleurs, que la Roumanie aime la France. Tous ses avocats s’y sont formés par exemple. Les autres, moins fortunes, apprennent le français sur place. Ils détestent les bulgares, les Hongrois aussi. Quant aux Russes, le peuple les aime comme des frères à cause de la communauté de religion. Ils font le signe de croix de même. La haute classe, elle, a contre eux des préventions: la Bessarabie ne s’oublie pas. Mais actuellement, M. de Rossi me l’a bien déclaré, les Roumains pensent que les ambitions de la Russie sont annihilées et inhibées par son alliance avec la France et l’Angleterre et ne sont plus à redouter. D’ailleurs l’ennemi commun est l’Autriche.”

²¹² V.N. VINOGRADOV, *Romania in the First World War: The Years of Neutrality, 1914-1916*, în *The International History Review*, august 1992, tom 14, nr. 3, p. 452.

²¹³ Vasilica MANEA, *art. cit.*, p. 102.

*scaunul de ministru de externe al Rusiei? În condiții de egalitate și într-o vreme ca aceea de azi numele germanic al trebui să fie o descalificare pentru un asemenea popor*²¹⁴.”

Aristide Briand intervine pentru aplanarea tensiunilor, indicându-i lui Maurice Paléologue, ministrul său în Rusia țaristă că: „esențialul... este ca românii să meargă. Se va vedea mai apoi”²¹⁵! Urmarea acestei rezerve a fost aceea că pe 11 august 1916, din inițiativa primului ministru francez se va încheia un acord secret între Franța și Rusia, privind dreptul acestora de a rediscuta anumite angajamente făcute față de România. Astfel înainte de a debuta Conferința de Pace puteau fi renegociate cel puțin două probleme esențiale: calitatea de Aliată, egală în statut cu al celorlalte puteri și Banatul. Se avea în vedere ca acesta să fie împărțit între români și sârbi.

La 13 august 1916, noul ministru rus al Afacerilor străine, baronul Stürmer își însărcinează delegatul de la București, să parafeze tratatul și conveția în formula dorită de Ion I.C. Brătianu²¹⁶. Ultimele semnături pe tratatul de alianță au fost puse în dimineața zilei de 4/17 august 1916 de ambasadorul Rusiei la București, Stanislas Poklevski-Koziell și Ion I.C. Brătianu²¹⁷. Banatul figura în acest tratat, fiind recunoscută o anexare integrală a sa.

Pentru primul ministru român întregul parcurs al tratatelor din anii 1915-1916 avea să se încununeze cu un succes, unul de proporții. I se recunoștea României dreptul de a sta alături de Marile Puteri la conferința de statuare a păcii, dar mai prețioasă era înscrierea în tratatul de alianță a provinciilor românești ale Imperiului austro-ungar așa cum au fost ele solicitate: Brătianu avea să declare mai târziu pe seama acestui eveniment, următoarele. „Domnilor, ziceam că (sic!) condițiunile minorităților, cu greutăți lungi, cu discuțiuni vii, cu considerații etnice, cu hărți geografice, cu argumente au fost recunoscute toate în favorul României, astfel că tratatul nostru făcea cinste nu numai României, făcea cinste aliaților noștri, pentru că ei arătau că înțeleg să trateze un stat mai mic pe un picior de perfectă egalitate, ca doi tovarăși chemați să plătească, fiecare cu sângele lor cel mai scump, triumful aceleiași cauze și îndeplinirea aceluiași ideal”²¹⁸.

Surprinde disproporționalitatea liniilor din înfruntarea diplomatică: România a fost mai mult singură în revendicarea Banatului, cu un sprijin sporadic, alteori inconsistent din partea Franței, cu reticență din partea Angliei, cu interes, uneori cu indiferență sau chiar rea voință din partea Italiei, cu presiuni într-un amestec de aversiune și încurajare din partea

²¹⁴ Recezic, în *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, 1937, tom 1, nr. 17-18, p. 55.

²¹⁵ Mircea N. POPA, Lucia BĂDULESCU, *Contribuții privind relațiile...*, partea I, p. 73.

²¹⁶ Constantin KIRIȚESCU, *op. cit.*, vol. I., p. 197.

²¹⁷ *Ibidem*, pp. 198-200; Gheorghe BUZATU, *August 1916: România în război (preliminariile diplomatice, din surse străine)* în *Memoria Arhivelor, Saecullm*, 2006, nr. 5-6, p. 29.

²¹⁸ Ion I.C. Brătianu, *Politica României în Marele Război*, în Dumitru PREDA, Ștefan PÂSLARU, Maria GEORGESCU, Marin C. STĂNESCU, *op. cit.*, p. 32.

Rusiei. În schimb Serbia a avut parte de sprijinul necondiționat al Rusiei, de susținerea Angliei, a Franței și Italiei, căutându-i-se mai mereu o cale de împăcare sau compensare.

Comparativ cu Bucovina, revendicarea Banatului a fost mai îndrăzneată. Nu fără temeii, România încerca în baza statutului câștigat în Balcani și ca urmare a rolului pe care urma să-l aibă în război să obțină regiunea aceasta din Ungaria de sud. I s-a recunoscut dreptul de a anexa provincia dunăreană în august 1915, atunci când intrarea României în război ar fi putut descongiona frontul sârbesc. Un an mai târziu, ieșind din discuție acest aspect, iar România nefiind dispusă să renunțe la ceea ce i se promisese deja, Aliatilor, cu deosebire Franța și Rusia au recurs la diplomația secretă, care să le asigure concursul României, dar totuși cu anumite rezerve. Una din acestea era chiar Banatul.

Pentru acesta se înfruntau cu un stat vecin mic, similar României în capacitate, căreia îi oferise deja sprijinul în timpul războaielor balcanice. În privința Bucovinei guvernul de la București nu putea pune o miză prea mare, întrucât era vorba de intersectarea cu colosul rus, de surprizele căruia a mai avut parte și în trecut.

În seara de 28 august 1916, după reuniunea Consiliului de Coroană, a fost înmănată guvernului austro-ungar la Viena de către ministrul român Edgar Mavrocordat, dar și ministrului austriac la București, contele Czernin, o notă de denunțare a tratatului din 1883 și de declarare a ostilităților²¹⁹. Gérard Auguste avea să citeze din textul acestei declarații, surprinzând principala justificare a actului de intrarea în război a României. *„Opera păcii, concluzionă ea, pe care România, fidelă spiritului de alianță, încercase să o îndeplinească, a fost făcută sterilă de însuși cei care au fost chemați să o sprijine și să o apere. Războiul la care ia parte aproape toată Europa agită cele mai grave probleme relative la dezvoltarea națională și la existența însăși a statelor. România, din dorința de a grăbi sfârșitul războiului, și sub imperiul necesității de a-și proteja interesele de rasă, se vede forțată să intre în rânduri alături de cei care pot să-i asigure realizarea unității naționale²²⁰.”*

Acest tip de revendicare a Banatului a putut demonstra cât de dificile pot fi negocierile. Dintr-o fază a tensiunilor și a discuțiilor aprinse din prima parte a anului 1915 s-a ajuns la cea de relativă liniștire, când odată recunoscut României dreptul de alipire a provinciei bănățene nu mai rămăsese decât statuarea sa printr-un document. Intrați în deriva războiului și la scurtă vreme a refugiului în Moldova, trecuți printr-o pace separată din care au

²¹⁹ Constantin I. STAN, *Aliați și adversari...*, p. 14.

²²⁰ Gérard AUGUSTE, *op. cit.*, p. 196. *„L'œuvre de paix, conclût-elle, que la Roumanie, fidèle à l'esprit de l'alliance, avait tenté d'accomplir a été rendue stérile par ceux-là mêmes qui étaient appelés à l'appuyer et à la défendre. La guerre à laquelle prend part presque toute l'Europe agite les plus graves problèmes relatifs au développement national et à l'existence même des États. La Roumanie, par désir de contribuer à hâter la fin du conflit, et sous l'empire de la nécessité de protéger ses intérêts de race, se voit forcée d'entrer en ligne à côté de ceux qui peuvent lui assurer la réalisation de son unité nationale.”*

revenit în tabăra Antantei, românii vor porni din nou, la sfârșitul anului 1918, în căutarea dreptului pentru Banat.

CAPITOLUL II

DESCHIDEREA UNUI FRONT PARALEL CELUI DIPLOMATIC - PROPAGANDA

II.1. Ipostaze jurnalistice de revendicare a Banatului – o revistă a presei franceze cotidiene

Contextul războiului ca element dinamic a impus tratarea unei mari cantități de informații cu scopul de a mobiliza opinia publică²²¹, dar și de a controla știrile cu ajutorul cenzurii. Marele război s-a suprapus unei epoci, în care ziarul reprezenta principalul mijloc media, funcționând regulat, în baza principiului calendarității. Presa scrisă se sincroniza cu actualitatea conflictului, consemnând amănunte din viața cotidiană, înregistrând metodic succesele și eșecurile politice, diplomatice, militare; locale, regionale sau naționale; interne și internaționale. Această materie primă (evenimentul) era culeasă, selectată și utilizată adecvat pentru a deveni un produs finit, sub forma unui articol care putea analiza, evalua, interpreta, critica, susține, anticipa, sugera, insinua, condamna etc. Ori în vreme de război, pentru ca știrea să poată ajunge la publicul cititor trebuia trecută printr-un filtru (cenzură/autocenzură, propagandă oficială) care să stabilească ierarhii, să facă distincția între ceea ce se putea sau nu se putea transmite, între ceea ce trebuia sau nu trebuia scris.

În Franța, declanșarea războiului a determinat instituirea unei legi a cenzurii (5 august 1914), care să ofere guvernului posibilitatea și autoritatea de a gestiona indiscrețiile din presă. Prin urmare au fost interzise anumite informații cu caracter militar (coordonarea operațiunilor, pierderile de pe fronturi) și diplomatic (obiectivele războiului, negocierile de raliere a statelor neutre, criticile la adresa regimurilor aliate)²²². Anterior acestei legi a cenzurii, pe 2 august a fost decretată starea de asediu, care frustra redacțiile ziarelor de proprietatea și libertatea de până atunci, în sensul în care autoritățile militare puteau face uz de dreptul de a suspenda sau de a interzice orice publicație periodică²²³. Instituția care dă tiparul noilor norme și limitează înrâurirea exprimării libere este Biroul de Presă, creat pe lângă Ministerul de Război, asigurat apoi de o vremelnică autoritate civilă²²⁴, însă se vor crea și mecanisme eficiente de autocenzură.

---

²²¹ Olivier FORCADE, *Censure, secret et opinion en France de 1914 à 1919*, în *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 2000, nr. 58, p. 45.

²²² Idem, *Voir et dire la guerre à l'heure de la censure (France, 1914-1918)*, în *Le Temps des médias*, 2005, tom 1, nr. 4, p. 50.

²²³ Alexandre COURBAN, *L'Humanité dans la mêlée (1914-1918)*, în *Cahiers d'histoire. Revue d'histoire critique*, 2003, nr. 92, p. 11, <http://chrhc.revues.org/1401>, Consultat la: 11.03.2013.

²²⁴ Marc MARTIN, *Médias et journalistes de la République*, Paris, 1997, p. 113.

În cercetarea noastră vom încerca să vedem cum anume apar în presa franceză, cotidiană, săptămânală sau lunară, revendicările românești sau sârbești care se întretes în jurul Banatului în același interval de timp, cel al neutralității României – anii 1914-1916. În textele studiate, respectiv articolele de presă, transpare fie cauza susținută de români, fie cea pledată de sârbi. Prin urmare, obiectul nostru de studiu se compune din cronici, care țin pasul cu evenimentele de pe front și cele din cancelariile diplomatice (presa de informare), și din analize, pline de incisivitate, de examen critic și activism polemic față de revendicarea Banatului (presa de opinie). Presa de informare sau « la grande presse » (*Le Petit Parisien, Le Matin, Le Journal, Le Petit Journal* și *L'Écho de Paris*)²²⁵ a beneficiat de un regim mai favorabil, strecurându-se printre filtrele cenzurii, în timp ce presa de opinie a fost nevoită să se supună mai riguros normelor impuse²²⁶. Din categoria presei de informare de o anumită îngăduință au avut parte ziarele din provincie, mai dificil de supravegheat sau cele de opinie, de factură socialistă, putând evidenția acest fapt prin exemplul jurnalului *Le Midi socialiste*, din Toulouse. Acest fapt se datorează structurii și modului de funcționare a Biroului de presă cu cele două secțiuni ale sale privind controlul presei cotidiene și periodice. Redacțiile pariziene au fiecare dintre ele parte de câte un ofițer care citește materialele date spre publicare, în timp ce în provincie sarcina ingrătă a cenzurării este lăsată în grija unor funcționari locali cu mai puțin zel²²⁷. Urmărind integrarea surselor jurnalistice în descrierea și explicarea atitudinii franceze în privința României și a pretențiilor sale teritoriale, devine necesară precizarea orientării politice a ziarelor de opinie asupra cărora s-a oprit studiul nostru. Între apartenența politică, conținutul articolelor și publicul cititor se creează o relație de echivalență, acestea funcționând ca într-o triadă și influențându-se reciproc. Se remarcă pe rând *Le Figaro* (dreapta burgheză), *Le Gaulois* (dreapta de lux), *Le Journal des débats politiques et littéraires* (de centru, intelectual), *Le Rappel* (stânga radicală și radical socialistă), *Le Temps* (conservator și republican, organ oficial al diplomației franceze), *L'Humanité* (extrema stânga, oficiosul Partidului socialist)²²⁸.

Reținem aici o succintă, dar edificatoare caracterizare contemporană, făcută presei franceze de mare tiraj încă de pe timpul războiului: „Fără dar și poate, ea nu a spus întotdeauna tot adevărul, dar în același timp nu a ascuns decât ceea ce era preferabil să nu fie spus și atunci când, uneori, exagera puțin entuziasmul, atunci când prezenta prea

²²⁵ A. DE CHAMBURE, *Quelques guides de l'opinion en France pendant la Grande Guerre 1914-1918*, Paris, 1918, pp. 179-180.

²²⁶ Olivier FORCADE, *Voir et dire la guerre...*, p. 51.

²²⁷ Marc MARTIN, *op. cit.*, p. 113.

²²⁸ Jacques MICARD, *La presse parisienne, L'Autriche-Hongrie et les nationalités d'Europe Centrale de septembre 1918 au Traité de Trianon*, Mémoire de maîtrise préparé devant l'Université de Paris I, Paris, 1971-1972, coordonator științific prof. Jean-Baptiste DUROSELLE, p. 10.

zgomotos noutățile pe care a doua zi le dezmințea nemilos, se datora faptului că ea simțea că sunt momente în care organismul avea nevoie să recapete putere cu un întăritor...²²⁹” Practic și presa „s-a mobilizat” și a mobilizat pe timpul războiului.

Diplomația română s-a arătat neîncrezătoare la început în privința rolului pe care presa internațională, în speță cea franceză, l-ar putea avea în punctarea principalelor așteptări ale României din calitatea de aliată. Toate energiile s-au îndreptat în mod scrupulos înspre cancelariile diplomatice și înspre mediile politico-intelectuale. Deși încă din 1889 a existat la București un fel de agenție internațională de presă denumită „Agence roumaine”, aflată pe perioada funcționării ei sub diverse tutele: austriacă, engleză sau franceză²³⁰, agenție prin intermediul căreia se putea deschide un releu de transmisie al doleanțelor României, aceasta nu o fost investită cu competența necesară. Această conduită se datora în principal primului ministru, Ion I.C. Brătianu, pe care I.G. Duca îl potretizează cu tonuri de reproș datorită rezervei sale, a unei limite de prudență excesive purtate în raport cu presa internațională, judecată din prisma celei românești: „*Disprețul propagandei și nesocotirea presei au fost de altminteri întotdeauna defectele de căpetenie ale lui Brătianu. El învățase de la tatăl său că nu e bine să acorde interviuri și, crescut în atmosfera politică a regimului oligarhic din România Mică, în care într-adevăr presa nu avea nicio înrăurire serioasă, se obișnuise să neglijeze cu totul în manifestările lui politice rolul ei. A fost veșnic o ceartă între noi în această privință, de câte ori nu l-am rugat să primească un gazetar străin, să fie amabil cu ziaristii noștri, să întrebuințeze față de ei mijloace pe care le întrebuințează ceilalți oameni politici la noi, ca și în străinătate. Imposibil să-l convingem; parcă cu cât stăruiam mai mult, cu atât se încăpățâna mai tare. Când îl încolțeam din toate părțile ne spunea: « Primiți-voi, vorbiți-le-voi... » Degeaba îi arătam că reprezentanții marilor ziare europene voiau să-l vadă și să vorbească cu el, nu cu noi, că altă însemnătate are pentru ei cuvântul vreunui coleg de al lui mai mult sau mai puțin obscur; era inflexibil și cât rău nu și-a făcut cu această atitudine²³¹.*” Ion I.C. Brătianu nu a înțeles să aducă, într-un prim stadiu, pretențiile teritoriale ale României în actualitate, să încerce să testeze și să controleze prin publicarea lor o mai bună receptare publică. Putem înțelege astfel de ce în acești ani de neutralitate, poziția

---

²²⁹ A. DE CHAMBURE, *Quelques guides...*, p. 181. „*Sans doute, elle n'a pas toujours dit toute la vérité, mais elle n'a caché que ce qu'il était préférable de ne pas dire et lorsque, quelquefois, elle exagérait un peu l'enthousiasme, lorsqu'elle étalait trop bruyamment des nouvelles que le lendemain venait cruellement démentir, c'est parce qu'elle sentait qu'il est des moments où l'organisme a besoin d'être remonté par un tonique...*”

²³⁰ Carmen IONESCU, *L'agence de presse Rador – vecteur de la circulation internationale de l'information. Étude de cas*, în *Archive Ouverte en Sciences de l'Information et de la Communication*, Xe Colloque bilatéral franco-roumain, CIFSIC Université de Bucarest, 2003, 28 juin – 3 juillet, p. 1. http://archivesic.ccsd.cnrs.fr/docs/00/06/22/75/PDF/sic_00000695.pdf, Consultat la 25.03.2013.

²³¹ I. G. DUCA, *op. cit.*, vol. II, p. 36.

primului ministru român emană din surse auxiliare, în timp ce declarațiile lui Take Ionescu, diplomat și lider al conservatorilor-democrați, susținător al unei revendicări parțiale a Banatului, își găsesc loc mereu în coloanele ziarelor franceze, dar mai ales engleze. Foarte bine receptat de presa franceză a fost și Nicolae Filipescu, ca exponent al conservatorilor intervenționiști, critic aspru față de politica de amânare a guvernului liberal.

Primul pas în direcția deschiderii spre presa franceză se realizează abia la începutul anului 1915, odată cu misiunea politico-intelectuală din care au făcut parte Constantin I. Istrati, George Diamandi, Ioan Cantacuzino. Aceștia au susținut o serie de conferințe și discursuri publice, s-au arătat dispuși de a da interviuri și de a interacționa cu corespondenții ziarelor franceze. Fără a se renunța la strategia inițială, trimișii speciali la Paris cu diferite misiuni fac un admirabil efort de a îndemna conștiința franceză să abandoneze vechile tipare (Banatul privit ca provincie integrantă a Ungariei, din perspectiva istoriei Imperiului habsburgic și a statisticilor maghiare), de a umple golurile informaționale, de a sensibiliza și de a mobiliza opinia publică în ansamblul ei pentru cauza României, în special pentru revendicările teritoriale ale Banatului și Bucovinei. Presa este descoperită astfel drept un mijloc de mediere, care facilitează transmiterea informațiilor dorite.

Aceeași presă este folosită de oameni politici și diplomați francezi ca mijloc de acțiune pentru a determina intervenția României în război. Am putea invoca în ambele cazuri (mediere și acțiune) conceptul de « ambianță » al istoricului Jean-Baptiste Duroselle, prin care se înțelege reunirea tuturor curenților de opinie, acele forțe profunde care ajung să influențeze deciziile diplomatice din și înspre România²³². Spre deosebire de premierul român, au existat și personalități politice ca cea a lui Take Ionescu, liderul conservator-democrat, în privința căruia am putea reține următorul tipar: „*Este vorba de simpla transpunere a vechii atribuții de informare a diplomatului, care nu-și mai poate limita contactele la cercurile guvernamentale și diplomatice, acum când în politica externă intervenanții se multiplică și când se diversifică centrele de decizie. Această nouă atribuție devine și mai complexă în momentul în care diplomatul transformă rolul său de simplu observator în cel de intervenant*”²³³.

---

²³² Daniel J. GRANGE, *La découverte de la presse comme instrument diplomatique par la Consulta*, în *Opinion publique et politique extérieure en Europe. I. 1870-1915. Actes du Colloque de Rome (13-16 février 1980)*, Roma, 1981, p. 491. http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/article/efr_0000-0000_1981_act_54_1_1459, Consultat la: 15.10.2012.

²³³ *Ibidem*, p. 510. „*C'est la simple transposition de la vieille fonction d'information du diplomate, qui ne peut plus limiter ses contacts aux cercles gouvernementaux et diplomatiques, maintenant qu'en politique étrangère les intervenants se multiplient, et que se diversifient les centres de décisions. Cette fonction nouvelle devient plus complexe encore lorsque le diplomate transforme son rôle de simple observateur de l'opinion, en celui d'intervenant.*”

Demersul de a face o revistă a presei cu o tematică referitoare la afirmarea dreptului național românesc sau sârbesc asupra unei provincii ca Banatul nu este deloc unul comod. Presa cotidiană are ca primă funcționalitate informarea, surprinderea actualității, astfel că o știre despre Banat nu este decât una din multe altele. Acumularea de informații, „jocul deformărilor lor” așa cum le numește Maurice Mouillaud²³⁴, limitele actualității, transformă știrile episodice despre Banat într-un adevărat serial, de mai puțin interes la început, dar cu audiență în creștere în vara anului 1915. Avem de-a face cu o largă diversitate de articole, din care trebuie să extragem diversele accepțiuni construite în jurul regiunii și în care trebuie să identificăm pârgھیile și constanțele în revendicarea Banatului. Temele recurente ale articolelor în care provincia apare menționată fac referire la: intervenția din ce în ce mai așteptată sau apropiată a României în conflict, intervenție prin care se va obține tot sau doar o parte a Banatului de Timișoara, atomizarea tratatelor diplomatice ruso-române și încleștarea diferitelor interese privind limitele naturale, reflecția frecventă la statutul viitor al regiunii.

Vom concepe această revistă a presei pariziene, uneori chiar provincială, pe un dublu palier: arheologic și interpretativ, respectiv căutarea și selecția articolelor ce conțin referiri la Banat, fundamentate în mod cronologic, iar apoi analizarea diferitelor maniere și sensuri de prezentare ale solicitării teritoriale, pozițiile și strategiile diplomatice sau propagandistice așa cum au fost surprinse de corespondenții de război, de analiștii de politică externă, de editorialiști sau de redactorii ziarelor franceze. Vom oferi un spațiu distinct de analiză a presei din fiecare an al neutralității, 1914 ca an al identificării contururilor și al caracterului regiunii Banat, 1915 cu toate prefacerile sale, ca preambul al ulterioarei revendicări postbelice, 1916 ca sursa și punctul de referință în garantarea unui Banat românesc. Ca arhitectură am preferat structura ternară: într-un prim subcapitol sunt ordonate fragmente extrase din cotidienele de informație și cele de opinie, opțiune datorată în principal interacțiunii dintre cele două, a regularității cu care apar diversele știri, apoi sunt oferite extrase din presa periodică, cea care acordă un spațiu mai generos formulării și susținerii punctelor de vedere, pentru ca în ultimul rând să surprindem broșurile publicate în scop de propagandă și popularizare a revendicării Banatului, cu un bogat inventar de argumente pro sau contra ale francezilor, românilor și sârbilor.

---

²³⁴ Maurice MAUILLAUD, *Le Système des journaux. (Théorie et méthodes pour l'analyse de presse)*, în *Langages*, 1968, 3, 11, p. 63.

II.1.1. 1914 – (re)descoperirea Banatului

Numeroase articole din presa internațională, dar mai ales franceză își propun să înlăture impresiile false despre atitudinea României (ezitantă, suspicioasă, ca aliată tradițională a Puterilor Centrale, urmărindu-și doar propriul interes) și să descopere cititorilor occidentali Banatul drept una din revendicările naționale românești sau sârbești. Din conținutul lor se desprindea intenția clară de a promova această provincie românească (mai rar sârbească, recunoscându-se totuși ponderea elementului slav) din perspectiva unei recuperări firești, drept o reparație morală a unor conjuncturi istorice nefericite. Războiul oferea o șansă singulară României, aceea de a putea recupera Banatul și de a-l integra organic în granițe naționale și naturale.

Dacă am face o ierarhie a revendicării provinciei bănățene, am putea observa cu ușurință că bătălia diplomatică pentru regiune se desfășura la Petrograd, iar cea a cuceririi opiniei publice internaționale se instrumenta de la Paris, eventual Londra. Mediile intelectuale franceze erau mari amatoare de asemenea mijloace, cele ale unei dezbateri publice a chestiunilor litigioase. Argumentarea valorică a obținerii Banatului de către România sau Serbia se construia în primul rând prin contestarea politicii maghiare sprijinită pe cele mai diverse amănunte: ponderea populației, principiul naționalităților, metaforizarea unor situații de viață – inhibarea intelectualilor români și sârbi, asimilarea sau exilarea lor. Toate acestea au luat forma unor reuniuni academice, ale unor dezbateri și conferințe publice sub egida unor societăți sau institute, unor broșuri sau articole de propagandă. Oferim un astfel de exemplu prin scurta cronică pe care *Le Journal des débats politiques et littéraires* o face încă din septembrie 1914 unei întâlniri a Academiei de Științe Morale și politice. Pe 26 septembrie, sub patronajul lui Henri Bergson, titrat profesor de filosofie la Collège de France, „*Lacour-Gayet dă citire unui studiu despre « chestiunea românilor din Austro-Ungaria ». El studiază în mod deosebit procedeele de « maghiarizare » ipocrită sau brutală folosite de ministerele ungurești față de cele trei milioane de români din Transilvania. Reamintește, pe final, urarea, de mai multe ori exprimată, de oamenii politici din România, ca regele Carol să fie într-o zi regele românilor din Bucovina, din Transilvania și din Banat*²³⁵.” Aproape orice studiu despre români se încheia cu invitația adresată regelui Carol pentru faza de început a

---

²³⁵ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 269 din 28 septembrie 1914, p. 2. „*Lacour-Gayet donne lecture d'une étude sur « la question des Roumains en Autriche-Hongrie ». Il étudie d'une manière particulière les procédés de « Magyarisation » hypocrite ou brutale employés par les ministères hongrois à l'égard de trois millions de Roumains de Transylvanie. Il rappelle, en terminant, le vœu, maintes fois émis, par les hommes politiques de Roumanie, que le roi Carol soit un jour le roi des Roumains de Bukovine, de Transylvanie et du Banat.*”

războiului, apoi din ce în ce mai mult regelui Ferdinand, de a realiza sub sceptrul său opera de desăvârșire a unității naționale, din care Banatul nu putea lipsi.

Încă din luna august 1914, apar în presa franceză justificări ale conduitei României, recent declarată neutră. De asemenea, sunt oferite asigurări privind interesul direct al României față de provinciile românești ale monarhiei austro-ungare, însă un interes temperat și precaut, care impune, în primul rând, supraviețuirea statală într-un context internațional dificil. Este publicată în coloanele ziarului *Le Temps* o scrisoare a lui Emile Staïco, absolvent de științe la Sorbona și trezorier al Alianței universitare franco-române. „*Se pare că România nu joacă decât un rol pasiv în circumstanțele politice de un tragism atât de rar în istorie. Această atitudine nu este rezultatul unei neutralități prostești, nici al unui calcul meschin, de a nu interveni decât în ceasul al unsprezecelea pentru a se alătura atunci celui mai puternic. [...] Sunt sigur că nu se ține într-o expectativă plină de ascunzișuri, ci își păstrează forțele pentru a stăvili presiunile pe care Germania le dezlănțuie [...]. Regele Carol este un spirit prea pătrunzător pentru a nu înțelege că aceste circumstanțe pe care noi le traversăm sunt aproape unice în istorie, că ele nu se reînnoiesc decât la intervale milenare și că niciodată o ocazie mai bună ca aceasta nu se va ivi pentru a adăuga coroanei sale nestematele Transilvaniei, ale Banatului de Timișoara și ale tuturor regiunilor care gem astăzi sub jugul maghiar*²³⁶.” Sunt semnalate în acest articol-interviu cel puțin două atitudini critice care se manifestau față de neutralitatea României: oportunismul, prin alegerea celui mai favorabil moment și prin alăturarea la tabăra de partea căreia s-ar contura mai repede victoria, sau mascarea unei atitudini pro-germane justificată prin originea regelui Carol și prin orientarea diplomatică din ultimele decenii spre Puterile Centrale. Acest context, oferit de realitatea imediată a războiului l-ar putea apropia mai mult pe regele Carol de idealul alipirii provinciilor românești aflate sub dominație maghiară. Ar putea fi un moment esențial, intens, cu adânci semnificații pentru realizarea unității naționale românești. Se folosește în acest articol sintagma *nestematele Transilvania și Banatul de Timișoara* pentru a face referire la provinciile românești care ar putea fi revendicate. Este vorba de un transfer din discursul alegoric al senatorului conservator Petre Grădișteanu, rostit în prezența regelui Carol, în iunie

---

²³⁶ *Le Temps*, 17 august 1914, p. 2. „*Il semble que la Roumanie ne joue qu'un rôle passif dans ces circonstances politiques d'un tragique si rare dans l'Histoire. Cette attitude n'est pas le résultat d'une neutralité imbécile, ni d'un calcul mesquin, de n'agir qu'à la onzième heure pour se mettre alors du cote le plus fort. [...] Je suis certain, qu'elle ne se tient pas dans une expectative pleine d'arrière-pensées, mais qu'elle réserve ses forces pour endiguer les poussées que l'Allemagne déchaîne [...] Le roi Charles est trop clairvoyant pour ne pas comprendre que les circonstances que nous traversons sont presque uniques dans l'Histoire, où elles ne se renouvellent qu'à des intervalles millénaires, et que jamais meilleure occasion ne se présenterait d'ajouter à sa couronne les fleurons de la Transylvanie, du Banat de Temesvar et de tous les pays roumains qui gémissent aujourd'hui sous le joug hongrois.*”

1883, la Iași, în cadrul unui banchet organizat cu ocazia inaugurării statuii lui Ștefan cel Mare²³⁷. Prezența sintagmei amintite sau cele ale *pietrelor prețioase* sau ale *perlelor* reprezintă o manieră aluzivă de a reaminti de idealul național românesc, exprimat de multă vreme, dar tănuțit acum prin declararea neutralității.

În marea lor majoritate, succesiunea de fragmente jurnalistice cu referire la România au ca obiect central determinarea unei acțiuni armate a acesteia. Atunci când prin enumerarea argumentelor favorabile unui astfel de act nu se realizează o reală receptare a mesajului de încurajare, se recurge la retorică ca formă de persuasiune. În acest mod se conturează o posibilitate de revendicare a provinciilor românești care să plaseze guvernul de la București în situația de a acționa: era de neconceput ca Transilvania sau Bucovina să fie eliberate de către ruși și nu de cei de același neam. Opinia publică din România se dovedește a fi mai aderentă la realitatea internațională, așteptându-se doar momentul favorabil pentru a acționa în numele idealului național. Cântărirea șanselor României prin permanenta aluzie la afinitatea regelui Carol pentru Puterile Centrale poate trezi ambiții și poate provoca intrarea în conflict.

„Cum ar putea deci guvernul de la București lăsa să treacă ocazia unică de astăzi de a întinde mâna rușilor care vin de la est și să încercuiască cu ei Transilvania, din Banatul de Timișoara și până la Cernăuți? Cum ar suporta el ca Bucovina, sau cel puțin partea meridională a acestei foste provincii moldave să fie eliberată de alte mâini decât cele ale sale? ...toată greutatea influenței regelui Carol este pusă în talerul austro-german al balanței. Și totuși poporul și armata, avizați printr-un instinct național netăgăduit, fremătă de nerăbdare așteptând momentul în care le-ar fi permis să întindă brațele spre frații de dincolo de Carpați²³⁸?”

În primele rânduri ale unui articol din septembrie 1914, intitulat „En Roumanie”, *Journal des débats politiques et littéraires* face cunoscut faptul că mediul universitar românesc s-a poziționat în mod fățiș pentru o intervenție a României împotriva Austro-Ungariei. Acestei relatări îi urmează, între paranteze, raționamentul afinității dintre cele două popoare latine, de pe Sena și de pe Dunăre. Cum, în mod logic, un astfel de argument nu ar putea justifica pe deplin o acțiune armată a unui stat declarat neutru, sunt aduse precizări

---

²³⁷ Aurel NECULAI, *Războiul pentru întregirea națională în expresii memorabile*, Focșani, 2008, pp. 13-14.

²³⁸ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 233 din 23 august 1914, p. 1. „Comment le gouvernement de Bucarest pourrait-il donc laisser passer l'occasion unique d'aujourd'hui de tendre la main aux Russes qui viennent de l'est et encercler avec eux la Transylvanie, depuis le Banat de Témessvar jusqu'à Czernowitz? Comment supporterait-il que la Bukovine, ou du moins la partie méridionale de cette ancienne province moldave fût délivrée par d'autres mains que les siennes? [...] tout le poids de l'influence du roi Charles est mis sur le plateau austro-allemand de la balance. Et cependant le peuple et l'armée, avertis par un instinct national très sur, frémissent d'impatience en attendant le moment où il leur sera permis de tendre les bras aux frères d'au delà des Carpathes?”

privind: momentul favorabil, elementul de surpriză pe care l-ar putea provoca România pătrunzând în Transilvania și Banat, provincii ale Ungariei, posibilitatea revanșei față de vecina asupritoare a românilor de sub tutela sa. Toate aceste acte ar avea o singură finalitate, una fericită, realizarea unei Români Mari. *„Ocazia este, în acest moment, mai favorabilă ca niciodată pentru România: viitorul « României Mari » se va decide. La ora actuală, Austro-Ungaria, puternic invadată de ruși, sârbi, muntenegreni, a trebuit să retragă din comitatele transilvănene și din Banatul de Timișoara cea mai mare parte a trupelor pe care le trimisese acolo, din precauție, în cursul luni august. Armata română ar risca puțin pătrunzând pe teritoriul ungar unde, dealtfel, arde de nerăbdare să se înfrunte cu maghiarii²³⁹.”*

Mai apoi este pusă în balanță recunoașterea imediată a dreptului asupra Transilvaniei și a unei părți însemnate din Bucovina sau, în cazul unei amânări a intervenției armate, limitarea intereselor teritoriale ale României. Așadar, clauza oricărei revendicări teritoriale românești este condiționată de clauza unei participări active. Implicarea imediată a României în conflictul mondial ar fi răsplătită prin bunăvoința aliaților cu teritorii din Imperiul austro-ungar, îndelung râvnite, iar lipsa de inițiativă ar atrage după sine manifestarea capricioasă a Rusiei, care ar putea solicita Bucovina doar pentru ea. Se poate produce și o răsturnare în așteptările naționale ale românilor față de Transilvania. *„În contextul actual, România ar obține fără dificultăți de la Rusia și de la aliații acestei puteri promisiunea Transilvaniei și a celei mai mari părți a Bucovinei. Mai târziu, ar fi foarte diferit. Rusia ar fi tentată să păstreze toată sau aproape toată Bucovina. Cât despre Transilvania, aliații nu vor avea niciun motiv să acorde posesiunea acesteia unei puteri care nu și-a asumat niciun risc, nu a consimțit niciun sacrificiu și ar pretinde să culeagă foloasele victoriei obținute de altcineva. Cât despre Banatul de Timișoara, populația sa este în parte sârbă și atribuirea acestuia eroicei Serbii ar părea astfel justificată.”*²⁴⁰ Lansarea pe final a acestei curioase idei, conform căreia Banatul de Timișoara ar trebui să revină Serbiei se datorează în primul rând revendicării indirecte a acestei provincii de către România. Referirea la acest ținut se realizează mai degrabă într-un stil aluziv, pretenția față de orice teritoriu fiind transferată și integrată în spațiul transilvănean.

---

²³⁹ *Ibidem*, nr. 271 din 30 septembrie 1914, p. 1. *„L’occasion est en ce moment plus favorable que jamais pour la Roumanie: l’avenir de la « Grande Roumanie » va se décider. À l’heure actuelle, l’Autriche-Hongrie, largement envahie par les Russes et par les Serbo-Monténégrins, a dû retirer des comitats transylvains et du Banat de Témessvar la plus grande partie des troupes qu’elle y avait envoyées par précaution dans le courant du mois d’août. L’armée roumaine courrait peu de risques en pénétrant sur le territoire hongrois où, d’ailleurs, elle brûle de se mesurer avec les Magyars.”*

²⁴⁰ *Ibidem*, *„Dans l’état de choses actuel, la Roumanie obtiendrait sans difficultés de la Russie et des alliés de cette puissance la promesse de la Transylvanie et de la plus grande partie de la Bukovine. Plus tard, ce serait très différent. La Russie serait tentée de garder toute ou presque toute la Bukovine. Quant à la Transylvanie, les alliés n’auraient aucune raison d’en octroyer la possession à une puissance qui n’aurait assumé aucune risque, consenti aucun sacrifice, et prétendrait recueillir les fruits de victoires remportées par autrui. Pour le Banat de Témessvar, sa population est en partie serbe et son attribution à l’héroïque Serbie paraîtrait alors plus justifiée.”*

Motivația principală a unei astfel de afirmații se datorează necesității de a proteja interesele Serbiei combatante (eroice) față de eventualele revendicări ale vecinilor (România), care își pot permite luxul de a cere recompensă pentru serviciile făcute.

Într-un articol intitulat „*Les revendications Roumaines*”, *Le Temps* preia din numărul din 19 noiembrie 1914 al ziarului *Le Journal des Balkans*, care apare la București, o serie de lămuriri privind pretențiile teritoriale pe care România le are în vedere. „*Când presa din străinătate vorbește de revendicările românești, ea se rezumă în general la revendicarea Transilvaniei. Poate că nu este inutil să remarcăm că acest cuvânt „Transilvania” are, în această circumstanță, o semnificație mai degrabă politică sau etnică, decât propriu-zis geografică. El desemnează toate ținuturile austro-ungare locuite de români, din care Transilvania este evident cea mai importantă din punct de vedere al întinderii și al numărului de români care locuiesc acolo*²⁴¹.” Ne aflăm în acest caz în fața unei formule de substituție, metonimică: revendicările teritoriale ale României se așază tainic sub numele celei mai emblematică dintre provincii: Transilvania. Această formulare ar putea avea considerente legate de spațiu și limite geografice, de publicul cititor și de cunoștințele sale de istorie, de necesitatea de a ușura lectura și înțelegerea prin prezentarea unui ținut arhicunoscut. Se mai poate justifica și prin prisma propagandei: aducerea în discuție a Transilvaniei, singura din provinciile românești necontestate de către Aliați, evitarea prezentării chestiunilor litigioase ale Banatului sau ale Bucovinei. În continuare, în textul articolului sunt enumerate mai apoi toate provinciile românești ale monarhiei: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina, însoțite, fiecare dintre ele, de date privind întinderea, populația și ponderea elementului românesc. Pentru Banat s-au înregistrat ca și indicatori: 28.510 km², 1.730.000 de locuitori, din care 700.000 sunt români.

Banatul este descris succint cititorilor ziarului *Le Temps*, într-un articol cu informații de cartografie militară, privind teatrul de operațiuni austro-ungar de la limita sud-estică a imperiului. Regiunea este evidențiată prin trei aspecte: frontierele sale naturale, resursele subsolului și accesibilitatea transporturilor. „*Banatul este cuprins între Mureș, Tisa, Dunăre și Transilvania. Este o regiune foarte fertilă, dar mlaștinile sale o fac nesănătoasă. Munții Banatului adăpostesc mine de fier, de cărbuni și de sare exploatare aproape exclusiv de către*

---

²⁴¹ *Le Temps*, 2 decembrie 1914, p. 3. „*Quand la presse étrangère parle des revendications roumaines, elle les résume généralement dans la revendication de la Transylvanie. Il n'est peut-être pas inutile de faire remarquer que ce mot de „Transylvanie” a dans la circonstance une signification plutôt politique ou ethnique que purement géographique. Il désigne toutes les contrées austro-hongroises habitées par des Roumains, mais dont la Transylvanie est évidemment la plus importante au point de vue de l'étendue et du nombre des Roumains qui s'y trouvent.*”

*germani, patroni și muncitori. Căile de comunicații sunt destul de numeroase și bine întreținute*²⁴².”

Suferințele poporului sârb nu erau ignorate în România, în ciuda neutralității declarate. Solidaritatea poporului român față de încercata națiune vecină transpare și în presa franceză. Ziarul *Le Petit Parisien* publică o serie de telegrame primite de ambasadorul Serbiei la București, Jovan Ristić, care ilustrează faptul că cele mai diverse medii românești (profesorii și institutorii din Craiova și din împrejurimi) se plasează în consonanță cu încurajările venite din partea Aliaților. „*Plini de admirație pentru mult încercata și curajoasa națiune sârbă, vă rugăm să binevoiți a transmite dl Președinte al Consiliului Pașić, sentimentele noastre de simpatie profundă celor care luptă atât de eroic pentru căminele lor*”²⁴³.”

II.1.2. 1915 – un complicat registru de revendicare

Întrucât pe parcursul anului 1915 revendicarea Banatului de către români și sârbi evoluează de la simple calcule și mențiuni ale unei alipiri parțiale sau integrale a provinciei la o radicalizare a solicitărilor în tratativele diplomatice, maniera de configurare a acestei „chestiuni” în presa franceză nu putea lipsi din cercetarea noastră. În această etapă ne vom îndepărta puțin de perspectiva pragmatică a documentului diplomatic și vom urmări în coloanele ziarelor modul în care se construiește pentru publicul cititor francez revendicarea națională a Banatului. Modulându-se conform canoanelor propagandei și ale rigorilor cenzurii, presa a urmărit atent toate aparițiile și evoluțiile semnificative ale atitudinii României față de războiul mondial, cât și față de cererile sale naționale și teritoriale. Fără să ne propunem o analiză meticuloasă a strategiilor ziaristice, totuși în interogarea rațiunilor care au stat la baza redactării unui articol, în identificarea contextului care l-a generat, un rol important va avea și încadrarea textului într-o formă, relevarea variatelor condiționări ale actului jurnalistic. În mare parte articole cu referire la Banat sunt nesemnate, judecățile de valoare emise se ascund sub masca anonimatului (reprezentând și o practică jurnalistică a

---

²⁴² *Ibidem*, 6 decembrie 1914, p. 2. „*Le Banat est compris entre Maros, la Theiss, le Danube et la Transylvanie. C'est un pays très fertile, mais que ses marécages (le) rendent malsain. Les monts du Banat renferment des mines de fer, de houille et de sel exploitées presque exclusivement par des Allemands, patrons et ouvriers. Les communications y sont assez nombreuses et bien entretenues.*”

²⁴³ *Le Petit Parisien*, 30 decembrie 1914, p. 3. „*Pleins d'admiration pour la très éprouvée et vaillante nation serbe, nous vous prions de bien vouloir transmettre à M. le Président du Conseil Pachitch, nos sentiments de sympathie profonde pour ceux qui luttent si héroïquement pour leurs foyers.*”

perioadei) sau atunci când iau forma unor simple informări, asumarea identității de către autor nu mai este relevantă.

Tectonica revendicării Banatului va fi urmărită adiacent și din perspectiva presei elvețiene (*Journal de Genève, Gazette de Lausanne, La Gruyère*), mai puțin atinsă de cenzurarea știrilor privind negocierile Alianților cu statele neutre din Balcani, aceasta reușind să scoată la iveală aspecte mai puțin cunoscute ale relațiilor și tratativelor României cu Rusia și Serbia.

II.1.2.1 Sub semnul discreției

Prima parte a anului 1915, lunile ianuarie-februarie-martie, va sta sub semnul aproximării sau intuirii momentului intervenției române. Am putea spune că revendicarea Banatului, pentru acest interval de timp, este una discretă, parcurgându-se o etapă de tranziție de la menționarea cererilor teritoriale românești la disponibilitatea Alianților de a le cântări, de a le asuma sau de a le respinge. În presă, acest fapt se transpune sub forma informărilor care anunță intrarea apropiată a României în război sau a articolelor care vor face o subtilă propagandă în favoarea unei participări active.

La rubrica de actualități a primei paginii din *Le Temps* a fost prezentată cronică a unei reuniuni franco-române, sub egida președintelui Camerei Deputaților, Paul Deschanel, privind aspecte ale intervenției României în război „Adeziunea României” („L’adhésion de la Roumanie”). În cadrul acestei întruniri, de un real interes s-au bucurat declarațiile deputatului român, George Diamandi. Una din întrebările sale retorice a fost folosită ca și preambul al acestei cronici: „*Nu putem înțelege cum, în condițiile conflictului actual, un popor care are un rol de jucat și care este înzestrat cu o bună înțelegere politică, ar putea să rămână neutru la nesfârșit cu riscul de a pierde extrem de multe*²⁴⁴.”

Comentariul redactorului, luându-și ca punct de sprijin reflecția lui Paul Deschanel, cu privire la restabilirea unui echilibru în Balcani, lasă să se întrevadă interesele Franței în această parte a Europei: înlăturarea dominației și a influenței austro-ungare, trasarea unor frontiere cât de cât echitabile, care să mulțumească micile state și care să îndepărteze orice urmă de conflict. Toate acestea ar putea fi realizabile la finalul războiului, la al cărui efort general este așteptată și invitată să ia parte România. În virtutea unei proiectate Uniuni balcanice, alături de personalitățile franceze și române, la această întâlnire au mai luat parte

---

²⁴⁴ *Le Temps*, nr. 19.546 din 11 ianuarie 1915, p. 1. „*Nous ne voyons pas comment, dans le conflit actuel, un peuple ayant un rôle à jouer et possédant du bon sens politique pourrait rester indéfiniment neutre sans déchoir indéfiniment.*”

miniștrii la Paris ai Bulgariei, Greciei, Serbiei și Muntenegrului. Unei simple întruniri cultural-politice, i s-a imprimat și un puternic caracter diplomatic, sugerându-se statelor balcanice să întrevadă o atitudine unitară, intervenționistă, pro-antantistă, la Quai d'Orsay punându-se în practică o strategie gândită în acest sens.

„Triumful principiului naționalităților, această extensie logică a principiului drepturilor omului, trebuie, de asemenea, să inaugureze în Balcani echilibrul durabil bazat pe stabilirea unor frontiere legitime și pe sfârșitul divizărilor. Trebuie ca toate popoarele, salvate de aliați de sub aservirea germanică, să-și poată clădi un viitor fără conflicte, și să poată practica, cum a spus-o în termeni excelenți, dl Deschanel, « o politică statornică și de dreptate ». Aceste perspective se vor realiza cu atât mai repede cu cât noile alianțe vor grăbi sfârșitul acestei lupte în mod atât de odios provocată. Adeziunea României trebuie considerată ca un fericit semn prevestitor de către cei care vor dori să vadă toate popoarele aliindu-se pentru a asigura mai repede succesul unei cauze ca aceea a umanității întregi²⁴⁵.”

Chiar și presa provincială, preluând știri de la agențiile de presă pariziene sau din revista presei internaționale furnizează informații despre România sub forma noutăților de ultimă oră „Vești din ziarul *Le Matin*” („Nouvelles du Matin”): „*Paris – Ziarul Secolo din Milano a primit de la Roma, telegrama următoare: Se anunță că România va intra în conflict în aproximativ 10 zile. Dl Diamandi, ministru român, care se găsește în prezent la Roma, intervievat de un redactor de la Il Messaggero, a declarat că parlamentul român, care-și va începe lucrările în zece zile, va încheia sesiunea cu o declarație de război²⁴⁶.”* Acest fragment este ilustrativ pentru modul în care circulau și erau transmise știrile în vreme de război. Conținutul articolului publicat în ziarul *Le Journal de Cette*²⁴⁷ este preluat de la agențiile de presă pariziene, care la rândul lor citează surse ziaristice italiene. O astfel de modalitate a citării surselor succesive avea un dublu rol, acela de a acredita în fața cititorilor informația prezentată ca fiind veridică, precum și o tactică de a evita rigorile cenzurii. De asemenea, în

---

²⁴⁵ *Ibidem*, „Le triomphe du principe des nationalités, cette extension logique du principe des droits de l'homme, doit aussi inaugurer dans les Balkans l'équilibre stable basé sur l'établissement de justes frontières et la fin des divisions. Il faut que tous les peuples sauvés par les alliés de l'asservissement germanique puissent envisager un avenir sans querelles, et pratiquer, comme l'a dit en excellents termes M. Deschanel, « une politique durable et de justice ». Ces perspectives se réaliseront d'autant plus vite que de nouvelles collaborations hâteront la fin de cette lutte si odieusement provoquée. L'adhésion de la Roumanie doit être considérée comme un heureux présage par ceux qui voudraient voir tous les peuples s'allier pour assurer plus promptement le succès d'une cause qui est celle de l'humanité entière.”

²⁴⁶ *Le Journal de Cette*, nr. 20 din 24-25 ianuarie 1915, p. 1. „Paris. – Le „Secolo”, de Milan, a reçu de Rome, la dépêche suivante: On annonce que la Roumanie entrerait en lice dans une dizaine de jours. M. Diamandi, ministre roumain, qui se trouve actuellement à Rome, interviewé par un rédacteur du „Messaggero”, a déclaré que le Parlement Roumain, qui va s'ouvrir dans une dizaine de jours terminerait ses travaux par une déclaration de guerre.”

²⁴⁷ Ziar publicat la Cette, orașel în sudul Franței. Din 1928 localitatea își schimbă denumirea în Sète, aparținând administrativ departamentului Hérault din regiunea Languedoc-Roussillon.

procesul de preluarea a mesajului (a știrii), de la emisie la receptare, acesta suferă o serie de transformări, disfuncționalități care îl restrâng, îl distorsionează: George Diamandi era un deputat român și un om de cultură, nu un ministru, în momentul în care a fost publicată știrea acesta trecuse deja prin Paris, pentru a merge mai apoi la Roma, adevărata destinație a misiunii sale politice.

Majoritatea știrilor din această perioadă sunt simple corespondențe sau semnalări, neînsoțite de explicații sau lipsite de comentarii. *Le Temps* semnalează publicarea unui manifest de către Liga culturală română, din care sunt preluate câteva pasaje semnificative. „*O nouă lume se naște din războiul de proporții imense, care a antrenat aproape toate națiunile. Dreptul triumfă prin forță, iar voința popoarelor trece în locul cuceririi. Regimurile care nu se sprijină pe voința popoarelor sunt răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruine se va ivi domnia justiției. Poporul nostru își va regăsi unitatea și cu ea posibilitatea de a străluci, de a-și îndeplini misiunea de civilizație latină în Orientul european. O astfel de renaștere nu ar fi posibilă fără sacrificii, fără grele și dureroase sacrificii. Nu din fericita coincidență a evenimentelor și nici din bunăvoința altora se va realiza România Mare. Pentru ca România Mare să fie statornică, pe veci inviolabilă, ea trebuie să se nască din sacrificiul suprem*²⁴⁸.” O relatare esențializată de acest fel, prin care se transmite programul politico-național al unei instituții de cultură din România, descrie practic „un tropism românesc” diplomatic și fluctuațiile lui: o țară declarată neutră se pregătește de o intervenție armată, reafirmarea dorinței de unitate națională, prospecția pe plan internațional a realizării României Mari. Această orientare nu emană în mod deschis de la forurile guvernamentale sau politico-diplomatice, constrânse de neutralitate, ci de la un organism politico-cultural apropiat de mediul intervenționist pro-antantist. Prin publicarea unui program-manifest al românilor au fost ocolite rigorile cenzurii: nu au fost prezentate eforturile diplomatice franceze depuse pe lângă guvernul de la București în vederea menținerii neutralității sau a intervenției alături de Antanta, nici sciziunea din tabăra aliată privind miza acțiunii române, ci a fost surprinsă starea de fapt din România, în prefacerile sale mobilizatoare.

---

²⁴⁸ *Le Temps*, nr. 19.559 din 24 ianuarie 1915, p. 2. „*Un monde nouveau naît de la guerre gigantesque qui a entraîné à peu près toutes les nations. Le droit triomphe de la force et la volonté des peuples se substitue à la conquête. Les dominations qui ne s'appuient pas sur la volonté des peuples sont renversées pour toujours, et de ces ruines surgira le règne de la justice. Notre peuple retrouvera son unité et avec elle la possibilité de donner toute sa mesure, de remplir sa mission de civilisation latine dans l'Orient européen. Une telle renaissance n'est plus possible sans des sacrifices, sans de pénibles et douloureux sacrifices. C'est n'est ni de l'heureuse coïncidence des événements, ni de la bienveillance des autres que sortira la Grande Roumanie. Pour que la Grande Roumanie soit stable, à jamais inviolable, elle doit naître du sacrifice suprême.*”

În Franța, atitudinea conservatorilor din aripa Carp în privința revendicărilor naționale nu este prezentată, deoarece aceștia vizau teritorii deținute de Rusia, fiind etichetați doar ca filogermani. Rămâne să surprindem această poziționare a conservatorilor din presa elvețiană sub forma unei scurte știri cu titlul „Opinia unui român” („L’opinion d’un Roumain”). *La Gazette de Lausanne* prezintă astfel într-un stil operativ principalele așteptări naționale ale României, demontate în acest caz de decanul conservator Petre P. Carp într-o pledoarie pentru intervenția alături de Puterile Centrale: „În ziarul *Moldava* din București, dl Carp, un om politic foarte cunoscut, cântărește avantajele pe care România le-ar putea obține din adeziunea sa la proiectele Triplei Antante sau a fidelității față de Puterile Centrale. Considerând că Rusia nu oferă țării sale decât o parte a Bucovinei; că Banatul de Timișoara va fi cedat Serbiei și că întregul comitat de Maramureș va rămâne Ungariei, dl Carp socotește că România nu are decât puțin de câștigat din promisiunile Aliților. Ea riscă dimpotrivă să devină o insulă pierdută în mijlocul națiunilor slave, amenințată fiind de Rusia...²⁴⁹” Carp evaluează soarta Banatului ca fiind deja pecetluită. Încă din această fază a războiului, datorită poziției amenințătoare a Rusiei, provincia este promisă Serbiei. Pentru liderul conservator, cunoscut ca înflăcărat filogerman și aprig contestatar al apropierii de Rusia, argumentele taberei aliate sunt complet neconvingătoare.

II.1.2.2. Sub semnul contradicției

Începând cu luna mai, în presa franceză se va contura un topos al „știrilor contradictorii”, care au menirea mai degrabă de a crea confuzii, decât de a satisface un public cititor pasionat de certitudini. Voit sau nevoit se strecoară o serie de amănunte care amendează sau alimentează opiniile cu privire la revendicarea Banatului. Este disimulată trista realitate pentru România, aceea că Banatul nu îi va fi oferit decât fragmentar, fiind nevoită să trateze pentru acesta în principal cu Rusia.

Este un moment determinant pentru cercurile responsabile de la București, de conștientizare a faptului că bătălia pentru Banat nu ar trebui să fie exclusiv diplomatică, ci și una publică, de informare și de câștigare a opiniei aliate. Cu asigurări primite de la Petrograd

---

²⁴⁹ *La Gazette de Lausanne*, nr. 83 din 25 martie 1915, p. 2. „Dans le journal *Moldava*, de Bucarest, M. Carp, un homme politique bien connu, pèse les avantages que la Roumanie pourrait retirer de son adhésion aux vues de la Triple Entente ou de sa fidélité aux Puissances du Centre. Considérant que la Russie n’offre à son pays qu’une partie de la Bukovine ; que le Banat de Temesvar serait cède à la Serbie et que tout le comitat de Marmoros resterait à la Hongrie, M. Carp estime que la Roumanie n’a que peu de chose à gagner aux promesses des Alliés. Elle perdrait au contraire à se voir un îlot perdu au milieu des nations slaves, menacée par la Russie...”

privind susținerea intereselor și a cauzei sale, cu sensibilitatea publicului internațional aliat în favoarea spiritului său combativ, Serbia, preocupată mai degrabă de promisiunile făcute Italiei pe seama ei în Dalmația, neglijează momentan problema Banatului. Se poate observa ușor ponderea mai mare a articolelor care tratează revendicarea Banatului în mod unilateral, din perspectiva României. Chiar dacă abordarea este uneori distorsionată, idealizată sau chiar negată, totuși România este mai prezentă. Faptul de a fi mai vizibil, mai în atenția opiniei publice nu a reprezentat neaparat un avantaj. De multe ori erau enumerate revendicările teritoriale ale României, printre care și Banatul, pentru a fi demonstrată excesivitatea în pretenții, pentru a se pune sub semnul întrebării legitimitate anumitor drepturi invocate pentru un spațiu sau altul. O altă categorie de articole este cea în care se dorește o analiză imparțială, fiind expuse ambele viziuni, română și sârbă, în ipostaze polemice. Se încearcă în acest caz renunțarea la tonul certăreț, cu tente de reproș, cu un discurs chiar pătimăș în favoarea unei prezentări întemeiate pe surse probabile, profesioniste și obiective.

Veștile cu privire la teritoriile românești și cursul negocierilor de la Petrograd se aglomerează în presa franceză după mijlocul lunii mai, moment în care diplomația franceză încearcă la rândul ei să intervină și să propună soluții prin exponentul ei principal, Théophile Delcassé. O știre publicată în *L'Écho de Paris*, pe 20 mai, transmisă de un corespondent special prin filiera telegrafică a Salonicului, este preluată identic în *Le Temps* în numărul din 21 mai. Redăm aici știrea oferită de oficiul diplomatic, cu titlul „Negocierile ruso-române” („*Les pourparlers russo-roumains*”): „*Din informațiile primite aici, tratativele ruso-române sunt în continuare în curs. Se pare că Rusia a făcut României propuneri ușor diferite de ceea ce guvernul român a manifestat ca dorință să primească în Bucovina și în Banat. Dar nu e vorba decât de un prim schimb de păreri și fără îndoială că nu trebuie interpretate nici ofertele Rusiei ca fiind ultimele și nici surprinderea care s-a manifestat la București ca reprezentând o dorință de a încheia discuția*²⁵⁰.” Acest scurt fragment al articolului despre tratativele ruso-române oferă prea puține informații: se face referire doar la faptul că propunerile venite de la Petrograd sunt prea restrânse față de așteptările Bucureștiului. Am putea interpreta mai degrabă că acest articol ia forma unui apel la revalorizarea negocierilor unuia din beligeranții aliați cu un stat vecin neutru, la delimitarea între abordarea categorică a Rusiei și cea de dezamăgire a României. Imediat i se succede o știre preluată din presa din

---

²⁵⁰ *Le Temps*, 21 mai 1915, p. 2. „*D'après les renseignements reçus ici, les pourparlers russo-roumains sont toujours en cours. La Russie paraît avoir fait à la Roumanie des propositions sensiblement différentes de ce que le gouvernement roumain a exprimé le désir de recevoir, en Bukovine et dans le Banat. Mais il ne s'agit que d'un premier échange de vues, et sans doute ne faut-il interpréter ni les offres de la Russie comme un dernier mot, ni l'étonnement qu'on a manifesté à Bucarest comme un désir de cesser la conversation.*”; *L'Écho de Paris*, nr. 11.235 din 20 mai 1915, p. 1.

România, respectiv din jurnalul bucureștean *Adevărul*: „România îl informase pe dl Sazonov de minimul de garanții pe care ea îl cere pentru a interveni, dar până acum nicio decizie nu a fost luată la Petrograd. În cazul în care Rusia și Serbia rămân intransigente, se pare că și dl Brătianu este decis să nu cedeze. El ar prefera să demisioneze și niciun alt guvern nu ar putea să se tocmească asupra cererilor prezentate²⁵¹.” Alăturarea acestui fragment, cu mențiunea că presa din România își manifestă îngrijorarea pentru evoluția tratativelor de la Petrograd, denotă o manieră capricioasă de reacție față de intransigența negociatorilor: se răspunde cu aceeași monedă – fie Brătianu nu va ceda, fie își va da demisia. *Adevărul* dă asigurări că niciun guvern, în mod voit, nu va consimți să primească propunerile defectuoase ale Rusiei sau ale Serbiei. Pe final se solicită sprijinul Italiei, din calitatea sa de nouă aliată, în privința revendicărilor românești.

„Presa franceză. Spre intervenția română” („La presse française. Vers l'intervention Roumaine”), este titlul unei știri preluate de *L'Express du Midi* din presa pariziană, mai exact ceea ce a relatat corespondentul la București al ziarului *Le Petit Journal*: „Emoționantele vești de la Roma nu puteau decât să sporească, chiar și aici, nerăbdarea în ceea ce privește încheierea negocierilor angajate, pe de o parte de către guvernul rus, apărător nu doar al legitimelor sale pretenții la est de Carpați, dar și a revendicărilor sârbe de peste Dunăre.”²⁵² Este inserată în acest text o credință a mediilor politico-diplomatice franceze, conform cărora angajarea Italiei în război va impulsiona România și o va influența spre o decizie similară. Meritele determinării României de a se alătura taberei aliate ar urma să revină Petrogradului și aceasta în ciuda faptului că pretențiile teritoriale ale guvernului de la București nu erau deloc comode. Atenția cititorilor de la principala revendicare a României (Banatul) este distrasă și este direcționată spre Bucovina, nu mai puțin importantă, dar în privința căreia s-ar fi putut accepta compromisul. Intransigența primului-ministru român se manifesta cu precădere în cazul Banatului. Pretențiile teritoriale ale României și ale Serbiei sunt examinate în acest articol cu măsuri diferite. Nu sunt expuse principiile pe baza cărora România revendică provincia, ci doar principalul argument sârbesc, cel strategic privind asigurarea capitalei Belgrad față de o posibilă agresiune venită din partea vecinilor. De asemenea, pe finalul articolului se insinuează ideea că guvernul român ar putea fi mai puțin ofensiv în revendicarea

---

²⁵¹ *Ibidem*, „La Roumanie avait informé M. Sazonov du minimum de garanties qu'elle demande pour intervenir, mais jusqu'ici aucune décision n'a été prise à Petrograd. Si la Russie et la Serbie restent intransigeantes, il paraît que M. Bratiano est décidé à ne pas céder. Il préférerait démissionner et aucun autre gouvernement ne pourrait marchander sur les demandes présentées.”

²⁵² *L'Express du Midi*, nr. 8200 din 25 mai 1915, p. 2. (*Le Petit Journal*, nr. 19.140 din 23 mai 1915, p. 1) „Les émouvantes nouvelles de Rome ne pouvaient qu'augmenter encore, ici, l'impatience en ce qui touche la conclusion des négociations engagées, d'une part par le gouvernement russe défendant non seulement ses légitimes prétentions à l'est des Carpathes, mais aussi les revendications serbes au delà du Danube.”

Banatului, cedând spațiul litigios, cu scopul de a permite Serbiei să-și protejeze capitala. Percepția corespondentului francez era evident simplistă sau simplificatoare, întrucât nu aceasta era poziția forurilor politico-diplomatice române, ci una conformă cu dictonul: „Totul sau nimic!”

„De la ultima mea depeșă, negocierile au făcut, mi se spune, un pas spre soluție. Și i-o datorăm aceasta Petrogradului. Dar guvernul de la București nu consideră încă, drept suficientă această concesie, ce se referă probabil la Bucovina și la sudul Galiției. El se pare că ar revendica întreaga prelungire a liniei Prutului, justificând că acolo nu este un teritoriu rus și că slavii ar fi mult mai puțini decât românii.

Din contră mi s-a spus că guvernul român ar fi dispus să-și diminueze pretențiile sale de partea Banatului, recunoscând faptul că Belgradul, astăzi atât de amenințător situat, ar trebui protejat, de o largă periferie²⁵³.”

Dacă presa franceză probează insinuarea unor concesii române de partea Banatului, nu la fel se întâmplă în Elveția, unde știrile privind această provincie trasează contururile unui întreg. Publicația *La Gazette de Lausanne* publică în ediția din 26 mai un articol ce are ca sursă ziarul *Le Temps*, din Paris. Printr-un astfel de text se intră în zona aproximărilor: nu se cunosc detalii privind derularea tratatelor româno-ruse, însă se exprimă speranța că cererile României privind obținerea integrală a Banatului și a liniei Prutului ar putea fi satisfăcute printr-o atitudine mai conciliantă a Rusiei. Sursa de informare este cea a jurnalului parizian *Le Temps*. *„Se transmite din București ziarului Le Temps că tratativele privind delimitarea viitoarelor frontiere din Bucovina și din Banat continuă între România și Rusia. Nu se știe încă nimic sigur asupra dispozițiilor cabinetului din Petrograd, dar sperăm că se va arăta conciliant. Guvernul român stăruie, de partea sa, la punctul de vedere prin care reclamă tot Banatul și linia Prutului cu Cernăuțiul²⁵⁴.”*

Le Journal des débats politiques et littéraires retracează succint itinerariul discuțiilor dintre România și Tripla Antantă. *„Correspondentul lui Le Petit Parisien la București dă*

---

²⁵³ *Ibidem*, „Depuis ma dernière dépêche, les pourparlers ont fait, me dit-on, un pas vers la solution. Et c'est à Petrograd qu'on le devrait. Mais le gouvernement roumain ne considère pas encore comme suffisante cette concession qui porte, probablement, sur la Bukovine et le sud de la Galicie. Il revendiquerait, paraît-il, le complet prolongement de la ligne du Pruth en expliquant qu'il ne s'agit pas là d'un territoire russe et que les Slaves y sont bien moins nombreux que les Roumains.

Par contre on m'affirme que le gouvernement roumain serait disposé à diminuer ses prétentions du côté du Banat, et à reconnaître que la capitale serbe, aujourd'hui si dangereusement située, doit être protégée, à l'avenir, par une très large banlieue.”

²⁵⁴ *La Gazette de Lausanne*, nr. 142 din 26 mai 1915, p. 3. *„On mande de Bucarest au Temps que les pourparlers sur la délimitation des frontières futures en Bukovine et dans le Banat continuent entre la Roumanie et la Russie. On ne sait encore rien de certain sur les dispositions du cabinet de Petrograd, mais on espère qu'il se montrera conciliant. Le gouvernement roumain persiste de son côté dans son point de vue réclamant tout le Banat et la ligne du Pruth avec Czernovitz.”*

asigurări că tratativele continuă energic între Cabinetul de la București, Tripla Antantă și Italia. România își dă prea bine seama, la ora actuală, că dacă e necesar ca intervenția să aibă loc, ea trebuie să fie ca și imediată. De acum înainte cu cât se va aștepta mai mult, cu atât această intervenție își va pierde din valoare. Dezbateră în suspans se referă în general, pe de-o parte, la Bucovina (chestiune care privește România și Rusia) pe de alta la Banatul de Timișoara (chestiune de interes pentru România și Serbia)²⁵⁵.” S-a strecurat în acest fragment un mecanism al propagandei, acela de a miza pe latura afectivă a receptării mesajului: se susține în mod energic intervenția rapidă a regatului nord-dunărean. Din economia revendicărilor Bucureștiului și din modul de a le prezenta, opozitiv, în acest scurt articol: România vs. Rusia și România vs. Serbia, am putea intui dificultatea în care se afla diplomația română, aceea de a menține pretențiile asupra ambelor provincii: și Bucovina, și Banatul. Astfel României, prinsă în tumultul intenselor negocierilor, i se atrage atenția că amânarea intervenției este invers proporțională cu valoarea pe care ar mai putea-o avea. Sprijinul, pe care România ar fi dispusă să-l acorde Alianților prin angajarea sa directă în conflictul european, era privit mai tot timpul cu rețineră, ca ulterior să fie dramatizat prin dictonul: „Acum sau prea târziu!”

„În mediile oficiale de la București, adaugă corespondentul de la *Le Petit Parisien*, se are în vedere o soluție tranzacțională. Cabinetul român ar insista pentru a i se da satisfacție în Bucovina, dar pentru partea Banatului de Timișoara, care se află în fața Belgradului și a periferiei sale, ar amâna rezolvarea la sfârșitul războiului. Cele patru mari puteri ar fi cele care ar decide în privința diferendului. Diplomația română, pentru a obține maximum de concesiuni, pune în valoare sacrificiile la care a consimțit deja în Dobrogea, față de Bulgaria, al cărui sprijin eventual dorea să și-l asigure²⁵⁶.” În privința revendicării și a sorții Banatului se produce o veritabilă mutație: amânarea pe finalul războiului a rezolvării de către cele patru mari puteri a litigiului teritorial româno-sârb. În ierarhia priorităților stabilită de diplomațiile occidentale aliate de o importanță mai mare s-a dovedit a fi intervenția, în timp ce pentru Rusia apărea ca fiind mai stringentă problema limitelor teritoriale. Pentru a-și

---

²⁵⁵ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 148 din 28 mai 1915, p. 2. „Le correspondant du Petit Parisien à Bucarest assure que les pourparlers se poursuivent activement entre le Cabinet de Bucarest, la Triple Entente et l'Italie. La Roumanie se rend fort bien compte, à l'heure actuelle, que si son intervention doit se produire, elle doit être quasi immédiate. Plus elle attendrait désormais, et plus cette intervention perdrait de sa valeur. Le débat en suspens a toujours trait, d'une part, à la Bukovine (question qui intéresse la Roumanie et la Russie) et au Banat de Temesvar (question intéressante pour la Roumanie et la Serbie).”

²⁵⁶ *Ibidem*, „Dans les milieux officiels de Bucarest ajoute le correspondant du *Petit Parisien*, on envisage une solution transactionnelle. La Cabinet roumain insisterait pour avoir satisfaction en Bukovine, mais pour la partie du Banat de Temesvar, qui fait face à Belgrade et à sa banlieue, il ajournerait le règlement à la fin de la guerre. Ce seraient les quarts grandes puissances alliées qui trancheraient le différend. La diplomatie roumaine, pour obtenir le maximum de concessions, fait valoir les sacrifices qu'elle a déjà consentis, dans Dobroudja, à la Bulgarie, pour s'assurer son appui éventuel.”

asigura o receptare pozitivă a intereselor sale din Banat, România amintește de renunțările pe care a fost dispusă să le facă în Dobrogea, însă se arăta destul de sceptică față de disponibilitatea Alianților de a-i oferi o soluție acceptabilă.

Pe lângă propunerea lansată, diplomația română insistă în a fi favorizate în Banat interesele sale. Acestei atitudini de constrângere și de presiune practicate de guvernul Brătianu, Petrogradul răspunde cu refuzul de a continua discuțiile de pe poziția de simplu avizator al oricăror pretenții românești, intrându-se într-un blocaj la sfârșitul lunii mai. „România în ajunul deciziei sale” („La Roumanie à la veille de sa decision”) amintește într-o știre fulger de dezacordul iscat între cele două părți, română și rusă, soldat cu întreruperea comunicării dintre Ion I.C. Brătianu și Sergei Sazonov. „Niciun acord nu a intervenit încă între Rusia și România. Pot să vă afirm, din sursă sigură, că de mai bine de zece zile, nici președintele Consiliului român, nici ministrul Afacerilor străine rus nu au făcut un pas unul spre celălalt. Dar nici nu trebuie să continuăm să credem mai puțin într-o viitoare înțelegere²⁵⁷.” O confirmare a întreruperii tratatelor diplomatice ruso-române o oferă și *Le Rappel* printr-o veste totuși încurajatoare, privind o posibilă detensionare a relațiilor diplomatice dintre București și Petrograd. „Atitudinea României” („L’attitude de la Roumanie”) din rubrica „La neutri” („Chez les neutres”). „Dl Brătianu, președintele consiliului, care veghează cu mare grijă asupra direcției politicii străine, a reluat negocierile cu aliații și se pare că rezultatele obținute până acum vor fi satisfăcătoare²⁵⁸.”

În același ton al relatărilor despre situația tensionată sau cea a înghețării negocierilor, corespondentul ziarului *Le Petit Journal* la București, telegrafiază pe 31 mai, următoarele: „...tratativele dintre Petrograd și București ajunseră în ceea ce am putea numi punctul lor mort. De unde și satisfacția acelor care – foarte puțini, de altfel, în România, preferă neutralitatea în locul acțiunii, în speranța de-a dreptul ridicolă că România, păstrând arma la picior, ar putea dobândi totuși niște teritorii. Aceștia nu se sfîesc să spună: « Dacă președintele Consiliului, dl Brătianu se arată de neînduplecat, este pentru că nu dorește să se implice! »²⁵⁹” Exponent al liniei intransigente, șeful guvernului ar putea fi considerat ca

---

²⁵⁷ *Le Petit Journal*, nr. 19.152 din 4 iunie 1915, p. 1. „Aucun accord n’est encore intervenu entre la Russie et la Roumanie. Je peux vous affirmer, de source sûre, que, depuis une dizaine de jours, ni le président du Conseil roumain, ni le ministre des Affaires étrangères russe n’ont fait un pas l’un vers l’autre. Mais il n’en faut pas moins persister à croire à une très prochaine entente.”

²⁵⁸ *Le Rappel*, nr. 16.295 din 6 iunie 1915, p. 2. „M. Bratiano, président du conseil, qui veille avec un soin jaloux sur la direction de la politique étrangère, a repris les pourparlers avec les alliés et il semble que les résultats obtenus jusqu’ici seront satisfaisants.”

²⁵⁹ *Le Petit Journal*, nr. 19.149 din 1 iunie 1915, p. 1. „...les pourparlers entre Petrograd et Bucarest étaient arrivés à ce qu’on pourrait appeler leur point mort. D’où la satisfaction de ceux qui – très rares, d’ailleurs, en Roumanie, - préfèrent la neutralité à l’action dans l’espérance tout à fait ridicule que la Roumanie, en gardant

responsabil pentru menținerea țării în neutralitate. Exista o facțiune ne semnificativă a clasei politice din România care spera în obținerea acelorași recompense teritoriale în schimbul atitudinii de nebeligeranță.

„Nu acesta este sentimentul general. Nu credem în această intransigență absolută. Ne gândim că reclamând în continuare Cernăuțiul, guvernul român va ceda în chestiunea Banatului. Un om politic important mi-a spus pe acest subiect: « Dacă aș avea un cuvânt de spus, aș face în această zonă largi concesiuni sârbilor. Din rațiuni de înaltă politică! Din rațiuni de sentiment! Da, sârbii au încă de depus un efort foarte mare. Și noi nu putem ca, fix a doua zi după ce au fost obligați să cumpănească în Dalmația, cu Italia, să-i înstristăm, să-i îngrijorăm prin instalarea noastră în partea Dunării care se opune Belgradului »²⁶⁰.” Ziaristul de la *Le Petit Journal* își exprimă convingerea că pe măsură ce tratativele diplomatice vor evolua, revendicările României vor suferi modificări structurale: astfel obținerea Cernăuțiului va reprezenta un câștig suficient încât să se poată face renunțări în Banat. Cu scopul de a creditare a principiului enunțat este oferită declarația unui om politic român. Fără a-i fi devoalată identitatea, dar putându-se intui aici personalitatea lui Take Ionescu, se exprimă posibilitatea de a recompensa travaliul sârb al acestui război cu unele concesiuni teritoriale. Conduși de sentimente altruiste, sensibili la renunțările pe care Serbia a fost obligată să le facă în Dalmația, românii nu ar trebui să se mai gândească la fâșia de pământ din fața Belgradului. Așadar în mod indirect, prin intermediul unor serii de articole de acest gen, se acreditează pentru opinia publică franceză ideea conform căreia intervenția României nu mai depinde de rezolvarea litigiului teritorial din Banat.

Momentul întreruperii temporare a negocierilor ruso-române s-a sincronizat cu interesul manifestat de Puterile Centrale de a oferi rămânerea în neutralitate a României prin autonomia Transilvaniei, cu o parte a Bucovinei și cu acordarea ținutului Mehădiei din Banat. Stephen Pichon, fost ministru de externe, senator și redactor la *Le Petit Journal*, ia act de aceste propuneri și reamintește că, în ciuda neînțelegerilor de moment, Puterile Aliate sunt cele care s-au ridicat împotriva dominației germanice din Balcani și a regimului de opresiune a Austro-Ungariei. Numai luând la rândul-i armele împotriva Puterilor Centrale, România ar

---

l'arme au pied, acquerrait tout de même des territoires. Ceux-là ne craignent pas de dire: « Si le président du Conseil, M. Bratiano, se montre irréductible, c'est qu'il ne veut pas marcher! »”

²⁶⁰ *Ibidem*, „Tel n'est pas le sentiment général. On ne croit pas à cette intransigeance absolue. On pense que tout en continuant à réclamer Czernowitz, le gouvernement roumain cédera sur la question du Banat. Et c'est un homme politique important qui me disait à ce sujet: « Si j'avais voix au chapitre, je ferais, sur ce point, de larges concessions aux Serbes. Raison de haute politique! Raison de sentiment! Oui, les Serbes ont encore à fournir un très gros effort. Et ce n'est pas au lendemain du jour où ils ont été obligés de compter, en Dalmatie, avec l'Italie, que nous pouvons les contrister, les inquiéter en nous installant dans la partie du Danube qui fait face à Belgrade.»”

putea obține provinciile îndelung visate. „Este evident că monarhia Habsburgilor nu se va putea angaja să cedeze vecinei sale provinciile, pe care ea le deținea în virtutea dreptului celui mai puternic, asupra cărora ea atârna un jug detestat de populațiile autohtone, una din consecințele războiului fiind tocmai ridicarea acestuia. Nu pe contele Tisza va putea conta dl Brătianu pentru a obține Transilvania, Bucovina și Banatul, și dacă se găsește în dificultate cu Tripla Antantă în privința unor puncte, el va fi în toate, sau aproape în toate cu cele două imperii a căror deziluzie a reprezentat-o dominația Orientului și Occidentului²⁶¹.”

În *L'Express du Midi* se publică la începutul lunii iunie un articol despre doleanțele României. Știrea nu este de primă mână, ci preluată din *Le Petit Journal* (nr. 19.148 din 31 mai 1915), cel care reușește să obțină un interviu cu un deputat român, aflat în trecere pe la Paris. „Deseori chiar și un înalt demnitar străin a binevoit ca « pentru cititorii (ziarelor *Le Petit Parisien*, *Le Matin*, *Le Journal* sau *Le Petit Journal*) să iasă din rezerva sa și să ne facă declarațiile următoare..., declarație care, seara și a doua zi să întrețină toate celelalte jurnale.”²⁶² Intervine din nou o modalitate de legitimare de către jurnalist a informației prezentate în articol: efortul de obiectivare, cel al realizării unui interviu. Prin demnitatea celui interviuat și prin lămuririle date de acesta, cu privire la unele aspecte diplomatice ale tratativelor aliate, angajate cu statele neutre, se alcătuiește în premieră un material jurnalistic, ce devine la rândul lui sursă de informare pentru celelalte ziare. Se subliniază aici faptul că intervenția României în război ține de domeniul diplomatic, dar în aceeași măsură este implicată și componenta politică, întrucât declarația aparține unui deputat. Contextual, publicarea articolului vine pe fondul asprelor negocieri româno-ruse din luna mai și din nevoia de a crea audiență cererilor diplomației române, ce avea mari așteptări de la intervenția mediatoare a Franței. „Ce-și dorește România” („Ce que veut la Roumanie”): „România este gata, ne afirmă el (deputatul român n.n.), să se alăture mănunchiului alianței creată împotriva barbariei. Dar ea vrea să știe ce îi va reveni, atunci când se va realiza marea remaniere a hărții Europei. Ea cere, pentru viitor, frontiere naturale, care să curpindă, la

---

²⁶¹ Stephen PICHON, *Bucarest et Sofia*, în *Le Petit Journal* nr. 19.149 din 1 iunie 1915, p. 1. „Il est évident que la monarchie des Habsbourg ne pourra pas s'engager à céder à sa voisine les provinces, qu'elle détient en vertu du droit du plus fort, sur lesquelles elle fait peser un joug abhorré par les populations autochtones, et que l'un des résultats de la guerre sera précisément de lui enlever. Ce n'est pas sur le comte Tisza que M. Bratiano peut compter pour obtenir la Transylvanie, la Bukovine et le Banat, et s'il est en difficulté sur quelques points avec la Triple-Entente, il le sera sur tous, ou à peu près, avec les deux empires dont le rêve déçu fût la domination de l'Orient et de l'Occident.”

²⁶² A. DE CHAMBURE, *Quelques guides...*, p. 180. „C'est souvent même un haut personnage étranger qui a bien voulu « pour les lecteurs du... » ((*Petit Parisien*, *Matin*, *Journal* ou *Petit Journal*) sortir de sa réserve et nous faire les déclarations suivantes..., déclaration qui, le soir et le lendemain, alimentent tous les autres journaux.”

nord, frontiera Prutului în Bucovina, și la sud, frontiera Dunării pâna la Tisa – această frontieră din sud limitând Banatul de Timișoara.

Aceasta este, precis conturată, cererea României. Franța și Anglia i-au răspuns că vor lăsa Rusiei libertatea de a oferi răspunsul pe care îl va crede de cuviință, dar această parte a Banatului este în egală măsură revendicată de către sârbi, care declară să aibă neapărată nevoie de ea pentru apărarea capitalei și că, de altfel, în această parte de teritoriu sunt și sârbi. [...]

Toate acestea se pretind acum la Petrograd, unde i se transmite României că sârbii se luptă de nouă luni, cu un curaj extraordinar, pentru cauza comună, și unde România insistă pentru a obține frontiere naturale și în interesul unei păci definitive în Balcani²⁶³.” Revendicarea asupra căreia insistă România este cea a limitelor naturale. Sprijinul Londrei și al Parisului în privința Banatului se dovedește a fi de suprafață, întrucât negocierile efective sunt lăsate în seama Petrogradului. Datorită intersectării intereselor naționale române și sârbe în limitele aceluiasi teritoriu, câmpul solicitărilor României este restrâns la maxim. Frontiera pe Dunăre, dorită în Banat de către guvernul de la București în vederea asigurării unei păci durabile în spațiul balcanic, este taxată ca fiind incompatibilă cu pretențiile Serbiei. În acest sens unitatea temporală este utilizată ca și criteriu esențial de analiză și argumentare a viziunii ruse asupra repartizării părții vestice a Banatului: înainte – aici locuiesc și sârbi –, în timpul – Serbia combate deja de câteva luni bune – și după război – rezervarea unui spațiu generos care să-i protejeze capitala, Belgradul. Declarația deputatului român se dovedește a fi defavorabilă României, întrucât dincolo de aparențe, prin maniera de prezentare a articolului se realizează o deconstrucție a discursului de revendicare a Banatului. Sunt enumerate cel puțin trei argumente solide sârbești de ordin istoric, moral și strategic, în timp ce motivarea solicitării românești, cea etică, de asigurare a păcii în Balcani apare ca insuficientă, netemeinică. Exprimând prin titlu dorințele României, s-a realizat în cuprinsul articolului o pledoarie pentru interesele sârbe din Banat.

---

²⁶³ *L'Express du Midi*, nr. 8208 din 2 iunie 1915, p. 2. „La Roumanie est prête, nous a-t-il affirmé (le député roumain n.n.) à entrer dans le faisceau d'alliance qui s'est formé contre la barbarie. Mais elle veut savoir ce qui lui reviendra, lors du grand remaniement de la carte d'Europe. Elle demande, pour l'avenir, des frontières naturelles, ce qui comporte, au Nord, la frontière de Pruth en Bukovine, et au Sud, la frontière du Danube jusqu'à la Theiss – cette frontière du Sud limitant le Banat du Temesvar.

Telle est, bien précisée, la demande de la Roumanie. À cela, la France et l'Angleterre ont répondu qu'elles laissaient la Russie libre de faire telle réponse qu'elle croirait possible, mais cette partie du Banat est également revendiquée par les Serbes qui déclarent en avoir absolument besoin pour la défense de leur capitale et que, du reste, il y a des Serbes dans cette partie de territoire. [...]

Tout cela se dit actuellement à Petrograd où l'on fait entendre à la Roumanie que les Serbes se battent depuis neuf mois, avec une vaillance extraordinaire, pour la cause commune et où la Roumanie insiste pour obtenir des frontières naturelles dans l'intérêt même d'une paix définitive dans les Balkans.”

„La Petrograd, vom găsi, în curând, o soluție acceptabilă atât pentru sentimentele cât și pentru interesele aflate în joc ale României, pentru care simpatiile franceze sunt entuziaste, și care nu va întârzia să ni se alăture nouă și aliaților noștri : este o chestiune de zile...”²⁶⁴ Cererile României au apropiat-o și au distanțat-o în același timp de Rusia, care, se speră, în finalul articolului, că va găsi mijloacele potrivite pentru a asigura alăturarea acesteia în război și pentru a o împiedica să se oprească la mijlocul drumului diplomatic privind o implicare activă.

II.1.2.3. De la incertitudine la garantarea obținerii

Odată cu vara se înmulțesc articolele contestatoare ale atitudinii românești de revendicare a Banatului, mai ales a părții sale vestice. Pe această linie se înscrie și „România și războiul” („La Roumanie et la guerre”), publicat în *Le Journal des débats politiques et littéraires*. Sunt criticate pe rând statutul din care se realizează acțiunea de revendicare, o țară constituită în jurul unor valori naționale, maniera agresivă de solicitare, ponderea prea mică a românilor în spațiul situat în fața Belgradului. Se punctează în cuprinsul articolului că argumentele invocate, cele care țin de zestrea istorică, de armonia spațiului, de implicațiile strategice nu își găsesc substanța în acest caz și că există pericolul de a le folosi după bunul plac. Se semnalează pericolul perisabilității conviețuirii pașnice dintre vecini în raport cu insistenta acțiune diplomatică a României de a obține linia Dunării ca și graniță cu Serbia. Atunci când valori precum echitatea și justiția sunt pulverizate, locul lor ar putea fi luat de forță și cupiditate după modelul german, împotriva cărora a și fost declanșat războiul:

„Am văzut în mod surprinzător cum o țară fondată pe principiul naționalităților invoca rațiuni strategice sau geografice pentru a reclama cu violență regiuni locuite de un număr infim de români. Cât despre Serbia, ea este aliata firească a României împotriva puterii suverane a Transilvaniei, Bucovinei și Iugoslaviei. Orice ar deveni monarhia dualistă, va supraviețui întotdeauna, sub o formă sau alta, o Țară maghiară sau o Austrie care nu le vor ierta pe cele două regate danubiene de a le fi deposedat. Înțelegerea și prietenia se impun între Belgrad și București. Ori, cum ar putea și una și alta să se stabilească și să se mențină dacă guvernul Brătianu pretinde să anexeze teritorii situate în fața Belgradului și în care nu găsim 10 % români? Dacă am suprapune revendicările fondate pe principiul naționalităților și pe cel al coeziunii statului, principiu pe care-l extragem din moștenirile istorice, din

---

²⁶⁴ *Ibidem*, „À Petrograd on trouvera bien, d'ici peu, une solution acceptable pour les sentiments comme pour les intérêts en jeu et la Roumanie, dont les sympathies françaises sont ardentes, et qui ne tardera pas à se joindre à nous et à nos alliés: c'est une question de jours...”

*conveniențele geografice și din necesități strategice, nu am mai vorbi în numele justiției și al echității, ci doar în cel al cupidității și al forței. Doctrinelor lumii civilizate am substitui cele ale Germaniei*²⁶⁵.”

Voința de ordonare logică sau de claritate în abordarea de către Aliați a revendicării Banatului rămâne în umbră, ecurile inițial favorabile cauzei românești se risipesc încet, atitudinea lor devine chiar din ce în ce mai defavorabilă. Insinuări, cum că drepturile românilor în Banat ar putea fi copleșite de cele ale sârbilor, vin nu numai din exterior, ci și din interior, dovadă fiind declarația unui deputat din parlamentul României. La nivelul expunerii publice din presa franceză a argumentelor de solicitare a teritoriului bănățean am putea chiar observa că românii se aflau în situația de a fi învinși cu propriile arme. Acest fapt se poate explica prin mai multe considerente: polarizarea opiniilor diferite în interiorul clasei politice românești intervenționiste, posibilitatea doar a unor exponenți ai puterii sau ai opoziției de a face declarații în presa internațională, poziția comitetului de redacție al ziarului francez față de revendicarea Banatului.

*„Mulți români o simt și suferă din această cauză. Un deputat din Parlamentul de la București a scris în Le Journal de Genève: « Se pare că de câteva săptămâni, spune dl Anagnostiade, se creează în jurul revendicărilor românești o atmosferă de tacită reprobare printre națiunile Antantei și a prietenilor ei sinceri. [...] Solicităm toată Bucovina. În cazul Banatului sârb și al Basarabiei, revendicările românești sunt juste, dar cele ale sârbilor și rușilor sunt, și aș îndrăzni să spun, peste »*²⁶⁶.”

Pe lângă așteptările României sunt aduse și dorințele Serbiei. *Le Journal de Genève* prezintă într-un articol eponim turneul occidental a doi deputați sârbi, cu foste demnități ministeriale, Costa Stojanović și profesorul Aranghelović, alături de mesajul al căror purtători sunt: *„Dificultățile dintre Serbia și România nu sunt serioase: dacă România acceptă ca bază*

---

²⁶⁵ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 166 din 15 iunie 1915, p. 1. „On a vu avec surprise un pays fondé sur le principe des nationalités invoquer des raisons stratégiques ou géographiques pour réclamer avec âpreté des régions habitées par un nombre infime de Roumains [...] Quant à la Serbie, elle est l’alliée naturelle de la Roumanie contre la puissance souveraine de la Transylvanie, de la Bukovine et de la Jougo-Slavie. Quoi que devienne la monarchie dualiste, il subsistera toujours, sous une forme ou une autre, une Magyarie et une Autriche qui ne pardonneront point aux deux royaumes danubiens qui les auront dépossédées. L’accord et l’amitié s’imposent donc entre Belgrade et Bucarest. Or, comment l’un et l’autre pourraient-ils s’établir et se maintenir si le Cabinet Bratiano prétendait annexer des territoires situés en face de Belgrade et où l’on ne trouve 10 % de Roumains? Si l’on superpose aux revendications fondées sur le principe des nationalités et celui de la cohésion de l’État celle que l’on tire des souvenirs historiques, des convenances géographiques et des nécessités stratégiques, on ne parle plus au nom de la justice et de l’équité; on parle seulement au nom des convoitises et de la force. Aux doctrines du monde civilisé on substitue celles de la Germanie.”

²⁶⁶ *Ibidem*, „Beaucoup de Roumains le sentent et en souffrent. Un député à la Chambre de Bucarest vient d’écrire au Journal de Genève: « Il semble bien depuis quelques semaines, dit M. Anagnostiade, qu’il se forme autour des revendications roumaines une atmosphère de tacite réprobation parmi les nations de l’Entente et ses sincères amis. [...] Exigeons toute la Bukovine. Pour le Banat serbe et la Bessarabie, les revendications roumaines sont justes; mais celles des Serbes et des Russes sont autant et, j’ose le dire, davantage. »”

principiul naționalităților, o comisie care se va deplasa în regiunile contestate din Banat va fi suficientă pentru a rezolva orice controversă, luând ca bază chiar statisticile românești. Acestea spun că în regiunile controversate din Banat, românii formează 30% din populație, germanii 27%, sârbii 32%, restul fiind un amestec maghiar-țigănesc-slovac fără vreo însemnătate etnică²⁶⁷.”

În același ziar provincial din sudul Franței, *L'Express du Midi*, este prezentată politica României filtrată în prealabil de propaganda și cenzura italiană. Încă din titlu se face detașarea de conținut (este vorba de presa aliată), iar cererile românilor sunt văzute ca niște „ambiiții”: „Presa aliată. Despre ambițiile românești” („La presse alliée. Les ambitions roumaines”). Relatarea pare să se fi construit pe baza unor informații emantate de cercurile decizionale din capitala Imperiului țarist.

„Corriere della Sera primește de la corespondentul său din Petrograd, următoarele aprecieri : « Un personaj a făcut reflexii care să dea o idee despre ceea ce se crede în anumite cercuri ruse. Relativ la limitele viitoarei României, dl Brătianu a trebuit să recunoască că este indispensabil să facă importante concesii, deoarece au fost în mod generos înglobați cel puțin trei milioane de locuitori care nu sunt români, ci sârbi, maghiari, germani și ruși; ori acesta este în mod fățiș contrar principiului naționalităților pe care dorim să îl avem drept bază pentru a trasa noua configurație a hărții Europei. Nimeni nu se îndoiește că aplicarea acestui principiu într-un sens absolut este practic imposibilă, întrucât există regiuni unde diversele populații sunt prea amestecate și pentru că rațiuni imperioase de ordin politic și economic determină ca frontierele statului să nu coincidă cu frontierele etnografice. În proiectul său dl Brătianu merge prea departe solicitând o parte a regiunii revendicate nelocuită de români. Cvadrupla Alianță nu va accepta cu siguranță să discute despre Basarabia, Bucovina rusă și o parte a Banatului. Dar, chiar și așa, frontierele României vor fi mai apropiate de cererile d-lui Brătianu, decât ce ar putea oferi în programul lor maxim domniul Tisza și Burian²⁶⁸.” În acest caz știrile vin în presa franceză prin filiera

---

²⁶⁷ *Le Journal de Genève*, nr. 165 din 17 iunie 1915, p. 1. „Les difficultés entre la Serbie et la Roumanie ne sont pas sérieuses: si la Roumanie accepte pour base le principe des nationalités, une commission qui se rendra dans les régions contestées du Banat suffira à résoudre toute controverse et la commission n'aura qu'à prendre pour base les statistiques roumaines. Elles disent que dans ces régions controversées du Banat, les Roumains forment le 30% de la population, les Allemands le 27%, les Serbes le 32%, le reste est un mélange magyar-tsigane-slovaque sans valeur ethnique.”

²⁶⁸ *L'Express du Midi*, nr. 8222 din 16 iunie 1915, p. 2. „Le *Corriere della Sera* reçoit de son correspondant de Petrograd, les appréciations suivantes: „Un personnage ... a fait des réflexions qui donnent une idée de ce que l'on pense dans certains cercles russes. Relativement aux limites de la future Roumanie, M. Bratiano a dû reconnaître qu'il lui est indispensable de faire de notables concessions parce qu'on y avait incus généreusement au moins trois millions d'habitants qui ne sont pas roumains, mais serbes, magyars, allemands et russes; or cela est ouvertement contraire au principe de nationalité que l'on veut prendre comme base pour tracer la nouvelle configuration de la carte d'Europe. Personne ne doute que l'application de ce principe dans un sens absolu est

presei italiene și a corespondentului acesteia la Petrograd. Desfășurătorul negocierilor este prezentat doar prin prisma unor cercuri diplomatice, oferindu-se astfel fie imaginea unei abordări distanțate, a unei judecăți obiective, fie cea a unei posibile rezerve. „Instrumentul” tuturor revendicărilor naționale, mult uzitatul „principiu al naționalităților”, este adus în discuție în cazul României dintr-o ipostază criticabilă, prin faptul că ar permite înglobarea mai multor provincii în care populațiile sunt amestecate. Astfel, ansamblul cererilor românești nu este construit prin delimitări clare, ci mai degrabă în urma unor opoziții: cele trei milioane de locuitori de alte naționalități pe care România ar urma să-i înglobeze în teritoriul său ar trebui să-l determine pe șeful guvernului să-și arate disponibilitatea la concesi: o parte a Banatului, Bucovina rusească. În încercarea de justificare a valorii pe care ar avea-o teritoriile obținute de la Cvadrupla Alianță se apelează la comparația cu ceea ce ar putea oferi Puterile Centrale prin István Tisza, primul-ministru al Ungariei, și István Burian, ministrul austriac al Afacerilor străine: doar un regim de autonomie în Transilvania, eventual deschiderea căii de obținere a Basarabiei.

Responsabilul rubricii de politică externă a ziarului *Le Gaulois*, René d’Aral, a publicat un articol în care rezumă stadiul negocierilor româno-ruse. Deși, în general, știrile despre statele neutre și despre negocierile cu ele sunt deseori ambigue, se presupune că aceste noutăți ar trebui să fie adevărate, justificarea venind prin prisma argumentelor invocate în subsidiar și a lansării publice a unor detalii ale tratatelor. Echivocurile și insinuările nu sunt prezente aici, de unde René d’Aral deduce că aceste informații s-ar fi publicat cu permisiunea cenzurii.

„Negocierile ruso-române în vederea intervenției României de partea Cvadruplei Antante tocmai s-au angajat pe noi baze mai avantajoase pentru România. Corepondentul ziarului Le Temps la București ne informează despre acest lucru și faptul că cenzura a permis publicarea acestei informații ne autorizează să presupunem că aceasta este exactă²⁶⁹.”

Evoluția tratatelor dintre Petrograd și București a fost, pe parcursul lunii mai, sinuoasă, acestea au bulversat unele uzanțe diplomatice, au alarmat toate celelalte cancelarii

---

pratiquement impossible, car il y a des régions où les diverses populations sont trop mêlées et aussi parce que des considérations impérieuses d'ordre politique et économique font que les frontières d'État ne coïncident pas toujours avec les frontières ethnographiques. Dans son projet, M. Bratiano va trop loin quand il exige qu'une partie du pays qu'il réclame ne soit pas habitée par des roumains. La Quadruple n'acceptera pas certainement de discuter sur la Bessarabie, sur la Bukovine russe et une partie du Banat. Mais, même ainsi, les frontières de la Roumanie se trouveront plus voisines des demandes de M. Bratiano que ce que pouvaient offrir dans leur programme maximum MM. Tisza et Burian.”

²⁶⁹ René D'ARAL, *Les négociations avec la Roumanie*, în *Le Gaulois*, nr. 13764 din 21 iunie 1915, p. 1. „Les négociations russo-roumaines en vue de l'intervention de la Roumanie aux côtés de la Quadruple Entente viennent de s'engager sur de nouvelles bases plus avantageuses pour la Roumanie. C'est le correspondant du Temps à Bucarest qui nous l'apprend, et le fait que la censure ait laissé publier cette information nous autorise à supposer qu'elle est exacte.”

europene, punând Banatul și limitele sale naturale în agendele tuturor. Întreprinderea unei noi runde de negocieri se realizează pe fondul intensificării propagandei germane de denigrare a Aliților și în condițiile unor pierderi de poziții pe front de către ruși.

„Care va fi urmarea acestei a doua tentative de înțelegere între imperiul slav și regatul dunărean? Este destul de dificil de prevăzut. România este, cum spuneam deunăzi, intens frământată de emisarii Germaniei, care, în mod evident, au găsit în reculul temporar al armatelor ruse un argument puternic în favoarea pledoariei lor²⁷⁰.”

Expunerea principiilor românești ale revendicării Banatului pare să fi redactată în cancelaria ministerului de externe francez. Fiecare idee este prezentată cu multă precauție și diplomație. Asemeni unui metronom, jurnalistul găsește câte o explicație fiecărui act: intransigența rusă se datorează pretențiilor române excesive, cererile Bucureștiului sunt incompatibile cu principiul naționalităților, teritoriul revendicat nu este unul umogen din punct de vedere al populației care-l locuiește, argumentul frontierelor ușor de apărat este simplificator, încăpățânarea Serbiei de a obține fâșia de pământ de-a lungul Dunării se justifică prin nevoia de a-și proteja capitala.

„Rămâne de lămurit problema partajului teritorial. Știm că rușii nu au reușit până acum să se înțeleagă cu românii asupra viitoarei delimitări a frontierelor României. Dacă, pe de o parte guvernul de la Petrograd s-a arătat poate prea intransigent, trebuie să recunoaștem, că de cealaltă parte guvernul de la București a emis pretenții excesive și mai ales în dezacord cu faimosul principiu al naționalităților în numele căruia a ridicat legitime revendicări. El nu s-a mulțumit, până la urmă, să reclame anexarea de teritorii locuite de subiecți români, ci solicită regiuni în care conaționalii săi sunt în mod cunoscut în minoritate, argumentând simplu că îi sunt necesare frontiere ușor de apărat. S-a oprit la o astfel de argumentare, mai ales pentru a revendica cele trei districte ale Banatului, în condițiile în care populația celui de al treilea, cel care se întinde de-a lungul Dunării în fața Belgradului, este în marea ei majoritate sârbească. Mai era, de fapt, un alt motiv mai imperios și mai legitim încă, pentru a justifica insistența Serbiei de a-l ocupa. Acest motiv, pe care am mai avut ocazia să-l demonstrez este inadmisibilitatea faptului ca reședința regatului sârb să rămână, prin situația sa geografică, expusă unei agresiuni fie din partea Austriei, fie din partea României²⁷¹.”

---

²⁷⁰ Ibidem, „Quelle sera l'issue de cette seconde tentative pour amener une entente entre l'empire slave et le royaume danubien? Il est assez difficile de le prévoir. La Roumanie est, comme nous le disions hier fortement travaillée par les émissaires de l'Allemagne qui, naturellement, ont trouvé dans le recul momentané des armées russes un argument puissant en faveur de leur plaidoyer.”

²⁷¹ Ibidem, „Reste le problème du partage territorial à régler. On sait que les Russes n'ont pu jusqu'ici s'entendre avec les Roumains sur la future délimitation des frontières de la Roumanie. Si, d'une part le

În acest paragraf se face mențiunea celor trei districte ale Banatului, punându-se practic în balanță solicitările României față de cele ale Serbiei. În timp ce Bucureștiul le-ar dori pe toate trei, Belgradul s-ar mulțumi cu unul singur. De asemenea, România spera la o limită maximă pentru a se apăra mai ușor, pe când Serbia fără a dori limite rigide reclamă un spațiu de siguranță.

„Rusia, hotărât susținută de Tripla Antantă, nu se putea abține de la a acorda sprijinul său acestei teze atât de logice; era acolo pentru ea, în calitate de putere slavă, și în numele Franței și Angliei, ținând cont de alianța lor cu Serbia, o datorie căreia nu i se puteau sustrage.

Se cuvine ca tranzacția – dacă se va realiza – să se realizeze pe o altă bază. Nimic nu ne determină să presupunem că ar fi imposibilă, cu condiția de a veni și dintr-o parte și din alta un similar spirit de conciliere.

Astfel, trebuie să ne încredem noului efort care va fi depus, mai ales că diplomația franco-engleză, secondată de Italia, își folosește toată influența pentru a-i facilita realizarea²⁷².”

Investită cu libertatea de a purta negocierile în numele întregii Triplei Alianțe și fiind o portavoce a Serbiei, Rusia pune foarte mult zel în a se achita de sarcini. Amintindu-se chiar de implicarea și eforturile celorlalte diplomații ale Alianței se poate înțelege faptul că România era împresurată. Aceasta ar fi trebuit să se simtă datoare, să fie cea care prin renunțări și printr-o atitudine deschisă, conciliantă să permită finalizarea negocierilor. Miza acestor tratative o reprezintă tranzacția asupra Banatului, la care Serbia nu participa direct, ci doar prin reprezentanți, iar România apărea tot mai singură, chiar izolată.

---

gouvernement de Petrograd s'est montré peut-être trop intransigent, il faut reconnaître que, d'autre part le gouvernement de Bucarest a émis de prétentions excessives et surtout en désaccord avec ce fameux principe des nationalités au nom duquel il a élevé de légitimes revendications. Il ne s'est plus contenté, en effet, de réclamer l'annexion de territoires habités par des sujets roumains, il a exigé celle de régions où ses nationaux sont notoirement en minorité, arguant simplement qu'il lui fallait des frontières faciles à défendre. Ce fut à cette considération qu'il s'arrêta, notamment pour revendiquer les trois districts du Banat, alors que la population du troisième, celui qui longe le Danube en face de Belgrade, est en grande majorité serbe. Il y avait, au reste, une autre raison plus impérieuse et plus légitime encore pour justifier l'insistance de la Serbie à l'occuper. Cette raison, que j'ai déjà eu l'occasion d'indiquer, c'est qu'il est inadmissible que la capitale du royaume serbe demeure par sa situation géographique exposée à une agression soit de la part de l'Autriche, soit de la part de la Roumanie.”

²⁷² *Ibidem, „La Russie résolument soutenue par la Triple Entente, ne pouvait se dispenser d'accorder son appui à cette thèse si logique; c'était là pour elle, en tant que puissance slave, et pour la France et l'Angleterre, en considération de leur alliance avec la Serbie, un devoir auquel elles ne pouvaient se soustraire.*

Il importe que la transaction – si transaction il y a – se fasse sur une autre base. Rien ne permet de supposer qu'elle soit impossible, à la condition qu'on y apporte de part et d'autre un égal esprit de conciliation.

Aussi bien, il convient de faire confiance au nouvel effort qui va être tenté, d'autant que la diplomatie franco-anglaise, secondée par l'Italie, met en œuvre toute son influence pour en faciliter l'aboutissement.”

O scurtă informare („Les négociations russo-roumaines”), apărută în ziarul socialist *L'Humanité*, punctează faptul că negocierile pentru Banat erau încă în impas la sfârșitul lunii iunie, privind stabilirea frontierei în Banat. În ciuda obținerii unor mici încuviințări, totuși o soluție finală se lăsa încă așteptată. „Conform ziarului *Dimineața din București*, din 27 iunie, tratativele dintre România și Rusia ar fi făcut unele progrese. Arcordul s-ar fi fixat pentru frontiera din Bucovina, negocierile continuă asupra chestiunii din Banat²⁷³.”

În condițiile unei avansări poticnite a discuțiilor aliate purtate în paralel atât cu România, cât și Bulgaria datorită constantei interdependențe decizionale a uneia în raport cu cealaltă, se fac din nou simțite presiunile Puterilor Centrale. Acceptarea de către guvernul de la București a unor oferte venite de la Viena sau Berlin, oricât ar părea de tentante, s-ar putea realiza numai în condițiile în care și desfășurarea ostilităților de pe fronturi ar îndrepta resortul în mod hotărâtor înspre o victorie a acestora. În esență, oferirea de bunăvoie a unor teritorii aflate în posesie de Austro-Ungaria unei aspirante, România, de pe poziția unei virtuale învingătoare, pare dificil de crezut. Pe de altă parte, oferta aliată este mult mai generoasă, lipsită de riscul de a interveni prin forță în a deposeda apoi România de ceea ce tocmai i s-a oferit.

„Că austro-germanii propun una sau alta României și Bulgariei prea puțin contează. Știm foarte bine că în aceste două tinere regate angajamentele celor două imperii din centru nu vor avea nicio valoare dacă vor fi înfrânte și dacă vor fi învingătoare atunci vom fi la discreția lor. Nu resimțim deci nicio teamă citind că austro-germanii oferă Bucureștiului Bucovina, comitatul Kronstadt, - district esențialmente german în sudul Ungariei, - o parte din Banatul de Timișoara și autonomia Transilvaniei. În primul rând aceasta este falsă. Apoi este adevărat că oferta nu ar putea fi acceptată la București decât cu convingerea absolută că Aliații ar fi zdrobiți. Să ne gândim doar că aceste pretinse propuneri nu reprezintă decât un sfert din ceea ce aliații ar fi dispuși să recunoască fără ezitare României²⁷⁴.”

Așa cum unele articole și editoriale din presa franceză au prezentat arcanele unei înțelegeri diplomatice de intrare a României în război doar din perspectiva legitimității

---

²⁷³ *L'Humanité*, nr. 4093 din 2 iulie 1915, p. 3. „D'après la *Dimineața de Bucarest*, du 27 juin, les pourparlers entre la Roumanie et la Russie auraient fait quelques progrès. L'accord serait établi pour la frontière de Bukovine; les négociations continuent sur la question du Banat.”

²⁷⁴ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 184 din 3 iulie 1915, p. 1. „Que les Austro-Allemands proposent ceci ou cela à la Roumanie et à la Bulgarie, peu importe. On sait très bien dans ces deux jeunes royaumes que les engagements des deux empires du centre n'auront aucune valeur s'ils sont vaincus et que, s'ils sont vainqueurs, on sera à leur discrétion. Ne ressentons donc aucune appréhension en lisant que l'Austro-Allemagne offre à Bucarest la Bukovine, le comitat de Kronstadt, - district essentiellement allemand au sud de la Hongrie, - une partie du Banat de Temesvar et l'autonomie de la Transylvanie. En premier lieu, cela est faux. Ensuite, ce serait vrai que l'offre ne pourrait être acceptée à Bucarest que dans la conviction absolue que les Alliés seraient écrasés. Réfléchissons seulement que ces prétendues propositions ne représentent pas le quart de ce que les Alliés sont disposés à reconnaître sans hésitation à la Roumanie.”

solicitării de teritorii, sunt și redactori care discern esența lucrurilor din perspectiva unei moșteniri istorice zbuciumate. Un corespondent special al ziarului *La Lanterne* trimis în Balcani se declară surprins de substratul național care tensionează relațiile dintre statele balcanice. Atunci când Serbia și România se înfruntau în argumente privind revendicarea Banatului, intervenea auxiliar și problema macedoniană, de care erau direct interesate state precum Bulgaria sau Grecia, la rândul lor neutre, în așteptare de oferte concrete, cu dorința de a obține teritorii. „Credeam că am o idee cât de cât clară despre situația politică a țărilor neutre din Balcani; sosind la București, m-am văzut neputincios în a preciza adevăratele tendințe, atât de vii puteau fi neînțelegerile și acuzele reciproce a celor patru capitale rivale, atât erau de violente certurile unora împotriva altora, prin disensiuni cu privire la limbă, tradiții și religii²⁷⁵.”

Urmează acestei observații, declarația ușor surprinzătoare, atribuită politicianului și diplomatului Take Ionescu: „Intervenția României ar fi fost oportună în noiembrie, în timpul victoriilor ruse și cunoașteți faptul că refuzul Serbiei cu privire la Banat a împiedicat intrarea noastră în campanie. Astăzi, când rușii se retrag în mod provizoriu, am mai putea noi interveni din punct de vedere strategic? Mulți militari spun că da; după părerea mea, îmi doresc războiul și știu că îl vom face, dar vrem ca sângele românesc care se va jertfi să fie de folos pământului românesc. Rusia se va arăta conciliantă față de Bucovina și Cernăuți, Serbia va înceta, vreau să cred, să ni se opună în Banat²⁷⁶.”

Take Ionescu scuză atitudinea României, reactualizând episodul din noiembrie 1914, când intervenția României, ce se putea realiza într-un moment favorabil, a fost incomodată de temerile exprimate de Serbia cu privire la soarta Banatului. Acesta justifică ezitățile României, perturbată de insistențele strategilor aliați, prin evaluarea riscurilor și a sacrificiilor prea mari care ar decurge odată cu intrarea în război, în niște condiții deloc prielnice. Concluzionează prin exprimarea speranței că Serbia va urma exemplul unei Rusii conciliante. Am caracterizat această poziție a lui Take Ionescu ca fiind surprinzătoare și se cuvine să încercăm formularea unor posibile motivații. Intuiția politicianului român că negocierile cu

---

²⁷⁵ *La Lanterne*, nr. 13.866 din 11 iulie 1915, p. 1. „Je croyais posséder une notion suffisamment exacte sur la situation politique dans les pays neutres de Balkans; en arrivant à Bucarest, je me reconnus incapable de préciser les véritables tendances, tant étaient vives les discordes et les récriminations réciproques des quatre capitales rivales, tant étaient âpres les querelles des peuples dressés les uns contre les autres, par des dissentiments d'intérêt de langue, de traditions et de religions.”

²⁷⁶ *Ibidem*, p. 2. „L'intervention de la Roumanie aurait été opportune en novembre, au moment des succès russes et vous savez que le refus de la Serbie relatif au Banat a empêché notre entrée en campagne. Aujourd'hui que les Russes se retirent provisoirement pouvons-nous, stratégiquement intervenir? Beaucoup de militaires disent oui; pour mon compte, je désire la guerre et je sais que nous la ferons, mais nous voulons que le sang roumain qui sera répandu soit profitable à la terre roumaine. La Russie se montrera conciliante à l'égard de la Bukovine et à Czernovitz, la Serbie cessera, je veux le croire, de nous faire opposition dans le Banat.”

Rusia se vor lansa din nou în urma înfrângerilor ruse din iunie și cunoașterea faptului că premierul român nu era dispus să cedeze în privința Banatului l-au determinat pe Take Ionescu să dea un avertisment prin intermediul presei. Pentru a fi înlesnită intervenția României era nevoie și de bunăvoința celorlalți negociatori.

Atitudinea și orientarea diplomatică a României pe parcursul verii anului 1915 a ajuns, din perspectiva Aliaților, la momentul unui bilanț preliminar. O încercare în acest sens întreprinde jurnalistul René d'Aral, „Chestiunea română. Punctele de lămurit” („La question roumaine. Les points à éclaircir”) pentru ziarul *Le Gaulois*. În situația unei prime evaluări, se ivesc două trăsături frapante: o prezență activă în mijlocul discuțiilor diplomatice, și o absență nejustificată în planul asumării unei decizii. Persistența României într-o sferă a ezitărilor incomodează cercurile politice ale Antantei, pe de-o parte, iar pe de alta îngreunează purtarea tratativelor în vederea unei intervenții a acesteia în conflict. René d'Aral își asumă, în numele Franței, o „mea culpa” cu privire la neglijarea considerentelor care au împiedicat guvernul de la București să treacă de la vorba la fapte.

„Chestiunea română rămâne enigma momentului. Dacă am reuni toate comentariile pe care ea le-a provocat de când ne solicită atenția, am realiza un volum generos, iar dacă am dori să formulăm o concluzie, am fi fără îndoială puși în încurcătură. Suntem în continuare în același punct, cel al întrebărilor.

Noi ne-am imaginat – și aici este greșeala noastră – că declanșarea războiului în cazul României ar fi totuși un lucru comod. Actul decisiv este din nefericire mult mai complicat și subordonat unor înțelegeri și unor demersuri prealabile, care presupun considerații morale, de care și unii și alții suntem obligați să ținem cont²⁷⁷.”

René d'Aral identifică pe de-o parte relația de cauzalitate dintre intervenția României în război și acceptarea de către Aliați a condițiilor solicitate, iar pe de alta relația de consecință dintre înfrângerile temporare ale rușilor pe frontul de est și extinderea limitelor teritoriale dorite de diplomația română. Mai apoi sunt parcurse cu interes punctele de confruntare la nivelul spațiului bănățean, disputat asemeni unei Alsacii-Lorene: solicitarea *fără restricție* a provinciei de către români, linia Dunării din fața Belgradului, neîmpăcarea sârbilor cu perspectiva abandonării leagănului lor de civilizație, puternic încărcat de

---

²⁷⁷ René d'ARAL, *La question roumaine. Les points à éclaircir*, în *Le Gaulois*, nr. 13.795 din 22 iulie 1915, p. 1. „La question roumaine demeure le rebus de l'heure. Si l'on réunissait tous les commentaires qu'elle a provoqués depuis qu'elle sollicite notre perspicacité, en formerait un volume copieux, et si l'on voulait en dégager une conclusion, on serait sans doute fort embarrassé. On en est toujours, en effet, au même point, au point d'interrogation.

Nous nous imaginons – et c'est là notre tort – que le déclenchement de la Roumanie est désormais chose aisée. L'acte décisif est malheureusement beaucoup plus compliqué et subordonné à des ententes et à des démarches préalables qui soulèvent des considérations morales dont les uns et les autres sont obligés de tenir compte.”

simbolică. Asumarea de către Serbia a unui „rol altruist” prin renunțarea la Banat în favoarea vecinului său de la vest va antrena și o serie de reacții în lanț. România va declara război Puterilor Centrale, oprind tranzitul de muniții spre Turcia; aceasta din urmă ar deveni o verigă vulnerabilă, întrevăzându-se în acest mod perspectiva mult doritului sfârșitul al conflagrației.

„Pentru a obține intervenția armatei române, trebuie să se înceapă prin satisfacerea condițiilor cabinetului român, sensibil mărite, cum se știe, din momentul în care rușii au fost nevoiți să abandoneze lanțul Carpaților. Prima dintre aceste mărituri față de condițiile inițiale, este cedarea Banatului fără restricție. Ori, de îndată ce este vorba de malul Dunării opus Belgradului, această Alsacie-Lorenă a Serbiei devine obiect de troc. Un mare număr de sârbi sunt originari din această provincie, leagăn al rasei sârbe. Se întrevede încă de pe acum faptul că sacrificiul cerut va fi dureros pentru slavi. Li se răspunde întemeiat, e adevărat, că alte considerații mai presante sunt de luat în seamă: privarea Turciei de muniții este un rezultat prea important din perspectiva sfârșitului de război pentru ca să se ezite în a-l obține cu mijloacele de care se dispune și oricât de costisitoare ar fi ele²⁷⁸.”

După ce a sugerat o posibilă soluție în cazul diferendului sârbo-român, jurnalistul formulează ipotezele sub forma unor disponibilități: a Serbiei de a renunța, a României de a accepta. În ce măsură cele două state vecine ar fi capabile de compromis? Foarte aproape trebuie să se plaseze aliații din Occident: Franța, Anglia, Italia. Poate surprinde absența Rusiei din această ecuație, explicabilă pe de o parte prin poziția diferită a acesteia față de revendicarea Banatului sau prin dorința de a încuraja o atitudine responsabilă din partea Parisului, Londrei și Romei în tratativele duse exclusiv de Petrograd.

„Și ca să încheiem totuși: trebuie ca noi să fim fixați pe intervenția sau non-intervenția României. Se cuvine pentru demnitatea tuturor, pentru hotărârile de luat și atitudinea de urmărit, ca Franța, Anglia și Italia să lămurească două aspecte ce constituie fondul aceleiași dezbateri: slavii ar consimți, ca în interesul unei soluții generale care ar

---

²⁷⁸ Ibidem, „Pour obtenir l'intervention de l'armée roumaine, il faut commencer par satisfaire les conditions du cabinet roumain, sensiblement aggravées, comme on le sait, à partir du moment où les Russes ont dû abandonner la chaîne des Carpathes. La première de ces aggravations aux conditions premières, c'est la cession du Banat sans restriction. Or, dès qu'il est question de la rive du Danube opposée à Belgrade, c'est l'Alsace-Lorraine de la Serbie qui devient l'objet du marché. Un grand nombre de Serbes sont originaires de cette province, berceau de la race serbe. On conçoit dès lors que le sacrifice demandé soit douloureux aux slaves. On répondra avec raison, il est vrai, que d'autres considérations plus pressantes sont à envisager: priver la Turquie de munitions est un résultat trop important au point de vue de la fin de la guerre pour que l'on hésite à l'obtenir par les moyens dont on dispose, si coûteux qu'ils soient.”

decide viitorul atât al lor, cât și al nostru să renunțe la unele din aspirațiile lor? Românii [cenzurat n-n.] ne-ar acorda concursul absolut pe care ni-l promiseseră²⁷⁹ ?”

În ciuda discreției și a cenzurii, tratativele dintre România și Puterile Aliate nu îi erau străine Germaniei. Din memoriile lui Konrad de Hözendorf, șeful Marelui Stat Major al armatei austro-ungare, aflăm cum cancelarul Berchtold comunică „*strict confidențial*” că „*pentru influențarea opiniei publice din România, și anume atât a personajelor politice cât și a ziarelor, el a întreprins deja de câțeva vreme împreună cu guvernul german o acțiune secretă, pentru al cărui scop a pus la dispoziția miniștrilor austriac și german din București mari sume de bani. Această acțiune nu trebuie forțată și trebuie să fie condusă prin intermediari, cu cele mai mari precauții. Acțiunea progresează cu succes și se așteaptă ca ea să dea în scurt timp rezultate sensibile²⁸⁰.*” Hățișul relațiilor create prin consistentul sprijin financiar german nu a reușit să influențeze opinia publică română în sensul dorit de Puterile Centrale, ci cel mult prin denigrarea Alianților a făcut-o mai ezitantă.

Presa franceză relatează metodic cum anume este percepută situația de balans a României, scrie despre eșecul misiunilor unor oficiali germani și ofertele prea puțin ademenitoare venite de la Berlin sau Viena. Lipsa de receptivitate a României față de propunerile Puterilor Centrale se datorează faptului că a fost aleasă deja tabăra adversă. Statutul de țară neutră o obliga să simuleze, cel puțin, acceptarea formală și a altor planuri diplomatice, de oriunde ar fi ele. Aceasta era de altfel și linia menținută de premierul Ion I.C. Brătianu. Primirea ofertelor austro-germane nu presupunea în mod obligatoriu și un angajament, cum de altfel în lipsa unui răspuns sau a manifestării interesului României pentru discuții de detaliu privind Transilvania, Bucovina sau Banatul valabilitatea acestor planuri se scurta. „*...proponerile făcute de Austro-Ungaria României, propuneri relative la concesiunile de teritorii în schimbul neutralității române au devenit caduce, deoarece guvernul de la București nu le-a acceptat într-un termen fix, adică la data de 21 iulie, luna trecută²⁸¹.*”

Condițiile solicitate Alianților de către România nu presupuneau doar recunoașterea pretențiilor teritoriale, ci deosebit de importantă apărea înzestrarea armatei în perspectiva tot

---

²⁷⁹ *Ibidem*, „*Il faut pourtant en finir ; il faut que nous soyons fixés sur l'intervention ou la non intervention de la Roumanie. Il convient pour la dignité de tous, pour les résolutions à prendre et l'attitude à observer, que la France, l'Angleterre et l'Italie éclaircissent deux points qui constituent le fond même du débat: les Slaves consentent-ils, dans l'intérêt de la solution générale qui décidera de leur avenir autant que du notre, à renoncer à certaines de leurs aspirations? Les Roumains [censuré n.n.] nous accordent-ils le concours absolu qu'ils nous avaient promis?*”

²⁸⁰ Ion I. NISTOR, *op. cit.*, p. 266.

²⁸¹ *Le Gaulois*, nr. 13821 din 17 august 1915, p. 2. „*...les propositions faites par l'Autriche-Hongrie à la Roumanie, propositions relatives à des concessions territoriales en échange de la neutralité roumaine seraient tombées en caducité parce que le gouvernement de Bucarest ne les aura pas acceptées dans le délai fixé, c'est-à-dire à la date du 21 juillet dernier.*”

mai probabilă a intervenției. Astfel într-o revistă a presei internaționale realizată de *Le Gaulois*, sunt incluse și fragmente din ziarele germane care prezintă acest aspect. Se face mențiunea faptului că României i-au fost recunoscute toate limitele teritoriale cerute, momentul intrării României în conflict depinzând de pregătirea militară: „*Koelnische Zeitung* anunță din București faptul că unei noi propuneri a Cvadruplei Antante, care acceptă pretențiile teritoriale ale României, Dl Brătianu ar fi răspuns că armatei române i-ar mai trebui încă trei luni pentru a fi pregătită²⁸².”

Confirmarea unei astfel de știri în contextul căutării unor soluții de compromis în Balcani, ne este oferită de ziarul provincial *Le Journal de Cette*, cu o relativă întârziere. „*Atena, 26 august. Proiectul pe care puterile Cvadruplei Antante l-au remis la 6 august statelor balcanice dă satisfacție deplină Bucureștiului. România obține tot ceea ce ceruse, chiar și Banatul de Timișoara în întregime. Acordul este lucru încheiat. Viitoarele frontiere ale regatului, merg în caz de victorie de la Dunăre la Tisa și Prut... Răspunsul Serbiei către Cvadrupla Antantă nu va fi dat înainte de două sau trei zile. Guvernul a trebuit să facă față unei opoziții energice, dar se dau asigurări că va putea să învingă obiecțiile ridicate și să accepte cu anumite rezerve propunerile Cvadruplei Antante.*

Un consiliu de miniștri, reuniți în ședință extraordinară și prezidată de rege, va lua decizia finală²⁸³.” Prezentarea faptului că României i se dă drept de cauză în chestiunea Banatului abate atenția de la formularea imediat următoare: se așteaptă răspunsul Serbiei referitor la renunțarea la adjudecarea comitatului Torontal, posibilitatea emiterii unui veto sau acceptarea situației cu anumite rezerve. În această atmosferă apăsătoare de luare a unei decizii referitoare la teritoriul bănățean, responsabilitatea este delegată reunirii consiliului sârb de miniștri sub președenția regelui. Cvadrupla Antantă se folosește din nou de tactica actului de voință, în sensul în care lasă să se întrevadă disponibilitatea ei de a accepta pretențiile teritoriale ale României, dar în același timp pune în paranteze neputința de a favoriza o posibilă aliată în detrimentul Serbiei.

---

²⁸² Idem, nr. 13821 din 17 august 1915, p. 2. „*Le Koelnische Zeitung annonce de Bucarest qu'à une nouvelle proposition de la Quadruple-Entente qui accepte les prétentions territoriales de la Roumanie, M. Bratiano aurait répondu qu'il faut encore trois mois à l'armée roumaine pour être prête.*”

²⁸³ *Le Journal de Cette*, nr. 200 din 17 august 1915, p. 2. „*Athènes, 26 août. Le projet que les puissances de la Quadruple Entente ont remis le 6 août aux États balkaniques donne pleine satisfaction à Bucarest. La Roumanie obtient tout ce qu'elle avait demandé, même le Banat de Temesvar en entier. L'accord est chose faite. Les frontières futures du royaume vont, en cas de victoire, du Danube à la Tisza et au Pruth. ... La réponse de la Serbie à la Quadruple Entente ne sera pas donnée avant deux ou trois jours. Le gouvernement a eu à faire face à une vive opposition, mais on assure qu'il pourra vaincre les objections soulevées et accepter avec quelques réserves les propositions de la Quadruple-Entente.*

Un conseil de ministres, réunis en séance extraordinaire et présidé par le roi, prendra la décision finale.”

Din temerea că România ar putea reuși să-și integreze Banatul întreg, favorizată de conjuncturi de moment, diverși susținători ai cauzei Serbiei se mobilizează în a o susține prin registrele de care dispun. Un astfel de exemplu este Paul Labbé, secretar general al Societății de Geografie comercială²⁸⁴, apropiat al lui Milenko Vesnić, ministrul sârb la Paris, care publică un editorial despre frontiera austro-sârbă, cu scopul anunțat ca cititorii ziarului *Le Petit Journal* să poată înțelege mai bine viitoarele operații militare de-a lungul Dunării, de la Belgrad la Porțile de Fier. Paul Labbé îmbină aici descrierea geografică și cartografică a traseului fluviului, cu studiul de caz al drepturilor sârbești asupra teritoriului, toate șarjate abil, cu elemente de propagandă. Aflată pe o graniță naturală, capitala Serbiei, polarizează în jurul ei locuitorii sârbi din câmpia bănățeană, cei care tânjesc de multă vreme după gustul libertății. Belgradul este prezentat metonimic ca întruchipând independența și libertatea. *„În mod pitoresc, situat pe un promotoriu de stânci mari, la confluența Savei cu Dunărea, Belgradul, ieri încă alb și cochet, se ridică la frontiera țării a cărei capitală este. De foarte departe populațiile sârbești ale Ungariei, supuse încă jugului străin, pot observa încă în zare silueta sa delicată și mândră care i-a făcut de atâtea ori să viseze la speranțe împlinite, de independență și de libertate*²⁸⁵.”

Planurile strategice de atac ale austriecilor și ale ungarilor asupra sârbilor în cazanele Dunării ar putea fi dejucate de românii aflați în munți. Luptele care s-ar purta aici ar putea funcționa ca stimul de eliberare a Transilvaniei și a Bucovinei. Deși intensitatea maximă s-ar crea pe malul stâng al Dunării, totuși Banatul nu este inclus între cererile teritoriale pe care România le-ar putea emite. Din start regiunea a fost privită ca fiind în aria de interes a Serbiei și nu se produce imprudența de a pomeni de caracterul românesc al malului stâng al Dunării, în sectorul cazanelor. Conform descrierii, românii și drepturile lor par să fie expulzați la est de Orșova.

„Să debarci în împrejurimile Cladovei, să o iei pe drumul Negotinului și Zaicjarului spre valea Timocului și spre frontiera Bulgariei [...] să încerci o astfel de întreprindere, în condițiile în care dușmanii noștri văd cu îngrijorare cum li se micșorează cu repeziciune numărul oamenilor lor, pentru aceasta ei ar trebui să mai sacrifice încă foarte mulți soldați. Totuși, calea ferată a Timișului poate deversa la malul Dunării regimente după regimente, dar într-un spațiu așa de strâmt, în mijlocul munților, manevrele unei mari armate sunt

²⁸⁴ Élicio COLIN, *Paul Labbé (1867-1943)* în *Annales de Géographie*, 1945, tom 54, nr. 239, p. 68.

²⁸⁵ Paul LABBÉ, *Le rempart serbe. De Belgrade aux Portes de Fer*, în *Le Petit Journal*, nr. 19.241 din 1 septembrie 1915, p. 1. *„Pittoresquement située sur un promontoire de grands rochers, au confluent de la Save et du Danube, Belgrade, hier encore blanche et coquette, s'élève à la frontière même du pays dont elle est la capitale. De très loin, les populations serbes de la Hongrie, soumises encore au joug étranger, peuvent apercevoir dans le ciel sa délicate et fière silhouette qui les a fait si souvent rêver d'espoirs réalisés, d'indépendance et de liberté.”*

*dificile, la vest de Orșova, drumul descoperit care vine de-a lungul fluviului de la Baziaș nu oferă nici adăpost nici refugiu; la est, se află frontiera din spatele căreia românii vor observa mișcările de trupe și își vor dori, dacă nu îl provoacă, incidentul care să le permită intervenția eliberatoare a Bucovinei și Transilvaniei*²⁸⁶.”

Nici pe parcursul lunii septembrie nu se opresc știrile privind înțelegerea la care se pare că au ajuns România și Cvadrupla Antantă. Ies la iveală pe lângă recunoașterea dreptului de anexare și enumerarea provinciilor solicitate și detalii privind modalitatea de purtare a războiului: pacea urma a fi încheiată după îndeplinirea idealului național al României. Dovadă în acest sens este informarea pe care o face *Le Rappel*. „Ziarul grec *Kairi*, organ antivenizelist, care se inspira adesea în informările sale de la legăția Germaniei, oferă în numărul 16 din luna în curs informațiile următoare despre pretensele oferte pe care Cvadrupla Antantă le-ar fi făcut României pentru prețul intervenției acesteia din urmă: Antanta s-ar angaja să nu încheie pacea înainte ca România să fi obținut Transilvania, Bucovina și Banatul de Timișoara.²⁸⁷”

Din toamna anului 1915 revendicarea Banatului se stinge încet. Aceasta mai supraviețuiește pentru a aminti eforturile depuse de Aliți, pentru a convinge România să se implice în război sau sub forma analizelor comparative, retrospective de conținut a unor articole sau texte deja scrise. Angajamentul de a lăsa Banatul întreg românilor a reprezentat semnul revenirii la normalitate pentru cei angajați în lupta de susținere. Pentru România bătălia era, cel puțin aparent, câștigată, dar pentru Serbia am putea spune că abia acum începea. Comitetul iugoslav publică din 1 octombrie 1915 *Le Bulletin yougoslave*, o publicație bilunară care să promoveze interesele slavilor de sud. Astfel că nu doar mediile intelectuale române revendicau Banatul, ci și cele iugoslave: cu titlul „Clerul iugoslav cere unirea națională” („Le Clergé yougoslave réclame l’union nationale”), *Le Bulletin yougoslave* publică rezoluția din 24 august 1915 a reuniunii preoților catolici, ortodocși și uniți din Chicago. Datorat inițiativei unui preot ortodox, memoriul acesta are în vedere și Banatul,

---

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 2. „Débarquer aux environs de Kladova, gagner par la route de Negotine et de Zaïtchar la vallée du Timok et la frontière de la Bulgarie [...] pour tenter pareille entreprise, au moment où nos ennemis voient avec inquiétude le nombre de leurs hommes diminuer rapidement, il leur faudra sacrifier encore énormément de soldats. Certes, la voie ferrée de Têmes peut déverser au bord du Danube régiments sur régiments, mais dans un espace aussi restreint, au milieu des montagnes, les manœuvres d’une grande armée sont difficiles; à l’ouest d’Orsova, la route très découverte qui, le long du fleuve, vient de Bazias, n’offre ni abri ni refuge; à l’est, c’est la frontière derrière laquelle les Roumains observeront les mouvements des troupes et souhaiteront, s’ils ne le provoquent pas, l’incident qui leur permettra d’intervenir pour délivrer, enfin, la Bukovine et la Transylvanie.”

²⁸⁷ *Le Rappel*, nr. 16.382 din 22 septembrie, p. 3. „Le journal grec *Kairi*, organe antivenizeliste, qui puise souvent ses informations à la légation d’Allemagne, donne dans son numéro du 16 du courant les renseignements suivants sur les prétendues offres que la Quadruple-Entente aurait faites à la Roumanie pour prix de l’intervention de cette dernière: l’Entente se serait engagée à ne pas conclure la paix avant que la Roumanie ait obtenu la Transylvanie, la Bukovine et le Banat de Temesvar.”

asemeni programului unității naționale iugoslave: „...*eliberarea tuturor iugoslavilor care sunt un singur popor prin sânge, limbă și aspirații; reunirea lor într-un stat independent. Nicio palmă din teritoriul iugoslav nu trebuie să rămână în afara frontierelor acestui stat, nici în Dalmația, nici în Istria, nici în regiunea solvenă, nici în Banat, nici în Macedonia*²⁸⁸.” Formularea lasă să se întrevadă o cerere parțială, restrânsă doar la părțile sârbești din Banat.

Redactorul ziarului *L'Humanité*, Marcel Cachin, face o analiză a situației dificile din Balcani, spațiu al conflictului de interese naționale și teritoriale, în care Franța și Anglia sunt nevoite să intervină mediator: „*Fără îndoială este foarte dificil de a spune unde anume încep în Macedonia și unde anume se sfârșesc revendicarea bulgară și revendicarea sârbă, până unde merge în Banat dreptul sârbesc, de unde începe dreptul românesc! Fără îndoială sunt dificultăți enorme în legătură cu populațiile iugoslave. [...] dar nimeni nu poate nega faptul că într-o mare măsură, Franța și Anglia vor concerta pentru a stabili în Balcani o stare de lucruri legitimă și durabilă*²⁸⁹.” În acest timp de răgaz al războiului se ivesc întrebările asupra a ceea ce ar putea decurge ca și consecințe din deciziile luate până acum de Aliați. Balcanii se dovedesc în continuare o mare provocare, iar atât Franța cât și Anglia au datoria de a evalua chestiunea Banatului pe baza legitimității dreptului românesc sau sârbesc asupra teritoriului revendicat.

Charles Andler, profesor universitar în Paris, face o prezentare a broșurii publicate de Vintilă Brătianu și reia o parte din ideile acestuia cu privire la intervenția României în război și la condițiile care se încearcă a se impune aliaților. „*Sunteți față în față. Nu puteți avansa nici unii, nici alții. Și așa este de multă vreme. Noi am putea să scurtăm lupta. Suntem arbitri situației. Pretindem ca intervenția noastră să fie recompensată. Fiecare grup al beligeranților deține regiuni cu limbă și populație română. Austro-Ungaria stăpânește Banatul, Transilvania, Bucovina. Rusia deține Basarabia. Îi sacrificăm pe kutzo-valahii din Macedonia și pe românii din Serbia care trăiesc liberi, fericiți și puțin nerecunoscători față de noi. Dar tot ce ar implica o Românie ungurească și o Românie rusească, nu dorim ca la momentul păcii să se rânduiască fără să fim consultați*²⁹⁰.” Fragmentul preluat din

---

²⁸⁸ *Le Bulletin yougoslave*, nr. 2 din 15 octombrie 1915, p. 2. „...*la délivrance de tous les yougoslaves qui sont un seul peuple par le sang, la langue et les aspirations; et leur réunion en État indépendant. Pas un seul pouce de territoire yougoslave ne doit rester hors de frontières de cet État, ni en Dalmatie, ni en Istrie, ni en pays slovène, ni en Banat, ni en Macédoine.*”

²⁸⁹ *Le Matin*, nr. 11.558 din 20 octombrie 1915, a 2-a ediție, p. 3. „*Sans doute est-il difficile au plus haut point de dire au juste où commencent, où s'arrêtent en Macédoine la revendication bulgare et la revendication serbe; jusqu'ou va dans le Banat le droit serbe, où commence le droit roumain! Sans doute y a-t-il des difficultés énormes à propos des populations yougoslaves. [...] mai nul ne peut nier que dans une large mesure, la France et l'Angleterre agissaient de concert pour établir dans les Balkans un état de choses fondé en droit et stable.*”

²⁹⁰ Charles ANDLER, *Vintilă J. Brătianu et le point de vue des libéraux roumains*, în *Le Rappel*, nr. 16.421 din 3 noiembrie 1915, p. 1. „*Vous êtes front à front. Vous ne pouvez avancer ni les uns ni les autres. Il y en a pour*

argumetația liderului liberal ilustrează punctele de sprijin ale României în negocierea sa cu Alianții: conștientă de poziția sa strategică și de nevoia Antantei de a o implica în război, doritoare în a-și asigura la finalul războiului teritoriile naționale râvnite, cereri de garanții privind asigurarea unui statut de beneficiară la finalul războiului, disponibilitatea de a ceda la rândul ei teritorii și populații românești, cu condiția de a fi consultată.

II.1.3. 1916 – imperativul unui tratat de alianță

Deși 1916 a fost anul decisiv al intrării României în război, problema recunoașterii revendicărilor teritoriale nu mai este una de actualitate pentru presa franceză. Așa cum am putut vedea din subcapitolul anterior, Puterile Aliate au tranșat în privința Banatului, delimitarea dintre România și Serbia urmând a fi discutată la finalul conflictului. Guvernul Brătianu obținuse declarativ acordarea după război a acestei provincii în integralitate.

Mărturii privind o transmitere defectuoasă a știrilor de la București la Paris, a superficialității sau chiar a lipsei de profesionalism în selectarea evenimentelor ne-o oferă Pierre Pascal, locotenent francez sosit în România în iunie 1916 cu o misiune specială de la Petrograd. *„L-am văzut într-o barcă, alături de una din amantele sale, pe dl Tavernier de la Le Temps, însărcinat cu propaganda, împreună cu Latzarus de la Le Figaro, și care or mai fi fost. Nu făceau altceva decât să trimită comunicate, așa cum erau, ziarelor, și la Paris corespondențe fără interes, despre modul de a dirija biștarii cu lovituri de baston în spate, la dreapta sau la stânga în funcție de direcția în care doreau să meargă...²⁹¹”*. Atitudinea primului ministru Brătianu față de presă nu s-a schimbat, aceeași rezervă și aceeași tăcere, astfel încât corespondenții de presă sunt ușor atrași de opoziția intervenționistă, interesată în a aduce critici politicii guvernului și a conduitei diplomatice, precum și în a forța intrarea României în război. Pe frontul de vest războiul cu întorsurile sale a creat epicentre mai mari (bătălia de la Verdun din februarie, confrunatarea de pe Somme din iulie 1916), astfel că unda de șoc este cea care atrage mai mult atenția. Știrile din răsărit care nu anunțau victorii nu prezentau interes. Corespondenții de presă francezi se limitau astfel la a face o revistă a presei

---

longtemps. Nous pourrions abrèger la lutte. Nous sommes les arbitres de la situation. Nous entendons que notre intervention soit payée. Chaque groupe de belligérants détient des terres de langue et de population roumaine. L'Autriche-Hongrie détient le Banat, la Transylvanie, la Bukovine. La Russie détient la Bessarabie. Nous faisons le sacrifice des Koutzo-Valaques de Macédoine et des Roumains de Serbie qui vivent libres, heureux et un peu oubliés de nous. Mais de tout ce qui est Roumanie hongroise et Roumanie russe, nous n'entendons pas que l'on dispose de nous à la paix, sans nous consulter.”

²⁹¹ Pierre PASCAL, *op. cit.* p. 45. *„On aperçoit en barque, avec une de ses maîtresses, M. Tavernier, du Temps, chargé de la propagande, avec Latzarus, du Figaro, et qui le vaut. Ils ne font rien qu'envoyer les communiqués, tels quels, aux journaux, et à Paris des correspondances sans intérêt, sur la façon de diriger les bistars à coup de canne dans le dos, à droite ou à gauche selon la direction où l'on veut aller...”*

din București, iar esența acesteia o reprezenta manifestarea Federației unioniste. „*Tot atât de nenorocoase erau și campaniile de presă întreprinse în acele luni funeste de amici d-lor Filipescu și Take Ionescu. Nemaiputând ține întruniri și organiza manifestații, toată vitalitatea „Federației” se concentrase în presă. Tonul ei păstra violența obișnuită, iar din când în când scotea la iveală câte o acuzație senzațională împotriva guvernului. Din nenorocire însă a doua zi o dezmințire de câteva rânduri spulbera toată învinuirea de care se legaseră ultimele nădejdi federaliste*”²⁹².” Putem observa astfel că și suportul material al știrilor era sărăcăcios, astfel că timpul liber rămas putea fi alocat mondenităților.

O altă problemă este cea legată de punerile în text ale chestiunilor românești. Uneori receptarea dificilă, criticile sau transpunerea trunchiată a revendicărilor românești poate fi pusă și în seama faptului că poziția Rusiei, în calitatea sa de aliată, era favorizată în raport direct cu România, o putere mică, aspirantă la statutul de parteneră în război. Atunci când erau relatate știri despre tratativele diplomatice, așa cum am văzut și pentru anul 1915, se punea mai mult accent pe eforturile pe care le face Petrogradul pentru a atrage România, în comparație cu intransigența primului ministru Brătianu sau cu eterna amânare a momentului de implicare armată. Ulterior, după război, a ieșit la iveală și faptul că importante segmente ale presei franceze au fost finanțate de cercuri financiare ruse pentru a prezenta o anumită imagine a politicii Imperiului țarist. Charles Rivet, corespondentul în Rusia al ziarului *Le Temps*, *oficiosul Quai d’Orsay-iului*, plătit direct de la Petrograd încă din 1915, coordonează și supraveghează publicarea unor numere speciale dedicate Rusiei²⁹³.

Pentru vara anului 1916, Nicolae Iorga, fără a cunoaște dedesubturile unor astfel de acțiuni, surprinde într-un chip diplomatic, detașat, faptul că presa franceză îndeplinește o funcție de releu de transmisie a presiunilor diplomatice ruse asupra Bucureștiului. Cum insistențele directe ale Petrogradului nu s-au bucurat de prea mare succes, se consideră că lansarea în presă a unui ultimatum cosmetizat în avertisment ar determina România la acțiunea armată. „*Di Ernest Daudet, într-un articol din L’Écho de Paris a publicat chiar textul avertismentului pe care Rusia, în numele Alianțelor, l-a adresat în acest moment guvernului român. El nu conținea o amenințare, ci punea în perspectivă pierderea angajamentelor luate deja de către Antanta cu privire la soarta teritoriilor românești ale acestei monarhii, ce părea că trebuie ca în curând, să se prăbușească*”²⁹⁴.

---

²⁹² I. G. DUCA, *op. cit.*, vol. II, p. 112.

²⁹³ Arthur RAFFALOVITCH, *L’abominable vénalité de la presse. D’après les documents des archives russes (1897-1917)*, Paris, 1931, pp. 411-414.

²⁹⁴ Nicolae IORGA, *Le „Livre rouge” autrichien...*, p. 12. „*M. Ernest Daudet, dans un article de L’Écho de Paris a publié le texte même de la sommation que la Russie, au nom des Alliés, adressa à ce moment au gouvernement roumain. Elle ne contenait pas une menace, mais elle mettait en perspective la déchéance des*

Presa de expresie franceză, de data aceasta cea din Elveția, favorizează apartința la Geneva a unui ziar intitulat *La Serbie*, redactat de Lazar Marković, profesor la Universitatea din Belgrad. Acest organ politic săptămânal, lansat în mai 1916, face cunoscute publicului francez atitudinea opiniilor publice engleze, italiene, chiar și germane față de război în general și față de programul unității sud-slave în particular. Cum emoțiile Serbiei în privința recunoașterii programului iugoslav nu veneau de la Paris, ci de la Londra, aceasta este perioada în care se concentrează atenția asupra obținerii îngăduinței diferitelor cercuri politice, intelectuale, jurnalistice engleze la cauza unității slavilor de sud. Cum mediul cel mai propice de manifestare a dezideratelor politice este presa, vom oferi spre exemplu câteva secvențe apărute în săptămânalul amintit, cu deosebire cele în care direct sau indirect este tratată problema Banatului.

Este selectat în rezumat un articol despre condițiile unei păci viitoare publicat de Henry Wickham Steed, directorul departamentului de politică externă al ziarului englez *The Times*, în *The Edinburgh Review*, nr. 456 din aprilie 1916. Printre cele opt condiții care să garanteze pacea în Europa regăsim două care privesc Serbia („constituirea unei Serbii unificate din punct de vedere etnic, sub forma unei federații iugoslave”) și România („cedarea către România a regiunilor românești din Ungaria și Bucovina, cu condiția ca România să contribuie efectiv la eliberarea acestor provincii de sub dominația austro-ungară”) ²⁹⁵. Criteriile etnice de reconfigurare a celor două state se confruntă în Banat, România având înscrisă și condiția participării active la obținerea provinciilor românești din Ungaria, fără ca acestea să fie nominalizate.

În același ziar național sârb de expresie franceză este prezentată pe larg o analiză serială a politicii guvernului de la București din ultimii doi ani, așa cum este percepută ea în Germania, prin ziarul *Der Frankfurter Zeitung* (numerele din 10 și 16 iunie 1916). Schimbarea de optică a diplomației românești se datorează puternicii influențe a opiniei publice, cea care a absorbit în mod direct toate presiunile venite din partea Antantei. Sunt folosite ca mijloace de surescitare posibilitatea pentru România de a cuceri Transilvania și imposibilitatea de a mai realiza o alianță cu Ungaria, din incompatibilitatea de interese.

„Mediile politice favorabile Antantei întreprinseră imediat o propagandă activă cu scopul de a înlătura neutralității românești caracterul de bunăvoință față de imperiile

---

engagements déjà pris par l'Entente à l'égard du sort des territoires roumains de cette Monarchie qui paraissait devoir, dans bref, s'écrouler.”

²⁹⁵ *La Serbie*, nr. 6 din 11 iunie 1916, p. 1. „la constitution d'une Serbie ethniquement unie, sous la forme d'une fédération yougoslave”; „la cession à la Roumanie des pays roumains de Hongrie et de la Boucovine, à condition que la Roumanie contribue effectivement à la libération de ces provinces de la domination austro-hongroise.”

germanice și de a împiedica pentru totdeauna o intervenție a României de partea lor. [...] S-a reușit inocularea maselor populare a faptului că nu se putea merge alături de foștii aliați printre care se regăsea Ungaria, dușmanul ereditar al poporului român, dar că a venit momentul unei schimbări de fond a politicii externe române, aceea de a se alătura puterilor Antantei, de a intra în Transilvania și de a realiza visul unei Mari Românie. Această agitație luase proporții considerabile, iar guvernul nu făcea nimic pentru a o împiedica²⁹⁶.”

Confruntarea de atitudini, între cea oficială, neutră, la limita părtinirii prin contactele economice menținute cu Puterile Centrale și prin bunăvoința arătată intereselor Antantei, cărora li se adaugă verdictele aspre ale actualității intervenționiste apar în viziunea tuturor ca fiind trăsături ale oportunismului, etichetă cu care era identificată tot mai mult politica guvernului Brătianu. Adversari și aliații, cu toții criticau acea nehotărâre și căutarea a momentului celui mai prielnic.

„Nu știm exact dacă dl Costinescu și anumiți colegi de ai săi care acționau ca și când România ar fi aliata Antantei, o făceau în numele unei responsabilități personale, fără asentimentul d-lui Brătianu sau chiar împotriva voinței lui. Suntem în măsură să constatăm că acest joc dublu răspundea politicii d-lui Brătianu, cel care-și lăsa colegii să facă servicii Antantei, fără a depăși anumite limite și fără ca bunele relații cu Puterile Centrale să fie compromise. Problema era că Brătianu era din ce în ce mai decis de a-și urma politica de calcul: obținerea de pe urma războiului a tuturor profiturilor posibile și lăsarea deschisă a posibilității de a ști dacă scopul său ar fi atins prin executarea unei alianțe cu Imperiile germanice sau prin ralierea la puterile Antantei în cazul unei înfrângeri germane. Înțelegem astfel de ce politica română pare mai puțin clară și ambiguă, determinată în mod exclusiv de evenimentele războiului²⁹⁷.”

---

²⁹⁶ Idem, nr. 9 din 2 iulie 1916, p. 1. „Les milieux politiques favorables à l'Entente avaient entrepris aussitôt une propagande active en vue d'enlever à la neutralité roumaine le caractère de bienveillance envers les Empires germaniques et d'empêcher pour toujours une intervention de la Roumanie à leur côté. [...] On a réussi à suggérer aux masses populaires qu'on ne pouvait pas marcher avec les anciens alliés parmi lesquels se trouvait la Hongrie, l'ennemi héréditaire du peuple roumain, mais que le moment était venu de changer à fond la politique extérieure roumaine, de se rallier aux puissances de l'Entente, d'entrer en Transylvanie et de réaliser le rêve d'une Grande Roumanie. Cette agitation avait pris des proportions considérables, et le gouvernement ne faisait rien pour l'entraver.”

²⁹⁷ Ibidem, „On ne sait pas exactement si M. Costinescu et certains de ses collègues qui agissaient comme si la Roumanie était l'alliée de l'Entente, le faisaient sous leur responsabilité personnelle sans l'assentiment de M. Brătianu ou même contre sa volonté. On est porté à croire que ce double jeu répondait à la politique de M. Brătianu qui laissait ses collègues rendre des services à l'Entente, sans dépasser certaines limites et sans que les bonnes relations avec les Empires du Centre en fussent compromises. Le fait est que M. Brătianu se trouvait de plus en plus décidé à poursuivre sa politique de calcul: tirer de la guerre tous les profits possibles et laisser ouverte la question de savoir si on atteindrait le but par l'exécution de l'alliance avec les Empires germaniques ou par un ralliement aux puissances de l'Entente dans le cas d'une défaite allemande. On comprend donc que la politique roumaine paraissait peu claire et équivoque, déterminée exclusivement par les événements de guerre.”

Intrând în tratative cu Antanta, România a străbătut un șir de prefaceri ce alternau neutralitatea cu intervenția, a ajuns să-și fixeze pretențiile într-un sistem de determinații (încheierea unui convenții, alegerea momentului intrării în război, recunoașterea alipirii unor provincii românești). De asemenea, a reușit să facă față unor presiuni de intervenție precipitată, a fost aptă să-și mențină pretențiile teritoriale asupra Cernăuțiului și a Banatului. Analiza ziarului german este pertinentă în privința atitudinii României, mai puțin intuitivă însă cu privire la intransigența premierului român, văzută ca pretext pentru a împiedica intrarea României în război.

„Guvernul român știa totuși ce dorea și pentru a ajunge la scopul dorit a trebuit evident să ducă tratative cu Antanta. Se afirmă chiar că ar fi fost încheiat un acord, al cărui caracter unilateral reprezintă marele triumf al politicii dl Brătianu. În termenii acestui acord intervenția României va avea loc în momentul pe care guvernul român îl va alege, ceea ce va însemna că România nu va merge alături de puterile Antantei decât în cazul unei victorii decisive a armatelor lor. Diplomația Antantei a încercat să împingă România spre o acțiune imediată, dar aceste negocieri nu au ajuns la niciun rezultat, rușii cerând Cernăuțiul pentru ei și tot Banatul pentru Serbia, în timp ce dl Brătianu persista asupra totalității exigențelor sale care, realizate, ar fi condus dintr-o dată la crearea unei României Mari. Nu știm dacă dl Brătianu, pentru a realiza o schimbare de tactică atât de serioasă în politica română, cerea un preț atât de ridicat sau dacă făcea cereri atât de vaste tocmai pentru a împiedica un acord care să oblige România să intre imediat în acțiune. În orice caz România rămâne neutră și nu va interveni²⁹⁸.”

Atenția pe care presa franceză o va acorda intrării României în război se concretizează în pagini întregi dedicate subiectului. Sunt reamintite pretențiile teritoriale ale României, sunt inserate medalioane și portretizări ale regilor, ale membrilor guvernului și principalilor diplomați, artizani ai actului de angajament diplomatic și militar. *Le Petit Parisien* publică mesajul președintelui francez Poincaré adresat regelui Ferdinand al României la momentul declanșării ostilităților. „Paris, 28 august. Majestății Sale, Regele

---

²⁹⁸ *Ibidem.*, „Le gouvernement roumain savait cependant ce qu'il voulait, et pour arriver au but désiré, il a évidemment dû mener des pourparlers avec l'Entente. On affirme même qu'un accord aurait été conclu, dont le caractère unilatéral représente le grand triomphe de la politique de M. Bratianu. Aux termes de cet accord l'intervention de la Roumanie aura lieu au moment que le gouvernement roumain choisirait, ce qui veut dire que la Roumanie ne marcherait avec les puissances de l'Entente que dans le cas d'une victoire décisive de leurs armées. La diplomatie de l'Entente a essayé de déterminer la Roumanie à une action immédiate, mais ces pourparlers n'aboutirent à aucun résultat, les Russes demandent Czernovitz pour eux-mêmes, et tout le Banat pour la Serbie, tandis que M. Bratianu persistait dans la totalité de ses exigences qui, réalisées, auraient du coup conduit à la création de la Grande Roumanie. On ne sait pas si M. Bratianu pour opérer une volte-face si sérieuse dans la politique roumaine, demandait un prix très élevé ou s'il posait de si vastes demandes pour empêcher simplement un accord qui aurait obligé la Roumanie à entrer de suite en action. En tout cas la Roumanie resta neutre et ne bougera pas.”

României. București. În momentul în care poporul român, răspunzând apelului fraților săi oprimați, intră hotărât pe drumul glorios pe care va găsi certitudinea realizării aspirațiilor sale naționale, rog pe Majestatea Voastră să primească pentru Ea și pentru nobila sa țară, urările călduroase ale Franței²⁹⁹.”

Tot prin intermediul presei și al agențiilor de la Londra și din Elveția, este făcută cunoscută starea de spirit din Ungaria cu privire la apropiata intervenție a României. Sunt reamintite reperatele revendicărilor teritoriale, printre care s-a regăsit și Banatul. „Într-un interviu pe care ni l-a dat acum optsprezece luni, și care a fost, pe drept cuvânt, prima proclamație din presa franceză a antantiștilor români, deputatul Diamandi, fratele ministrului României la Petrograd (rolul acestuia din urmă fiind de prim ordin), ne-a enumerat dezideratele compatrioților săi: aceștia vroiau Bucovina, Transilvania, Banatul de Timișoara, Crișana și Maramureșul, adică fațada meridională și parțial fațada septentrională a Carpaților, precum și partea vestică a Alpilor transilvăneni cu o populație de aproape șase milioane de suflete: Austria deține 800.000 de locuitori din aceștia, iar Ungaria mai mult de cinci milioane³⁰⁰.” Temerile sunt în principal legate de pierderile teritoriale și de populații, ce ar urma unei incursiuni victorioase a armatei române dincolo de Carpați. „Putem înțelege tulburarea cabinetului de la Budapesta dacă ofensiva română are loc și dacă ea triumfă – putem lua în calcul această ipoteză – Ungaria ar pierde mai mult de un sfert din populație și din teritoriul său cu orașe ca Timișoara (70.000 de suflete), Cluj (60.000), Brașov (40.000) etc., ea urmând să piardă, de asemenea, și cele mai productive districte miniere³⁰¹.”

De la sfârșitul lunii august 1916 atenția presei se va îndrepta cu prisosință înspre situația de pe noul front deschis de România de-a lungul Carpaților. Știri disparate fac mențiunea intrării armatei române în Banat, de-a lungul Dunării, pe la Orșova și a confruntării dintre armata română și cea germană.

---

²⁹⁹ *Le Petit Parisien*, nr. 14.449 din 29 august 1916, p. 1. „Paris, le 28 août. Sa Majesté le Roi de Roumanie. Bucarest. Au moment où le peuple roumain, répondant à l'appel de ses frères opprimés, entre résolument dans la voie glorieuse où il trouvera la certitude de réaliser ses aspirations nationales, je prie Votre Majesté de recevoir pour Elle et pour son noble pays, les vœux chaleureux de la France.”

³⁰⁰ *Ibidem*, nr. 14.448 din 28 august 1919, p. 1. „Dans une interview qu'il nous donna il y a dix-huit mois, et qui fut, à vrai dire, la première proclamation dans la presse française, des ententistes roumains, le député Diamandy, frère du ministre de Roumanie à Petrograd (et le rôle de ce dernier a été de premier ordre), nous énumérait les desiderata de ses compatriotes: ils voulaient la Bukovine, la Transylvanie, le Banat de Temesvar, la Krichiana et le Maramuresh, c'est-à-dire la face méridionale et une partie de la face septentrionale des Carpathes et le revers ouest des Alpes transylvaines avec une population de près de six millions d'âmes: l'Autriche y compte 800.000 habitants et la Hongrie plus de cinq millions.”

³⁰¹ *Ibidem*. „On comprend donc que le cabinet de Budapest s'émeuve si l'offensive roumaine s'exerce et triomphe – et l'on peut admettre cette conclusion – la Hongrie perdait plus du quart de sa population et de son territoire avec les villes telles que Temesvar (70.000 âmes), Kolosvar (60.000), Brasso (40.000) etc. elle perdrait aussi ses plus riches districts miniers.”

II.2. Polemica româno-sârbă din presa periodică privind miza de adjudecare a Banatului

Asemeni presei de informare, și cea periodică a fost mobilizată pentru cauzele războiului. Din această categorie fac parte revistele literare, istorice, politice, diplomatice, cu apariție săptămânală, lunară sau anuală, care au acordat o atenție deosebită războiului. În studiul nostru am selectat o serie de articole care au tratat pe larg problema Banatului sau au făcut referire la ea, apărând în reviste ca: *La Revue hebdomadaire*, *La Revue des Deux Mondes*, *La Revue de Paris*.

Așa cum am menționat în preambulul acestui capitol, presa periodică a rezervat un spațiu mai generos formulării și exprimării punctelor de vedere române și sârbe referitoare la revendicarea Banatului. Spre deosebire de editoriale și articole, în formate reduse ca dimensiuni, impuse de apariția cotidiană a ziarelor de informare, texte care prezintă analize succinte și judecăți de valoare părtinitoare asupra cererilor teritoriale, studiile științifice sunt mult mai ample și mai riguros redactate. Întinzându-se uneori pe zeci de pagini, formulând cu atenție fiecare aspect al revendicării, conținând câte un aide-memoire al problemei naționale, construind o cazuistică a Banatului sub toate aspectele: istorice, geografice, strategice, demografice, etnice, etice, prospective, articolele științifice au mizat la rândul lor pe forța lor mobilizatoare conform canoanelor propagandistice. Acestea au fost redactate de personalități ale mediului academic și universitar, român, sârb, uneori chiar francez, care se bucurau de o libertate mai mare de expresie.

În mijlocul neliniștilor politico-diplomatice privind implicarea României în conflict, în lunile ianuarie-februarie 1915, au fost organizate la Paris o serie de acțiuni, pentru a promova în mediile influente cultural-științifice cauza națională a României. Manifestările au luat forma unor conferințe, au fost prezentate comunicări, au fost publicate articole, au fost întocmite anchete despre proiectata «Uniune balcanică», toate sub tutela forului de la Sorbona, cu largul concurs al presei.

Publicația franceză *La Revue hebdomadaire* se va angaja astfel în anul 1915 într-o misiune de promovare a intereselor politice și diplomatice ale României, asumându-și o popularizare a realităților românești, mai ales din perspectiva chestiunilor teritoriale. Prin rolul asumat, revista va face dovada unor producții textuale abundente, în care personalități publice și științifice, române și franceze, vor radiografia atât poziția de neutralitate sau de nebeligeranță a României, cât și perspectiva revendicării și obținerii de către aceasta a unora

dintre provinciile românești aflate sub dominații străine. Nu de puține ori în paginile sale, *La Revue hebdomadaire* lasă să transpară politețea față de diferitele misiuni române ce se perindau în capitala franceză, exprimă profunda simpatie purtată cauzei românești, dar menționează și efortul constant depus alături de Comitetul franco-român, aflat sub președenția istoricului Georges Lacour-Gayet, de a produce apropierea României de Franța și de tabăra Alianților.

La Revue hebdomadaire nu găzduiește dezbaterea în privința Banatului din perspectivă unilaterală, ci oferă o pluralitate de viziuni asupra acestei revendicări și pune la dispoziție în paginile sale spațiu editorial cu titlu documentar, atât pentru poziția României, (Constantin I. Istrati, *La Roumanie, son passé, son présent, son avenir*; Jean Cantacuzène, *L'Union Balkanique: la question nationale roumaine et les Roumains d'Autriche-Hongrie*; Nicolae Dașcovici, *L'intervention italienne et l'attitude de la Roumanie jugées par un Roumain*³⁰²), cât și pentru cea a guvernului de la Belgrad (Grégoire Yakchitch, *Le Banat. La Thèse serbe*). Argumentele părților în privința Banatului nu sunt numai diferite, ci adverse, principala polemică construindu-se în jurul părții occidentale a provinciei.

Conștientizând faptul că problema românilor a rămas în câmpul închis al dezbatelor politico-diplomatice și intelectuale, autorii mai sus menționați iau inițiativa publicării unor articole, în care printr-o îmbinare de stiluri, descriptiv și argumentativ, așează fiecare din doleanțele României într-un preambul al revendicării. Aceste încercări au dus la creșterea audienței pretențiilor teritoriale pe care guvernul de la București le punea în contextul războiului. Cititorii francezi ai acestor articole sunt investiți cu încredere, dându-li-se ocazia de a judeca singuri justețea celor prezentate. Iată motivația articolului *L'Union Balkanique: la question nationale roumaine et les Roumains d'Autriche-Hongrie*, scris de Ioan Cantacuzino: „Voi încerca să schițez în linii mari această chestiune a românilor din Austro-Ungaria. Ea este cunoscută în mod incomplet de marele public francez. Pentru a marca întinderea și pentru a demonstra legitimitatea aspirațiilor naționale românești, ar fi suficientă, cred, doar retrasarea evoluției lor istorice. Concluzia logică se va impune de la sine³⁰³.”

---

³⁰² Constantin I. ISTRATI, *La Roumanie, son passé, son présent, son avenir* – rezumatul conferinței susținute pe 4 februarie 1915, la Sorbona, sub egida Comitetului franco-român; Jean CANTACUZÈNE, *L'Union Balkanique: la question nationale roumaine et les Roumains d'Autriche-Hongrie*, în *La Revue hebdomadaire*, nr. 12 din 20 martie 1915, pp. 254-303; Nicolae DAȘCOVICI, *L'intervention italienne et l'attitude de la Roumanie jugées par un Roumain*, articol publicat în *Les Annales des nationalités* și preluat în *La Revue hebdomadaire*, nr. 26 din 26 iunie 1915, pp. 549-556.

³⁰³ Jean CANTACUZÈNE, *L'Union Balkanique...*, p. 258. „Je vais essayer d'esquisser à larges traits cette question des Roumains d'Autriche-Hongrie. Elle est imparfaitement connue du grand public français. Pour marquer l'étendue et démontrer la légitimité des aspirations nationales roumaines, il suffira, je crois, d'en retracer l'évolution historique. La conclusion logique s'imposera d'elle-même.”

Această lucrare are la bază textul folosit ca suport în cadrul conferințelor și prelegerilor susținute pe parcursul lunilor ianuarie și februarie 1915, din care au mai fost publicate variante prescurtate și fragmente în presa cotidiană, exemplu în acest sens fiind articolul *Les Roumains d'Autriche-Hongrie* apărut în *La Lanterne*³⁰⁴.

După o contextualizare schematică a României ca țară aparținătoare a Peninsulei Balcanice și motivația redactării unui astfel de studiu, prezentată mai sus, doctorul Cantacuzino structurează conținutul în mai multe părți privind: proporțiile procentuale ale românilor în cele cinci provincii aflate sub dominația austro-ungară – Transilvania, Bucovina, Maramureș, Banatul de Timișoara și Crișana; retrasarea trecutului istoric, originea românilor, migrațiile, formarea principatelor, luptele contra turcilor, prefacerile din perioada modernă și lupta națională; diversele influențe exercitate asupra poporului român; persecuțiile de toate felurile pe care românii le-au îndurat cu stoicism, cu deosebire în Transilvania.

Una din părțile acestui studiu pune în valoare amplitudinea fenomenului de rezistență a românilor indiferent de conjunctura istorică. Într-un mod sugestiv se recurge la registrul lingvistic pentru a demonstra permanenta propensiune a locuitorilor acestor provincii, aflate sub dominația austro-ungară, către menținerea caracterului indentitar românesc. „*Puține exemple pun în valoare puternica vitalitate a națiunii române. « Atunci când o româncă a intrat într-o casă, spune un proverb sârb, atunci locuința întreaga se românizează. » Lucru surprinzător, același proverb se regăsește la croați și polonezi.*”³⁰⁵ Iată cum printr-o simplă expresie ideomatică se transmite altor popoare, aflate sub dominații străine, forța de rezistență a poporului român.

Pentru prezentarea delicată a procentelor diferitelor naționalități din provinciile revendicate, Ioan Cantacuzino recurge la un tertip, sugestia. Asemeni unei descrieri de călătorie, autorul pare să desfășoare o hartă în fața cititorilor săi, identificând centrul și marginile ținuturilor în cauză. Astfel spațiul românesc care este traversat imaginar, devine din ce în ce mai străin pe măsura distanțării de centru. În privința Banatului, apropierea de arcul carpatic asigură preponderența elementului românesc, iar depărtarea presupune mixțiuni cu sârbi și germani, datorate colonizărilor.

„Pe măsură ce ce ne apropiem de periferia ținutului românesc spre vest sau spre nord, vedem grupurile de români răbindu-se sau elemente străine infiltrându-se în rândul lor. Așadar ansamblul teritoriului este înconjurat de o zonă mixtă, în care, în ciuda prezenței

³⁰⁴ Idem, *Les Roumains d'Autriche-Hongrie*, în *La Lanterne*, nr. 13.714 din 9 februarie 1915, pp. 1-2.

³⁰⁵ Jean CANTACUZÈNE, *L'Union Balkanique...*, p. 268. „*Peu d'exemples mettent en valeur la puissante vitalité de la nation roumaine. « Quand une femme roumaine est entrée dans une maison, déclare un proverbe serbe, la maison entière devient roumaine. » Chose curieuse, le même proverbe se retrouve chez les Croates et chez les Polonais.*”

unor numeroase elemente românești, elementele străine ajung să predomine: sârbii și germanii spre extremitatea orientală a Banatului, în unghiul format la confluența Tisei și a Dunării...³⁰⁶” Astfel, încă de la început, această viziune asupra teritoriului unei anumite provincii și a celor care o locuiesc în contextul publicării unui studiu despre românii din Austro-Ungaria schimbă radical sensul revendicării Banatului. Bănuiala pe care sârbii ar fi putut-o avea în privința abordării, aceea de înălțare a elementului românesc la demnitatea de singura și principala demnitate a spațiului bănățean, este risipită prin pasajul oferit ca exemplu. Existența sârbilor și a germanilor este afirmată răspicat, fiind recunoscută chiar preponderența lor în spațiul oriental.

Numai după ce i-au fost date cititorului aceste repere spațiale și i-a fost conturată zona de interferență, acesta poate fi pus în fața unor date statistice. Raportul procentual al românilor și sârbilor între est și vest este urmarea dislocărilor de populații produse în această margine a Imperiului habsburgic. Deși pe ansamblul regiunii românii îi depășesc ca pondere pe sârbi, totuși atunci când se urmărește repartizarea pe comitate, se remarcă reversibilitatea celor două entități. Revendicarea de către guvernul de la București a Torontalului poate fi ușor contestată sub acest aspect numeric.

„Să notăm, de asemenea, că în Banat, românii reprezintă 38,9% din populația totală, iar sârbii doar 18%. Dacă totuși am studia din aproape repartitia acestor două naționalități, ne-am da seama cu ușurință de faptul că românii dețin superioritatea în partea orientală a provinciei (73% români față de 3% sârbi), în timp ce în extremitatea occidentală (comitatul Torontal) proporția este inversă (români 3%, sârbi 32%, germani 27%)³⁰⁷.”

Anunțând prin titlu că va trata problematica românilor din Austro-Ungaria, Cantacuzino nu putea ocoli subiectul tratamentului și a persecuțiilor de care au avut parte cu deosebire locuitorii Transilvaniei, pe tot parcursul stăpânirii străine, fie sub aspect național, identitar românesc – limba română, costume și cântece populare, școlar, electoral, politic etc. Poporul român a reușit să supraviețuiască oricăror vicisitudini, ieșind de fiecare dată fortificat, înnoit, reușită datorată caracterului său și a forței sale de rezistență.

---

³⁰⁶ *Ibidem*, pp. 270-271. „À mesure que nous nous rapprochons de la périphérie du pays roumain vers l'ouest ou vers le nord, nous voyons des groupements roumains s'espacer de nouveau ou s'infiltrer d'éléments étrangers. L'ensemble du territoire se trouve de sorte cerné par une zone mixte dans laquelle, malgré la présence de nombreux éléments roumains, les éléments étrangers finissent par prédominer: Serbes et Allemands vers l'extrémité orientale du Banat, dans l'angle formé par le confluent de la Theiss et du Danube...”

³⁰⁷ *Ibidem*, p. 274. „Notons aussi que dans le Banat, les Roumains représentent 38,9 pour 100 de la population totale et les Serbes 18 pour 100 seulement. Si néanmoins l'on étudie de plus près la répartition de ces deux nationalités, l'on se rend aisément compte que les Roumains l'emportent de beaucoup dans la partie orientale de la province (73 pour 100 de Roumains contre 3 pour 100 de Serbes), tandis que vers l'extrémité occidentale (arrondissement de Torontal) la proportion est inverse (Roumains, 3 pour 100; Serbes, 32 pour 100; Allemands 27 pour 100).”

„Românul nu piere”, spune un vechi dicton izvorât din această noțiune de rezistență etnică pe care a dezvoltat-o, în sânul conștiinței populare, lungă practică a nenorocirii. În fapt, puține fenomene istorice sunt atât de impresionante asemeni destinului acestei națiuni, insulă pierdută într-un ocean de rase străine, lovită de potopul de invazii barbare venite din est și din nord, învingând până la urmă, fără să renunțe vreodată, în ciuda tuturor împrejurărilor voite sau nevoite, ridicate spre ruina sa. De sub lovitura persecuțiilor ungare, individualitatea sa, din contră, s-a ridicat mai puternică, mai lucidă decât vreodată³⁰⁸.”

Raportarea lui Ioan Cantacuzino la obiectul revendicării, Banatul, pare firească. Remarcăm lipsa tonului de încrâncenare în solicitarea de teritorii, opiniile lui sunt exprimate detașat, justificându-le pe baza principiilor incontestabile ale majorității și ale echității. În logica sa mergea pe principiul de a renunța la cât este necesar pentru a nu fi nevoiți să piardă mai mult, venită parcă dintr-o înțelepciune populară: „Mulțumește-te cu puțin, ca să ai mult!” Atitudinea aceasta pare să aibă și un caracter preventiv: se dorește evitarea creării unei chestiuni ca cea a Alsaciei-Lorene, de disputare teritorială între Franța și Germania și de deschidere a unei competiții între România și Serbia. Simpla ipoteză de revendicare integrală a Banatului este exclusă, întrezărindu-se ca un permanent pretext de tensiune frontalieră între vecini. Ioan Cantacuzino prezintă în detaliu, fără rețineri, provinciile asupra revendicării cărora nu există nicio urmă de îndoială, nu se pot face niciun fel de obiecții.

„Orice ar fi, teritoriile pe seama cărora nu este posibilă nicio contestație sunt următoarele: a) Transilvania în totalitate; b) partea meridională a Maramureșului până la Tisa [...]; c) toată partea orientală a Crișanei [...]; d) partea orientală a Banatului; partea occidentală, cuprinsă între Timiș și Tisa, are o populație în majoritate sârbă: cursul Timișului, afluent al Dunării, delimitează destul de bine cele două teritorii; e) sudul și estul Bucovinei. [...] revendicările românești, așa cum tocmai le-am formulat, nu sunt decât perfect echitabile și perfect calculate; numeroase insule românești, pierdute în teritoriul ungar sau sârb, vor ajunge în acest fel să fie sacrificate. Preferăm acest lucru, în locul pericolului care ar exista, dacă s-ar crea la frontierele noastre o nouă chestiune ca Alsacia-Lorena³⁰⁹.”

---

³⁰⁸ Idem, *Les Roumains d'Autriche-Hongrie*, p. 2. „« Românul nu pere », le Roumain ne périt, dit un vieux dicton issu de cette notion de résistance ethnique qu'a développée, au fond de la conscience populaire, la longue pratique du malheur. Et de fait peu de phénomènes historiques sont aussi saisissants que celui de la destinée de cette nation, îlot perdu dans un océan de races étrangères, battu par le flot des invasions barbares venues de l'Est et du Nord, et triomphant quand même, sans jamais abdiquer, de tous les facteurs accidentels ou conscients ligués pour sa ruine. Sous le coup des persécutions hongroises, son individualité, s'est au contraire redressée plus forte, plus lucide que jamais.”

³⁰⁹ Jean CANTACUZÈNE, *L'Union Balkanique...*, pp. 300-301. „Quoi qu'il en soit, les territoires au sujet desquels la contestation n'est pas possible sont les suivants: a) la Transylvanie tout entière; b) la portion méridionale du Maramuresh jusqu'à Theiss [...]; c) toute la portion orientale de la Crishana [...]; d) la portion orientale du Banat, la portion occidentale, comprise entre le Temes et la Theiss, ayant une population en

Am putea specula chiar că profesorul universitar Ioan Cantacuzino era, nu întâmplător, mesagerul unui anumit curent de opinie promovat, încă discret de Take Ionescu, privind o revendicare parțială a Banatului. Acesta preda la Universitatea din București, acolo unde era rector fratele liderului conservator-democrat, Toma Ionescu; de asemenea era membru al „Acțiunii Naționale”, ce urmărea răsturnarea guvernului liberal și intrarea grabnică în război³¹⁰.

După expunerea poziției românești în privința Banatului așa cum este ea surprinsă în *La Revue hebdomadaire*, vom încerca să pătrundem în resorturile discursului lui Grgur Jakšić³¹¹ (Grégoire Yakchitch, *Le Banat. La Thèse serbe*) și să descoperim argumentele pe care s-a construit teza sârbă a revendicării acestei provincii. Datorită rigorii construcției acestui studiu și faptul că sunt luate în discuție toate aspectele posibile ale revendicării Banatului, lucrarea profesorului sârb va lua și forma unei broșuri: *Le Banat*, Édition spéciale de la *Revue hebdomadaire*, Paris, Typographie Plon-Nourrit et Cie, 1915.

Încă de la început, incursiunea istoricului sârb apare ca o pledoarie și, în același timp, ca o necesitate de a face cunoscută și vocea sârbilor, în contextul în care Banatul ocupa deja de ceva vreme centrul discuțiilor diplomatice și capta atenția presei franceze³¹². După o scurtă menționare a limitelor naturale și a originii semantice a cuvântului care a dat denumirea provinciei, este explicată sintagma « le Banat de Temesvar » (Banatul de Timișoara), aceasta fiind frecvent folosită datorită asocierii cu orașul Timișoara, centrul economic și politic al regiunii³¹³.

În privința schițării profilului geografic al Banatului remarcăm construirea unui discurs antitetice: între partea occidentală, de câmpie și partea orientală, muntoasă. Datorită stabilirii târzii, în etape succesive, a sârbilor în partea joasă, mlăștinoasă a regiunii, aceștia au fost nevoiți să supraviețuiască în condiții mai vitrege decât românii, urmași ai dacilor și romanilor, care s-au retras la adăpostul munților, ferindu-se de confruntările cu migratorii primului mileniu. Jakšić pune doar pe seama virtuților sârbilor transformarea Banatului din secolul al XVIII-lea, dintr-o regiune mlăștinoasă, într-una fertilă, fără a aminti de coloniștii

---

majorité serbe: le cours du Temes, affluent du Danube, délimite assez exactement les deux territoires; e) le sud et l'est de la Bukovine [...]. Les revendications roumaines, telles que je viens de les formuler, n'ont rien que de parfaitement équitable et de parfaitement mesuré; de nombreux îlots roumains, perdus en pays hongrois ou serbe, se trouveront de la sorte sacrifiés. Nous préférons cela au danger qu'il y aurait à reconstituer à nos frontières une nouvelle question d'Alsace-Lorraine.”

³¹⁰ Anastasie IORDACHE, *Take Ionescu*, București, 2001, p. 203.

³¹¹ Grégoire Yakchitch/Yakschitch (Grgur Jakšić), 1871-1955, istoric sârb, susține, în 1907, o teză de doctorat cu titlul *L'Europe et la résurrection de la Serbie (1804-1834)*, la Facultatea de Litere a Universității Sorbona din Paris, fost consul sârb la Lyon.

³¹² Grégoire Yakchitch, *Le Banat. La Thèse serbe (avec une carte)*, în *La Revue hebdomadaire*, nr. 32 din 7 august 1915, p. 100.

³¹³ *Ibidem*, pp. 100-101.

germani, principalii artizani ai lucrărilor de asanare. „Acest pământ este o cucerire relativ recentă a omului. De fapt, colonul sârb este cel care, implantat în acest deșert plin de noroi de către suveranii Ungariei și de cei ai Austriei, a asanat solul, a săpat rigole sau canale de drenaj și a făcut din această zonă o regiune locuibilă și fertilă³¹⁴.”

Dacă în pledoariile românilor perspectiva geografică se individualizează, făcând recurs la argumente precum unitatea teritoriului și conturarea limitelor naturale, în discursul sârbesc se amintește, din punct de vedere spațial, de expunerea capitalei: „în fața Belgradului și al regatului actual al Serbiei, Banatul este partea cea mai joasă a acestei mari căldări”³¹⁵. Am putea compara astfel cele două abordări spațiale în discursul de revendicare a Banatului: cea sârbească – opozitivă, construită pe ideea de desprindere a părții occidentale, recunoscând o zonă mediană de interferență și de întrepătrundere de populații, cea românească – integrativă, cu imaginea proiectată a unui tot unitar, excluzând orice diviziune teritorială.

Jakšić își continuă expunerea luând ca reper harta Banatului prezentată la Paris, la începutul anului 1915, de către delegația română politico-culturală. Documentul cartografic, realizat la București de specialiști în domeniu, întărește faptul că partea occidentală a Banatului este sârbă, întrevăzându-se astfel posibilitatea de a fi obținută de către Serbia. Astfel în acea perioadă discursul românesc justifica și consfințește așteptările sârbilor. „Această diviziune naturală a Banatului, pe care tocmai am insistat, a fost până în aceste ultime zile admisă de toată lumea, chiar și de români. În februarie 1915, delegații oficiali de la București aduceau publicului și guvernului francez o hartă etnografică întocmită de geografi români, pe baza statisticilor românești și imprimată la București. Pe această hartă, toată partea occidentală a Banatului era marcată ca fiind sârbă. Emisarii de la București cereau ca ea să servească drept bază a oricărei negocieri și ca orice teritoriu în care predomina elementul românesc să fie anexat României, iar orice teritoriu în care predomina elementul sârbesc, Serbiei. Se stabilise în acest fel. Din mărturia profesorilor, parlamentarilor și diplomaților români care compuneau această savantă delegație rezultă că «partea occidentală a Banatului nu putea și nu trebuia să fie decât sârbă»³¹⁶.” Ceea ce

---

³¹⁴ Ibidem, p. 101. „Cette terre est une conquête relativement récente de l’homme. Ce fut, en effet, le colon serbe, implanté dans ce désert fangeux par les souverains de Hongrie et d’Autriche, qui assécha le sol, creusa les rigoles ou les canaux d’assèchement et fit de ce pays une terre habitable et fertile.”

³¹⁵ Ibidem, „en face de Belgrade et du royaume actuel de Serbie, le Banat est le fond le plus creux de cette grande cuvette.”

³¹⁶ Ibidem, p. 102. „Cette division naturelle du Banat, sur laquelle je viens d’insister, a été, jusqu’à ces jours derniers, admise par tout le monde et même par les Roumains. En février 1915, les délégués officiels de Bucarest apportaient au public et au gouvernement français une carte ethnographique dressée par les géographes roumains, sur les statistiques roumaines, et imprimée à Bucarest. Sur cette carte, toute la partie occidentale du Banat était teinte serbe. Les envoyés de Bucarest demandaient qu’elle fût prise comme base de toute négociation et que tout territoire où prédominait l’élément roumain fût annexé à la Roumanie et tout

incriminează autorul sârb prin această scurtă prezentare a poziției românești din februarie 1915 este tocmai trecerea de la un sistem de valori la altul, datorită modificării raportului de forțe și a întrevederii unei conjuncturi internaționale mai favorabile de revendicare a Banatului.

Astfel pe 20 martie 1915, doctorul Ioan Cantacuzino, profesor al Universității din București și membru al Academiei române, prezenta în paginile aceleiași prestigioase publicații franceze un articol³¹⁷ despre aspirațiile teritorial-naționale ale României. Jakšić folosește justificarea proprie a doctorului Cantacuzino, referitoare la principiul naționalităților: „*care sunt, dintre teritoriile Austro-Ungariei, cele pe care România le poate pretinde în mod legitim, astel încât să nu atingă la ceilalți acest principiu al naționalităților de la care ea însăși se reclamă*”³¹⁸. Sunt aduse ca și argument concluziile enunțate în cadrul aceluiași studiu: România ar putea revendica doar *partea orientală a Banatului*, cu mențiunea că „*partea occidentală a acestei provincii are o populație sârbească în majoritate*”³¹⁹. Nu la fel vor evolua lucrurile puțin mai târziu, când treptat optica promotorilor români ai cauzei naționale din Franța se va schimba în privința Banatului.

În sprijinul aceleiași teorii a unui Banat oriental sârbesc este invocat studiul cu titlul: „Condițiile unei intervenții române” („*Les conditions d’une intervention roumaine*”)³²⁰ din *La Revue de Paris*, publicat de profesorul Emmanuel de Martonne, specialist în problemele românești. Expunerea principiilor acestuia a avut ca suport o hartă cu zone hașurate asupra cărora România ar fi putut emite pretenții, limitele fiind împinse până la un maxim posibil. De asemenea, a fost marcată printr-o cruciuliță frontiera ce trebuia să fie imputată Ungariei: și în acest caz partea occidentală a Banatului era scoasă de pe lista posibilelor revendicări române³²¹. „*Toată partea occidentală a Banatului era, parțial, exclusă din cadrul unei Români Mari prezente sau viitoare*”³²². Este concluzia pe care a expus-o de Martonne în fața Societății de geografie, pe 7 martie 1915.

Exprimarea de către români a unor pretenții teritoriale privind o revendicarea integrală a Banatului, este de dată recentă, susține Grgur Jakšić. „*Doar de două luni anumiți*

---

territoire où prédominait l’élément serbe, à la Serbie. Il en fut ainsi décidé. De l’aveu des professeurs, parlementaires et diplomates roumains qui composaient cette savante délégation «la partie occidentale du Banat ne pouvait et ne devait être que serbe».”

³¹⁷ Jean CANTACUZÈNE, *L’Union Balkanique...*, pp. 254-303.

³¹⁸ Grégoire YAKCHITCH, *op. cit.*, p. 102. „*quels sont, parmi les territoires d’Autriche-Hongrie, ceux auxquels la Roumanie peut légitimement prétendre, c’est-à-dire sans froisser chez les autres ce principe des nationalités dont elle-même se réclame.*”

³¹⁹ *Ibidem*, „*la portion occidentale de cette province a une population en majorité serbe.*”

³²⁰ Emmanuel de MARTONNE, *Les conditions d’une intervention roumaine* în *La Revue de Paris* din 15 mai 1915, pp. 430-449.

³²¹ Grégoire YAKCHITCH, *op. cit.*, p. 102.

³²² *Ibidem*, p. 103. „*toute la partie occidentale du Banat était, pareillement, exclue de toute grande Roumanie de présent ou de l’avenir.*”

*publiciști și oameni politici români se complac în a reface într-o manieră proprie istoria și etnografia Banatului*³²³.” În același registru de „noutate”, autorul menționează și punctul de vedere istoric enunțat de specialiști, privind originea exclusiv românească a provinciei. Aproape imediat, profesorul sârb găsește o contrapondere. În sprijinul refacerii portretului istoric al Banatului sunt aduse lucrări publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea, cum ar fi cea a lui Émile Picot, *Les Serbes de Hongrie. Leur histoire, leurs privilèges, leur Église, leur état politique et social*, Paris, 1873, cea a lui Alexandru Xenopol, *Histoire des Roumains de la Dacie trajane*, Paris, 1892, ediție în 2 volume, cea a lui Jovan Radonitch, *Les Serbes de Hongrie*, Niș, 1915, la acea dată fiind cunoscută doar ediția în limba sârbă³²⁴.

Conform acestor studii, primii locuitori ai regiunii au fost dacii, retrași spre munți datorită presiunii migratorilor și lăsând loc maselor slave sosite în zonă, între Tisa și Dunăre, în secolul al VI-lea. Sunt menționați maghiarii, care spre sfârșitul secolului al IX-lea sosesc în Panonia din stepele Asiei și care reușesc ca până în secolul al XI-lea să domine regiunile învecinate. Încă din această perioadă documentele îi consemnează pe sârbi, care, împinși de turci, vor migra spre Ungaria meridională până în secolul al XIV-lea. Constantele amenințări la limitele provinciilor meridionale l-au determinat pe regele Ungariei să solicite serviciul sârbilor, despotul Serbiei din acea perioadă, Stefan Lazarević (Stephane Lazarevitch), primind în 1414, demnitatea de mare jupan sau guvernator al actualului departament Torontal. Se face mențiunea unui succes al său, Đurađ Branković (Georges Brankovitch), care achiziționează domenii în interiorul viitoarelor comitate Timiș și Caraș. Cea de a doua cucerire a Serbiei de către turci, în 1459, provoacă noi și importante migrații pe malurile stângi ale Savei și ale Dunării. Este dat cu titlul de exemplu anul 1480, când mai bine de 60.000 de sârbi părăsesc Serbia pentru a se instala în Srem și în Banat³²⁵.

Aceste așezări succesive ale sârbilor în diferite zone ale Banatului sunt justificate de Grgur Jakšić prin denumirile slave ale diferitelor așezări, forme de relief și râuri, dar și prin numeroasele instituții bisericești. Astfel bisericii naționale sârbe îi sunt atribuite 11 mănăstiri, alături de episcopiile de la Becicherecu Mare, Lipova, Ianova, Timișoara și Vârșeț. *„Această situație le permite sârbilor din Banat nu doar să-și conserve conștiința națională intactă, dar*

---

³²³ *Ibidem*, p. 103. „Ce n'est que depuis deux mois que certains publicistes et hommes politiques roumains se plaisent a refaire à leur façon l'histoire et l'ethnographie du Banat.”

³²⁴ *Ibidem*.

³²⁵ *Ibidem*, pp. 103-105.

să o și dezvolte și să țintească astfel mai sus la emancipare și la completa sa independență³²⁶.”

Sunt notate apoi, rând pe rând: recucerirea Banatului și a Serbiei septentrionale din 1718, organizarea lor într-o marcă militară, colonizările germanilor catolici și a lorenților francezi. Este subliniat cu deosebire războiul de 7 ani (1756-1763) deoarece pe baza lucrărilor istorice menționate anterior, Jakšić a lansat estimarea conform căreia sârbii ar fi format jumătate din armata austriacă. Masivele colonizări făcute de împărăteasa Maria-Tereza au antrenat pierderea de către sârbi a unora din privilegii. Sunt amintite pe scurt două prefaceri importante în provincie: revoluția de la 1848 și crearea în 1860 a Voievodinei sârbe³²⁷.

După această proiecție istorică a sârbilor din Banat de-a lungul secolelor, perspectiva este schimbată și se trece la comparația contrastantă. Multiplele evenimente istorice invocate sunt dovada permanenței sârbești în partea occidentală a Banatului, în timp ce urma românilor nu poate fi detectată aici. Limitele legitime unde se găsesc cu adevărat românii sunt cele orientale. „În această parte a Banatului, în care se contestă toată această activitate a sârbilor, istoria nu face nicio mențiune a românilor. Retrăgându-se, încă de la invazia barbarilor, spre Carpați, ei s-au fixat în munți, pe frontierele Transilvaniei și ale Valahiei. Toate documentele istorice în care se regăsește mențiunea românilor din Banat se leagă doar de partea sa orientală, muntoasă, mai ales de zonele Severinului, Caransebeșului, Lugojului etc³²⁸.” În sprijinul celor afirmate, este folosit un document menționat de Nicolae Iorga în lucrarea sa: *La Question roumaine en Autriche et en Hongrie*, publicată în 1915. „În 1584, iezuiții din Transilvania constată că « dacă trebuie să cunoști limba română pentru a călători în partea Lugojului și a Caransebeșului, pentru a merge la Timișoara trebuie să știi sârba »³²⁹.” Începând cu acest argument al istoricului român, Grgur Jakšić exploatează toate circumstanțele care i-ar putea fi favorabile în logica sa: în secolul al XVII-lea, domnitorul Șerban Cantacuzino, intuind destrămarea provinciilor ocupate de turci, solicită la Budapesta recunoașterea dreptului de anexare a Lugojului, Caransebeșului, Mehadiei și Lipovei. Este

---

³²⁶ *Ibidem*, p. 106. „Cette situation permet aux Serbes du Banat non seulement de conserver leur conscience nationale intacte, mais aussi de la développer et de tendre plus haut, à l'affranchissement et à l'indépendance complète.”

³²⁷ *Ibidem*, p. 107.

³²⁸ *Ibidem*, „Dans cette partie du Banat, où l'on conteste toute cette activité des Serbes, l'histoire ne fait aucune mention des Roumains. S'étant retirés, dès l'invasion des barbares, vers les Carpathes, ils s'étaient fixés dans les montagnes, sur les frontières de la Transylvanie et de la Valachie. Tous les documents historiques où l'on trouve mention des Roumains du Banat se rattachent uniquement à sa partie orientale, montagneuse, notamment aux contrées de Severin, Karansebes, Lugos etc.”

³²⁹ Nicolae IORGA, *Question roumaine en Autriche et en Hongrie*, Bucarest, 1915, p. 43. „En 1584, les jésuites de Transylvanie constatent que, «s'il faut connaître le roumain pour voyager du côté de Lugoj et de Karansebes, il faut savoir le serbe pour aller à Temesvar».”

menționată doar această limită de-a lungul Carpaților și nimic altceva din Banat. „*De ce această omisiune, dacă nu din cauza faptului că aceste ținuturi nu erau românești*³³⁰?” Sunt luate apoi ca și reper alte evenimente: apariția orașelor românești în secolul al XVIII-lea, argumentată de Nicolae Iorga, separația bisericească din 1864, când românii se aleg cu o singură episcopie, la Caransebeș, iar sârbii cu două, la Timișoara și la Vârșeț. Guvernele de la Viena și Belgrad au considerat întotdeauna Banatul de câmpie ca fiind o provincie sârbească, iar autorii maghiari în ciuda animozităților față de sârbi folosesc frecvent denumirea de *raczsag*, țară a sârbilor.

Această înșiruire de informații esențializate este secundată de poziția geografului francez Emmanuel de Martonne, care restrânge pretențiile teritoriale pe care le-ar putea formula România doar la limita exterioară a arcului carpatic. Interfațarea argumentelor istorice ale drepturilor sârbe asupra Banatului occidental cu poziția specialiștilor francezi are, pe lângă conotația de prestanță cu care se încarcă, și menirea de a descuraja orice contestare din partea românilor. „*De Martonne nu spusese deja în comunicarea sa din cadrul Societății de Geografie, că tot trecutul românilor îi leagă de Carpați, loc al cristalizării rasei lor, și că de această parte ei trebuie înainte de toate să-și formuleze revendicările*³³¹?”

Se reproșează specialiștilor români care au luat poziție pentru Banat că nu pătrund și nu interpretează revendicarea provinciei decât pe baza unor date reductibile: cifre și statistici. Fără să dispună de argumente istorice solide, aceștia nu au avut la îndemână decât recensământurile ungurești, pline de omisiuni și adăugiri voite. Lui Ioan Cantacuzino i se impută faptul că folosește statisticile maghiare pentru cele trei districte în ansamblu (592.049 români și 284.329 sârbi) și nu separat, lui Nicolae Dașcovici lansarea prea vagă a afirmației cum că „*jumătate din populație este română*”, iar lui Nicolae Basilescu faptul că recurge la aproximație „*populația totală a Banatului este în foarte mare majoritate românească, chiar 80%*.”³³²

Se susține că înșiși specialiștii români cataloghează ca lipsită de temei legitim revendicarea părții de câmpie a Banatului. Însă în continuare România aspiră la această zonă, pentru care Nicolae Dașcovici aduce în compensație populația românească de pe Valea Timocului. „*S-a stabilit prin cifre că românii sunt mai puțin numeroși în Banatul de câmpie și în consecință cererea lor de a anexa tot Banatul la România nu este fondată. De N. Dașcovici,*

---

³³⁰ Grégoire YAKCHITCH, *Le Banat...*, p. 107. „*Pourquoi cet oubli, si ce n'est que ces pays n'étaient pas roumains?*”

³³¹ *Ibidem*, p. 109. „*M. de Martonne n'a-t-il pas déjà dit, dans sa communication à la Société de Géographie, que tout le passé des Roumains les rattache aux Carpathes, lieu de cristallisation de leur race, et que c'est de ce côté que doivent, avant tout, porter leurs revendications?*”

³³² *Ibidem*, p. 115.

pe de o parte, recunoaște că ocuparea acestei provincii de către România ar fi o ignorare a principiului naționalităților în detrimentul sârbilor, dar amintește pe de altă parte că există « o populație de origine română » în Serbia, care locuiește « pe valea Timocului », că « vorbește doar româna » și că depășește cifra de 300.000...³³³»

Grgur Jakšić se declară împotriva acestui troc. Nu contestă existența unei populații românești în Serbia, dar face apel la aceleași statistici ungurești pentru a releva faptul că cifrele sunt mult mai mici: 122.429 suflete. Restrângând puțin arealul acestei populații, la partea muntoasă a Serbiei orientale, între valea Timocului, a Dunării și a Moravei, profesorul sârb afirmă că stabilirea românilor aici a fost una interesată și nu una impusă. Ei au emigrat din comitatul Caraș datorită regimului special (kraina) de pace și securitate care domnea aici, a scutirilor. În privința acestei populații s-a pronunțat și geograful Emmanuel de Martonne, sesizând că ea era lipsită de conștiință națională și că nu reclama în vreun fel emanciparea³³⁴.

„În aceste condiții vedem bine că nu este loc pentru niciun « schimb ». Nu ne putem târgui în privința cedării unei populații sârbe din Banat, conștientă până la cel mai înalt grad de naționalitatea ei, foarte civilizată și foarte prosperă, în schimbul unei populații române imigrată în Serbia și animată de simțăminte sârbe³³⁵.”

Sunt emise și judecăți de valoare asupra unor lucrări mai vechi, ale căror argumente ar putea folosi unei justificări în contextul revendicării actuale a Banatului. Printr-o notă de subsol este criticată și catalogată drept produs al șovinismului românesc broșura lui Émile Staïco, *Roumains et Serbes, conférence donnée le 7 décembre 1911, à la section de Paris de la Ligue pour l'Union intellectuelle de tous les Roumains*³³⁶.

Punctului de vedere economic, susținut de partea română, i se aduce contraargumentul sârbesc: „Partea românească a Banatului este muntoasă și deci puțin fertilă; ne trebuie deci, spun ei, partea sârbească mai fertilă și mai productivă³³⁷!” Acceptarea unui astfel de principiu în delimitarea Banatului ar reprezenta pentru Aliați asumarea unei riscante decizii. În baza acestui argument, pragmatic în esența lui, s-ar crea un

³³³ Ibidem, pp. 115-116. „Il est établi par les chiffres que les Roumains sont moins nombreux que les Serbes dans le Banat plat et que par conséquent, leur demande d'annexer tout le Banat à la Roumanie n'est pas fondée. M. N. Dașcovici reconnaît bien d'ailleurs que l'occupation de cette province par la Roumanie serait une méconnaissance du principe des nationalités au détriment des Serbes, mais il rappelle d'autre part qu'il y a «une population d'origine roumaine» en Serbie, qu'elle habite «la vallée du Timok», qu'elle parle «seulement le roumain» et qu'elle dépasse le chiffre de 300.000...”

³³⁴ Ibidem, pp. 116-117.

³³⁵ Ibidem, p. 118. „Dans ces conditions on voit bien qu'il n'y a aucun « échange » à faire. Nous ne pouvons pas faire un marché consistant à céder la population serbe du Banat, consciente au plus haut degré de sa nationalité, très civilisée et très prospère, contre une population roumaine immigrée en Serbie et animée de sentiment serbe.”

³³⁶ Ibidem, p. 116.

³³⁷ Ibidem, p. 118. „La partie roumaine du Banat est montagneuse et peu fertile; il nous faut donc, disent-ils, la partie serbe plus fertile et plus riche!”

precedent prin care chiar și germanii ar putea solicita regiuni franceze ca Champagne sau Franche-Comté, și de ce nu Belgia în totalitate.

Dacă ar fi privită împărțirea Banatului din perspectivă militară și strategică, opinia sau mai degrabă temerea diplomației românești ar putea fi înțeleasă. Dar așa cum România dădea asigurări în privința menținerii unui climat de pace în preajma capitalei Belgrad în condițiile în care frontiera ar fi stabilită pe Dunăre, așa și Serbia putea oferi garanții pentru punctele de confluență ale râurilor românești în interiorul unei posibile granițe sârbești. Tocmai pentru a da dovadă de o bună înțelegere este expusă neliniștea românilor privind implicațiile militare și de apărare ale unei eventuale granițe convenționale, care i-ar îndepărta de Dunăre. *„Banatul, dacă ar fi împărțit între România și Serbia, gurile râurilor « românești » (cum ar fi Mureș, Timiș, Caraș) care se varsă în Tisa sau Dunăre, ar rămâne în mâinile sârbilor și ar reprezenta o amenințare pentru pacea dintre cele două țări³³⁸.”*

Dacă temerea lor ar putea fi înțeleasă, li se reproșează totuși românilor că ar dezvolta în secret o anumită duplicitate: dorința de a beneficia de foloasele agricole ale Banatului de câmpie din rațiuni economice, ca același teritoriu să fie împins și mai mult înspre Dunăre din motive strategice. Argumentația este considerat ca fiind *„specioasă, înșelătoare, aparentă”*, Grgur Jakšić extrapolează în aceeași manieră, spunând despre Rin sau Ron că ar putea fi considerate fluvii elvețiene sau Dunărea ar putea fi doar germană, pentru ca țările deținătoare ale izvoarelor să poată solicita și gurile de vărsare. Ar deranja finalitatea unui astfel de experiment, în eventualitatea absurdă în care ar fi permis, dar îngrijorează în această perioadă de negocieri benigna desfășurare și înșiruire a argumentațiilor. *„Ei (românii) afirmă că, dacă sârbii vor avea în Banatul occidental Tisa și Dunărea, frontiera din această zonă între România și Serbia va fi « artificială », iar românii s-ar afla în inferioritate față de sârbi.”³³⁹* Este și motivația în numele căreia se justifică poziția atât de dură a profesorului sârb. Pentru acesta, întreaga construcție argumentativă a românilor pentru revendicarea Banatului ia conturul unei utopii, de unde și tonul ironic de pe final. *„S-a mai pomenit vreodată să fie reclamată câmpia pentru a apăra muntele³⁴⁰?”*

În același plan al argumentelor strategice și militare, este demontată poziția profesorului român Nicolae Basilescu, care s-a exprimat împotriva deținerii de către Serbia a ambelor maluri ale Dunării. Este repede taxată greșala de situare a fortului de la Belgrad-

³³⁸ *Ibidem*, p. 119. *„Le Banat, s'il était partagé [...] entre la Roumanie et la Serbie, l'embouchure des rivières « roumaines » (telles la Maros, la Temes et le Karas) qui débouchent dans la Theiss ou dans le Danube resteraient entre les mains des Serbes et seraient une menace perpétuelle pour la paix entre les deux pays.”*

³³⁹ *Ibidem*, p. 120. *„Ils (les Roumains n.n.) affirment que, les Serbes tenant la Theiss et le Danube dans le Banat occidental, la frontière entre la Roumanie et la Serbie dans cette région sera « artificielle » et que les Roumains se trouveront en infériorité vis-à-vis des Serbes.”*

³⁴⁰ *Ibidem*. *„A-t-on jamais vu réclamer la plaine pour défendre la montagne?”*

Semlin, pe malul drept al Dunării, nu pe cel stâng, făcându-se în continuare o pledoarie pentru acoperirea capitalei Belgrad. Argumentele lui Basilescu sunt considerate ofensatorii: Belgradul fiind nu doar reședința administrativă a țării, ci un simbol de rezistență, o emblemă a luptei naționale sârbe. Redăm afirmația opinentului român, luată ca exemplu de Grgur Jakšić: *„Evenimentele războiului actual au demonstrat că Dunărea apără Belgradul mai bine decât orice fortificație. O zonă, fie ea de 20, 30 chiar de 40 kilometri în jurul Belgradului nu va împiedica atacul și bombardamentul (capitalei n.n.), deoarece acestea ar putea fi forțate până la urmă. Acest motiv al sârbilor este un pretext pentru a acoperi adevăratul motiv, dobândirea controlului militar al Dunării³⁴¹.”* Pentru a riposta față de soluțiile întrevăzute de români (eventualitatea de a alege o altă capitală), profesorul sârb amintește de anexarea Silistrei din urma celui de al doilea război balcanic, act întemeiat pe aceleași rațiuni strategice, de apărare a capitalei³⁴².

Având în prim plan suferințele și sacrificiile Serbiei, dar și faptul că Banatul nu este încă nici al Serbiei și nici al României, ci acesta se menținea ca și o provincie a Austro-Ungariei, se speră ca pretențiile teritoriale ale Bucureștiului să găsească o formulă mai puțin agresivă și să fie restrânse în mod convenabil pentru ambele țări. *„Noi cerem o regiune care nu aparține României, ci Austro-Ungariei împotriva căreia luptăm deja de un an și în care populația sârbă este de trei ori mai mare decât populația română. Această regiune, în întregime de șes, va fi în mâinile noastre un mijloc exclusiv de apărare și de acoperire a Belgradului, capitala noastră, situată pe malul drept al Dunării și expusă tunurilor instalate la 500 metri distanță, pe malul celălalt. Va fi, de asemenea, un mijloc de apărare și de acoperire pentru valea Moravei, pentru care Banatul reprezintă o adevărată cheie, ce duce spre inima Serbiei și care nu are niciun punct de sprijin pe malul drept al Dunării. Pe de altă parte această regiune nu ar putea să reprezinte în niciun mod un « punct ofensiv » împotriva României.³⁴³* Se subliniază încă o dată importanța pentru Serbia de a avea o zonă de siguranță

---

³⁴¹ Ibidem. *„Les événements de la présente guerre ont prouvé que le Danube défend Belgrade mieux qu'aucune fortification. Une zone, fût-elle de 20, 30, même 40 kilomètres autour de Belgrade, n'empêche pas l'attaque et le bombardement de Belgrade, car on pourrait tout de même la forcer. Ce motif des Serbes est un prétexte pour couvrir le vrai motif, la mainmise sur la maîtrise du Danube.”*

³⁴² Ibidem.

³⁴³ Ibidem, *„Nous réclamons une région qui n'appartient pas à la Roumanie, mais à l'Autriche-Hongrie contre qui nous luttons depuis déjà un an, et dont la population serbe est trois fois plus forte que la population roumaine. Cette région, totalement plate, serait entre nos mains un moyen exclusif de défense et de couverture pour Belgrade, notre capitale, située sur la rive droite du Danube et exposé aux canons postés, à 500 mètres de distance, sur l'autre rive. Elle sera de même un moyen de défense et de couverture pour la vallée de la Morava, dont le Banat représente la véritable clef, qui mène au cœur de la Serbie et qui n'est susceptible d'aucune défense sur la rive droite du Danube. D'autre part, cette région ne pourra nous servir en aucune façon de «point offensif» contre la Roumanie.”*

în fața capitalei, din rațiuni strict strategice, dar cu nuanțe defensive nu numai pentru Belgrad, ci pentru întreaga vale a Moravei.

Și cum toate argumentele au fost expuse, lui Jakšić îi mai rămânea ruga, asumată în numele întregii Serbii sub forma unei exortații de natură folclorică: „*Acești vecini ai noștri care se bucură de o preferită neutralitate, în timp ce noi rezistăm cu câteva succese unui crunt război, să ne facă cel puțin favoarea de a nu se atinge de onoarea noastră*³⁴⁴!” De această onoare ar putea ține și aspectul moral pentru care Serbia nu ar concepe să renunțe la Banatul său de câmpie. Aici se află izvorul civilizației sârbe, fiind locul de baștină al unei pleiade de personalități istorice, culturale, literare, naționale. „*În Banat s-a născut părintele literaturii noastre moderne, Dositej Obradović, în Banat a văzut lumina zilei părintele istoriei noastre, Jovan Rajić. Banatul ni l-a dat pe cel mai mare poet liric al nostru, Đura Jakšić și pe marii pictori (Paja n.n.) Jovanović și (Uroš n.n.) Predić, pe primii jurnaliști sârbi, Tjrol et Pavlović, pe fondatorul teatrului nostru național Jovan Sterija Popović, pe marii noștri artiști dramatici Toša Jovanović și Roujić și pe marele nostru fizician Poupin, astăzi profesor la Universitatea Columbia la New-York. Banatul este cel care, în ciuda oricărei presiuni din partea guvernului ungar, a trimis în parlamentul de la Budapesta mari patrioți sârbi, precum Miletić, Polit-Dessantčić, pentru a nu-i cita decât pe cei mai cunoscuți, patrioți a căror intervenție, nu doar în favoarea populațiilor sârbe, ci și a populațiilor române a răsunat ani îndelungați în parlamentul ungar*³⁴⁵.”

De punctat în privința studiului lui Grgur Jakšić ar fi următoarele: studiul este extrem de meticolos realizat, fiecare idee adusă în discuție se sprijină pe o referință critică, pe o lucrare scrisă anterior de specialiști francezi, români sau sârbi, reunește comparativ și evolutiv diferitele revendicări ale Banatului venite din partea României, apariția acestui articol în luna iulie 1915, în toiul presiunilor diplomatice Aliate pentru a se obține implicarea guvernului de la București.

După ce am analizat manierele de revendicare românească și sârbească ale Banatului, putem formula o serie de aprecieri asupra spațiului publicist oferit de *Revue hebdomadaire*.

---

³⁴⁴ *Ibidem*, p. 121. „*Que ceux que nos voisins qui jouissent d'une bienheureuse neutralité, tandis que nous soutenons avec quelques succès une guerre cruelle, nous fassent au moins la grâce de ne pas toucher à notre honneur!*”

³⁴⁵ *Ibidem*, „*C'est dans le Banat que naquit le père de notre littérature moderne, Dossithé Obradovitch; c'est dans le Banat que vit le jour le père de notre histoire, Yovan Raïtch. C'est le Banat qui nous donna notre plus grand poète lyrique, Djoura Yakchitch et les grandes peintres Yovanovitch et Preditch, les premiers journalistes serbes, Tirol et Pavlovitch, le fondateur de notre théâtre national Yovan Steriya Popovitch, nos plus grand artistes dramatiques, Tocha Yovanovitch et Roujitch, et notre grand physicien Poupine, aujourd'hui professeur à l'Université Columbia à New-York. C'est le Banat qui, malgré toute la pression du gouvernement hongrois, a envoyé au parlement de Budapest les grands patriotes serbes, tels Miletich, Polit-Dessantchitch, pour ne citer que les plus connus, patriotes dont la parole en faveur non seulement des populations serbes mais aussi des populations roumaines a retenti pendant des années au parlement hongrois.*”

Revista are meritul de a fi adus în prim planul atenției cititorilor francezi problema recunoașterii drepturilor naționale asupra unei provincii din Imperiul hanburgic. Remarcăm de asemenea faptul că opiniile exprimate de partea română sunt cele generale, moderate, publicate în prima parte a anului în contextul lansării publice a revendicărilor României, în timp ce poziția sârbă prezentată este cea tranșantă și specializată (tratează exclusiv problema Banatului).

La Revue des Deux Mondes, longevivă publicație bilunară franceză, al cărui pol de interes a migrat odată cu începutul de secol XX dinspre literatură spre politică și istorie, a abordat la rândul ei problema provinciilor din Monarhia austro-ungară pe care le revendica România. Referirile și scurtele luări de poziție sunt cuprinse în rubrica politico-diplomatică „Chronique de la quinzaine”, realizată de Francis Charmes, redactorul revistei.

În februarie, pe fondul misiunii române la Paris, în scop politic, diplomatic și cultural, trimiterea la revendicarea Banatului are ca reper cele declarate de Ioan Cantacuzino, în intenția mărturisită a acestuia de a evita polemicile și reiterarea unui diferend ca și cel alsacian-loren. Este interpretată așteptarea României ca fiind o expectativă, o reacție în funcție de momentul potrivit, intervenția sa fiind dată ca sigură. *„Evenimente noi se pregătesc. Războiul se prelungește puțin, dar combinațiile politice își urmează cursul. România, Italia au rostit cuvinte grăitoare și nu rămân inactive. Totul ne determină să credem că prima este pe punctul de a ieși din neutralitatea sa, ca să îi ia Austriei provinciile române pe care le deține, Transilvania, Bucovina, o parte a Banatului. Am întâlnit la Paris trei români de o mare valoare, aparținând lumii politice și științifice, care au venit să îndeplinească una din acele misiuni despre care nu am ști prea bine să spunem dacă este oficială sau oficioasă, dar din care putem desprinde gândirea țării și a guvernului lor. Li s-a oferit un banchet, la care a asistat ministrul României la Paris, agreabilul domn Lahovary, și care a fost prezidat de dl Paul Deschanel. Nu ne putem deloc înșela asupra sensului discursurilor pronunțate și asupra intențiilor pe care le-au dezvăluit. România a luat o hotărâre și în curând o va pune în aplicare. Ea nu a fost până acum ezitantă, ci a stat în expectativă³⁴⁶.”*

---

³⁴⁶ *La Revue des Deux Mondes*, 15 ianuarie 1915, p. 474. „Des événements nouveaux se préparent. La guerre traîne un peu, mais les combinaisons politiques vont leur train. La Roumanie, l'Italie ont proféré des paroles significatives et ne restent pas inactives. Tout donne à croire que la première est sur le point de sortir de sa neutralité pour enlever à l'Autriche les provinces roumaines qu'elle détient, la Transylvanie, la Bukovine, une partie du Banat. Nous avons vu à Paris trois Roumains de grande distinction, appartenant au monde de la politique et de la science, qui sont venus remplir chez nous une de ces missions dont on ne saurait trop dire si elles sont officielles ou officieuses, mais où il est permis de reconnaître la pensée de leur pays et de leur gouvernement. Un banquet leur a été offert, auquel assistait le ministre de Roumanie à Paris, le sympathique M. Lahovary, et que présidait M. Paul Deschanel. On ne peut guerre se tromper sur le sens des discours qui ont été

În chestiunea Banatului, devenită din ce în ce mai delicată, Francis Charmes, subscrie punctului de vedere al divizării provinciei, apreciind pretențiile sârbești ca fiind firești – din schema de drept, de siguranță, de merit – ponderea sârbilor în partea occidentală a Banatului, un teritoriu ce ar trebui să figureze printre recompensele oferite Serbiei pentru eroismul cu care a purtat războiul. „*Sârbii nu cer totalitatea Banatului, ci o parte care, după părerea noastră, nu le-o vom putea refuza. Și aceasta din trei motive, dintre care primul este că această parte a Banatului are o populație incontestabil sârbă. Al doilea motiv al sârbilor este că după un război care i-a costat atât de scump și la care au participat atât de glorios, Belgradul, capitala lor, nu poate să rămână în bătaia tunului vecinului lor, oricare ar fi el acest vecin. Este dificil de a prezenta o revendicare mai bine justificată decât aceasta. În fine, cel de al treilea motiv, care ar trebui să-i convingă pe Aliați să dea curs cererii Serbiei, este rolul pe care această țară, dar ce nobilă țară, l-a avut în timpul războiului*³⁴⁷.”

Dovada certă că politica diplomatică a României nu relativiza deloc statutul de țară mică este cuprins în paragraful următor extras de Francis Charmes din ziarul *La Roumanie*. Politica internațională trebuia să fie pragmatică, era clar că fiecare își urmărea propriul interes: se cereau angajamente, se făceau promisiuni. România nu urma să fie decât un pion pe tabla de șah a Triplei Antante, o rotiță importantă în mecanismul războiului, dar nu extrem de necesară. De aceea România se menținea în neutralitate, așteptând ca cererile sale să fie îndeplinite. Aceste momente corespund în diplomația Aliată cu ușoara neglijare a României și concentrarea eforturilor înspre Bulgaria. „*Scrisa ziarul La Roumanie, acum câteva zile: « Micile țări pot fi folositoare în jocul precis al Triplei Antante, dar se înșeală foarte tare dacă își imaginează că sunt indispensabile. Mergând alături de Tripla Antantă, acestea își vor rezolva mai degrabă chestiunile lor decât ale acestei alianțe de trei state enorme prin forțele de care dispun. » Observația este pertinentă și este bine să ținem cont de ea atunci când este vorba de fapte și gesturi ale țărilor neutre, chiar dacă sunt mici sau mari. Toate sunt*

---

prononces et sur les intentions qu'ils révèlent. La Roumanie a pris son parti et elle l'exécutera bientôt. Elle était demeurée jusqu'ici non pas dans l'hésitation, mais dans l'expectative...”

³⁴⁷ Jean-Paul BLED, *La Transylvanie dans la Revue des Deux Mondes*, în *Nations, cultures et sociétés d'Europe centrale aux XIXe et XXe siècles*, Mélanges offerts à Bernard MICHEL, Paris, 2006, pp. 62-63; *La Revue des Deux Mondes*, 1 aprilie 1915, p. 716, „*Les Serbes en demandent non pas la totalité, mais une partie qu'à notre sens on ne saurait leur refuser. Et pour cela trois raisons dont la première est que cette partie du Banat a une population incontestablement serbe. La seconde raison des serbes est qu'après une guerre qui leur a coûté si cher et à laquelle ils ont pris une part si glorieuse, Belgrade, leur capitale, ne peut pas rester à une portée de canon de leur voisin, quel qu'il soit. Il est difficile de présenter une revendication plus sérieusement justifiée. Enfin la troisième raison qui doit déterminer les Alliés à faire droit aux demandes de la Serbie est le rôle que ce pays, mais très noble pays, a eu pendant la guerre.*”

*pregătite să intre în acțiune, dar nu doreau, cum am spune în sport, să parieze pe calul necâștigător*³⁴⁸.”

Atunci când în primul număr al lunii mai, în *La Revue des Deux Mondes* se reia discuția despre atitudinea României și a solicitărilor sale teritoriale, cursul firesc este considerat acela care va urma calea Italiei, iar ca provincii revendicate se menționează doar Transilvania și Bucovina. Lipsa Banatului din această înșiruire ridică semne de întrebare. Tripla/Cvadrupla Aantantă să-l fi trecut consensual sub tăcere? Una din posibilități ar fi aceea că obținerea alianței Italiei mai diminuea din importanța intervenției României sau o afișa ca fiind sigură și deci mai ușor de ofertat. O altă ipoteză ar ține de dificultatea în care se vedea acum Tripla Antantă față de Serbia, care trebuia împăcată pentru pierderea Dalmației, cedată în numele nobilei scop de câștigare a războiului, ca să se mai pomească acum de chestiunea Banatului. *„Este probabil ca intervenția României să urmeze de aproape pe cea a Italiei, dacă cele două nu se produc în același timp. Analogia situațiilor este frapantă. România, ca și Italia, este o națiune a cărei așezare geografică nu este pe deplin conturată, având o mișcare iredentistă care se îndreaptă în mod special asupra Transilvaniei și Bucovinei, iar ocazia de a le lua este atât de bună, încât pare de neconceput ca să nu se profite de ea*³⁴⁹.”

Intrarea Italiei în război, urmată apoi de avansul rușilor în Galiția ar mai fi domolit din pretențiile teritoriale ale României.

Circumstanțele nedorite și dificil de prevăzut au făcut ca războiul să se prelungească nesperat de mult. Aceleași sunt cele care au făcut ca România să fie pe parcursul verii anului 1915 tot mai curtată de Puterile Aliate. Analizând această relație capricioasă dintre Regatul dunărean și Cvadrupla Antantă, Francis Charmes observă că până la urmă scopul fiecăruia a fost atins. România a obținut toate teritoriile pe care și le propusese, cererile teritoriale formulate în integralitatea lor: Transilvania, Bucovina și Banatul. Identificăm în tonul analistului de politică externă un ușor sentiment de părere de rău. Acesta se pronunțase încă din primăvară în favoarea Serbiei pentru diferendul din Banat, iar în condițiile în care toate pretențiile României au fost satisfăcute numai pentru a-i obține intervenția armată, momentul

---

³⁴⁸ *Ibidem*, 15 aprilie 1915, p. 955. *„Le journal La Roumanie écrivait, il y a quelques jours: « Les petits pays peuvent être utiles dans le jeu serré de la Triple-Entente, mais ils auraient grandement tort de s'imaginer qu'ils y sont indispensables. En marchant à côté de la Triple-Entente, ils feront plutôt leurs affaires que celles de cette alliance de trois États gigantesques par leurs forces guerrières. » L'observation est pleine de justesse, et il est bon de ne pas la perdre de vue lorsqu'on s'occupe des faits et gestes de pays neutres, qu'ils soient petits ou même grands. Ils sont tous prêts à entrer en scène, mais ils ne voudraient pas, comme on dit en style de sport, mettre leur enjeu sur le mauvais cheval.”*

³⁴⁹ *Ibidem*, 1 mai 1915, p. 232. *„Il est probable que l'intervention de la Roumanie suivra de près celle de l'Italie, si même les deux interventions ne se produisent à la fois. L'analogie des situations est frappante. La Roumanie, comme l'Italie, est une nation dont la formation géographique n'est pas encore tout à fait terminée, elle a aussi son irrédentisme qui porte spécialement sur la Transylvanie et la Bukovine, et l'occasion est si bonne pour s'emparer qu'il semble impossible de ne pas profiter.”*

ales ar fi trebuit să fie unul favorabil în vederea victoriei, nu unul compromis pentru salvarea situației. *„România se găsește [...] în situația cea mai ușoară: i s-a dat tot ceea ce a cerut. Și dacă tot s-a ajuns aici, cum să nu ne exprimăm regretul că nu am făcut-o mai devreme? Dacă România ar fi intervenit atunci când rușii se aflau în Carpați, situația generală s-au fi schimbat extrem de mult, iar durata războiului ar fi fost simțitor scurtată³⁵⁰.”*

Pe lângă *La Revue hebdomadaire* sau *La Revue des Deux Mondes*, poziția specialiștilor francezi referitoare la problema Banatului, deși expusă mai puțin în mod direct, poate fi regăsită și într-o serie de reviste periodice mai specializate. Astfel demograful și antropologul Arthur Chervin, fost președinte al Societății de Antropologie din Paris, a publicat un amplu studiu despre naționalitățile din Austro-Ungaria în funcție de limbile vorbite în Imperiu, fiind mai degrabă o analiză geopolitică a Europei Centrale³⁵¹. *„În Banat, limba maghiară este în mod evident în minoritate, în afara comitatului Cenad și a orașului Arad, în care ungurii formează o mare majoritate. În orașele Timișoara, Vârșeț, Panciova, germanii sunt în număr mare, în ciuda acestora româna este limba maternă a populației. Rutenii au dispărut complet, dar în locul lor întâlnim nuclee mari de populație sârbă pe malurile dunărene ale comitatului Torontal, iar în orașele municipale care constituie unități administrative speciale, limba maghiară este limbă dominantă. Nu trebuie să ne surprindă, dat fiind că pe de-o parte, în toate țările, aglomerațiile urbane sunt adesea locul de întâlnire al evadaților din toate naționalitățile, pe de altă parte, necesitățile vieții comerciale sau industriale, adăugate tiraniei ungurești, fac să fie aproape imposibilă vorbirea altei limbi decât maghiara. Dar aceasta nu afectează cu nimic unitatea etnică a masei populației, care sporește și rezistă, cum știm fiecare, în ciuda tuturor persecuțiilor³⁵².”* Chervin localizează în

---

³⁵⁰ *Ibidem*, 1 septembrie 1915, p. 237. *„La Roumanie se trouve [...] dans la situation la plus facile: on lui a accordé tout ce qu'elle demandait. Puisqu'on devait finir par là, comment ne pas exprimer le regret qu'on ne l'ait pas fait plus tôt? Si la Roumanie était intervenue lorsque les Russes étaient sur les Carpathes, la situation générale aurait été profondément modifiée et la durée de la guerre sensiblement abrégée.”*

³⁵¹ Jean-Claude WARTELLE, *La Société d'Anthropologie de Paris de 1859 à 1920*, în *La Revue d'Histoire des Sciences Humaines*, 2004, tom 1, nr. 10, p. 163.

³⁵² Arthur CHERVIN, *Les langues parlées en Autriche-Hongrie par les différentes nationalités d'après le dénombrement de la population de 1910*, în *Le Journal de la société statistique de Paris*, 1915, 56, p. 152. http://archive.numdam.org/ARCHIVE/JSFS/JSFS_1915_56_/JSFS_1915_56_105_0/JSFS_1915_56_105_0.pdf, Consultat la: 20.11.2012. *„Dans le Banat, le hongrois est nettement en minorité, sauf dans les comitats de Csanad et la ville d'Arad où les Hongrois sont en grande majorité. Dans les villes de Temesvar, de Versecz et de Pancsova, les Allemands sont en grand nombre; malgré cela, c'est le roumain qui est la langue maternelle de la population. Les Ruthènes ont complètement disparu; mais à leur place, on rencontre de très gros noyaux de population serbe sur les rives danubiennes du comitat de Torontal et dans les villes municipales qui constituent des unités administratives spéciales, le hongrois est la langue dominante. Il ne faut pas s'en étonner, étant donné, d'une part, que, dans tous les pays, les agglomérations urbaines sont souvent, le rendez-vous des évadés de toutes les nationalités; d'autre part, les nécessités de la vie commerciale ou industrielle, jointes à la tyrannie hongroise, font qu'il est presque impossible d'y parler d'autre langue que le magyar. Mais cela ne nuit en rien à l'unité ethnique de la masse de la population, qui s'exaspère et résiste, comme chacun soit, à toutes les persécutions.”*

acest studiu fiecare din naționalitățile Banatului, în colțul de nord-est al provinciei și în orașe, germanii în orașele de câmpie, sârbii pe malul stâng al Dunării, în comitatul Torontal. În ciuda prezenței tuturor acestor elemente etnice, populația română era majoritară, reușind să-și conserve unitatea în ansamblul regiunii. În privința abordării ponderii sârbilor din Monarhia austro-ungară, demograful folosește recensământul maghiar din 1910 și se limitează la o prezentare mai mult statistică a lor în Ungaria. „*Sârbii constituie un grup foarte important de 290.000 locuitori pe teritoriul cuprins de unghiul format între Tisa și Mureș. Acești sârbi se găsesc mai ales în comitatele următoare:*

Comitatul Torontal ..... 191.036 ..... 31,2%

Comitatul Timiș ..... 57.821 ..... 14,4%

Comitatul Caraș-Severin ..... 14.674 ..... 3,1%

Îi mai găsim chiar și în orașele municipale:

Panciova ..... 8.714 ..... 41,9%

Vârșeț ..... 8.602 ..... 31,4%³⁵³.”

Autorul este prudent în a emite judecăți prospective cu privire la soarta acestor provincii într-o eventualitate a destrămării Imperiului austro-ungar și se rezumă doar la evidențele datelor statistice așa cum au fost ele centralizate în 1910.

Din publicația *La Revue de Paris* putem aminti studiul geografului Emmanuel de Martonne, *Les conditions d'une intervention roumaine*, la care face referire și Grgur Jakšić în articolul său de revendicare a Banatului. În cazul acestei provincii, specialistul francez se situează mai aproape de teza sârbă, propunând limite mult mai largi. Anterior publicării acestei analize a politicii externe a României, de Martonne a susținut pe 19 martie o conferință, în prezența ministrului român la Paris, Alexandru Emil Lahovari. *Le Journal des débats politiques et littéraires* surprinde esența acestei prezentări: „*Istoria și geografia fizică, studiul repartizării populației, cel al vieții pastorale cu transhumanța, care caracterizează comunitățile române, chiar și cele mai îndepărtate și cele mai izolate, acela al urmelor celor mai vechi formațiuni statale românești conduc la această concluzie: rasa română este în principal carpatică, adăugând teritoriului României actuale Banatul oriental, Transilvania și*

³⁵³ *Ibidem*, p. 200. „*Les Serbes constituent un groupe très important de 290.000 habitants sur le territoire compris dans l'angle formé entre la Tisza et le Maros. Ces Serbes sont surtout dans les comitats ci-dessous:*

Comitat de Torontal ..... 191.036 ..... 31,2%

Comitat de Temes ..... 57.821 ..... 14,4%

Comitat de Kraszo-Szöreny ..... 14.674 ..... 3,1%

On les trouve encore dans les villes municipales de:

Pancsova ..... 8.714 ..... 41,9%

et de Versecz ..... 8.602 ..... 31,4%”

sudul Bucovinei, renunțând la orice achiziție de partea Balcanilor sau a câmpiilor³⁵⁴.” Printr-o amplă înșiruire a tuturor motivațiilor ce ar putea fi invocate: istorice, geografice, demografice, culturale, geograful francez restrânge și mai mult spațiul pe care românii ar dori să-l obțină din teritoriul Banatului (doar zona montană), extinzând în schimb considerabil aria pe care o vizau sârbii (câmpia bănățeană în totalitate).

Poziția exprimată în cadrul conferinței se va regăsi și în corpul articolului luat aici în discuție. *„Întotdeauna românii au fost cei mai numeroși și cei mai prosperi pe marginile munților; de aici au coborât pentru a popula câmpiile, care rămăseseră de mult timp pustii, abandonate hoardelor barbare ce potopeau Europa Centrală, frecventată doar în timpul iernii de către păstorii transhumanți. [...] În acești munți s-a păstrat rasa română, amestecată în mod sigur cu sânge slav, dar păstrând ca și garanție a neutralității sale acest dialect latin moștenit de la colonii romani. [...] Întregul trecut al Românilor îi leagă de Carpați.*

Ar trebui deci ca trupele lor să treacă pe celălalt versant al munților³⁵⁵.”

Folosind ca argumente cristalizarea poporului român la adăpostul munților, instalarea migrației slave într-un ținut pustiit anterior de alți migratori, ignorarea colonizărilor ulterioare, îl determină pe geograful francez să susțină că spațiul pe care România l-ar putea revendica este doar unul montan. Delimitarea nu ar trebui să pună probleme, întrucât ar fi urmată linia Carpaților, eventual s-ar mai putea face câteva meandre pentru a îngloba nucleele rispite în câmpia din apropiere.

„După ce am crezut într-o intervenție imediată ce părea impusă atât de interes, cât și de sentimente, ne-am trezit în fața unei himere. Este timpul să privim de mai aproape și să cunoaștem exact situația României. Ne interesează să știm ce merită, ce vrea, ce suntem îndreptățiți să așteptăm de la ea, rolul pe care ea poate să-l joace în conflictul actual și pe viitor³⁵⁶.” Ceea ce Emmanuel de Martonne a exprimat ca și premisă a articolului său despre

---

³⁵⁴ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 80 din 21 martie 1915, p. 3. *„L’histoire et la géographie physique, l’étude de la répartition de la population, celle de la vie pastorale avec transhumance qui caractérise les colonies roumaines, même les plus lointaines et les plus isolées, celle des traces des plus anciens États roumains conduisent à cette conclusion: la race roumaine est essentiellement karpatique, ajoutant au territoire de la Roumanie actuelle le Banat oriental, la Transylvanie et le sud de la Bukovine, renonçant à toute acquisition du côté des Balkans et des plaines.”*

³⁵⁵ Emmanuel de MARTONNE, *Les conditions d’une intervention...*, p. 430. *„C’est toujours aux abords de la montagne que les Roumains ont été le plus nombreux, le plus prospères; c’est de là qu’ils sont descendus pour peupler les plaines, qui sont restées longtemps désertes, abandonnées aux hordes barbares déferlant sur l’Europe centrale, fréquentées seulement pendant l’hivernage par les transhumants. [...] C’est dans ces montagnes que s’est conservée la race roumaine, certainement mêlée de sang slave, mais gardant comme palladium de sa nationalité ce patois latin hérité des colons romains. [...] Tout le passé des Roumains les rattache aux Karpates.*

Il faudrait donc que leurs troupes débordent sur l’autre versant de ces montagnes.”

³⁵⁶ Gavin BOWD, *Emmanuel de Martonne et la naissance de la Grande Roumanie*, în *Revue Roumaine de Géographie*, 2011, 55, 2, p. 109; Emmanuel de MARTONNE, *Les conditions d’une intervention...*, p. 430. *„Après avoir cru à une intervention immédiate qui semblait commandée par l’intérêt autant que par les*

condițiile unei intervenții române ar putea să ne ofere posibilitatea de a sintetiza relația ambivalentă dintre Franța și România. Se discuta de merite și revendicări în lipsa unor garanții (ceea ce România ar merita și nu ceea ce i-ar putea reveni în mod legitim la finalul războiului), ci doar pe baza promisiunilor (tratative formale); se făceau reproșuri în loc de angajamente, se cântărea excesiv orice ofertă (nenumăratele delimitări ale Banatului în negocierile din mai-august 1915), se purtau multe discuții fără repere spațiale, fără contururi clare.

Din convergența acestor câtorva studii științifice putem identifica o serie de caracteristici în revendicarea Banatului: oscilația poziției românești, de la o solicitare parțială la una integrală, diferența de viziune dintre negociatorii români și acțiunile de revendicare preluate neunitar de mediile intelectuale; partea sârbă face dovada unei mai bune argumentări, a unei elaborări mai documentate și a unei avantajoase revendicări parțiale; francezii, cu dorința de a vedea România intrată în război de partea Aliată, frustrați deja de atâta așteptare, au o perspectivă ce părea să se impregneze progresiv cu argumentele sârbești.

Chiar și după implicarea armată a României această nemulțumire mocnită a Aliatilor era intuită, astfel că fiecare prilej era folosit pentru a căuta împăcarea. Un exemplu în acest sens poate fi cel al academicianul Barbu Ștefănescu-Delavrancea, care prin discursul „Războiul și datoria noastră”, susținut în cadrul ședinței publice a Academiei Române din 2 septembrie 1916, interpretează intrarea României în război ca fiind o realitate obiectivă, de necontestat, elementele stabile ale acestui act fiind provinciile românești: Transilvania (Ardealul), Banatul și Bucovina. „*Noi n-am intrat în haosul acestui măcel pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri... Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu frații noștri din Ardeal, din Banat și din Bucovina... Noi nu ne croim cu sabia o patrie nouă, ci ne-o întregim... Duhul adevărului, al dreptății și al fraternității mână vitezele noastre oștiri*³⁵⁷.” Dorința de alipire a provinciilor istorice, împiedicată până atunci de rațiuni potrivnice, este cea care determină diplomația și armata română să intervină în război.

---

sentiments, on est arrivé à y voir une chimère. Il est temps de regarder de plus près et de reconnaître exactement la situation de la Roumanie. Nous avons intérêt à savoir ce qu'elle vaut, ce qu'elle veut, ce qu'on est en droit d'attendre d'elle, le rôle qu'elle peut jouer dans le conflit actuel et dans l'avenir.”

³⁵⁷ Barbu DELAVRANCEA, *Războiul și datoria noastră. Discurs pronunțat în ședința publică a Academiei Române, în ziua de vineri, 2 septembrie 1916*, București, 1916, p. 27; Aurel NECULAI, *op. cit.*, pp. 41-42;

II.3. Atitudini intelectuale și politice în broșurile de revendicare ale regiunii bănățene

Nevoia de a-și contura mai bine programul revendicativ și de a-și exprima așteptările fără constrângerile unui spațiu editorial, ale normelor de redactare și ale cenzurii s-a concretizat în publicarea unor broșuri, mizându-se îndelung pe impactul acestora asupra cititorilor. Toate urmează tiparul clasic: existența preambulului în care este expus contextul războiului, corpul sau conținutul broșurii de prezentare argumentată a diferitelor probleme și încheierea în care sunt exprimate așteptările de cele mai multe ori fiind vorba de revendicări teritoriale sau de intervenția armată în cazul României.

Un important rol, în cunoașterea de către mediile publice occidentale a revendicărilor românești, va juca Nicolae S. Basilescu, om politic și deputat liberal, avocat și profesor la Facultatea de Drept din București, prin călătoriile pe care acesta le întreprinde în Italia, Franța, Elveția. Acesta reunește două din intervențiile sale din vara anului 1915, interviuri publicate în *Journal de Genève*, într-o broșură cu titlul: *Le rôle de la Roumanie dans la guerre européenne et les revendications de la Roumanie*³⁵⁸. Se detașează stilul concis al acestui text de propagandă, reconstituit pe baza unor articole de presă care au limitat ca formă expunerea și au impus surprinderea esențialului.

Încă din prima parte a lucrării este surprinsă dualitatea permanentă a României, pe linia politicii de balans prezentată și exemplificată în cuprinsul primului capitol. Opțiunea politico-diplomatică a țării pare pusă sub semnul eventualității: posibilitatea de a fi aliată fie a uneia din tabere, fie a celeilalte. „*trebuie să considerăm România în cele două ipoteze, deopotrivă posibile: aliată a puterilor germanice sau aliată a Triplei Antante*³⁵⁹.”

În mod foarte succint sunt punctați actorii orientării spre Puterile Centrale: regele Carol și foștii președinți ai Consiliului de miniștri: P.P. Carp, T. Maiorescu, Theodor Rosetti, cu susținerea unei părți a presei și a opiniei publice, vizibil arondate. Sunt amintite eventualele riscuri pe care le-ar fi presupus o implicare în conflict: blocarea aripei stângi a armatei ruse, contribuția strategică, împiedicarea invadării Bucovinei, determinarea Bulgariei de a intra în război. S-ar fi putut realiza astfel o mai bună aprovizionare a Turciei, care prin fortificarea strâmtorilor ar fi perturbat aprovizionarea Rusiei. De asemenea, România ar fi putut oferi Austro-Ungariei și Germaniei importante provizii de primă necesitate. O angajare a României și mai apoi a Bulgariei ar fi fost dezastruoasă pentru Serbia: prinsă între două

³⁵⁸ Nicolas S. BASILESCO, *Le rôle de la Roumanie dans la guerre européenne et les revendications de la Roumanie, Extraits du Journal de Genève des 1 et 7 juin 1915*, Genève, 1915.

³⁵⁹ *Ibidem*, p. 3. „*il faut considérer la Roumanie dans les deux hypothèses, également possibles: alliée aux puissances germaniques ou alliée à la Triple Entente.*”

fronturi, soarta ei ar fi fost deja pecetluită. Basilescu lansează ipoteza că până și atitudinea Italiei ar fi fost complet diferită, manifestând preferință față de oferta austriacă decât o implicare alături de Tripla Antantă. „*Toate aceste mari rezultate, austro-germanii nu le-au putut atinge pentru că România nu a dorit aceasta*³⁶⁰!”

Neutralitatea României este prezentată de Basilescu ca fiind o etapă intermediară, astfel că oricât de criticabilă ar putea fi aceasta sau oricât de aproximativ ar cântări-o tabăra Aliată, totuși ea a marcat niște avantaje deloc neglijabile: „*Declarându-se, mai întâi, neutră, a rupt firul care lega Austria-Germania de Bulgaria și de Turcia, a împiedicat aprovizionarea lor în arme și muniții, a imobilizat Bulgaria într-o imobilitate de expectativă, a făcut posibilă, în sfârșit, cucerirea Dardanelor, a Bosforului și a Constantinopolului, și în acest mod, aprovizionarea în arme și muniții a Rusiei*³⁶¹.”

În analiza celei de a doua ipoteze, Nicolae Basilescu surprinde de la început principala consecință – anihilarea taberei adverse: „*Prin alăturarea României la Tripla Antantă – astăzi Cvadrupla Alianță – deci în cazul celei de a doua ipoteze, cercul de fier și de moarte s-ar închide complet în jurul puterilor centrale*³⁶².” Avantajele sunt rapid întrevăzute: un atac simultan asupra Puterilor Centrale din nord de către ruși, din centru de către români, iar din sud de armata sârbă reconstituită, urmând un marș triumfal spre Budapesta și Viena.

O atât de importantă implicare în dinamica războiului european nu putea să se realizeze fără anumite compensații, respectiv restituirea unor vechi regiuni istorice românești. Sunt oferite în schimb garanții asupra temeiniciei teritoriilor revendicate. „*România nu cere, de fapt, decât « restitutio in integrum », ea nu aspiră la cuceriri nedrepte. România se ridică doar pentru a-și elibera frații care, încă de pe timpul lui Traian, au fost uniți cu ea prin legăturile cele mai strânse*³⁶³.” Principiul invocat, cel de *restitutio in integrum*, avea portanță cu precădere asupra Banatului, provincie pe care cercurile politico-diplomatice românești nu o concepeau altfel decât întregă. Amintim faptul că articolele lui Nicolae Basilescu din *Le Journal de Genève* au fost publicate în iunie 1915, recent după întreruperea negocierilor

---

³⁶⁰ *Ibidem*, p. 5. „*Tous ces grands résultats, les Austro-Allemands n'ont pas pu les atteindre, parce que la Roumanie ne l'a pas voulu!*”

³⁶¹ *Ibidem*, p. 5. „*En se déclarant, d'abord, neutre, elle a brisé le fil qui attachait l'Autriche-Allemagne à la Bulgarie et à la Turquie, elle a empêché leur approvisionnement en armes et munitions, elle a figé la Bulgarie dans une immobilité expectante, elle a rendu, enfin, la prise des Dardanelles, du Bosphore et de Constantinople possible, et par là, l'approvisionnement en armes et munitions de la Russie.*”

³⁶² *Ibidem*, p. 6. „*Par l'adjonction de la Roumanie à la Triple Entente – aujourd'hui Quadruple Alliance – donc dans la seconde hypothèse, le cercle de fer et de mort serait, en effet, complètement fermé autour des puissances centrales.*”

³⁶³ *Ibidem*, p. 7. „*La Roumanie ne demande, en effet, qu'une « restitutio in integrum », elle n'ambitionne pas des conquêtes indues. La Roumanie se lève, tout simplement, pour délivrer ses frères qui ont toujours, depuis Trajan, été unis à elle, par les liens les plus étroits.*”

diplomatice cu Rusia, care ciuntea Banatului comitetul Torontal, și concomitent cu lansarea de către diplomația franceză a principiului arbitrajului.

Autorul broșurii remarcă faptul că principiul naționalităților era intens promovat în rândurile Antantei, avertizând că România nu speră ca și aspirațiile ei naționale să fie recunoscute. *„Astăzi, când principiul naționalităților pare să triumfe, când în numele său Rusia promite polonezilor reînvierea regatului Poloniei, când Italia dorește realizarea unității naționale, imaginată de Dante, când Serbia visează la un regat de trei ori mai mare decât propriul teritoriu, când Franța revendică Alsacia și Lorena, când toată lumea vrea să aibă o parte mai mult sau mai puțin legitimă din pradă, de ce România și-ar vedea, și doar ea, drepturile nerecunoscute, aspirațiile mutilate³⁶⁴?”* În baza acestuia și a libertății popoarelor se formulează următoarele revendicări: *„ca Rusia să restituie României toată Basarabia, până la Nistru, așa cum a primit-o de la Turcia în 1812; ca toate regiunile românești situate între Tisa și Dunăre să fie încorporate la România; ca bătrâna Dacie a lui Decebal și Traian să fie, deasemenea, reînviată în frontierele sale originale³⁶⁵.”*

În replică față de modul de desfășurare al discuțiilor și mai ales datorită politicii de forță a Rusiei față de România deputatul român lansează un avertisment: Basarabia este provincie românească asupra căreia se vor emite pretenții. *„Românii, ei, nu vor uita niciodată că două milioane de frați sunt încă sub dominație străină, privirile lor se vor îndrepta mereu și mereu peste Prut și cu prima ocazie ei se vor năpusti pentru eliberarea lor³⁶⁶.”* Includerea Basarabiei pe lista revendicărilor diferă de linia politicii diplomației românești, care în momentul în care a angajat discuții cu Rusia a renunțat de principiu la această provincie.

De mult mai mare interes erau provinciile românești deținute de tabăra adversă, de monarhia austro-ungară. *„În ceea ce privește revendicările românești în monarhia Sfântului Ștefan, într-un punct, un foarte mic punct negru, se ridică numeroase dificultăți, sunt pretențiile sârbe asupra unei părți a Banatului românesc: regele Petru nu vrea, la fel ca și Petru cel Mare, să vadă de la ferestrele sale din Belgrad, alte meleaguri, decât meleaguri sârbești. Ocuparea, de către România, a malului stâng al Dunării, în fața Belgradului, îi*

---

³⁶⁴ Ibidem, p. 8. *„Aujourd’hui, où le principe des nationalités paraît devoir triompher, où en son nom la Russie promet aux Polonais la résurrection du royaume de Pologne, où l’Italie veut réaliser l’unité nationale, rêvée par Dante, où la Serbie rêve d’un royaume trois fois plus grand que son propre territoire, où la France revendique l’Alsace-Lorraine, où tout le monde veut avoir une part plus ou moins légitime du butin, pourquoi la Roumanie verrait-elle, et elle seule, ses droits méconnus, ses aspirations mutilées?”*

³⁶⁵ Ibidem. *„que la Russie restitue à la Roumanie toute la Bessarabie, jusqu’au Dniester, telle qu’elle l’a reçue de la Turquie en 1812; que tous les pays roumains situés entre la Thisza et le Danube soient incorporées à la Roumanie; que la vieille Dacie de Décébale et de Trajan soit, elle aussi, ressuscitée dans ses confins originaux.”*

³⁶⁶ Ibidem, p. 10. *„Les Roumains, eux, n’oublieront jamais que deux millions de frères sont encore sous la domination étrangère, leurs regards se porteront toujours et toujours au delà du Pruth, et à la première occasion, ils s’y élanceront pour les délivrer.”*

întunecă vederea, astfel că el vrea să împingă limitele regatului său atât de departe încât să nu le mai poată zări!

*Ori tot acest teritoriu este cu desăvârșire și în mod exclusiv românesc, și România nu va consimți vreodată să abandoneze o fărâmă din teritoriul românesc sau un suflet românesc*³⁶⁷.” Deși doar în aceste două paragrafe se face trimitere directă la provincia dintre Mureș, Tisa și Dunăre, conotațiile sunt mult mai profunde, decât ceea ce s-ar putea înțelege la o primă lectură. Banatul apare astfel ca punctul de cel mai vulnerabil al revendicărilor românești, România răspunzând ambiției sârbești cu intransigență. Diversele argumente româno-sârbe, adverse în argumentarea revendicării Banatului, formulate de altfel timid în presa franceză, sunt evitate în acest text, lăsându-se loc butadei. Folosirea acestui procedeu ironic în a enunța una din pretențiile teritoriale românești implica o bună cunoaștere de către cititori a realității din teren, respectiv de ce România revendica această regiune și în baza căror principii de drept. Se subînțelege din broșură că obținerea Banatului reprezenta o condiție esențială a angajării României în război. Aliații vor avea după îndeplinirea obligațiilor față de monarhia nord-dunăreană: *„O Românie reunind la sânu-i toți fiii pe care vicisitudinile timpului i-a răpit, o Românie puternică și influentă (ce n.n.) va fi un garant al păcii și al înțelegerii în acest orient vulcanic, așa cum a demonstrat-o în 1877-78, în 1913, și așa cum ea o dovedește, prin politica sa prudentă și chibzuită, de la începutul actualului război*³⁶⁸.”

Remarcăm faptul că în această broșură cu caracter propagandistic nu sunt menționate nominal decât două provincii românești: Banatul și Basarabia. În privința Transilvaniei, cea mai mare provincie românească revendicată, și a Bucovinei, a cărei frontieră pe Prut a fost acceptată de către Rusia, rămânând doar controversa orașului Cernăuți, drumul spre revendicarea și obținerea lor părea deja netezit. Dar chestiunea Banatului și a integrității sale teritoriale părea să se încremenească în discuții interminabile dintre două tabere intransigente. Ar putea părea bizară această asociere a Banatului cu cea a Basarabiei, cu trimitere directă către Rusia. Considerăm că autorul, de formație jurist, s-a lansat, asumat, într-un demers

---

³⁶⁷ *Ibidem*, pp. 10-11. „En ce qui concerne les revendications roumaines dans la monarchie de Saint-Etienne, un point, un tout petit point noir, mais gros de difficultés, se dresse, ce sont les prétentions serbes sur une partie du Banat roumain: le roi Pierre ne veut pas, tout juste comme Pierre le Grand, voir de ses fenêtres de Belgrade d'autres terres que de terres serbes. L'occupation, par la Roumanie, de la rive gauche du Danube, en face de Belgrade, offusque sa vue, il veut donc reculer les limites de son royaume aussi loin qu'il ne pourra plus apercevoir!

Or tout ce territoire est absolument et purement roumain, et jamais la Roumanie ne consentira à abandonner un pouce de territoire roumain ou une âme roumaine.”

³⁶⁸ *Ibidem*, p. 11. „Une Roumanie réunissant à son sein tous les fils que les vicissitudes des temps lui ont ravis, une Roumanie forte et puissante sera un garant de paix et de concorde dans cet orient volcanique, comme elle l'a prouvé en 1877-78, en 1913, et comme elle le prouve, par sa politique sage et réfléchie, depuis le commencement de l'actuelle guerre.”

denumit în practica juridică *acțiune în revendicare*. Astfel, România care a pierdut posesia asupra Basarabiei în urmă cu un secol, cere instanțelor politico-diplomatice internaționale și cele ale opiniei publice occidentale restituirea drepturilor asupra regiunii și redobândirea acesteia de la Rusia, cea care o stăpânea fără drept. Era un răspuns la politica de forță a Rusiei care, în numele Serbiei, negocia în termeni duri viitoarea frontieră din Banat, la acel moment provincie a monarhiei austro-ungare. Acest text poate fi privit și asemeni unei critici fine asupra poziției incompatibile a Rusiei: principalul negociator Aliat cu România, deținător nelegitim al Basarabiei și „mediator” părtinitor cu Serbia în revendicarea Banatului.

Apariția inițială în presa cotidiană elvețiană a poziției profesorului Basilescu a avut imediat parte de ecouri contestare bulgare, dar mai ales sârbe. Atragerea României în conflict ar putea determina un nou sacrificiu din partea Serbiei: Banatul. *„Acest articol ne-a adus mai multe scrisori de la sârbi și de la bulgari, care-și afirmă, la rândul lor, drepturile și aspirațiile. Cauza sârbilor, mai cu seamă, merită un interes deosebit. Pe seama lor a izbucnit războiul. Este al treilea război al lor în trei ani. Niciun alt popor nu a demonstrat mai multă tenacitate și mai mult curaj în luptă, nu a îndurat mai multe încercări, nu a obținut mai multe victorii. Se vor vedea ei frustrați de rezultatul eforturilor lor³⁶⁹?”*

Pentru a putea da curs opiniei sârbe, redactorul articolului manifestă instinct moralizator, bazat și pe ultimele corespondențe de la București. României i se impută o politică egoistă, caracterizarea fiind atribuită de primul ministru italian, Antonio Salandra. Dacă într-adevăr, eticheta în acest caz al revendicărilor teritorial-naționale venea din partea Italiei, atunci se justifică atitudinea Franței și a Angliei. Acestea nu doreau să permită României să folosească în avantajul ei precedentul creat de Italia, implicarea în război pe seama unor teritorii promise ei în defavoarea Serbiei. *„Inspirându-se din acest « egoism suprem » de care vorbea dl Salandra, România vorbește Cvadruplei Alianțe în felul următor: Armata mea numără un milion de oameni, sunt gata să o arunc în război, dar vă cer ca în caz de victorie să asigurați României recompensa pe care o merită, ținuturile românești care nu sunt încă alipite regatului: nu doar Transilvania, ci și Banatul și o parte a Bucovinei care sunt acum ale Austriei, dar chiar și Basarabia, cea pe care am cedat-o Rusiei în 1878 (1812 n.n.)³⁷⁰.”*

---

³⁶⁹ *Le Journal de Genève*, nr. 153 din 5 juin 1915, p. 1. *„Cet article nous a valu plusieurs lettres de Serbes et de Bulgares, qui affirment à leur tour leurs droits et leurs aspirations. La cause des Serbes, en particulier, mérite un spécial intérêt. C'est à leur sujet que la guerre a éclaté. C'est leur troisième guerre en trois ans. Aucun peuple n'a montré plus de persévérance et de courage dans la lutte, n'a subi plus d'épreuves, n'a remporté plus de victoires. Se verront-ils frustrés du résultat de leurs efforts?”*

³⁷⁰ *Ibidem*, „S'inspirant de cet « égoïsme sacré » dont parlait M. Salandra, la Roumanie tient à la Quadruple-Entente le langage suivant : Mon armée compte près d'un million d'hommes ; je suis prête à les jeter dans la guerre, mais je vous demande en cas de victoire d'assurer à la Roumanie la récompense qu'elle mérite, les

Replica venită din partea profesorului Popović care expune pe scurt și comparativ cererile formulate de Comitetul iugoslav, contextul fiind delicat: „*Sunt trei state ale căror aspirații sunt contrare acestei uniuni: Italia, România și Bulgaria. [...] România este aliată noastră din 1913, aspirațiile ei naționale noi le recunoaștem pentru provinciile meridionale ale Ungariei. Totuși, o determinăm să constate că o parte a Banatului este sârbă. (Banatul este regiunea care formează unghiul sud-estic al Ungariei între Tisa, Dunăre și Transilvania. Este regiunea care se vede din Belgrad, pe celălalt mal al Dunării. România îl reclamă de asemenea, chiar dacă populația este aici foarte amestecată. Sublinierea redacției) Ce este românesc, România să îl ia, nu ne vom opune, din contră, dar provinciile sârbești ale Ungariei trebuie să fie încorporate Serbiei*³⁷¹.”

Semnalăm, mai apoi, apartența la Paris a unei broșuri dedicată în întregime revendicării Banatului de către România. *La question du Banat* îl are ca autor pe Gabriel Dichter, ziarist român, corespondent special al ziarului *Epoca* din București în capitala Franței. Subtitlul lucrării (*Résumé de la thèse roumaine exposée devant le Groupe sénatorial de la défense des intérêts français à l'étranger le 1er juillet 1915*), precum și editorul (Édition du Comité franco-roumain) demonstrează faptul că aceasta are un caracter revendicativ pe baza unei componente naționale – românești. Astfel urmează a fi dezvoltată și demonstrată concepția românească asupra acestei provincii și a limitelor sale. Publicarea unei astfel de broșuri se datorează percepției false care s-a creat în ceea ce privește cunoașterea rațiunilor pentru care România emitea pretenții asupra unor provincii învecinate ei. Gabriel Dichter mărturisește că absența unor intervenții rigurose argumentate se datorează acreditării ideii că problema Banatului este îndeajuns de cunoscută la nivelul cercurilor politice și academice franceze: „... românii au crezut mereu că, în Franța, problemele care se pun astăzi erau destul de bine cunoscute, cel puțin de către savanți. Iată de ce revendicările noastre nu au fost niciodată urmate de explicații documentate, pe care lumea politică le-ar fi dorit să le obțină”³⁷².

---

terres roumaines qui ne sont pas encore rattachées au royaume : non seulement la Transylvanie, le Banat et une partie de la Bucovine, qui sont à l'Autriche, mais aussi la Bessarabie, que nous avons cédée à la Russie en 1878.”

³⁷¹ *Ibidem*, „Il y a trois États dont les aspirations sont contraires à cette union : ce sont l'Italie, la Roumanie et la Bulgarie. [...] La Roumanie est notre alliée de 1913, ses aspirations nationales nous les reconnaissons dans les provinces méridionales de la Hongrie. Cependant, nous lui faisons remarquer qu'une partie du Banat est serbe. (Le Banat est le pays qui forme l'angle sud-est de la Hongrie entre la Theiss, le Danube et la Transylvanie. C'est le pays qu'on voit de Belgrade sur l'autre rive du Danube. La Roumanie le réclamerait également, bien que la population y soit très mélangée. Réd.) Ce qui est roumain, que la Roumanie le prenne, nous ne nous y opposerons pas, au contraire, mais les provinces serbes de la Hongrie doivent être incorporées à la Serbie.”

³⁷² Gabriel DICHTER, *La question du Banat. Résumé de la thèse roumaine exposée devant le Groupe sénatorial de la défense des intérêts français à l'étranger le 1er juillet 1915*, Paris, 1915, p. 2. „... les Roumains ont toujours cru qu'en France les questions qui se posent aujourd'hui étaient assez bien connues, au moins des

După părerea jurnalistului român se putea răspunde ușor întrebării care gravita în jurul deciziei României de a intra în război. Asumarea intervenției depindea în mod strâns de parcurgerea unui anevoios proces de legitimare a revendicării Banatului. Guvernului de la București i s-au adus în nenumărate rânduri acuze privind disponibilitatea lui de a renunța la neutralitate, iar obținerea integrală a Banatului ca și condiție sine-qua-non a ridicării armelor de către români a fost văzută drept un simplu pretext de amânare. Problema regiunii bănățene și-ar putea găsi o rezolvare și pe parcurs. „*Singurul motiv care împiedică încă România să se ralieze, cu armele, acțiunii Cvadruplei Antante, este revendicarea pe care a făcut-o asupra Banatului. Multora acest obstacol li se pare inexplicabil*³⁷³.” Propaganda germană, la rândul ei a speculat această tensiune acumulată la nivelul Banatului, ale cărui granițe se aflau încă în negociere. Insistența guvernului de la București de a obține până și acea fâșie de pământ de la marginea occidentală a câmpiei bănățene este folosită pentru a devaloriza dorința României de a se alătura Cvadruplei Antante.

Jurnalistul surprinde un aspect important al problemei Banatului: aceasta nu putea fi tratată la nivel local, datorită incompatibilității statutului negociatorilor (două puteri mici vecine) și lipsa unor poziții echitabile: Serbia combatantă, România neutră. Din rațiuni etice, Serbia fiind într-o situație critică, era nevoie de implicarea Aliaților, ca instanță neutră, în stabilirea frontierelor. Nici amânarea soluționării nu era viabilă, întrucât exista riscul ca desfășurarea ulterioară a evenimentelor sau circumstanțe de moment să impună regula, să deturneze ceea ce se stabilise inițial. „*Românii nu pun problema Banatului ca o chestiune pur locală; nu s-ar cuveni ca, atunci când toată omenirea sângerează, o problemă de ordin local să fie ridicată, deoarece s-ar putea obiecta că aceste chestiuni să fie rezolvate mai târziu; ci această problemă este ridicată, pentru că este legată de tot edificiul politic al României, pentru că atinge probleme de viitor, ale Păcii necesare, indispensabile unei dezvoltări normale a tuturor forțelor naționale*³⁷⁴.”

Gabriel Dichter montează pe panoul dezbaterii cele trei argumente intens vehiculate pe plan diplomatic și îndelung dezbătute în presa franceză. „*Prietenii noștri de ieri și de azi – cu siguranță și cei de mâine, pentru că e voința sorții, se opun anexării Banatului în*

---

savants. Voilà pourquoi nos revendications n'ont jamais été suivies d'explications documentées, que le monde politique aurait souhaité obtenir.”

³⁷³ *Ibidem*, p. 3. „*Le seul motif qui empêche encore la Roumanie de se rallier, par les armes, à l'action de la Quadruple Entente, est la revendication qu'elle a faite du Banat. À beaucoup d'esprits cet obstacle paraît inexplicable.*”

³⁷⁴ *Ibidem*, p. 4. „*Les Roumains ne posent pas le problème du Banat comme une question purement locale; ce ne serait pas un moment où l'humanité tout entière saigne, qu'un problème d'ordre local pourrait être soulevé, car on pourrait objecter que ces questions doivent être résolues plus tard; mais ce problème est soulevé, parce qu'il est lié à tout édifice politique de la Roumanie, parce qu'il touche aux problèmes de l'avenir, à la Paix nécessaire, indispensable au développement normal de toutes les forces nationales.*”

întregime de către români, formulând următoarele trei obiecții: 1. existența unei foarte numeroase populații sârbe în această zonă; 2. activitatea istorică și intelectuală a acestei populații; 3. apărarea Belgradului³⁷⁵.”

Acestora, celor menționate mai sus, li se opun argumentele de solicitare a unui tot unitar. „... România reclamă Banatul în întregime în cazul unei lărgiri a frontierelor române, pentru motive: 1. istorice; 2. etnografice; 3. strategice; 4. geografice; 5. economice; 6. politice; 7. de echitate etnică³⁷⁶.” Într-o manieră similară de expunere și-a organizat Grgur Jakšić studiul său, despre pretențiile pe care sârbii le ridicau asupra Banatului, publicat în *La Revue hebdomadaire* din august 1915. De fapt cei doi reprezentanți s-au aflat, deopotrivă în audiență, în fața comisiei senatoriale franceze de politică externă.

„Argumentele noastre nu numai că sunt mai numeroase, dar și foarte bine fondate. Nu vom zăbovi asupra studiului Banatului în întregime, dat fiind faptul că prietenii noștri, sârbii, recunosc ei înșiși că partea orientală a acestei regiuni este curat românească; ei nu ne contestă drepturile decât asupra întregului comitat occidental – Torontalul și asupra părții sudice a comitatului median – Timișul. Asupra nordului Timișului și asupra comitatului Caraș-Severin, care este cel mai mare, nicio contestare nu este posibilă și ni se recunosc, cu tot sufletul, toate drepturile istorice, etnografice etc...³⁷⁷” În multe dintre situațiile expuse, jurnalistul folosește la adresa sârbilor apelativul de „prietenii noștri”, încercând astfel să atenueze din efectul pe care l-ar putea avea cererile românești. Serbia înscria în revendicarea Banatului un ușor avantaj, prin faptul că nu contesta drepturile românilor asupra părții orientale a Banatului și prin faptul că solicita doar comitatul Torontal și puțin din Timiș. În aceste condiții, Dichter, în dificultatea de a mai contra partea sârbă prin recurs la aceleași date statistice, speculează folosirea contestației: zona revendicată nu a fost mediul germinativ al formării poporului sârb. „La rândul nostru, noi nu contestăm existența unei populații sârbe destul de importantă în acest triunghi al Banatului, dar le contestăm vecinilor noștri dreptul

---

³⁷⁵ Ibidem, pp. 4-5. „Nos amis d'hier et de demain – sûrement de demain, car c'est la volonté du sort – s'opposent à l'annexion du Banat tout entier par les Roumains, en formulant les trois objections suivantes: 1. l'existence d'une très nombreuse population serbe dans cette contrée; 2. l'activité historique et intellectuelle de cette population; 3. la défense de Belgrade.”

³⁷⁶ Ibidem, p. 5. „... la Roumanie réclame le Banat tout entier au cas d'un élargissement des frontières roumaines, pour des motifs: 1. Historiques; 2. Ethnographiques; 3. Stratégiques; 4. Géographiques; 5. Economiques; 6. Politiques; 7. D'équité ethnique.”

³⁷⁷ Ibidem. „Nos arguments ne sont pas seulement plus nombreux, mais aussi très fortement fondés. Nous ne nous étendrons pas sur l'étude du Banat tout entier, étant donné que nos amis les Serbes reconnaissent eux-mêmes que la partie orientale de cette contrée est purement roumaine; ils ne contestent nos droits que sur le comté occidental tout entier – le Torontal et sur la partie sud du comté moyen – le Timish. Sur le nord du Timish et sur le comté de Carash-Severin qui est le plus grand, nulle contestation n'est possible et on nous reconnaît de grand cœur tous nos droits historiques, ethnographiques, etc...”

*de a-se intitula deținătorii firești ai acestui teritoriu*³⁷⁸.” Astfel nu sunt contestate evidențe și nici nu se face uz de o evaluare a conștiinței naționale a populației din zona revendicată, după modelul sârbesc (etichetă pusă în permanență populației românești de pe valea Timocului), ci se invocă argumentul întâietății.

În opinia lui Dichter, urmarea firească a anteriorității de necontestat este cea a continuității deja demonstrate a poporului român, pentru ca mai apoi să survină desăvârșirea. Treptat s-au născut aici, în Banat, și personalități care să-l individualizeze, care să-i scoată în evidență specificitatea culturală. La modul general sunt expuse câteva exemple și se face apel la renumele internațional al lui Victor Babeș „*Populația românească din această provincie a contribuit la scipirea vieții noastre naționale prin fapte politice, războaie și o activitate intelectuală remarcabilă. Banatul ne-a dat filologi, oameni de litere, doi muzicieni care, prin cântecele populare ale zonei, au reînnoit muzica noastră națională; savanți, printre care doctorul V. Babeș, ale cărui cercetări în lumea științifică au o așa mare autoritate*³⁷⁹.” O adnotare din subsolul paginii propune oferirea de date suplimentare pentru a se dovedi, o dată în plus, faptul că poporul român s-a format, a viețuit în limitele întregului Banat și continuă să rămână majoritar. Tonul din acest paragraf este mult mai aspru, de ultimatum. Sunt folosiți termeni duri „invazia sârbă”, în contradicție cu frecvența invocare a prieteniei cu vecinii de peste Dunăre. „*Noi suntem în măsură, dacă această discuție academică se prelungește, să prezentăm date istorice foarte voluminoase și importante. Dar noi nu vrem să insistăm decât asupra acestui fapt important. Noi suntem în Banat elementul aborigin și permanent, am îndurat invazia sârbă, cum îndurăm și incursiunea maghiară; ne-am menținut în ciuda tuturor și dominăm zona prin număr și spirit*³⁸⁰.”

Jurnalistul român aduce critici opiniei publice franceze, care prin atitudinea compătimitoare față de Serbia, în mod indirect, îi acreditează cererile teritoriale. Finalul războiului ar trebui să impună o serie de principii de drept, în baza cărora guvernul de la Belgrad să-și poată alipi o serie de teritorii, fără să se țină astfel cont de sentimentele pe care le-ar putea trezi Serbia Aliatilor. „*Conform acestor rațiuni etnice și istorice, sârbii nu pot*

---

³⁷⁸ *Ibidem.* „À notre tour, nous ne contestons pas l'existence d'une population serbe assez importante dans ce triangle du Banat, mais nous contestons à nos voisins le droit de se dire les détenteurs naturels de ce territoire.”

³⁷⁹ *Ibidem*, p. 7. „La population roumaine de cette province a contribué à l'éclat de notre vie nationale par des faits politiques, des guerres et une activité intellectuelle remarquable. Le Banat nous a donné des philologues, des hommes de lettres, deux musiciens qui, par les chants populaires de la contrée, ont renouvelé notre musique nationale; des savants, parmi lesquels le docteur V. Babesh dont les travaux ont, dans le monde scientifique, une si grande autorité.”

³⁸⁰ *Ibidem*, p. 8. „Nous sommes enfin à mesure, si cette discussion académique se prolongeait, de présenter des données historiques très volumineux et importants. Mais nous ne voulons nous rattacher qu'à ce fait essentiel. Nous sommes dans le Banat l'élément aborigène et permanent; nous avons subi l'invasion serbe, comme nous subissons l'incursion hongroise; nous nous sommes maintenus, malgré tout et nous dominons la contrée par le nombre et par l'esprit.”

reclama nici cea mai mică parcelă din Banat. Eu cred că este o insultă față de bravul popor, care luptă fără încetare de trei ani, ca să-l compătimim în mod zgomotos pentru soarta lui. Nu în virtutea unui sentiment de milă, Serbia Mare își va putea lărgi frontierele. Împărțirea teritorială trebuie să se inspire din alte principii; sentimentalitatea nu are, în politică, decât o funcție negativă³⁸¹.”

Abordând subiectul frontierei pe Dunăre, Gabriel Dichter ne oferă contextul de a analiza perspectivele din care este privit fluviul: de pe malul drept, ca bază a zidului cetății, de unde și dificultatea de a trăi chiar alături cu un vecin puternic, al cărui interes ar putea fi trezit la un moment dat în sens ofensiv; de pe malul stâng, în eventualitatea în care el ar fi românesc, i se atribuie rolul de primă pavăză. Pentru Serbia, împingerea frontierei mult în spatele Dunării, deci depărtarea de ea, ar reprezenta confort și siguranță, în schimb pentru România fixarea graniței chiar pe apă i-ar fi suficientă pentru a se putea apăra, iar distanța i-ar provoca un anumit grad de neliniște, de insecuritate. *„Dunărea este o frontieră care apără ca și Rinul în cazul Franței și chiar mai bine decât el, pentru că este mai lată. A-și asigura teritoriul pe ambele maluri ale fluviului și drepturi de trecere presupune a obține o superioritate militară imensă asupra vecinilor săi – Rinul este încă un exemplu – și în ziua în care sârbii, având deja un punct de sprijin pe malul stâng al Dunării, pe teritoriul românesc, mai ales într-o regiune care se deschide larg ca și Banatul, (ei n.n.), vecinii noștri se vor gândi la o cucerire; ea se va realiza mai târziu sau mai devreme, nu va mai rămâne decât alegerea momentului, porțile fiindu-le deschise³⁸².”* Jurnalistul exprimă temerea României că, dacă i s-ar permite Serbiei instalarea pe malul stâng al Dunării alături de un teritoriu generos, s-ar crea premisele pentru o viitoare cucerire a Banatului. Și acesta nu ar fi un lucru greu de crezut, întrucât precedentul a fost creat de Germania, care după ce a luat în stăpânire Rinul a trecut la anexarea forțată a Alsaciei și a Lorenei.

Pentru a se evita o astfel de capcană, România cere respectarea contururilor pe care natura le-a trasat. Se pledează pentru unitatea entității geografice, cu toate atuurile ei, asemeni unei peninsule înconjurată de trei cursuri de apă, cu o structură muntoasă ce unește două din

---

³⁸¹ *Ibidem*, p. 10. *„D’après ces motifs ethniques et historiques, les Serbes ne peuvent réclamer la moindre parcelle du Banat. Je crois qu’on fait une insulte au vaillant peuple qui lutte sans cesse depuis trois ans, en s’apitoyant bruyamment sur son sort. Ce n’est pas en vertu d’un sentiment de pitié que la Serbie grandissante pourra élargir ses frontières. Le partage territorial doit s’inspirer d’autres principes; la sentimentalité n’a, dans la politique, qu’une place négative.”*

³⁸² *Ibidem*, p. 11. *„Le Danube est une frontière qui défend comme le Rhin pour la France et mieux que lui, parce qu’il est plus large. – S’assurer des territoires sur les deux bords du fleuve et des droits du passage, c’est obtenir une supériorité militaire incalculable sur ses voisins – le Rhin encore est un exemple – et le jour où les Serbes auraient un point d’appui sur la rive gauche du Danube, en territoire roumain, surtout dans une contrée qui s’ouvre largement comme le Banat, nos voisins penseront à une conquête; elle se ferait plus tôt ou plus tard, il n’y aurait qu’à en choisir le moment, les portes seraient ouvertes.”*

lanțurile Carpaților. Această unitate este întărită și de modul în care sunt valorificate resursele naturale și de funcționarea vieții economice. Caracterul spațiului s-a impus și asupra celorlalte componente ale vieții, închegându-se un tot unitar. „*Împărțirea Banatului ar fi, de asemenea, o erezie geografică, pentru că puține regiuni de pe pământ oferă un asemenea caracter de unitate, este o admirabilă entitate geografică. Regiune limitată de trei cursuri de apă navigabilă: Mureșul, Tisa, Dunărea, ea este alipită de Transilvania printr-un masiv muntos. Cum să crestezi această regiune separată de o manieră clară de zonele învecinate din sud și vest și legată inseparabil prin munți de România. Resursele, organizarea naturală a vieții economice a acestui ținut se adaugă în plus pentru a împiedica o divizare a Banatului*”³⁸³.

Perspectiva divizării Banatului înăsprește din nou tonalitatea, spre un amestec de șantaj și amenințare. Este scos în evidență exemplul României, cea care și-a asumat abandonarea a peste un milion și jumătate de români din Basarabia, de șase ori mai mult decât ponderea pe care o au sârbii în Banat. Dichter avertizează că în cazul în care apele vor fi mai agitate în jurul Banatului, România este pregătită să-și amintească și să-și reconsidere poziția față de conașionalii de pe valea Timocului. „*Noi renunțăm la moldovenii din Basarabia care nu sunt în număr de 250.000 ca și sârbii în Banat, 1.600.000. [...] Și în definitiv, dacă discuția s-ar mai prelungi, noi am putea ridica vocea și să amintim de românii din Timoc*”³⁸⁴.

Încercând să evite luarea în derizoriu a revendicării părții occidentale a Banatului de către sârbi, jurnalistul de la *Epoca*, recunoaște că fiecare parte e datoare să-și susțină cauza ei. Compromisul pe care trebuia să-l facă România era mult mai însemnat și, deși greu de acceptat, totuși el este asumat. Se renunța nu numai la grupuri răsfirate la depărtare de granițele țării, ci și la cele din provincii vecine. „*Traversăm un moment de criză foarte gravă și tindem spre instituirea unei justiții naționale. Nu trebuie să desconsiderăm sacrificiile altora; cei 250.000 de sârbi din Banat nu constituie decât un foarte mic sacrificiu etnic în raport cu pierderile pe care le suferim noi, lăsând să se topească în masele de slavi din Rusia, din Serbia și din Macedonia, aproape 3 milioane de români*”³⁸⁵.

---

³⁸³ *Ibidem*, p. 13. „*Diviser le Banat serait aussi une hérésie géographique, parce que peu de pays sur la terre offrent un pareil caractère d'unité; c'est une admirable entité géographique. Pays limité par trois cours d'eau navigable: le Muresh, la Tissa, le Danube, il est fortement rattaché à la Transylvanie par un massif montagneux. Comment tailler ce pays séparé d'une manière tranchante des pays voisins du sud et de l'ouest et lié par des montagnes inséparablement à la Roumanie? Les ressources, l'organisation naturelle de la vie économique de ce pays s'ajoute encore pour empêcher un morcellement du Banat.*”

³⁸⁴ *Ibidem*, pp. 13-14. „*Nous délaissions les Moldaves de Bessarabie qui ne sont pas au nombre de 250.000 comme les Serbes du Banat, mais 1.600.000. [...] Et après tout, si la discussion devait se prolonger encore, nous pourrions élever la voix et rappeler les Roumains du Timok.*”

³⁸⁵ *Ibidem*, p. 14. „*Nous traversons un moment de crise très grave et nous tendons à l'avènement d'une justice nationale. Il ne faut pas déconsidérer les sacrifices des autres; les 250.000 Serbes du Banat ne constituent qu'un très faible sacrifice ethnique par rapport aux pertes que nous éprouvons en laissant se dissoudre dans les masses slaves de Russie, de Serbie et de Macédoine, près de trois millions de Roumains.*”

Finalul cu enumerarea acuzelor îndreptate împotriva României ne lămurește asupra întregii construcții a acestei broșuri: un răspuns de rechizitoriu. În această ordine de idei, competiția dintre Serbia și România, deschisă oarecum indirect și mediată până în vara anului 1915 de Rusia, ajunge acum în fața primilor judecători francezi. Intrigei legate de compensația Basarabiei prin Dobrogea i se răspunde cu forțarea exemplului Marocului contra Alsacei-Lorene, contestarea revendicării românilor din Timoc are la bază lipsa de manifestare a apartenenței, a caracterului național, reproșul privind atitudinea conjuncturală a României față de Rusia este temperat de asigurări privind căutarea unei modalități de antantă. „Ni s-a spus că în schimbul Basarabiei am obținut Dobrogea; e ca și cum am spune Franței că Marocul ar trebui să compenseze pierderea Alsaciei-Lorenei; se discută gradul de conștiință și numărul românilor din Timoc; ni se obiectează interesul pe care îl avem de a trăi în bune relații cu Rusia – ca și cum noi l-am ignora³⁸⁶!” Înțelegem din acest paragraf conclusiv că revendicarea Banatului de către România începe să fie relativizată în mediile politice și academice franceze, fapt reflectat și în maniera discursivă: alternarea tonurilor, când amenințătoare, când împăciuitoare, profunda decepționare a autorului, care se revoltă și se apără în același timp.

Perioada aceasta a anilor de neutralitate ai României, aprigă în înfruntarea diplomatică româno-rusă de la Petrograd și în mobilizarea opiniei publice franceze pentru cauza Banatului, așa cum și specialiștii români sau sârbi și-au exprimat poziția, și cei francezi au făcut-o la rândul lor. Dacă în privința lucrărilor române sau sârbe publicul francez putea fi pus într-un impas de receptare al unei revendicări greu reperabile pe harta Europei și prea distanțată de el, atunci când autorul este francez această dificultate era din start surmontată. Președintele Comitetului franco-român, Georges Lacour-Gayet, în urma nenumăratelor prezentări făcute despre problematica românilor din Imperiul austro-ungar publică și o broșură, sub titlul *Les Roumains de Transylvanie sous le Joug Magyar*. Comunicarea istoricului și academicianului francez este însoțită de un discurs al deputatului și fostului prim ministru, Louis Barthou. Aceasta a fost una dintr-un ciclu de douăsprezece conferințe intitulate „Les peuples opprimés. Sous le joug de l'Allemagne, de l'Autriche-Hongrie et de la Turquie”, susținute pentru a face cunoscute cauzele naționale ale popoarelor aflate sub dominației străine. Textul broșurii este o abordare din perspectivă diplomatică a chestiunii românilor, ca aliați doriți și a maghiarilor, ca dușmani. Trebuia să li se dea românilor un

---

³⁸⁶ *Ibidem*, „On nous dit qu'en échange de la Bessarabie nous avons obtenu la Dobroudja; c'est comme si on disait à la France que le Maroc peut compenser la perte de l'Alsace-Lorraine; on discute le degré de conscience et le nombre de Roumains du Tymok, on nous objecte l'intérêt que nous avons à vivre en bons termes avec la Russie – comme si nous l'ignorions!”

impuls, încrederea că dacă se vor implica în război alături de Antantă vor putea să obțină frontiere conform principiului majorității etnice, punând astfel capăt dominației maghiare. „*Calea care îi va conduce pe români la încoronarea speranțelor este dorită de destin, ea se va croi, în ciuda scrâșnirilor din dinți ale lui Minos din Budapesta, Viena sau Berlin, care încearcă să refuze României frontierele etnice ale românismului*”³⁸⁷.

Surprinde simplitatea și fluența descriptivă a autorului broșurii. Mai apoi felul cum se raportează la limite, nu ca la niște norme convenționale, ci ca la niște repere orientative, care alături de lipsa parti-pris-urilor, trezesc interesul cititorilor. Vorbind despre naționalitatea română, Lacour-Gayet o indentifică și o individualizează ca nucleu, pentru ca mai apoi să o urmărească în dinamică spre marginile răspândirii ei, conturându-i hotarele. Invitația de a descoperi spațiul locuit de românii din Monarhia austro-ungară este asemănătoare cu oficiile unei gazde primitoare. Bun cunoscător al geografiei locului, prezintă doar reperele importante și alege drumul cel mai simplu. „*Luăți o hartă etnografică a Imperiului austro-ungar. În partea sud-estică a acestui mozaic eterogen veți remarca o pată mare, cu precădere a unui singur deținător; ea desemnează domeniul rasei române. Urmați-i limitele. Pleacă de la cursul superior al Siretului, ele se îndreaptă spre vest de-a lungul Carpaților, ele modulează aproximativ pantele platoului muntos care străjuiește pusta ungară, ele curg de la nord la sud înglobând Timișoara, în sfârșit ele ating cursul Dunării la o distanță aproximativ egală între Belgrad și Orșova. Între românii austro-ungari și românii din România nu este o altă separare decât o frontiera politică; de asemenea, românii din România își denumesc frații din Austro-Ungaria sub acest nume: « Cei de dincolo »*”³⁸⁸. Harta pe care Lacour-Gayet o desface în fața noastră pare să respecte în privința limitelor naționalității române din Banat tiparul propus de geograful Emmanuel de Martonne. Linia imaginară care coboară dinspre Carpații Occidentali trece perpendicular prin Timișoara pentru a coborî apoi spre Dunăre. La intersecția cu fluviul, această delimitare convențională separă Banatul, la vest spre Belgrad, partea sârbească, la est spre Orșova, partea românească.

---

³⁸⁷ Georges LACOUR-GAYET, *Les Roumains de Transylvanie sous le Joug Magyar*, Paris, 1915, p. 10. „*La marche qui conduira les Roumains au couronnement de leurs espérances est voulue par les destins; elle se fera, malgré les grincements de dents des Minos de Budapest, de Vienne et de Berlin, qui prétendent refuser à la Roumanie les frontières ethniques du roumanisme.*”

³⁸⁸ *Ibidem*, pp. 10-11. „*Prenez une carte ethnographique de l'empire austro-hongrois. Dans la partie sud-est de cette mosaïque hétérogène vous remarquez une large tache, à peu près d'un seul tenant; elle désigne le domaine de la race roumaine. Suivez-en les limites. Elles partent du cours supérieur du Seret, elles se dirigent vers l'ouest à travers les Carpathes, elles contournent à peu près les pentes du plateau montagneux qui limite la puszta hongroise, elles courent du nord au sud englobant Temesvar, enfin elles atteignent le cours du Danube, à peu près à égale distance de Belgrade et d'Orsova. Entre les Roumains austro-hongrois et les Roumains de la Roumanie il n'y a d'autre séparation qu'une frontière politique; aussi les Roumains de la Roumanie désignent leurs frères d'Autriche-Hongrie sous ce-nom: « Ceux de l'autre côté ».*”

În privința revendicării Banatului, Lacour-Gayet ține ca, prin forța exemplului, să demonstreze faptul că nu este un capriciu de conjunctură. Chiar presa fraceză la timpul respectiv, al deceniului al IX-lea din secolul al XIX-lea, a oferit ecouri ale serbărilor omagiale de la Iași. Încă din acele timpuri, nefavorabile din punct de vedere al diplomației internaționale, s-a pus într-un context public revendicarea Banatului, ca fiind una din provinciile românești indispensabile desăvârșirii naționale românești. Astfel este amintit momentul istoric al inaugurării statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare și al banchetui oficial când s-a pronunțat: „*« De la coroana Majestății Voastre, lipsesc încă niște perle: Banatul, Bucovina, Transilvania; dar să sperăm că nu pentru totdeauna. » Președintele Camerei deputaților face un toast în cinstea regelui „românilor” și nu regelui României*³⁸⁹.”

Lacour-Gayet semnalează faptul că nici măcar războiul nu a determinat schimbarea de tactică a Monarhiei austro-ungare. Același străvechi dicton, „divide et impera”, este cel aplicat pentru a-i trimite în luptă pe români împotriva sârbilor. Trimiși în Serbia sau Galiția, soldații împăratului, cei de naționalitate română, trebuiau montați împotriva sârbilor sau rușilor, dar atunci când aveau perspectiva eliberării fraților de peste Prut spiritul lor combativ era împins la limita sacrificiului. Ori dacă acest lucru a fost reușit, nu mai surprinde trimiterea soldaților români pe fronturi îndepărtate, ca și cel al Flandrei, expunându-i captivității și morții. Lacour-Gayet pune cititorul în fața unei realități irecuzabile: românii sunt răsfirați pe numeroase fronturi, adesea în primele rânduri, mijloacele folosite fiind cele de constrângere sau manipulare. Deși este dat exemplul Ardealului, de aceleași practici au avut parte și contingentele din Banat. „*Ministrul Tisza și-a amintit că erau în Ardeal soldați de elită; pentru a le deștepta la maximum zelul lor militar, le spune că mergând contra rușilor își vor elibera frații din Basarabia; războiul la care îi chema era un război de eliberare. Și exploatănd această perfidă minciună, îi trimitea peste tot, în Serbia, în Galiția, în Bucovina, chiar și în Flandra, unde germanii aveau nevoie de mii de oameni pentru a-și construi podurile de cadavre. Un întreg corp de armată, compus mai ales din transilvăneni, a dispărut în bătălia Yserului și prizonierii, scăpați prin miracol de la moarte, se găsesc în prezent internați într-un lagăr francez din fundul Bretoniei, fericiți de a se afla acolo*³⁹⁰.”

---

³⁸⁹ Ibidem, p. 12 „*« À la couronne de Votre Majesté, il manque encore quelques perles: le Banat, la Bukovine, la Transylvanie; mais espérons-le, pas pour toujours. » Le président de la chambre de députés porta un toast au roi « des Roumains », et non au roi de Roumanie.*”

³⁹⁰ Ibidem, pp. 21-22. „*Le ministère Tisza se rappela qu'il y avait dans l'Ardeal des soldats d'élite; pour exciter de son mieux leur zèle militaire, il leur dit qu'en marchant contre les Russes ils allaient délivrer leurs frères de Bessarabie; la guerre où on les appelait était une guerre de libération. Et en exploitant ce fallacieux mensonge, on les envoya partout, en Serbie, en Galicie, en Bukovine, dans les Flandres même, ou les Allemands avaient besoin de milliers d'hommes pour construire leurs ponts de cadavres Tout un corps d'armée, formé surtout de Transylvains, a disparu dans la bataille de l'Yser et des prisonniers, échappés par miracle à la mort, se trouvent à présent internés dans un camp français au fond de la Bretagne, et ils sont très heureux d'y être.*”

Academicianul francez surprinde un lucru de o maximă gravitate: înfierarea românilor nu numai contra francezilor, simpatizanți ai cauzei lor naționale, ci și împotriva sârbilor, care prin ultimele războaie purtate, ca și prin cel prezent au luat în numele lor cauza eliberării popoarelor balcanice de sub influența sau dominația Imperiului habsburgic. Procedeele și metodele de destabilizare ale relației Belgrad-București, a două state tinere, vecine, cu aspirații similare trebuiesc dejucate și e necesar să se revină la simțăminte mai bune care să nu afecteze pe viitor, după război purtarea dialogului. Acesta este și îndemnul lui Lacour-Gayet, ca Serbia și România să-și descopere idealul comun, ca ultima să sară în ajutorul celei dintâi, iar războiul să fie purtat de aceeași parte a frontului întru îndepărtarea definitivă din Balcani a influenței germane și a stăpânirii austro-maghiare.

„Iată prostiile criminale de care este capabilă politica maghiară. Să-i facă să se bată românii contra francezilor, când Franța este cu siguranță țara, în afara României, în care chestiunile românești provoacă cele mai multe simpatii, în care interesele românești sunt mai bine simțite și mai bine înțelese.

Să-i faci să se bată pe români împotriva sârbilor, când sârbii sunt cei mai fermi campioni ai independenței balcanice. Poporul eroic, care după două războaie teribile, a acceptat pericolul unui nou război, încă mai înfricoșător. [...] Ce vrea el? Să formeze cu toți sârbii eliberați o singură familie, cum și românii vor să formeze una cu românii eliberați. Între București și Belgrad nu poate exista și nici nu va fi vreodată neînțelegere. Belgradul apără la vest țările balcanice, iar Bucureștiul la est; cele două capitale se înalță ca două citadele, una stăpânită de slavii de sud, alta de latinii din Orient, dar ambele îndepărtează același pericol. Ca România să-și vadă toți copiii revenind la ea, ca Serbia să-și vadă toți copiii revenind la ea: acesta ar fi sfârșitul pericolului germano-maghiar și acesta ar fi triumful dreptății, care vrea ca Balcanii să fie ai balcanicilor³⁹¹.”

Acestei prezentări sintetice ale istoricului Lacour-Gayet privind condiția românilor din Monarhia austro-ungară, îi urmează invitația făcută României de a se alătura în război, o

---

³⁹¹ Ibidem, p. 22. *„Voilà les stupidités criminelles dont la politique magyare est capable. Faire battre des Roumains contre des Français, quand la France est certainement le pays, en dehors de la Roumanie, où les questions roumaines provoquent le plus de sympathies, où les intérêts roumains sont mieux sentis et mieux compris.*

Faire battre des Roumains contre des Serbes, quand les Serbes sont les plus fermes champions de l'indépendance balkanique. Le peuple héroïque qui, après deux guerres terribles, a accepté le péril d'une guerre nouvelle, plus terrible encore [...] Que veut-il? Former avec tous les Serbes libérés une seule famille, comme les Roumains veulent former une seule famille avec tous les Roumains libérés. Entre Bucarest et Belgrade il ne peut y avoir, il n'y aura jamais de malentendu. Belgrade garde à l'ouest les pays balkaniques, Bucarest les garde à l'est; les deux capitales se dressent comme deux citadelles, l'une aux mains des Slaves du sud, l'autre aux mains des Latins d'Orient, mais toutes deux conjurent le même péril. Que la Roumanie voie tous ses enfants revenir à elle, que la Serbie voie tous ses enfants revenir à elle: ce sera la fin du péril germano-magyar et ce sera le triomphe de la justice, qui veut que les Balkans soient aux Balkaniques.”

invitație care dacă se va mai lăsa mult așteptată ar putea să-și piardă valoarea. Tactica României, aceea de a căuta momentul favorabil, ar putea fi pernicioasă, iar sacrificiile ne semnificative pentru a se putea bucura în întregime de revendicările naționale făcute. „Nu ține de mine să spun României: « Acum », cum nu ține de mine să-i spun: « Măine », dar poate am dreptul să-i spun că poimăine ar putea fi prea târziu³⁹².” Inspirat în cele expuse și de deviza Ligii culturale „Acum ori niciodată!”, deputatul Louis Barthou îndeamnă ca România să aleagă calea armată. Poziția diplomației românești, aceea de a-și apăra în mod îndreptățit interesele țării, demers necesar și justificat, însă la o analiză atentă aceasta apare în fața Triplei Antante sub forma unui simulacru de conștiință. Revendicările pe care le face România și de care leagă intrarea sa în acțiune par să ia forma unui schimb. Din acest discurs al lui Louis Barthou se mai desprinde o informație esențială, aceea că România va obține din toate revendicările sale doar partea considerată legitimă de către diplomația Marilor Puteri aliate. Cu alte cuvinte implicarea în război nu ar trebui să fie condiționată de obținerea unor teritorii, pe care oricum nu le putea primi în momentul solicitării, ci mai târziu la finalul conflictului. În aceste condiții altele sunt principiile după care ar trebui să se conducă diplomația română.

„Este bine, necesar, legitim, ca un popor să-și apere interesele materiale și este legitim ca România să-și apere revendicările și să încerce să le facă să triumfe. Sunt sigur că diplomația Triplei-Antante va face din aceste revendicări ale României partea legitimă care le este datorată. Dar ar însemna să înjosești această nobilă țară presupunând că ar vrea să se lase pradă unei politici de mercantilism și de troc, în timp ce idealul, demnitatea și onoarea sunt cele care se solicită acolo³⁹³.”

Și dacă am analiza doar acest scurt paragraf am surprinde dovada vie a realității politicii diplomatice a Franței față de România, care s-a impus cu toată evidența mai târziu, în 1919. Este vorba de o aderare rezervată la cauza eliberării românilor din Monarhia austro-ungară, o atitudine favorabilă, însă nedispusă să ofere decât ceea ce era convenabil, cel puțin în privința Banatului, reclamat parțial și de către sârbi. Reproșurile ulterioare aduse României pentru pacea separată semnată în mai 1918 ar fi putut fi intuite din avertismentul lui Louis

---

³⁹² Ibidem, p. 34. „Il ne m'appartient pas de dire à la Roumanie: « A présent », pas plus qu'il ne m'appartient de lui dire: « A demain », mais peut-être ai-je le droit de dire qu'après demain il serait trop tard.”

³⁹³ Ibidem. „Il est bon, nécessaire, légitime, pour un peuple de défendre ses intérêts matériels, et il est légitime que la Roumanie défende ses revendications et essaye de les faire triompher. Je suis sûr que la diplomatie de la Triple-Entente fera à ces revendications de la Roumanie la part légitime qui leur est due. Mais ce serait calomnier ce noble pays que de supposer qu'il voudrait s'abandonner à une politique de mercantilisme et de marchandage, alors que l'idéal, la dignité et l'honneur sont là qui le sollicitent.”

Barthou din 1915. „Toate țările neutre ale Europei și de pretutindeni să știe că « până la capăt » este deviza comună a Aliatilor³⁹⁴.”

Mai îndepărtat de tonul neutru al istoricului Lacour-Gayet se situează arhitectul Augustin Rey prin broșura cu titlul, *La question des Balcanes devant l'Europe*. Criticând în termeni foarte duri politica Italiei și aspirațiile acesteia asupra coastei dalmate și asupra Istriei, autorul încurajează strângerea relațiilor cu Serbia, din care Franța va putea să facă un aliat de nădejde în Europa Orientală. „Este în interesul marii civilizație, al Franței, să ceară independența politică definitivă a tuturor iugoslavilor și să-și facă din aceștia, din toate punctele de vedere, niște aliați de nădejde³⁹⁵.” Acest deziderat se vede compromis datorită demersurilor secrete italiene, pe lângă Franța și Marea Britanie de a transforma Adriatica într-o mare italiană. Sunt făcute atenționări doar puterilor aliante din Occident, întrucât noul stat sârb de după război ar trebui să datoreze cât mai puțin Rusiei țariste pentru a se încadra unei viziuni democratice. Pentru a deveni un stat puternic, Serbia ar avea nevoie de conaționali săi, în acest scop urmând să încorporeze și „partea din Ungaria meridională locuită de sârbi, care se găsește în Banat și care cuprinde comitatele Timiș și Torontal³⁹⁶.”

Această recunoaștere a drepturilor asupra teritoriilor locuite de sârbi ar trebui să se facă ținând cont de eroismul poporului angajat în război, de cultura și statornicia sa. Li se alătură puternicul sentiment național. „Caracteristica sa este aceea a unei intensități a sentimentului național absolut incomparabilă. Desăvârșită în spiritul său de solidaritate dezvoltat până la cel mai înalt punct, ea se răsfrânge peste tot în viața și moravurile acestei țări, tolerantă și democratică în același timp³⁹⁷.” Chiar dacă ușor idealizate, spiritul de solidaritate al sârbilor și capacitatea lor de a acționa unitar se vor dovedi cu prisosință pe perioada negocierilor de pace din 1919, a fi calități specifice ale întregului popor iugoslav. În timp ce românii, angajați într-un diferend teritorial cu sârbii, nu se vor ridica nici pe departa la înălțimea lor, luptele lor politice intrând în atenția presei și opiniei publice internaționale.

Devenise clar încă din 1916 faptul că atenția sârbilor se va îndrepta asupra tuturor teritoriilor locuite de sârbi, nefiind dispuși să renunțe la niciunul dintre ele. „Ignorând castele și spiritul lor de dezbinare, sârbul este de o toleranță proverbială. Cu toții sunt frați,

---

³⁹⁴ *Ibidem*, p. 35. „Que les pays neutres de l'Europe et d'ailleurs sachent que « jusqu'au bout » est la devise commune des alliés.”

³⁹⁵ Augustin REY, *La question des Balcanes devant l'Europe. Vues historiques et diplomatiques*, Paris, 1916, p. 7. „Il est dans l'intérêt de la grande civilisatrice, la France, d'exiger l'indépendance politique définitive de tous les Iugoslaves et de d'en faire à tous les points de vue de fidèles alliés.”

³⁹⁶ *Ibidem*, p. 33. „la partie de la Hongrie méridionale peuplée de Serbes qui se trouve dans le Banat et comprend les Comitats de Tamisch et de Torontal.”

³⁹⁷ *Ibidem*, p. 35. „Sa caractéristique est celle d'une intensité de sentiment national absolument incomparable. Tout entière dans son esprit de solidarité développé au plus haut point, elle éclate partout dans la vie et les mœurs de ce pays à la fois tolérant et démocratique.”

*ortodocși, catolici sau musulmani. Sentimentul unității naționale domină viața acestui popor, iar copilul învață de mic că dincolo de această ținut în care s-a născut și dincolo de frontierele Serbiei sunt frați care așteaptă încă să fie eliberați*³⁹⁸.

Identificarea acestor „reper propagandistice” în revendicarea Banatului și reperarea unor coduri politice și diplomatice franceze amestecate în textele articolelor sau broșurilor din perioada de neutralitate a României, cu o mare intensitate în 1915, ne-au determinat să acordăm un spațiu însemnat din corpul tezei analizării acestora. Dacă anul 1915 a fost unul al probării strategiilor, al încercării metodelor de abordare și a planurilor de manifestare, anul 1919 va fi unul al deplinei confruntări diplomatice și propagandistice pentru Banat. Tot ceea ce s-a dovedit a fi viabil în 1915: publicarea de articole și acordarea de interviuri în presa cotidiană, trimiterea de studii unor reviste periodice de specialitate, susținerea de conferințe și discursuri, toate vor fi folosite și în 1919, însă printr-o mobilizare mai eficientă, atât din partea sârbilor, dar mai ales din partea românilor.

Avem presimțirea existenței și a altor lucrări realizate în scop de propagandă, ce au folosit drept suport discursurilor și conferințelor românești sau sârbești, susținute la Paris sau chiar în alte orașe ale Franței, dar care fie nu au ajuns într-o formă publicabilă, fie nu au fost încă indentificate pentru această cercetare.

---

³⁹⁸ *Ibidem*, p. 37. „Ignorant les castes et leur esprit de division, le Serbe est d’une tolérance proverbiale. Tous sont frères, qu’ils soient orthodoxes, catholiques ou musulmans. Le sentiment de l’unité nationale domine la vie de ce peuple, et l’enfant apprend toute jeune qu’il existe au-delà du pays qui l’a vu naître et des frontières de Serbie des frères qui attendent encore leur libération.”

PARTEA A II-A

CAPITOLUL III

MARELE ALIAT, ÎNTRE PROVOCARE ȘI RESPONSABILITATE – MISIUNEA MILITARĂ FRANCEZĂ ÎN BANAT

III. 1. Intriga anului 1919

Intervalul noiembrie-decembrie 1918 va așeza Banatul într-o ecuație geopolitică unică, la întretăierea mai multor plăci tectonice: ungară, sârbă și română. Fisiunea o va reprezenta Armistițiul/Convenția militară de la Belgrad din 13 noiembrie 1918, departe de a fi o simplă încetare a focului sau preludiul unei păci. Acesta determină desfășurarea evenimentelor de-a lungul anului 1919, este incidentul din care erupe starea conflictuală dintre sârbi și români pe de-o parte, dar și dintre români și maghiari pe de alta, asupra căreia va plana medierea factorilor decizionali ai Conferinței de Pace de la Paris și interpunerea trupelor franceze.

Permanentelor referiri la armistițiul belgrădean, trebuie să li se suprapună cercetări minuțioase, care să identifice și să reveleze evoluția și dinamicile unui gen inedit în relațiile internaționale: misiunea militară de mediere/interpunere/pacificare. Premisele acesteia au stat sub semnul continuei metamorfozări, întrucât a avut la bază elemente variabile³⁹⁹:

- durata – se conturează mai multe perioade distincte: În primul rând intervalul noiembrie – decembrie 1918 și ianuarie – februarie 1919 (antonimice și ca reprezentare: sfârșitul războiului pentru prima etapă și începutul păcii pentru cea de a doua). Apoi perioada martie-aprilie cea care va corespunde ineditului proiect al Zonei de ocupație franceză din Banat; mai-iunie când se va înregistra prima predare de ștafetă către autoritățile române, pentru ca în iulie-august să se ajungă la stăpânirea unui ultim bastion francez în Banatul românesc.
- locul – luarea aparentă în stăpânire a unor puncte aleatorii și disperate din regiune (se va porni dinspre Baziaș și Biserica Albă, se va staționa o vreme la Timișoara, pentru

---

³⁹⁹ Olivier FORCADE, *Les missions humanitaires et d'interposition devant l'histoire*, în *La Revue Tocqueville/The Tocqueville Review*, 1996, tom 17, nr. 1, p. 45.

ca mai apoi Lugojul să devină principalul centru al misiunii); conturarea unui interstițiu estic între români și sârbi, ocupat de francezi.

- actorii – generalul Franchet d'Esperey, în calitate de comandant al Armatei Aliate din Orient – cartierul general la Salonic; generalul Henri-Mathias Berthelot, comandantul Armatei Dunării – cartierul general la București; generalul Paul-Prosper Henrys, în calitate de comandant al Armatei franceze din Orient – cartierul general la Belgrad, nu fără a uita de diferitele personaje episodice (generalul Juinot-Gambetta), generali (Ernest Pruneau, Léon Farret, Charles de Tournadre) și ofițeri (o întreagă suită), care au staționat în Banat.
- caracterul – ariergardă a armatei sârbe (noiembrie-ianuarie), misiune de restabilire și menținere a ordinii (sfârșit de ianuarie-martie), poliție internațională de supraveghere a evacuării de armate și înlocuirii de autorități (aprilie-august).
- condițiile diplomatice și politice ale îndeplinirii misiunii – de respectare a armistițiului de la Belgrad, de asigurare a unui bun climat desfășurării tratatelor Conferinței de Pace de la Paris, de evacuare a unei importante părți a Banatului de către trupele sârbe și de transfer sau restabilire a autorității.

Acest gen de intervenție/misiune nu era apanajul unei doctrine sau al unui set de reguli definit în prealabil, astfel că transferul de sens se realizează dinspre pragmatic spre conceptual, mai exact practica precede teoria. O definiție a conceptului prinde contur și se nuanțează în ritm cu permanentele transformări și cu constantele adaptări ale variabilelor enunțate mai sus⁴⁰⁰.

Analizând și suprapunând diferitele unghiuri și planuri ale armistițiului belgrădean și cele ale intervenției militare franceze vom lua ca principal reper în conturarea argumentării noastre criteriul cronologic.

III.1.1. Banatul și ultimul armistițiu

Între Armistițiul de la Belgrad (pentru unii cercetători; Convenția militară din menționatul oraș pentru alții), și cuvântul *intrigă* se poate pune un semn de echivalență. Astfel, adaptând definiția, timpului istoric la care ne referim, obținem următorul enunț: folosirea de către reprezentanții sârbi și maghiari de mijloace condamnabile, neconforme

---

⁴⁰⁰ *Ibidem.*

stării de fapt, în vederea realizării sau zădărnirii unui lucru⁴⁰¹ (realizare - ocuparea Banatului; zădărnire - preluarea Transilvaniei de către administrația românească).

Întrucât Banatul este direct vizat de acest document, devine esențială clarificarea mai multor aspecte legate de acest act: contextul încheierii, protagoniștii actului, prevederile, efectele imediate sau de durată ce au fost resimțite.

Documentul poate fi considerat ca o anexă a Armistițiului de la Padova (Villa Giusti), încheiat de Austro-Ungaria și Aliați, la 21 octombrie/3 noiembrie⁴⁰², întrucât prevederile acestuia din urmă nu se doreau a fi aplicate frontului balcanic. Prin cel de al treilea articol al documentului de încetare a ostilităților de pe frontul austriac sunt date contururile zonelor de ocupație italiană (conforme tratatului de la Londra din 1915) și sârbă⁴⁰³. Disoluția Imperiului austro-ungar proiecta în urma sa o situație confuză din punct de vedere politic și administrativ, astfel că fundalul pe care ar fi trebuit să fie expuse și aplicate clauzele de încetare a ostilităților s-a dovedit a fi unul nedefinit. Proclamându-și independența și mai apoi republica la 17/31 octombrie 1918, Ungaria emitea pretențiile unor noi negocieri, purtate din postura tinerii națiuni maghiare⁴⁰⁴. Factorii decizionali de la Paris au admis solicitarea ungară, desemnându-l pe generalul Franchet d'Esperey drept emisar negociator al Aliaților, sarcinile sale ținând doar de adaptarea și armonizarea clauzelor armistițiului parafat de generalul Diaz pe frontul italian⁴⁰⁵. În ciuda faptului că Armistițiul de la Rethondes a fost parafat cu 2 zile mai devreme, era nevoie de o clarificare a situației în teritoriul pe care urmau să se retragă trupele germane, aflate sub comanda mareșalului Mackensen⁴⁰⁶.

Pe documentul de la Belgrad, opera comandantului șef al Armatei Aliate din Orient, Louis Franchet d'Esperey, a fost pusă pecetea la 31 octombrie/13 noiembrie 1918. Cei care și-au imprimat numele și care, ulterior urmau să preia din responsabilitatea actului, au fost: generalul francez Paul-Prosper Henrys și mareșalul sârb Živojin Mišić, din partea Aliaților, iar din partea Ungariei învinse, reprezentantul premierului Mihály Károlyi, Béla Linder, ministru al războiului⁴⁰⁷. Este esențial ca documentul să fie judecat cu binomul *militar* vs.

---

⁴⁰¹ Dictionar explicativ al limbii române (DEX), Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, 1998, s. v. *intrigă*

⁴⁰² Jean BERNACHOT, *Les Armées françaises en Orient après l'armistice de 1918, L'Armée française d'Orient – L'Armée de Hongrie (11 novembre 1918-10 septembre 1919)*, Paris, 1970, p. 10; Gheorghe IANCU, *Officiers supérieurs français en mission dans la Transylvanie des années 1918-1919*, în George CIPĂIANU, Vasile VESA, *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre (1914-1918)*, Cluj, 1997, pp. 155-156.

⁴⁰³ Frédéric le MOAL, *La Serbie. Du martyre à la victoire 1914-1918*, Paris, 2008, p. 215.

⁴⁰⁴ Pierre GOSA, *Un maréchal méconnu. Franchet d'Esperey. Le vainqueur des Balkans – 1918*, Paris, 1999, p. 243.

⁴⁰⁵ Ibidem.

⁴⁰⁶ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919). Témoignages français*, Bucarest, 1990, p. 21.

⁴⁰⁷ Ioan ȚEPELEA, *1919, O campanie pentru liniștea Europei*, Cluj, 1995, p. 32.

politic. Caracterul militar a fost dorit de francezi (trasarea frontierelor nu era de competența lui Franchet d'Esperey, decizia revenind Conferinței de Pace), cel politic a fost reclamat de maghiari, dar pe care și l-au rezervat sârbii printr-un abil joc de culise⁴⁰⁸.

Negocierile au început încă din 25 octombrie/7 noiembrie, dată la care ostilitățile nu erau încheiate. Discuțiile au fost purtate direct de generalul Franchet d'Esperey, venit special din Salonic cu încuviințarea Parisului, și numeroasa delegație maghiară, postată în haine democratice⁴⁰⁹. Prioritățile celor două părți nu coincideau: contele Károlyi dorea ca Ungaria să fie acceptată ca stat neutru, garantându-i-se integritatea teritorială, în timp ce generalul francez urmărea protejarea aliatului sârb și preluarea controlului asupra căilor ferate și fluviale⁴¹⁰. Așteptările maghiarilor și responsabilitatea asumată de Antanta erau divergente. Pe de o parte, șeful guvernului maghiar spera ca trecutul său pacifist și pro-antantist, precum și rolul „revoluției crizantemelor” în destrămarea imperiului austro-ungar să le asigure circumstanțe atenuante. De asemenea, garanțiile date de Aliați cehoslovacilor, românilor și sârbilor nu puteau rămâne fără acoperire⁴¹¹. Pe de altă parte Franchet d'Esperey vedea în acest armistițiu o posibilitate de a compensa propriile frustrări legate de decizia Consiliului Suprem Interaliat de a opri ofensiva împotriva Germaniei dinspre Balcani și de a stabiliza frontul pe Dunăre. Prin asigurarea căilor de comunicație ale fostei monarhii austro-ungare, generalul francez, ocupant a două capitale inamice, Sofia, respectiv Constantinopolul, ar fi putut să reînvie proiectul său de continuare a atacului⁴¹².

Sub forma unui anunț mărunț, preluat din presa budapestană, bănățenii află de faptul „că ministrul prezident Károlyi a plecat în Belgrad, spre a perfecta cu generalul francez Franchet d'Esperey despre condițiile armistițiului⁴¹³.” Știrea este mai mult informativă, fără a fi însoțită de niciun comentariu. Este încă un timp al incertitudinilor, iar un armistițiu nu asuma decât prevederi temporare, mai ales cu caracter militar, privind trecerea de la o stare de agresiune, la una de non-agresiune. Bănățenii nu încercau deloc să discolpe atitudinea belicoasă a maghiarilor, deși au făcut parte din aceeași armată și au luptat mai mult sau mai puțin în numele aceleiași cauze. Se miza tacit pe faptul că un stat ca Ungaria, oricât de tânăr

---

⁴⁰⁸ *Ibidem*, p. 38. Generalii sârbi ce trebuiau să intermedieze schimbul de telegrame între Paris și generalul Franchet d'Esperey, au luat decizia « de a amâna » primirea mesajului până după încheierea negocierilor.

⁴⁰⁹ Lt-Colonel Paul AZAN, *L'Armistice avec la Hongrie*, în *Illustration*, nr. 4105 din 5 noiembrie 1921, http://www.greatwardifferent.com/Great_War/1919/Orient_01.htm, Consultat la: 20.10.2010

⁴¹⁰ *Ibidem*.

⁴¹¹ György LITVÁN, *La démocratie hongroise de 1918-1919 et la politique française*, în *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 1990, tom 19, nr. 1, p. 40.

⁴¹² Pierre GOSA, *op. cit.*, pp. 231-235.

⁴¹³ *Drapelul*, nr. 115 din 27 octombrie/9 noiembrie 1918, p. 3.

ar fi fost, nu se putea debarasa din punct de vedere moral de patru ani și jumătate de participare implicată în conflict și de responsabilitatea războiului⁴¹⁴.

Răspunsul Alianților la memoriul maghiar a fost foarte clar: Ungaria este o țară învinsă, ce nu va putea scăpa de culpa războiului. Chiar dacă Valeriu Braniște nu a mai ajuns în Belgrad pentru a face auzită vocea românilor, generalul francez a acceptat dialogul cu maghiarii doar în numele lor propriu⁴¹⁵: „*Vorbiți în numele poporului ungar*, adăugă generalul Franchet d'Esperey, *dar dumneavoastră nu reprezentați decât poporul maghiar. Vă știu istoria: ați oprimat în țara voastră popoarele nemaghiare. Acum, îi aveți ca dușmani pe cehi, slovaci, români și sârbi, popoare pe care eu le am în podul palmei, e de ajuns un singur semn să fac și veți fi distruși*⁴¹⁶.” Este nuanțat faptul că în acel moment negociatorul francez acorda o importanță secundară chestiunilor politice, punând accent pe cele militare. Acest aspect își va găsi loc și în paginile ziarului *Drapelul*, sub titlul de *Armistițiul perfect*. „*Ag(en)ția Tel(egrafică) Ungară anunță că ministrul Linder a semnat din încredințarea guvernului ungar cu comandamentul trupelor Ententei din Balcani. La ordinul consiliului de război din Versailles s-au eliminat din instrumentul de armistițiu toate chestiile politice, fiind autorizat generalul comandant Franchet d'Esperey să încheie armistițiu curat militar, în baza capitulării armatelor austro-ungare*⁴¹⁷.” În lucrarea *Calendarul evenimentelor premergătoare și evoluția din 1918 din Austro-Ungaria*, Enea Grapini făcea în acest sens următoarea observație: „*Clemenceau respinge pretențiile delegației maghiare de a le garanta frontierele țării și îndrumă pe F. d'Esperey să discute cu ungurii exclusiv chestiuni militare*⁴¹⁸.”

Ziua de 13 noiembrie i-a adus față în față pe cei delegați să încheie convenția militară/armistițiul. Béla Linder nu a reușit să impresioneze cu noile argumente, privind starea jalnică în care se afla Ungaria, și nici mareșalul Misic nu a obținut instalarea în zona ocupată a funcționarilor sârbi în locul celor maghiari⁴¹⁹. Generalul Henrys a urmat întru totul cele 18 puncte stabilite anterior de superiorul său. Astfel în zona evacuată în termen de 8 zile (linia de demarcație: Someșul, Bistrița, Mureș-Odorhei, Mureșul până la intrarea în Tisa, Szabadka,

---

⁴¹⁴ Considerăm neconforme stării de fapt, afirmațiile potrivit cărora armistițiul a fost încheiat „fără participarea și știrea României.” cf. Constantin I. STAN, *Activitatea românilor aflați în străinătate în lupta pentru dreptatea cauzei românești în timpul Conferinței de Pace de la Paris (1918-1919)*, în *Acta Musei Porolissensis*, 1992, nr. 16, p. 437. La data declanșării discuțiilor și negocierilor, România era o țară învinsă. În 10 noiembrie când este repornită ofensiva română, documentul armistițiului era definitivat, așteptându-și doar parafarea de către francezi, sârbi și unguri.

⁴¹⁵ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *op. cit.*, p. 24.

⁴¹⁶ Lt-Colonel Paul AZAN, *art. cit.*; Un comunicat similar a apărut și în presa bănățeană „*Pe palma mea vă țin naționalitățile voastre, e destul un semn mic și pornesc contra voastră! Ați fi nimiciți. Ungaria are un singur noroc: persoana lui Károly. El e unicul om care poate ajuta sorții d-voastră. Să-l sprijiniți și să nu-l părăsiți. Adunați-vă în jurul persoanei lui.*” în *Drapelul*, nr. 116 din 30 octombrie/12 noiembrie 1918, p. 1

⁴¹⁷ *Drapelul*, nr. 116 din 30 octombrie/12 noiembrie 1918, p. 3.

⁴¹⁸ Florea GRAPINI, *Enea Grapini și ziua cea mare*, București, 1999, p. 131.

⁴¹⁹ Lt-Colonel Paul AZAN, *art. cit.*

Baja, Pécs, cursul Dunării până la hotarul croato-sloven⁴²⁰) administrația civilă rămânea în datoria guvernului maghiar, cu mențiunea ca forțele de poliție și jandarmerie să fie însărcinate cu asigurarea ordinii și paza căilor ferate (articolul 1)⁴²¹. În privința acestei condiții, ne-a rămas mărturia lui Vasile Olariu din Făget cu privire la evenimentele din anul 1918. „După dictarea condițiilor de pace delegației ungare la Belgrad din partea generalisimului armatei aliate de sud, Franchet d'Esperey, fiind ordonată retragerea armatei austro-ungare și din Banat, iară maiorul de jandarmi Rusu, ordonând concentrarea jandarmeriei la sediile de plase, așteptând în expectativă până la noi ordine, a urmat o stare de tranziție în „ex-lex”. Acestea au găsit poporul nepregătit⁴²².” Astfel carența de autoritate din multe localități bănățene ca urmare a acestei prevederi ce a antrenat dislocarea forțelor polițienești, a contribuit la acutizarea acțiunilor necivice.

Alte prevederi sunt legate de: demobilizarea armatei ungare, terestră și fluvială; reglementări în privința transportului, prin care se pune la dispoziția comandantului general un detașament de 3000 de soldați aparținând trupelor tehnice și de mentenanță pentru a se proceda la reparații în vederea restabilirii circulației; predarea către Antantă a flotilei Dunării, alături de vase de călători, bacuri și șleपुरi; situația prizonierilor, serviciile de telecomunicații; plasarea sub controlul Antantei a telefonului și telegrafului, căile ferate, permițându-se ridicarea de material care să compenseze deficiențele și lipsurile din Serbia datorate anilor de război; asigurarea de către Ungaria a aprovizionării pentru trupele de ocupație. Rechizițiile erau permise, fără a fi arbitrar și asigurându-se despăgubirea în bani la prețul pieței; referiri la trupele germane⁴²³.

Punctul 3 al convenției este cel care va ridica pe viitorul apropiat cele mai multe obiecții și va reprezenta o sursă de conflict între sârbi și români: dreptul Aliaților de a ocupa orice localitate sau punct strategic. În cazul în care ar izbucni tulburări, trupele lor aveau liberă trecere. De asemenea, li se va permite tranzitarea sau staționarea în oricare parte a Ungariei, putând folosi în scopuri militare toate căile și mijloacele de transport terestre sau fluviale atât ale statului, cât și ale particularilor, precum și toate animalele de tracțiune⁴²⁴.

Astfel textul documentului a fost folosit ca alibi și procedeu de legitimare de către guvernul de la Belgrad, care și-a rezervat o mobilitate crescută în materie de intervenție în Banat.

⁴²⁰ *Opinca*, nr. 3 din 18 noiembrie/1 decembrie, I, 1918, *apud* Mircea Vasile ZABERCA, *Românii din Banatul iugoslav și Marea Unire*, Timișoara, 1995, p. 126.

⁴²¹ *Text of Military Convention between the Allies and Hungary, Signed at Belgrade November 13, 1918*, în *The American Journal of International Law, Supplement: Official documents*, 1919, tom 13, nr. 4, pp. 399-400.

⁴²² MBT, fond Nicolae Ilieșiu, dosar 77 Făget, f. 7/b

⁴²³ *Ibidem*, pp. 400-401; Lt-Colonel Paul AZAN, *L'Armistice...*; Ioan ȚEPELEA, *op. cit.*, p. 35.

⁴²⁴ *Text of Military Convention...*, p. 400.

Deși nu au avut statut secret pentru diplomația europeană, asupra conținutului clauzelor armistițiului a planat multă vreme discreția. Analiza evenimentului și judecarea legitimității sale nu radia dinspre cauze, ci pornea de la efecte produse: ocuparea Banatului către trupele sârbe. Astfel Seton-Watson mărturisea în jurnalul său faptul că armistițiul nu a fost publicat în mod oficial în Marea Britanie, rămânând mult timp un mister. Informațiile sale privind termenii și procedeele de aplicare ale menționatului document s-au datorat răsfoirii publicațiilor maghiare *Az Est* și austriece *Neues Wiener Tagblatt*⁴²⁵. Ulterior acesta avea să abordeze, în tonuri mult mai critice, aspectul armistițiului de la Belgrad în lucrarea *A History of the Roumanians: from Roman Times to the Completion of Unity* (Cambridge, 1934). Avea și perspectiva evenimentelor ulterioare, fusese martor la întâlnirea de la Londra dintre Take Ionescu și Nikola Pašić privind partajul Banatului, a fost mereu informat de înfruntarea româno-sârbă de pe „terenul neutru” al Conferinței de Pace, a avut cunoștință de numeroasele proteste ale românilor privind ocuparea militară a Banatului. „În același timp, (obtușul general Franchet d’Esperey) care nu avusese legături cu nicio altă etnie cu excepția sârbilor, a permis trupelor sârbești să ocupe nu numai Bačka, Syrmia și Bosnia, ci și întregul Banat, oprindu-le totodată înaintarea către Croația și Adriatică. Părea astfel să distragă atenția Serbiei de la obiectul unității iugoslave către teritoriul pur ortodox de la nordul Dunării. Procedând astfel, el a provocat un conflict inutil între sârbi și români, cu posibile consecințe foarte periculoase, în condițiile în care regiunea estică a Banatului era preponderent românească⁴²⁶.”

O consecință imediată a acestui armistițiu, în baza articolului 15⁴²⁷, a fost crearea unei comisii de supraveghere, Misiunea militară aliată de la Budapesta, condusă de locotenent-colonelul Fernand Vix, ca subordonat al generalului Henrys⁴²⁸.

Autoritățile militare române vor lua la rândul lor act de acest document, Șeful Marelui Cartier general Român, generalul Constantin Prezan, analizându-l ceva mai târziu în cadrul unui raport înaintat primului ministru român și atașăților militari ai Aliaților la București. „Examinând această hartă și din situația creată prin stabilirea liniei de demarcație, constatăm că pe când revendicările naționale sârbești sunt complet satisfăcute, ținuturile

---

⁴²⁵ Hugh & Cristopher SETON-WATSON, *The Making of a New Europe: R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*, London, 1981, p. 334.

⁴²⁶ Robert W. SETON-WATSON, *O istorie a românilor. Din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, Brăila, 2009, pp. 453-454.

⁴²⁷ Un reprezentat aliat va fi atașat pe lângă ministerul ungar al aprovizionării cu scopul de a fi apărate interesele Aliaților. cf. *Text of Military Convention...*, p. 401.

⁴²⁸ Vasile VESA, *Les Rapports entre les généraux Henri Mathias Berthelot et Louis Franchet d’Esperey durant l’hiver 1918-1919* în George CIPĂIANU, Vasile VESA, *op. cit.*, p. 164-165; Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *op. cit.*, p. 21.

românești, revendicate de noi, au fost tăiate în două printr-o linie cu totul nenaturală, care nu corespunde nici considerațiilor de ordin etnic, geografic și economic și nici drepturilor recunoscute nouă de Aliați prin tratatele anterioare⁴²⁹.” Astfel generalul Prezan consideră că în cazul României nu au fost luate în calcul niciunul din elementele care ar fi putut asigura o delimitare diferită. Dacă sârbilor li se va crea contextul ca prin aceste clauze să poată controla zonele locuite de populații de aceeași naționalitate, românilor în schimb nu li se va permite accesul în zona delimitată de armistițiu, teritoriu considerat ca făcând parte din corpul țării. Din toate aceste prefaceri, se subliniază în raport, România apare ca fiind cea mai dezavantajată. Cel mai criticabil aspect al armistițiului din perspectiva generalului Prezan rămâne neconvocarea României la semnarea lui și lipsa de consultare în privința deciziilor care privesc spații naționale românești. Judecând după datele de suprafață, în ziua parafării armistițiului, 13 noiembrie 1918, statul român, având la conducere un nou guvern, era deja revenit în luptă. Însă așa cum am putut vedea mai sus, documentul a fost pregătit din 7 noiembrie sub atenta îndrumare a generalului francez Franchet d’Esperey, comandant al Armatei Aliate din Orient. Fără a cunoaște această desfășurare, generalul Prezan afirmă: „Este surprinzător cum s-a admis ca la Belgrad, ungurii și sârbii, cei dintâi inamici, foarte mult interesați în cauză, iar ceilalți, aliați, dar totuși interesați într-o măsură oarecare, să trateze și să decidă asupra unei chestiuni, care pentru noi era cel puțin tot atât de vitală ca și pentru sârbi, când se știe că pe de o parte, ungurii deopotrivă cu germanii au fost de la început și până la sfârșit cei mai înverșunați susținători ai războiului, iar pe de altă parte, că serviciile, sacrificiile și suferințele aduse de noi pentru cauza comună n-au fost cu nimic inferioare celor aduse de sârbi⁴³⁰.” Această realitate le-a oferit responsabililor politici români imaginea unei atitudini contrastante față de doi aliați, cu favorizarea în primul rând a celui sârb, dar chiar și a inamicilor maghiari. Raportul i-a fost trimis lui Ion I.C. Brătianu cu câteva zile înainte de a pleca la Paris pentru Conferința de Pace. În momentul în care va ajunge în fața Consiliului Suprem, acesta va protesta împotriva clauzelor acestui armistițiu, pe baza cărora era justificată ocupația militară sârbă a Banatului.

III. 1.2. Contextul instalării „ocupației sârbe aliate”

Astfel luna noiembrie s-a înscris sub o zodie a armistițiului, unul însă atipic, întrucât nu a detensionat zona, nu a demobilizat și nu a pacificat ținutul bănățean, ci, în mod

⁴²⁹ Generalul Prezan către Ion I.C. Brătianu, raportul nr. 1 667, 6/19 ianuarie 1919, București, doc. 125 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, pp. 113-114.

⁴³⁰ *Ibidem*, p. 114.

paradoxal, s-a concretizat prin invazia și ocuparea lui de către aliatului sârb. Având garanția negocierilor, aflate atunci în plină desfășurare în propria capitală, dar fără a se justifica printr-un acord ferm din partea generalului francez Franchet d'Esperey, Comandamentul militar al Serbiei a ordonat ocuparea Banatului⁴³¹. Aparențele lasă să se înțeleagă faptul că ar fi vorba de o intervenție pentru a bloca retragerea armatelor germane ale lui Mackensen. Se dorea ocuparea unei zone cât mai vaste posibil, urmând ca, în momentul încetării ostilităților, sârbii să fie stăpânitori, dacă nu de drept, măcar *de facto*⁴³² ai teritoriului bănățean.

Îndeplinirea unei astfel de decizii și-a găsit substanța în resursele umane de care dispuneau: staționarea de-a lungul Dunării, pe o distanță de o sută de kilometri, a trupelor sârbe care au participat alături de Armatele Aliate la eliberarea Balcanilor⁴³³. Unitățile sârbe au urmat două direcții: prima pe la Porțile de Fier, a doua pe la gurile Moravei.

Acești aliați, nu doar ai francezilor, ci și ai românilor (cel puțin declarativ), vor împânzi Banatul. Două coordonate sunt de reținut: cea temporală, intervalul 12-20 noiembrie⁴³⁴, și cea spațială, linia Mureșului (Lipova – Seghedin: „linia Clemenceau”⁴³⁵), având ca jaloane estice Orșova, Caransebeș.

Un principal aspect al sînjului postbelic îl reprezintă autoritatea asupra Banatului, semnificativ fiind faptul că, în mod simultan, la 1 decembrie 1918 s-a proclamat atât Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, cât și România Mare, ambele tinere state cu pretenții în privința regiunii⁴³⁶. Un element extrem de important, anterior și determinant în această desfășurare îl reprezintă interesul direct al primului ministru sârb, Nikola Pašić. Acesta avea fixat ca obiectiv de atins pentru sfârșitul războiului reunirea tuturor sârbilor din spațiul iugoslav într-un singur stat. Era programul național minimal al naționaliștilor sârbi, care visau în același timp și la un stat mare iugoslav. Astfel, conform țelurilor sale, Pašić îi oferă permisiunea sa, încă de pe 2 noiembrie 1918, voievodului Mišić pentru a pătrunde cu armatele

---

⁴³¹ Ioan MUNTEANU, *Situația Banatului la sfârșitul primului războiului mondial*, în *Apulum*, 1997, tom 34, p. 568.

⁴³² Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *op. cit.*, p. 22.

⁴³³ Armatele Aliate din Orient, sub comanda generalului Franchet d'Esperey, au pornit ofensiva generală pe frontul balcanic în 14 septembrie 1918, având un dublu scop: unul militar, acela de a provoca prăbușirea frontului bulgar și turc, implicit și dezorganizarea armatelor lor, și unul politic, de a reabilita statele aliene din regiune și de a le recupera teritoriile pierdute. Campania a fost una fulger, astfel că Bulgaria a semnat armistițiul de la Salonic pe 29 septembrie, iar Imperiul Otoman a capitulat la 31 octombrie, la Moudros. La 1 noiembrie, Belgradul era deja eliberat. Bruno HAMARD, *Quand la victoire s'est gagnée dans les Balkans: l'assaut de l'armée d'Orient de septembre à novembre 1918*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 1996, nr. 184, p. 33.

⁴³⁴ Aurel GALEA, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918 - 10 aprilie 1919)*, Târgu-Mureș, 1996, p. 281.

⁴³⁵ Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale (SJTAN), fond *Aurel Cosma*, dosar 7, f. 16.

⁴³⁶ Traian SANDU, *Les relations roumano-serbes...*, p. 249.

sârbe în Banat și Bosnia⁴³⁷. Dacă statul sârb nu-și dorea frontiere cu România la porțile Belgradului, atunci trebuia să se asigure că vor pune o presiune efectivă asupra vecinei sale prin impunerea unui control militar asupra unei părți a spațiunii bănățean.

Într-un articol publicat pe 5 decembrie în *The New Europe*, Robert W. Seton-Watson punea ocupația sârbească a Banatului pe seama defectelor armistițiului de la Belgrad. Regiunea făcând obiectul unui contecios între România și Serbia, nu ar fi trebuit permisă luarea în stăpânire. De asemenea, istoricul și publicistul britanic întrevide posibilitatea de realizare a acestui „compromis amicabil”, dar trage un semnal de alarmă asupra proliferării conflictelor locale și a actelor de intoleranță, care ar putea să periclitizeze nu doar relațiile dintre cele două tinere state, ci și pacea⁴³⁸.

Astfel la sfârșitul anului 1918, soarta ținutului poate fi redusă la o expresie cu trei termeni⁴³⁹. Primul are ca determinant armistițiul de la Belgrad, cu efectul său imediat, ocupația militară sârbească. Următorul termen al expresiei este cel ungar, cu strădania de a păstra Banatul în sfera sa de interese. Astfel a fost proclamată Republica autonomă bănățeană la 17/31 octombrie 1918, sub conducerea celor doi comisari, unul civil, avocatul Otto Roth și unul militar, locotinent-colonelul Albert Bartha, fiind reprezentată de Sfatul poporului⁴⁴⁰. Un raport francez menționează faptul că Roth și-a închis cabinetul de avocat pentru a putea primi funcția de Comisar al Banatului din partea guvernului de la Budapesta⁴⁴¹. Pentru a se asigura recunoașterea noului organism de către Aliați s-a cerut protecția trupelor franceze din Belgrad. În momentul în care primii doi termeni ajung să relaționeze, se pun bazele compromisului: puterea militară – sârbilor, puterea civilă – Sfatului popular și lui Otto Roth, numit guvernator pentru întregul Banat, de către guvernul maghiar pe 20 noiembrie 1918⁴⁴².

Compromisul acesta, cu suita sa de evenimente, mai mult rezultanta unor conjuncturi locale, a fost identificat de unii dintre raportorii chestionarului lui Ilieșiu. Astfel preotul din Mărul prezintă: „În acest interval au intrat aliații noștrii sârbii în Caransebeș, reclamând acest ținut pe seama Voievodinei lor. Iar în fruntea județului Caraș-Severin pe atunci era dușmanul nostru de moarte armeanul Issekutz, subprefect care s-a îngrijit a da fraților sârbi, jandarmeria maghiară ca (sic!) călăuză în aceste părți⁴⁴³.”

⁴³⁷ Frédéric le MOAL, *La Serbie...*, p. 214.

⁴³⁸ Hugh & Cristopher SETON-WATSON, *op. cit.*, p. 326.

⁴³⁹ Vasile DUDAȘ, *Spațiul bănățean în dezbaterile Conferinței de Pace de la Paris. Instituirea administrației românești în județele Caraș-Severin și Timiș-Torontal*, în *Analele Banatului*, S. N., Arheologie-Istorie, 2006, tom 14, nr. 2, p. 211.

⁴⁴⁰ Tatiana DUȚU, *Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial 1918-1920*, în *Revista istorică*, 1996, tom 7, nr. 3-4, pp. 192-193.

⁴⁴¹ ANR, Microfilme, fond *Franța*, rola 303, c. 132.

⁴⁴² Ioan MUNTEANU, *art. cit.*, p. 569.

⁴⁴³ MBT, fond *Nicolae Ilieșiu*, dosar 124 Mărul, f. 14.

Cel de al treilea termen își face loc în expresie, cel puțin teoretic, o dată cu constituirea Consiliului Dirigent din 2 decembrie. În atribuția sa, Marea Adunare de la Alba-Iulia a lăsat administrarea teritoriilor reîntregite, în cazul Banatului aceasta realizându-se mult mai târziu.

Ziua armistițiului (13 noiembrie 1918) a transformat Banatul într-o zonă fierbinte, într-un ținut pe care se puseseră sorți, într-un trofeu ce urma să fie adjudecat de primul sosit, indiferent de mijloacele uzitate. Astfel sfârșitului conflictului tradițional i s-a suprapus tensionarea față de viitorul național al Banatului. Imperativele politico-diplomatice ale sârbilor se schimbă, fiind legitimate prin noul document de încetare a focului⁴⁴⁴. Cu începere din 9 noiembrie 1918 trupele aliate sârbe au păstruns în Banat.

Se creia precedentul, întrucât românii aveau un act, iar sârbii erau artizanii unei stări de fapt. Observația contemporană a generalului francez Juinot-Gambetta, cel care în decembrie 1918, va intra la rândul lui în Banat, pare să fi intuit dificultățile unui asemenea act, realizat, dacă nu cu acordul formal al generalului Franchet d'Esperey, cel puțin cu permisiunea sa tacită. *„Dar nici Consiliul de război interaliat – nici, pe cale de consecință, Înalțul Comandament – nu puteau să nu cunoască faptul că Banatul de Timișoara era în același timp reclamat de sârbi, care făceau din acesta o problemă națională. A le îngădui acestora să se instaleze aici, când ar fi fost atât de simplu să permiți cavaleriei franceze să ajungă înaintea lor, presupunea crearea pe viitor, în mod inconștient, a unor dificultăți aproape insolubile și din care prestigiul Franței avea numai de pierdut față de aliații săi și chiar față de adversarii din ajun⁴⁴⁵.”* În momentul în care, la început de noiembrie 1918, generalul Franchet d'Esperey a lăsat armatele franceze în așteptare, în timp ce trupele sârbe se răsfireau prin Banat, acesta avea mărețe planuri de a-și continua înaintarea spre Germania. Pornirea unui astfel de marș spre victoria finală presupunea apelul la arme pentru unitățile franceze staționare în apropierea Dunării. Încuviințarea pe care generalul francez a dat-o armatelor sârbe de a trece Dunărea a avut în vedere și interceptarea armatelor germane care se retrăgeau prin teritoriul austro-ungar⁴⁴⁶.

---

⁴⁴⁴ Rémi PORTE, *Les armées et „les sorties de guerre”*, în *Cahiers du Centre d'Études d'Histoire de la Défense, Sorties de guerre (2)*, éditeurs Jacques FRÉMEAUX, Michèle BATTISTI, 2007, nr. 31, p. 97; <http://www.cehd.sga.defense.gouv.fr/IMG/pdf/cahier31.pdf>, Consultat: 15.05.2011.

⁴⁴⁵ Général JUINOT-GAMBETTA, *Uskub ou du Rôle de la cavalerie d'Afrique dans la victoire*, Nancy-Paris-Strasbourg, 1920, p. 347. *„Mais ni le Conseil de guerre interallié – ni, par voie de conséquences, le haut commandement – ne devaient ignorer que le Banat de Temesvar était également réclamé par les Serbes, lesquels en faisait une question nationale. Permettre à ceux-ci de s'y installer, quand il était si facile de laisser la cavalerie française y arriver avant eux, c'était donc créer inconsciemment pour l'avenir des difficultés quasi insolubles, et dans lesquelles le prestige de la France avait tout à perdre vis-à-vis de ses alliés, vis-à-vis même de ses adversaires de la veille.”*

⁴⁴⁶ Frédéric Le MOAL, *La Serbie...*, p. 217.

Contextului diplomatic și militar al unui act, cum este cel al pătrunderii armatei sârbe pe teritoriul unei provincii, încă sub autoritate ungară, trebui să fie urmat de o analiză semnificativă ca întindere. Presa bănățeană a consemnat această înșiruire evenimentială: „*Sârbii înaintează în Banat. Cu toate că încă de luni ne-a anunțat agenția telegrafică ungară că trupele sârbești...au primit ordin de retargere, totuși înaintează deocamdată. Luni de dimineață au intrat... în Vârșeș... . Marți au intrat în Oravița, iar ieri, miercuri, în Bocșa... . Trupele înaintează pe jos*⁴⁴⁷.”

Întâmpinarea vecinilor, a acestor eroi ai rezistenței, pribegiți de anii de război, a fost făcută cu cordialitate de către autorități, cu entuziasm din partea populației, existând în acest sens numeroase mărturii. Cel mai ilustrativ exemplu este cel al învățătorului Emilian Novacovicu, din Răcășdia: „*Armatele de ocupațiune sârbești au fost primite de răcășdieni cu mare bucurie și însuflețire... și mult alai. Se credea, că ele sunt trimise de Antantă pentru susținerea ordinei. De aceea li s-au și pregătit mese întinse cu mâncăruri și beuturi*⁴⁴⁸.” O altă relatare, face referire la satul Criciova: „*Veniră sârbii și în comuna noastră pretinoși la început. Populația s-a arătat cu toată bunăvoința și a căutat să ocolească orice conflict cu soldații sârbi intrați în comună*⁴⁴⁹.” Trupele cantonate în Lugoj alături de batalionul românesc s-au bucurat de o adevărată atmosferă camaraderească⁴⁵⁰, cum numai între soldații căliți în focul primelor linii se putea crea.

Intrarea în satele bănățene se derula după un anumit tipic: mai întâi se prezenta un grup mic de soldați, nu mai mult de zece-cincisprezece, care păstrau aparențele, lăsând să se întrevadă rolul lor asumat de parteneri ai Antantei. Autoritățile locale, confruntate cu totala dezorganizare ce a urmat conflictului, au transferat o bună parte a responsabilității în seama acestor noi veniți, asimilați drept parteneri ai reabilitării și restabilirii ordinii. Pe fundalul imposibilității și incapacității de a gestiona actele de violență din localitățile bănățene, a fost suficient să apară corpurile de soldați sârbi pentru ca să se întrevadă revenirea la normalitate. O mărturie sustenabilă a acestui fapt poate fi recuperată din ziarul *Drapelul*: „*În calea trupelor a ieșit dl primar I. Băltescu în fruntea primăriei, închinând orașul și cerând scut pentru siguranța avutului și a persoanei. Căpitanul trupelor sârbești a promis că va griji de ordinea publică și siguranța avutului și vieții*⁴⁵¹.” Aceasta mică avangardă a fost urmată

---

⁴⁴⁷ *Drapelul*, nr. 117 din 1/14 noiembrie 1918, p. 2; Vasile Mircea ZABERCA, *op.cit.*, p. 78.

⁴⁴⁸ Emilian NOVACOVICIU, *Răcășdia în războiul mondial, revoluție și ocupațiune sârbească dela 1914-1920*, Oravița, 1923, p. 25.

⁴⁴⁹ MBT, fond *Nicolae Ilișiu*, dosar 56 Criciova, chestionar 2, f. 2/b.

⁴⁵⁰ *Drapelul*, nr. 118 din 3/16 noiembrie 1918, p. 3.

⁴⁵¹ *Ibidem*.

îndeaproape de efective mai importante⁴⁵², care printr-o neașteptată succesiune de acte și decizii au răscolit comunitățile bănățene, marcate deja de agresiunea războiului. Astfel una din condițiile implicării și luării de atitudine (pază, serviciul de gardă) a presupus supunerea gărzilor românești și maghiare comandamentului sârbesc. Alternativa oferită celor nemulțumiți sau sceptici a fost dezarmarea, iar militarilor activi li s-a prescris părăsirea orașului în termen de 24 de ore⁴⁵³. Aceasta primă decizie a fost în consonanță cu starea de asediu, a prevalat subordonarea polilor de autoritate și nu coordonarea cu aceștia în emiterea ordinelor, a echivalat cu ocuparea de poziții și controlarea punctelor strategice și militare: piața centrală, postul de jandarmi, gara, telegraful, magazinele⁴⁵⁴. Voința de a controla o populație s-a orientat spre necesitatea de a gestiona mijloacele de comunicație, care puteau influența opinia publică. La trei zile după intrarea trupelor sârbe, în Lugoj nu s-a mai putut lua legătura nici telegrafic, nici telefonic cu Timișoara sau Budapesta, Arad sau Caransebeș⁴⁵⁵. Și distribuția presei a fost afectată, semnalându-se faptul că ziarul *Drapelul* nu a ajuns la abonații săi⁴⁵⁶.

Locuitorii sunt chemați prin goarnă în fața primăriei, unde sunt înștiințați de noile ordine, de noua realitate⁴⁵⁷. Se înmulțesc citațiile și se prelungesc interogatoriile, se amplifică perchezițiile la fruntașii satelor: învățătorii și preoții, iar rechizițiile devin monedă curentă.

Treptat tratamentul aplicat Banatului s-a transformat în rezultatul unui set de practici, în care a primat arbitrariul. Stă mărturie în acest sens următorul răspuns la chestionarul lui Ilieșiu: „*Sub ocupație sârbească primarul comunei Armeniș pentru că nu s-a îngrijit la timp să adune fân pentru trupa sârbească, care era cu sediul la Teregova, a fost luat noaptea și dus în Teregova unde a stat două zile închis. Numai cu mare greutate a fost lăsat liber*⁴⁵⁸.”

Un comunicat al comandamentului sârb i-a înștiințat pe bănățeni că ofensele aduse sau vătămrile provocate militarilor sârbi urmau a fi pedepsite cu moartea⁴⁵⁹. O primă măsură a vizat desființarea gărzilor și a Consiliilor Naționale românești⁴⁶⁰. Numeroși posesori de credenționale au fost împiedicați să ajungă la Alba-Iulia, unii dintre ei chiar reținuți și

---

⁴⁵² Trupele sârbești care înaintau spre Lugoj erau approximate la circa 600 de soldați. *Drapelul*, nr. 117 din 1/14 noiembrie 1918, p. 2.

⁴⁵³ *Drapelul*, nr. 118 din 3/16 noiembrie 1918, p. 3.

⁴⁵⁴ *Ibidem*.

⁴⁵⁵ *Drapelul*, nr. 119 din 6/19 noiembrie 1918, p. 3.

⁴⁵⁶ *Drapelul*, nr. 120 din 10/23 noiembrie 1918, p. 3.

⁴⁵⁷ MBT, fond *Nicolae Ilieșiu*, dosar 56 Criciova, chestionar 2, f. 2/b.

⁴⁵⁸ *Ibidem*, dosar 2 Armeniș, f. 2.

⁴⁵⁹ Ioan MUNTEANU, *art. cit.*, p. 573.

⁴⁶⁰ Radu PĂIUȘAN, *op. cit.*, p. 138.

maltratați⁴⁶¹. Este și cazul lui Miron Cristea, vicepreședinte al Adunării Naționale, a cărei sosire a fost întârziată de reținerea lui de către trupele sârbe în gara Boușari⁴⁶². Acesta era punctul de trecere cel mai păzit, însă patrule militare existau în toate gările pentru a verifica certificatele de călătorie. *Românul*, numărul 18 din 17/30 noiembrie semnaleză reținerea a 100 de persoane în gara din Timișoara, în timp ce în Vârșeș, autoritățile sârbești refuzau acordarea legitimațiilor de călătorie⁴⁶³. Mai apoi s-a recurs la distrugerii și rechiziții de animale, nutrețuri, bunuri aparținând statului și/sau particularilor⁴⁶⁴. Confiscările de materiale s-au extins pe parcursul anului 1919, până la retragerea pe noua graniță. Deși ar fi trebuit să se facă pe bază de despăgubire, rareori rechizițiile de nutreț și vite au fost răscumpărate.

Astfel așteptările au fost trădate, intențiile de instalare temeinică, inițial tănuite, au ieșit la lumină, dezvăluind o scenă în care decorul și figuranții sunt păstrați, operându-se modificări doar în sectorul regizoral și cel al distribuției. În consecință se obține o punere în scenă după grila politicii sârbești, devenind similară celei maghiare de dinainte de 1918, cu un puternic impact asupra populației. Mai ales că momentul în care a intervenit această ocupație, bănățenii pregăteau transformarea visului unității naționale în realitate, acțiunea bucurându-se de sprijinul autorităților politice și militare, Consiliile Naționale Române și Gărzile Naționale, care nu au fost încă desființate. Vestea acestor aparențe înșelătoare avea să se ducă până la București. Responsabilii politici și militari descoperă cu surprindere că trupele sârbe comit abuzuri și că se instalaseră deja în teritoriul pe care aveau de gând la rândul lor să-l reclame la Paris. „Știam, de asemenea, că în Banat era o situație intolerabilă, că sârbii ocupau în mare parte chiar teritoriile care incontestabil ne reveneau, că se purtau pretutindeni ca niște cuceritori trufași, nu ca niște aliați⁴⁶⁵.” În jurnalul de operațiuni al Comandamentului trupelor din Transilvania, s-au înregistrat la mijlocul lunii decembrie o serie de aproximări ale efectivelor sârbești aflate în localitățile bănățene, pe baza unor date culese din teritoriu de Consiliul Dirigent din Sibiu. „...în Banat sunt: la Orșova 4000 de sârbi; la Lugoj 1400 inf[anteriști] sârbi; la Oravița 50; la Szokolar 400 inf[anteriști], cu mitraliere și un tun⁴⁶⁶.” Cel puțin pentru primele două localități, cifrele par exagerate, mai ales că din rapoartele franceze pare să fi fost o concentrare mai mare de trupe sârbe în partea centrală a Banatului, mai ales în împrejurimile Timișoarei.

⁴⁶¹ ***, Documentele Unirii: unirea Transilvaniei cu Romania, 1 Decembrie 1918, vol. VII, p. 580.

⁴⁶² Radu PĂIUȘAN, *op. cit.*, pp. 138-139.

⁴⁶³ Vasile Mircea ZABERCA, *op. cit.*, p. 124.

⁴⁶⁴ Vasile RĂMNEANȚU, *Ocupația militară sârbească în județul Timiș – Trontal (1918 – 1919)*, în *Banatica*, 1995, tom 13, nr. 2, pp. 384-388.

⁴⁶⁵ I.G. DUCA, *op. cit.*, vol IV, p. 214.

⁴⁶⁶ ***, *Jurnal de operațiuni al Comandamentului trupelor din Transilvania (1918-1921)*, Satu-Mare, 1998, p. 5.

Ocupația militară sârbească nu s-a exercitat în toate localitățile bănățene⁴⁶⁷. O serie de producții memorialistice rețin doar patrularea prin sat sau prin comună. În unele, trupele sârbe împreună cu gărzile române au asigurat și au menținut ordinea într-un peisaj ce suferea de carența unei autorități unanime⁴⁶⁸. Astfel au vegheat la retragerea Regimentului 8 de honvezi din Lugoj spre Orosháza doar cu bunurile personale ale soldaților, împiedicând abuzurile sau rechizițiile⁴⁶⁹. În Băile Herculane, Bătești, Bogoețiu, Buchini, Copăcele și alte localități este menționată o ocupație fără evenimente, fără persecuții.

Pentru a înțelege atitudinea sârbilor față de actul ocupării teritoriului bănățean, trebuie să ținem cont de mai mulți factori. Statutul lor sub ocupația maghiară, austriacă sau austro-ungară a fost mult privilegiat față de cel al românilor, au deținut timp îndelungat autoritatea ecleziastică. În calitate de Aliați se bucurau de toleranța francezilor. Sârbii reclamau un parcurs consecvent al războiului, în timp ce românilor le imputau unul compromis, victime ale vulnerabilităților de toate felurile: supunere, alianțe tradiționale, faptul că au cedat prea ușor. Ajuns în capitala Franței în toamna anului 1918, Sever Bocu, face exact dovada acestei diferențe: „*Parisul era atunci o forfoteală de refugiați, poloni, cehi, jugoslavi, ucraini, greci, români. Sârbi, îndeosebi mulți, căci ei își abandonaseră aproape toți țara. Pe noi războiul ne-a divizat. Eram două Români: una, cea cu Regele, era cu Aliații, dar mai era una, cea cu nemții, care a rămas la București. Faptul acesta trebuia să ne pună — și ne-a pus! — într-o permanentă inferioritate față de Sârbi, oricare ar fi fost sacrificiile noastre*⁴⁷⁰”.

De asemenea, din momentul emiterii unui ordin de către autoritățile sârbești și până la aplicarea lui în teritoriul ocupat, interferau numeroase circumstanțe. Cei care executau ordinele erau, fie soldați înăspriți de anii de război și pribegie, ale căror atitudini stau sub semnul unor diverse constrângeri, fie diverși indivizi, de naționalitate sârbă mai ales, ce doreau să obțină beneficii personale prin demonstrarea unui zel excesiv. Existau confuzii și în ceea ce privește instituția care deținea autoritatea, guvernul de la Belgrad, fiind uneori confundat cu Consiliul național Sârb de la Novi Sad⁴⁷¹.

---

⁴⁶⁷ Chestionarele lui Nicolae Ilișiu au consemnat și absența ocupației sârbești: Baloșești, Bata, Băsești, Bolvașnița, Coșava, Curtea, Ferdinand, Groși, Gruni, Hauzești, Jurești, Lalașinț, Lăpușnic, Luncani, Obreja, Ohaba Bistra, Oloșag, Pădurani, Petroasa etc.

⁴⁶⁸ Vasile RĂMNEANȚU, *art. cit.*, p. 384.

⁴⁶⁹ *Drapelul*, nr. 118 din 3/16 noiembrie 1918, p. 3.

⁴⁷⁰ Sever BOCU, *Drumuri și răscuri. Memorii, Timișoara*, 2005, pp. 261-262.

⁴⁷¹ Consiliul național Sârb de la Novi Sad sau „Narodna Uprave” din Neoplata, întemeiat la sfârșitul lunii noiembrie, va revendica controlul întregului Banat. Viorel SCRECIU, *Documente americane privind situația Banatului în prima jumătate a anului 1919*, în *Banatica*, 1995, tom 13, nr. 2, p. 374.

Aceasta era atmosfera bănăţeană, în care siguranţa personală şi cea a bunurilor, de altfel o condiţie a normalităţii, nu era întrezărită decât în vis. Cum revendicarea unei părţi din teritoriul Banatului sau a întregului său, precum şi pregătirile pentru Conferinţa de Pace de la Paris, care urma să statueze noua ordine, presupuneau probarea pretenţiilor cu documente, s-a recurs la oferirea unor argumente justificative şi afişarea unor statistici ”solide”. De data aceasta număratoarea populaţiei, în toate oraşele, a fost cerută de ocupaţii sârbi, însă s-a realizat tot prin intermediul funcţionării maghiare. Presa vremii a reţinut aceste fapte. Redactorii *Drapelului* s-au alăturat corului de protestari, prin prelaurea unui comunicat din ziarul german *Süd-Ungarn*⁴⁷².

„Un exemplu de tot clasic pentru aceasta este recensământul în Timişoara, pe care l-a făcut comanda sârbească, prin comisarul dr. Roth. Ziarele din capitală bâjbăie de rezultatul acestui recensământ popular şi nu pot îndestul sublinia absoluta majoritate a maghiarilor din Timişoara. Dar dacă pătrunzi ceva mai adânc în chestie şi compari rezultatele ultimului recensământ (1910), cu cel de acum, începe absoluta majoritate a maghiarilor să se cam clatine. Conform ultimului recensământ au fost în Timişoara abea 28.000 maghiari (care câţi şvabi au fost atunci printre aceştia) cari acum s-au înmulţit cu aproape 50%, urcându-se la 42.000, pe când cei 32.000 şvabi au scăzut în acelaşi răstimp cu 38%, numărând astăzi abia 20.000⁴⁷³.”

Acest eşantion lasă să cadă accentul pe faptul că, în perioade critice, de anomie cum sunt lunile postbelice, cei care deţineau autoritatea, fie ea militară, fie ea politico-administrativă, îşi rezervau dreptul de a dispune, de a interveni chiar şi asupra cifrelor, de a le „cenzura”. Eludarea aceasta este pusă sub semnul deţinerii unei ”arte a număratoarei”⁴⁷⁴.

Un articol similar surprinde situaţia din Becicherecul Mare, unde statistica realizată de sârbi prezenta următoarele cifre: 9859 sârbi, 6998 germani, 6850 maghiari, 1160 evrei, 544 slovaci, 225 croaţi, 179 români, 6 ruteni, 44 diferite alte naţionalităţi⁴⁷⁵. Şi de această dată componenţa etnică a populaţiei pare să evolueze spre căutarea unei iluzorii legitimităţi, fapt surprins în partea introductivă a textului: *„Ordonând așa zisul guvern sârbesc din Neoplata (Novisad-Ujvidek) număratoarea populaţiei la Becicherecul-Mare, unde s-a stăpânit imperiul sârbesc, a reuşit să constate că din 25.600 locuitori sunt 9859 de naţionalitate sârbească, ceea ce va surprinde negreşit pe toţi cei ce cunosc relaţiile naţionale din acest oraş. Așa se vede că fraţii sârbi caută să întrecă în ale statisticeii chiar şi faimoasele recenzamente*

---

⁴⁷² *Drapelul*, 18 din 16 februarie/1 martie 1919, p. 3.

⁴⁷³ *Ibidem*.

⁴⁷⁴ *Ibidem*.

⁴⁷⁵ *Idem*, nr. 14 din 5/18 februarie 1919, p. 3.

*ungurești*⁴⁷⁶.” Surprinzător sau nu, cel care a redactat articolul nu aduce cifre comparative. Apelează la cunoașterea situației reale din teren, însă nu oferă o statistică, fie ea și aproximativă, a numărului românilor, cât și a celorlate naționalități. Abordarea poate fi justificată prin faptul că românii nu dețineau mijloacele și autoritatea necesare obținerii unor astfel de date. În plus, războiul a înregistrat cu siguranță schimbări în structura populației, pentru toate naționalitățile, dar nu așa de radicale și nu în a înclina preponderent resortul în favoarea uneia sau a alteia.

O serie de mărturii despre această ”febră a statisticilor” au traversat timpul și ne sunt etalate din perspectiva memorialisticii. *„Prin luna decembrie 1918 sosește un sergent cu ordinul de a face în comună (Gaiul Mic n.n.) o statistică a populației. Conform acestei statistici făcute după sistemul balcanic jumătate din locuitori deveneau sârbi. Cari nu vroiau să se declare sârbi erau amenințați cu deportarea în Albania. De groaza acestei statistici mulți locuitori au părăsit comuna fugind în alte părți*⁴⁷⁷.”

Lunile postbelice favorizează nesiguranța, lipsa de informații sau noutăți, dereglarea transporturilor, toate contribuind la formarea unui climat psihico-sentimental, ce oscilează între frică și incertitudine, teamă și îndoială⁴⁷⁸. Imaginea pe care o va proiecta această perioadă este deci cea a unei populații vulnerabile. Sintagma ce întruchipează această stare de fapt va fi supusă unei analize bipolare: de conținut și ca formă specifică de manifestare.

Plecând de la definiția cuvântului *vulnerabil* și adaptându-o timpului istoric la care ne referim, obținem următorul enunț: individ/populație care poate fi rănit(ă), care poate fi atacat(ă) ușor, care are puncte slabe, care poate fi expus(ă) unui risc sau unei violențe legate de război⁴⁷⁹. Continuând raționamentul, am putea poziționa acest simptom de vulnerabilitate la mijlocul unei ecuații. Este precedat, cauzat de război și congruențele sale, invazia și ocuparea, și urmat de un întreg sistem de manifestări: arest, deportare, refugiu, clandestinitate, interesul nostru oprindu-se la cea de pe urmă. În conturarea unei definiții a acestui termen par să interfezeze mai multe domenii: juridic, social, istoric. Presiunea psihică, violențele fizice sau constrângeri dintre cele mai diverse, au adus pentru o parte din bănățeni opțiunea unei *”vieți fragile*⁴⁸⁰, clandestine, a unei astfel de existențe secrete, în taină, ferindu-se de legi sau

---

⁴⁷⁶ *Ibidem*.

⁴⁷⁷ Valeriu LEU, Carmen ALBERT, *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată: 1914-1919*, Reșița, 1996, p. 115.

⁴⁷⁸ J. HORNE, *Populations civiles et violences de guerre: pistes d’une analyse historique*, în *Revue internationale des sciences sociales*, 2004, tom 174, nr. 4, pp. 537-540; *Drapelul*, nr. 19 din 19 februarie/4 martie, 1919, p. 3.

⁴⁷⁹ *DEX*, 1998, s.v. *vulnerabil*.

⁴⁸⁰ Arlette FARGE, *La vie fragile, Violence, pouvoir et solidarité à Paris au XVIIIe siècle*, Paris, Hachette, 1986, apud Riadh Ben KHALIFA, *Être clandestin dans l’arrondissement de Nice (1938-1944)*, p. 1, www.cg06.fr/culture/pdf/r183-clandestin.pdf, Consultat la: 10.04.2011.

autorității⁴⁸¹. Era în cele mai multe cazuri de preferat abandonul decât umilirea, prin bătaii aplicate în plină stradă, în văzul tuturor, alteori chiar cu public chemat în mod expres ca să deprindă învățăminte, să aibă vie forța exemplului⁴⁸². Ocupația sârbească dobânda astfel o bază sigură prin care putea controla mai bine populația bănățeană. *„Sârbii au desființat garda imediat după sosirea lor în comună. Iosif Imbri și Ioan Bumbu au fost bătuți până la nesimțire pentru că și-au exprimat bucuria că Răcășdia va fi anexată României. Învățătorul Emilian Novacovicu e târât prin diferite închisori de la Vârșeț și Biserica Albă. Mulți cetățeni sunt bătuți ziua în fața primăriei cu câte 25 (de n.n.) bețe pentru acuze plăsmuite⁴⁸³.”*

Așa cum redau textele memorialistice, originile clandestinității sunt felurite: regimul arbitrar instituit de ocupanți și frica de alteritatea sârbă, o lista neagră cu acuzații ca discursurile sau atitudinea pro-românească, participarea la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, arborarea drapelului național sau sfințirea lui în cazul preoților, ca și pomenirea în timpul serviciului divin a regelui Ferdinand în locul celui sârb, Petru. Refuzul depunerii jurământului deja menționat sau cel al declarării naționalității sârbești putea atrage în continuare neplăceri. Persecuțiile și prigonirile din Banatul sârbesc îi constrâng pe dascălii și publiciștii Romulus Silviu Molin și mai apoi pe Patriche Râmneanțu să se refugieze și să se stabilească în Timișoara⁴⁸⁴.

„În timpul ocupațiunii sârbe preotul Emil Stoian (Valeapai n.n.) pentru că a pomenit la slujba divină pe M.S. Regele Ferdinand a fost încarcerat la Bocșa, de unde scăpând prin neatenția gardianului, fuge la Hațeg unde era armata română. Se întoarce numai odată cu armata română⁴⁸⁵.”

În comuna Vărădia, *„Remus Mioc amenințat cu internarea trebuie să fugă noaptea la Lugoj unde erau trupe franceze. De aici face drumul până la Holdea unde erau trupe române⁴⁸⁶.”*

În comuna Bocșa, *„cei care vroiau să meargă la Alba-Iulia, cu greu puteau să străbată până dincolo de Mureș, opriți fiind de sârbi pe la diferitele gări și mai ales la Timișoara. [...] participanții Iancu Ciuta, Constantin Mureșan Pirca, s-au refugiat și au stat*

---

⁴⁸¹ DEX, 1998, s.v. *clandestin*.

⁴⁸² Carmen ALBERT, *Ocupația sârbă din Banat în memorialistica bănățeană*, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie-Istorie, 2011, nr. 19, p. 452.

⁴⁸³ MBT, fond *Nicolae Ilieșiu*, Caiet Caraș III, f. 312; Carmen ALBERT, *art. cit.*, p. 452.

⁴⁸⁴ Vasile Mircea ZABERCA, *Dascălii români din Banatul sârbesc delegați la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, în *Annales Universitatis Apulensis*, 2002, tom 6, nr. 1, pp. 197-198.

⁴⁸⁵ Valeriu LEU, Carmen ALBERT, *op. cit.*, p. 114.

⁴⁸⁶ *Ibidem*, p. 115.

*ascunși până la venirea armatei române în comună. [...] Mulți dintre participanții la această adunare, [...] au trebuit să fugă prin păduri de groaza sârbilor*⁴⁸⁷.”

Textele memorialistice rețin numele celor implicați într-o astfel de experiență, precum și direcțiile spre care au pornit, fie ele mai îndepărtate: zone sub autoritate franceză sau română, fie ele mai apropiate, arealul localității. Aceleași surse, precum și acumularea sau identificarea altora, ar putea reprezenta punctele de ancorare în sondarea unor aspecte diferite ale fenomenului clandestinității, însă cu resorturi inversate, dinspre particular spre general, dinspre individual, spre colectiv. De asemenea, nu numai experiența „evitării” unei legi sau autorități poate constitui obiect de cercetare, ci și practicile clandestine: contrabanda, sărbătorile și comemorările clandestine/ilegale; miza deplasării într-un spațiu cu autorități disputate și transporturi dereglate, formele de represiune. Toate acestea urmând a fi subsumate aceluiași criteriu al *vulnerabilității*, al unei populații supusă presiunilor, fie din perspectiva cauzelor-statistica, fie al consecințelor-clandestinitatea.

Spre sfârșitul lunii decembrie 1918, Ion I.C. Brătianu va depune mărturie pentru suferințele românilor din Banat, deveniți vulnerabili datorită abuzurilor ocupației militare sârbe, în fața ministrului francez la București, contele de Saint-Aulaire⁴⁸⁸.

III. 1.3. O „prezență absentă” a trupelor franceze

III.1.3.1. Pecetea lui Gambetta

Primul interval menționat, noiembrie – decembrie, este o acumulare de momente de criză, de dezechilibre, de tatonări, este o încercare de redimensionare a lumii prin starea de lucruri creată.

Pe lângă trupele sârbești, primite cu entuziasm în primă fază, aveau să poposească în Banat și cele franceze. Însă acestea continuau să rămână o ariergardă latentă, pasibilă, constrânși fiind pe de o parte de ordinul mareșalului Foch, care prevedea ca trupele franceze să rămână pe linia ocupată pe 11 noiembrie la ora 11⁴⁸⁹, iar pe de alta de vremea extrem de nefavorabilă cu geruri precece. După ce aceste trupe au staționat pe malurile Dunării, pe 24 luna noiembrie li s-a permis să treacă Dunărea în zona Baziaș. Regimentul marocan al cavaleriei franceze începe trecerea abia două zile mai târziu, date fiind condițiile meteo

---

⁴⁸⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁴⁸⁸ Ion I.C. Brătianu către Charles-Beupoil de Saint-Aulaire, telegrama nr. 12 din 22 decembrie 1918, București, în Dumitru PREDA *et alii*, România la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Documente diplomatice, vol I, 1 decembrie 1918-28 iunie 1919, București, 2010, p. 43.

⁴⁸⁹ Général JUINOT-GAMBETTA, *op. cit.*, p. 340.

neprielnice. Această primă localitate bănăţeană cu care aveau să intre în contact trupele franceze le apare modestă: „...sat cu trei sau patru case, care are totuşi o gară formidabilă şi un port prost echipat. Este punctul terminus al unei căi ferate care aduce până la vastele cisterne amenajate la baza stâncilor din marginea fulviului tot petrolul necesar pentru consumul (transporturilor n.n) de pe malul drept al Dunării. Prin Biserica Albă şi Vârşeţ, această cale ferată leagă Baziaşul de Timişoara pe unde trece Orient Expresul⁴⁹⁰.” Drumul trupelor franceze a fost direcţionat de aici spre Biserica Albă. Desprinşi de caravana care asigura aprovizionarea, într-un teritoriu ungar ocupat militar de sârbi, atmosfera în sânul acestor trupe franceze nu avea cum să fie bună. Un anumit sentiment de frustrare avea să-l încerce pe comandantul acestor unităţi. „Am fi putut fi încă utili ţării noastre, rămânând stăpâni în aceste teritorii ungureşti pe care diferitele neamuri şi le dispută; dar nu am avut parte de această consolare şi nu am putut decât să asistăm ca spectatori indiferenţi, la rezultatele deplorabile pe care staţionarea noastră în spatele sârbilor o presupunea, la toate aceste neplăcute consecinţe ce decurgeau din ordine formale care ne-au interzis să intrăm primii în acest Banat...⁴⁹¹”.

Ecourile prezenţei militare franceze din această perioadă au străbătut timpul cu dificultate. Este cunoscut faptul că trupe franceze, aflate sub comanda generalului Jouinot-Gambetta⁴⁹², au intrat în Timişoara la începutul lunii decembrie 1918⁴⁹³, dată la care, din punctul de vedere al românilor, Banatul era o provincie integrată României. Înainte de a i se deschide cu adevărat porţile urbei timişorene, generalul francez a consemnat în jurnalul său: „Pe 12 decembrie suntem transportaţi pe calea ferată la Timişoara, capitala Banatului, oraş de 100.000 de suflete, locul de cantonament al unui corp de armată austriac şi reşedinţa unei episcopii, nod important de cale ferată, intersectare sau bifurcare de legături ce duc spre Budapesta, Fiume, Bucureşti şi Constantinopol⁴⁹⁴.” Prin intermediul unei telegrame generalul

---

⁴⁹⁰ Ibidem, pp. 341-342. „...village de trois ou quatre maisons, pourvu d'une gare formidable et d'un port mal outillé. C'est le terminus de la ligne de chemin de fer qui amène jusqu'aux vastes citernes aménagées contre les rochers en bordure du fleuve tout le pétrole nécessaire à la consommation de la rive droite du Danube. Par Weiskirchen et Vertchech, cette voie ferrée mène de Bazias à Temesvar ou passe l'Orient Express.”

⁴⁹¹ Ibidem, p. 346. „Nous pouvions encore être utiles à notre pays en restant les maîtres dans ces territoires hongrois que différentes races se disputaient; nous n'eûmes même pas cette consolation et nous ne pûmes qu'assister en spectateurs indifférents à tout ce que notre stationnement derrière les Serbes entraînait de résultats navrants, à toutes les pénibles conséquences découlant des ordres formels qui nous avaient interdit d'entrer les premiers dans ce Banat...”

⁴⁹² François Léon Juinot Gambetta, general de brigadă de cavalerie a fost transferat prin decizia ministerului de Război în rândul Armatei Aliate din Orient, încă din 31 mai 1917. SHAT, Vincennes – Série 9 YD, dosar 667 Juinot-Gambetta.

⁴⁹³ Gheorghe IANCU, GEORGE CIPĂIANU, *Prezenţa militară franceză şi administraţia Banatului (noiembrie 1918- august 1919)*, p. 394 în Cornel GRAD, Viorel CIUBOTĂ, 1918. *Sfârşit şi început de epocă*, Zalău, Satu-Mare, 1998.

⁴⁹⁴ Général JUINOT-GAMBETTA, *op. cit.*, p. 346. „Le 12 décembre, on nous transporte par voie ferrée à Temesvar, capitale du Banat, ville de 100.000 âmes, siège d'un corps d'armée autrichien et d'un évêché, nœud

Juinot-Gambetta, care găsește unități ale cavaleriei sârbe instalate deja în Timișoara, este informat de caracterul staționar al elementelor sale, dar și de faptul că regiunea se afla sub regim sârbesc. „S-a stabilit în mod clar că (dl n.n.) colonel Djordjević exercită comanda asupra teritoriului, iar brigada generalului Juinot-Gambetta doar staționează aici⁴⁹⁵.”

Sunt menționate răzlețe patrule franceze în diferite comune din Banat, mai ales în cele de câmpie. Astfel la Igrîș, pe 12 noiembrie, de dimineață, și-au făcut apariția „călăreți negri” din trupele coloniale⁴⁹⁶. Un articol despre sosirea trupelor franceze în Banat consemnează: „Singuratic patrulă franceze circulează între Orșova și Timișoara. Sunt vânători și cavaleriști marocani⁴⁹⁷.” În jurnalul de operațiuni al Comandamentului trupelor din Transilvania, este reținută, mai mult cu titlul de informare, prezența franceză, întrucât era lipsită de importanță. „În întregul Banat se găsește numai Brigada franceză General Gambetta; sunt trupe mediocre și nu au nici o autoritate⁴⁹⁸.” Într-o scrisoare a avocatului Petru Cornean aflăm faptul că în împrejurimile Oraviței apariția trupelor franceze s-a suprapus cu a celor sârbești: „Veste nouă e aceea că avangarda sârbă a sosit în Vărădia. Trupele franceze sunt în Iasenova, le așteptăm în tot momentul să sosească și la noi⁴⁹⁹.”

Pe fondul incidentului de la Jam, unde țăranii și soldații din localitățile Voievodinț, Jam și Ciortea au atacat și incendiat castelul grofului Bissingen, împărțind din alimentele rechiziționate nevoiașilor, armata franceză, cantonată la Coștei, a intervenit și a potolit spiritele⁵⁰⁰.

Un alt exemplu de implicare, favorabil românilor, s-a petrecut în perioada premergătoare Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia. Deoarece în Vârșeț, autoritățile sârbești refuzau acordarea legitimațiilor de călătorie celor cu mandat (credențional)⁵⁰¹, pentru românii din partea de vest a Banatului a fost dificil să ajungă în cetatea unirii. Fără intervenția trupelor franceze, cu siguranță, numărul participanților ar fi fost mult mai mic⁵⁰².

Trupele coloniale pun în contact populația bănățeană cu spațiul nord-african, cu soldații marocani, algerieni, ce la rândul lor se vor bucura de ospitalitatea locului. „Sunt spahii și vânători ai regimentului de suavi, trupe recrutate în Franța pentru colonii, în portul lor

---

de chemin de fer important, croisement ou bifurcation des voies allant sur Budapest, sur Fiume, sur Bucarest et sur Constantinople.”

⁴⁹⁵ *Ibidem*. „Il est bien entendu que le colonel Georgevitch exerce le commandement du territoire, et que la brigade du général Juinot-Gambetta n'y est que stationnée.”

⁴⁹⁶ MBT, fond Nicolae Ilieșiu, caiet Timiș, p. 370.

⁴⁹⁷ *Drapelul*, nr. 136 din 22 decembrie 1918/4 ianuarie 1919, p. 3.

⁴⁹⁸ ***, *Jurnal de operațiuni...*, p. 5.

⁴⁹⁹ ***, *Desăvârșirea unității...*, doc. 170, vol. VII, p. 207.

⁵⁰⁰ Vasile Mircea ZABERCA, *op.cit.*, p. 9.

⁵⁰¹ *Ibidem*, 124.

⁵⁰² Valeriu LEU, Carmen ALBERT, *art. cit.*, p. 319.

*pitoresc cu turban și fesuri înalte roșii. Prezentarea lor a produs senzație în Timișoara, unde nu se cunoaștea această uniformă exotică franceză, decât numai din ilustrațiuni*⁵⁰³.” Descrierea scurtă, dar sugestivă și-a găsit locul în paginile ziarului *Drapelul* din Lugoj.

Generalul François-Léon Jouinot-Gambetta nu era deloc un personaj fad. Era nepotul lui Gambetta, fostul președinte al Consiliului de Miniștri din timpul celei de a III-a Republici, era exponentul strălucit al cavaleriei franceze (ultima manifestare glorioasă a acestei arme în timpul unui război), era semnatarul păcii cu Bulgaria⁵⁰⁴, era eliberatorul Uskub-ului (Skopje) în fruntea regimentului I de marș al spahiilor marocani⁵⁰⁵. Înainte de a câștiga această notorietate, regimentul său de cavalerie avea doar sarcina de a asigura partea logistică pe frontul oriental, spahii marocani transportând muniții pentru armata sârbă⁵⁰⁶.

Însă atitudinea de moment⁵⁰⁷, considerată de către românii bănățeni neprietenoasă, coroborată cu samavolnica ocupație sârbească, au aruncat un con de umbră asupra succeselor sale militare. Situația apărea drept previzibilă, așa cum susținea și publicistul Ion Clopoșel: „*Era de așteptat ca între tovarășii de suferință să se creeze raporturi dacă nu frățești, cel puțin tolerabile*⁵⁰⁸.” În memoriile liderului liberal I. G. Duca, care a trăit acele timpuri și care a consemnat evenimente, fărâme de actualitate, găsim un astfel de portret al generalului Jouinot-Gambetta: „*Știam, de asemenea, [...] că trupele franceze de acolo aveau un comandant, generalul Gambetta, un nepot al marelui Gambetta, care avea față de noi o atitudine inadmisibilă. Făcea pe față pe maghiarofilul și ducea în tovărășia unei ungueroaice o viață care constituia chiar în acele vremuri de nevroză generală un scandal public*⁵⁰⁹.”

Exemple ale apropierii maghiarilor (învinși) de trupele franceze (învingătoare) sunt surprinse și într-un articol din ziarul lugojan: „*Pe străzi, pretutindeni, auziam limba franceză (drept, că nu limba lui Voltaire), în vitrinele comercianților inscripții: « Ici on parle français », în vitrinele librăriilor aproape exclusiv cărți franțuzești, apoi sute de plăcuțe: « Francia nyelvű tanfolyam » (curs de limba franceză n.n.), în teatrul orășenesc se reprezintă „Aiglon” a lui Edm. Rostand, iar vitejii generalului Gambetta, permanent încurajați și curținați de*

⁵⁰³ *Drapelul*, nr. 125 din 22 noiembrie/5 decembrie 1918, p. 3.

⁵⁰⁴ Pierre GOSA, *op. cit.*, p. 231.

⁵⁰⁵ Pierre CHAVOT, Jean Denis MORENNE, *L'ABCdaire de la Première Guerre Mondiale*, 2001, p. 89.

⁵⁰⁶ Francine Roussanne SAINT-RAMOND, *L'Armée d'Orient dans la Grande Guerre: une mémoire occultée?*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 1998, nr. 192, pp. 40-41.

⁵⁰⁷ Într-un articol publicat în *Revista Fundațiilor Regale*, tom 9, nr. 2, din 1 februarie 1942, despre problema românilor din Timoc, I. D. Suciul îl înscrie pe generalul Gambetta pe lista personalităților care au susținut anexarea Timocului la România. SJTAN, fond familial I. D. Suciul, dosar 84, f. 25/2.

⁵⁰⁸ Ion CLOPOȘEL, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 160; vezi de asemenea Alexis TROUDE, *Les Relations franco-serbes au sein de l'Armée d'Orient*, în *Balkanica, Annuaire de l'Institut des Études Balkaniques*, 2006, nr. 37, p. 236.

⁵⁰⁹ I.G. DUCA, *op. cit.*, vol. IV, p. 214.

*dame și cocoane franceze!!!*⁵¹⁰” Fragmentul face referire cu precădere la atitudinea maghiarilor, însă interesul vital al momentului prezent, pentru toate naționalitățile din Banat, era câștigarea bunăvoinței francezilor, în dubla lor calitate de învingători și de negociatori.

Jurnalele publică articole de fond în limba franceză, se organizează petreceri în cinstea soldaților francezi (exemplul banchetului de la Biled din 23 decembrie, organizat în cinstea generalului Gambetta, care a petrecut alături de conașionalii săi alsacieni⁵¹¹), localitățile în care aceștia pătrundeau, respirau de un puternic aer francofil.

Prin ocuparea de către francezi a unui spațiu între Banat și Transilvania, spațiu în care spiritele erau încinse la maximum, s-a dorit în principal preîntâmpinarea conflictelor între sârbi și români. Ordinul a fost emis de președintele Consiliului de Miniștri și ministru de război francez, Georges Clemenceau, și semnat de generalul Alby, șeful Statului Major General, fiind adresat Direcției Afacerilor Politice⁵¹². Generalul Jouinot-Gambetta nu se afla sub autoritatea Comandantului Armatei de la Dunăre⁵¹³, generalul Berthelot, ci sub cea a generalului Henrys, comandantul Armatei franceze din Orient, cu cartierul general la Belgrad.

În timpul scurtei sale vizite în Banat, generalul Berthelot l-a întâlnit pe emisarul Franței în Timișoara de două ori. Referirile la aceste întâlniri sunt succinte, astfel Berthelot notează pe 27 decembrie 1918 că l-a văzut pe generalul Jouinot-Gambetta și pe șeful sau de Stat Major⁵¹⁴. În ziua următoare, la revenirea în Timișoara, l-a avut ca invitat, alături de colonelul sârb Djordjević, la masa de prânz în trenul său special⁵¹⁵.

Vizitei lui Berthelot i s-a suprapus tranzitării teritoriului bănățean de către efective importante ale trupelor franceze în drumul lor spre Novisad. Colonelul francez Siam, sosit în fruntea unui regiment, a preluat controlul asupra gării din Orșova, bănățenii sperând astfel în reluarea legăturilor telefonice și telegrafice cu Verciorova. Artileria și cavaleria franceză înainta de-a lungul Dunării⁵¹⁶. Deși aceste *evenimente extraordinare* ale mișcărilor de trupe franceze erau percepute de bănățeni drept o întărire a forțelor aliate în această zonă, ele se încadrau mai degrabă în topica aplicării clauzelor armistițiului belgrădean. Astfel trupele franceze puteau folosi orice rută sau mijloc de transport, având libertatea de a staționa unde și cât vroiau.

---

⁵¹⁰ *Drapelul*, nr. 132 din 11/24 decembrie 1918, p. 3.

⁵¹¹ Nicolae ILIEȘU, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 2003, p. 114.

⁵¹² ***, *Documente din arhivele franceze referitoare la primul război mondial*, București, 1983, p. 310.

⁵¹³ Generalul Berthelot avea sub autoritatea sa Transilvania, România și Rusia meridională. SHAT, Vincennes – Série 4 N, cutia 40, dosar Front R.R. à Jassy, Georges Clemenceau către Generalul Franchet d’Esperey, telegrama nr. 14.476 BS/3, 21 noiembrie 1918, Paris.

⁵¹⁴ General Henri BERTHELOT, *Jurnal și corespondență. 1916-1919*, Cluj, 2000, p. 334.

⁵¹⁵ *Ibidem*.

⁵¹⁶ *Drapelul*, nr. 136 din 22 decembrie 1918/4 ianuarie 1919, p. 3.

La cumpăna dintre ani trupele franceze cantonate la Timișoara s-au văzut implicate într-o misiune specială: executarea unei prevederi din armistițiul de la Belgrad. Încetarea ostilităților din luna noiembrie au surprins armatele germane, sub conducerea mareșalului Mackensen, pe teritoriul României. Astfel potrivit amintitului armistițiu și a înțelegerii ulterioare dintre generalii Franchet d'Esperey și Berthelot conform instrucțiunilor primite de la președintele Consiliului de miniștri⁵¹⁷, orice armată germană din spațiul românesc, în frunte cu șeful său, trebuia dezarmată și internată în Ungaria⁵¹⁸.

Prevederea nu a fost acceptată de Mackensen, și cu ajutorul tacit maghiar, trupele germane au putut să se retragă în marș forțat spre Germania, lăsând în urma lor materialul de război. Dovadă este telegrama de felicitare primită pe 24 decembrie de la mareșalul Hindenburg pentru faptul că 200.000 de soldați germani și-au regăsit patria, evitând captivitatea⁵¹⁹. Pe parcursul desfășurării acestor evenimente și în virtutea promisiunii făcute⁵²⁰, mareșalul Mackensen rezida în apropiere de Budapesta, la castelul Fót (Foth)⁵²¹, proprietate a contelui Károlyi, fratele prim-ministrului maghiar. Ziarul *Drapelul* din Lugoj face referiri la acest eveniment în articolul *Internarea mareșalului Mackensen*⁵²².

Evenimentele se succed cu repeziciune din momentul în care locotenent-colonelul Vix, cel care supraveghea respectarea clauzelor armistițiului, află de plănuita plecare/evadare a mareșalului german. În situația creată și în urma diposițiilor din 26 decembrie ale lui Franchet d'Esperey, generalul Henrys îi solicită lui Jouinot-Gambetta trimiterea în misiunea de reținere a lui Mackensen a 4 escadrioane de spahii. Conducerea acestei operațiuni îi este încredințată colonelului Edmond Guespereau, punându-i-se la diposiție trenuri speciale⁵²³. În

---

⁵¹⁷ SHAT, Vincennes – Série 4 N, cutia 40, dosar Front R.R. à Jassy, Georges Clemenceau către Generalul Franchet d'Esperey, telegrama nr. 14.485 BS/3, 21 noiembrie 1918, Paris.

⁵¹⁸ *L'Illustration*, nr. 3961, din 1 februarie 1919,

http://www.greatwardifferent.com/Great_War/German_Portraits/Mackensen_01.htm, Consultat: 18.03.2011.

⁵¹⁹ Pierre GOSA, *op.cit.*, p. 249.

⁵²⁰ *Ibidem*, „Îmi dau cuvântul că nu voi pleca, atât timp cât un soldat german din armata mea va mai fi pe teritoriul unghuresc.”

⁵²¹ Dumitru PREDA, Vasile ALEXANDRESCU, Costică PRODAN, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, 1994, p. 131.

⁵²² *Drapelul*, nr. 131, din 8/21 decembrie 1918, p. 3. „Pe mărețul comandant al trupelor germane, care au încălcat timp de doi ani de zile pământul românesc și a comis cele mai mari voinicii și fărădelegi l-a ajuns bătaia lui Dumnezeu. Ajungând Mackensen cu trenul la Budapesta, a fost chemat la Ministeriul de Război maghiar, unde i s-a comunicat că în sensul instrumentului de armistițiu va fi împreună cu întreaga sa armată internat. Comandantul la auzul acestei sentințe, a făcut gestul caracteristic al grandomaniei prusiace și dând cu mâna pe sabie, a erupt în reproșuri la adresa guvernului maghiar, zicând că aceasta e răsplata pentru sângele vărsat în Carpați și Ardeal pentru integritatea Ungariei. I s-a răspuns că (sic!) comandamentul Ententei pretinde internarea, deci nu există apelare. Lui Mackensen și Statului său major i s-a pus la diposiție o vilă în apropierea Budapestei, iar armata va fi dezarmată și internată în taberile de prizonieri de pe pusta unghurească.” Idem, nr. 135, din 20 decembrie/2 ianuarie 1918, p. 3.

⁵²³ *L'Illustration*, nr. 3961, din 1 februarie 1919,

http://www.greatwardifferent.com/Great_War/German_Portraits/Mackensen_01.htm, Consultat: 18.03.2011.

noaptea de 30-31 decembrie 1918, castelul de detenție al mareșalului german a fost înconjurat de spahii marocani⁵²⁴.

Pe 5 ianuarie s-a luat decizia transferării mareșalului german în castelul contelui Chotek, aflat în împrejurimile Timișoarei, pentru a respecta termenii armistițiului (reținerea lui doar pe teritoriu ungar). Operațiunea a fost încheiată cu succes la 6 ianuarie, Mackensen mulțumind gărzilor franceze, ce l-au escortat, pentru tratamentul de care a avut parte în timpul călătoriei⁵²⁵. În urma discuțiilor cu generalul Franchet d'Esperey și cu încuviințarea lui Clemenceau, Henrys i-a rezervat mareșalului german statutul de simplu prizonier de război, fiind foarte repede mutat în citadela belgrădeană⁵²⁶.

Această misiune cu caracter special, aceea de împiedicare a sustragerii unui general învins, considerat responsabil pentru turnura războiului, și de supraveghere a evacuării armatelor germane, respectând clauzele unui document de încetare a ostilităților, adjucecă trupelor franceze staționate în Banat competențele unei poliții internaționale.

III.1.3.2. „Turneul de pacificare” al generalului Berthelot prin Banat⁵²⁷

Dacă vocile bănățenilor erau ignorate sau înăbușite, se spera ca măcar ecoul nemulțumirilor lor să se propage până la generalul Henri Mathias Berthelot, văzut, în noua sa calitate de comandant al Armatei Dunării, ca for suprem al chestiunii românești. Și așa cum obișnuise deja, răspunsul său nu avea să se lase așteptat.

Dorința lui de a veni în sprijinul bănățenilor s-a manifestat încă din luna noiembrie. Cu ocazia întâlnirii de la Giurgiu, de pe 26 noiembrie, cu generalul Prezan, șeful Statului Major Român, Berthelot a propus ca Banatul să fie ocupat numai de trupe franceze. „*Pentru evitarea unei tensiuni a relațiilor dintre noi și sârbi – aprecia Prezan – consider că soluția e acceptabilă*⁵²⁸.” Generalul francez l-a informat pe Georges Clemenceau, deținător al portofoliului ministerial al Războiului, că în urma întâlnirii cu generalul român Prezan va putea să stabilească un plan de acțiune în Transilvania⁵²⁹. Chiar dacă trupele franceze au intrat în Banat, cele sârbești și-au menținut pozițiile.

---

⁵²⁴ Pierre GOSA, *op. cit.*, p. 249.

⁵²⁵ *L'Illustration*, nr. 3961, din 1 februarie 1919.

⁵²⁶ Pe 9 august 1919, Mackensen a fost transferat de la Belgrad la Salonic, sfârșindu-se astfel captivitatea sa. cf. Pierre GOSA, *op. cit.*, p. 249.

⁵²⁷ Denumire dată de însuși generalul Berthelot, *apud.* Dumitru PREDA, Vasile ALEXANDRESCU, Costică PRODAN, *op.cit.*, p. 125.

⁵²⁸ *Ibidem*, p. 131.

⁵²⁹ SHAT, Vincennes – Série 4 N, cutia 40, dosar Front R.R. à Jassy, Generalul Berthelot către Georges Clemenceau, telegrama nr. 78, 27 noiembrie 1918, Rusciuc.

Vizita generalului Franchet d'Esperey la București și întâlnirile din 10 și 12 decembrie au adus noi clarificări în privința acestui „*punct de fricțiune*”⁵³⁰. Acesta a hașurat aria ce ținea de competența generalului Berthelot, arie în care Banatul nu a fost inclus⁵³¹. „*Eram în cabinetul lui Brătianu la întoarcerea din Iași, când Franchet d'Esperey a venit la București și când comandantul armatelor de la Salonic a mărturisit că nu cunoștea tratatul nostru de alianță, că prin urmare nu știa că Alianții recunoscuseră drepturile noastre asupra întregului Ardeal, fiindcă dacă ar fi știut-o n-ar fi indicat linia Mureșului în armistițiul său cu ungurii. Cu multă bunăvoință și prietenie s-a oferit să facă el singur demersurile convenite pentru a repara greșala involuntară pe care o făcuse în dauna noastră*”⁵³². Într-adevăr în mod oficial tratatul din august 1916 dintre România și Cvadrupla Antantă avea un caracter secret, însă conținutul său nu îi era străin lui Georges Clemenceau, din partea căruia primise undă verde la începutul lunii noiembrie în negocierile cu ungurii. Singura rezervă era pusă asupra caracterului politic pe care armistițiul trebuia să-l evite, însă în restul problemelor, inclusiv cea a liniei de demarcație a avut libertatea de decizie. De asemenea, era cunoscut la nivelul presei și al opiniei publice faptul că România era o aspirantă calificată la obținerea Banatului. Singura scuză care i s-ar fi putut acorda ar fi fost aceea că nu a știut de faptul că România dorea și obținuse printr-un tratat de alianță tot Banatul.

Datorită poziției protestatate adoptată față de unele clauze ale tratatului de armistițiu, Berthelot este avertizat în 20 decembrie, printr-o telegramă, de ministrul de război francez, că își depășește atribuțiile. Astfel generalul d'Esperey, o dată cu remiterea noilor ordine, îl întreabă pe Berthelot dacă preconizata vizită în Transilvania (Banatul fiind inclus în itinerar) va mai avea loc⁵³³.

O zi mai târziu, Berthelot nota în jurnalul său printre alte chestiuni ce așteptau rezolvare, că: „*Sârbii fac și ei greutăți în Banat*”⁵³⁴. A fost de neclintit în privința călătoriei, din dorința de a lua contact direct cu oamenii din ținuturile revendicate, dar neeliberate⁵³⁵, de a-i cunoaște dincolo de cenzură sau limbajul protocolar al memoriilor și mai apoi pentru a fi martor existenței lor, din credința că soluțiile vor fi întrevăzute la fața locului.

---

⁵³⁰ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, pp. 328-329.

⁵³¹ Vasile VESA, *Les Rapports entre...*, p. 167.

⁵³² I.G. DUCA, *op. cit.*, vol IV, pp. 213-214.

⁵³³ Vasile VESA, *Les Rapports entre...*, pp. 168-169.

⁵³⁴ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 331.

⁵³⁵ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 4, f. 2.

La dispoziția generalului francez și a însoțitorilor săi a fost pus un tren special, format din 4 vagoane: unul salon, unul cu paturi pentru ofițeri, unul restaurant și unul de siguranță. Aprovizionarea a fost realizată pe parcurs din grija Consiliului Dirigent⁵³⁶.

Pe 25 decembrie 1918 a părăsit Bucureștiul având ca primă destinație Orșova. Ajuns pe timpul nopții, este primit la gară de oficialități și află că numeroșilor români, dornici să-l salute, le-a fost refuzată această bucurie de către sârbi. Într-o scrisoare către soția sa Louise, pe care o redactează în tren, face următoarea observație: „... am ajuns la Orșova, care face frontiera Banatului. Este o graniță absolut artificială, pentru că populația din această regiune este clar românească, deși sârbii emit pretenția acaparării teritoriului.”⁵³⁷.

Generalul francez, aureolat de victoria finală, cu trenul special a putut opri în toate stațiile intermediare. „Cu toată întârzierea au avut loc manifestațiuni grandioase de-a lungul liniei întregi, unde n-a fost împiedecat poporul să se prezinte, precum și unde, în ciuda opreliștei, a reușit totuși poporul să se strecoare la gări și să aclame pe marele general⁵³⁸.” Pe de altă parte în debutul articolului care face o trecere în revistă a vizitei generalului sunt exprimate așteptările bănățenilor: „... s-a dat Banatului prilejul să salute pe marele general Berthelot, care va lua comanda asupra trupelor Antantei prin aceste părți⁵³⁹.” Așteptări care erau însă neconforme realității, lui Berthelot fiindu-i scos Banatul de sub autoritate, vizita sa nedecurgând dintr-o sarcină de serviciu⁵⁴⁰.

Peste tot primirea a fost călduroasă, în ovațiile mulțimii și în onorul intelectualilor satelor, fiind reținute ca exemple pentru posteritate Mehadia, Teregova, Domașnea⁵⁴¹. În privința trecerii lui Berthelot prin Mehadia, preotul Coriolan Buracu notează în caietul său de amintiri, următoarele: „La 26 decembrie am întâmpinat în gară, pe marele general francez Berthelot, care se înapoia în Franța – după ce și-a îndeplinit marea misiune pe lângă Armata română, în războiul de întregire a Neamului nostru. Cu acest prilej, i-am predat un memoriu în problema Banatului – care urma să fie rupt în două – revendicându-l, în întregime, pentru țara noastră⁵⁴².”

⁵³⁶ General Radu R. ROSETTI, *Mărturisiri (1914-1919)*, București, 1997, p. 302.

⁵³⁷ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 333.

⁵³⁸ *Drapelul*, nr. 133 din 15/28 decembrie, p. 2.

⁵³⁹ *Ibidem*.

⁵⁴⁰ Mult mai departe de adevăr este știrea din *Drapelul*, numărul 132 din 11/24 decembrie 1918, p. 2. „Generalul Berthelot, care a luat comanda asupra trupelor franceze ce vor ocupa Banatul, - după ce trupele comandate de generalul d'Esperey vor trece Murășul, înaintând spre interiorul Ungariei – va trece joi la amiază pe la noi la Timișoara venind de la București, ca apoi să treacă la Belgrad, unde va fi sediul comandamentului său. În cale-i va fi aclamat de populațiunea noastră care sărbătorește în generalul Berthelot un distins prețin al națiunii românești.”

⁵⁴¹ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 333.

⁵⁴² Preot Coriolan Iosif BURACU, *Amintiri*, Timișoara, 2007, p. 39.

Scurta referire a lui Buracu la vizita generalului ne oferă întreaga viziune a memoriei colective asupra felului cum era perceput Berthelot. Deși generalul era investit cu o a doua misiune, aceea de comandant al Armatei Dunării, la nivelul imaginarului popular prima este cea care s-a imprimat: serviciul îndeplinit pentru reorganizarea armatei române în urma înfrângerii din 1916. De asemenea, scopul înfruntării este pus pe seama *întregirii neamului*, în numele națiunii, astfel că fronturile sunt sparte. O bună parte a bănătenilor luptaseră în armata austro-ungară, însă cu aceleași speranțe și așteptări ca și soldații români, astfel că la nivel imaginativ se creează un singur front, la reușita căruia a contribuit pe deplin și generalul francez⁵⁴³. O altă imagine a lui Berthelot, desprinsă din memoria colectivă, este cea a emisarului dezideratelor bănățene, înmânându-i-se cu fiecare ocazie memorii cu revendicări teritoriale, cu dificultățile care îi frământă, cu neînțelegerile care îi separă pe români și sârbi.

În ceea ce privește exactitatea celor însemnate de preotul Buracu în amintirile sale, o parte a datelor au fost contaminate de trecerea timpului, altele au marca unei cunoașteri ulterioare evenimentelor petrecute în decembrie 1918. Astfel că vizita din decembrie 1918 este asimilată cu retragerea spre Franța a generalului francez din mai 1919, dată la care Iosif Buracu se afla la Brașov, ca preot militar în armata română. Afirmăția referitoare la Banat „*care urma să fie rupt în două*” face dovada scrierii amintirilor ulterior celor petrecute, a bune cunoașteri a consecințelor, a eforturilor și strădanilor zadarnice de revendicare.

În gara Teregova, în ciuda restricțiilor și dezinformărilor sârbilor, care au interzis arborarea de drapele românești și au încercat să disperseze mulțimea prin anunțul că în trenul sosit anterior de la Timișoara se află Berthelot alături de voievodul Mišić, poporul a fost de neclintit în dorința de a-l saluta pe generalul francez. Așteptarea prelungită, încă de dimineață a delegațiilor din Teregova și Rusca, s-a transformat în petrecere de dansuri populare. Întâmpinarea a fost entuziastă, părintele Șandru Pavel rostind o scurtă cuvântare⁵⁴⁴.

La Domașnea vestea vizitei lui Berthelot a fost prilej de reuniune națională pentru comunele învecinate: Cornea, Canicea, Luncavița, Mehadica, Vărădia coordonate de garda română din localitate. Acolo a fost ridicat deasupra căii ferate un arc triumfal, asemeni celui de la Iablași⁵⁴⁵, împodobit cu flori și cu simbolurile Antantei. Inscripția de pe arc „*De la răsărit lumina, de la apus învingerea!*”⁵⁴⁶ reflectă orientarea aspirațiilor românilor: cele

---

⁵⁴³ În acest tot se sitează și discursul lui Caius Brediceanu, cu ocazia primirii lui Berthelot la Lugoj: „*Grație însă geniului marelui popor francez, care ne-a dat pe unul dintre cei mai distinși fii ai săi de conducător și beliduce – pe Excelența Voastră – lanțurile seculare au căzut de pe noi și la 1 decembrie a. c., în Alba-Iulia poporul românesc a proclamat într-un elan de entuziasm indescrisibil unirea sa definitivă și eternă cu Regatul român.*” cf. *Drapelul*, nr. 133 din 15/28 decembrie, p. 2.

⁵⁴⁴ Idem, nr. 134 din 18/31 decembrie 1918, p. 3.

⁵⁴⁵ Idem, nr. 136 din 22 decembrie 1918/4 ianuarie 1919, p. 2.

⁵⁴⁶ Idem, nr. 134 din 18/31 decembrie 1918, p. 3.

naționale spre București, cele ale victoriei datorate sprijinului militar și viitoarei Conferințe a Păcii spre Paris.

La Caransebeș va fi întâmpinat de episcopul Miron Cristea. În mulțimea prezentă la gară s-a aflat și Gheorghe Neamțu, care consemnează în lucrarea sa cu caracter memorialistic faptul că: „*l-am așteptat până seara, că el care venea cu un tren ce stătea cât voia poporul și pornea când generalul își termina convorbirile cu el, n-a sosit decît atunci*⁵⁴⁷.” Episcopul ortodox împreună cu profesorul Moise Ienciu au fost invitați în salonul trenului, mai apoi fiind făcute prezentările cu primarul orașului și comandantul trupelor sârbești. Nu a părăsit gara orașului până nu s-a încheiat protocolul cuvântărilor și a cântecelor corale sub bagheta lui Sava Golumba⁵⁴⁸.

După câteva zile, în urma întrevederii de la Sibiu dintre Berthelot și Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, acesta îi prezintă lui Miron Cristea, printr-o telegramă, ecoul trecerii generalului francez prin Banat: „*Am aflat cu mare plăcere de la dl general că primirea Dsale pretutindeni a fost aplaudată*⁵⁴⁹.”

Însemnarea preotului din localitatea Jena este o altă mărturie a „*turneului de pacificare*”: „*...am făcut o paradă frumoasă... la trecerea gen(eralului) Berthelot*⁵⁵⁰.”

Popasul făcut în gara din Lugoj a reprezentat pentru generalul francez și peste ani „*o suvenir plăcută*”⁵⁵¹. Meseriașii români din Lugoj au format un cordon de onoare în cinstea oaspetelui francez⁵⁵². Prezente alături de mulțimea entuziasmată au fost cele două simboluri lugojene: corul „Lira” și „Reuniunea Română de cântări și muzică”, sub bagheta lui Ion Vidu, care a prezentat și o compoziție special dedicată sosirii lui Berthelot, emoționându-l profund pe general⁵⁵³. În fruntea alaiului de întâmpinare s-au aflat episcopul Traian Frențiu și Caius Bredicianu, sosit special de la Sibiu, ce a ținut un discurs în limba franceză despre unirea tuturor românilor. Răspunsul generalului a fost în aceeași notă, ținând să sublinieze și originea latină, comună românilor și francezilor⁵⁵⁴. De asemenea, tonul protocolar, spiritul de fin diplomat a imprimat o atitudine imparțială față de cei doi aliați, a menținut balanța echilibrată, fără a o înclina nici în favoarea românilor, nici a sârbilor. „*Vă salut pe voi frați români, salut pe reprezentanții bravei armate sârbești pe care îi văd aici, care au luptat alătura cu noi*

⁵⁴⁷ Gheorghe NEAMȚU, *Activitatea Consiliului Național Român din Caransebeș (noiembrie 1918-august 1919). Amintiri și documente*, Caransebeș, 1927, p. 83 apud Constantin I. STAN, Ioan I. ȘERBAN, *Călătoria generalului Henri M. Berthelot în Transilvania și Banat*, în *Apulum*, 2001, tom 38, nr. 2, p. 171.

⁵⁴⁸ *Drapelul*, nr. 136 din 22 decembrie 1918/4 ianuarie 1919, p. 2.

⁵⁴⁹ Antonie PLĂMĂDEALĂ, *op. cit.*, p. 225.

⁵⁵⁰ Valeriu LEU, Carmen ALBERT, *art. cit.*, p. 323; MBT, fond *Nicolae Ilieșiu*, dosar 106 Jena, f. 10.

⁵⁵¹ Gheorghe LUCHEȘCU, *Lugojul, vatră a unității naționale*, București, 1994, p. 178.

⁵⁵² *Drapelul*, nr. 133 din 15/28 decembrie, p. 2.

⁵⁵³ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 4, f. 11.

⁵⁵⁴ Gheorghe LUCHEȘCU, *op. cit.*, p. 178.

*vitejește pentru idealurile noastre comune, care idealuri ne vor ținea pe veci aliați, reușind împreună a realiza Sârbia mare și România mare*⁵⁵⁵.”

În seara zilei de 26 decembrie, trenul special l-a adus pe Berthelot în Timișoara, cu câteva ore întârziere. Miilor de români, veniți „să-i facă o primire grandioasă, ilustrului prieten al României”⁵⁵⁶, le-a fost refuzat accesul în gară de către autoritățile militare sârbești, fiind nevoiți cu toții să se întoarcă la casele lor. După noaptea petrecută în vagonul de dormit, dimineața a fost rezervată vizitelor: generalul sârb Georgevici, generalul francez Jouinot-Gambetta, doamne românce⁵⁵⁷. O lungă și plăcută convorbire a purtat cu Aurel Cosma, președintele Consiliului Național Român din Timișoara, însoțit de doi dintre colaboratorii săi, Gheorghe Adam și Lucian Georgevici. Generalul francez s-a informat despre situația politică pe plan local și despre soarta românilor pe plan regional⁵⁵⁸.

De aici a plecat într-un adevărat tur de forță la Belgrad, pentru a reveni în ziua următoare din nou în Timișoara. Va face numeroase alte opriri la Deta, Vârșeț, Alibunar, Petre, Pančevo, de unde va călători cu vaporul pe Dunăre până în Belgrad. (A fost nevoie de o modificare a programului, deoarece inițial călătoria de la Timișoara la Belgrad trebuia să se realizeze în mașină). Se întâlnește cu generalul Henrys, cu prințul Alexandru, voievodul Mišić, ministrul Franței la Belgrad, Joseph de Fonteney, generalul Henri Patey, aflat în trecere⁵⁵⁹. În discuțiile purtate cu generalul Armatei franceze din Orient a fost folosită o cronică a nelegiuirilor sârbești asupra bănățenilor, întocmită de Marele Cartier General al armatei române⁵⁶⁰. Însă întrevederea cu prințul Alexandru a fost una a anunțării ursitei Banatului. Arătându-se moderat și deschis dialogului cu românii, acesta va sublinia că Torontalul ar trebui să revină sârbilor. Ce a surprins, a fost transferul acestei convingeri înspre generalul Berthelot, cum că: „în Torontal nu sunt români”, convingere mărturisită doar în cercul său intim⁵⁶¹.

O foarte mare importanță a fost acordată vizitei lui Berthelot la Szeghed. Întâlnirea dintre Ioan Erdélyi, ministrul plenipotențiar al Consiliului Dirigent și atașat militar pe lângă comisia de armistițiu din capitala Ungariei, și generalul francez a fost posibilă datorită misiunii secrete îndeplinite de Aurel Cosma junior, nepotul politicianului bănățean⁵⁶². După discuția confidențială cu liderul român și primirea formală pe peronul gării a delegatului

⁵⁵⁵ *Drapelul*, nr. 133 din 15/28 decembrie, p. 2.

⁵⁵⁶ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 4, f. 11.

⁵⁵⁷ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 334.

⁵⁵⁸ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 4, f. 11-12.

⁵⁵⁹ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 334.

⁵⁶⁰ General Radu R. ROSETTI, *op. cit.*, p. 302.

⁵⁶¹ *Ibidem*.

⁵⁶² SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 4, ff. 4-8.

maghiar, prințul Hohenlohe, Ioan Erdélyi este invitat la dîneu alături de colonelul Vix și maiorul Mabilais, agentul de legătură pe lângă guvernul maghiar din partea comandantului Armatei Dunării⁵⁶³.

Chiar dacă Berthelot trecuse de linia demarcațională, a fost în continuare solicitat, pe parcursul călătoriei, să acorde audiențe bănățenilor de diferite naționalități. La Arad, în urma demersului lui Aurel Cosma, a fost primită o delegație a șvabilor, formată din gospodari și intelectuali, sub conducerea lui Ladislau Müller Vendel. Acesta a prezentat un memoriu în limba franceză, cu rugămintea de a fi pus pe masa tratativelor Conferinței de pace⁵⁶⁴. Ziarul *Banatul*, în numărul 1 din 24 ianuarie 1919, preia un fragment al doleanțelor șvabilor: „*Față de numeroasele violențe și nedreptăți pe care le-au săvârșit sârbii față de diferitele națiuni conlocuitoare, șvabii nu mai avem nicio încredere, iar dacă brutalul regim sârb ar continua mai departe, m-ar cuprinde o mare îngrijorare pentru viitorul nostru*⁵⁶⁵.” Tot aici, la Arad, au mai avut intervenții bănățeanul Ion Clopoțel⁵⁶⁶, ca reprezentant al presei, pronunțând un discurs în limba franceză. „*Noi vedem în Dta nu numai pe învingătorul cu armele, ci și pe eliberatorul cuvântului oprimat. De la biruința armatelor aliate datează și renașterea ziaristicii românești de aici. Până aici, noi ziaristii am umplut temnițele, ziarele au fost sistate, cuvântul liber oprit și o viață publică națională pentru noi nu a fost posibilă.*”⁵⁶⁷ Se echivalează astfel libertatea foștilor deținuți politici cu succesul obținut pe toate fronturile de armatele aliate. Revenindu-i redactorii din diferitele închisori, ziarul *Românul* din Arad și-a putut relua activitatea. Răspunsul generalului Berthelot este unul care împăciuitor, cu o puternică simbolistică mesianică, cea a răbdării în suferință, cea a așteptării dreptății pe care urma să o aducă încheierea păcii. În teritorii atât de încărcate cu frustrări, cu un puternic substrat multietnic, în care se instalase nesiguranța și domnea un spirit revoluționar, transmiterea unui astfel de mesaj putea fi intuită. „*Vă cunosc suferințele de tot soiul îndurate în trecut, știu cât ați luptat pentru libertatea cuvântului. Sperez că va veni răsplata cuvenită. Nu mai este mult până se va semna pacea generală, iar până atunci să așteptați cu răbdare, căci aspirațiile juste se vor îndeplini*⁵⁶⁸.” După omagiul adus de Ion Clopoțel emisarului francez, urmat de asigurările și îndemnurile la calm ale generalului Berthelot, învățătorul T. Bucurescu din localitatea Comloș, comitatul Torontal, exprimă nemulțumirile bănățenilor legate de ocupația militară sârbească. Este oferită aceeași imagine a unui regim abuziv,

⁵⁶³ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 334.

⁵⁶⁴ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 4, ff. 9, 12.

⁵⁶⁵ *Ibidem*, dosar 156, f. 4.

⁵⁶⁶ Ion Clopoțel a fost eliberat în toamna anului 1918 din închisoarea de la Szeged. Îndeplinea funcția de redactor șef la ziarul *Românul* din Arad.

⁵⁶⁷ *Românul*, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, p. 5.

⁵⁶⁸ *Ibidem*.

contaminat cu practici maghiare. Se transmite că mai mult așa zisă „încetare a focului” de care au profitat sârbii a produs mai multe bulversări în satele Banatului, decât războiul însuși.

„Ungurii au umplut temnițele cu Români la Segedin, Cluj, Solnoc. A sosit revoluția. Ceasul libertății popoarelor, credeam că a bătutu și că noi, Bănățenii, ne vom bucura de roadele ei. De când armata sârbească a ocupat Banatul – zi de zi – ne sunt internați și duși în robie: preoți, învățători, medici, avocați și poporeni fruntași, așa că ne-au rămas biserica fără preot, școala fără învățător, iar o parte a trebuit să se refugieze de amenințările și șicanările lor. Ieri, la Jimbolia, românii din B. Comloș, o deputățiune de 300 persoane, cu corul, călușerii și toți conducătorii au mers la gară întru întâmpinarea Dvoastră, – oficerul sârbesc de la gară, ne-a interzis a vă aduce omagiul sufletului nostru. Vă rugăm să interveniți pentru sistarea acestor stări, care jignesc adânc conștiința sufletului nostru⁵⁶⁹.” Caracterul ocupației sârbești este considerat umilitor, locuitorii se simt constrânși și îngrădiți, chiar și în momente de exprimare a bucuriei, când s-ar fi putut avea onoarea de-al vedea în trecere pe generalul Berthelot. Se cere astfel intervenția acestuia pentru a fi sfârșită tumultoasa stăpânire militară. Actul de interzicere de către trupele de ocupație a prezentării de omagii din partea populației române avea să fie contestat⁵⁷⁰.

În urma incidentelor de la Arad, când bande înarmate de maghiari au deschis focul asupra mulțimii venite să-l ovaționeze pe generalul francez, incidente soldate cu victime, Berthelot, îngrijorat, solicită trimiterea unui escadron de la Timișoara pentru a dezarma populația⁵⁷¹. Dintr-o informare a colonelului Toma Dumitrescu, atașat român pe lângă Comandamentul Armatei Aliate din Orient, către Șeful Statului Major al Armatei Române, generalul Prezan aflăm că derularea nefericită a evenimentelor ar fi putut fi împiedicată. Problema și de această dată ținea de competența militară, prea multe autorități și probleme, prea puține soluții și unitate de acțiune. Precedentul se crease prin generalul Franchet d'Esperey care lăsase sârbilor libertatea de a ocupa Banatul. Lui Berthelot, așa cum am putut vedea deja, i se declinase puterea de decizie în privința spațiului bănățean. *„Câteva zile înaintea acestui masacru, noi cerusem Comandamentului francez, în urma telegramelor alarmante ale Consiliului Dirigent, autorizația de a ocupa Aradul. În absența generalului Berthelot, colonelul Caput nu a putut să ne dea această autorizație, dar ne-a garantat*

---

⁵⁶⁹ *Ibidem.*

⁵⁷⁰ ***, *Jurnalul de operațiuni...*, p. 5.

⁵⁷¹ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 334.

*trimiterea de trupe franceze de la Timișoara. Aceste trupe nesusind, bandele maghiare au putut executa atacul lor contra populației românești*⁵⁷².”

De asemenea, pe 1 ianuarie, la Sibiu a fost salutat de o delegație de bănățeni alsacieni și loreni, iar la recepția din palatul ministerului de război al Consiliului Dirigent i-au fost prezentate omagiile de câțiva bănățeni refugiați, în frunte cu I. Sârbu⁵⁷³. Răspunsul generalului: „*Vă pot spune, că situația actuală e cu totul trecătoare și în scurt timp veți vedea, la Dvoastră, trupele franceze. Până la congresul de pace, care va hotărî limitele României, vom asigura pe seama tuturor pacea și liniștea*⁵⁷⁴.” Promisiunea de îndreptare a situației din Banat a fost făcută la București de însuși generalul Comandant al Armatei Aliate din Orient, Franchet d’Esperey, în ajunul turneului lui comandantului Armatei Dunării.

Călătoria generalului Berthelot prin Banat s-a încadrat în topica vizitelor de prim rang, cu puternice reverberații în timp. După câteva zile, într-o scrisoare adresată colonelului Victor Pétin, un ofițer francez păstra încă vie primirea făcută în Banat și Transilvania, subliniind în același timp că unitatea etnică a românilor din acest spațiu nu poate fi contestată: „*Românii din Sibiu, cei din Timișoara, din Arad sau din Bistrița sunt absolut identici cu cei din București sau din Iași. În plus, au vigoarea pe care o dă întotdeauna o lungă perioadă de opresiune. Prin urmare nu veți fi surprins de faptul că ne-au primit în mod admirabil. În toate gările, în toate haltele, sate întregi veniră alergând spre a-l saluta pe general, spre a aclama Franța, umplând până la refuz trenul nostru cu flori, drapele, dulciuri de tot felul. Când generalul cobora, țărăncile, bătrânii satelor se apropiau și sărutau cu religiozitate mâna «marelui general francez»*⁵⁷⁵.”

Asigurările date de generalul francez au fost deja asimilate cu soluțiile de îndreptare a situației, mai ales a celei din Banat, cu rezultatele pe care România spera să le obțină cât mai repede. Așa cum Berthelot a fost purtătorul unui mesaj de încurajare pentru românii din zonele contestate, la fel se va dovedi un emisar al cauzei românilor între conaționali și între

---

⁵⁷² Colonel Toma Dumitrescu către Generalul Prezan, telegrama 1420 din 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919, doc. 474, în ***, *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918, Documente interne și externe, august 1918-iunie 1919*, vol. III, București, 1986, pp. 88-91. „*Quelques jours avant ce massacre, nous avons demandé au Commandement français sur la base de télégrammes alarmants du Conseil Dirigent, l’autorisation d’occuper Arad. Le colonel Caput, en l’absence du général Berthelot, n’a pas pu donner cette autorisation mais nous a garanti l’envoi de troupes françaises de Temișoara. Ces troupes n’arrivant pas, des bandes hongroises ont pu exécuter leur attaque contre la population roumaine.*”

⁵⁷³ *Românul*, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, p. 3.

⁵⁷⁴ *Ibidem*, p. 4.

⁵⁷⁵ Scrisoare către colonelul Pétin, doc. 493 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol. III, pp. 128-129. „*Les Roumains de Sibiu, ceux de Temesvar, ceux d’Arad ou de Bistritz sont absolument identiques à ceux de Bucarest et de Iassy. Ils ont en plus la virilité que donne fatalement une longue ère d’oppression. Vous ne serez pas donc surpris qu’ils nous aient admirablement reçus. Dans toutes les gares, dans toutes les stations, des villages entiers étaient accourus pour saluer le General, pour acclamer la France, bourrant notre train de fleurs, de drapeaux, de gâteries de toutes sortes. Lorsque le General descendit, les paysannes, les vieux paysans s’approchaient et baisaient religieusement la main du « Grand General Français ».*”

superiorii săi. „Tura ce-a făcut-o Berthelot pe la periferia etnică a Românilor a avut efectul mare că sufletul românesc a putut să tresalte de bucurie și să se încredințeze din nou că granița viitoare a statului român va cuprinde întreg trupul național. Marele general să ducă poporului său solia poporului român și să vorbuiască Franței de țara largă a fratelui din răsărit: de România Mare⁵⁷⁶.”

Generalul Berthelot nu era altcineva decât exponentul „războiului dreptății”, iar bănățenii trebuiau să îl perceapă așa. Însă aceeași noțiune era reclamată de ambele tabere beligerante, antrenând discursuri și construcții ideologice menite să justifice cât mai bine și mai eficient purtarea războiului⁵⁷⁷. Pentru bănățeni conjunctura finalului de război a impus o nouă fază mobilizatoare în vederea recunoașterii unirii. Astfel următorul citat extras dintr-un articol din *Drapelul* respectă canoanele propagandistice, prezentându-l pe generalul francez într-un spirit contrastant cu imaginea oferită pe timpul războiului de ziarul german *Illustrierte Zeitung*:

„În fața noastră nu stătea deci zeul războiului, nu întruparea forței brute, care cu pumn de fier și cu cizme țintuite cu piroane calcă în picioare, strivește contracte, legi, drepturi, țări și popoare, ci întruparea bunătății, nobleței, a dreptății și a voiciei de spirit, ce ridică țelurile din ruini și pune temelii trainice umanității⁵⁷⁸.” Este oferită o imagine antitetică și metonimică în același timp. Astfel în timp ce civilizația germană („teutonică”) s-a dovedit distrugătoare, cea franceză („latină”) s-a erijat în susținătoare a țelurilor de unificare și de clădire a națiunii. Meritele poporului francez în ansamblu îi sunt atribuite în particular generalului Berthelot. Dincolo de a trezi simțăminte de grațitudine doar într-un cerc restrâns al intelectualității, simpatia pentru generalul francez emană din mulțime, din sufletele poporului eliberat. „Tuturor celor care l-au salutat pe vasta întindere a liniei parcurse de la Orșova peste Banat, Crișana, Maramurăș și inima Ardealului, tuturor vorbitorilor, și numărul lor a fost foarte mare, a dat răspunsuri scurte, concentrate, precise, pline de conținut, cu vervă de spirit extraordinară. Dar în niciun răspuns n-a prins atât de admirabil impresia sumară ce și-a câștigat-o printre noi ca în cele câteva cuvinte prin care mulțumește episcopului Aradului pentru binecuvântare și face observarea aceasta memorabilă: « sunt foarte fericit că mă regăsesc între concetățenii mei »⁵⁷⁹.”

Putem afirma, fără a exagera, că această vizită preia tiparul „ințrărilor imperiale” ale secolului al XVIII-lea, într-un spațiu în care oaspeții de seamă erau primiți cum se cuvine.

⁵⁷⁶ *Românul*, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, p. 1.

⁵⁷⁷ Anne RASMUSSEN, *La «science française» dans la guerre des manifestes, 1914-1918*, în *Mots. Les langages du politique, Guerre et paix. Débats, combats, polémiques*, 2004, novembre, nr. 76, p. 9.

⁵⁷⁸ *Drapelul*, nr. 135 din 20 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, p. 2.

⁵⁷⁹ *Românul*, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, p. 1.

Vizita a avut un caracter oficial datorită: itinerariului, suitei, păstrării însemnărilor jurnaliere, mesajului transmis⁵⁸⁰. Călătoria a urmat în linii mari un program dinainte stabilit, Berthelot avându-i ca însoțitori pe colonelul Radu Rosetti, locotenent-colonelul Grollemund, comandant de artilerie⁵⁸¹, locotenentul Crouzier, căpitanul de Suguy, Foret⁵⁸². Colonelul Rosetti a îndeplinit misiunea de interpret, „îi explica diversele manifestări și datini străbune, înfățișându-le în chipul unui ritual ceremonios și caleidoscopic, datorită frumuseții coloritului local și al costumelor festive purtate de plugarii și sătenii noștri”⁵⁸³. În acest fel infirmitatea lingvistică a țărănimii a fost surmontată, facilitându-se purtarea unui dialog real.

Scopul vizitei nu a fost numai cel al culegerii de date din teren, ci s-a dorit și potențarea moralului societății bănățene. Faptul că locuitorii acestui ținut i-au încredințat din mărturiile existenței cotidiene, i-au înmănat memoriile, se datora modului în care generalul era perceput: ca un prieten, drept un simbol al puterii, al justiției, o instanță de apel a dezideratelor românești, „un apostol al culturii, al libertății și al bravurei franceze”⁵⁸⁴. Faima lui Berthelot s-a răspândit în Banat cu multă vreme înainte de plănuirea vizitei sale. Astfel nu doar pentru românii din Vechiul Regat, ci și pentru cei din marginea spațiului românesc, generalul francez era simbolul speranței⁵⁸⁵. Într-o notă redactată la Budapesta și transmisă redacției ziarului german *Kölnische Zeitung*, în care se radiografa starea de fapt din România, putem regăsi informații despre Berthelot în contextul celor ce se petreceau în Banat. „Berthelot are o influență hotărâtoare și este foarte popular. El se dă drept cel mai mare prieten al românilor. Toate reclamațiile privind atitudinea dușmănoasă a sârbilor din Banat îi sunt comunicate lui. De aceea el a obținut ca Banatul să fie evacuat de sârbi și să fie ocupat de trupe franceze”⁵⁸⁶.

Toate acestea justifică și cel de al doilea aspect al vizitei, cel al imaginarului⁵⁸⁷. „Cine dorește să cunoască simțămintele Românilor din Transilvania, n-are decât să facă drumul, pe care l-am făcut eu. În cele cinci zile cât am alergat peste câmpiile românești, m-am convins că puterea românismlui se întinde mai departe, decât hotarele sale etnice. Românii sunt și vor rămâne avangarda civilizației latine în Orient. Idealul lor național se va împlini, căci așa

⁵⁸⁰ Doru RADOSAV, *Arătarea Împăratului*, Cluj-Napoca, 2002, p. 38-60.

⁵⁸¹ SHAT, Vincennes – Série 6 N, cutia 217, dosar Berthelot – Armée du Danube, octobre 1918-mai 1919, Generalul Berthelot către Ministerul de Război, Paris, telegrama cifrată nr. 293, 13 noiembrie 1918, via Salonic.

⁵⁸² ***, Documente din arhivele franceze..., p. 318-321; General Radu R. ROSETTI, op. cit., p. 301.

⁵⁸³ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 156, f. 11.

⁵⁸⁴ *Drapelul*, nr. 133 din 15/28 decembrie 1918, p. 2.

⁵⁸⁵ Jean-Noël GRANDHOMME, *La mémoire roumaine de la mission Berthelot (1918-2007)*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2007/4, nr. 228, pp. 23-24.

⁵⁸⁶ Notă către redacția ziarului *Kölnische Zeitung* privind situația politică din România, partide politice, atitudinea față de Germania și măsurile guvernului Brătianu, 18/31 decembrie 1918, Budapesta, doc. 479 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol. III, p. 99.

⁵⁸⁷ Doru RADOSAV, op. cit., pp. 38-60.

*cere dreptul și dreptatea. Preoții sunt aceia, cari au cultivat, cu mai multă sfințeniei idealul național, ascuns în inimile poporului*⁵⁸⁸.” O declarație care se subscrie scopului călătoriei. Generalul francez își propusese să cunoască provinciile românești nemijlocit de exagerări sau orgolii. Conform celor mărturisite de Berthelot teritoriul Banatului s-a încărcat cu un potențial semnificativ aparte: întinderea etnică în mod considerabil lărgită, valoarea latinității care trebuie valorificată de Franța, zestrea spiritual-națională transmisă prin intermediul preoților. Crezul pe care de la București îl putea doar intui, avea să i se confirme, spațiul etnic românesc este mult mai întins, limitele sale sunt mult mai îndepărtate.

Întâmpinarea generalului francez în tonuri de muzică și culoare nu a reprezentat o recuzită atent aleasă, ci a fost în cele mai multe cazuri o manifestare spontană de bucurie și recunoștință. Într-unul din numerele ziarului *Românul* din acea perioadă, într-un exercițiu de improvizație, a fost publicată și o poezie dedicată Franței și generalului său.

„Vine Sora noastră, Franța,

Ea ne-a fost, ne e speranța.

Astăzi România Mare

Vede-a ei întruchipare,

Secoli mulți Te-am așteptat,

*Vivat Berthelot, vivat*⁵⁸⁹!”

Mult mai întârziat aveau să fie ecoul acestei vizite în presa franceză, cu un titlu general care nu atrage atenția „Le général Berthelot en Roumanie” (se afla aici din prima sa misiune, era în acele momente cu cartierul general la București, deci nu era o noutate). Dată fiind orientarea ziarului *Le Gaulois*, conținutul este adaptat înspre interesul pe care îl avea Serbia din această vizită. Pe de altă parte, așa cum am putut citi din memoriile colonelului Radu R. Rosetti, se instala în judecata generalului francez convingerea că Torontalul ar trebui să revină Serbiei: „Generalul Berthelot s-a întors de la Belgrad, unde a fost să pună la punct câteva chestiuni privitoare la ocupația unei zone contestate din Torontal. De-a lungul întregului drum, dar mai ales la Timișoara și la Szeged, în Transilvania și în tot Banatul, generalul și ofițerii francezi care l-au însoțit au fost aclamați de populațiile române⁵⁹⁰.”

Revenit la București, generalul francez trimite darea sa de seamă ministrului de Război, Georges Clemenceau, pe baza celor constatate în teren. Expunerea făcută avea să-și

---

⁵⁸⁸ *Românul*, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, pp. 3-4.

⁵⁸⁹ Idem, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, p. 6.

⁵⁹⁰ *Le Gaulois*, nr. 45.065 din 12 ianuarie 1919, p. 1. „Le général Berthelot est rentré de Belgrade, où il était aller régler quelques questions relatives à l'occupation de la zone contestée du Torontal. Sur tout le parcours, et notamment à Temesvar et à Szeghedin, dans la Transylvanie et dans tout le Banat, le général et les officiers français qui l'accompagnaient ont été acclamés par les populations roumaines.”

atragă criticile Parisului. În a doua jumătate a lunii ianuarie avea să răspundă acestora pe un ton foarte ferm, cerând să fie investit în demersurile sale cu încredere sau să fie trecut în rezervă. A specificat din nou că revendicările românești sunt în bună parte juste, de altfel fiind singurele pe care le-a și prezentat. A dat asigurări că în Banat a încercat pe cât i-a stat în putință să liniștească spiritele, dar situația este departe de a fi una a calmului și siguranței. *„Regret că telegrama mea din 9 ianuarie a fost atât de greșit interpretată. În toate problemele românești sau în altele, am crezut că era dreptul meu și de datoria mea să-mi exprim părerea cu toată franchețea. Din revendicările românești, nu v-am transmis decât cele care mi s-au părut îndreptățite sau acceptabile. [...] Trebuia să fiți prevenit de tensiunea care provocată aici pentru că România părea uitată. Departe de a încuraja acuzele, am căutat mereu să potolesc furiile și să liniștesc temerile. Vis-à-vis de Serbia m-am străduit cât am putut să evit ciocnirile, dar am ținut să vă semnalez cauzele acestora. Dacă am devenit avocatul României, nu a fost decât în fața dumneavoastră⁵⁹¹.”*

III. 2. Misiunea franceză de interpunere

III. 2.1. Ocupația sârbească vs. interveția franceză

Bănățenii nu dispuneau de mijloacele și resursele necesare pentru a se împotrivi ocupației străine, dar nici nu puteau fi martori pasivi și împăcați cu unele excesele ale sârbilor. Atitudinile protestatatoare, suspiciunile unor încercări de rezistență românești trebuiau ispășite cu noi umilințe, ostracizări, poate chiar pierderi de vieți omenești.

Cum situația cerea măsuri urgente, aceștia și-au reconsiderat planul de acțiune și au așternut pe hârtie doleanțele, în spiritul bogatei lor experiențe condeiere. Astfel memoriile, petițiile, adresele intelectualilor bănățeni au fost prezentate în diversele audiențe, au fost înaintate diferitelor foruri decizionale sau persoanelor influente. Unele dintre ele au depășit cadrul acesta protocolar, apărând în presa vremii, astfel că publicul cititor a devenit părtaș la problemele bănățenilor. De asemenea, acest ansamblu de acțiuni a fost rezultatul unui efort

---

⁵⁹¹ SHAT, Vincennes – Série 6 N, cutia 217, dosar Berthelot – Armée du Danube, octobre 1918-mai 1919. Generalul Berthelot către Georges Clemenceau, telegrama cifrată nr. 204, 22 ianuarie 1919, via Salonic. *„Je regrette que mon télégramme du 9 janvier ait été aussi mal interprété. Dans toutes les questions roumaines ou autres, j’ai cru qu’il était de mon droit et de mon devoir d’exprimer mon opinion en toute franchise. Des revendications roumaines, je ne vous ai transmis que celles qui me paraissaient justes ou raisonnables. [...] Il convenait aussi que vous soyez prévenu de l’émotion soulevée ici parce que la Roumanie semblait oubliée. Loin d’encourager les récriminations, j’ai toujours cherché à apaiser les passions et à calmer les inquiétudes. Vis-à-vis de la Serbie je me suis entremis de mon mieux pour éviter les frottements, mais j’ai tenu à vous en signaler les causes. Si je me suis fait l’avocat de la Roumanie, ce n’est qu’auprès de vous.”*

colectiv, fără a fi tutelat de vreo figură preeminentă. Activitatea celor refugiați/autoexilați a fost complementară celor rămași în Banat.

Indiferent de formă, în privința conținutului pot fi identificate două elemente: o etică a refuzului ocupației sârbești și o argumentare în favoarea intervenției trupelor franceze.

Se cuvine a fi evocate o serie din aceste luări de poziție. Astfel în preziua Marii Adunări, bănățenii au fost convocați de Aurel Cosma la o reuniune în restaurantul hotelului *Hungaria* din Alba-Iulia. Aici, numeroasele plângeri ale bănățenilor au luat forma unei rezoluții, un vehement protest împotriva regimului sârbesc⁵⁹². O cronică a celor discutate acolo va apărea în ziarul *Românul*, numărul 20 din 20 noiembrie/3 decembrie: „*Anume, bănățenii – acești inimoși fii ai neamului românesc – au fost împiedecați în manifestarea demnă a sentimentului lor românesc. [...]. Și deoarece în astfel de condiții nu se pot manifesta, cum ar dori, cer de urgență intervenție pentru înlocuirea trupelor sârbești de ocupație cu trupe franceze ori engleze*”⁵⁹³.

În decembrie, Caius Brediceanu, prezent la București din însărcinarea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria, pentru a înmâna regelui actul Unirii, îl roagă pe generalul Berthelot să medieze înlocuirea trupelor sârbești cu cele franceze⁵⁹⁴. „*Am fost însărcinat imediat să întâmpin pe generalul Berthelot, care trecea chiar atunci Dunărea la Giurgiu și să îl invit ca să ocupe cu trupe franceze Ardealul și Banatul și să intervin ca să schimbe linia de demarcațiune trasă, ... pe valea Mureșului*”⁵⁹⁵. Colonelul Radu R. Rosetti propune, în urma memoriului aceluiși Caius Brediceanu, două perspective: ca șvabii să opteze pentru un Banat românesc, iar modificarea frontierei pe Mureș să fie solicitată de Consiliul dirigent ca autoritate investită⁵⁹⁶. Bănățenii refugiați la Sibiu, în frunte cu liderul lor, Ion Sârbu, au adresat un mesaj similar guvernului francez⁵⁹⁷.

Aceleași cauze, de ocupare a Banatului de către aliații francezi, se raliază și șvabii, aflați în jurul societății „Kultur der Schwaben”, întemeiată de poetul Victor Orendi Hommenau⁵⁹⁸. În memoriul înmănat generalului Berthelot, la Arad, surprindem hotărârea lor: „*De aceea națiunea șvabă are via dorință ca stăpânirea asupra Banatului să fie luată de națiunea română, tot așa de simpatizată ca aceea franceză, în care avem încredere întru tot*

---

⁵⁹² SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 158, f. 15; Ioan MUNTEANU, Vasile Mircea ZABERCA, Mariana SÂRBU, *Banatul și Marea Unire 1918*, Timișoara, 1992, pp. 396-397.

⁵⁹³ Ioan MUNTEANU et alii, *Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene (1918-1919)*, București, 1983, p. 179.

⁵⁹⁴ Aurel GALE, *op. cit.*, p. 281.

⁵⁹⁵ Caius BREDICEANU, *Amintiri din viața mea*, Lugoj, 1936, p. 16.

⁵⁹⁶ General Radu R. ROSETTI, *op. cit.*, 297.

⁵⁹⁷ Gheorghe LUCHESCU, *Lugojul, vatră a unității naționale*, București, 1994, 162.

⁵⁹⁸ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 4, f. 12.

*ce privește drepturile noastre. Până ce va fi cu putință aceasta, dorim ca trupele de cavalerie franceze să ocupe Banatul*⁵⁹⁹.”

Situația nu s-a îmbunătățit deloc după vizita generalului Berthelot, așa cum era de așteptat. Istoricul Nicoale Iorga notează în jurnalul său, pe baza veștilor primite de la bănățeni, printre care Cassian Munteanu, că: „*S-a promis evacuarea dar fără rezultat. Dimpotrivă după plecarea lui Berthelot, trupele sârbești se întăresc până la Lugoj, la Caransebeș, amenințând pe episcopii Miron Cristea și Frențiu, până la Orșova*⁶⁰⁰.”

Veștile din Banat ajungeau în contratimp și mai ales riscau să fie distorsionate de cenzură. Prezentarea situației concrete, a adevărului, era nu numai o datorie morală ci și o urgență. Urmând aceste principii, din 24 ianuarie a apărut „*ziarul de luptă al pribegilor bănățeni*”, intitulat mai mult decât sugestiv *Banatul*⁶⁰¹. O analiză de suprafață a acestui organ de presă ne relevă trei elemente de deciptare: data apariției, motto-ul și titlul. Momentul lansării ziarului s-a oprit la ziua de 24 decembrie, ca simbol al unei sărbători a unității, ideal deja atins, dar care lansa aspirațiile românești spre următoarea etapă, cea a reîntregirii Banatului. Mai apoi motto-ul „*ziarul de luptă al pribegilor bănățeni*” a impus mijloacele și resursele folosite în vederea atingerii obiectivului. Dacă *lupta* pare să fie elementul ordonator al tuturor acțiunilor, atunci îl putem asimila unui efort, unei strădanii de a canaliza toate energiile și resursele spre susținerea integrității Banatului. Astfel acest efort canalizat și coordonat din exterior, de către pribegii, (auto)exilații bănățeni, trebuia să minimalizeze informațiile negative, să combată zvonurile și să prezinte favorabil propriile interese⁶⁰². Titlul eponim regiunii nu este deloc simplificator, face referire la un spațiu perceput indivizibil, la un ansamblu regional bănățean care reîntregește și integrează o societate pluriethnică, la o sursă a mândriei naționale. Din acest raționament extensiv, reușim să sustragem un șablon de interpretare care se adaptează definiției propagandei: „o încercare conștientă și consecventă (redactarea unui ziar) pentru formarea percepțiilor (sensibilizarea opiniei publice), pentru gestionarea cunoașterii (realitățile bănățene) și pentru direcționarea comportamentului (câștigarea susținerii) în scopul de a obține un răspuns care să favorizeze obiectul dorit (Banatul)⁶⁰³.”

Încă de la prima apariție, *Banatul* este salutat într-un articol din *Foaia diecezană* din Caransebeș, pentru rolul adjudecat: „*Apără cu hotărâre drepturile istorice și etnice ale*

⁵⁹⁹ *Ibidem*, dosar 156, f. 4.

⁶⁰⁰ Nicolae IORGA, *Memorii*, vol. II, 1939, 139-140.

⁶⁰¹ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 62, f. 18.

⁶⁰² Garth S. JOWETT, Victoria O'DONNELL, *Propaganda and persuasion*, London, 2006, p. 3.

⁶⁰³ *Ibidem*, p. 7.

românilor din acest colț puternic și mare al pământului românesc⁶⁰⁴.” În această primă etapă, colegiul redacțional a fost condus de scriitorul și publicistul Cassian Munteanu. În *Rostul nostru*, articolul inaugural al acestei comunități care și-a regăsit vocea, este justificată misiunea asumată: „*Nenorocirea a făcut ca până astăzi să fim tot pribegi, deoarece la Timișoara este instalat comandamentul armatei sârbe de ocupație, care înăbușă orice manifestație românească. De aceea ne-am hotărât cu modestele noastre mijloace, în mod provizoriu să apărem săptămânal la București ca să arătăm situația disperată în care se găsește de aproape 3 luni Banatul nostru, cu populația terorizată și deportată, cu averile stoarse, amenințat chiar în ființa sa. Poate că astfel, dacă nu guvernul care este bine informat, atunci opinia publică va cere cu insistență plecarea armatei sârbe din Banat...*”⁶⁰⁵.

În același prim număr este prezentată într-o formă succintă, cu titlu de exemplu, activitatea „*Reuniunii bănățenilor*”, condusă de E. M. Brancovici. Întemeiată în luna decembrie, la București, a avut menirea de a promova Banatul în cercuri cât mai largi. De asemenea, a redactat un protest împotriva regimului de ocupație sârbească, pe care l-a prezentat guvernului român și legațiilor străine aliatare⁶⁰⁶. Acesta nu este decât o altă mostră a eforturilor depuse pentru remedierea situației românilor bănățeni. Fără a lua în calcul legitimitatea ocupării teritoriului de către sârbi și dorindu-se a fi evitate resentimentele între cele două națiuni implicate, este deplâns doar tratamentul neuman aplicat conaționaliilor români: „*Nu voim să discutăm aici dacă dreptul pretins de sârbi de a ocupa Banatul este întemeiat sau nu și nu avem pretenția de a vroi noi să impunem sau măcar să influențăm hotărârea definitivă ce va trebui luată în curând în privința destinilor viitoare ale acestei provincii*”⁶⁰⁷.

Protestele diplomatice ale românilor și-au găsit mai mult o formă de exprimare mai reținută, determinată în primul rând de pregătirile pentru Conferința de Pace. Astfel în aceleași rânduri găseam și solicitarea de se recunoaște tratatul din 1916 și remedierea situației din Banat. Delegația română era copleșită de mulțimea problemelor chiar mai înainte de a debuta tribunalul de Pace. Contestațiile României față de ocupația trupelor sârbe s-au înmulțit mai ales în luna februarie, fiind direct legată de armistițiul de la Belgrad. Făcând parte din delegația română la Conferința de Pace, ca reprezentant al Transilvaniei și Banatului, Alexandru Vaida Voevod a întocmit o notă de protest adresată Consiliului Suprem Interaliat. Caracterul însăși al ocupației sârbe intriga: li s-a permis sârbilor să intre în Banat ca

⁶⁰⁴ *Foaia diecezană*, nr. 6 din 10/23 februarie 1919, p. 2.

⁶⁰⁵ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 156, f. 2.

⁶⁰⁶ *Ibidem*, f. 3.

⁶⁰⁷ *Ibidem*, f. 5-6.

eliberatori, dar se folosesc de aparatul administrativ al foștilor opresori. „... se obținuse la Belgrad recunoașterea dreptului de a administra, prin autoritățile ungare, teritoriile vechii Ungarii, acestea nu se puteau aplica regiunilor a căror populație se declarase deja pentru guvernul constituit la Alba Iulia⁶⁰⁸.” Și totuși, susținea în continuare liderul politic român, altor foste naționalități ale Imperiului austro-ungar li s-a îngăduit să se sustragă prevederilor armistițiului de la Belgrad. Cehilor li s-a permis să conteste „autoritate de fapt și nu de drept”, dar nu și românilor, care aveau două provincii sub incidența acestui armistițiu nedrept⁶⁰⁹.

*

Așa cum am putut vedea deja, trupele franceze, deși existente pe teritoriul Banatului, erau rezervate din punct de vedere al atitudinii, al intervenției. Însă la nivelul decizional, cel al comandamentelor, al ministerului de război și al reprezentanților diplomați francezi, se poartă un amplu și real dialog pe marginea situației din Banat. Dorința generalului Berthelot de a veni în sprijinul bănățenilor s-a manifestat încă din luna noiembrie 1918. Cu ocazia întâlnirii de la Giurgiu, de pe 26 noiembrie, cu generalul Prezan, șeful Statului Major Român, Berthelot a propus ca Banatul să fie ocupat numai de trupe franceze. „*Pentru evitarea unei tensiuni a relațiilor dintre noi și sârbi – aprecia Prezan – consider că soluția e acceptabilă*⁶¹⁰”. Așa cum am văzut, chiar dacă trupele franceze au intrat în Banat, cele sârbești și-au menținut pozițiile.

Generalul Franchet d’Esperey, aflat în vizită la București între 10 și 13 decembrie, lasă Banatul în aria de competență a generalului Henrys⁶¹¹. După aproximativ o săptămână, în drumul său spre Budapesta, generalul Armatei franceze din Orient se oprește la Timișoara. Din discuțiile purtate la nivelul comandamentelor militare, franceze și sârbești, dar și cu responsabili administrativi se desprinde interesul autorității tutelare pentru situația zonei, mai ales în privința aprovizionării⁶¹².

Din telegrama trimisă pe 21 decembrie, de cartierul generalului Berthelot către ministrul Franței la București, contele de Saint-Aulaire, aflăm că generalului d’Esperey i-a fost adus la cunoștință, cu titlu secret, conținutul convenției pe care România a încheiat-o în 1916⁶¹³. Faptul că nu a cunoscut întru totul realitățile românești și mai ales că Banatul fusese

---

⁶⁰⁸ Alexandru Vaida Voevod către Consiliul Suprem Interaliat, notă f. nr., 24 februarie 1919, Paris, doc. 533 în ***; *Desăvârșirea unității...*, vol. III, p. 211.

⁶⁰⁹ Ibidem.

⁶¹⁰ Dumitru PREDA, Vasile ALEXANDRESCU, Costică PRODAN, *op. cit.*, p. 131.

⁶¹¹ Vasile VESA, *Les rapports entre...*, p. 167.

⁶¹² *Drapelul*, nr. 135, din 20 decembrie/2 ianuarie 1918, p. 3.

⁶¹³ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *op. cit.*, doc. XVI, p. 135.

promis României odată cu terminarea războiului, au fost justificate ulterior de biograful său Paul Azan⁶¹⁴.

Întrucât purta responsabilitatea încheierii armistițiului de la Belgrad, și deci a situației ce a decurs din hotărârile luate acolo, generalul d'Esperey se oferă să „*repare greșala involuntară pe care o făcuse în dauna noastră*”⁶¹⁵. Discuția ce a îmbrăcat forma unei scuze, a unei dezvinovățiri compensatorii, a avut loc în cabinetul lui Ionel I. C. Brătianu și în prezența lui I.G. Duca⁶¹⁶.

Astfel în baza a ceea ce promisese, generalul Franchet d'Esperey a luat pe 28 decembrie 1918 decizia ca în estul Banatului, trupele sârbe să fie înlocuite de cele franceze, pentru crearea unei zone neutre⁶¹⁷. Însă avea să mai dureze aproximativ o lună până să înceapă punerea în aplicare a acestei hotărâri, timp în care Franchet d'Esperey a întreprins în ianuarie 1919 o vizită la Paris pentru a încărca deciziile sale cu mai multă responsabilitate, pentru a armoniza realitățile locale cu interesele Franței în zona balcanică. Notează dezamăgit în jurnalul său următoarele: „*Plec din nou, dezgustat, toți acești oameni politici nu se gândesc decât la interesul lor personal, nicio vedere de ansamblu, nicio idee de viitor*”⁶¹⁸!

Această atitudine fermă în privința Banatului s-a conturat și în urma Adunării Armatei Franceze din Orient, ce a avut loc la Belgrad pe 27 decembrie 1918. Discutându-se situația din Ungaria, în raportul cu numărul 5 284 nu a fost omisă zona de încleștare a intereselor româno-sârbe, interese ce au provocat deja incidente de frontieră. A fost propusă drept soluție temporară ocuparea Banatului de trupele franceze, spre satisfacția românilor, dar stârnind îngrijorarea sârbilor⁶¹⁹. În tot acest timp o serie de raporturi confidentiale ale ofițerilor și generalilor francezi erau transmise forurilor militare superioare din regiune, mai ales comandantului Armatei Franceze din Orient, generalul Henrys. În informarea despre evenimentele din zona Banatului occidental, petrecute pe parcursul lunii decembrie 1918, generalul Farret menționează 55 de arestări realizate de trupele sârbe în rândul populației românești în Vârșeț și împrejurimi. „*Arestările, operate din pretexte extrem de neînsemnate, sunt îndreptate mai ales asupra intelectualilor, preoților și institutorilor. Au fost arestați și câțiva țărani*”⁶²⁰. Dar o astfel de practică era răspândită în întregul Banat. Confirmarea o

---

⁶¹⁴ *Ibidem*, p. 23.

⁶¹⁵ I.G. DUCA, *op. cit.*, vol. IV, pp. 213-214.

⁶¹⁶ *Ibidem*.

⁶¹⁷ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *Prezența militară...*, p. 389.

⁶¹⁸ Pierre GOSA, *op. cit.*, p. 253.

⁶¹⁹ Tatiana DUȚU, *op. cit.*, p. 195.

⁶²⁰ SHAT, Vincennes – Série 24 N, cutia 3043, dosar 11e D.I.C. – ordres, instructions – Autorités supérieures, raport 266/2, 27 decembrie 1918. „Les arrestations, opérées sous des prétextes très futiles, portent surtout sur des intellectuels, prêtres et instituteurs. Quelques cultivateurs ont été aussi arrêtés.”

primim din memoriul trimis pe 31 ianuarie 1919 din închisoarea de la Vârșeț de către un preot greco-catolic de naționalitate română. În ciuda posedării unor certificate de călătorie tip pașaport vizate de autoritățile sârbe, acesta a fost reținut la Reșița, în timp ce le făcea o vizită părinților săi. Supus mai multor interogatorii și a unor repetate transferuri între Reșița și Vârșeț, preotului nu i-au fost comunicate motivele încarcerării sale. Fără să-i fie respectate cele mai elementare drepturi, acesta este nevoit, ca în numele său și a altor deținuți, să se adreseze autorităților franceze ca la o ultimă instanță⁶²¹.

Revenit la București, generalul Berthelot a aflat de înrăutățirea situației din Banat, că abuzurile sârbilor nu au conținut⁶²². Încă din primele zile ale noului an, i-a fost înmănat raportul locotenent-colonelului Landrot, în urma vizitei acestuia în teritoriile fostei Monarhii austro-ungare. Observațiile lui referitoare la necesitatea anulării armistițiului sunt pertinente, mai ales că sârbii au izolat Banatul din punct de vedere economic față de Transilvania⁶²³. Pe 5 ianuarie, Berthelot redactează raportul călătoriei efectuate în Banat și Transilvania⁶²⁴. De asemenea, este înștiințat de George G. Mârzescu, în calitate de ministru al internelor, că bănăștenii erau în continuare victime ale șicanelor sârbești⁶²⁵.

Aflându-se în posesia unor date veridice privind tensionata situație a regiunii, comandantul Armatei Dunării a trimis superiorului său, generalul Franchet d'Esperey o telegramă: „*Este necesar pentru a evita orice dezordine ca a 11-a Divizie de Infanterie Colonială să ocupe cât mai repede posibil regiunea care i-a fost atribuită prin telegrama din 4 ianuarie. Această ocupare trebuie să se realizeze înaintea replierii sârbilor, care se vor retrage puțin câte puțin după sosirea trupelor franceze*”⁶²⁶. Pe seama informării primite, acesta va remite, la 5 ianuarie 1919, o instrucțiune către comandantul Armatei Franceze din Orient, generalul Henrys, adaugând hotărârile luate de la sfârșitul lunii decembrie, dar nepusă încă în aplicare, recomandarea de instalare cât mai grabnică a celei de a 11-a Divizii de Infanterie colonială, urmând ca retragerea unităților sârbe să se realizeze treptat⁶²⁷. Din textul acesteia putem desprinde rolul pe care și l-a asumat armata franceză, acela de a asista evacuarea trupelor sârbești și de a prelua teritoriile distribuite. Totuși operațiunea nu a fost foarte clar trasată, aceasta s-a conturat în urma schimbului de sugestii și dispoziții, de

---

⁶²¹ Ibidem, memoriu din 31 ianuarie 1919, către comandantul francez din Vârșeț.

⁶²² General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 338.

⁶²³ Gheorghe IANCU, *Officiers supérieurs français en mission dans la Transylvanie des années 1918-1919*, în *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre (1914-1918)*, éditeurs George CIPĂIANU, Vasile VESA, Cluj-Napoca, 1997, p. 160.

⁶²⁴ Vasile VESA, *Les rapports entre...*, p. 169.

⁶²⁵ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 339.

⁶²⁶ ANR, Microfilme *Franța*, rola 99, c. 158.

⁶²⁷ Jean BERNACHOT, *op. cit.*, vol. I, p. 60.

telegrame, rămânând pe mai departe deschisă și sub amprenta unui efort de inventare sau mai bine zis de adaptare cu un spațiu și un timp tulbure.

O primă instrucțiune, cu numeroase recomandări, avea să fie transmisă de către comandantul Armatei Franceze din Orient generalului Farret. Se întrevede a fi o misiune militară pusă în slujba politicului, întrucât se așteptau semne și ordine dinspre Conferința de Pace. *„Așteptând deciziile Congresului de Pace, pe care nu le putem aprecia dinainte, și pentru a evita orice agitație reală sau nefirească în această parte a Banatului, cât timp se desfășoară dezbaterile de la Paris, trupele franceze vor asigura ocuparea acestui teritoriu⁶²⁸.”* După prezentarea contextului în care ar urma să se realizeze această ocupație, sunt oferite succinte referiri la naționalitățile care locuiesc în provincie, alături de ocupația lor principală: românii – agricultori, maghiarii – funcționari și practicanți ai profesiunilor liberale și sârbii. În mod surprinzător, diferit de ceilalalte populații, cea sârbească este prezentată ca pondere și areal de locuire („cu o densitate din ce în ce mai mare cu cât ne apropiem de Dunăre și de calea ferată Vârșeț-Timișoara”).

Generalul Henrys dovedește apoi o deosebită grijă pentru modul în care vor relaționa trupele franceze cu armatele sârbe. Este evidențiată importanța pe care comandamentul sârb o acordă ocupării Banatului, fiind vorba în fapt de apărarea unui interes politic. Scopul inițial al acestei ocupații este dovedit și de entuziasmul cu care au fost primiți de populația provinciei. I se trasează, de asemenea, generalului Farret recomandarea ca ofițerii francezi să fie instruiți asupra conduitei extrem de respectuoase pe care trebuie să o aibă față de omologii lor sârbi. *„Ea a fost ocupată (provincia n.n.) cu arma în mână, iar primirea făcută trupelor lor, în multe locuri, a fost una rezervată eliberatorilor. Evacuarea este un subiect sensibil pentru autoritățile guvernamentale și militare sârbe. În raporturile cu comandanții sârbi se va recurge la cel mai mare respect și tact, precum și la acordarea unor înlesniri foarte mari. Toți ofițerii francezi trebuie să primească instrucțiuni în acest sens. Orice comentariu neplăcut relativ la această evacuare va fi strict interzis. [...] Trebuie să le arătăm trupelor sârbe că le suntem aliați fideli și devotați⁶²⁹.”*

---

⁶²⁸ SHAT, Vincennes – Série 24 N, cutia 3043, dosar 11e D.I.C. – ordres, instructions – Autorités supérieures, Generalul Henrys către Generalul Farret, raport 97/S, 10 ianuarie 1919. *„En attendant les décisions du Congrès de la paix dont on ne peut préjuger, et en vue d'éviter toute agitation réelle ou factice dans cette partie du Banat pendant les conférences qui auront lieu à Paris, les troupes françaises assureront l'occupation du territoire.”*

⁶²⁹ Ibidem. *„Elle a été occupée par les Serbes les armes à la main et l'accueil fait à leurs troupes a été, en bien des endroits, celui qu'on réserve aux libérateurs. Son évacuation est très sensible aux autorités gouvernementales et militaires serbes. Il y a donc lieu d'apporter dans les rapports avec les commandants serbes, la plus grande courtoisie et les ménagements et des facilités extrêmes. Tous les officiers français devront recevoir des instructions à ce sujet. Tout commentaire désagréable relatif à cette évacuation devra être strictement proscrit. [...] Il faut montrer aux troupes serbes que nous sommes leurs alliées fidèles et dévoués.”*

Pentru a fi înțeleasă cât mai bine responsabilitatea pe care generalul Farret urma să și-o asume în numele Franței prin ocuparea Banatului, superiorul său, generalul Henrys îi accentuează rolul de mediator în relațiile dintre sârbi și români. În acest sens populațiilor locale trebuie să li se asigure un climat de pace. Modul în care armatele franceze vor reuși să-și îndeplinească această misiune regională avea să se oglindească și în capacitatea Franței de a gestiona mai bine găsirea soluțiilor în chestiunile litigioase din Balcani. Autoritățile maghiare, păstrate în continuare pe funcții nu aveau să fie neglijate. În acest sens, pentru o mai bună gestionare a autorității militare din teritoriu, va trebui să „*fie instalat pe lângă fiecare prefect de arondissement un ofițer însărcinat cu controlul puterilor publice maghiare și cu impunerea executării măsurilor sistate prin autoritățile militare franceze. Se va proceda la fel și în cazul primăriilor marilor orașe*”⁶³⁰.

Un set de alte recomandări avea să privească atenta combatere a contrabandei la nord de Mureș pentru ca trupele franceze și sârbe, dar și populația să nu ajungă în trebuință; tolerarea cocardelor aliate, interzicerea celor ungurești, aplicarea de amenzi pentru recidive. Era specificată și eventualitatea în care ofițerii maghiari din Banat nu acceptă alipirea la guler sau chipiu a cocardelor aliate, aceștia să fie obligați să traverseze linia de demarcație, sau să revină la ținuta civilă⁶³¹.

Ne aflăm doar în prima parte a lunii ianuarie. Ordinul de ocupare a Banatului fusese dat, dar trebuiau stabilite niște detalii și căutat un moment oportun. În tot acest timp, comandantul Armatei Dunării nu se putea resemna cu această lipsă de viziune. Într-o scrisoare către fiul său Georges, Berthelot critică „*politica fără noimă a Parisului*”⁶³², lucru pe care îl reia, dar într-o manieră mai atenuată, datorită uzanțelor, și în telegrama adresată Președintelui Consiliului de Miniștrii și ministrul al războiului, Georges Clemenceau. „*Am impresia că în aceste momente Alianții nu vorbesc sincer României.[...] în Banat făcându-se tabula rasa din Tratatul din 1916, între România, Franța și Anglia, sârbii au fost lăsați să ocupe Banatul, să brutalizeze, să jefuiască, să-i închidă pe locuitorii de naționalitate românească și să-i împiedice să-și manifeste dorința de a se uni cu România*”⁶³³.

Răspunsul de la Paris nu a întârziat, dându-se asigurări că soarta românilor de acolo nu este ignorată, că se ține cont de cererea de retragere a trupelor sârbești, care să fie înlocuite „*în partea centrală a teritoriului, cu trupele generalului Henrys*”. Într-un schimb de

---

⁶³⁰ *Ibidem.* „*Il y aura lieu de placer auprès de chaque préfet d'arrondissement un Officier chargé de contrôler les pouvoirs publics hongrois et d'exiger l'exécution des mesures prosrites par les autorités militaires françaises. Il en sera de même auprès des Maires des grandes villes.*”

⁶³¹ *Ibidem.*

⁶³² General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 339.

⁶³³ Dumitru PREDA, Vasile ALEXANDRESCU, Costică PRODAN, *op. cit.*, p. 123.

telegrame dintre Franchet d'Esperey și Ministerul francez al Afacerilor Străine, generalul francez a propus ca soluție temporară a detensionării din regiune moderația în pretențiile teritoriale emise de România⁶³⁴. Acesta și-a exprimat dezamăgirea atât față de nerespectarea ordinelor sale de către români (o telegramă din 15 februarie)⁶³⁵, cât și față de lipsa de consistență și coerență a Parisului (notații în jurnalul său). „*Nimeni nu conduce: Clemenceau absorbit de Congres, Foch cufundat în visul său, Pétain în rezerva sa. Or, avem pretenția ... de a menține ordinea în Ungaria...*”⁶³⁶ Astfel decizia finală în „*statornicirea destinului*” Banatului, fiind vorba de un teritoriu în litigiu, a fost lăsată Conferinței de Pace⁶³⁷.

III. 2.2. Ocuparea Banatului devine o necesitate

Pentru anul 1918, atitudinea trupelor de ocupație a fost caracterizată drept una stranie pentru niște Aliați. Rolul jucat în sfera publică și privată nu a fost unul anodin, urmele lăsate fiind vizibile peste tot. Însă începând cu ianuarie 1919, ocupația militară sârbească a avut o pondere tot mai grea, înregistrându-se o degradare a comportamentului.

Conform definiției, armatele străine exercită explicit sau implicit, rolul de forțe de ocupație, fie prin administrarea directă a teritoriului, fie prin sprijinul efectiv și controlul asupra unei administrații naționale acceptate⁶³⁸. Pentru Banat s-a aplicat încă din luna noiembrie o formă de administrare hibridă: cea militară sârbească cu cea civilă ungurească, elementul românesc fiind îndepărtat.

Printre cele mai restrictive măsuri este cea a interzicerii manifestărilor naționale publice și particulare. Erau permise doar reuniunile culturale, cele corale, cele ale fanfarelor. În ceea ce privește învățământul au fost luate multe măsuri scandaloase, față de care episcopul Miron Cristea a protestat prin nota oficială trimisă ziarului *Foaia Diecezană* din Caransebeș. Astfel a fost semnalat faptul că unele școli au fost închise în urma încarcerării învățătorilor, că autoritățile maghiare și inspectorii școlari impuneau chiar și cadrelor didactice din școlile confesionale românești depunerea jurământului de fidelitate față de Narodno Uprave din Novi Sad⁶³⁹.

---

⁶³⁴ György LITVÁN, *art. cit.*, p. 41.

⁶³⁵ *Ibidem*.

⁶³⁶ Pierre GOSA, *op. cit.*, p. 254.

⁶³⁷ Georges Clemenceau către generalul Berthelot, telegrama nr. 464 BS/3, 15 ianuarie 1919, Paris, doc. 500, în ****, Desăvârșirea unității...*, vol. III., pp. 158-160.

⁶³⁸ Colonel (r.) Alexandru OȘCA, *O experiență inedită. Administrarea teritoriilor ocupate*, în *Document*, 2006, nr. 1-4 (31-34), p. 45.

⁶³⁹ Mircea Vasile ZABERCA, *op. cit.*, p. 134.

Cum promisa normalizare a situației nu s-a realizat, intervenția reală a trupelor franceze nu mai putea fi amânată. Cu temeiurile unei oarecare superiorități, cu hotărârea de a i supraveghea îndeaproape pe bănățeni și de a menține Banatul ocupat într-o epocă a tratativelor de pace, sârbii au acceptat cu greu decizia de evacuare. A fost nevoie ca generalul Franchet d'Esperey să dea numeroase dispoziții, mai ales către Voievodul Mișić, pentru a fi aplicată hotărârea luată încă din 28 decembrie⁶⁴⁰. Generalul de Lobit, care în mod temporar în înlocuia la comanda Armatei Franceze din Orient, pe generalul Henrys, adresează Șefului de Stat Major sârb, pe 21 ianuarie 1919, solicitarea de a fi pregătită instalarea diviziei franceze. „*Ar fi necesar să-i anunțați pe generalul comandant al diviziei de Morava și pe generalul comandant al diviziei de cavalerie sârbă de sosirea trupelor franceze și v-aș fi recunoscător să dispuneți ca toate facilitățile necesare să fie îndeplinite pentru a se asigura instalarea trupelor franceze*”⁶⁴¹.

Consimțământul sârbilor în privința schimbărilor de trupe va fi dat la sfârșitul lunii ianuarie și va sta sub semnul unei replieri din partea estică a Banatului. Aici, pe teritoriul comitatului Caraș-Severin, începând din 25 ianuarie, se va instala a 11-a Divizie Colonială de Infanterie, aflată sub comanda generalului Léon Gaston Jean-Baptiste Farret, însă cartierul său general avea să fie stabilit la Timișoara, trecându-l sub ordinele sale și pe generalul de brigadă de cavalerie Juinot Gambetta⁶⁴². Puncte de interes, pe linia urmată de trupele franceze, au fost Orșova, Caransebeș, Lugoj, Lipova⁶⁴³.

Pe 27 ianuarie, la Lugoj și-au făcut intrarea primele detașamente franceze aflate sub conducerea colonelului Henry Lemoigne. Astfel, un moment ca acesta, atât de așteptat, avea să rețină, timp de mai bine de o săptămână, atenția întregii urbe. În numărul din 28 ianuarie al ziarului *Drapelul* găsim dovada întâmpinării entuziaste: „*Soyez les bienvenus chez nous, héros de la France généreuse...*”⁶⁴⁴. Colonelul Lemoigne, găzduit în casa Sidoniei Dr. Maior, a fost delectat pe 2 februarie cu o serenadă interpretată de corul „Lira” și de „Reuniunea Română de cântări și muzică”. Printre auditori s-a numărat și Valeriu Traian Frențiu, episcopul unit⁶⁴⁵. Peste câteva zile, militarii francezi aveau să se bucure, la rândul lor, de virtuozitatea corurilor lugojene, cărora li se adăugaseră și cele din Herendești și Hodoș⁶⁴⁶.

⁶⁴⁰ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *Prezența militară...*, p. 389.

⁶⁴¹ Jean BERNACHOT, *op. cit.*, vol. I, p. 61.

⁶⁴² *Ibidem*. „*Je vous demande d'aviser le général commandant la division de la Morava et le général commandant la division de cavalerie serbe de l'arrivée des troupes françaises et vous serais reconnaissant de prescrire que toutes facilites soient accordées pour assurer l'installation des troupes françaises.*”

⁶⁴³ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, 344.

⁶⁴⁴ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *Prezența militară...*, p. 389.

⁶⁴⁵ Constantin TUFAN STAN, *Societatea corală "Lira" din Lugoj*, Timișoara, 2005, p. 38.

⁶⁴⁶ *Ibidem*.

Judecând după atmosfera creată, apare drept întemeiată afirmația publicistului Ion Clopoțel potrivit căreia: „*Orașul în care francezii s-au simțit mai bine a fost fără îndoială Lugojul. [...]. Lugojul întrunea condițiile, pentru ca toți francezii care treceau pe aici să fie încântați și să se despartă cu greu de acest oraș*⁶⁴⁷.”

Un entuziasm similar ca amplitudine s-a înregistrat și în Caransebeș și Vârșeț. Pentru primul avem următoarea consemnare: „*Și tot așa de bucuroși au primit caransebeșenii și primii soldați francezi care ne veneau în locul sârbilor, înlocuiți prin surprindere, fără să aibă timpul să ia ceva, așa cum făcuseră în alte părți*⁶⁴⁸.” Ziarul *Opinca*, numărul 4 din 29 ianuarie/9 februarie 1919, din Vârșeț reținea în rândurile sale următoarele: „*Săptămâna aceasta ne-a adus o foarte mare și plăcută surprindere, căci au sosit trupe de ocupație franceză sub comanda domnului colonel Blanchin (Blanchère n.n.) ... . Sunt frații noștri, poporul cel mai luminat din întreaga lume, care au luptat și au adus cele mai mari jertfe pentru eliberarea tuturor națiunilor asuprite. [...] Lumea noastră e încântată de prezența lor și pășirea lor face cea mai bună impresie. Dumnezeu să ne trăiască oaspeții și noi le dorim să se simtă bine în mijlocul nostru*⁶⁴⁹.” Aceeași sursă menționează și efectivele franceze approximate la o mie de oameni, restul urmând a sosi o dată cu încetarea capriciilor iernii⁶⁵⁰.

Arborarea steagurilor tricolore la Lugoj, Caransebeș sau Teregova, cu ocazia primirii soldaților francezi a fost un act simbolic, a transfigurat onoarea acordată unui astfel de moment⁶⁵¹. Tricolorul era/este un simbol al independenței și unității tuturor românilor, deci unul al celor mai importante momente ale românismului, pentru care Franța a fost sursă de inspirație, o forță a exemplului, un sprijin și un garant. Momentul a fost o manifestare a bucuriei, a satisfacției, a entuziasmului și a încrederii, toate în aură de sărbătoare.

Astfel, odată cu venirea soldaților francezi, bănățenii sperau în dobândirea libertății de expresie, a posibilității de a-și manifesta public sentimentele de apartenență la România. Francezii au mai îngăduit înălțarea steagului național cu ocazia zilei Unirii Principatelor din 24 ianuarie/6 februarie, după care s-a lansat propunerea de realizare a acestui gest doar în timpul sărbătorilor religioase, a marilor praznice⁶⁵².

Instalarea armatei franceze în departamentul Caraș-Severin era pentru Consiliul Dirigent o garanție a păstrării ordinii, astfel că încă din 14 februarie a fost luată în calcul instituirea administrației românești. A fost agreată ideea numirii ca prefect a lui Caius

⁶⁴⁷ Ion CLOPOȚEL, *op. cit.*, p. 162.

⁶⁴⁸ Gheorghe NEAMȚU, *Activitatea Consiliului Național Român din Caransebeș, noiembrie 1918 – august 1919. Amintiri și documente caransebeșene*, 1927, p. 94, *apud* Radu PĂIUȘAN, *op. cit.*, p. 146.

⁶⁴⁹ ANR, Microfilme, Franța, rola 99, c. 148.

⁶⁵⁰ *Ibidem*.

⁶⁵¹ Aurel GALE, *op. cit.*, p. 281.

⁶⁵² *Ibidem*.

Brediceanu, însă datorită misiunii acestuia în cadrul Delegației române la Conferința de Pace, a mai fost vehiculat și numele lui Ioan Băltescu, primar al Lugojului⁶⁵³. Altele vor fi însă circumstanțele care vor permite asumarea îndatoririlor publice.

În acele zile de februarie, Timișoara a cunoscut o desfășurare evenimentială diferită de cea a orașelor din estul Banatului, atmosfera fiind deosebit de tensionată. Dacă Lugojul și Caransebeșul au înregistrat o dislocare a autorității militare sârbești, urbea de pe Bega s-a confruntat cu o intensificare atât a influenței, cât și a autorității militare sârbe. Autoritățile militare franceze au consemnat în rapoartele lor bilunare, pentru primul interval al lunii februarie, faptul că mișcările de protest împotriva sârbilor erau în creștere în zona învecinată Timișoarei⁶⁵⁴.

Orașul este perceput de către francezi ca simbol al puterii⁶⁵⁵, ca miză pentru controlarea regiunii bănețene, cu precădere a celei vestice. Astfel a fost realizat un amplu raport din perspectiva politicii interne, un inventar metodic al realităților timișorene: partidele politice, agitațiile populare, administrație, religie, problemele legate de demobilizare, chestiunile economice. O bună cunoaștere a situației din acest oraș, în permanentă prefacere, era necesară pentru a se identifica punctele de fricțiune a intereselor sârbo-maghiare, dar și române, zonele vulnerabile și cele de ancorare, de stabilitate, pentru a se putea face față potențialității combinatorii a acestei administrații hibride.

Raportul datat 17 februarie 1919, este intitulat *Exécution des prescriptions de la Note de Service n° 1.115/2B de l'Armée Française d'Orient*⁶⁵⁶. Acesta este punctat cu o serie de elemente simplificatoare: unele date sunt obținute din statistici antebelice, fără a fi trecute prin filtrul precauției, impus de transformările datorate războiului; informarea s-a realizat în principal prin apel la funcționarii unguri și presa în limba maghiară, fără a li se aplica rezervă în privința obiectivității.

Însă paginile referitoare la descrierea activității politice a diverselor grupări se dovedesc a fi pertinente, respectând criteriul comparatist. Astfel înainte de evenimentele din 1918 existau trei partide: unul politic, Partidul Social Democrat, și două naționale: Partidul Național Român și Partidul Național Sârb. Partidul Social Democrat, reprezentat de avocatul

---

⁶⁵³GEORGE CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions concernant l'institution de l'administration roumaine dans le Banat*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 1996, tom 35, p. 458.

⁶⁵⁴SHAT, Vincennes – Série 24 N, cutia 3043, dosar 11e D.I.C. – ordres, instructions – Autorités supérieures, Buletinul de informații politice, militare, economice, nr. 6 din 1-15 februarie 1919.

⁶⁵⁵Sandra DESSIMOZ, Éric LEVRON, *La ville et ses conséquences pour les populations en temps de conflits*, în François GRÜNEWALD, Éric LEVRON, *Ville en guerre et guerre en ville, Pratiques humanitaires en question*, 2004, p. 23. <http://books.google.com>, Consultat: 22.01.2011.

⁶⁵⁶ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 132-135.

Otto Roth, ca președinte, și de Geis Tlinger⁶⁵⁷, ca secretar, era foarte bine organizat și dispunea de fonduri importante pentru propagandă (15 milioane de coroane). În programul său se înscria integritatea teritorială absolută a Ungariei, excluzând categoric orice plan al unui Banat românesc sau sârbesc⁶⁵⁸.

Partidului Național Român, condus de avocatul Aurel Cosma, raportul francez îi atribuie un statut misterios înainte de război. Țelul acestei organizații este acela de a obține unirea întregului Banat cu România, intrând în această privință în competiție cu sârbii, față de care manifestă ostilitate. În ceea ce privește simțămintele de frustrare ale românilor, aceștia le-au reorientat dinspre unguri spre sârbi, considerând că autoritatea și influența Ungariei va slăbi și mai mult pe parcurs, ca urmare a consecințelor războiului⁶⁵⁹.

Partidul Național Sârb, condus de inginerul Pilić, a fost singura organizație, căreia i s-a permis pe timpul ocupației să facă propagandă, mizând astfel pe crearea unui curent de opinie favorabil anexării Banatului la Regatul sârbilor, croaților și slovenilor. Atitudinea acestora era orientată pe trei dimensiuni în funcție de naționalitatea la care se raportau: astfel românii, potențiali rivali, erau tratați cu agresivitate și inflexibilitate, maghiarilor le era rezervată indiferența, în timp ce germanii, de al căror sprijin era nevoie, se bucurau de toleranță și de bunăvoință⁶⁶⁰.

Frământările revoluționare din toamna anului 1918 au determinat constituirea unor noi grupări politice, a căror organizare a fost îngreunată de condițiile impuse de trupele sârbe de ocupație, care nu permiteau alte reuniuni politice în afara celor ale Partidului Național Sârb. S-au conturat totuși o serie de șase organizații politice, după cum urmează: partidul lui Károlyi, partidul radical, partidul social-creștin, partidul izraelit, cel șvab și partidul național din Banat⁶⁶¹.

Agitațiile și tensiunile, care au urmat în mod firesc războiului, erau justificate în raportul francez prin două motivații distincte: morale, identificând un subtil spirit național al intelectualității, nemulțumită de soarta Banatului ocupat, revendicat, lăsat pradă abuzurilor de tot felul, și materiale, cu un solid substrat social, determinat de dezorganizarea din industrie, de lipsa salariului și de șomaj. Aceleași cauze materiale întârziu și prima demobilizare, făcând inevitabilă deținerea armelor de către soldații reveniți de pe front. Se estima că doar în Timișoara ar putea exista 7 000 de arme, iar la nivelul Banatului era lansată îngrijorătoarea

---

⁶⁵⁷ *Ibidem*, c. 132. Acesta era șvab de origine. Deținea simultan și funcția de secretar al sindicatelor muncitorești.

⁶⁵⁸ *Ibidem*.

⁶⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁶⁰ *Ibidem*.

⁶⁶¹ *Ibidem*. O grupare strict a maghiarilor, cu tentă conservatoare, făcând alianță cu partidul șvab.

cifra de 60 000⁶⁶². Din paginile documentului nu era exclusă nici teama de bolșevism, în contextul unui oraș puternic industrializat, și cu o importantă minoritate maghiară⁶⁶³. Situația putea ușor scăpa de sub control, nemulțumirile sociale fiind dublate de accesibilitatea armelor.

În privința administrației se aduc câteva lămuriri. Deși aceasta ar fi trebuit să îndeplinească funcțiile unui sistem ordonator și coordonator al provinciei bănățene, se dovedește a fi un mecanism care producea erori, distorsiuni, confuzii. În mod teoretic, în urma proclamării Republicii Ungare din octombrie și la limita compromisului sârbo-maghiar din noiembrie 1918, avocatul Otto Roth deținea autoritatea asupra celor trei prefecturi ale comitatelor: Timiș, Torontal și Caraș-Severin. În realitate, Torontalul, puternic controlat de sârbi, precum și partea sudică a Timișului, unde o bună parte a funcționarilor maghiari au fost înlocuiți, au fost scoase de sub tutela sa. Pe de altă parte nordul departamentului Timiș și împreună cu orașul Vârșeț (Commissaire gouvernemental du département de Temes et de la ville de Versecz) era administrat și controlat de prefectul Tökés⁶⁶⁴. Gestionarea problemelor administrative ale orașului Timișoara a fost încredințată avocatului Jacobi. Acesta cumula atât funcția de prefect, cât și cea de președinte al Comisiei de Aprovizionare maghiare. În sarcinile acestui organism cădea asigurarea celor necesare traiului, în principal hrană și combustibil, atât populației civile, cât și trupelor franceze și sârbe⁶⁶⁵. Din păcate, amplul raport francez ocolește comitatul Caraș-Severin, motivația ținând de lipsa de informații despre administrația de acolo. Nici paginile ziarului *Drapelul* din Lugoj nu sunt mai generoase în această privință. O scurtă informare publicată în luna octombrie ni-l indică drept comisar guvernamental pe contele Eöttevényi, fără să știm dacă la data redactării raportului acesta își mai menținea demnitatea⁶⁶⁶.

Așa cum ilustrează tabelul întocmit pe baza criteriului confesional statistica oferea o repartizare numerică și procentuală a populației. Același raport reține, drept particularitate, imposibilitatea obținerii unei statistici religioase de ansamblu a Banatului. Se mai precizează că o raportare la naționalități, cunatificată în cifre, se află sub avertismentul distorsiunii, deoarece singura modalitate de determinare este cea a raționamentului invers⁶⁶⁷. Datele au fost cu siguranță furnizate de autoritățile maghiare, întrucât documentul poartă înscrisă ziua de 21 decembrie 1918.

---

⁶⁶² *Ibidem*, c. 135.

⁶⁶³ *Ibidem*, c. 133.

⁶⁶⁴ SHAT, Vincennes – Série 20 N, cutia 876, dosar Affaires politiques, Tökés către Comisariatul guvernamental al Banatului, 4 februarie 1919.

⁶⁶⁵ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 133-134.

⁶⁶⁶ *Drapelul*, nr. 111 din 18/31 octombrie 1918, p. 3.

⁶⁶⁷ *Ibidem*, c. 135.

La doar două zile după înaintarea raportului, evenimentele se precipită la Timișoara. Astfel, pe 19 februarie și-a făcut intrarea generalul sârb de divizie Gruić, acompaniat de Statul Major al Diviziei de Morava. Acesta a avut nevoie de doar 2 zile pentru a instala administrația civilă sârbească în comitatul Timiș, în baza mandatului guvernului din Belgrad⁶⁶⁸. Prin dizolvarea Consiliului Popular Republican maghiar, condus de Otto Roth, s-a pus capăt funcționării administrației duale sârbo-maghiare. Guvernul belgrădean i-a numit pe Martin Filipon, sârb originar din Alibunar, ca prefect al comitatului, și pe Reinhold Hecgn, ca prefect al orașului Timișoara. Acesta din urmă era de naționalitate germană, urmărindu-se astfel câștigarea de partea cauzei sârbești a minorității șvabe⁶⁶⁹. În baza aceluiași interes ofițerii sârbi îi curtau pe ofițerii germani, aflați în Timișoara ca prizonieri⁶⁷⁰. Autoritățile militare franceze nu au recunoscut numirea lui Martin Filipon, considerându-l „*prefect ilegal*”, a cărui instalare s-a realizat prin încălcarea angajamentelor luate față de generalul francez Henrys⁶⁷¹.

Având în mâini toate pârghiile, cele militare, civile, sârbii au dat dovadă de intoleranță, una sub formă malignă. Atmosfera de insecuritate din Timișoara a fost semnalată într-o telegramă transmisă autorităților americane pe 26 februarie, de către proprii reprezentanți diplomatici din spațiul românesc. Din surse primare sau secundare franceze, telegrama menționează jafurile la care s-au dedat chiar cei însărcinați cu menținerea ordinii⁶⁷². Același document consemnează asasinarea de către sârbi a unui militar francez din trupele lui Farret⁶⁷³.

În aceste condiții a devenit imperativă suplimentarea trupelor franceze în oraș, în condițiile în care unele unități ale celei de a 11-a Divizii de Infanterie Colonială erau în dizolvare. Astfel dintr-un mesaj al generalului comandant al Armatei Franceze din Orient aflăm că o companie de geniu cantonată la Timișoara va fi demobilizată din 10 februarie, iar personalul urma a lua drumul Novi Sad-ului⁶⁷⁴. Conform instrucțiunilor primite, generalul Farret a dispus ca arhivele unităților dizolvate să fie transferate la Belgrad⁶⁷⁵.

Acumularea tensiunilor a adus în oraș a 17-a Divizie de infanterie colonială sub comanda generalului Ernest Pruneau⁶⁷⁶. Generalul celei de a 11-a Divizii de infanterie

---

⁶⁶⁸ Radu PĂIUȘAN, *op. cit.*, p. 147.

⁶⁶⁹ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 156, f. 18.

⁶⁷⁰ ANR, Microfilme *Franța*, 303, c. 216.

⁶⁷¹ *Ibidem*, c. 211.

⁶⁷² Viorel SCRECIU, *art. cit.*, p. 377.

⁶⁷³ *Ibidem*.

⁶⁷⁴ SHAT, Vincennes – Série 24 N, cutia 3040, dosar Dissolution de la 11e D.I.C., Generalul Comandant al A.F.O. către Generalul Comandant al celei de a 11-a D.I.C., mesajul 1071/P, 8 februarie 1919.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, Raport al generalului Farret, comandant al celei de a 11-a D.I.C., 20 februarie 1919.

⁶⁷⁶ Nicolae ILIEȘU, *op. cit.*, p. 118.

Colonială, a considerat ca fiind necesară chiar preluarea de către francezi a administrației, insistând în acest sens pe lângă Belgrad⁶⁷⁷.

O altă situație delicată a fost creată de tentativele disperate ale maghiarilor de reinstaurare a administrației. Un astfel de punct nevralgic a fost Făgetul. Starea de fapt este prezentată de George Gârdea, avocat în localitate, într-o scrisoare din 12 februarie. Destinatarul acesteia era Valeriu Braniște, marcantă personalitate lugojeană, pe atunci șeful Resortului Culte din cadrul Consiliului Dirigent. „*Suntem într-un hal nemaipomenit. În România Mare fără români, sub ocupație franceză fără francezi. Ordine nu primim de nici unde*”⁶⁷⁸.” Avocatul Gârdea a solicitat trimiterea unui pluton francez pentru a fi ocrotiți cetățenii și bunurile lor⁶⁷⁹.

Orizontul vestic al Banatului continua să facă parte cu desăvârșire din sfera sârbească. În absența unei forțe franceze considerabile, sârbii dețineau controlul asupra Vârșetului, Becicherecului Mare și a orașului Pančevo⁶⁸⁰. În baza aceluiași raport 1 115, solicitat de comandantul general al Armatei franceze din Orient, se consemnează faptul că sârbii perturbă buna desfășurare a activităților prin diverse interdicții formale. Astfel, pe data de 14 februarie 1919, o delegație de 40 de germani din localitățile din jurul Vârșetului a fost oprită în gară de către autoritățile sârbe și împiedicată de a se prezenta în audiență la comandantul Blanchère. Informația este oferită de unul din notabilii germani din Mramorac, domnul K. Meyer, cel care îi asigurase și cazare la un moment dat comandantului francez. Intenția delegației era aceea de a propune ca regiunea să se proclame republică, „*formând o posesiune colonială a Republicii franceze*”⁶⁸¹.” O delegație de 6 persoane de vază ale Vârșetului din rândul populației românești⁶⁸² sunt primite pe 21 februarie de comandantul batalionului, aceștia exprimându-și profunda simpatie pentru Franța. Sârbii, deși se arătau plini de admirație, au impus satelor din împrejurimi de a nu ceda francezilor hrană decât cu acordul autorităților militare. Astfel aprovizionarea trupelor franceze cu unele alimente s-a dovedit a fi o provocare⁶⁸³.

Pe 28 februarie 1919, primarul din Vârșeț a redactat un memoriu adresat Conferinței Păcii. Distingem două tipuri de solicitări: una ce ține de domeniul socialului: ajutorarea femeilor ai căror soți sunt prizonieri și plătirea ajutoarelor invalizilor de război. Cealalt tip

---

⁶⁷⁷ Viorel SCRECIU, *art. cit.*, p. 377.

⁶⁷⁸ Dumitru TOMONI, *Monografia orașului Făget*, Timișoara, 1994, p. 35.

⁶⁷⁹ Idem, *Nord-Estul Banatului și Marea Unire. Contribuții documentare*, Timișoara, 2004, pp. 23-24.

⁶⁸⁰ Viorel SCRECIU, *art. cit.*, p. 378.

⁶⁸¹ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 172.

⁶⁸² *Ibidem*. Protopopol Traian Oprea, colonelul Gavril Mihailă, preotul Avram Corcea.

⁶⁸³ *Ibidem*.

aparține registrului siguranței: încetarea violențelor, iar asupra orașului să vegheze o comisie internațională.

Intervalul 27 ianuarie – 27 februarie a coincis cu instalarea reală a trupelor franceze în Banat, cu precădere în partea estică. A fost atât pentru aceștia, cât și pentru bănățeni, o perioadă de adaptare. Cel puțin la început misiunea francezilor a derivat dintr-un exercițiu al improvizației: a fost solicitată intervenția lor în principal pentru că erau în zonă, s-a mizat mult pe relația afectivă a generalului Berthelot cu România, deși Banatul va fi scos din jurisdicția sa, nu au avut un teritoriu clar delimitat. Unitățile franceze hoinăreau în așteptarea demobilizării, implicarea lor fiind sporadică și sprijinindu-se doar pe un concept al înlăturării conflictelor locale.

Cercurilor de decizie și de intervenție au fost sub influența a ceea ce Pierre Renouvin și Jean-Baptiste Duroselle au definit ca fiind interese economice și financiare (mai ales maghiare) și sentimente naționale ale opiniilor publice (românești și sârbești) ⁶⁸⁴.

Misiunea inițială și-a găsit și rezervat astfel pe parcurs competențe în evacuarea și asistența populației civile și militare refugiate, evoluția din teritoriu asigurându-i multiplicarea centrelor de acțiune și de decizie. Totuși aceasta se va confrunta cu încetiniri ale ritmului sau frământări datorate de interferarea instanțelor naționale sau internaționale ⁶⁸⁵.

Conduita acestei misiunii sau intervenții, supusă unei sumedenii de constrângeri sau inerții, evoluția sa de la o simplă prezență (trupe staționare), la o implicare în medierea a două entități revendicative, la o luare concretă de poziție în asigurarea unui climat de siguranță și de menținere a păcii, demonstrează complexitatea procesului decizional în contextul regiunii și a controversatelor luni postbelice.

III. 2.3. Misiunea de interpunere este o responsabilitate

Demersul autorităților franceze de a trimite o misiune în Banat a fost în primul rând unul politic, dar și unul moral. Din îndatorire față de aliatul român, misiunea miza să răscumpere efortul depus, fără să lezeze aliatul sârb. De aici decurge interpunerea, asumarea unei intervenții împăciuitoare, pacificatoare. Acțiunea nu va fi deloc una comodă pentru francezi, datorită particularității regiunii, a ciocnirilor de interese și a diferitelor conjuncturi.

---

⁶⁸⁴ Pierre RENOUVIN, Jean-Baptiste DUROSELLE, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris, 1991, p. 27.

⁶⁸⁵ Olivier FORCADE, *Les nouvelles missions sont-elles aussi nouvelles qu'on le dit?*, în *Métamorphose des missions? Le soldat et les armées dans les nouveaux contextes d'interventions*, Actes du colloque de 14, 15 et 16 juin 1994 sous la direction de THOMAS Hubert Jean-Pierre, 2000, avril, pp. 25-26.

Banatul era un ținut fărâmițat, în care se făceau resimțite încă suspiciuni, temeri, un spațiu cu remanente fragmentări etnice, emoționale. Alături de români și sârbi, trăiau unguri, foștii deținători ai autorițății, germani, divizați ca opțiune, în cei care duceau în presă o puternică campanie anti-franceză și în cei care își revendicau originea din Alsacia franceză, plus numeroase alte etnii.

Chiar și românii, nerăbdători la venirea francezilor, au trebuit să se acomodeze noii ordini. Nu puteau încă să debordeze de entuziasm, să simtă pe deplin gustul libertății. Trebuiau să fie moderați în privința manifestării apartenenței la România Mare, întrucât dosarul Banatului se afla în continuare în mâna negociatorilor.

De prim interes pentru Franța, o dată cu instalarea în Banat, era identificarea în noul teritoriu a oricărui prizonier de naționalitate franceză, transferarea lui în Ungaria, pentru a lua mai apoi drumul patriei. În acest sens, generalul francez Farret solicită printr-o telegramă lămuriri Ministerului de război de la Paris, privind repatrierea integrală a prizonierilor de război⁶⁸⁶. O primă măsură emergea din responsabilitatea guvernului ungar de a remite o listă autentică, exactă și completă a lagărelor, minelor, uzinelor, spitalelor sau particularilor la care au fost plasați prizonierii, aceștia urmând a fi evacuați. Trebuia, de asemenea, permisă organizarea unei inspecții de către o comisie din care să facă parte și ofițeri francezi și care să aibă toată libertatea de acțiune. Populația trebuia informată prin presă și afișe că era datoare să semnaleze existența oricărui francez, în caz contrar fiind pasibilă de sancțiuni severe. Nu era ignorată nici căutarea celor declarați dispăruți, urmând a fi inspectate repertoriile, registrele sanitare, ale închisorilor și cimitirelor⁶⁸⁷.

Prima responsabilitate a trupelor franceze a fost cea a restaurării ordinii, a rezolvării conflictelor locale, practice, cele regionale, teoretice privind granițele, fiind lăsate Conferinței de pace. Încă din momentul instalării, a fost emis ordinul de confiscare a armelor deținute de civili⁶⁸⁸. În baza acestuia, colonelul Lemoigne îl informează pe generalul Farret printr-o notă din 10 martie 1919 că a intrat în posesia a 5 carabine, 375 de puști, 3 revolvere, săbii, baionete, la care se adaugă o cantitate însemnată de muniții⁶⁸⁹. Și recomandările de arborare a tricolorului doar cu ocazia sărbătorilor religioase și de desfășurare în spațiu închis a reuniunilor bănățenilor cu caracter național⁶⁹⁰ au fost menite să preîntâmpine eventuale

---

⁶⁸⁶ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 243.

⁶⁸⁷ Ibidem, c. 244.

⁶⁸⁸ Dumitru TOMONI, *Monografia...*, p. 35.

⁶⁸⁹ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 231.

⁶⁹⁰ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 156, f. 34.

reprezalii din partea sârbilor. De asemenea, Comandamentul francez elibera certificatele de călătorie ce asigurau libera trecere din acest spațiu enclavat⁶⁹¹.

Timișoara, centrul de greutate al Banatului, se încarcă la sfârșitul lunii februarie, așa cum am văzut, cu o miză deosebită. S-au configurat doi poli de autoritate: unul sârbesc și unul francez. Cele două autorități au avut ca centre de comandă sediul prefecturii, respectiv palatul Lloyd⁶⁹². Generalul Pruneau trebuia să facă dovada unei atitudini caracterizate prin „*neutralitatea absolută și respectarea strictă a condițiilor armistițiului al cărui text poartă semnătura generalului comandant al Armatei Franceze din Orient*”⁶⁹³. Sârbii nu au văzut cu ochi buni instalarea trupelor franceze la Timișoara. Jurnalul oficial al comandamentului sârb a cenzurat articolele de bun venit dedicate diviziei franceze⁶⁹⁴. Autoritatea militară sârbă a făcut demersuri și presiuni pentru a impune încartiruirea generalului Pruneau la prefectul Filipon. Guvernarea acestuia, pe lângă faptul că nu a fost recunoscută de francezi, nici nu beneficia de o susținere a populației orașului. Avea o bază artificială, creată de un grup de sârbi, între 200 și 250 de persoane, sosite în Timișoara după ocuparea orașului⁶⁹⁵. La începutul lunii martie este semnalată o grevă a funcționarilor din administrație. Cauzele acestui conflict de muncă țineau, conform evaluării situației de către francezi, de „*lovitura de stat sârbă*” și de faptul că s-a impus limba germană ca oficială pentru sarcinile de serviciu⁶⁹⁶. În privința aceleiași apropieri sârbo-germane, s-a păstrat o cerere din partea generalului Farret către comandantul diviziei de Morava prin care se solicita luarea de măsuri privind frecventarea cafenelelor de către ofițerii sârbi, însoțiți de ofițeri germani, aflați ca prizonieri în urbea timișană. „*V-aș fi recunoscător dacă veți binevoi să ordonați evitarea contactului ofițerilor francezi cu ofițerii germani, fiindu-le acestora foarte dezagreabil*”⁶⁹⁷.

În ciuda tuturor inconveniențelor, existența celor două autorități militare, sârbe și franceze, în cadrul aceluiași oraș presupunea încheierea, oricât de dificilă, a unui dialog, a unui schimb de informații. S-a ajuns chiar la o înțelegere între generalul Djordjević și generalul Farret privind preluarea materialului rămas din cazarma Franz Iosif. Aceasta a fost utilizată anterior acordului de către sârbi, care au reușit să sustragă o bună parte a dotărilor⁶⁹⁸. În privința rechizițiilor efectuate de trupele sârbe, acestea erau verificate de către francezi,

---

⁶⁹¹ Pompiliu CIOBANU, *Unirea Banatului și încorporarea Timișoarei la România Mare*, Timișoara, 1934, p. 47.

⁶⁹² *Ibidem*, pp. 11, 16.

⁶⁹³ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 211.

⁶⁹⁴ *Ibidem*.

⁶⁹⁵ *Ibidem*.

⁶⁹⁶ *Ibidem*, Informare a Generalului Farret către Generalul comandant al Armatei Ungariei, c. 270.

⁶⁹⁷ *Ibidem*, c. 216.

⁶⁹⁸ *Ibidem*, c. 322.

care de cele mai multe ori se confruntau cu faptul împlinit. Generalul diviziei de Morava este informat de generalul Farret de faptul că un grup de 4 ofițeri și 150 soldați sârbi au părăsit, fără acordul său, pe data de 8 martie Timișoara cu destinația Orșova. Aceștia solicitaseră generalului francez întreprinderea demersurilor necesare privind cazarea lor în portul dunărean în vederea încărcării a 32 vagoane de material.

Generalul Armatei franceze din Orient este avertizat de generalul Farret că sârbii intenționau ridicarea și transferarea la Belgrad a tuturor instrumentelor de măsurare a terenului de la birourile de inginerie cadastrală⁶⁹⁹. Intenția a fost imediat pusă în practică, după cum reiese din nota generalului de Lobit, care constată faptul că planurile și registrele cadastrale ale comitatului Timiș au fost transferate nu la Belgrad, ci la Becicherecul Mare pentru a fi stabilite hărțile și planurile de detaliu ale confiniului iugoslavo-român. Marele cartier General al armatei sârbe a dat asigurări că după stabilirea frontierelor, acestea vor fi date guvernului în cauză⁷⁰⁰.

În privința tuturor rechizițiilor sârbii reclamau tratatul de armistițiu de la Belgrad, care prin articolele 4-8 le-a creat o adevărată rampă de lansare. Se justificau astfel ridicările de material prin completarea deficitului produs Serbiei de război.⁷⁰¹ Noile ordine emise de francezi în a doua jumătate a lunii martie trebuiesc plasate și interpretate în contextul umplerii golurilor decizionale lăsate de documentul de la Belgrad. În acest sens comandantul general al Armatei Ungariei a transmis generalului Pruneau dispoziția „*interzicerii sub diverse pretexte a ridicării materialului de cale ferată sau militar sau al statului*”⁷⁰².

Stabilirea unei comunicării eficiente cu diferitele autorități din Timișoara presupuneau contractarea unui translator. Un document al prefecturii județului Timiș-Torontal atestă faptul ca trupele franceze au avut un interpret civil încă din 15 februarie, unul pe nume Keppich Aladar. Acesta va rămâne pe lângă Comandamentul francez din Timișoara, o parte a retribuției sale fiind asigurată de municipalitate⁷⁰³.

Noua ordine izola însă elita maghiară. Comercianții și industriașii unguri și-au însușit un statut clientelar față de corpul ofițeresc francez pentru a-și promova interesele de grup. Metoda folosită a fost cea a divertismentului, prin organizarea de petreceri, dineuri cu „*mese întinse și băuturi gratuite*”⁷⁰⁴. Generalul Farret și seful său de Stat Major, maiorul Raymond,

---

⁶⁹⁹ *Ibidem*, c. 324.

⁷⁰⁰ *Ibidem*, c. 264.

⁷⁰¹ *Text of Military Convention...*, pp. 400-401.

⁷⁰² ANR, microfilme *Franța*, rola 303, c. 208.

⁷⁰³ SJTAN, fond *Prefectura județului Timiș-Torontal*, dosar 11/1919, f. 18; SHAT, Vincennes – Série 20 N, cutia 876, dosar *Affaires politiques*, Generalul Farret către Generalul de Lobit, 7 aprilie 1919, Lugoj.

⁷⁰⁴ Ion CLOPOȚEL, *op. cit.*, p. 163.

au fost unii din obișnuinții acestor evenimente, fapt consemnat și în rapoartele sârbești⁷⁰⁵. Începând cu 18 martie cei doi vor fi transferați la Lugoj⁷⁰⁶.

În contextul unei lumi aparte, numeroși observatori, trimiși speciali, oficiali vor străbate drumurile și localitățile bănățene, preocupați de soarta regiunii. Căpitanul Paul Malone, din Serviciul aerian al Statelor Unite, a trimis o telegramă cu impresii de călătorie locotenent-colonelului William B. Ryan, aflat la Belgrad. În urma discuției cu ofițerul de informații francez, locotenentul Beaumont, s-a convins că armistițiul de la Belgrad a fost încălcat datorită schimbărilor operate în administrație⁷⁰⁷.

Generalul Berthelot a continuat să se intereseze de cele ce se petreceau în Banat. Astfel l-a însărcinat pe colonelul Hayaux du Tilly să includă Timișoara în turneul său de informare. Încă de la Sibiu, pe data de 24 februarie, ofițerul francez a interferat cu pușinii bănățeni prezenți la reuniunea generală a institutorilor transilvăneni. Din cei aproximativ o mie de participanți întruniți, s-au distins doar trei bănățeni cu acte în regulă, plus alți câțiva ce și-au asumat trecerea frauduloasă a liniei demarcaționale. Autoritățile sârbești nu au îngăduit participarea, deși însuși Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, a dat asigurări că reuniunea are caracter strict profesional, fără substraturi politice⁷⁰⁸. Ofițerul du Tilly a reluat în raportul său mărturia învățătoarei Livia Penița, din comuna Petrovaselo, plasa Recaș, comitatul Timiș-Torontal, despre abuzurile cadetului Millo Jacobovici. De altfel cazul particular al celor ce își asumau existența exilului a devenit foarte repede o regulă.

Călătoria de la Budapesta la Belgrad a avut ca stație intermediară Timișoara, prilej cu care pe 3 decembrie s-a realizat întâlnirea cu generalul Farret. Prin prezentarea făcută, i-a fost oferită vizitatorului francez imaginea unui oraș controlat în întregime de sârbi, ce aveau la dispoziție două divizii: Divizia de Morava și una de cavalerie. Neliniștile generalului Farret erau legate în primul rând de faptul sârbii reușeau cu „perseverență și metodic” să sustragă din bunurile Banatului. Din acest motiv era favorizată contrabanda, tot mai frecventă, și care a antrenat după sine asemeni bulgărelui de zăpadă, scumpirea vieții. Într-o notă informativă a armatei franceze este dat exemplul Lugojudului, de unde alimentele de primă necesitate, cum ar fi carnea erau exportate în cantități considerabile spre Serbia, dar și spre România⁷⁰⁹. Timișoara, ca centru industrial, se confrunța cu insuficiența cărbunelui, ce lua aproape în întregime drumul sudului⁷¹⁰.

---

⁷⁰⁵ Pompiliu CIOBANU, *op. cit.*, p. 14.

⁷⁰⁶ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 461.

⁷⁰⁷ Viorel SCRECIU, *art. cit.*, p. 378.

⁷⁰⁸ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *op. cit.*, doc. XLIX, p. 243.

⁷⁰⁹ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 355.

⁷¹⁰ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *op. cit.*, doc. XLIX, p. 246.

Observații similare va face și locotenent-colonelul Trousson, adjunct în Statul Major al Comandamentului Armatei Aliate din Orient⁷¹¹. După ce a primit la sfârșitul lunii februarie, la București, descrierea simptomatică, a plecat personal să radiografieze starea de spirit din Transilvania și Banat, nu fără a ocoli centrele de comandă, Budapesta și Belgradul. Dintr-o notă informativă a celei de a 11 Divizii de infanterie colonială dată 9 martie 1919, aflăm faptul că în cadrul întrevederilor de la Aradul Nou, colonelul Trousson și-a manifestat dorința de a examina personal plângerile și nemulțumirile atât ale românilor, cât și ale ungarilor. Acesta a purtat discuții cu 34 delegați din partea Consiliului național român⁷¹². Pe 15 martie în cadrul unei întâlniri cu colonelul Radu R. Rosetti, acesta îi spunea că sârbii nu vor să evacueze Timișoara, cu atât mai mult cu cât dețin și resortul administrativ⁷¹³.

Nu vor lipsi nici trimișii speciali ai Marelui Cartier al Armatei române: Avram Imbroane, Petru Nemoianu, Cornel Bojincă, Iancu Conceatu, Traian Birescu, Gheorghe Birescu⁷¹⁴. În urma solicitărilor bănățenilor, dar și a pericolului unui atac din partea ungarilor, generalul Prezan, Șeful Statului Major General, emite în 21 martie 1919 un ordin către Comandamentul Trupelor române din Transilvania. Acesta sublinia necesitatea atașării unor ofițeri de legătură pe lângă Comandamentul trupelor franceze din Banat⁷¹⁵. Generalul Traian Moșoiu, aflat la Sibiu, luase deja măsurile necesare în acest sens.

Astfel maiorul D. Oancea, invalid de război, decorat pentru meritele militare, este numit pe lângă Comandamentul francez din Timișoara, iar colonelul Petrescu D. Tocineanu va îndeplini o misiune similară în Lugoj⁷¹⁶. Prioritatea activității lor o reprezenta asigurarea protecției elementului românesc. De asemenea, Consiliul Dirigent le-a atribuit și însărcinări diplomatice⁷¹⁷. Prin rapoartele lor, au făcut dovada unor buni observatori, a unor factori de comunicare și apreciere decisivi.

Maiorul Oancea va fi însoțit în misiunea sa la Timișoara de: locotenentul Victor Dumitriu, ca aghiotant, sergentul Imoșeanu Ilie, caporalul Vlăsceanu Dimitrie. În gara Ilia l-a recrutat pe preotul refugiat din Coștei, Avram Corcea: „*Veți merge cu mine în fața Comandamentului trupelor franceze ca mărturie vie a celor pătimite de români*”⁷¹⁸. În ciuda tuturor dificultăților, ofițerul român a participat la întruniri ale fruntașilor timișoreni, a reușit

---

⁷¹¹ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 352.

⁷¹² ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 249.

⁷¹³ General Radu R. ROSETTI, *op. cit.*, pp. 329-330.

⁷¹⁴ Pompiliu CIOBANU, *op. cit.*, p. 4.

⁷¹⁵ Generalul Prezan către Generalul Moșoiu, 21 martie 1919, ***, doc. 559 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol. III, pp. 264-265.

⁷¹⁶ Pompiliu CIOBANU, *op. cit.*, pp. 7, 49.

⁷¹⁷ *Ibidem*, p. 8.

⁷¹⁸ *Ibidem*.

să stabilească bune raporturi cu generalul Pruneau și aghiotantul acestuia, locotenentul Daudet, și chiar să câștige respectul generalului sârb Gruici. Generalul francez a stopat arestările și deportările arbitrare ale românilor, a intervenit în repetate rânduri pentru a opri rechiziționarea de bani și bunuri. Sunt amintiți ca veritabili susținători ai cauzei românești, alte personaje ale suitei generalului Pruneau: șeful de Stat Major, maiorul de cavalerie, Léon François Sagols, căpitani Paul René Hardy și Lucian Paul Grech⁷¹⁹.

Colonelul Petrescu D. Tocineanu și însoțitorii săi, locotenent de rezervă Bojincă și sublocotenent Lucopol Ion, au fost admirabil primiți de fruntașii lugojeni. În cinstea lor a fost organizată reuniunea din 18 martie, în localul *Concordia*. Relațiile cu generalul Farret au fost mai reci, datorită afinității pentru maghiari. Cei care polarizau în jurul generalului erau renumiți pentru atitudinile lor antiromânești: secretarul său, Kovacs Braun, subprefectul Aurel Issekutz, de origine armeană⁷²⁰.

Se cuvine să evidențiem o altă reușită a intelectualității lugojene. Colegiul redacțional al *Drapelului* a dorit o dinamizare a relațiilor cu soldații francezi, oferindu-le acces la informațiile cu caracter general. Astfel a luat naștere rubrica în limba franceză: *PENTRU PRIETENII NOȘTRII FRANCEZI*, începând cu numărul din 5/18 martie 1919: „... de astăzi prietenii noștri francezii vor găsi în gazeta noastră două coloane cu text francez. Noi vom încerca să cuprindem în ele ultimele știri din lumea întreagă, atât cât circumstanțele o permit, tot ceea ce se referă la Franța și la convorbirile de la (Conferința Păcii)⁷²¹.” Cele două coloane cu extrase din *Le Temps* au mai apărut încă un număr. Din 22 martie a fost publicat un supliment: *Drapelul* „Organe national politique roumain. Édition française pour nos amis et nos alliés”, detaliile fiindu-i prezentate de George Oprescu lui Valeriu Braniște: „Azi au apărut în „Drapelul” două coloane franceze. A fost material mult mai mult. De joi vom publica un supliment, căci este mult mai comod și în ce privește controlul vinderii foii, și din punct de vedere tehnic... Chiar și ofițerii francezi ne-au promis colaborarea lor⁷²².”

În urma insistențelor solicitări cu deosebire ale maiorului Oancea trimise la București și chiar la Paris, și în ciuda tuturor obstrucțiilor sârbilor, trupele de ocupație din estul Banatului trebuiau înlocuite cu unități ale diviziei franceze, aflată deja în teritoriu⁷²³. Decizia venită direct de la Paris se datora și ultimatumului pe care România l-a dat Ungariei. Editat

---

⁷¹⁹ *Ibidem*, p. 36-50.

⁷²⁰ *Ibidem*, p. 57.

⁷²¹ Aurel GALEA, *op. cit.*, p. 282.

⁷²² Gheorghe IANCU, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național român (1918-1920)*, Cluj, 1985, p. 150.

⁷²³ Jean BERNACHOT, *op. cit.*, vol I., p. 83.

dimineața la prima oră, *Le Gaulois*, preia în timpul nopții știrea din ziarul italian *La Tribuna*, privind înlocuirea în Banat a trupelor sârbe cu trupe franceze⁷²⁴.

III. 2.4. Prioritatea generalului Berthelot – drumul spre Paris prin Banat

Încheierea ostilităților pe frontul de est, ce au adus eliberarea teritoriului sârbesc și a celui românesc, noua calitate a Bucureștiului, de centru de comandă a Armatei de Dunăre și mai apoi, recunoașterea pentru România a statutului de aliată, au impus găsirea unei căi cât mai scurte și cât mai rapide spre Franța. Până la stabilirea unei soluții alternative, comunicarea între București și Paris se realiza *via* Salonic. Întârzierile erau considerabile și datorită distanței, dar și a „*relei voințe și apatiei Salonicului*”⁷²⁵. Cel mai mare susținător al acestui proiect a fost generalul Berthelot. Într-o scrisoare adresată soției sale Louise, pe 10 decembrie 1918, mărturisea: „*Chestiunea căreia îi acord în acest moment cea mai mare importanță este reluarea legăturilor directe pe calea ferată între Franța și noi*”⁷²⁶.

În timpul vizitei prin Banat, generalul Berthelot a fost însoțit de un anume Meaudre, căruia i-a încredințat misiunea de a studia posibilitățile de trecere prin Budapesta, Viena și Innsbruck în drumul spre Paris⁷²⁷. Aceasta pentru că înaintea războiului, erau tranzitate în mod obligatoriu regiunea bavareză și cele 2 capitale austro-ungare. La Viena se afla deja o comisie militară franco-română formată din funcționari ai căilor ferate, coordonată de colonelul francez Landrot și de maiorul român Dumitrescu. Misiunea urmărea: „*de o parte să stabilească condițiile joncțiunii directe de cale ferată între București și Paris, iar de altă parte să facă cu putință înapoierea în patrie a supușilor români și francezi, aflători în Viena*”⁷²⁸.

Noile realități postbelice au readus în actualitate realizarea unei legături prin sud-estul Europei, prin tunelul Simplon ce lega Lausanne (Elveția) de Milano (Italia), traversând apoi Regatul Sârbo-croato-sloven⁷²⁹. Astfel Banatul dobândește noi valențe strategice pentru autoritățile franceze și românești. Proiectata legătură feroviară Paris-București nu va ocoli gările Timișoara, Lugoj, Caransebeș și Orșova.

Precedentul s-a realizat cu ocazia plecării unei părți a delegației române la Conferința Păcii, traseul fiind redat în memoriile lui Caius Brediceanu, unul dintre participanți, în calitate

⁷²⁴ *Le Gaulois*, nr. 45.127 din 15 martie 1919, p. 3.

⁷²⁵ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 329.

⁷²⁶ *Ibidem*.

⁷²⁷ *Ibidem*, p. 333.

⁷²⁸ *Drapelul*, nr. 133 din 15/28 decembrie 1918, p. 3.

⁷²⁹ *Le Petit Courrier*, nr. 23 din 18 februarie 1919, p. 2.

de secretar al resortului Externe: „Cu un tren special am plecat din București spre Paris în primele zile ale lui februarie 1919. Trenul mergea cu o încetineală feroce. În Vechiul Regat, nu se găseau cărbuni și, ajungând în Banat, am putut după o staționare de 4 ore, să punem trenul în mișcare spre Timișoara, numai amenințând cu arestarea pe șeful de gară din Orșova. La Lugoj ne-au ieșit în cale mii de țărani, cu steagurile și corurile lor...⁷³⁰” Au mai fost menționate ca puncte de reper Belgradul, Fiume, Trieste, Veneția, unde au zăbovit câteva zile, pentru a sosi în Paris pe 15 februarie⁷³¹.

În același tren călătorea și contele de Saint-Aulaire, ministrul Franței la București, aflat în concediu. Generalul Berthelot a făcut următoarea referire: „În această dimineață - 8 februarie 1919 – a fost pus în mișcare un tren special, pentru a duce în Franța un anumit număr de oameni... și care merg prin Timișoara, Agram, Fiume, Veneția, Milano și Modena⁷³².”

Demersul privind reluarea circulației feroviare între estul și vestul continentului era unul al tuturor Aliatilor. Din însărcinarea Conferinței de Pace a fost întemeiat un comitet special, format din delegați ai căilor ferate franceze, belgiene, olandeze, elvețiene, italiene, iugoslave și din Compania internațională a Vagoanelor de Dormit⁷³³. În urma constatărilor făcute de către experți și a negocierilor purtate, primul tren direct de la Paris a sosit la București pe 15 februarie⁷³⁴. În dimineața următoare trenul a plecat în sens invers.

Pe 17 februarie/2 martie, trenul le-a avut ca pasagere pe regina Maria și fiicele sale, principesele Elisabeta, Maria și Ileana. Regina pleca într-o misiune neoficială la Paris și Londra, din rugămintea Regelui Ferdinand, pentru a contrabalansa intransigența lui Ionel I.C. Brătianu cu șarmul și inteligența ei. Vestea trecerii suveranei României prin Banat în drumul ei spre Paris a determinat un schimb de note informative între comandamentul celei de a 11-a Divizii de infanterie coloniale și comandanții detașamentelor din Lugoj, Caransebeș și Orșova. Într-o primă etapă este oferită motivația tuturor măsurilor care vor urma a fi luate: „Este vorba de a primi în Ungaria suverana unei națiuni aliate și de a-i aduce cât mai multe omagii posibile, fără a provoca însă dezordini și fără a trezi nicio susceptibilitate⁷³⁵.” Din Belgrad, generalul Henrys a cerut deplasarea urgentă a 30 de pușcași de la Timișoara la

---

⁷³⁰ Caius BREDICEANU, *op. cit.*, pp. 17-18.

⁷³¹ Idem, *Despre Banat la Conferința de Pace de la Paris*, în *Magazin istoric*, decembrie 2001, 417, nr. 12, pp. 12-16.

⁷³² General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 346.

⁷³³ *Le Petit Courrier*, nr. 23 din 18 februarie 1919, p. 2.

⁷³⁴ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 350.

⁷³⁵ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 293.

Orșova pentru a-i asigura reginei escorta nu numai pe teritoriul bănățean, ci pe tot parcursul până la Fiume⁷³⁶.

Deși se presupunea că traseul va fi neoficial, totuși trebuiau luate măsurile necesare unei astfel de vizite de rang: toate trupele disponibile să dea onorul, realizarea unei supravegheri foarte stricte, pavoazarea gărilor din Orșova, Mehadia, Caransebeș și Lugoj în culorile Franței și ale României. Era necesară păstrarea caracterului secret pentru a se evita participarea populației civile, căreia nu i se va permite accesul în stații⁷³⁷. Aceste dispoziții, cu excepția celor de securitate, vor fi anulate prin telegrama numărul 954, primită din partea Armatei franceze din Ungaria. Se hotărâ renunțarea la onorurile militare, efectivele trupelor fiind concentrate la paza gărilor și a împrejurimilor, urmând ca la trecerea trenului prin stații să asiste doar comandanții francezi și comisarii feroviari⁷³⁸.

Traversând Banatul spre turneul său european, iată cum este reținut acest ținut de memoria afectivă a reginei: „O zi foarte liniștită, m-am sculat târziu, dar la timp ca să salut niște ofițeri francezi la Temeșvar sau Timișoara (în original), cum o numim noi. Acolo țara, pare să fi suferit puțin, o mulțime de câmpuri, în care sămânța a și răsărit, minunat de verzi. Case îngrijite, orășele bogate cu clădiri frumoase⁷³⁹.” În cinstea Reginei României, în gara din Timișoara au fost arborate drapele românești, franceze și sârbești⁷⁴⁰. În salonul trenului au fost invitați la micul dejun doi ofițeri francezi și unul sârb. Pentru siguranța tranzitării teritoriului sârbesc până la Fiume, în tren s-au aflat soldați francezi⁷⁴¹.

Înrăutățirea relațiilor româno-ungare de la sfârșitul lunii martie 1919 avea să pună din nou probleme în comunicarea dintre București și Paris⁷⁴². Traseul trenului va trebui să ocolească Budapesta, fiind preferată varianta Agram-Viena, cartierul Armatei Ungariei din Belgrad fiind anunțat să faciliteze buna desfășurare a tranzitării.

Realizarea aceasta este cu atât mai importantă cu cât numeroase poduri au fost distruse, iar gările și sistemele de semnalizare trebuiau refăcute. În plus din Banatul ocupat de sârbi a fost rechiziționat o parte a materialului rulant. Stabilirea acestei legături directe pe calea ferată a înlesnit comunicarea între soldații francezi, aflați încă în misiune, cu familiile lor, a fost o reușită a eforturilor de redresare postbelică, de reconstrucție europeană. Nu numai

---

⁷³⁶ SHAT, Vincennes – Série 24 N, cutia 3043, dosar 11e D.I.C. – ordres, instructions – Autorités supérieures, Generalul Henrys către Generalul Farret, telegrama nr. 76, 26 februarie 1919, Belgrad.

⁷³⁷ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 293.

⁷³⁸ *Ibidem*, c. 290.

⁷³⁹ Maria, Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918 - decembrie 1919)*, vol. I, București, 1996, p. 70.

⁷⁴⁰ Nicolae ILIEȘU, *op. cit.*, p. 118.

⁷⁴¹ Maria, Regina României, *op. cit.*, p. 70.

⁷⁴² SHAT, Vincennes – Série 6 N, cutia 217, dosar Berthelot – Armée du Danube, octombrie 1918-mai 1919, Generalul Bethelot către Ministerul de Război, telegrama nr. 447-448 din 22 martie 1919, București,

toate drumurile duceau la Paris, ci și toate privirile și speranțele românilor erau îndreptate înspre capitala păcii. Și acestea toate prin și pentru Banat.

III. 3. Zona de ocupație franceză din Banat,

III. 3. 1. Într-o *zodie tristă* cu generalul Farret

Problemei reprezentării francezilor și a eficienței misiunii de interpunere în Banat i-a fost găsită soluția, aplicându-i-se un procent de originalitate. Începând cu cea de a doua jumătate a lunii martie s-a conturat treptat un nou proiect referitor la Banat. Măsurile întreprinse până atunci s-au dovedit a fi deschizătoare de drum. Cu toate acestea, ridurile încheștării regionale nu au dipărut, iar asperitățile deveneau tot mai pronunțate la nivelul relațiilor diplomatice. Stabilirea liniei de confiniu între sârbi și români încrâncena discursurile în comisia Tardieu. Totul gravita în jurul găsirii argumentului revelator și indubitabil. În acest context apare, cu titlu de provizorat, proiectul Zonei de Ocupație Franceză, ce urmărea consolidarea misiunii în Banat.

Inițiativa a venit chiar din partea guvernului francez, releul fiind și de această dată generalul Franchet d'Esperey. Ca element legitimator a fost ales textul convenției belgrădene, ce conferea Alișilor dreptul de a prelua controlul asupra oricărui teritoriu strategic sau spațiu de înfruntare⁷⁴³. Instrucțiunile primite de generalul francez au fost foarte clare: „*Cu scopul de a evita orice conflict între sârbi și români în regiunea Banatului*” va fi creată o zonă ocupată doar de trupe franceze, cu excluderea oricăror altora⁷⁴⁴.

Decizia finală a fost luată de conivență cu guvernul sârb și apoi transmisă generalului Farret, prin nota informativă din 15 martie a comandantului cu titlul de provizorat al Armatei franceze din Ungaria, Paul de Lobit⁷⁴⁵. Cu două zile înainte, acesta îl înștiințează pe comandantul celei de a 11-a Divizii de infanterie colonială asupra atribuțiilor sale. În zona cuprinsă între linia Orșova-Lugoj-Lipova și limita estică a comitatului Caraș va exercita „*un control general, atât din punct de vedere militar, cât și din punct de vedere administrativ*”⁷⁴⁶. De asemenea, va putea trimite ofițeri în misiune de constatare sau de mediere, la nord de Mureș, pe o rază de 20-25 kilometri, cu un număr redus de însoțitori⁷⁴⁷. Definitorii pentru această misiune sunt: „*ocuparea zonei cu scopul de a asigura aici ordinea și liniștea;*

⁷⁴³ Ion ȚEPELEA, *op. cit.*, p. 35.

⁷⁴⁴ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 459.

⁷⁴⁵ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *Prezența militară...*, p. 390.

⁷⁴⁶ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *op. cit.*, doc. LI, p. 260-261.

⁷⁴⁷ *Ibidem*.

interzicerea oricărei trupe sârbe, române, maghiare și în principiu militarilor izolați aparținând acestor naționalități să pătrundă în această zonă; asigurarea desfășurării activității comandamentului teritorial⁷⁴⁸. Generalul Farret anunță în mod oficial decizia, venită pe filieră pariziană, abia în 21 martie: adresându-o prefectului Lugojului, în vederea executării, comandantului diviziei Moravei cu titlu informativ, iar comandantului Armatei Ungariei cu titlu de dare de seamă, populația urmând să afle din presă⁷⁴⁹.

Noile îndatoriri reclamau prezența generalului Farret și a Statului său Major la Lugoj, unde începând cu 22 martie s-a și instalat. Prin noile dispoziții ale generalului de Lobit, comandant provizoriu al Armatei franceze din Ungaria, toate materialele și mașinile, animalele și atelajele urmau să fie transferate spre depozitele din Lugoj⁷⁵⁰. De asemenea, se avea în vedere ca suplimentările de trupe care urmau să mai sosească pentru cea de a 11-a Divizie de Infanterie colonială aflată în dizolvare să fie direcționate la sosirea în Timișoara către cea de a 17-a Divizie⁷⁵¹.

Vestea schimbului de ștafetă dintre garnizoana franceză a colonelului Lemoigne și cea a noii autorități militare a fost anunțată în ziarul *Drapelul*, în numărul 28 din 13/26 martie 1919⁷⁵².

Acesta câștigase deja reputația unui simpatizant al cercurilor elitiste maghiare. Trecând prin experiența relaționării cu generalul francez, Aurel Cosma l-a avertizat pe Valeriu Braniște în privința metehnelor acestuia și riscurile la care ar putea să îi expună. Farret nu s-a dezis de eticheta de filomaghiar, inspirând românilor neîncredere și stârnind nemulțumirea acestora. Relația a fost compromisă de la început, datorită refuzului lui Farret de a accepta ca reședință casa episcopului unit, Traian Frențiu⁷⁵³.

Generalul francez a pășit în arena vieții politice lugojene pe 23 martie. Prin ordinul emis atunci, a făcut cunoscute regulile jocului, a comunicat principiile după care urma să funcționeze Zona de Ocupație Franceză. Aria de răspândire a noii autorități îngloba aproape în întregime județul Caraș-Severin și partea nordică a județului Timiș. Clepsidra a fost

---

⁷⁴⁸ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 459.

⁷⁴⁹ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 125.

⁷⁵⁰ SHAT, Vincennes – Série 24 N, cutia 3040, dosar Dissolution de la 11e D.I.C., ordinul 1755 a Generalului de Lobit, 24 martie 1919.

⁷⁵¹ *Ibidem*, Generalul de Lobit către generalii Farret și Pruneau, 23 martie 1919.

⁷⁵² *Drapelul*, nr. 28 din 13/26 martie 1919, p. 3 „Schimbul garnizoanei franceze, „Vineri s-a îndepărtat din orașul nostru o mare parte din garnizoana franceză, ce a fost la noi la Lugoj. Ne pare rău că așa de curând a trebuit să ne părăsească dimpreună cu simpaticul colonel Lemoigne, căci începuserăm să ne dedăm bine laolaltă. În locul lor au sosit la noi, sâmbătă, generalul de divizie Farret dimpreună cu tot statul său major. Sperăm că și nou veniții se vor afla destul de bine la noi. În credința și cu dorința aceasta, îi salutăm în mijlocul nostru: «Bine ați venit!».”

⁷⁵³ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 459.

răsturnată încă din ajun, din 22 martie, orele 12.00⁷⁵⁴. Ancorarea proiectului francez în realitățile bănățene a avut drept consecință crearea unei singure unități politico-administrative, cu denumirea de Județul Lugoj⁷⁵⁵. Acesta a fost împărțit în patru cercuri și cinsprezece circumscripții, numite plăși. Fiecare cerc urma să fie condus de un comandant cercual, iar autoritatea la nivelul plășii era deținută de un căpitan, funcționarii maghiari fiind menținuți pe posturi. Pe lângă aceștia, urmau să fie desemnați ofițeri francezi, coordonați de generalul Farret, ce cumula puterea executivă⁷⁵⁶. O notă de serviciu a generalului de Lobit către comandantul celei de a 11-a Divizii de infanterie colonială, prin care sunt confirmați în funcții strategice o serie de militari, ne oferă dovada faptului că pe lângă principalele gări din Zona de ocupație franceză, considerate puncte strategice, erau afectați ofițeri francezi. Sunt amintiți în document comandantii de la Lugoj, Timișoara, Vârșeț, Caransebeș, Orșova, menționându-se desființarea postului din Reșița⁷⁵⁷.

De asemenea, nicio numire sau revocare în/din funcții nu putea fi făcută fără acordul comandantului francez. „*Un funcționar civil din Lugoj (actualmente vicecomitele de Lugoj, suplinind funcția de prefect) va fi singurul reprezentant admis al guvernului ungar pe lângă generalul comandant al celei de a 11-a Divizii de Infanterie Colonială [...] Banatul ocupat urmând a face parte în continuare din teritoriul Ungariei până la decizia definitivă a Congresului de Pace*⁷⁵⁸.”

Serviciile de interpretariat ale misiunii franceze de la Lugoj aveau să fie asigurate în continuare, ca și în Timișoara, de același Keppich Aladar. Din raportul pe care Generalul Farret îl trimite comandantului Armatei franceze din Ungaria, cu solicitarea unei reîncadrări salariale a interpretului, aflăm o serie de date personale despre acesta, tânăr de 23 de ani, ce a frecventat cursurile Politehnicii din Budapesta, vorbitor cursiv a patru limbi străine (germana, maghiara, franceza și engleza)⁷⁵⁹. Presupunem că pentru limba română (mai ales că era vorba de comitatul Caraș, în care românii aveau majoritatea) sau sârbă existau o serie de alți traducători. Se mai specifică, în mod curios, în acest raport faptul că viața era mult mai scumpă la Lugoj, decât la Timișoara, aspect care ne pune în fața unor dubii. Dacă într-adevăr era așa, o oarecare ieftinire a vieții în orașul industrial al câmpiei bănățene ar fi putut fi

---

⁷⁵⁴ *Ibidem*, p. 460.

⁷⁵⁵ Tatiana DUȚU, *art. cit.*, p. 193.

⁷⁵⁶ *Ibidem*.

⁷⁵⁷ SHAT, Vincennes – Série 24 N, cutia 3040, dosar Dissolution de la 11e D.I.C., Generalul de Lobit către Generalul Farret, 5 aprilie 1919.

⁷⁵⁸ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 460.

⁷⁵⁹ SHAT, Vincennes – Série 20 N, cutia 876, dosar Affaires politiques, Generalul Farret către Generalul de Lobit, 7 aprilie 1919, Lugoj.

consecința amplelor mișcări greviste din luna februarie. Dar în același timp Lugojul era înconjurat de o seamă de sate foarte bine dezvoltate.

Un alt set de măsuri ale noii autorități militare franceze stabilea: instituirea cenzurii asupra publicațiilor; atribuțiile comandanților cercuali; dezarmarea gărzilor naționale, în special, și a populației, în general, indiferent de naționalitate; interzicerea purtării cocardelor naționale, cu excepția celei ungurești permisă funcționarilor și forțelor polițienești⁷⁶⁰; organizarea reuniunilor doar cu acordul comandantului francez⁷⁶¹.

Întrucât generalul Farret își rezervase și atribuții de cenzor, bineînțeles prin grija unui personal avizat în acest sens, publicistul Avram Imbroane îi semnaleză la începutul lunii aprilie prima apariția a ziarului *Banatul* la Lugoj. Este anunțat scopul publicației (acela de a oferi cititorilor români accesul la o informație serioasă) și maniera de redactare (conformă cu atitudinea Aliaților). „*Rolul acestui jurnal este de a duce o campanie împotriva bolșevismului și de a oferi poporului român o lectură sănătoasă. Conținutul politic al acestui ziar va fi în acord cu ideile aliaților noștri*”⁷⁶².

Ultimele precizări, mai ales cele care nuanțau caracterul național, au încarnat tot atâtea speranțe irosite pentru români. Cea mai vigilentă reacție a fost împotriva dezarmării/disoluției gărzilor naționale. Pe această linie s-au înscris numeroase proteste. De exemplu, Comandantul Gărzii Naționale Române din Jupa, Dimitrie Drăgulescu, având împuternicirea locuitorilor, a cerut preturii anularea ordinului de desființare⁷⁶³.

După o consultare de principiu cu vicecomitele Aurel Issekutz, generalul Farret a emis Ordonanța numărul 418/2. Aceasta a fost publicată în ziarul *Drapelul* din 25 martie/5 aprilie și de către Issekutz sub forma unui Comunicat în limba germană, pe 28 martie⁷⁶⁴. Noutatea acestui document o reprezintă delimitarea clară a teritoriului și configurarea structurii celor patru cercuri Lipova, Reșița, Lugoj și Orșova. De asemenea, sunt enumerate cele cinsprăzece plăși împreună cu localitățile aferente⁷⁶⁵: Bega, Bozovici, Buziaș, Făget, Caransebeș, Lipova, Lugoj, Mureș, Orșova, Reșița, Anina, Timiș, Recaș, Teregova și Aradul Nou. (Vor fi incluse în întregime zonei franceze de ocupație doar plășile Bega, Bozovici, Făget, Cransebeș, Lipova, Lugoj, Mureș, Timiș și Teregova, restul doar parțial⁷⁶⁶.)

⁷⁶⁰ *Drapelul*, nr. 32 din 23 martie/5 aprilie 1919, p. 2.

⁷⁶¹ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 460.

⁷⁶² SHAT, Vincennes – Série 20 N, cutia 876, dosar Affaires politiques, Avram Imbroane către Generalul Farret, 6 aprilie 1919, Lugoj.

⁷⁶³ Ioan MUNTEANU, Vasile Mircea ZABERCA, Mariana SÂRBU, *op. cit.*, pp. 316-317.

⁷⁶⁴ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 461.

⁷⁶⁵ În urma înțelegerii cu prefectul Issekutz, patru zile mai târziu se renunța la districtul Aradul-Nou, fără a fi expuse motivele. cf. ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 53.

⁷⁶⁶ SJTAN, fond *Prefectura Județului Timiș-Torontal*, dosar 11/1919, f. 26.

Limitele zonei au fost: în est, Orșova, granița românească și apoi cea a comitatului Hunedoara până la Mureș, în nord, cursul râului până în punctul situat la 4 kilometri nord de Aradul Nou, în vest o linie ce includea localitățile: Aradul Nou, Recaș, Hitiaș, Buziaș, Silagiu, Vermeș, Valeapai, Bărbosu, Moniom, Lupac, Clocotici, Gârliște, Anina, Slatina, Sasca Română, Sasca Montană, până pe clisura Dunării⁷⁶⁷.

La Lipova, reședința cercului eponim, a fost trimis colonelul Guespereau, comandantul celui de al 34-lea Regiment de Infanterie Colonială, formată din spahii marocani, urmând a-și exercita autoritatea asupra plășilor Lipova, Mureș și Arad. În decembrie 1918 – ianuarie 1919, acesta a făcut parte din Statul Major al generalului Jouinot-Gambetta, aflat în Timișoara. La doar câteva zile de la instalarea acestuia la Lipova, respectiv pe 3 aprilie 1919, au avut loc mutări de trupe, respectiv un batalion format din 157 de oameni și 4 ofițeri avea să fie transferat spre Timișoara⁷⁶⁸.

Plășile Reșița și Anina vor fi tutelate de căpitanul Serrard, comandant al artileriei. La câteva săptămâni de la reorganizarea administrativ-militară a zonei, șeful batalionului din acest cerc, maiorul Erhard l-a înștiințat pe generalul Farret în privința unui incident mai deosebit care s-a petrecut la Reșița pe 12 aprilie. Specificitatea incidentului reiese din contactul francezilor în calitate de învingători, cu susținătorii Germaniei învinse. După ora închiderii cinematografului, într-o cafenea, un anume Ludicar Guertav, funcționar al serviciului de finanțe, i-a determinat pe cei trei ofițeri prezenți să asiste la un moment neplăcut. Acesta a strigat în mai multe rânduri „*Trăiască Germania!*”, iar la somația de a înceta a răspuns cu intonarea cântecului „*Deutschland über alles!*”. Hotărârea generalului Farret a prevăzut concedierea funcționarului și escortarea sa în afara zonei de ocupație franceză. Pentru ca incidentul să nu se transforme într-un precedent, generalul a solicitat publicarea pedepsei întru înștiințarea populației plasate sub controlul său administrativ⁷⁶⁹.

Cel care, cu două luni în urmă, își făcuse intrarea triumfală în Lugoj, locotenent-colonelul Henri Lemoigne a fost numit la Orșova. Din calitatea de comandant al celui de al 35-lea Regiment colonial, va controla desfășurarea evenimentelor în plășile Orșova, Teregova și Bozovici. Sosirea trupelor franceze la reședința cercuală s-a înscris în tonul general al ritualului entuziast de primire: întâmpinarea la gară de către intelectuali, preoți și țărani, drapelul românesc și francez, cuvântări, imnuri naționale intonate de fanfară⁷⁷⁰. Instalarea

---

⁷⁶⁷ *Ibidem*.

⁷⁶⁸ SHAT, Vincennes – Série 24 N, cutia 3040, dosar Dissolution de la 11e D.I.C., telegrama nr. 27, 2 aprilie 1919, Lipova.

⁷⁶⁹ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 106-107.

⁷⁷⁰ *Drapelul*, nr. 29 din 16/29 martie 1919, p. 3. „... sosirea trupelor de ocupație franceze a fost sărbătorită acolo în mod deosebit de amical. Spre întâmpinare a ieșit la gară, întreaga inteligență română, împreună cu

propriu-zisă a francezilor în localitățile bănățene în baza noii realități administrative a fost precedată de „asigurarea zonei”, adică de o atentă inspecție a localității și a împrejurimilor, a populației, a instituțiilor și a comercianților. Astfel a fost posibilă identificarea într-o băcănie din Mehadia a unui kilogram și jumătate de bomboane, achiziționate încă din 1917 de la Orșova, cu inscripții propagandistice împotriva aliaților englezi⁷⁷¹. Este o dovadă a faptului că propaganda a avut ecouri în cele mai variate sectoare și a folosit cele mai non-convenționale mijloace, în acest caz cele alimentare.

Se păstrează o serie de dări de seamă cu privire la sosirea francezilor în plasa Orșova și Bozovici. La Liubcova (Liubkova în documentele franceze), localitate din plasa Orșova, s-a creat la 23 martie un post mic, format dintr-un subofițer și zece soldați. Aprovizionarea acestora se făcea dinspre sediul de plasă, cu vaporul pe Dunăre până la Drincova, apoi cu mașina. Instalarea francezilor în zonă a echivalat cu evacuarea jandarmeriei sârbe⁷⁷². La Vârciorova în schimb, la scurtă vreme după instalarea unui post de frontieră comandat de sergentul Bonneau, a sosit în localitate un grup de soldați maghiari format dintr-un căpitan și zece oameni, cu așa-zisa misiune trasată de la Szeged de a stopa contrabanda de la frontiera cu România. Aceștia fiind înarmați, sergentul francez a solicitat întăriri, iar sublocotenentul Imbert, trimis chiar de la Lugoj la fața locului, a procedat la confiscarea imediată a armelor. Amenințarea din partea soldaților unguri era cu atât mai mare cu cât aceștia reușiseră chiar să amplaseze o mitralieră înspre drumul care lega Banatul de România⁷⁷³.

Pe lângă acest incident cu autorități militare maghiare, locotenent-colonelul Lemoigne urma să-l primească, din ordinul generalului Farret pe căpitanul de cavalerie Obradović, detașat de Comandamentul Poliției sârbe cu misiunea de control și supraveghere a soldaților sârbi care activau pe traseul liniei de cale ferată Timișoara-Orșova⁷⁷⁴. Aceasta presupunea acceptarea de către ofițerul francez a existenței unei autorități militare diferite, care urma să-și desfășoare activitatea în paralel cu a sa și fără a exista vreo unitate de comandă.

Mult mai complexă este darea de seamă privind implementarea noii ordini la Bozovici, localitate din chiar inima Banatului de munte. Fiind sediul plășii, înființarea

---

țărani, în frunte cu preoții din Teregova și în jur cu drapele românești și franceze. S-au rostit cuvântări de primire și de salut, iar fanfara a intonat imnuri naționale. Intrarea trupelor în localitate s-a făcut între vii aclamațiuni.”

⁷⁷¹ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 206, „*À bas l’Angleterre!*”, „*Jos Anglia!*”.

⁷⁷² *Ibidem*, c. 204.

⁷⁷³ SHAT, Vincennes – Série 20 N, cutia 876, dosar Affaires politiques, Raportul sublocotenentului Imbert, 29 martie 1919, Orșova.

⁷⁷⁴ *Ibidem*, Notă de serviciu a generalului Farret către locotenent colonelul Henri Lemoigne, 5 aprilie 1919, Lugoj.

postului a durat două zile, respectiv 23 și 24 martie, detașamentul fiind format dintr-un ofițer și 50 de soldați. Surprinzător este faptul că sârbii și-au păstrat pozițiile, fiind chiar superiori din punct de vedere numeric (2 ofițeri și 80 de soldați) francezilor în ciuda scopului inițial al proiectului Zonei de Ocupație Franceză de a nu permite imixtiunea altor trupe. Același raport ne oferă informații cu privire la serviciul medical, oferit de doctorul Freireich care asigură medicamentație și îngrijiri gratuite pentru militarii francezi, cât și date importante privind aprovizionarea. Este pusă în evidență prosperitatea zonei, în ciuda anilor de război: se găseau ovine, petrolul și grânelor fiind suficiente. Singurele produse care lipseau erau zahărul, cafeau și vinul⁷⁷⁵.

Cercul Lugoj i-a revenit maiorului Papillon (anterior, pentru câteva zile fusese instalat comandantul de batalion Blanchère⁷⁷⁶), comandantul celei de a 21-a trupe de artilerie. Acesta va veghea asupra următoarelor unități administrative: Lugoj, Buziaș, Făget, Bega, Timiș, Recaș, Caransebeș – cu excepția orașului eponim⁷⁷⁷. La nivelul localităților comanda trupelor franceze a revenit ofițerilor: Audormet pentru Recaș, Jacquel pentru Buziaș, și nu în ultimul rând sublocotenentul Imbert în Lugoj⁷⁷⁸.

Noua structură a plășii Făget a făcut posibilă de altfel și intrarea în localitate a trupelor franceze, formate din marocani. Tabăra lor a fost instalată pe locul vechiului târg,⁷⁷⁹ conducerea fiind asigurată de ofițerul Durand⁷⁸⁰.

Justificarea creării acestei zone franceze de ocupație acționează pe două paliere: unul militar, de altfel declarat, și un altul politic, intuit din conținutul ordonanței. Demersul militar a fost întru totul justificat prin restaurarea ordinii în vederea normalizării funcționării serviciilor publice. Referitor la cel politic, identificăm incongruența între ceea ce dorea guvernul francez și gradul de aplicabilitate la nivel local. Astfel Parisul căuta să echivaleze situația concretă din Banat cu evoluția discuțiilor Conferinței de pace, în tonul general al unui context internațional mai amplu. Constituirea unor astfel de misiuni „la cerere”, în teritorii mai mult necunoscute, între populații și naționalități ale căror nevoi și orizonturi de așteptare nu erau întotdeauna bine intuite, avea să fie mai puțin înțeleasă de opinia publică din Franța. Publicistul René d’Aral avea să se dovedească extrem de critic în zilele în care se contura și

---

⁷⁷⁵ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 204-205. Raportul conține și o listă a alimentelor ce puteau fi procurate din zonă, însoțite de prețuri. Astfel, carnea de vită costa 14,16 cor./kg., cartofii 60,90 cor./kg., fasolea 5 cor./kg, făina 3,70 cor./kg, grăsimea de porc 30 cor./kg., iar sarea 2,20 cor./kg.

⁷⁷⁶ SHAT, Vincennes – Série 20 N, cutia 876, dosar Affaires politiques, Informarea generalului Farret, 6 aprilie 1919.

⁷⁷⁷ Ibidem.

⁷⁷⁸ SJTAN, fond *Pretura Plasei Lugoj*, dosar 13/1919, f. 7.

⁷⁷⁹ Dumitru TOMONI, *Monografia...*, p. 35.

⁷⁸⁰ SJTAN, fond *Pretura Plasei Lugoj*, dosar 13/1919, f. 7.

misiunea din Banat. „*Ea (Conferința de Pace n.n.) trimite misiuni militare interaliatate în Polonia, Ungaria, Ucraina, în toate punctele în care conflictele sunt latente. Aceste misiuni decretează și dau ordine, dar pentru că nu dețin niciun mijloc pentru a se face ascultate, sunt fie ținta insultelor, fie fac cale întoarsă*”⁷⁸¹.

Făcând abstracție de prevederea belgrădeană cu privire la apartenența teritoriului Banatului la Ungaria, s-a dorit scoaterea acestui ținut de sub controlul statului maghiar⁷⁸². În fapt această prevedere ar fi trebuit să permită instalarea funcționarilor români numiți de Consiliul Dirigent. Prietenia generalului Farret cu vicecomitele Aurel Issekutz și influența celorlalți din anturajul său nu au făcut decât să întârzie cursul firesc al evenimentelor. Controlând zona, generalul francez a realizat în textul ordonanței o breșă: în revocarea sau numirea funcționarilor era necesar acordul său. Prevederea aceasta nu făcea decât să justifice și să consfințească așteptările maghiarilor. În nota cu numărul 235 trimisă lui Ionel I.C. Brătianu la Paris la sfârșitul lunii martie, Iuliu Maniu sesiza faptul că noua autoritate franceză din Banat permitea maghiarilor să revină în prim planul vieții politice locale⁷⁸³.

Astfel nemulțumirile bănățenilor își aveau sursa vizibilă, precis reperabilă, în activitatea generalului francez, Léon Farret. Pe lângă elementele deja identificate ale atitudinii sale, inclusiv inițiativele lunii aprilie au decurs din simpatia sa față de maghiari. În acest context jandarmeria a fost lăsată sub controlul maghiarilor⁷⁸⁴, fapt consemnat și în jurnalul generalului Berthelot. Întreaga stare de fapt se explică prin documentul: *Instrucțiune privind funcționarea poliției și a jandarmeriei ungare în Zona Franceză de Ocupație a Banatului*, purtând data de 31 martie 1919⁷⁸⁵. Se oferă o organizare apropiată de cea precedentă, fiind incluse deopotrivă detalii specifice ce țin de noua realitate. Particularitatea o reprezintă plasarea acestei decizii, exploatate în folosul maghiarilor, chiar la începutul misiunii sale la Lugoj, ceea ce i-a rezervat lipsa de popularitate în rândul românilor. Documentul a fost împărțit în patru părți referitoare la: poliție și jandarmerie, autoritățile vamale, atribuțiile noilor funcții și autoritatea generalului. Astfel sunt direct vizate poliția municipală din Lugoj și Caransebeș și legiunile de jandarmerie ce acționau în comitatul Caraș-Severin. Pe 2 aprilie a fost atașată o anexă, în care erau trecute comparativ, ante și post, comunele cercurilor și forțele de ordine. Astfel în cercul Lugoj situația rămânea neschimbată, în Caransebeș și

---

⁷⁸¹ René D'ARAL, *La Course à l'Abîme*, în *Le Gaulois*, nr. 45.137 din 25 martie 1919, p. 1. „*Elle (la Conférence n.n.) envoie des missions militaires interalliées en Pologne, en Hongrie, en Ukraine, sur tous les points où des conflits sont latents. Ces missions décrètent et ordonnent, et comme elles ne possèdent aucun moyen de se faire obéir, elles en sont réduites à se laisser bafouer ou à reprendre le chemin de fer.*”

⁷⁸² George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 461.

⁷⁸³ General Radu R. ROSETTI, *op. cit.*, p. 334.

⁷⁸⁴ Ion CLOPOȚEL, *op. cit.*, p. 162.

⁷⁸⁵ ANR, Microfilme *Franța*, rola 303, c. 68.

Orșova chiar se înregistra un număr mai mic de jandarmi maghiari. Singurul cerc în care s-au suplimentat forțele de ordine a fost Lipova, acesată modificare putând fi pusă pe seama creșterii tensiunilor de o parte și de alta a Mureșului⁷⁸⁶.

Se menționa faptul că partea comitatului Timiș, integrată în zona de ocupație franceză, nu intra sub incidența acestui document, acolo nemaexistând jandarmerie⁷⁸⁷. Se demonstrează faptul că raportul pune în perspectivă interesele cercurilor maghiare, fiind mai degrabă un compromis local, o simplă modificare de convenție sau de registru. Astfel legiunile de jandarmerie ale comitatului Caraș-Severin, respectiv cea din Lugoj, comandată de un maior, cea din Caransebeș, coordonată de un căpitan, și cea de la Orșova, aflată în tutela unui maior, au fost anterior plasate sub ordinele directe ale unui locotenent-colonel din Szeged. Prin noua modificare acestea au trecut în subordinea maiorului comandant al legiunii de jandarmerie din Lugoj, cel care urma să preia comanda tuturor forțelor poliției militare din zona ungară și zona franceză. Această nouă funcție a primit titlul de Comandant superior al jandarmeriei, aflat la dispoziția Generalului comandant al teritoriului, căruia îi prezenta zilnic executarea îndatoririlor⁷⁸⁸.

În privința forțelor grănicerești, a fost menționat detașamentul de la Orșova și vameșii de la Lugoj aflați în subordinea inspectorului de finanțe, cu atribuții în supravegherea și combaterea contrabandei de la frontieră⁷⁸⁹.

Doar forțele polițienești erau în subordinea directă a ofițerilor francezi, la Lugoj serviciul fiind asigurat de comandantul Blanchère, investit cu această responsabilitate pe 6 aprilie⁷⁹⁰.

Chiar și Otto Roth a reușit să își rezerve un loc privilegiat în preajma lui Farret. În raportul din 6 aprilie al maiorului Dumitru Oancea către președintele Consiliului Dirigent, ne este înfățișată intenția lui Roth: crearea unei republici bănățene sub protectoratul Ungariei și Franței. În schimb se oferea să urgenteze înapoierea prizonierilor francezi⁷⁹¹.

Acesta a străbătut nestingerit Banatul ajungând la Lugoj, deși era consemnat la domiciliul său din Arad. Spre sfârșitul lunii aprilie, generalul Farret l-a însoțit pe protejatul său la Belgrad pentru a-și promova proiectul republicii bănățene. Din Caransebeș au fost retrase pentru scurt timp trupele franceze aflate sub comanda ofițerului Boissier, lăsându-se

---

⁷⁸⁶ *Ibidem*, c. 69.

⁷⁸⁷ *Ibidem*, c. 68.

⁷⁸⁸ *Ibidem*.

⁷⁸⁹ *Ibidem*.

⁷⁹⁰ SHAT, Vincennes – Série 20 N, cutia 876, dosar Affaires politiques, Informarea generalului Farret, 6 aprilie 1919.

⁷⁹¹ Pompiliu CIOBANU, *op. cit.*, p. 27.

conducerea orașului în grija unui sfat muncitoresc, format din socialiști maghiari și germani. Din cauza nemulțumirilor caransebeșenilor, francezii au revenit în oraș⁷⁹².

O altă măsură iresponsabilă a generalului a fost cea a întreruperii traficului feroviar pe ruta Lugoj-Ilia. Incapacitatea de promova un dialog al tuturor naționalităților și faptul că s-a erijat într-un exponent al cercurilor influente maghiare i-a atras și criticile francezilor. Astfel îndepărtarea generalului Farret a devenit un postulat al intelectualilor lugojeni. În scrisoarea lui George Dobrin către Valeriu Braniște observăm poziția fermă împotriva „...comportamentului incorect al generalului francez... Încercați totul și faceți în așa fel încât domnul general Farret să fie îndepărtat. Cu astfel de oameni nu poate fi vorba de preluarea direcției sarcinilor publice, de care s-a vorbit atât de mult⁷⁹³.”

De asemenea, colonelul Petrescu Tocineanu, ofițerul de legătură român de la Lugoj, a trimis la Paris, lui Ionel I C Brătianu, un raport al situației nevrălgice create de generalul francez, sugerând înlocuirea lui⁷⁹⁴. A fost amintit în raport și memorandumul lui Otto Roth către generalul Franchet d'Esperey, asupra constituirii unui Banat independent sub protecția trupelor franceze⁷⁹⁵. În contradicție cu aceste aspecte de ordin local, se află modul în care Bela Kun percepea Banatul. În ziarul francez *Le Temps*, în numărul din 14 aprilie, este publicată o telegramă a premierului maghiar privind renunțarea la vreo implicare în privința statutului viitor al provinciei. „Cât despre Banatul întreg noi ne-am desprins complet de politica vechiului guvern; a noastră bazându-se doar pe principiul integrității teritoriale, considerăm această chestiune o afacere internă care nu privește decât Banatul însuși⁷⁹⁶.”

Datorită inconsecvenței sale față de politica Parisului, a turpitudinii morale cuplată cu iresponsabilitate, generalul Farret a fost rechemat în Franța, cea de a 11-a Divizie de Infanterie colonială fiind dizolvată începând din 15 aprilie. Deoarece decizia superiorilor francezi a fost justificată prin „concediu de odihnă”, Farret și-a prelungit șederea la Lugoj până spre sfârșitul lunii⁷⁹⁷. Simpla sa prezență și măsurile luate anterior de acesta îi erau suficiente vicecomitelui pentru a se justifica în noile decizii. Pe 25 aprilie, Issekutz i-a scris primarului Lugoșului că ar trebui adusă la cunoștința cetățenilor o dispoziție a comandantului

---

⁷⁹² Radu PĂIUȘAN, *op. cit.*, p. 164-166.

⁷⁹³ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 459-460.

⁷⁹⁴ Pompiliu CIOBANU, *op. cit.*, p. 52.

⁷⁹⁵ *Ibidem*, p. 53.

⁷⁹⁶ *Le Temps*, nr. 21.100 din 14 aprilie 1919, p. 2. „Quant au Banat tout entier, nous avons radicalement rompu avec la politique du dernier gouvernement; la nôtre ne se basant pas sur le principe de l'intégrité territoriale, nous considérons cette question comme une affaire intérieure ne concernant que le Banat lui-même.”

⁷⁹⁷ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 459.

Farret, privind interzicerea purtării oricărui fel de însemn sau steag ce ar putea indica apartenența la o naționalitate sau la un partid politic anume⁷⁹⁸.

Pe 3 mai 1919, generalul Franchet d'Esperey i se adresează direct lui Georges Clemenceau anunțându-l de disponibilitatea generalului Farret. Se menționează în acest raport faptul că datorită protestelor românilor față de modul în care acesta a gestionat Zona de ocupație franceză din Banat, a opoziției comandantului de Lobit de a-i găsi un loc în rândurile Armatei franceze din Ungaria, a imposibilității de a-l afecta pe lângă Armata Dunării, generalul Farret este pus direct sub ordinele Ministrului de Război. Fără a i se aduce acuze directe, este subliniat rolul pe care ar fi trebuit să-l îndeplinească orice ofițer francez din Orient. „Datorită dispersării elementelor lor și a dificultății cu care se realizează comunicațiile, Armatele franceze din Orient au nevoie de ofițeri generali aleși pe care comandamentul să se poată baza, pentru că îi este imposibil să repare în timp real o greșală ale cărei consecințe pot să fie dintre cele mai serioase.”⁷⁹⁹

Conduita sa avea să facă obiectul unei anchete a Ministerului de Război din timpul verii anului 1919, la solicitarea însăși a inculpatului. Au fost solicitați să redacteze rapoarte de evaluare în acest sens generalii Franchet d'Esperey și de Lobit. La sfârșitul lunii septembrie i se comunică faptul că erorile comise nu îi întinează onoarea militară, dar urma să-i fie dată totuși o sancțiune. Motivația era următoarea: *„Exersând un comandament în Orient, în ciuda directivelor politice primite, i-a lipsit moderația, tactul și judecata și nu i-a tratat pe Aliații noștri români și sârbi cu toată considerația pe care le-o datora. Pe de altă parte, din punct de vedere privat, a comis greșeli de relaționare care au determinat planarea unei anumite discreditări asupra Armatei Franceze”*⁸⁰⁰.

Pe parcursul lunii aprilie au avut loc și schimbări la nivelul militarilor români de pe lângă armatele franceze. Concomitent cu înlocuirea generalului Farret este validată cererea maiorului Oancea, atașat pe lângă a 17-a Divizie de Infanterie Colonială, de a reveni pe front în contextul confruntării dintre armata română și cea ungară. La Timișoara a fost transferat colonelul Petrescu D. Tocineanu, în timp ce pentru comandamentul francez din Lugoj a fost

---

⁷⁹⁸ SJJTAN, fond *Pretura Plasei Lugoj*, dosar 13/1919, f. 8.

⁷⁹⁹ SHAT, Vincennes – Série 9 YD, dosar 687 Farret, Generalul Farret către Georges Clemenceau, raport confidențial, 3 mai 1919. „En raison de la dispersion de leurs éléments et de la difficulté des communications, les Armées françaises d'Orient ont besoin d'officiers généraux de choix sur qui le commandement puisse se reposer, puisqu'il lui est impossible de réparer à temps une erreur dont les conséquences pourraient être des plus sérieuses.”

⁸⁰⁰ *Ibidem*, Georges Clemenceau către Generalul Farret, înștiințare, 26 septembrie 1919. „Exerçant un commandement en Orient, malgré les directives politiques reçues, a manqué de pondération, de tact et de jugement et n'a pas traité nos Alliés les Roumains et les Serbes avec tous les égards qu'il leur devait. D'autre part, au point de vue privé, a commis des erreurs de relations qui ont pu jeter un certain discrédit sur l'Armée Française.”

desemnat, ca ofițer român de legătură, maiorul Pop. A fost trimis, de asemenea, și un ofițer român pe lângă armata franceză din Belgrad, în persoana maiorului Dumitriu Haralambie⁸⁰¹.

III. 3.2. Într-o zodie optimistă cu generalul de Tournadre

Întreaga lună mai a stat sub semnul înnoirii, al schimbării. Evoluția evenimentelor în spațiul controlat de generalul Berthelot a devenit delicată, determinându-l pe acesta să-și declare misiunea încheiată. Factorii decizionali din Paris erau emitenții unui ansamblu de practici și idei rupte de realitatea concretă. De asemenea, lipsea timpul necesar asimilării și contopirii contrariilor. În jurnalul său, generalul francez se plângea de „*politica de șicane*” practică de Stephen Pichon, ministrul Afacerilor externe, și de „*deciziile enervante*” în privința Transilvaniei luate de comandantul Armatei Aliate din Orient, Franchet d'Esperey, care încă din februarie și-a mutat cartierul general de la Salonic la Constantinopol⁸⁰².

Pe 26 martie, generalul Rosetti îl avertiza pe Brătianu printr-o telegramă asupra deciziei lui Berthelot: „*Neținându-se socoteală la Paris de numeroasele rapoarte ale generalului Berthelot și deoarece el socotește că situațiunea aici e gravă și că nu i se poate face față decât adoptându-i propunerile, el și-a cerut din nou azi rechemarea*”⁸⁰³.

În mod oficial, s-a dat răspuns cererii lui Berthelot pe 4 aprilie, printr-o telegramă circulară a ministrului de externe francez. La comanda Armatei Dunării a fost numit generalul Jean-César Graziani⁸⁰⁴. Acest corsican, de origine, a cumulat înainte mai multe responsabilități: Șef Major General în Ministerul de Război, general de armată pe frontul italian⁸⁰⁵. Acesta a părăsit Parisul pe 24 aprilie pentru a ajunge 4 zile mai târziu la București, însoțit de colonelul Bauby. Generalul Berthelot îl întâmpină și își pune reședința la dispoziția înlocuitorului său⁸⁰⁶, predând oficial mandatul pe 4 mai⁸⁰⁷.

Bănățenii au primit vestea plecării generalului cu tristețe, cu neliniștea că vor fi lăsați pradă arbitrariului sârbesc. „*Știrea despre plecarea generalului Berthelot din România a produs un regret unanim, și la aflarea veștii nenumărate comune au trimis telegrame de omagii (cele predate la oficiul civil au fost probabil nimicite). La Lugoj s-a pregătit o mulțime de lucruri de mână cu motive(țărănești) românești, care se vor oferi Comandantului în*

⁸⁰¹ Pompiliu CIOBANU, *op. cit.*, pp. 49, 67.

⁸⁰² General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, pp. 352-353; Pierre GOSA, *op. cit.*, p. 253.

⁸⁰³ General Radu R. ROSETTI, *op. cit.*, p. 333.

⁸⁰⁴ ***, *Documente din arhivele franceze...*, p. 337.

⁸⁰⁵ Ibidem.

⁸⁰⁶ General Henri BERTHELOT, *op. cit.*, p. 358.

⁸⁰⁷ SHAT, Vincennes – Série 6 N, cutia 217, dosar Berthelot – Armée du Danube, octobre 1918-mai 1919. Generalul Berthelot către Ministrul de Război, telegrama nr. 812, 5 mai 1919, București.

*trecerea lui spre Paris. Plecarea Comandantului francez din Timișoara - 9 mai - produce o adevărată panică printre populația română, care vede începutul unei ere de dominație sârbească*⁸⁰⁸.” În plus, textul mai amintește de salutul locotenentului Tocineanu, ca reprezentat al întregului Banat, căruia Berthelot i-a răspuns cu încrederea că negocierile privind hotarul vestic vor fi favorabile României⁸⁰⁹.

În timp ce generalul Graziani era acreditat la București, la Belgrad era investit generalul Humbert, în locul lui Henrys⁸¹⁰. Însă cea mai mare rezonanță pentru Banat a avut-o instalarea generalului Charles de Tournadre, cu un mandat emis direct din Paris. În urma disoluției celei de a 11-a Divizii de Infanterie Colonială, pe 27 aprilie a fost creat un comandament administrativ cu denumirea de *Cercul Lugoj*⁸¹¹. Lugojul și-a întâmpinat oaspetele după același tipar al ospitalității, în onoruri muzicale. De față a fost și scriitorul Camil Petrescu, atras de provocarea unui spațiu pe cale de reîntregire. Reprezentația corului condus de Ion Vidu a fost menită să dăinuie în memoria afectivă a generalului francez, deoarece „*cântecul era limba în care (lugojenii) le vorbeau Aliaților*”⁸¹².

Un temei suficient, pentru ca bănățenii să-i valideze pe deplin misiunea, l-a reprezentat faptul că acest coleg de școală al lui Henri Berthelot a proiectat și a afișat încă de la început o atitudine binevoitoare cauzei românești.

Pe 1 mai, concomitent cu sosirea generalului francez la Lugoj, o delegație a ziariștilor interaliați a venit chiar în inima Banatului pentru a oferi publicului larg constatări în subsidiar. Pentru discuții a fost pusă la dispoziție casa avocatului Pompiliu Ciobanu. Printre cei intervievați s-a numărat și generalul francez Ernest Pruneau, comandantul celei de a 17-a Divizii de Infanterie Colonială, ce a transmis Europei un mesaj favorabil cauzei românești. Înaintea deplasării spre cealaltă destinație a misiunii gazetărești, Reșița, timișorenii au organizat o masă comună⁸¹³.

La doar o zi după instalare, generalul Charles de Tournadre a trecut la abrogarea unora din măsurile predecesorului său. Dovada în acest sens o reprezintă dispoziția din 2 mai privind circulația persoanelor. Vicecomitele Issekutz a publicat noile reglementări trilingv: maghiară, română și germană. Astfel, în interiorul zonei franceze erau valabile certificatele simple, pentru cei care călătoreau în exterior era necesară o fotografie atașată actului. Înspre Regatul Sârbo-croato-sloven, bănățenii aveau nevoie de două aprobări, una din partea

---

⁸⁰⁸ Pompiliu CIOBANU, *op. cit.*, p. 66.

⁸⁰⁹ Ibidem, p. 67.

⁸¹⁰ ***, *Documente din arhivele franceze...*, p. 344.

⁸¹¹ Pompiliu CIOBANU, *op. cit.*, p. 61.

⁸¹² SJTAN., fond *Aurel Cosma*, dosar 62, f. 23.

⁸¹³ Pompiliu Ciobanu, *op. cit.*, p. 62-63.

comandamentului francez și o alta de la cel sârbesc din Timișoara. Călătoriile în teritoriile ocupate de Ungaria erau autorizate doar în cazuri excepționale⁸¹⁴.

Pentru cei care veneau în Cercul Lugoj erau valide certificatele eliberate de comandantul general al armatei din Ungaria, de comandantul celei de a 76-a Divizii de infanterie franceză, de comandantul celei de a 17-a Divizii coloniale franceze, de guvernatorii orașelor Seghedin și Arad, de șefii birourilor poliției franceze (Postes de Sureté Française).

Pentru cei care plecau din zona franceză de ocupație spre teritoriul celei controlate de sârbi sau spre alte destinații puteau obține viza de la comandanții cercuali din Lugoj, Lipova, Orșova și Reșița⁸¹⁵. Prin această dispoziție era eliminată intermedierea retrogradă a funcționarilor maghiari, era înlesnit accesul bănățenilor la certificatele de călătorie, România apărând drept o destinație mai accesibilă.

O telegramă trimisă de la Paris de Președintele Consiliului și Ministru de Război și primită de generalul Franchet d'Esperey la Constantinopol cuprinde o serie de noi dispoziții cu privire la zona de ocupație franceză din Banat. Dacă în Arad se instala administrația română, Lugojul și Timișoara mai aveau de așteptat. *„Menținerea statu-quo-ului în zona neutră din Banat este preferabilă pentru câtăva vreme încă. Dl de Saint-Aulaire este însărcinat să explice motivele guvernului român. [...] Prefectul actual al orașului Timișoara va rămâne în funcție*⁸¹⁶.”

Chiar și în chestiunea ce a reunit cele mai multe dezbateri, cea a instalării funcționarilor români, părea să se întrevadă consensul. Vectorii au fost trasați atât de situația de pe frontul româno-ungar din Transilvania, cât mai ales de intervențiile bănățenilor. Prin urmare, pe 10 mai, generalul Franchet d'Esperey îl înștiința pe generalul Paul de Lobit, comandantul Armatei Franceze din Ungaria, asupra hotărârii Antantei, privind necesitatea sprijinirii efortului militar român. În aceeași ordine de idei, noilor dispoziții ale lui Clemenceau cu privire la introducerea treptată a administrației românești li se căutau punctele de sprijin, persoanele care să poată asuma sarcina unei autorități. *„...pe de altă parte după informații române, administrarea zonei franceze din Banat ar fi fost încredințată în prezent funcționarilor locali, în timp ce zona sârbă continuă să fie administrată de sârbi. Este necesară menținerea unor orașe ca Arad și Timișoara sub administrație exclusivă franceză cu organele actuale, administrarea regiunilor Lipova, Lugoj, Reșița ar putea fi încredințată*

---

⁸¹⁴ SJTAN, fond Pretura Plasei Lugoj, dosar 13/1919, f. 3.

⁸¹⁵ Ibidem.

⁸¹⁶ SHAT, Vincennes – Série 4 N, cutia 40, dosar Front R.R. à Jassy, Georges Clemenceau către Generalul Franchet d'Esperey, telegrama nr. 4691 BS/3, 6 mai 1919, Paris. *„Maintien du statu-quo dans la zone neutre Banat est préférable pour quelque temps encore. M. de Saint-Aulaire est chargé d'en expliquer motifs à Gouvernement roumain. [...] Préfet actuel Temesvar restera en fonction.”*

*autorităților locale autohtone sub control francez*⁸¹⁷.” Se sublinia, de asemenea, faptul că prevederea Convenției de la Belgrad, referitoare la menținerea administrației maghiare în departamentul Caraș-Severin, nu mai era justificată. Autoritatea acestui teritoriu estic al provinciei bănățene, cu populație preponderent românească, ar putea fi transferată în timpul cel mai scurt lui George Dobrin, în calitate de prefect⁸¹⁸.

În câteva zile doar, vestea a circulat pe la toți factorii decizionali: Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, informat de Franchet d'Esperey, generalul Charles De Tournadre prin superiorul său din Budapesta, plus personalitățile lugojene, printre care George Oprescu, Valeriu Braniște, Ion Băltescu, George Dobrin. Scrisoarea lui George Oprescu către Valeriu Braniște ne face cunoscut faptul că au existat întrevederi și consultări între generalul francez și bănățeni pe tema instalării funcționarilor români: „*Astăzi am tratat cu comandantul francez chestiuni importante, cu un rezultat satisfăcător pentru noi*⁸¹⁹.” Reorganizarea administrativă a județului Lugoj a fost consfințită prin documentul din 13 mai, elaborat de generalul de Tournadre. Chiar dacă au fost luate în considerare din sugestiile bănățenilor, totuși numirea ca prefect a lui George Dobrin a fost declinată. Generalul francez a transmis, chiar superiorilor săi, sugestia ca instalarea unui astfel de personaj, cu un caracter atât de vulcanic, să fie cât mai mult întârziată⁸²⁰.

Amintitul document a fost împărțit pe două secțiuni: una referitoare la Arad și cealaltă luând în discuție Zona Franceză a Banatului. În prima parte s-a amintit de numirea comandantului Armatei franceze din Arad, în persoana locotenent-colonelului Défer. Acesta va fi subordonat al generalului de Tournadre, fiindu-i repartizat și comandamentul cercului Mureș, o zonă sensibilă, cu latente conflicte etnice. La dispoziția nou numitului comandant a fost pusă, nu fără dificultăți, o companie din Lugoj⁸²¹.

În privința Zonei de Ocupație Franceză din Banat se avea în vedere înlocuirea autorităților maghiare, procesul urmând a se desfășura treptat pentru a nu bulversa funcționarea serviciilor publice. Schimbările trebuiau operate la nivelul funcțiilor de vice-prefect, a șefilor de district, a secretarului general al prefecturii și al primăriilor Lugoj și Caransebeș, a șefilor de poliție, jandarmerie și vămi. Notarii români puteau fi instalați, dar

---

⁸¹⁷ *Ibidem.* „...d'autre part d'après renseignement roumains, administration zone française Banat serait actuellement confiée a fonctionnaires hongrois, alors que zone serbe serait administrée par Serbes. S'il est nécessaire maintenir grandes villes telles qu'Arad et Temesvar sous administration purement française avec organes actuels, administration des régions Lippa, Lugos, Resica-Banya pourrait être confiée à autorités locales indigènes sous contrôle français.”

⁸¹⁸ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 462.

⁸¹⁹ *Ibidem*, p. 463.

⁸²⁰ *Ibidem*.

⁸²¹ *Ibidem*, p. 69.

numai prin concurs, în timp ce personalul din justiție, finanțe, telegraf și căi ferate nu era atins de această prevedere. Legile maghiare erau menținute în continuare, ca și o parte a personalului de naționalitate maghiară, evreiască, germană sau sârbă, care prezentau garanții sau beneficiau de încredere din partea populației⁸²².

Fiind stabilite aceste principii, trupele franceze și-au început retragerea. În fiecare localitate au mai rămas mici unități care să asigure în numele Puterilor Aliate ordinea și o bună desfășurare a transferului conducerii administrative. Astfel generalul Ernest Pruneau, comandantul celei de a 17-a Divizii de Infanterie Colonială, va părăsi Timișoara, pentru a se instala la vest de Chichinda Mare, la Mocrin. În Orșova și Mehadia a fost menținut un batalion din Regimentul al 53-lea⁸²³. În urma transferării generalului de Tournadre la Arad, unitatea franceză din Lugoj a rămas sub tutela colonelului Béatrix, guvernator adjunct al Zonei de Ocupație Franceză din Banat⁸²⁴.

În această atmosferă a fost organizată la Lugoj pe 15 mai o adunare populară, desfășurarea fiind autorizată de locotenent-colonelul francez Vargoz. Aceasta a avut repercursiuni asupra participanților din Oravița pe care sârbii i-au molestat, fiind de asemenea înregistrate represalii de-a lungul întregii limite dintre zonele franceză și sârbă. Prin telegrama trimisă comandantului Armatei Franceze din Ungaria, generalul de Tournadre semnala aceste cazuri și faptul că sârbii devastau Timișoara, făcând dificilă aprovizionarea Lugojului⁸²⁵. Cele ce au urmat manifestării naționale românești de la Lugoj, au devenit și subiect de presă. *Le Gaulois* relatează, cu titlul „Les Roumains dans le Banat de Temesvar”, știri preluate din presa română. „*Presa din Transilvania semnalează cu indignare menținerea în continuare a unor metode teroriste față de populația română din Banatul de Timișoara. Situația românilor în partea ocupată de trupele sârbe lasă loc unor puternice neliniști*”⁸²⁶.

Într-un raport mai amplu al șefului de Stat Major al Armatei Franceze din Ungaria, Émile Dossé, redactat pentru generalul Franchet d'Esperey, erau prezentate dificultățile financiare cu care se confruntau autoritățile militare franceze din Zona de Ocupație, datorită faptului că sârbii au devastat trezoreriile publice, iar impozitele nu au mai fost plătite de patru ani. S-a concluzionat că „*ar fi de preferat ca administrarea Banatului să fie încredințată definitiv românilor...*”⁸²⁷. Dar directivele de la Paris erau în continuare restrictive, astfel că

---

⁸²² *Ibidem*.

⁸²³ Pompiliu CIOBANU, *op. cit.*, p. 65.

⁸²⁴ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 62, f. 23

⁸²⁵ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 471.

⁸²⁶ *Le Gaulois*, nr. 45.225 din 22 iunie 1919, p. 2. „*La presse de Transylvanie signale avec indignation les procédés terroristes existant encore contre la population roumaine du Banat de Temesvar. La situation des Roumains, dans la partie du Banat qu'occupent les troupes serbes, donne lieu à de vives inquiétudes.*”

⁸²⁷ *Ibidem*, p. 464.

print-o nouă telegramă a Ministerului de Război din 27 mai 1919 se cerea ca administrația și comandamentul zonei să rămână în continuare în mâinile autoritățile militare franceze⁸²⁸.

Independent de acestea, preluarea administrației de către autoritățile române avea să-și urmeze cursul său. Prilejul l-a constituit vizita familiei regale a României la Békéscsaba. În atmosfera entuziastă de acolo, generalul Prezan i-a înmânat lui George Dobrin telegrama comandantului Armatei Aliate din Orient ce confirma numirea sa ca prefect și cea a lui Ion Băltescu ca vice-prefect.

III. 3.3. Ipostaze ale unei relaționări franco-române dincolo de îndatoriri

Zvonurile colportate privind apropierea armatei române, a primilor vestitori ai redempțiunii regiunii bănățene cum erau numiți soldații români, au fost confirmate. Misiunea încredințată jandarmilor români era aceea de a activa pe lângă comandamentul francez din Lugoj pentru a asigura ordinea publică și paza orașului. Prin aceasta avea să fie înlăturată orice urmă de mefiență într-o evoluție favorabilă cauzei românești, bănățenii, scăpați de stigmatul persecuției, aveau să își câștige treptat drepturile legitime. În acest ton favorabil a dorit să se plaseze și știrea „Progression roumaine dans le Banat”, din ziarul parizian *Le Rappel*. „*Jurnalul Universul din București anunță că armatele române au primit ordinul de a avansa în provincia română din Banat, cu scopul de a realiza stipulațiile tratatului din 1916*⁸²⁹.”

Astfel vineri, 23 mai, la ora 15 și jumătate, gara din Lugoj a fost martora entuziasmului întâmpinării jandarmilor români veniți dinspre Deva. „*Am căpătat știre că la Lugoj va sosi un regiment (500) de jandarmi. Cu mic cu mare am fost la gară, corul greco-ortodox și toți fruntașii din Lugoj. Corul greco-catolic nu a putut să ieie parte, fiind dus cu mai mulți intelectuali și membri de „Casină română”, fiind dusă la Békéscsaba, întâmpinând Familia Regală*⁸³⁰.” În rândurile acestor noi sosiți lor se aflau, ca voluntari, și bănățeni din Bocșa, Coștei, Ghilad, Potoc⁸³¹. În fruntea lor se remarcă locotenentul Bojincă.

La coborârea din tren, protocolul a fost îndeplinit de căpitanul Târnovschi, ofițerul român de legătură pe lângă Comandamentul Francez din Lugoj, și de către ofițerul francez

⁸²⁸ SHAT, Vincennes – Série 4 N, cutia 40, dosar Front R.R. à Jassy, Georges Clemenceau către Generalul Franchet d'Esperey, telegrama nr. 5359 BS/3, 27 mai 1919, Paris.

⁸²⁹ *Le Rappel*, nr. 17.722 din 28 mai 1919, p. 2. „*Le journal Universul de Bucarest annonce que les armées roumaines ont reçu l'ordre d'avancer dans la province roumaine du Banat, afin de réaliser les stipulations du traité de 1916.*”

⁸³⁰ Filaret BARBU, *Jurnal de adolescent (1918-1919)*, manuscris.

⁸³¹ SJTAN, fond Aurel Cosma, dosar 156, f. 42.

Oddon⁸³². A avut apoi loc defilarea acestei unități, galvanizată de urările populației, până în fața primăriei. Acolo, în scenariul primirii s-au înscris discursurile oficialităților, la care se adaugă cel al colonelului francez Vargoz. Cronica întregii zile a fost publicată în ziarul *Banatul* din Lugoj, în numărul 20 din 25 mai 1919, cu titlul de *Jandarmii români în Lugoj*. „*D-sa personal – colonelul Vargoz – se va simți cel mai fericit, când se va putea întoarce în Franța lăsând locul armatei române, care luptând pentru cauza proprie a luptat și pentru cauza Franței*”⁸³³.

Apariția unității de jandarmi români a fost însoțită de o suită de alte momente, ce aduc prezenței acestora noi valențe pe lângă cea sărbătorească, respectiv: una filantropică și o alta culturală. În semn de prețuire și cu scopul de a facilita relaționarea cu noii veniți, seara, a fost pregătită o masă pentru ofițerii români. Aceștia, sensibilizați de soarta orfanilor rămași în comuna Vermeș de pe urma represalilor sârbești, au făcut donații, obținându-se o sumă de 1.200 coroane⁸³⁴.

Concomitent, au sosit și artiștii Teatrului Național din București în frunte cu Constantin Nottara. În programul vespéral al acelor zile a fost inclusă și o reprezentație a acestei instituții naționale⁸³⁵. Astfel pe lângă rostul paideic al teatrului, identificăm și intervenția venită din plan cultural pentru o integrare spațială în România Mare a Banatului. De asemenea, corpul ofițeresc francez a fost reprezentat la toate aceste manifestări.

La Lugoj, mult mai entuziastă a fost, primirea armatei române conduse de generalul Iancu Jiteanu ce a sosit pe 23 iulie 1919. Bineînțeles contextul era puțin diferit, armatele franceze erau în acel moment în retragere. „*N-am venit ca (sic!) cuceritori, n-am venit ca liberatori, - declara generalul român – am venit ca frați, care doresc să fie un trup, un suflet*”⁸³⁶. Memorabil pentru acest eveniment a rămas banchetul organizat în onoarea corpului ofițeresc. Cei invitați s-au întrecut în toasturi: George Bejan pentru Franța și armata sa, colonelul Béatrix în cinstea regelui Ferdinand, căpitanul Protopopescu pentru Banat și Franța⁸³⁷.

Întrucât prezența militarilor francezi în Banat era una temporară, aceștia au dorit să cunoască provincia și sub alte aspecte decât cele legate de îndatoririle lor, au urmărit să-i capteze ineditul. De cealaltă parte, bănățenii, fideli tradiției de ospitalitate și dornici în a achiziționa un capital de prestigiu, au fost deschiși oricăror relaționări cu francezii.

---

⁸³² *Ibidem*, f. 43.

⁸³³ *Ibidem*, f. 44.

⁸³⁴ *Ibidem*, f. 44.

⁸³⁵ *Idem*, dosar 62, f. 26.

⁸³⁶ *Ibidem*, f. 27.

⁸³⁷ Aurel TURCUȘ, Constantin C. GOMBOȘ, *Marea Unire reflectată în presa românească din Banat (1918-2002)*, Timișoara, 2003, pp. 63-64.

Însemnările și rapoartele ofițerilor români detașați pe lângă comandamentul francez au consemnat telegrafic și fărâme de cotidian. Îndatoririle profesionale îi puneau pe români și francezi în contact, îi determinau să relaționeze, să lege prietenii. Astfel generalul Pruneau și soția sa îi vor invita la masă pe maiorul Oancea și pe locotenentul Dumitriu, o serie de ofițeri francezi au fost oaspeți ai ceaiului organizat de doamnele timișorence, Adam și Monția⁸³⁸. În oferta culturală a orașului s-a înscris și programul propus pentru seara de 29 aprilie de Societatea Corală din Timișoara. Concertul românesc de la restaurantul Kronprintz i-a avut ca auditori pe generalul Pruneau, alături de ofițeri sârbi⁸³⁹.

Mijloacele de apreciere directă erau îngreunate datorită infirmităților lingvistice: cunoștințele rudimentare de limbă română ale francezilor, necunoașterea de către bănățenii simpli a limbii franceze. Dialogul real se putea realiza doar în prezența interpreților sau a intelectualilor cunoscători de limbă franceză.

Un rol de interpret și-a asumat și Camil Petrescu. Cooptat în echipa redacțională a ziarului *Banatul*, ocazie cu care și-a început și activitatea publicistică, scriitorul a rămas timp de trei luni în Lugoj. Bun cunoscător al limbii franceze, acesta a plecat cu noii săi prieteni în descoperirea satelor bănățene și a vieții ancestrale a plugarilor.

Este consemnată vizita în satul Silha, în apropierea Lugojului, în numărul 28 din 15 iunie 1919 al ziarului *Banatul*⁸⁴⁰. Sătenii au adoptat un limbaj alternativ, unul al cântecului în cor și al costumului popular, purtător de semne și simboluri, ca embleme ale societății în care trăiau. Suprapunerea graiului pe note muzicale și paleta de culori a portului și a steagurilor au creat o armonie ce a rispit tăcerea masivă, anonimă a țărănimii.

„E impresionantă pasiunea românilor, dar mai ales a bănățenilor, pentru muzică și am înțeles perfect – mărturisea Camil Petrescu – surprinderea ofițerului francez din localitate, căruia îi spusese, că noi românii n-avem încă un teatru de operă: « – Dar e posibil? Un popor atât de muzical? Pe noi ne-a uimit ce-am văzut aici, într-un teritoriu subjugat, într-un sat de provincie »⁸⁴¹.”

Glasul corurilor lugojene s-a făcut auzit și admirat cu ocazia vizitelor de rang înalt de pe parcursul lunii iunie. Reprezentațiile corale, atât de apreciate de francezi, s-au impus în protocolul de primire al oaspeților. Pe 19 iunie, în onoarea grupului de savanți care vizita Lugojul a fost suținut un concert în restaurantul Hotelului *Dacia*. Dintre auditori s-au distins

---

⁸³⁸ *Ibidem*, p. 19, 24.

⁸³⁹ *Ibidem*, p. 61.

⁸⁴⁰ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 156, f. 25.

⁸⁴¹ *Ibidem*.

Lucien Poincaré, fizician și rector al Academiei franceze, frate al președintelui Franței, și Charles Diehl, bizantinolog⁸⁴².

Oamenii de știință francezi vor tranzita și o serie de sate bănățene, lăsând băștinașilor cuvinte de încurajare și întărind promisiunile cercurilor politice. La adunarea organizată de Liga Bănățeană la Teregova, pe 22 iunie 1919, preotul Uzonescu din Domașnea, amintește de vizita domnului Poincaré din urmă cu câteva zile și de asigurările date privind susținerea cauzei bănățene de către Franța⁸⁴³.

O foarte mare importanță a fost acordată vizitei generalului Franchet d'Esperey din 27 iunie. În ciuda ploii torențiale din acea zi, lugojenii au venit să-și primească oaspetele. S-a particularizat aceeași stare de spirit entuziastă, plină de speranțe în soluționarea problemei Banatului conform așteptărilor românilor. Textul abundă în inserții laudative.

„Generalul Franchet d'Esperey, care după ce a zdrobit armata bulgară, a dat lovitura de grație armatei austro-ungare, a ținut să ne cunoască nevoile, durerile, nu numai din rapoarte, ci cu proprii săi ochi.

În zâmbetul luminos, în vorbele calde ale acestui mare soldat, bănățenii noștri au recunoscut numai decât sufletul incomparabil al Franței, care ne iubește și pe care nu piedici trecătoare o vor scoate din inimile noastre⁸⁴⁴.”

Din acest text se pot recupera o serie de semnificații. Remarcăm o idealizare a personajului, identificăm o metonimie la nivelul simțămintelor bănățenilor, un transfer al simpatiei lor pentru Franța, ca națiune, ca aliată, către o singură persoană. Și aceasta cu atât mai mult cu cât, generalul francez era, într-o bună măsură, responsabil pentru consecințele armistițiului de la Belgrad, iar deciziile lui în privința Banatului au fost, nu de puține ori, contradictorii și contrare aspirațiilor românilor.

Pe peronul gării, generalul Franchet d'Esperey a fost întâmpinat de sunetele Marseillaise-i, interpretată de corul dirijat de Ion Vidu, garda de onoare a jandarmilor români și a celor francezi, de colonelul Betrix împreună cu soția, maiorul Lavenne, toți ofițerii francezi, întreaga suflare lugojeană⁸⁴⁵. Oaspetele francez a fost foarte surprins de uniforma italiană a jandarmilor români, ce au dezertat din armata austro-ungară, pentru a intra apoi ca voluntari în armata aliată. De asemenea, a promis că va duce pe masa Conferinței de Pace textul argumentatului discurs al protopopului George Popovici. La fel a procedat și cu

---

⁸⁴² Constantin TUFAN STAN, *op. cit.*, p. 40.

⁸⁴³ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 156, f. 107.

⁸⁴⁴ *Ibidem*, f. 109.

⁸⁴⁵ *Ibidem*.

delegația refugiaților din teritoriul ocupat de armata sârbă, pe care o primise în biroul șefului de gară și căreia îi solicitase un raport⁸⁴⁶.

Luna iulie a adus o nouă dovadă de înfrățire. În sunete de marseieză, la lumina torțelor, sărbătoarea națională a Franței a devenit și o sărbătoare a românilor. Atmosferă festivă, arborare de drapel francez și românesc, discursuri și defilări, serenade, toate au fost consemnate de Avram Imbroane, în articolul *Quatorze juillet în Lugoj*, din ziarul *Banatul*, numărul 40, din 15 iulie 1919. „*Luarea Bastiliei a fost serbată de către garnizoana noastră cu un deosebit fast. Încă de ieri, 13 iulie, atât cazarma din strada Caransebeșului, cât și intrarea de la tabăra de lângă Dealul Viilor au fost împodobite de către soldații francezi cu verdeț și o mulțime de stegulețe, oferind, mai ales arcului artistic de la tabără, o priveliște pe cât de frumoasă, pe atât de impunătoare. Asemenea a fost împodobită și aripa prefecturii ce o deține comandamentul francez. La primărie a fost arborat de către autoritățile noastre, pe lângă drapelul românesc, și un drapel francez*”⁸⁴⁷.

Însă, cea mai evidentă mărturie a apropierii dintre bănățeni și francezi, este consemnarea lui Petre Râmneanțu din Gaiul Mic. Militarul amintit în acest text a făcut parte din unitatea franceză venită în Moravița la sfârșitul lunii iulie, în urma retragerii armatei sârbe. „*Am primit propunerea și duminică în 27 iulie, l-am și adus pe sergentul Charles Louis în familia noastră. Prezentându-l, taică-meu, în extaz de bucurie, l-a îmbrățișat ca pe un prieten din copilărie, iar maică-mea l-a tratat cu toate bunătățile casei așa cum știe ea să le pregătească. L-am adus în Gai în semn de recunoștință, dar și cu scopul ca prezența sa să demonstreze administrației comunei locale și jandarmeriei sârbești că nelegiuirile lor sunt pe sfârșite.*”⁸⁴⁸

S-a ajuns astfel la un mijloc de comunicare pur intuitiv, prin observarea atitudinilor, a gesturilor. Recunoștința transmisă este tot una metonimică, familia bănățeană îl vedea pentru prima dată pe ofițerul francez. Întâlnirea este o extensie simbolică a felului în care românii îi receptau pe francezi, a multitudinilor de legături afective create de pe urma războiului între oamenii simpli, ce au înfruntat suferințe și angoase similare. Caracterul relațiilor interpersonale stabilite între români și francezi este unul direct, nemijlocit, prin participarea afectivă a celor care interacționează și derularea lor în cadrul unor activități comune.

---

⁸⁴⁶ *Ibidem*, f. 110-112.

⁸⁴⁷ Dr. Avram IMBROANE, *Testament politic. Din publicistica unui liberal bănățean*, Timișoara, 2003, p. 123.

⁸⁴⁸ Valeriu LEU, Carmen ALBERT, *op. cit.*, p.342.

III. 3.4. Timișoara, ultimul bastion francez și Comisia de Evacuare a Banatului

În momentul vizitei generalului Franchet d'Esperey la Lugoj, pe 27 iunie trecuse deja o lună de când administrarea județului Caraș-Severin a fost încredințată lui George Dobrin. Ordinea fiind instituită, prezența autorităților militare franceze nu se mai justifica. Deși efectivele unităților franceze au fost micșorate, simpla lor prezență cenzura, limita exercițiul autorității prefectului român. Astfel, încă din 31 mai, George Dobrin considera că „... *trebuie tins într-acolo ca să scăpăm, și de piedica aceasta, spre a ne putea mișca liber*”⁸⁴⁹.

Treptat trupele franceze se repliau, aria în care își exercitau autoritatea suferea mereu modificări. Bănățenii continuau să revendice Banatul în granițele până la Dunăre. În această atmosferă a fost organizată la Lugoj, pe 10 iunie, o adunare populară, desfășurarea fiind autorizată de locotenent-colonelul francez Vargoz. Acesta, prezent la manifestare, propune ca doi copaci de pe Câmpia Libertății să fie marcați drept simboluri ale libertății, în numele cooperării franco-române⁸⁵⁰. În aceeași zi generalul de Tournadre a recalibrat planul de așezare a trupelor franceze în zonă⁸⁵¹.

Vestea mult așteptată de autoritățile lugojene, cea a retragerii trupelor franceze ce urmau să fie înlocuite cu cele române, a sosit în preajma zilei de 15 iulie. „*A sosit azi la comanda autorităților militare franceze din Lugoj o telegramă cifrată în care li se spune să grijească ca până în 20-lea l. c. să fie toți francezii de pe la noi concentrați în Timișoara*”⁸⁵². Urmarea telegramei menționate a reprezentat-o semnarea de către generalul Tournadre a actului *Aux termens des ordres reçus du Général Commandant en Chef*. Trupelor franceze le-a fost încredințată sarcina de a părăsi zona de ocupație din Banat, într-un interval cuprins între 16 și 22 iulie 1919⁸⁵³.

Aceste noi mișcări ale trupelor franceze aveau să aglomereze reședința Banatului, astfel că unitățile sârbe din oraș, înainte de a se suprapune în autoritate cu acestea nou venite, au demarat alte acțiuni de rechiziții. Biroul de presă român a trimis un comunicat („En Roumanie. Les Serbes vident le Banat”) redacțiilor ziarelor pariziene despre aceste abuzuri ale unei armate aliate într-un oraș ce avea să revină României prin decizia Consiliului celor Patru. „...*armata sârbă face pregătiri pentru a evacua capitala Banatului și regiunea învecinată. Tot mobilierul edificiilor publice, al școlilor, cât și materialul uzinelor sunt transportate în Serbia. Utilaje, bănci din școală, pianе sunt duse în masă. Sârbii declară că*

⁸⁴⁹ Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *Prezența militară...*, p. 393.

⁸⁵⁰ SJTAN, fond Aurel Cosma, dosar 156, f. 85.

⁸⁵¹ G. CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 466.

⁸⁵² Gheorghe IANCU, George CIPĂIANU, *Prezența militară...*, p. 393.

⁸⁵³ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 467.

*nu vor pleca decât după ce vor strânge toate recoltele și animalele din gospodării. Aceste moduri de evacuare provoacă protestele populației române și germane din regiune*⁸⁵⁴.”

În conformitate cu dispozițiile Conferinței de pace, prin Comisia Militară Interaliată din Budapesta, la 18 iulie 1919 a fost constituită Comisia de Evacuare a Banatului de către sârbi și preluarea teritoriului de către români⁸⁵⁵. Sediul comisiei a fost fixat la Timișoara, problemele evacuării urmând a fi discutate de cei trei membri: colonelul român Virgil Economu, colonelul sârb Velcović și un membru numit de comisia superioară a căilor ferate⁸⁵⁶.

Prin telegrama din 19 iulie 1919 trimisă de la Constantinopol, generalul Franchet d'Esperey informa Ministerul de război francez asupra datelor limită și a măsurilor luate privind transferarea Banatului autorităților române. Generalului de Tournadre i-a fost încredințată aducerea Batalionului colonial de infanterie de la Arad și supravegherea evacuării Lugojului de către trupele franceze până în 22 iulie. Teritoriul românesc al Banatului ce se afla încă sub ocupație sârbească urma să fie cedat francezilor în intervalul 22-31 iulie. Într-o etapă ulterioară, spațiul menționat avea să intre în posesia autorităților române⁸⁵⁷. Această soluție de conjunctură a fost luată pentru a evita posibilele incidente și stări conflictuale dintre sârbi și români.

După o săptămână petrecută la Lugoj, generalul de Tournadre s-a instalat începând din 18 iulie la Timișoara. Colonelul Béatrix, căruia îi fusese delegată autoritatea, a predat pe 23 iulie, la ora 12, comandamentul însoțit de arhive trupelor române⁸⁵⁸.

Respectând limitele temporale, ultimele detașamente franceze se retrag din Orșova pe 19 iulie, permițând intrarea trupelor române dinspre Turnu-Severin⁸⁵⁹. Pe 21 iulie, trupele franceze își fac intrarea în Bocșa Montană, în retragerea lor spre Timișoara⁸⁶⁰. O situație mai specială s-a înregistrat la Reșița, unde unitățile române sosite, începând cu 22 iulie într-o atmosferă marcată de frământări sociale, nu au avut parte de o primire entuziastă. Trupele

---

⁸⁵⁴ *La Croix*, nr. 11.115 din 16 iulie 1919, p. 2. „...l'armée serbe fait des préparatifs pour évacuer la capitale du Banat et la région environnante. Tout le mobilier des édifices publics, des écoles ainsi que le matériel des usines sont transportés en Serbie. Les machines, les bancs des écoles, les pianos sont emportés en masse. Les Serbes déclarent qu'ils ne partiront qu'après avoir enlevé toutes les récoltes et tout le bétail. Ces procédés d'évacuation provoquent les protestations de la population roumaine et allemande de la région.”

⁸⁵⁵ Colonel (r.) Alexandru OȘCA, *art. cit.*, p. 49.

⁸⁵⁶ Viorel SCRECIU, *art. cit.*, p. 379.

⁸⁵⁷ *Ibidem*.

⁸⁵⁸ George CIPĂIANU, Gheorghe IANCU, *Nouvelles contributions...*, p. 467.

⁸⁵⁹ SJTAN, fond *Aurel Cosma*, dosar 156, f. 116.

⁸⁶⁰ *Ibidem*, f. 126.

franceze și-au prelungit șederea cu încă două săptămâni, pentru a se asigura de menținerea ordinii⁸⁶¹.

Știrea retragerii trupelor sârbe din teritoriul bănățean atribuit României avea să fie publicat și în presa franceză. Conținutul articolului „Lundi la Roumanie occupera Temesvar” a fost transmis pe 28 iulie prin agenția de presă de la Belgrad, vorbindu-se de o nouă linie de demarcație în Banat. „*Trupele sârbe se retrag pe această nouă linie și vor evacua astfel părțile din Banat care ar trebui să aparțină României. Timișoara a fost evacuată de trupele sârbe pe 27 și 28 iulie, comandamentul orașului fiind remis trupelor franceze, iar atribuțiile civile autorităților române. Trupele române sunt așteptate să sosească până pe 4 august*”⁸⁶².

În Timișoara, de unde trupele sârbe se retrăgeau, pe 25 iulie Aurel Cosma a fost numit de Consiliul Dirigent prefect al orașului. Generalul de Tournadre a continuat să mențină o importantă autoritate. Dovadă sunt ordinele emise de acesta în perioada 31 iulie – 6 august. Ordinul Comandamentului teritorial al zonei de ocupație franceză din Banat din 31 iulie cuprindea instrucțiuni privind pătrunderea armatei române în Timișoara. Astfel trupelor de jandarmerie și poliție grănicerească li se permitea intrarea pe 2 august, iar celor regulate în ziua următoare. Colonelului Virgil Economu i-a revenit îndatorirea de a supraveghea respectarea liniei demarcaționale provizorii. Același document atestă o noua distribuire a trupelor franceze cu începere din 2 august⁸⁶³.

Entuziasta primire a armatei române de oficialitățile și locuitorii timișeni, în prezența generalului francez, a întrunit aceleași elemente scenografice: întâmpinarea cu pâine și sare la gară și/sau la intrarea în oraș; defilarea jandarmilor români pe străzi, îmbrăcați în petale de flori și în uralele mulțimii; trecerea pe sub poarta triumfală; tribuna pentru discursuri înălțată în fața bisericii; încingerea horei libertății și a unității în care se prind toți participanții; efectuarea Te-Deum-ului.

Documentele păstrate în fondul *Prefecturii Județului Timiș-Torontal* atestă existența unui dialog real între generalul de Tournadre și Aurel Cosma. Astfel generalul francez îl înștiințează pe prefectul Timișului de contractul „cărbune contra grâne”, încheiat între guvernul sârb și cel român, prin medierea locotenentului american Taylor, ca membru al Misiunii Internaționale a Aprovizionării. În același timp, acesta vine cu recomandarea ca

---

⁸⁶¹ Valeriu LEU, Carmen ALBERT, *op. cit.*, p.329.

⁸⁶² *La Croix*, nr 11.170 din 2 august 1919, p. 2. „*Les troupes serbes se retirent sur cette nouvelle ligne et évacueront par ce fait les parties du Banat devant appartenir à la Roumanie. Temesvar a été évacué par les troupes serbes le 27 juillet et le 28, le commandement de la ville a été remis aux troupes françaises et les pouvoirs civils aux autorités roumaines. Les troupes roumaines sont attendues pour le 4 août.*”

⁸⁶³ SJTAN, fond *Prefectura Județului Timiș-Torontal*, dosar 11/1919, f. 20.

termenii acordului să fie în continuare respectați⁸⁶⁴. Transportul pe Dunăre a fost deschis, din grija aceleiași misiuni americane, pentru ca șlepurile cu produse alimentare din Banat să poată urca spre Belgrad și Budapesta⁸⁶⁵. Cum era de așteptat dificultățile în relaționarea sârbo-română nu au lipsit, corespondentul de presă Begouen relatând un astfel de caz legat de convenția de aprovizionare, petrecut în a doua jumătate a lunii august. *„Suntem preocupați aici de modul în care românii, de ceva vreme, par să stârnească incidente, dintre care unele ar putea avea consecințe grave. În acest fel ei refuză să permită întoarcerea în Serbia a câtorva trenuri, care în urma unei convenții formale, au procurat cărbune din minele românești și au dus untură topită pentru aprovizionarea populației. Refuză, de asemenea, să restituie vapoarele sau alte materiale, pe care sârbii le lăsaseră în mod provizoriu la Baziaș în momentul evacuării și întârzie livrarea pieselor metalurgice destinate ridicării podului peste Sava, atât de necesar pentru stabilirea relațiilor dintre Belgrad și Europa.”*⁸⁶⁶

De partea cealaltă, prefectul Timișului, Aurel Cosma cere intervenția generalului francez și supravegherea de către acesta a anchetei cu privire la incidentul din Banloc, unde 50 de soldați și jandarmi sârbi au pătruns cu forța pe 1 august și au procedat la rechiziții de cereale⁸⁶⁷.

Activitatea generalului de Tournadre și orice competență atribuită misiunii militare franceze au luat sfârșit pe 12 august. Era prea devreme pentru bilanțuri. Deși problema frontierelor bănățene nu era clarificată, totuși o importantă parte a regiunii a fost preluată cu sprijinul real al armatei franceze și a misiunii sale de către administrația română.

Timp de câteva luni după această stabilizare pe noi limite vor mai avea loc diferite incidente, legate mai ales de depășiri ale liniei în unele sectoare românesc, sârbesc sau unguresc. Cele mai multe asemenea încălcări ale limitei demarcaționale s-au petrecut mai ales în perioada august-septembrie. *„Se transmite... că trupe sârbe au ocupat localitățile Doska, Mala, Sember și Sirigno în Banatul septentrional, această parte a Banatului fiind atribuită Regatului sârbilor, croaților și slovenilor conform liniei de demarcație”*⁸⁶⁸. Diferitele zvonuri

---

⁸⁶⁴ *Ibidem*, f. 19.

⁸⁶⁵ *La Croix*, nr. 11.176 din 9 august 1919, p. 2.

⁸⁶⁶ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 239 din 28 august 1919, p. 4. *„On est préoccupé ici de la façon d'agir des Roumains qui depuis quelques temps paraissent soulever des incidents dont quelques-uns pourraient avoir des graves conséquences. C'est ainsi qu'ils refusent de laisser rentrer en Serbie plusieurs trains qui, par suite d'une convention formelle, étaient allés chercher du charbon aux mines roumaines et porter du saindoux pour ravitailler la population. Ils refusent de rendre des bateaux ou autre matériel que les Serbes avaient laissé provisoirement à Bazias lors de l'évacuation et retardent la livraison de pièces métallurgiques destinées à la rédaction du pont de la Save, si nécessaire pour rétablir les relations entre Belgrade et l'Europe.”*

⁸⁶⁷ SJTAN, fond Prefectura Județului Timiș-Torontal, dosar 11/1919, f. 7.

⁸⁶⁸ *Le Gaulois*, nr. 45.287 din 23 august 1919, p. 2. *„On mande... que les troupes serbes ont occupé les localités de Doska Mala Sember et Sirigno, dans le Banat septentrional, cette partie du Banat ayant été attribuée au royaume des Serbes, Croates et Slovènes, après la ligne de démarcation.”*

legate de o retragere a armatelor române de pe teritoriul Ungariei prin Banat, legate de presiunile diplomatice ale românilor și sârbilor la Paris privind modificarea frontierei în favoarea unora sau altora, poate chiar realizarea principalei doleanțe a delegației române de la Conferința de Pace, cea a obținerii unui Banat întreg aveau să se resimtă într-un mod mai intens la nivel regional. Presa franceză readuce în discuție rezolvarea chestiunii bănățene prin organizarea unui referendum, a cărei solicitare este atribuită când guvernului de la Belgrad, când celui de la București⁸⁶⁹.

Știrea conflictului sârbo-român pare să fi făcut înconjurul lumii, astfel că *Le Gaulois* pune un mare semn de întrebare în fața informației pe care o redă din jurnalul american *The Chicago Tribune*. „Aproape în totalitate trupele române vor evacua repede Ungaria pentru a se năpusti asupra Banatului împotriva forțelor sârbe. Ostilitățile sunt pe cale de a fi declanșate, dacă nu s-a și întâmplat deja. În speranța de a-i împiedica pe români să atace sârbii, Cei Cinci au pus embargoul asupra tuturor armelor și munițiilor cu destinația România. În sfârșit amiralul Trowbridge, comandantul flotilei vaselor engleze de război de pe Dunăre, a capturat toate cuirasatele și ambarcațiunile înarmate cu tunuri ce navigau pe fluviu, indiferent de steag pentru a se pregăti de o acțiune navală împotriva românilor⁸⁷⁰.”

Toate aceste zvonuri din presă au fost dezmințite formal de Legația română de la Paris, fiind puse pe seama celor care-și doresc să înrăutățească relațiile dintre români și sârbi pe de o parte și Aliații pe de alta⁸⁷¹. Este remarcată cu deosebire atitudinea presei regionale din Banat care nu abordează astfel de știri alarmiste, menținând în continuare un climat de încredere în deciziile care veneau de la Paris. „În ciuda neliniștii resimțite, presa păstrează o atitudine demnă, rezervată și departe de a incita opinia publică, o temperează punându-și toată încrederea în deciziile Conferinței⁸⁷².”

---

⁸⁶⁹ *La Croix*, nr. 11.178 din 12 august 1919, p. 1.

⁸⁷⁰ *Le Gaulois*, 7 septembrie, 1919, p. 2. „La presque totalité des troupes roumaines évacuent rapidement la Hongrie pour se porter dans le Banat de Temesvar contre les forces serbes. Les hostilités seraient à la veille de commencer, si ce n'est déjà fait. Dans l'espoir d'empêcher les Roumains d'attaquer les Serbes, les Cinq auraient mis l'embargo sur toutes les armes et munitions destinées à la Roumanie. Enfin l'amiral anglais Trowbridge, commandant la flottille des destroyers anglais sur le Danube, aurait saisi tous les monitors et canonnières naviguant sur le fleuve, de quelque nationalité qu'ils soient et se disposeraient à une action navale contre les Roumains.”

⁸⁷¹ *Le Rappel*, nr 17.831 din 14 septembrie 1919, p. 2.

⁸⁷² *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 239 din 28 august 1919, p. 4. „Malgré l'inquiétude qu'on peu avoir, la presse garde une attitude digne réservée et, loin d'exciter l'opinion, la modère en mettant toute sa confiance dans les décisions de la Conférence.”

PARTEA A III-A

CAPITOLUL IV

1919, PENTRU BANAT – UN AN AL SOLUȚIILOR

IV.1. Deprecierea conflictului, spre un sfârșit al războiului

Într-un discurs rostit în fața Senatului, pe 17 septembrie 1918, președintele Consiliului de miniștri face un ultim apel la luptă („Allez enfants de la patrie!”). Contextul în care se realizează acest discurs de susținere a spiritului combativ francez este cel al înmulțirii cererilor de pace venite din partea Austriei și a semnelor de pe parcursul verii că forța Germaniei se clatină. *„Ce vrem noi, noi-înșine? Să luptăm, să luptăm încă și mai victorios și până în momentul în care dușmanul va înțelege că nu poate avea loc o tranzacție între drept și crimă. Am fi nedemni de marea noastră soartă ce ne este rezervată, dacă am sacrifica un popor, mic sau mare, în fața pretențiilor și înverșunării de dominație implacabilă, care se mai ascunde încă în umbra ultimelor minciuni ale barbariei*⁸⁷³.” Pe lângă încurajările înflăcărâte de rezistență pentru soldați, s-au strecurat și asigurări, date mai ales popoarelor mici, vizate și ele de eventuale promisiuni tentante din tabăra adversă, că Franța va continua să le ocrotească, nu va face niciun demers prin care să aducă atingere idealurilor lor, ci dimpotrivă se va opune cu vehemență oricărei încercări de restaurare a unei dominații străine. În căutarea unei astfel de garanții se afla și România: forțată să iasă din război⁸⁷⁴ și să încheie o pace separată cu Puterile centrale, era vulnerabilă și avea nevoie de protecția unuia din Aliați, se temea de restaurarea ordinii de dinainte de conflictul mondial, suferea din cauza instituirii dominației germane.

Practic se dădea un răspuns numeroaselor apeluri ale românilor din străinătate, întrucât cei rămași în țară nu avea resursele de a protesta: *„...în numele poporului român facem apel la guvernele aliate, rugându-le să susțină și să salveze România și dreptele ei*

---

⁸⁷³ Gustav PORDEA, *Cauza românească și Tratatul de la Trianon*, în *Europa și neamul românesc. Foaia mișcării române pentru unitatea Europei*, 1990, nr. 7-8 (217-218), p. 25; Discursul lui Georges Clemenceau, președintele Consiliului de Miniștri, în fața Senatului, 17 septembrie 1918, http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/guerre_14-18/clemenceau_17sept1918.asp, Consultat la: 13.05.2013. *„Que voulons-nous, nous-mêmes? Combattre, combattre, victorieusement encore et toujours jusqu'a l'heure ou l'ennemi comprendre qu'il n'y a plus de transaction possible entre le crime et le droit. Nous serions indignes du grand destin qui nous est échu si nous pouvions sacrifier quelque peuple petit ou grand aux appétits, aux rages de dominations implacable qui se cachet encore sous les derniers mensonges de la barbarie.”*

⁸⁷⁴ Planul de rezistență al armatei române « triungiul morții », conceput de generalul francez Berthelot și susținut de opoziția conservator-democrată, nu a fost agreat de Ion I.C. Brătianu.

revendicări⁸⁷⁵.” Anterior acestui memoriu „Proteste Românilor din Elveția împotriva așa-zisului tratat de la București din 1918” („Protestations des Roumains de Suisse contre le soi-disant traité de Bucarest de 1918”), semnat de Alexandru Sturdza, membrii coloniei române din Paris au reacționat la 23 mai 1918. Importanța acestui act de protest este pusă în evidență de Oreste Tafrali, în lucrarea cu caracter memorialistic și monografic, *Propaganda românească în străinătate*. A fost unul dintre cele trei alibiuri (neratificarea de către rege a tratatului de pace separată, reluarea luptei în noiembrie 1918) care au cântărit în reconsiderarea statutului capitulării României. „... *el a servit amicilor noștri francezi ca argument pentru a înlătura obiecțiunea Serbiei, ridicată în ajunul Congresului de Pace, ca noi să nu fim primiți la conferință ca unii ce n-am respectat articolul din tratat care ne obliga să nu încheiem pace separată*⁸⁷⁶.”

Pe parcursul verii, aceste voci protestatate și-au găsit ecoul în răspunsurile scrise sau verbale ale președintelui Statelor Unite, ale ambasadurilor statelor aliate de la Paris, ale celor două state care au cunoscut printre primele ocuparea (dar nu au capitulat) Belgia și Serbia⁸⁷⁷. Cu aceste reacții ale mediului diplomatic se lua act de acțiunile românilor din Franța, se exprima solidaritatea față de ei în momente de restriște, încurajându-i la rezistență, dar nu se făceau angajamente cu tentă politică, nu se promitea împlinirea revendicărilor în condițiile promise anterior păcii separate. Se crease un context politico-diplomatic nou, abandonarea luptei, fie ea și în condițiile cele mai grele, nu avea cum să nu atragă costuri suplimentare în relația cu Antanta.

Speranțele și așteptările tuturor românilor se îndreptau spre comunitățile de conaționali din capitalele Aliate, care trebuiau să se mobilizeze, să se reunească sub impulsul evenimentelor pentru a promova în continuare cauza românilor, aspirațiile lor naționale pe baza unor sacrificii militare și umane care nu trebuiau uitate. În parcursul de reafirmare ca individualitate a națiunii române se pot integra o serie de evenimente: participarea activă a delegaților români la Congresul naționalităților asuprite din Austro-Ungaria, ținut la Roma pe 8 aprilie 1918⁸⁷⁸; înființarea la Paris, pe 17/30 aprilie a Comitetului Național al Românilor din

---

⁸⁷⁵ Alexandre de STOURDZA, *Pays et peuples roumains*, Genève, 1918, p. 35. „...au nom du Peuple roumain que nous faisons appel aux gouvernements alliés, en les priant de soutenir et de sauver la Roumanie et ses justes revendications.”

⁸⁷⁶ Protestarea românilor contra tratatul de la București, doc. 38 în Luchian DEACONU, *Franța și România unite în comunitatea de sacrificiu în anii 1916-1918, Documente externe din arhivele : Consiliului Național al Unității Române de la Paris, redacției ziarului „La Roumanie”, coloniei române din Paris, vol I, 5 decembrie 1916-22 noiembrie 1918, Craiova, 2009, p. 230.*

⁸⁷⁷ Raportul ședinței coloniei române din 22 iunie 1918, doc. 56. *Ibidem*, p. 242.

⁸⁷⁸ Au reprezentat națiunea română senatorul Dimitrie Drăghicescu (în bordul congresului), doctorul Nicolae Lupu, Simion Mândrescu și profesorul George G. Mironescu. Constantin STAN, *Activitatea românilor aflați peste hotare, în timpul întreruperii operațiilor militare pe frontul românesc (noiembrie 1917-mai 1918)*, pp.

Transilvania și Bucovina, inițial sub conducerea lui Traian Vuia, ulterior preluată de savantul Ion Cantacuzino; opera lui Vasile Stoica de la Washington din 22 iulie/5 iulie concretizată în constituirea Ligii Sociale Române; eforturile lui Simion Mândrescu de a da formă și substanță în Italia unui Comitet de Acțiune al Românilor din Transilvania, Banat și Bucovina⁸⁷⁹.

Sever Bocu depune mărturie despre cum anume s-a procedat în cazul românilor în constituirea unui organism național care să-i reprezinte în străinătate în absența unui guvern român recunoscut de Marile Puteri Aliate și cu o țară ocupată. Rivalitățile politice păreau că s-au transferat de la București via Iași, direct la Paris. În ciuda existenței a numeroși exilați și refugiați, precum și a unei însemnate diaspore române în capitala franceză, tensiunile și orgolile au fost transferate în afara spațiului de manifestare. O astfel de conduită a fost prost receptată de mediul politico-diplomatic Aliat, în comparație cu ale altor naționalități. „*La Paris se aflau peste două mii de refugiați români: foști miniștri, profesori universitari, publiciști, advocați, ingineri etc. Aceștia trebuiau să fie acolo numai Români, din nenorocire ei și-au păstrat și acolo numai o armătură de partid, cu care se combăteau și anihilau reciproc. Aceste dispute în fața problemelor grave de la Conferință i-au descurajat până și pe prietenii noștri, francezi și englezi. Când am ajuns la Paris, o ceartă pentru vicepreședinți dura de câteva săptămâni și dădea în spectacol colonia românească*”⁸⁸⁰.

Totuși sosirea lui Take Ionescu la Paris, chiar dacă nu a liniștit spiritele, a antrenat măcar punerea bazelor Comitetului Național al Unității române. Decizia fusese luată încă din 31 august, în cadrul Adunării generale a Coloniei române din Paris, reunită pentru a aniversa doi ani de când România alesese alăturarea în războiul Aliat⁸⁸¹. În discursul pe care Paul Brătășanu îl rostește pe 6 septembrie, cu ocazia reuniunii românilor din Franța pentru formarea comitetului național, Banatul nu este ocolit, ci se regăsește alături de celelalte provincii românești. „*Națiunea română este astăzi în întregime înfrântă. Pentru că a dorit eliberarea provinciilor surori Transilvania, Banatul și Bucovina, România este redusă la sclavaj. Același jug pentru toți românii, de la Nistru până la Tisa. [...] Trebuie ca toată lumea să știe că, dacă România este silențioasă, nu e datorită aprobării tacite a ceea ce se întâmplă la ea acasă, ci pentru că vocea sa este sugrumată. Este o tăcere mormânt. Ne rămâne nouă să*

117-118, în Cornel GRAD, Viorel CIUBOTĂ, Satu Mare, Zalău, *op. cit.*, 1998; Dorel BUȘE, *Legiunea voluntarilor români din Italia, din Primul Război Mondial*, pp. 5-6, comunicare susținută în cadrul Sesiunii anuale a Oficiului Național pentru Cultul Eroilor, http://www.once.ro/sesiuni/sesiune_2007/1%20Legiunea.pdf, Consultat la: 18.04.2011.

⁸⁷⁹ *Istoria Românilor, De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord. Gheorghe PLATON, vol. VII, tom II, București, 2003, p. 452.

⁸⁸⁰ Sever BOCU, *op. cit.*, pp. 263-264; în Valeriu LEU, Nicolae BOCȘAN, *op. cit.*, p. 353.

⁸⁸¹ Proces verbal al Adunării generale a Coloniei române din Paris pentru constituirea Consiliului Național al Unității Române, 31 august 1918, Paris, doc. 107 în Luchian DEACONU, *op. cit.*, pp. 266-267.

*facem cunoscut adevărul. E de datoria noastră să arătăm că milioanele de morți, în numele idealului național, nu vor rămâne nerăzbunate. Cu sufletul, cu inima și cu toată ființa, poporul român a rămas cu fermitate fidel față de Aliați, de idealul său, de soarta sa. [...] Nimic nu poate fi mai legitimă decât aspirația constantă a provinciilor române spre unitate, spre o Românie mare*⁸⁸².” Dată fiind imposibilitatea statului român de a-și mai apăra idealul național, Brătășanu se adresează comunității din Paris mai ales, dar și din Franța, prin calitatea lui de vice-președinte al Coloniei române, cu rugămintea de a aduce dovezi de solidaritate Aliaților. Consecința acestei situații decurge din însăși dorința României de a nu-și abandona populațiile de aceeași limbă și sânge și de a le da șansa dezvoltării într-un stat național. Derularea nefericită a evenimentelor a făcut-o, ca în ciuda jertfelor, să fie nevoită să îndure ocupația germană, comunitatea de români emigrați sau refugiați fiind singura resursă prin care se mai speră la continuarea militării pentru cauza Transilvaniei, Banatului și Bucovinei.

Ioan Cantacuzino, făcând dovada unui bun orator, este cel care va puncta cel mai bine aspectele care fac necesară o coagulare a eforturilor românilor de a-și menține viu sentimentul național. *„În toiul necesităților politice și morale, dată fiind rapiditatea cu care par să se precipite evenimentele militare, vă rugăm să desemnați, pentru a reprezenta pe lângă guvernele aliante revendicările noastre seculare și cauza românismului de mâine, o delegație, care să fie expresia voinței dumneavoastră. La rândul ei, această delegație va elabora un plan de activitate națională, făcând apel la unirea tuturor românilor și la colaborarea lor*⁸⁸³.”

Se face astfel apel la conștiința românilor din Franța de a avea în vedere faptul că dreptul național este recunoscut numai dacă este bine apărat și reprezentat. Orice acțiune de protest sau orice chemare la solidarizare cu o cauză impune necesarmente un for prin care să se legitime.

Părintele Vasile Lucaciu, binecunoscutul militant național, în cadrul aceleiași reuniuni, cu experiența acumulată recent în misiunile diplomatice, solicită atenția tuturor la

---

⁸⁸² Discours de M. Paul Bratashano, 6 septembrie 1918, Paris, doc. 120, *ibidem*, pp. 276-278. *„La nation roumaine toute entière est aujourd’hui asservi. Pour avoir voulu délivrer les provinces sœurs de Transylvanie, du Banat et de Bucovine, la Roumanie est réduite à l’esclavage. Un même joug pour tous les Roumains, depuis le Dniestr jusqu’à la Tisza. [...] Il faut que tout le monde sache que, si la Roumanie est silencieuse, ce n’est pas par approbation tacite de ce qui se passe chez elle, mai bien parce que sa voix est étouffée. C’est le silence du cimetière. À nous de faire connaître la vérité. À nous de montrer que les millions de morts qu’a coûté l’idéal national à la Roumanie ne resteront pas sans être vengés. À nous de prouver que par le cœur, par l’âme, par tout son être, le peuple roumain est inébranlablement fidèle à ses Alliés, à son idéal, à sa destinée. [...] Rien de plus légitime que l’aspiration constante des provinces roumaines vers l’unité, vers une grande Roumanie.”*

⁸⁸³ Discours de M. le Dr. Cantacuzène, 6 septembrie 1918, Paris, doc. 122, *ibidem*, pp. 281-283. *„Forts de ces nécessités politiques et morales, vu la rapidité avec laquelle semblent se développer les événements militaires, nous vous prions de designer, pour représenter auprès des gouvernements alliés nos revendications séculaires et la cause du romanisme de demain, une délégation qui sera l’expression de votre volonté. À son tour, cette délégation va élaborer un plan d’activité nationale faisant appel à l’union de tous les Roumains et à leur collaboration.”*

agenda contemporană a prefacerilor. Românii trebuie să se dovedească a fi capabili de eforturi în vederea realizării unirii, coordonată printr-un program politic național. „*Organismul, consiliul național, delegația politică, într-un cuvânt, organismul pe care astăzi îl vom constitui, trebuie să reprezinte în ochii puterilor Aliate, nu doar programul nostru politic național, ci și unirea morală a tuturor românilor, decizia unanimă a românilor liberi de a se strădui cu toate forțele lor ca să realizeze unirea tuturor într-un singur stat*⁸⁸⁴.”

În spatele acestor chemări insistente și a dorinței de a organiza o reprezentare oficială se manifestau o serie de tensiuni politice între tabăra liberală și cea conservatoare-democrată. „...când războiul se apropia cu pași repezi de sfârșit și Națiunile își concentrău forțele în vederea marilor bătălii de la masa verde, în vederea culegerii fructului sacrificiilor și al victoriei, într-un timp când miniștri de externe Pichon și Balfour ne solicitau cu insistență să le dăm și noi românii – precum făcuseră sârbii, cehii, polonii, grecii, ungurii, din vreme – organul, Comitetul Național Român, care să reprezinte România, căci guvernul păcii de la București, guvernul Marghiloman, nu era socotit ca o expresie a României, iar în scânteia primelor anunțări ale Victoriei, toate Națiunile se pricepeau să-și anunțe aspirațiile! Numai noi nu le puteam anunța, ocupați deocamdată cu certurile dintre noi⁸⁸⁵.” De la hotărârea din 31 august, apoi adunarea generală din 6 septembrie cu avântatele discursuri, doar în 3 octombrie putem spune că avem și actul de constituire, dată la care a fost ales ca președinte Take Ionescu.

Printre membri semnatari ai statutelor Consiliului Național al Unității Române regăsim și trei bănațeni, având fiecare în dreptul numelui câte o mențiune: Traian Vuia (din Transilvania/doctor în drept la Universitatea din Budapesta), Sever Bocu (director al ziarului *Tribuna* din Transilvania) și Traian Lalescu (profesor la Universitatea din București)⁸⁸⁶. Aceștia aderă la proiectul unui comitet care să reprezinte națiunea română, dar datorită formării lor profesionale și a crezurilor lor politice, nu vor căuta audiența și se vor păstra la distanță de confruntările politice. Fiecare își va îndeplini misiunea delegată, mai ales în materie de propagandă, făcând cunoscută cauza Banatului prin activitatea publicistică și prin redactarea de broșuri.

---

⁸⁸⁴ Discours de R.P. Basile Lucaciu, 6 septembrie 1918, Paris, doc. 121, *ibidem*, pp. 278-281. „*L'organe, le conseil national, la délégation politique, en un mot l'organisme que nous nous allons constituer aujourd'hui, doit représenter aux yeux des puissances alliés, non seulement notre programme politique national, mais encore l'union morale de tous les Roumains, la décision unanime des Roumains libres de travailler de toutes leurs forces pour réaliser l'union de tous les Roumains en un seul État.*”

⁸⁸⁵ Sever BOCU, op. cit, 2005, p. 261; Valeriu LEU, Nicolae BOCȘAN, op. cit., pp. 351-352.

⁸⁸⁶ Lista personalităților române care au aderat la Moțiunea adoptată de Adunarea Generală a reprezentanților tuturor românilor de la 6 septembrie 1918, Paris, doc. 129, în Luchian DEACONU, op. cit., pp. 290-291; La proposition des membres du Conseil national, 3 octombrie 1918, Paris, doc. 150, pp. 304-305.

Pe 4 octombrie sunt trimise adrese oficiale către guvernul Franței, apoi pe 11 octombrie către ambasadele Marii Britanii, Italiei, Statelor Unite, Belgiei, Serbiei și Portugaliei la Paris prin care se solicita recunoașterea oficială a Consiliului Național al Unității Române, „*pentru ca să poată funcționa politic și în același timp să coordoneze rolul militar al iredențiștilor români în perfect acord cu al celorlalte naționalități oprimate ale Austro-Ungariei*”⁸⁸⁷.

După răspunsul favorabil al ministrului de externe francez, Stephen Pichon, care-și acordă întregul său sprijin, aflăm dintr-o notă a Foreign Office-lui (20 octombrie/2 noiembrie 1918) că se studia și la Londra acest aspect. Pe lângă regretabilele mesaje de denigrare a concurenței politice din țară, se făcea distincția între competența politică a guvernului provizoriu cehoslovac și cea de propagandă și de câștigare a adeziunilor la cauza românilor reclamată de Comitetul Național al Unității. „*Nu pretinde și nici nu poate pretinde recunoașterea ca guvern provizoriu, precum Consiliul Cehoslovac. Ceea ce dorește el este recunoașterea ca prim organism care a reușit să se formeze pentru a reprezenta aspirațiile întregii națiuni române*”⁸⁸⁸.

Scopul inițial propus avea să-și atingă ținta. Cu puțin înainte de armistițiul general, secretarul de stat american, Robert Lansing a trimis Consiliului Național al Unității Române de la Paris următorul mesaj de susținere⁸⁸⁹: „*Guvernul american are în grijă aspirațiile poporului român și simpatizează profund cu Dv., el nu va neglija de a uza de influența sa, pentru ca justele drepturi politice și teritoriale ale poporului român să fie salvardate*”⁸⁹⁰. Spre deosebire de celelalte note diplomatice, aceasta este una cu implicații politice. Statele Unite nu semnaseră tratatul din 1916, dar în mod formal promiteau susținerea lor în vederea realizării unității naționale. „*... dl Lansing, ministrul Afacerilor Străine al Statelor Unite, nu numai că a recunoscut constituirea organului nostru suprem național, dar i-a făcut o declarație, care va rămâne istorică. Prin ea Statele Unite recunoșteau dreptul națiunii noastre de a se uni sub același drapel și admiteau împărțirea Austro-Ungariei*”⁸⁹¹. Este

---

⁸⁸⁷ Adresse au gouvernement de la République Française, 4 octombrie 1918, Paris, în *ibidem*, doc. 155, pp. 307-309. „*pour qu'il puisse fonctionner politiquement et organiser en même temps le rôle militaire des irrédentistes roumains en parfaite entente avec les autres nationalités opprimées d'Autriche-Hongrie.*”

⁸⁸⁸ Notă a Foreign Office-ului cu privire la Consiliul Național al Unității Române și la necesitatea recunoașterii acestui organism, ca singurul care reprezintă națiunea română, 20 octombrie/2 noiembrie 1918, Londra, <http://www.cimec.ro/istorie/unire/ardeal.htm#Nota>, Consultat la 15.10.2012; doc. 387 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol II, pp. 1186-1187.

⁸⁸⁹ Nicolae DASCĂLU, *Propaganda externă a României Mari (1918-1940)*, Iași, 1998, p. 16.

⁸⁹⁰ Gustav PORDEA, *art. cit.*, p. 25.

⁸⁹¹ Oreste TAFRALI, *Propaganda românească în străinătate*, Craiova, 1920, apud Luchian DEACONU, *op. cit.*, vol. I, p. 294.

imaginea pe care o reține Oreste Tafrali despre statuarea unei dorințe românești de unitate primită de peste ocean pe pământ francez.

În același ton, asigurări vin și dinspre mediul neoficial britanic, din partea lordului Northcliff, proprietar al ziarului *The Times*, cel care publică un manifest la Paris. *„(Este necesar) a asigura tuturor popoarelor din Austro-Ungaria locul lor printre națiunile libere ale lumii și de a le da dreptul să se unească cu frații lor de dincolo de frontiere. Aceasta implică crearea statelor independente cehoslovac și iugoslav, reducerea Ungariei la limitele etnografice ale rasei maghiare, și unirea tuturor românilor cu actualul Regat al României*⁸⁹².”

Suntem de părere că acțiunile lui Take Ionescu de la începutul lunii noiembrie 1918 nu au fost independente de prefacerile de pe fronturi. Marea majoritate a armistițiilor fuseseră deja încheiate, iar România nu dădea semne vădite de revenire. Tratatul de reimplicare în război au fost rezultatul unei acțiuni secrete, din inițiativa lui Georges Clemenceau și cu participarea directă a lui Victor Antonescu⁸⁹³, fapt care nu îi era cunoscut președintelui Consiliului Național al Unității Române. Pe 4 noiembrie organismul național reprezentat prin persoana lui Take Ionescu și a celor doi vice-președinți, Vasile Lucaciu și Octavian Goga, lansează un apel către puterile Antantei pentru a fi recunoscut dreptul naționalității române din Imperiul austro-ungar de a se alătura României, alături de care să formeze un singur stat. Cererea a fost formulată în baza tratatului de alianță din 1916, ceea ce denotă că în ciuda criticilor orientate înspre persoana lui Ion I.C. Brătianu și a tacticii acestuia de menținere strictă în litera documentului respectiv, au fost vremuri în care chiar și opoziția politică a făcut apel la anterioarele garanții Aliate. Data aleasă pentru această acțiune nu este deloc aleatorie, cu o zi înainte Austro-Ungaria semnase armistițiul. În raport cu România care acceptase prematur depunerea armelor, Serbia avea un real avantaj, armata ei alături de cea Aliată eliberaseră Belgradul.

„Franța, Marea Britanie, Italia, în tratatul de alianță pe care l-au încheiat cu Regatul României, au recunoscut legitimitatea revendicărilor nației române, adică au recunoscut că locuitorii români din Ungaria și Bucovina cer să fie separați de Austro-Ungaria și să constituie cu românii din Regat o nouă Românie, care de la sine înțeles, va fi un stat întrutotul democratic, bazat pe o egalitate absolută pentru toate națiile și credințele, cu respectarea minorităților etnice pe care le-ar cuprinde, potrivit principiilor de înaltă justiție pentru care s-au luptat națiunile Antantei și marea democrație americană. Cu această

---

⁸⁹² Gustav PORDEA, *art. cit.*, p. 25.

⁸⁹³ I.G. DUCA, *op. cit.*, vol. IV, p. 164.

ocazie s-a întocmit o hartă care indică teritoriile Austriei și Ungariei considerate românești. Dacă asupra unor părți din acest teritoriu există pretenții din partea altor națiuni, care au luptat alături de Antantă, în privința Austriei și a maghiarilor aceste discuții nu ar avea nicio justificare⁸⁹⁴.” Intrigă ultima formulare legată de interesul pe care și alți Aliați regionali le-ar putea avea. La aceasta putem alătura ambiguitatea unor exprimări anterioare „Ungaria și Bucovina”, „teritoriile Austriei și Ungariei considerate românești”. Se poate intui atât prezența, cât și absența Banatului din această asociere. Insinuându-se într-un document oficial faptul că Serbia ar fi interesată de Banat, nu era decât o invitație la negocieri.

Președintele Consiliului Național al Unității Române se afla în acele zile la Londra. Încă din luna octombrie 1918, în cadrul unei întâlniri private dintre Take Ionescu și Nikola Pašić, aceștia au convenit asupra soluției de împărțire a Banatului. Atunci a fost stabilit doar principiul general al viitoarelor întâlniri și baza de discuții⁸⁹⁵. Motivația lui Take Ionescu era următoarea: „Acest diferend care există, pe care nu l-am creat eu, trebuie rezolvat înainte de a ști Sârbia cu siguranță că tratatul nostru este nul; înainte de a putea să fim noi obiect de compensație pentru rezolvarea diferendului sârbo-italian; înainte de deschiderea Conferinței, pentru a obține locul cu care să ne prezentăm uniți în toate celelalte chestiuni⁸⁹⁶.”

Pe 9 noiembrie 1918, în prezența a numeroși oameni politici și diplomați, Take Ionescu și Octavian Goga vor face angajamente politice privind acceptarea unei împărțiri a Banatului între România și Serbia. Au fost de față Nikola Pašić, geograful sârb Jovan Cvijić, istoricul și publicistul scoțian Robert W. Seton-Watson, expertul american Stefen Bonsal, deputatul francez Auguste Gauvan și nu în ultimul rând Sir Arthur Evans, în casa căruia a și avut loc întâlnirea⁸⁹⁷. Primul-ministru de atunci s-ar fi declarat favorabil raționamentului de a asigura Belgradul cu fâșie de teritoriu largă de până la 30 de kilometri, dar Take Ionescu lansează planul arbitrajului, cu justificarea de a nu fi stârnite tribulațiile poporului român și sârb, care nu înțeleg rațiunile politice înalte. Acceptul este dat, dar cu condiția ca

---

⁸⁹⁴ Conseil National de l'Unité Roumaine, 4 novembre 1918, Paris, doc. 390, în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol II, pp. 1190-1193. „La France, La Grande Bretagne et l'Italie dans le traité d'alliance qu'elle ont conclu avec le Royaume de Roumanie, ont reconnu la légitimité des revendications de la race roumaine, c'est-à-dire ont reconnu que les populations roumaines de Hongrie et de Bucovine demandent à être séparées de l'Autriche-Hongrie et à constituer avec les Roumains du Royaume une nouvelle Roumanie qui – il va sans dire – sera un État entièrement démocratique, avec une absolue égalité pour toutes les races et croyances, avec le respect de minorités ethniques qu'il pourrait contenir, selon les principes de haute justice pour lesquelles se sont battues les nations de l'Entente et la grande démocratie américaine. À cette occasion une carte a été dressée indiquant les territoires de l'Autriche et de Hongrie considérés comme roumains. Si sur des points de ce territoire, il y a des prétentions d'autres nations qui se sont battues à côté de l'Entente, vis-à-vis de l'Autriche et des Magyars ces discussions ne sauraient avoir aucune portée.”

⁸⁹⁵ Hugh SETON-WATSON, *A Private Anglo-Romanian Political Correspondance (R.W. Seton-Watson and V.V. Tilea 1919-1929)* în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”- Iași*, 1985, nr. 22, p. 119.

⁸⁹⁶ Viorel Virgil TILEA, *Acțiunea diplomatică a României, noiembrie 1919-martie 1920*, Sibiu, 1925, p. 141.

⁸⁹⁷ Hugh SETON-WATSON, *art.cit.*, p. 119.

angajamentul să fie făcut în numele țării, nu se doreau vorbe, ci fapte. „*Dacă România nu-ți primește politica, eu nu mai sunt legat*”⁸⁹⁸, avea să-i spună liderul sârb președintelui Comitetului Național al Unității Române, conștient că propunerea acestuia nu avea să fie primită în țară de Ion I.C. Brătianu, care va cere tot Banatul.

Înlănțuirea în decursul a doar două luni a armistițiilor care aveau să anunțe tot mai clar un sfârșit al războiului, respectiv capitularea Bulgariei⁸⁹⁹, a Turciei⁹⁰⁰, a Austro-Ungariei⁹⁰¹ și în final a Germaniei⁹⁰² a remobilizat compartimentele politice, militare și diplomatice ale românilor. Avansul Armatelor Aliate dinspre sudul Balcanilor spre Dunăre a deschis posibilitatea României de a se alătura pentru a doua oară taberei Antantei. Este ceea ce va fi subliniat cu deosebire în memoriul prezentat pe 8 decembrie 1918 lui Stephen Pichon, ministrul de externe francez, în dorința de a fi reiterată contribuția țării la război, dar mai ales de a fi repuse în discuție revendicările sale.

„În momentul când situația de forță majoră a fost depășită, România și-a reluat singură rolul său de aliată, pactul a reintrat în vigoare în mod automat, iar șeful noului guvern a pus armata română la dispoziția Puterilor Antantei. A treia zi, 11 noiembrie, Aliații, impunându-și condițiile de armistițiu Germaniei au obligat-o pe aceasta să declare nul Tratatul de la București”⁹⁰³.” Într-adevăr în documentul care consemna capitularea se stipula prin articolul XV că Germania renunța la tratatele de la Brest-Litovsk și de la București⁹⁰⁴, astfel că a fost înlăturat, cel puțin teoretic, obstacolul din calea îndeplinirii revendicărilor teritoriale ale României.

Printr-o puternică mobilizare a intelectualilor transilvăneni și a câtorva bănățeni, care în lunile octombrie-noiembrie, fără a aștepta finalul declarat al războiului, într-un gest de legitimitate și de transparență, s-au punctat toate etapele necesare ale realizării unirii: constituirea unui Comitet Național Central, declarația de autodeterminare a națiunii române citită de Alexandu Vaida Voevod în parlamentul de la Budapesta, angajarea de tratative cu guvernul ungar, alegerea de consilii care să emită actele credenționale pentru delegarea la

---

⁸⁹⁸ Viorel Virgil TILEA, *op. cit.*, p. 141.

⁸⁹⁹ Armistițiul de la Salonic, din 29 septembrie 1918.

⁹⁰⁰ Armistițiul de la Moudros, din 30 octombrie 1918

⁹⁰¹ Armistițiul de la Villa Giusti/Padova din 3 noiembrie 1918.

⁹⁰² Armistițiul de la Rethondes din 11 noiembrie 1918.

⁹⁰³ Alexandru Crețianu către Stephen Pichon, Aide-mémoire din 8 decembrie 1918, Paris, doc. 434 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol II, pp. 1260-1263. „*Au moment même où le cas de force majeure cessait, la Roumanie reprenait d'elle-même son rôle d'alliée, le pacte rentrait en vigueur automatiquement et le chef du nouveau gouvernement mettait l'armée roumaine à la disposition des Puissances de l'Entente. Le surlendemain, 11 Novembre, les Alliés en imposant leurs conditions d'armistice à l'Allemagne, forçait celle-ci à déclarer la nullité du traité de Bucarest.*”

⁹⁰⁴ Georges-Henri SOUTOU, *1918: la fin de la Première Guerre mondiale?*, în *Revue Historique des Armées*, 2008, nr. 251, <http://rha.revues.org/288>, Consultat la: 15.01.2012.

Alba Iulia, formarea de gărzi naționale care să asigure pacea la nivelul localităților, participarea la Marea Adunarea Națională și proclamarea alipirii Transilvaniei și a Banatului la România.

Toată nădejdea avea să fie pusă în Conferința de pace, care ar fi trebuit doar să consfințească ceea ce românii, singuri, au realizat (unirea), să aibă în vedere sacrificiile imense (participarea la război), să acorde limitele teritoriale promise (tratatul din 1916). În compendiul său de istorie a românilor, istoricul Seton-Watson avea să remarce faptul că România era în așteptarea verdictului final, că accepta tutela tribunalului de pace și că lua drept reper în organizarea noului stat întregit „cele 14 puncte”. *„Pentru înțelegerea spiritului epocii este foarte semnificativ faptul că Adunarea a recunoscut de bună voie dreptul Conferinței de Pace de a stabili « granițele definitive ale statului astfel constituit » și că s-a angajat să trateze minoritățile « în conformitate cu principiile enumerate de președintele Wilson »*⁹⁰⁵.”

În tot acest timp de prefaceri politice, Banatul trăia la nivel regional o situație de scurtcircuitare a ordinii, prin manifestările revoluționare și prin „instalarea” militară a Alianților de peste Dunăre, care avea să se reflecte mai ales după 1 decembrie 1918 și la nivel diplomatic. Unda de șoc a ocupației militare sârbe este cea care atrage toată atenția. Așa cum i-am putut urmări parcursul în partea a doua a acestei teze, multe dintre protestele sosite la București aveau să fie redirecționate spre Paris.

Colonelul Toma Dumitrescu, ofițer de legătură al Marelui Cartier General Român pe lângă Comandamentul Armatei din Orient, i se adresează lui Ion I.C. Brătianu, în baza calității de ministru al Afacerilor Străine avută de acesta cu o telegramă, în care îi rezumă situația din Banat din a doua decadă a lunii decembrie 1918. Flancate de o brigadă a unei divizii a cavaleriei franceze (sub comanda lui Juinot-Gambetta) în nord-vestul provinciei, trupele sârbe emit refuzul de a evacua Banatul (linia Lugoj-Caransebeș)⁹⁰⁶. Cel care a comunicat adoptarea acestei conduite de către Divizia de Morava, din cartierul general la Biserica Albă, este generalul Franchet d'Esperey. Acesta susține distant că cererea română de retragere a trupelor sârbe din Banat se suprapune pe refuzul sârbilor, fapt ce îl determină pe colonelul Dumitrescu să se teamă de o acțiune concertată din exterior. *„Am impresia că guvernul francez și Aliații amână decizia, ceea ce este contrar intereselor noastre*⁹⁰⁷.”

⁹⁰⁵ Robert William SETON-WATSON, *op. cit.*, p. 454.

⁹⁰⁶ Colonelul Toma Dumitrescu către Ion I.C. Brătianu, telegramă din 19 decembrie 1918, Salonic, în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, p. 36.

⁹⁰⁷ *Ibidem.* „J'ai l'impression que Gouvernement français et les Alliés ajournent la décision, ce qui est contraire à nos intérêts.”

Cu toate riscurile pe care le-ar presupune o astfel de decizie, militarul român propune evaluarea unei posibile intervenții armate în Banat, care să ia ca model operațiunile aliate de pe coasta dalmată. *„Dacă sârbii amână până la capăt evacuarea Banatului, ar fi necesară examinarea posibilității de a trimite trupe române în Banat pentru a ocupa regiunea alături de sârbi și francezi, așa cum s-a procedat deja la Spalato, Cattaro și Fiume, acolo unde sunt trupe italiene, franceze și americane”*⁹⁰⁸.

Prezentându-i-se în termeni atât de complicați situația din Banat, premierul Brătianu, deținând și responsabilitatea portofoliului Afacerilor Străine, îl înștiințează pe ministrul francez, contele de Saint Aulaire, asupra realităților din teritoriile ocupate. Pe lângă condamnarea actelor de violență, este redată și starea de spirit a populației, de revoltă împotriva sârbilor, deși în mod paradoxal aceștia se foloseau de calitatea de aliați. Este pusă în evidență pendularea între două poziții contrare: aliați și ocupanți, cu o serie de anomalii, determinate de caracterul arbitrar al gestionării unei provincii cu statul politic nedefinit. Sunt expuse și criticate pe rând: internările abuzive – cu nuanțe antinaționale, constrângerile exercitate asupra populației care se adăpostește în orașele învecinate Banatului, desființarea organizațiilor cu caracter național și cele de asigurare a ordinii. *„Armata sârbă din Banat a întemnițat la Belgrad sute de români din Banat. Orașul Arad este plin de refugiați pe care teroarea armatelor sârbe i-a alungat din Banat. Comandamentul sârb de la Timișoara a dizolvat Consiliul Național Român al districtului Timiș și toate gărzile naționale române. Poporul român este foarte pornit împotriva armatei sârbe, pe care a admirat-o și alături de care a suferit pe timpul cumplitelor încercări”*⁹⁰⁹.

În urma tuturor eforturilor depuse s-a obținut la 1 ianuarie 1919 recunoașterea de către Franța a statutului de stat Aliat, dar într-o clasare minimă, cu caracter secundar, ceea ce însemna că putea să-și expună doleanțele, putea să participe la unele lucrări ale Conferinței de Pace, dar doar pe bază de convocator⁹¹⁰. În astfel de condiții se puneau rezerve asupra

---

⁹⁰⁸ *Ibidem*, p. 37. *„Si les Serbes refusent jusqu'à la fin évacuation du Banat, il serait nécessaire envisager possibilité d'envoyer des troupes roumaines au Banat pour occupation de la région avec les Serbes et les Français, comme on a déjà fait à Spalato, Cattaro et Fiume où sont des troupes italiennes, françaises et américaines.”*

⁹⁰⁹ Ion I.C. Brătianu către Charles-Beupoil de Saint-Aulaire, telegrama nr. 12 din 22 decembrie 1918, București, doc. 52 în Dumitru PREDĂ *et alii*, *op. cit.*, p. 42. *„L'Armée serbe du Banat a interné à Belgrade des centaines de Roumains du Banat. La ville d'Arad est pleine de réfugiés que la terreur des armées serbes a chassé du Banat. Le commandement serbe de Timișoara a dissout le Conseil National Roumain du district de Timis et toutes les gardes nationales roumaines. Le peuple roumain est profondément intrigué contre l'armée serbe, qu'il a toujours admirée et avec laquelle il a souffert pendant les jours de cruelles épreuves.”*

⁹¹⁰ Flavius BONCEA, *Lupta lui Sever Bocu*, în *Sever BOCU, Lupta pentru Banat. Două discursuri*, cu un excurs istoric de Flaviu Boncea, o postfață de Daniel Vighi și memoriile lui Sever Bocu despre Conferința de Pace de la Paris, Timișoara, 2011, pp. 13-14, http://www.banaterra.eu/romana/biblioteca_banat/carti/bocu_sever/Lupta+pentru+Banat.pdf, Consultat la: 20.07.2012.

caracterului nepermanent al consultărilor delegației române (doar în anumite cazuri) și al comunicărilor.

Înainte de intrarea în război a României se punea problema eliberării Banatului de sub dominația austro-ungară pentru a putea fi integrat în teritoriul național românesc, după război provincia se va confrunta practic cu o altă ocupație, militară sârbească, în condițiile în care se proclamase ca reîntregită, împreună cu Transilvania, patriei naționale. Cu promisiunea unui partaj (sârbo-român), cu realitatea unei ocupații militare (sârbe), cu speranța unei provincii întregi (române), așa începe pentru Banat „pacea pariziană”.

IV. 2. Banatul *ad infinitum*

Desprinse din tabăra Aliată, cele două tinere state, Regatul României și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor devin concurente directe în cursa pentru obținerea Banatului. România făcuse primul pas în 1916, când reușise să statueze într-un act diplomatic internațional, tratatul cu Antanta pentru intrarea în război, obținerea integrală a provinciei. În toamna anului 1918 a fost rândul Serbiei să vină cu o replică. Aceasta, luând pulsul capitulărilor succesive ale Turciei, Bulgariei, Austriei și al iminentului sfârșit al războiului, dispunând de forțe armate revenite victorioase de pe frontul de la Salonic, pornește în „cucerirea” teritoriului bănățean vizat: partea vestică a provinciei. Ca și viziune, staful decizional de la Belgrad anticipează faptul că frontierele Banatului vor fi omologate și fixate în urma unor lungi dezbateri în cadrul anunțatei Conferințe de Pace. Ca și tactică se recurge la atacarea actului de revenicare al României, obținut în 1916, prin luarea efectivă în posesie a teritoriului (ocuparea Banatului de către armatele sârbe în prima parte a lunii noiembrie 1918 cu intenții mărturisite de asigurarea a păcii), folosită ca instrument convingător de contestare, la nivel internațional, și ca factor de presiune, la nivel regional. Odată lansată competiția directă era nevoie de intervenția unui arbitru, fapt deloc comod, dat fiind contextul de reșezare a întregii lumi de după război. Era nevoie de timp și de o atmosferă favorabilă, de constituirea unui organism avizat care să preia sarcina de mediere a celor două state și care să stabilească criteriile de delimitare și departajare. Frontiera Banatului devine o miză majoră pentru cele două state, recent devenite rivale⁹¹¹.

---

⁹¹¹ Emmanuel GONON, Frédéric LASSERRE, *Espaces et enjeux: méthodes d'une géopolitique critique*, Paris, 2001, p. 321.

IV.2.1. În miezul neliniștilor – Banatul *via* Paris

Principalul obstacol al României înainte de a se prezenta la Paris era acela al statutului său. Incertitudinea României se poate subsuma întrebării hamletiene: Era sau nu mai era Aliată? Pentru mediul politico-diplomatic de la București și din Paris luna decembrie a anului 1918 seamănă cu cea a unei agenții de presă, atât de intense erau schimburile de telegrame, toate având scopul de a reconsidera România ca revenită cu drepturi depline în tabăra Antantei.

Prin notificarea pe care o face Victor Antonescu, repus în funcția de ministru plenipotențiar în capitala franceză, a întâlnirii cu Stephen Pichon, ministrul francez al Afacerilor Străine se întrevăd semnele normalizării și ale risipirii pericolului. „*Franța abandonează atât de mult România, încât este decisă a-i susține toate revendicările*”⁹¹². Pacea separată de la București era o realitate, „*un obstacol cu motivații juridice și de formă*”⁹¹³, dar care s-ar putea depăși printr-o conduită ireproșabilă a României. Spre exemplu, un bun temei în acest sens l-ar putea reprezenta cooperarea armatei române cu cea a generalilor Franchet d’Esperey și Berthelot. Pentru a fi oferite dovezi de bună practică, Victor Antonescu transmite sfatul către Ion I.C. Brătianu de a se interveni pe lângă ambasadorii aliați la București pentru ca aceștia să întocmească o cerere formală la Paris, Londra și Roma privind acceptarea României ca și Aliat⁹¹⁴.

În foarte scurt timp au început să apară ecourile miniștrilor aliați de la București. În acest sens la legația română de la Paris a sosit o telegramă a ministrului britanic, Sir George Barclay, pentru a fi transmisă Ambasadei sale. Se exprima speranța că României îi va fi recunoscut statutul de Aliată și se cerea sondarea Ministerului de la Quai d’Orsay privind instrucțiunile pentru omologul său, contele de Saint-Aulaire în legătură cu adoptarea unei poziții privind calitatea acesteia la Conferința de Pace. O tratare neadecvată a Bucureștiului va înrăutăți situația din țară. „*...orice neajuns în legătură cu aceasta va spori în mod inevitabil dificultățile situației interne din România, care deja este îndeajuns de neliniștitoare*”⁹¹⁵.

Poziția Angliei avea să fie mai dură la adresa României, cu precădere în problema reclamatului statut de Aliată care avea să atragă după sine și reactivarea tratatului din 1916. În decembrie, lordul Balfour îl va instrui pe ministrul său la București asupra unor puncte legate

⁹¹² Victor Antonescu către Ion I.C. Brătianu, telegrama nr. 3 620 din 15 decembrie 1918, Paris, în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, p. 28. „*la France abandonne si peu la Roumanie, qu’elle est décidée à soutenir toutes ses revendications.*”

⁹¹³ *Ibidem.* „*un obstacle avec des motifs juridiques et de forme*”

⁹¹⁴ *Ibidem.*

⁹¹⁵ Delegația României la Congresul Păcii către Ambasada britanică, Paris, 25 decembrie 1918, doc. 477, în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol. III, p. 93.

de condițiile în care fostul Aliat va fi acceptat la Conferința de pace. Încheierea păcii separate nu avea să fie ignorată, pentru că a fost încălcat articolul al V-lea al tratatului din 1916, ceea ce retrogradează România în categoria țărilor Asociate. Pe lângă încrederea arătată lui Take Ionescu, preferat în a gestiona relațiile politice și diplomatice ale României la congresul care-și aștepta inaugurarea, ministrul de externe va face dovada asimilării lui Brătianu cu o imagine negativă, întreținută și de notele ambasadorului britanic de la Paris, ce făcea cronică luptelor politice ale comunității române. *„dacă guvernul român dorește să evite fricțiunile atât cu transilvănenii cât și cu iugoslavii, este nevoie de cea mai mare moderație și nu pot crede că ambițiile personale sau prestigiul domnului Brătianu constituie considerente cărora li s-ar putea permite să umbrească problemele care sunt puse în joc*⁹¹⁶.”

Bănățeanul Bocu intuise că așa se va întâmpla, că în ansamblu imaginea României va avea de suferit. I.G. Duca își va exprima la rândul lui regretul față de situația creată parțial și din vina lui Take Ionescu. *„Trebuia să-și dea seama că procedând astfel slăbește poziția României la Conferința păcii. [...] dacă ar fi fost sorți serioși de reușită în chestia Banatului, certurile noastre intestinale le-ar fi compromis cu desăvârșire*⁹¹⁷.”

Dacă asupra calității României de Aliată s-a putut reveni, asupra statului de egală cu cel al Marilor Puteri, menționat în tratatul din 1916 și dorit de Ion I.C. Brătianu, nu exista nici măcar o licărire de speranță. David Lloyd George, primul ministru al Angliei, va fi cel căruia România îi datora chiar o retrogradare a statutului, evaluat în funcție de interese și capacitatea militară⁹¹⁸. Victor Antonescu, reprezentantul legal al României la Paris, va susține la un moment dat că *„stabilirea unei distincții în favoarea Belgiei și a Serbiei [...] era de origine engleză.”*

Spre sfârșitul lunii decembrie Franța devenea tot mai ezitantă în a primi România așa cum promisese și tot mai evazivă în răspunsurile pe care le transmitea. În trasarea instrucțiunilor către miniștri de la Paris (Victor Antonescu) și Londra (Nicolae Mișu), pe fondul primirii veștilor îngrijorătoare (telegrama din Paris a lui Diamandi cu privire la ezitățile guvernului francez de a recunoaște României calitatea de Aliată) Ion I.C. Brătianu le transmite: *„Dacă Franța, cum a spus-o Pichon, voiește să ne asigure toate revendicările, singurul teren pe care poate acționa cu eficacitate este acela al tratatului de alianță. [...] În ce mă privește, dacă acest tratat ar fi nesocotit, n-aș putea lua răspunderea politicii*

---

⁹¹⁶ Anastasie IORDACHE, *Ion I.C. Brătianu*, p. 456; Foreign Office către George Barclay, telegrama din decembrie 1918, doc. 455 în ****, Desăvârșirea unității...*, vol. II, pp. 1310-1311.

⁹¹⁷ I.G. DUCA, *op. cit.*, vol. IV, p. 223.

⁹¹⁸ Valeriu Florin DOBRINESCU, *Relațiile româno-engleze, 1914-1933*, Iași, 1986, p. 40 *apud* Daniel BOROȘ, *Relațiile Marii Britanii cu România și Cehoslovacia în timpul Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920)*, în *Apulum*, 2002, tom 39, nr. 1, p. 565.

românești, care trebuie să se dezvolte în această parte a lumii în cel mai strâns acord cu Franța⁹¹⁹.” Într-adevăr aici era atinsă coarda sensibilă a Franței, întrucât viitorul influenței sale în această parte a Europei depindea de felul cum vor fi abordate problemele României, dar și ale statului iugoslav. Chestiunea Banatului nu era doar înscrisă în agenda de lucru a Quai d’Orsay-ului, ci reprezenta și o prioritate. Mărirea teritorială a Regatului sârbilor, croaților și slovenilor sau a României în detrimentul unuia sau a celorlalte însemna pierderea unui aliat sau chiar aruncarea în brațele Germaniei învinse și poate revanșardă. Un reprezentant al Angliei în capitala Franței, scriind guvernului său a făcut următoarea observație: „*Franța nu-și poate permite neglijarea sau îndepărtarea micilor țări europene; ea are vechi dușmani pe continent și are nevoie de prieteni loiali*”⁹²⁰.

Cu presimțirea că va intra în dezacord cu delegațiile Aliate, Brătianu îi face, înainte de a urca în tren, mărturisirea lui I.G. Duca: „*Să știi că voi lupta la Paris pentru aplicarea integrală a tratatului. Sunt aproape sigur că Aliații nu-mi vor da tot Banatul. Dar puțin îmi pasă, nu mă duc acolo pentru succese vremelnice, vreau, oricare ar fi hotărârile de azi, să mențin pentru viitor neștirbită, măcar pe cale de solemnă protestare, integralitatea drepturilor noastre etnice. Ceea ce a făcut tata cu Basarabia la Berlin, voi face eu acum la Paris cu revendicările noastre spre apus. Chiar dacă țara nu mă va înțelege și nu mă va aproba azi, am credința că odată va da dreptate atitudinii mele*”⁹²¹. Cu moștenirea modelului familial și cu gândul la posteritate, primul ministru român nu merge la Conferința de Pace pentru a accepta puținul sau prea multul teritoriu al Banatului, ci tot ceea ce i se promise în baza unui drept recunoscut de toți. Astfel neîncrederea în realizarea unei „păci juste”, alimentată de declarațiile contradictorii ale Aliaților, de interesele opuse ale Serbiei, de tratamentul pe care România se pregătea să-l înfrunte, de clasarea ei în categoria celor „asociate”⁹²² aveau să i se confirme lui Ion I.C. Brătianu la Paris.

Ca metodă de lucru, artizanii Conferinței de Pace își propuneau să respecte o serie de principii, pe care le anunțaseră anterior („cele 14 Puncte” ale lui Wilson, declarațiile oamenilor politici, ale diplomaților francezi și englezi legate de revenirea la pace) ca fiind directoare în stabilirea noii lumi de după război: garantarea dreptului popoarelor de a dispune

---

⁹¹⁹ Gheorghe I. BRĂTIANU, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, București, 2001, p. 28; Anastasie IORDACHE, *Ion I.C. Brătianu*, 2007, pp. 455-456.

⁹²⁰ *Documents on British foreign policy 1919-1939*, vol. IV, 1919, Londra, 1952, p. 511, apud Sofi ABDELA, *La Grande Roumanie: outil politique français (1919-1922)*, în *Le Panoptique*, mars 2008, <http://www.lepanoptique.com/sections/histoire/la-grande-roumanie-outil-politique-francais-1919-1922/>, Consultat la: 22.11.2012.

„*La France ne peut pas se permettre de négliger ou d’aliéner les petits pays européens; elle a d’anciens ennemis sur le continent et elle a besoin d’amis loyaux.*”

⁹²¹ I.G. DUCA, *Memorii. Războiul. Partea a II-a (1917-1919)*, vol. IV, București, 1994, pp. 190-191.

⁹²² Emilian BOLD, *Diplomația de conferințe*, Iași, 2011, p. 20.

de ele însele, dreptul tuturor statelor la un tratament egal, garanții care să împiedice revenirea unor viitoare conflicte⁹²³.

Delegația franceză era cea care s-a bucurat din partea României de cea mai mare atenție. Primele știri despre aceasta apar nu numai în presa centrală de la București, ci și în cea regională, din Banat⁹²⁴.

Delegației Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor i-au fost acreditați trei delegați plenipotențari: Nikola P. Pašić, liderul echipei, dr. Ante Trumbić, în calitate de ministru de externe, dr. Milenko Vesnić, reprezentantul statului iugoslav la Paris⁹²⁵.

La 4/17 ianuarie 1919 s-au format 58 de comisii, fiind vorba de proiectul lui Arthur Earle of Balfour, ministrul britanic al Afacerilor Străine. Rolul acestora era acela de coordonare a activității pentru examinarea diferitelor probleme, pentru soluționarea și reglementarea lor prin tratatele de pace. S-a convenit ca și puterile mici („asociate”/„cu interese limitate”) să participe cu membri delegați și experți în unele dintre aceste comisii, David George Lloyd fiind cel care aștepta să-i vadă pe toți puși la lucru⁹²⁶.

IV.2.2. Creditul unui Banat întreg respins la Belgrad

În drum spre Conferința de Pace, primul delegat al României hotărăște că ar fi potrivit să stabilească o serie de contacte în capitala statului vecin. În ajunul plecării sale primise o radiogramă de la Victor Antonescu, care foarte pe scurt transmite că în presa din Franța circulă știri preluate din surse ale ministerului de la Quai d’Orsay că în privința revendicării Banatului, România s-ar afla în conflict cu sârbii⁹²⁷. Despre această vizită și scopul său, generalul Berthelot, comandant al Armatei Dunării, trimite o telegramă cifrată Ministerului de Război francez: „...*Di Brătianu, Președintele Consiliului, va părăsi*

---

⁹²³ André TARDIEU, *La Paix*, Paris, 1921, p. 98. „*Fixation des frontières entre belligérants, États nouvellement formés et pays neutres, déterminées d’après:*

Le droit des peuples à disposer d’eux-mêmes.

Le droit des nations faibles ou fortes à une égalité de principe.

Le droit des minorités ethniques et religieuses.

Le droit à des garanties contre un retour offensif du militarisme (rectifications de frontières, neutralisation militaire de certaines zones, internationalisation de certaines voies de communications, liberté des mers etc...)”

⁹²⁴ Reprezentanții Franței la conferența de pace. „*Agenția Havas anunță: consiliul de miniștri și-a dat învoirea ca (sic!) Clemenceau, Pichon, Scholtz, Tardieu și (Jules n.n.) Cambon, fost ambasador în Berlin să fie trimiși la conferența de pace ca reprezentanții Franței. Dutasta, ambasadorul francez din Berna, va fi șeful biroului delegației franceze.*” în *Românul*, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, p. 7.

⁹²⁵ David Spector SHERMAN, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I.C. Brătianu*, Iași, 1995, p. 74.

⁹²⁶ André TARDIEU, *op. cit.*, p. 91; Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 545.

⁹²⁷ Victor Antonescu către Ion I.C. Brătianu, radiograma nr. 57 din 9 ianuarie 1919, doc. 96 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, pp. 81-82.

*Bucureștiul pe 10 ianuarie pentru Paris. El va trece prin Belgrad pentru a discuta despre Banat, (îndoielnic) să aplaneze dificultățile și să se ajungă pe cât posibil la o soluție amiabilă*⁹²⁸.”

În privința provinciei limitrofe, dorită de ambele regate, pozițiile politico-diplomatice erau opuse. Vizita la Belgrad a lui Ion I.C. Brătianu nu trebuie privită ca un prilej de ascuțire a săbiilor sau de căutare a dreptății, ci a fost mai degrabă o sondare a atitudinii sârbești față de revendicarea Banatului, o scrutare a limitei până la care vor fi împinse pretențiile de către rivala sa. Noile date urmau să-l orienteze pe șeful delegației române în privința abordării chestiunii teritoriale la Paris, acolo unde se aștepta din partea Conferinței de Pace că o va tranșa favorabil României.

Pe 13/26 ianuarie are loc o primă întâlnire, cea cu Alexandru I Karageorgević, regent al regelui Petru I. Brătianu i-a expus poziția oficială a României cu privire la Banat, poziție care ținea de respectarea și aplicarea tratatului din august 1916. Deși acesta oferea Banatul în întregime și o viitoare graniță dunăreană între cele două state, se speră ca litera tratatului să nu creeze dificultăți în relaționarea dintre cei doi vecini. *„Departement de a constitui pentru România un act inamical față de Serbia, [...] soluția îi era impusă de convingerea că Dunărea era singura graniță capabilă să evite, în viitor, procese între noi și sârbi, așa cum ele există, din nenorocire, în Dobrogea, între bulgari și țara noastră. Ar fi nenorocit să tranșăm, sub înrâurirea unor factori vremelnici, o chestiune care poate ușura sau compromite pentru totdeauna, dezvoltarea relațiilor între cele două popoare*⁹²⁹.” Lansată în discuțiile diplomatice din primăvara anului 1915, recunoscută în vara aceluiași an de către ministrul Afacerilor Străine, Sergei Sazonov, confirmată în cele din urmă în august 1916, limita naturală era frontiera dorită de guvernul de la București.

Sunt exprimate temeri pe de o parte (rațiuni de securitate pentru protejarea Belgradului, excluderea alegerii unei alte locații pentru capitală), angajamente pe de altă parte (respectarea drepturilor minorităților, demilitarizarea zonei din apropierea capitalei). În fața refuzului regentului sârb, premierul român lansează ideea unei linii de frontieră, care să treacă

---

⁹²⁸ SHAT, Vincennes – Série 6 N, cutia 217, dosar Berthelot – Armée du Danube, octobre 1918-mai 1919. Generalul Berthelot către Ministerul de Război, Paris, telegrama cifrată nr. 5115, 9 ianuarie 1919, via Salonic. *„...Monsieur Bratiano, Président du Conseil, quittera Bucarest le 10 janvier pour Paris. Il passera par Belgrade pour parler du Banat, et (douteux) aplanir les difficultés et trouver si possible solution amiable.”*

⁹²⁹ Notă de audiență a lui Ion I.C. Brătianu, președinte al Consiliului de miniștri și ministru al Afacerilor Străine al României, șeful delegației române la Conferința de pace de la Paris, la prințul regent Alexandru al Serbiei, f. nr., 31 decembrie 1918/13 ianuarie 1919, Belgrad, doc. 105 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, pp. 95-96. Gheorghe I. BRĂTIANU, *op. cit.*, p. 33. Vizita lui Ion I.C. Brătianu la Belgrad mai este tratată în Vasile DUDAȘ, *Spațiul bănățen...*, pp. 213-215; Anastasie IORDACHE, *Ion I.C. Brătianu*, 1994, pp. 459-460; Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 508; Dan LAZĂR, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic: relațiile politico-diplomatice, 1919-1929*, Iași, 2009, pp. 90-91.

la 10 km est de Belgrad și care să angajeze statul român să nu atace niciodată statul sârb.

Discuția de la Belgrad s-a încheiat fără ajungerea la un numitor comun, așa cum bine observă și ambasadorul francez Joseph de Fontenay, în telegrama pe care o trimite Quai d'Orsay-ului. „*Se pare că această luare de contact nu a dat rezultate. Totuși, nu a fost complet inutil faptul că cele două părți și-au făcut cunoscute punctele de vedere*”⁹³⁰.

De mai mare importanță, după părerea noastră, este primirea în audiență de către prințul Alexandru a corespondentului de presă al oficiului diplomatic *Le Temps*, Eugène Tavernier, căruia i se transmite informația căutării de soluții alternative în Banat, angajate din inițiativa unor oameni politici români, privind un compromis teritorial. Pentru a ieși din împesurarea insistenței lui Ion I.C. Brătianu, Alexandru I dezvăluie faptul că Anté Trumbić, din calitatea de nou ministru sârb al Afacerilor Străine, este mandatat să poarte discuții cu Take Ionescu pentru căutarea și găsirea unei frontiere acceptabile. Oferta venise încă din toamna anului 1918, când la Londra, premierului de atunci, Nikola Pašić, i se oferise compromisul divizării de către liderul recunoscut al exilului și diasporei românești. Această dezvăluire a prințului regent reprezintă o sursă oficială care eliberează în presa franceză o variantă a soluționării diferendului sârbo-român, înainte ca aceasta să facă obiectul unei analize în cadrul Conferinței de Pace. Jurnalistul francez este cel care îi va confirma acest aspect și lui Ion. I.C. Brătianu, așa cum reiese din radiotelegrama pe care o transmite la București din drumul său spre Paris⁹³¹.

Ion I.C. Brătianu telegrafiază la București, pe 14/27 ianuarie, despre situația constatată. Într-o singură frază comprimă cauza (acțiunea politico-diplomatică a lui Take Ionescu) și consecința (compromiterea poziției oficiale române) posibilității de a pierde lupta în privința obținerii integrale a provinciei. „*Take Ionescu a compromis grav interesele noastre în Banat.*” Sentimentului de dezamăgire, pe care-l resimțea în aceste condiții Brătianu, îi corespunde o descriere amplă în memoriile lui I.G. Duca. În același pasaj este pomenită rezerva premierului față de atitudinea lui Take Ionescu și despre calitatea formală pe care acesta din urmă și-a asumat-o, de renegociator al unei clauze a tratatului secret, fără ca măcar să fi fost semnatarul sau mandatarul actului. În mod sigur Brătianu privea cu scepticism atitudinea politică a liderului conservator-democrat, mai ales din noua sa funcție de președinte al Consiliului Național al Unității Române, ales la începutul lunii octombrie 1918. Temerea sa avea să fie probată odată cu instalarea în capitala franceză. „*Nici nu sosise bine la Paris și Brătianu putuse constata că lupta ce va avea de dat va fi o luptă disperată. Întrădevăr, la*

---

⁹³⁰ Dan LAZĂR, *op. cit.*, p. 90.

⁹³¹ Ion I.C. Brătianu către Mihail I. Pherekyde, radiotelegramă f. nr., 4/17 ianuarie 1919, Milano, doc. 112, în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, p. 103.

Belgrad, [...] (i s-a n.n.) destăinuit că Take Ionescu încheiase o înțelegere cu Nicola Pasici, înainte de armistițiu, prin care convenea la cedarea unei părți a Banatului și chiar la oarecare schimbări și compensații teritoriale înspre Bulgaria. Aceste angajamente fuseseră luate până și față de Balfour, participând la ele și Venizelos. Brătianu se temea de mult de atitudinea prea tranzanțională pe care a adoptat-o eventual Take Ionescu, dar nu credea să fi mers până la înțelegeri formale, pe care de altfel n-avea nicio calitate să le încheie – nefiind, ca Pasici, primul ministru al țării sale. El era deci revoltat și îndurerat de această atitudine a șefului conservatorilor democrați⁹³².”

Spre deosebire de tonurile dezamăgite și alarmiste transmise de Brătianu, sârbul Stojan Protić, recent devenit prim-ministru, comunica la Paris predecesorului său și prieten intim⁹³³, lider al delegației sârbe, Nikola Pašić, o notă de încredere, că problemele în revendicările provinciei bănățene nu ar putea avea parte de prea multe opreliști sau, am putea spune, chiar o atenționare asupra lipsei de disponibilitate a șefului guvernului român de a angaja tratative separate cu sârbii. „Despre Banat nu a amintit nimic direct, în tot timpul discuțiilor, și nici eu⁹³⁴.” Concluzia lui finală s-a datorat manierei în care Brătianu a abordat problemele de politică externă, concentrat discuția pe cea a relațiilor italo-sârbe și a tratatului de la Londra care purta semnătura Franței și a Marii Britanii. „... a amintit tratatul de la Londra asupra căruia s-a oprit mai îndelung și mi-a făcut impresia că pentru el a fost important să audă toate argumentele noastre referitoare la aceasta – din motivul, consider, de a afla astfel indirect punctul nostru de vedere în legătură cu tratatul secret al românilor cu Aliații noștri. I-am spus că acest tratat nu este valabil pentru noi și că... el nu există⁹³⁵.” Liderul politic sârb i-a oferit toate motivațiile unanim valabile pentru ambele tratate secrete, și cel al Italiei și cel al României: modificarea contextului politic internațional prin dezmembrarea Austro-Ungariei, anacronismul diplomației secrete, noile declarații și asumări ale Franței și Marii Britanii.

---

⁹³² I.G. DUCA, *op. cit.*, vol. IV, p. 219.

⁹³³ Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine (BDIC), Nanterre – Bureau d'étude de la presse étrangère, Balkans. Yougoslaves. 1918-1919, F delta 802, cutia 4.

⁹³⁴ Stojan Protić către Nikola Pašić, telegramă din ianuarie 1919, doc. 456 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol. II, p. 1314; Anastasie IORDACHE, *Ion I.C. Brătianu*, pp. 459-460.

⁹³⁵ *Ibidem*, pp. 1312-1313.

IV.3. Reprezentarea convențională a Banatului, Comité d'étude și Emmanuel de Martonne

Intensele discuții diplomatice, lansarea diferitelor propuneri în căutarea de soluții satisfăcătoare, numeroasele campanii de presă și publicarea de broșuri în interes propagandistic demonstrează faptul că nu a fost așteptat sfârșitul conflictului pentru a se contura soluțiile în privința păcii. În Franța, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii a fost transferată această responsabilitate unor organisme special create (departamentele unor ministere, subcomisiile parlamentare, grupurile de studiu sau de analiză ale unor societăți științifice). Am putea oferi cu titlul de exemplu pe cele mai reprezentative, ale căror activitate și proiecte s-au reflectat în mediul diplomatic al Conferinței de Pace: Comité d'études în Franța, Inquiry în SUA⁹³⁶.

Problema Banatului, a atribuirii sau a divizării sale, a intrat în atenția unor astfel de grupuri de studiu sau de analiză, încă din primăvara anului 1916, anterior încheierii tratatului de alianță dintre România și Cvadrupla Antantă. Din inițiativa Societății de Geografie Pariziene au fost constituite patru subcomisii, dintre care una axată pe problemele frontierelor din Europa („Europe moins le front occidental”). Inaugurându-și lucrările la 1 martie 1916 și avându-l printre cei opt specialiști pe Emmanuel de Martonne, această comisie are în vedere chestiunea Banatului doar în ipoteza în care Aliații ar obține victoria. Se urmărea determinarea soluțiilor prin care teritoriul austro-ungar ar putea fi redus sau a posibilităților de atribuire ale provinciei bănățene⁹³⁷. „Subcomisia a făcut tot posibilul pentru a înlesni cooptarea de membri și pentru a obține concursul unor persoane competente. Vor putea fi ascultați invitați care vor conferenția pe subiecte date, dar orice dezbateri va trebui să rămână confidențială, discuția nu va fi deschisă decât între membri grupului. [...] Dl Martonne va vorbi despre chestiunea română. [...] Dl Paul Labbé îl va sonda pe dl Cvijić despre chestiunea balcanică în ansamblul ei, pe dl Jakšić despre Banat, pe dl Hincović despre Dalmația și Croația, pe dl Eisenmann despre Ungaria. Dl Ernest Denis va fi rugat să-și expună ideile despre chestiuni sârbe și cehe⁹³⁸.”

---

⁹³⁶ Nicolas GINSBURGER, « La guerre, la plus terrible des érosions ». *Cultures de guerre et géographes universitaires Allemagne-France-Etats-Unis (1914-1920)*, thèse en histoire contemporaine présentée devant l'Université Paris Ouest Nanterre-La Défense, Paris, 2010, coordonatoare științifică prof. Annette BECKER, p. 663. Se constituie din inițiativa lui Robert Lansing, dar pe care colonelul House îl subordonează direct Casei Albe, îndepărtându-l de tutela mediului diplomatic.

⁹³⁷ *Ibidem*, p. 513.

⁹³⁸ *Ibidem*, p. 514. Se constituie din inițiativa lui Robert Lansing, dar pe care colonelul House îl subordonează direct Casei Albe, depărtându-l de tutela mediului diplomatic.

În privința strădaniilor depuse, André Tardieu ne oferă în cartea sa, *La Paix*, o hartă cu principalele repere ale studiului păcii. Oricât de bine ar fi fost organizate aceste organisme, ele ar fi avut anumite limite. Materialul documentar care era solicitat avea să fie folosit de o autoritate politică sau militară în scop orientativ, nu în sensul strict al propunerilor.

„Pacea a fost pregătită, din timpul războiului, în toată măsura în care ea putea fi. Dar chiar și această măsură avea limite, care nu sunt îngăduite a fi uitate. În Franța, studiul fusese început de diferite departamente ministeriale asupra clauzelor ce le interesau. Trei organisme generale de coordonare funcționaseră mai apoi. Primul, prezidat de marele istoric Ernest Lavisse și compus, sub numele de Comité d'études, din universitari și din savanți, prezentase memorii, bazate pe hărți și statistici, asupra tuturor chestiunilor teritoriale referitoare la Europa și Orientul apropiat. Datele acestor probleme, geografice, etnice, istorice și politice, se regăseau reunite și criticate într-o formă care este mândria științei franceze. [...] În sfârșit, din decembrie 1918 și până la sfârșitul lunii ianuarie 1919, fusesem însărcinat de dl Clemenceau să reunesc, în ședințe de revizuire, membri din Comité d'études și reprezentanții diverselor ministere pentru a stabili, asupra fiecărui punct, concluziile comune, al căror text stabilit în scris servise drept bază propunerilor franceze⁹³⁹.” Eforturile depuse în documentare și meritele de a fi întocmit o serie de rapoarte edificatoare asupra spațiilor studiate, chiar și cu micile lor imperfecțiuni, sunt laudabile.

În privința primului organism din enumerarea făcută de André Tardieu, Comité d'études, se cuvine punctarea câtorva aspecte legate de organizarea sa: s-a constituit la inițiativa lui Aristide Briand din calitate de președinte al Consiliului de miniștri, deputatul Charles Benoist a fost delegat cu misiunea constituirii acestui comitet, iar conducerea sa a fost asigurată de istoricul Ernest Lavisse, ca președinte, Paul Vidal de la Blanche, ca vice-președinte până în parilie 1918, iar Emmanuel de Martonne, ca secretar⁹⁴⁰. Preocupările responsabililor politici francezi par să fi fost puțin mai vechi, din 1916 pe vremea când, însuși președintele Raymond Poincaré i-ar fi lansat lui Charles Benoist propunerea de a cocheta cu

---

⁹³⁹ André TARDIEU, *op. cit.*, p. 95. „*La paix a été préparée, pendant la guerre, dans toute la mesure où elle pouvait l'être. Mais cette mesure même avait des limites, qu'il n'est pas permis d'oublier. En France, l'étude avait été commencée par les différents départements ministériels pour les clauses qui les intéressaient. Trois organes généraux de coordination avaient ensuite fonctionné. Le premier, présidé par le grand historien Ernest Lavisse et composé, sous le nom de Comité d'études, d'universitaires et de savants, avaient présenté des mémoires, appuyés de cartes et de statistiques, sur toutes les questions territoriales relatives à l'Europe et au proche Orient. Les données de ces problèmes, géographiques, ethniques, historiques et politiques, se trouvaient ainsi réunies et critiquées en une forme qui est l'honneur de la science française. [... le comité présidé par le sénateur Jean Morel]. Enfin, de décembre 1918 à la fin de janvier 1919, j'avais été chargé par M. Clemenceau de réunir, dans des séances de révision, les membres du Comité d'études et les représentants des divers ministères pour arrêter, sur chaque point, les conclusions communes, dont le texte établi par écrit servit de base aux propositions françaises.*”

⁹⁴⁰ Gilles PALSKY, *Emmanuel de Martonne et la cartographie ethnographique de l'Europe Centrale (1917-1920)*, în *Bulletin du Comité Français de Cartographie*, septembre/décembre 2001, n° 169/170, p. 76.

întreprinderea unui studiu al tuturor condițiilor de pace. Acesta ar fi trebuit realizat „după datele geografiei și ale lecțiilor de istorie”, constituind astfel „bazele unui viitor tratat de pace” în circumstanța fericită în care Franța ar fi victorioasă⁹⁴¹.

E necesar să remarcăm faptul că, deși se realiza în vreme de război, acest studiu al păcii s-a desfășurat în deplină liniște, fără ingerințe din exterior și fără presiuni politice sau militare⁹⁴². De asemenea, a fost eficient, fiind rezultatul unui munci în echipă și a unei colaborări între diverși specialiști, nu doar francezi, ci și de origine străină. La sfârșitul războiului s-a demarat, așa cum mărturisește André Tardieu, revizuirea acestor rapoarte și încercarea de armonizare cu cele ale organismelor similare, britanic și american. Odată inițiate tratativele de pace și făcute publice concluziile la care s-a ajuns, au început tensiunile și protestele celor vizați de aceste studii.

În privința muncii depuse în cadrul acestui organism putem remarca raportul întocmit de Emmanuel de Martonne asupra Banatului, prin faptul că a individualizat această provincie pe harta Europei Centrale și a făcut-o vizibilă. Principalul său crez a fost acela de a oferi „o imagine geografică de ansamblu.” („une image géographique d'ensemble”). În cartea de vizită a geografului francez regăsim faptul că a susținut în anul 1907 o teză de doctorat, având ca subiect geomorfologia munților din interiorul arcului Carpatic (Alpii Transilvaniei), că este bun vorbitor de limba română, specialist în problematica Europei Centrale și un exeget al geografiei spațiului românesc⁹⁴³. Încă din timpul războiului, dar mai ales în timpul negocierilor de pace a fost un consilier direct al lui André Tardieu și al președintelui Conferinței, Georges Clemenceau. A fost cooptat în diferite comisii speciale, ca expert în probleme teritoriale și frontaliere.

În anii premergători războiului a devenit tot mai preocupat de domeniul geografiei umane și de reprezentarea cartografică a diferitelor naționalități, în speță cele ale Europei Centrale și Balcanice. Astfel specialistul prevalează folosirea unei demonstrații vizuale, ilustrarea prin hașuri și tonuri colorate în degradeu, în detrimentul uneia numerice, a statisticii, pentru „a arăta de la prima privire regiunile omogene și caracterul regiunilor mixte”⁹⁴⁴.

---

⁹⁴¹ Georges SOUTOU, *La France et les Marches de l'Est (1914-1919)*, în *Revue historique*, 1978, nr. 4, p. 352. „d'après les données de la géographie et les leçons de l'histoire les bases du futur traité de paix... dans l'hypothèse d'une paix victorieuse.”

⁹⁴² Gilles PALSKY, *art. cit.*, p. 78.

⁹⁴³ *Ibidem*, p. 77.

⁹⁴⁴ *Ibidem*; Emmanuel de MARTONNE, *Essai de carte ethnographique des pays roumains*, în *Annales de Géographie*, 1920, tome 29, nr. 158, p. 87. „montre au premier coup d'œil les régions homogènes et les caractères des régions mixtes.”

Viziunea asupra spațiului este în acord cu interesele politice franceze, deși s-a bucurat de o totală libertate de acțiune în studiul său. Elevul și colaboratorul lui Emmanuel de Martonne, Georges Chabot, susține imparțialitatea proclamată de acesta, afirmând: „obiectivitatea sa totală, fără a ține cont de prietenii care-l legau de unul sau un alt popor”⁹⁴⁵.” Dacă s-ar căuta justificări în spatele fiecărei opinii sau al fiecărui enunț l-am putea suspecta pe de Martonne de părtinire atât față de români (biografia sa, faptul că era colaborator al publicației *La Transylvanie, organe des Roumains de Transylvanie et de Bucovine*, ziar de propagandă și popularizare a cauzei românești) sau față de sârbi (cooptarea în echipa sa a unor geografi sârbi).

În vederea constituirii unei documentații a păcii, cât mai solide din punct de vedere științific, specialistul francez întocmește o hartă etnografică a spațiului românesc, intitulată în mod sugestiv: *Répartitions des nationalités dans les pays où dominant les Roumains*. Din corespondența de la începutul lunii februarie 1918 dintre de Martonne și colegul său american, Isaiah Bowman, aflăm faptul că hărțile etnografice existente până atunci nu-l mulțumeau. Astfel că era „pe cale de a realiza, cu ajutorul câtorva elevi, o hartă etnografică la scara de 1:1.000.000 a tuturor provinciilor române și învecinate după o metodă nouă care dă ponderea și densitatea. S-ar putea să fie extinsă și mai departe. Ea trebui să cuprindă pentru moment: România, Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banatul până la Tisa, Serbia și nordul Bulgariei.”⁹⁴⁶ Documentul final avea să fie publicat în 1919, în *L’Atlas du Comité*, lucrare cu circuit închis.⁹⁴⁷ Dincolo de limitele care sunt luate în considerare, s-ar putea pune în evidență faptul deloc neglijabil al privilegierii naționalității românești, fiind marcată pe hartă cu roșu, în timp ce rușii, bulgarii, rutenii, iugoslavii sunt cu toții ascunși sub aceeași culoare.

Plecând de la concepția mentorului și socrului său, Paul Vidal de la Blanche, precursor al școlii franceze de geografie regională, pune accent pe echilibrul dintre pământ și oameni, locuitori. În acest sens, provincia Banat este constituită din două elemente complementare: muntele (locuit de români), câmpia (populată de sârbi, germani, maghiari). Zona montană și intracarpatică, prin excelență una rurală, cu excepția centrelor miniere, poate fi revendicată fără probleme de români, nu doar în baza proprietății asupra pământului, dar și

---

⁹⁴⁵ Gilles PALSKEY, *art. cit.*, p. 77. „son objectivité totale, sans tenir compte des amitiés qui le liaient à tel ou tel peuple.”

⁹⁴⁶ Nicolas GINSBURGER, *op. cit.* p. 672. „...mettre en train, avec l’aide de quelques élèves, une carte ethnographique à l’échelle de 1:1.000.000 de tous les pays roumains et avoisinants suivant une méthode nouvelle donnant le pourcentage et la densité. Peut-être sera-t-elle étendue plus loin. Elle doit comprendre pour le moment: Roumanie, Bessarabie, Bucovine, Transylvanie et Banat jusqu’à la Tisza, Serbie et Bulgarie du Nord.”

⁹⁴⁷ Gilles PALSKEY, *art. cit.*, pp. 78-80.

din rațiuni istorice, ale unei continuități neîntrerupte. Zona de câmpie, urbanizată, colonizată, cu o populație flotantă ce depinde de nevoia de forță de muncă a industriei și transporturilor, nu poate fi pretinsă în întregime de România. Asupra solicitării acesteia, extrem de amestecată din punct de vedere etnic, mult mai îndreptățită în pretenții ar fi Serbia și de ce nu chiar Ungaria, cel puțin pentru partea nord-vestică a provinciei.⁹⁴⁸

Pentru Emmanuel de Martonne, așa cum am putut vedea și din articolul său propagandistic publicat în 1915, („Les conditions d’une intervention roumaine”) esența spațiului românesc era conturată în jurul arcului carpatic. Miza lui ca și expert era aceea de a construi foarte bine această argumentație. Dacă în 1914 România era un stat incomplet, imperfect, în 1920, Emmanuel de Martonne avea să susțină că limitele sale au fost considerabil lărgite, extinse: *„regiunile naturale nu mai sunt mutilate de traseul frontierelor.”*⁹⁴⁹

Nu fără a le ignora sau a le exclude celălalte principii (istorice, economice, etnice, strategice etc), experții francezi, așa cum am putut identifica în practica lui Emmanuel de Martonne, au pus un accent foarte mare pe spațiu și pe considerentele regionale, populația fiind privită din această perspectivă.

Experții americani și britanici s-au orientat după o grilă, au avut o ierarhie a datelor diferită în funcție de care și-au construit reprezentarea asupra teritoriului provinciei bănățene. Fără să cunoască inițial foarte multe despre spațiul românesc (aveau specialiști pe Balcani și pe Europa Centrală, dar de fiecare dată acest spațiu le apărea la marginea interesului lor) experții americani încearcă să-și întregească perspectiva asupra ținutului prin apel la geografii și istoricii europeni. În acest context se integrează solicitarea lui Bowman făcută lui de Martonne, încă de la sfârșitul anului 1917 pentru întocmirea unei hărți cât mai complete a Carpaților septentrionali, însoțită de diagrame (reprezentări tridimensionale ale reliefului și subsolului) și de legende⁹⁵⁰.

Colaborarea în cadrul Inquiry cu Clive Day, specialist în istorie economică, a influențat concepția lui Isaiah Bowman, care va cântări pretențiile teritoriale în funcție de rațiuni determinate de dificultățile economice, dar cu o atenție sporită îndreptată și înspre minoritățile lingvistice⁹⁵¹. Prin filtrul critic al experților americani va fi trecut și principiul unității provinciei. *„Românii solicită întregul Banat din cauza pretenției sale indivizibilități: «*

---

⁹⁴⁸ *Ibidem*, p. 78.

⁹⁴⁹ Emmanuel de MARTONNE, *Essai de carte...*, p. 89. *„les régions naturelles ne sont plus mutilées par le tracé des frontières.”*

⁹⁵⁰ Nicolas GINSBURGER, *op. cit.*, p. 670.

⁹⁵¹ Andrew F. BURGHARDT, *The Bases of Territorial Claims*, în *Geographical Review*, 1973, april, tom. 63, nr. 2, p. 225.

*Banatul nu este un termen geografic, este o realitate, o regiune geografică reală și în același timp o provincie care formează astăzi, ca și de-a lungul timpului, un întreg complet și indivizibil. Căile de navigație care înconjoară Banatul din trei părți formează o frontieră naturală »*⁹⁵².” Din perspective americană, revendicarea unui teritoriu ține de rațiuni mult mai pragmatice decât cele invocate de sârbi sau români, cum ar fi vecinătatea sau imediata apropiere față de un spațiu deja controlat sau de existența unei anumite legături organice (lanțul Carpaților sau valea Dunării)⁹⁵³.

În privința Angliei și a pregătirii păcii, am putea spune că a avut două foruri, unul oficial, Secția istorică a Foreign Office, (The Historical Section of the Foreign Office) și un altul privat, revista *The New Europe*. Primul a fost constituit în primăvara anului 1917, atunci când a fost cooptat profesorul George Walter Prothero pentru a deveni coordonator al unui serial de lucrări documentate care să fie pentru uzul diplomaților⁹⁵⁴. Specificații cu privire la Banat vor apărea în lucrarea *Transylvania and the Banat*, din perspectiva ariei largi a provinciilor rezultate în urma dezintegrării Imperiului austro-ungar⁹⁵⁵.

Publicația sârbă de factură franceză, *La Serbie*, publică în vara anului 1917 o recenzie a unui articol apărut în *The New Europe* asupra modului în care ar putea fi reglate chestiunile balcanice la sfârșitul războiului. Se pune un accent deosebit asupra perspectivei pe care această importantă revistă de studii politice o are în privința Banatului. Se consideră că este necesară o implicare a Puterilor Aliate care să intervină la momentul oportun în vederea redistribuirii către Serbia a unor părți ale provinciei bănățene, respectându-se criteriile etnice. „*I se alocă o bună parte (din acest articol n.n.) problemei iugoslave, care este tratată într-o logică impecabilă. Trebuie remarcat că autorul se oprește cu deosebire asupra Serbiei, insistând asupra rolului și a importanței sale în soluția integrală a chestiunii sârbo-croato-slovene. În această ordine de idei, autorul reamintește puterilor aliante că nu vor putea admite, ca în momentul realizării unității naționale române, să-i fie atribuite României*

---

⁹⁵² Norman HILL, *Claims to Territory in International Law and Relations*, London, New York, Toronto, 1945, p. 79 apud Andrew F. BURGHARDT, art. cit., p. 236. „*The Rumanians claimed the entire Banat because of its supposed indivisibility: « The Banat is not a geographical term, it is a reality, a real geographical region and also a real province forming at the present day, as it has throughout the ages, a complete and indivisible whole. The waterways which surrounds the Banat on three sides from a natural frontier ».*”

⁹⁵³ *Ibidem*, p. 235.

⁹⁵⁴ Constantin ARDELEANU, *Transylvania and the Banat at the End of World War I – The Handbook of the Historical Department of the Foreign Office (1919)*, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați, Istorie*, 2011, tom 10, p. 55, <http://www.istorie.ugal.ro/anale/10/1006%20ARDELEANU.pdf>, Consultat la: 24.11.2012.

⁹⁵⁵ *Ibidem*, p. 56.

*districtele din Banat și din câmpia ungară centrală, în care populația română lipsește aproape cu desăvârșire sau se găsește într-o minoritate importantă*⁹⁵⁶.”

Diplomaților și oamenilor politici francezi li s-a pus la dispoziție de către Comité d'études rapoarte de sinteză, având anexate diferite hărți istorice, economice, întocmite pe criterii religioase, etnice. Chestiunile frontaliere puteau fi studiate astfel în funcție de toate aspectele. Toate diferendele teritoriale au putut fi analizate cu mai multe instrumente decât hărțile generale sau topografice.

Atunci când, în timpul dezbaterilor, se instala confuzia sau se intuia faptul că argumentele invocate nu erau suficiente, se apela la hărți. Stenogramele Comisiei pentru afacerile române și iugoslave, un organism creat de Consiliul suprem, înregistrează această practică: invitația lansată de un expert sau membru al organismului internațional în cauză de a fi studiată harta. Din consemnarea memorialistică a lui Isaiah Bowman, liderul experților geografi americani, putem desprinde importanța recursului la hartă ca argument suplimentar și complementar. De asemenea, în multe situații aceste documente au fost privite cu rezervă, fiind intuite posibile „defecte”, strecurate intenționat pentru a se obține câștig de cauză în problemele litigioase. *„Fiecare din naționalitățile Europei Centrale aducea o grămadă de statistici și de hărți geografice falsificate. Când statisticile eșuau, erau scoase hărțile colorate. Un volum gros și nu ar fi suficient pentru a analiza diferitele tipuri de hărți denaturate pe care războiul și conferința le-au creat. Un nou instrument politic, limbajul hărților a fost inventat. Asemuită ca valoare cu un afiș frumos, harta primea o formă respectabilă și autentică. O hartă bine întemeiată era ca și un colac de salvare pentru un mare număr de argumente foarte slabe sau contracarate. Folosirea acestui procedeu a atins apogeul cu deosebire în Balcani*⁹⁵⁷.”

---

⁹⁵⁶ *Un reproche injustifié*, în *La Serbie*, nr. din 19 august 1917, apud ***, *La Serbie et l'Europe (1914-1918)*, exposé de la politique serbe par des publicistes serbes, Genève, Bâle, Lyon, 1919, pp. 65-66. „Une large part y est faite au problème yougoslave, qui est traité avec une logique impeccable. Il est à remarquer surtout que l'auteur s'arrête plus particulièrement à la Serbie, insistant sur son rôle et l'importance de la solution intégrale de la question serbo-croato-slovène. Dans cet ordre d'idées, l'auteur rappelle que les puissances alliées ne pourront pas admettre, lors de la réalisation de l'unité nationale roumaine, que soient attribués à la Roumanie les districts du Banat et de la plaine hongroise centrale, dans lesquels la population roumaine manque totalement, ou se trouve dans une minorité notable.”

⁹⁵⁷ Gilles PALSKEY, *art. cit.*, p. 80. Este citat, de către autor acestui studiu, volumul de mărturii redactat de Charles SEYMOUR, *Ce qui se passa réellement à Paris en 1918-1919*, Paris, Payot, 1923, în care Isaiah BOWMAN vorbește despre calitatea sa de expert și rolul său în hotărârea sorții Constantinopolului și a Balcanilor. (Constantinople et les Balkans, pp. 118-144.) „Chacune des nationalités de l'Europe Centrale apportait une cargaison de statistiques et des cartes géographiques truquées. Quand les statistiques échouaient, on sortait les cartes en couleur. Un gros volume ne suffisait pas à analyser les différents types de cartes maquillées que la guerre et la conférence de la paix firent naître. Un nouvel instrument politique, le langage des cartes, avait été inventé. Une carte valait autant qu'une belle affiche, mais n'étant qu'une carte, elle prenait une apparence respectable et authentique. Une carte bien préparée était une ceinture de sauvetage pour maint argument défailant et coulant à pic. C'est surtout dans les Balkans que l'usage de ce procédé atteignit son apogée.”

Pozițiile opozitive românești și sârbești s-au oglindit și la nivelul hărților. Caius Brediceanu, fruntașul bănățean și membru al delegației României, a realizat o hartă mai complexă a Banatului, cu reprezentări convenționale din punct de vedere etnografic, statistic și al căilor de comunicații. Pe lângă scopul științific declarat al acestui document, de circulație în cercurile diplomatice ale conferinței, harta a fost transmisă atât agențiilor de presă, cât și marilor cotidiene pentru a face propagandă unui Banat românesc. În acest sens, istoricul Mihai Racovițan o catalochează ca fiind „o hartă de corespondență dublă”⁹⁵⁸

Jovan Cvijić: *„Cvijić era prea bine informat în toate aceste chestiuni politice și etnografie pentru ca depozitia sa să nu aibă o greutate mare atunci când a fost vorba de formarea de noi state și de fixarea limitelor acestora. A fost pentru guvernul său, pentru toți cei care nu au avut în preocupările lor altă grijă decât cea a echității și a adevărului științific, un sfetnic ascultat mereu, iar uneori chiar un arbitru”*⁹⁵⁹. Calitatea sa științifică îl va face să obțină foarte mult credit din partea membrilor comisiilor teritoriale, care nu de puține ori vor apela la sfatul său înainte de a contura limitele unei frontiere din spațiul Europei Centrale și balcanice⁹⁶⁰.

Această referire comparativă la folosirea hărților ca instrumente complementare în argumentarea solicitării de teritorii ne poate fi de folos și în identificarea principiilor selective care au stat la baza fiecărei delegații.

Chiar dacă, așa cum vom putea constata din grila de înțelegere pe care o vom aplica dezbaterilor din Comisia teritorială și din desfacerea sumei evenimentelor diplomatice din perioada anului 1919, au existat diferențe de abordare ale graniței bănățene, totuși acestea vor ajunge să se armonizeze într-o găsimă a unei soluții comune. Aparent variantele de delimitare franceză, engleză, americană sau italiană se vor diferenția puțin, prin câțiva kilometri, însă la nivel regional aceste trasări se vor dovedi foarte mari, iar nemulțumirile și protestele românilor și sârbilor vor amâna pentru mai mult luarea unei decizii. Metoda de lucru dezvoltată de André Tardieu face dovada unui demers preexistent de armonizare a propunerilor experților. *„Pe de altă parte, în luna octombrie a anului anterior (1918 n.n.), cu cinci săptămâni înainte de armistițiu, îl chemasem din Statele Unite pe dl profesor de*

---

⁹⁵⁸ Mihai RACOVIȚAN, *Alexandru Vaida Voevod și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, teză în istorie susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, Cluj-Napoca, 1996, coordonator științific Vasile VESA, p. 97.

⁹⁵⁹ Lucien GALLOIS, *Nécrologie – Jovan Cvijić*, în *Annales de Géographie*, 1927, tome 36, nr. 200, p. 182; Nicolas GINSBURGER, *op. cit.*, p. 696. *„Cvijić était trop bien informé de toutes ces questions politiques et ethnographiques pour que son témoignage n'ait pas été d'un grand poids lorsqu'il s'est agi de constituer de nouveaux États et d'en fixer les limites. Il a été pour son gouvernement, pour tous ceux qui n'ont apporté dans ces préoccupations d'autre souci que celui de l'équité et de la vérité scientifique, un conseiller toujours écouté et parfois un arbitre.”*

⁹⁶⁰ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 553.

*Martonne, secretar al Comité d'études, care confruntase documentele noastre pregătitoare cu cele ale Inquiry și realizase, pentru un număr dintre ele, un desăvârșit acord*⁹⁶¹.” O confirmare memorialistică a acestei practici, ne-o oferă bănățeanul Sever Bocu, care-l prezintă pe Emmanuel de Martonne astfel: „*celebrul geograf de la Sorbona, expert tehnic al guvernului francez, în conflictele de caracter local, de interese limitate, cum li se spunea, europene, care fusese chemat și-n America la Wilson, spre a-l pune în curent cu acele conflicte*⁹⁶².”

În privința Banatului, soluția divizării a fost foarte serios luată în calcul de toate rapoartele întocmite chiar înainte de debutul Conferinței de Pace. Opiniile experților se armonizaseră: Banatul nu va rămâne întreg. În aceste condiții, cartea pe care a mizat România, cu foarte mult credit, a fost de la început necâștigătoare. Regatul sâbilor, croaților și slovenilor s-a dovedit mai inspirat în tactica de joc și mai mulțumit pe final cu ceea ce avea să obțină.

IV.4. Preliminarile unei scindări dinainte anunțate

Delegația română își începe odiseea la Paris într-o atmosferă încărcată de multitudinea problemelor pe care le avea de rezolvat, de poziția de aliată contestată, de temerea în privința modalității de soluționare a problemei bănățene. (Bagajul revendicărilor și așteptărilor românești era mult mai mare – Banatul, Transilvania, Bucovina, Basarabia, limita din Cadrilater, viza mai multe domenii: teritorial-frontalier, economic – de reparații în urma distrugerilor provocate, de liber acces la căile de comunicații fluviale și maritime, al statutului minorităților naționale, însă cercetarea noastră se va axa în mod exclusiv asupra aspectelor care gravitează în jurul provinciei dintre Mureș, Tisa, Dunăre și Carpați.

Echipa investită cu încredere de către regele Ferdinand îl avea în frunte pe Ion I.C. Brătianu, cu o dublă calitate, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine. Însoțit de fratele acestuia, Constantin Brătianu ca secretar general al delegației, de colonelul Toma Dumitrescu – consilier pe probleme militare⁹⁶³, liderul român a sosit în capitala păcii la mijlocul lunii ianuarie, acolo unde îl aștepta deja Nicolae Mișu, ministru la Londra și prim-loctiitor al delegației. Spre sfârșitul lunii, ajunge și restul stafului, în frunte cu doctorul și politicianul Alexandru Vaida Voevod, ca reprezentant al Transilvaniei și

---

⁹⁶¹ André TARDIEU, op. cit., p. 96. „*En outre, au mois d'octobre suivant, cinq semaines avant l'armistice, j'avais appelé aux États-Unis M. le professeur de Martonne, secrétaire du Comité d'études, qui avait confronté nos documents préparatoires avec ceux de l'Inquiry et réalisé, pour nombre d'entre eux, une complète harmonie.*”

⁹⁶² Sever BOCU, op. cit., pp. 263-264; *Ibidem*, în Valeriu LEU, Nicolae BOCȘAN, op. cit., p. 356.

⁹⁶³ Constantin BOTORAN, Ion CALAFETEANU, Eliza CAMPUS, Viorica MOISUC, op. cit., p. 316.

Banatului, cumulând și atribuții de politică externă cu care a fost investit de Consiliul Dirigent. Din delegație mai făceau parte bănățenii Constantin Crișan și Ionel Mocsoni, experți în probleme economice și financiare, alături de Caius Brediceanu și Traian Vuia, cărora li s-au trasat sarcini legate de pregătirea materialului etnografic și geografic⁹⁶⁴.

Traian Vuia și Ionel Mocsoni se aflau în capitala franceză încă din timpul războiului. Despre activitatea celui din urmă, Take Ionescu are numai cuvinte de laudă, într-o scrisoare pe care i-o trimite lui Iuliu Maniu, înainte de sosirea delegației române la Paris. „*D-nii Tilea și Mocioni au făcut aici cea mai bună impresie. Ați știut să alegeți pe cei doi tineri reprezentanți ai noului guvern românesc din țara de peste Carpați. Nu am decât să vă felicit de D-lor*”⁹⁶⁵. Urmând să-și preia mandatul de delegat și instrucțiunile necesare, Mocsoni urma să revină în țară.

Interesele noului Regat al sârbilor, croaților și slovenilor aveau să fie reprezentate la Paris de trei plenipotențieri: Nikola Pašić, prim-ministru al Serbiei pe parcursul războiului și lider al delegației, Anté Trumbić, ministrul Afacerilor străine și Milenko Radomar Vesnić, ambasador al statului său în Franța. Ca și experți tehnici în revendicarea Banatului au fost convocați Jovan Cvijić (geograf) și Grgur Jakšić (istoric)⁹⁶⁶.

Cele două strategii, cea română și cea sârbă, s-au poziționat la poli opuși, asemeni părților dintr-un proces. Apărarea, întruchipată de România, solicită, pe baza tratatului din august 1916, exercitarea dreptului conferit – statutul de Aliată – și a celui recunoscut – alipirea teritoriului bănățean. Acuzarea, organizată de delegația sârbă, cere revocarea acestui act internațional secret. Deschiderea procesului Banatului nu a fost statuat pe principiul de echivalență: numărul diferit de reprezentanți (România avea doi, iar Regatul sârbilor, croaților și slovenilor dispunea de trei), atitudinea diferită a judecătorilor față de depozițiile române și sârbe. Pentru a demara procesul de negociere a chestiunii bănățene de pe poziții cât de cât egale se hotărăște neoficial, la nivelul forurilor politico-diplomatice, de a se face tabula rasa din tratatul secret al României cu Cvadrupla Alianță. Precedentul se crease chiar pe 11 august 1916, prin angajamentul făcut între Franța și Rusia de a-și rezerva dreptul ca la finalul războiului să poată interveni în textul tratatului, să-i aducă modificări în funcție de conjuncturi⁹⁶⁷.

---

⁹⁶⁴ Componenta delegației României la Conferința de Pace de la Paris, 10 ianuarie 1919, doc. 100 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, pp. 88-89.

⁹⁶⁵ Take Ionescu către Iuliu Maniu, scrisoare din 28 decembrie 1918, Paris, în Georgeta FILITTI, *Archive bucureștene – Take Ionescu*, în *Biblioteca Bucureștilor*, 2005, tome 8, nr. 5, p. 6.

⁹⁶⁶ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 544.

⁹⁶⁷ Constantin KIRIȚESCU, *op. cit.*, vol. I, p. 197.

Cu intenția de a contracara această stare de fapt, profilată încă de la sfârșitul anului 1918, Brătianu și delegația sa vin înarmați cu o serie de memorii și documente justificative de revendicare a Banatului și încearcă stabilirea de contacte cu toate mediile influente. Căpitanul Victor Cădere face o scurtă prezentare a efortului depus: „... a început a lua contact cu diversele delegațiuni, urmărind pe toate căile executarea integrală a aspirațiilor românești, așa cum fuseseră stabilite prin tratatul de alianță din 4/17 august 1916⁹⁶⁸.” Banatul devenise un lait-motiv încă din primele zile ale conferinței, fiind amintit cu fiecare prilej ivit, fiind menționat în fiecare comunicat remis presei franceze și internaționale.

La scurt timp de la demararea acestor acțiuni, în sânul delegației române avea să se instaleze dezamăgirea privind atitudinea față de România emanată dinspre membri Consiliului Suprem. O radiogramă transmisă pe 19 ianuarie lui Brătianu de către Victor Antonescu, avea să dezvăluie principalele surse ale deziluzionării: România nu avea încă un statut egal cu al Serbiei, deși se pare că ministrul Stephen Pichon a făcut demersurile necesare în acest sens pe lângă guvernele Aliate, iar statutul Banatului devenea incert, în ciuda comunicatului venit de la București că provincia a fost anexată României. „Pe fondul chestiunii crede că ar fi mai potrivit să se aștepte Conferința de Pace. Mi-a spus că această problemă privește mai degrabă Serbia și doar mai apoi România. trebuie deslușită pentru a se găsi soluția convenabilă. Numai în caz de dezacord formal Congresul va avea de intervenit⁹⁶⁹.” Este declicul care va mobiliza echipa română în a duce problema Banatului foarte bine documentată în fața Consiliului Suprem și aceasta nu pentru obține o frontieră acceptabilă, ci pentru cea promisă de Aliați. Interveneau în ecuație și declarațiile lui Nikola Pašić care invita la compromis: „interesul comun și prietenia dintre poporul iugoslav și român pentru viitorul ambelor popoare, și a aliaților noștri, atât este de mare încât trebuie găsită soluția graniței bănățene care să mulțumească ambele popoare⁹⁷⁰.”

I.G. Duca reține impresia pe care și-a creat-o Ion I.C. Brătianu față de atitudinea celor Mari. „Sosit la Paris a găsit o atmosferă deplorabilă nu numai în ce ne privește pe noi, dar pe toate țările mici. Cei cinci Aliați mari porniți să hotărască totul singuri și să trateze pe cei mici cu cel mai adânc dispreț. Principiul pe care Brătianu îl introdusese în textul

---

⁹⁶⁸ Victor G. CĂDERE, *Politica României în Marele Războiu (1914-1924)*, în *Arhiva pentru știință și reformă socială*, 1929, 8, nr. 1-3, p. 286.

⁹⁶⁹ Victor Antonescu către Ion I.C. Brătianu, radiograma nr. 47, 6/19 ianuarie 1919, Paris, doc. 122 în Dumitru PREDA et alii, *op. cit.*, pp. 110-111. „Quant au fond de la question il croit qu'il aurait mieux voulu attendre la Conférence de la Paix. Il m'a dit que cette question regarde plutôt la Serbie et la Roumanie d'abord. Elle doit être distinguée pour trouver solution qui conviendra. Ce n'est pas qu'en cas de désaccord formel que le Congrès aura à intervenir.” *Obs. Textul original prezintă lacune.*”

⁹⁷⁰ Gligor POPI, *Jugoslovensko-Rumunski odnosi 1918-1941*, Vršac, 1984, p. 35 *apud* Vasile RĂMNEANȚU, *op. cit.*, p. 17.

*tratatului nostru: „egalitatea de tratament a membrilor Conferinței” nu era ținut în seamă, dar nici măcar regulile unei elementare politețe nu erau respectate între cei ce, totuși, vărsaseră în comun sângele lor pentru izbânda aceleiași cauze. Așa, spre pildă, Clemenceau nici n-a crezut de cuviință să convoace într-o seară pe toți delegații ca să facă cunoștință, așa încât diferiți reprezentanți ai țărilor aliaste alergau unii după alții ca să se cunoască și adesea așteptau cu zilele pe la porțile colegilor, ca întrevederile să poată coincide și mai ales ca cei mari să găsească timpul potrivit pentru a răspunde audiențelor solicitate*⁹⁷¹.”

Pe lângă criticile făcute organizatorilor de a fi omis reprezentarea țării sale în unele comisii care tratau direct probleme ce o vizau, I. I.C. Brătianu a avut o listă de priorități în abordarea problemelor României la Conferința păcii. Astfel chestiunea Banatului și a revendicării sale integrale aveau să fie aduse foarte repede pe ordinea de zi a ședințelor de la Paris. O primă abordare avea să fie făcută pe 31 ianuarie 1919 în fața Consiliului Suprem, în biroul lui Stephen Pichon de la Quai d’Orsay. Pe lângă reprezentanții de drept, auditoriul a fost lărgit și prin participarea experților americani Clive Day și Charles Seymour, a celor britanici Harold Nicolson și Allen Leeper și a traducătorului, profesorul P.J. Mantoux⁹⁷².

Ședința este deschisă de președintele conferinței, Georges Clemenceau, dându-i-se cuvântul prim delegatului român, Ion I.C. Brătianu, care expune problema Banatului, ajutându-se de un raport special pregătit. În acest timp ministrul britanic al Afacerilor Străine, lordul Balfour, i-a cerut lui Harold Nicholson, harta întocmită de experții britanici, prezentându-o omologului său italian, Sidney Sonnino. Astfel discursul lui Brătianu este ascultat doar până la prima mențiune a Banatului, iar din memorialistica expertului britanic ne dăm seama că într-adevăr așa și este.

Am ales redarea în întregime a fragmentului care prezintă audierea delegațiilor română și sârbă din 31 ianuarie, întrucât atitudinea și gesturile unora din cei prezenți aveau să se dovedească pe parcursul întreprinderii analizei chestiunii și a dezbaterilor din Comisia teritorială, ca fiind de neînduplecat din percepțiile lor deja formate. Asemeni unei puneri teatrale în scenă, anumite elemente pot trăda deznodământul sau pot face deductibilă

---

⁹⁷¹ I.G. DUCA, *op. cit.*, vol. IV, p. 219.

⁹⁷² BDIC, Nanterre – Fond *Conférences de Paix*, dosar *Conférences de Paix. Procès Verbaux et Résolutions. – conférences et réunions du 23 janvier au 8 février 1919*, cota F delta rés 0801/(2)/02/14, Notes du secrétaire prises au cours d’une conversation tenue dans le cabinet de M. Pichon, au Quai d’Orsay, le vendredi, 31 janvier 1919 à 15 heures, pp. 1-19, http://flora.u-paris10.fr:8082/flora/jsp/view/view_report.jsp?recordId=default%3ANOTICES%3A38104&navigate=previous&reportInit=false, Consultat la: 21.07.2012; Vasile DUDAȘ, *Spațiul bănățean...*, pp. 213-215. Sunt prezente, pentru această întâlnire, în biroul ministrului Stephen Pichon, cele cinci mari delegații: americană – președintele Woodrow Wilson, Robert Lansing, David Hunter Miller, Arthur H. Frazier, col. Grant, C.L. Swen; britanică – Lloyd George, Arthur James Balfour, Norman, Sir. M. Hankey, cdt. Caccia; franceză – Georges Clemenceau, Stephen Pichon, Paul Dutasta, Philippe Berthelot, Béarn, capt. Portier; italiană – Vittorio Orlando, Sidney Sonnino, Luigi Aldovrandi Marescotti, cdt. Jones; japoneză.

derularea acțiunii: prezența lui Wilson în mijlocul delegației sârbe, indiferența lui Balfour, expectativa delegației sârbe care-și lasă apărarea în seama Marilor Aliați, atitudinea mândră/demnă a lui Ion I.C. Brătianu, care este percepută dintr-o perspectivă a plinătății de sine și este taxată prin respingere.

„O cameră mare, tavan boltit, candelabru masiv, lambriuri din stejar, panouri dorice, lumină electrică, tapiserii de-ale Ecaterinei de Medici prin toată camera, un covor Aubusson cu un chenar cu lebedă, masă régence la care stă așezat Clemenceau, două scaune vis-à-vis pentru români, scaune mici aurite pentru secretari și experți, aproximativ douăzeci și doi de oameni în total. Luminile sunt pornite una câte una, în timp ce lumina zilei dispare în spatele draperiilor de mătase verde. Pichon se înghesuiește chiar lângă el. (Ambasadorul francez Paul) Dutasta în spate. Liniște - foarte cald – oamenii merg cu pe vârfuri- secretarii predau concentrați hărțile.

Brătianu, cu detașare histrionică, deschide cazul său. E în mod evident convins că este un mai mare om de stat decât oricare altul prezent. Un zâmbet de ironie și conștiința de sine reapar din când în când. Face o teribilă impresie .

A.J.B. (Balfour) se ridică, cască ușor, trece de fotoliul său și mă întreabă de sectorul nostru din Banat. (Allen) Leeper, care îl are ca și subiect de studiu, izbucnește dintr-o dată. A.J.B. îl arată, cu o sesizabilă indiferență, lui Sonnino. Vesnić răspunde la cazul românesc. El o face bine și cumpătat. Contestă tratatul secret. Apoi, Brătianu din nou. Apoi Trumbić și bătrânul Pašić. Președintele Wilson stând ca pe ace, bate din cizmele negre. Apoi se duce și stă jos, pentru un moment, între iugoslavi. Apoi toți dispar prin ușile duble. Sentimentul general este că Brătianu s-a descurcat jalnic⁹⁷³.”

După pledoaria făcută de Brătianu, se înscrie la cuvânt Milenko Vesnić fără să poată prezenta un memoriu, fiind convocat doar la ora 11 pentru reuniunea în cauză, face câteva precizări legate de menținerea unor bune relații cu România, de contestarea tratatului de

---

⁹⁷³ David A. ANDELMAN, *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today*, New Jersey, 2008, pp. 228-229. „A high room, domed ceiling, heavy chandelier, dado of modern oak, Doric paneling, electric light, Catherine de Medici tapestries all around the room, fine Aubusson carpet with a magnificent swan border, régence table at which Clemenceau sits, two chairs opposite for the Rumanians, secretaries and experts on little gilt chairs, about twenty-two people in all. The lights are turned on one by one as the fades behind the green silk curtains. The Big Ten sit in an irregular row to Clemenceau's right. Pichon crouches just beside him. (French Ambassador Paul) Dutasta behind. Silence – very warm – people walking about with muffled feet – secretaries handing maps gingerly.

Bratianu, with histrionic detachment, open his case. He is evidently convinced that he is a greater statesman than any present. He flings his fine head in profile. He makes a dreadful impression.

A.J.B. (Balfour) rises, yawns slightly, and steps past his own armchair to ask me for our line of partition in the Banat. (Allen) Leeper, whose subject it is, produces it at once. A.J.B. shows it, with marked indifference, to Sonnino. Vesnic replies to the Rumanian case. He does it well and modestly. He attacks the Secret Treaty. Then Bratianu again. Then Trumbic and old Pasic. President Wilson gets pins and needles and paces up and down the soft carpet kicking black and tidy boots. He then goes and sits down for a moment among the Jugo-Slavs. Then we all disappear again through the double doors. General feeling that Bratianu has done badly.”

alianță al acesteia, de adjudecare a Statelor Unite ale Americii, ca și susținătoare pentru o mai bună evaluare a cauzei sârbe. *„Am aflat cu regret, că delegația română își bazează, în parte, revendicările țării sale pe tratatul secret din 1916. În timp ce se negocia acest tratat, Serbia lupta de partea Alianțelor, fără să ceară garanții, crezând cu tărie că după război, se va găsi o rezolvare conform principiilor de justiție și al libertății națiunilor, al promisiunilor alianțelor. [...] Ne bazăm revendicările în mod exclusiv pe principiul de dreptate, recunoscut și proclamat de toți Alianții, confirmat de Națiunea intrată ultima dată în conflict, Marea democrație din America.*”⁹⁷⁴ Două sunt principiile asupra cărora Vesnić va insista pe durata întregii perioade de analiză și dezbateri în privința Banatului: dreptate și naționalitate⁹⁷⁵. Acestei prime enunțări a poziției sârbe, în trei ipostaze diferite (neutră – bunele relații, defensivă – eliminarea tratatului românesc din joc, ofensivă – chemarea de întărire), îi urmează replica părtinitoare a arbitrilor: Clemenceau anunță că nu îi era cunoscută clauza secretă. Ambasadorul sârb în Franța se simte dator cu o nouă explicație, privind lipsa de informare a Serbiei din partea Alianțelor, care i-a periclitat poziția în raport cu pretențiile ce puteau fi puse asupra Banatului de către România. *„Nu numai că acest tratat nu a fost publicat vreodată, dar în calitate de reprezentantă a unei puteri combatante alături de Alianți, am cerut în mai multe rânduri, Ministerului Afacerilor Străine de aici o comunicare a termenilor acestui tratat și mi s-a răspuns că nu i se poate divulga conținutul*”⁹⁷⁶. Din partea română, returul vine imediat prin replica ușor înțepătoare a lui Brătianu – România și-a început negocierile la Londra, dar a fost transferată la Petrograd, întrucât era *„un loc ce convenea mai bine examenului chestiunilor orientale, mai ales în ceea ce o privea pe Serbia*”⁹⁷⁷. Gazda ședinței, ministrul Stephen Pichon, pune punct acestui schimb prin lectura

---

⁹⁷⁴ BDIC, Nanterre – Fond *Conférences de Paix*, dosar *Conférences de Paix. Procès Verbaux et Résolutions. – conférences et réunions du 23 janvier au 8 février 1919*, cota F delta rés 0801(2)/02/14, Notes du secrétaire prises au cours d'une conversation tenue dans le cabinet de M. Pichon, au Quai d'Orsay, le vendredi, 31 janvier 1919 à 15 heures, p. 7. *„J'ai appris avec regret, que la délégation roumaine base, en partie, les revendications de son pays sur le traité secret de 1916. Tandis que ce traité se négociait, la Serbie combattait aux côtés des Alliés, sans demander des garanties, croyant fermement qu'après la guerre, un règlement serait fait d'après les principes de la justice, le principe de libre dispositions des nationalités et conformément aux promesses des Alliés. [...] Nous basons nos revendications uniquement sur le principe reconnu et proclamé par tous les Alliés, confirmé par la Nation entrée en dernier lieu dans le conflit, la Grande Démocratie d'Amérique.”*

⁹⁷⁵ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 546.

⁹⁷⁶ BDIC, Nanterre – Fond *Conférences de Paix*, dosar *Conférences de Paix. Procès Verbaux et Résolutions. – conférences et réunions du 23 janvier au 8 février 1919*, cota F delta rés 0801(2)/02/14, Notes du secrétaire prises au cours d'une conversation tenue dans le cabinet de M. Pichon, au Quai d'Orsay, le vendredi, 31 janvier 1919 à 15 heures, p. 7. *„Non seulement ce traité n'a jamais été publié, mais à titre de représentant d'une Puissance combattant du côté des Alliés, j'ai, à plusieurs reprises, demandé au Ministère des Affaires Etrangères d'ici communication des termes de ce traité et l'on m'a répondu que le contenu du traité ne pouvait être divulgué.”*

⁹⁷⁷ *Ibidem*, p. 8. *„endroit qui convenait mieux à l'examen des questions orientales, notamment en ce qui concernait la Serbie.”*

publică a ultimului paragraf din incriminatul tratat – păstrarea caracterului secret până la finalul războiului.

Discuția se canalizează spre alte aspecte ale actului sârbesc de revedicare a Banatului. Milenko Vesnić susține faptul că pretențiile delegației sale sunt restrânse. Se solicită doar un teritoriu reprezentativ din punct de vedere etnic, coeficientul statistic luat în calcul fiind cel al majorității: relativă asupra germanilor și maghiarilor, absolută asupra românilor. Doar simpla mențiune a tratatului de alianță al României cu Germania și Austro-Ungaria și a duratei sale întinse pe nu mai puțin de trei decenii și ar fi suficiente indicii privind aplicarea unui tratament diferit al românilor, față de al sârbilor. Lansarea unor astfel de afirmații (Banatul era o provincie cu administrație ungară, subiecții sârbi și români având parte de un tratament asemănător. Ca și semnatară a tratatului, pentru a nu tensiona situația diplomatică regională, România era nevoită să închidă ochii în fața multor abuzuri îndreptate împotriva conaționalilor săi) se ascund sub scuza pentru eventualele ofense aduse delegației române și întărirea exemplului prin regimul special din zona regimentului grăniceresc bănățean⁹⁷⁸. La aceasta se adaugă lipsa de mobilizare a românilor în luptele electorale pentru a fi reprezentați în parlamentul de la Budapesta, în timp ce sârbii și-au asumat această înfruntare. Lloyd George se arată interesat de gradul de reprezentativitate al naționalității sârbe și de aria căreia îi corespunde, Vesnić oferindu-i spre exemplificare, cu mențiunea falsificărilor alegerilor de către unguri, orașele: Vârșeț, Timișoara, Panciova, Biserica Albă, Bechicherecul Mare, Comloș. De fapt ministrul sârb la Paris dorea ca revendicările statului său să poată fi recunoscute până în preajma Timișoarei⁹⁷⁹.

Brătianu contestă abordarea, prin care se insinuează colaboraționismul românilor, și spune că românii, cele 3 milioane, au cinci deputați guvernamentali, iar sârbii doar trei, în condițiile în care o bună parte din candidați au fost întemnițați. Împrejurările politico-naționale au determinat o solidarizare a bănățenilor cu tactica pasivistă inițiată de transilvăneni, mai mult o expectativă pentru șanse mai bune, decât un compromis de colaborare⁹⁸⁰. Primul plenipotențiar român acorda o atenție deosebită întregii pledoarii a ministrului sârb la Paris, întrucât Victor Antonescu îl avertizase în privința tonului agresiv al

---

⁹⁷⁸ *Ibidem*.

⁹⁷⁹ Vasile RĂMNEANȚU, *op. cit.*, p. 17.

⁹⁸⁰ BDIC, Nanterre – Fond *Conférences de Paix*, dosar *Conférences de Paix. Procès Verbaux et Résolutions. – conférences et réunions du 23 janvier au 8 février 1919*, cota F delta rés 0801/(2)/02/14, Notes du secrétaire prises au cours d'une conversation tenue dans le cabinet de M. Pichon, au Quai d'Orsay, le vendredi, 31 janvier 1919 à 15 heures, p. 9.

acestui și a strategiei sale de denigrare. „*Chestiunea Banatului este o invenție românească împotriva Serbiei*”⁹⁸¹.

Intervenția următoare îi aparține tot lui Vesnić, care pune accent pe existența unei puternice legături între sârbii de pe ambele maluri ale Dunării de-a lungul istoriei, reflectată în păstrarea unor obiceiuri și tradiții comune, a unor trăsături de caracter și aspirații identice, a dobândirii unei conștiințe naționale proprii. Cele susținute sunt încărcate și cu o tentă propagandistică, fiind invocată încărcătura afectiv-națională a Franței și a Italiei pentru două provincii – Île de France și Toscana – comparativ cu a Serbiei pentru Banat: „Din punct de vedere istoric, așa cum *Île de France* este a Franței și *Toscana* a Italiei, așa și *Banatul* este al Serbiei”⁹⁸². În expunerile de până atunci s-a folosit argumentul locului de baștină al unor personalități cultural-intelectuale, de data aceasta sunt enumerate meritele unor sârbi care s-au pus în serviciul Antantei. „În Banat s-au născut un mare număr de lideri care i-au servit pe Aliți și au luptat cu succes pentru triumful cauzei lor. Mă voi mulțumi la a menționa nume foarte bine cunoscute ca *Perdrik*, *Pashlok*”⁹⁸³, marea autoritate în domeniul financiar, *Nicolović*, *Porpiš* de la Universitatea Colombia, rectorul actual al universității din Belgrad”⁹⁸⁴.

În pledoaria sa Vesnić organizează o paradă a unor noi argumente care să demonstreze atașamentul sârbilor pentru Banat: familia regală sârbă Obrenović, dar chiar pentru un timp și Nicola Pašić, și-au găsit refugiu în această provincie; rolul civilizator al mănăstirilor ortodoxe sârbe într-un spațiu la limita creștinismului și a islamismului; șansa sârbilor de a deține bunurile imobiliare ale acestor locașuri în ciuda strădaniei germanilor și a ungarilor de a-i deposeda.

„Până aici, [...] eu nu am vorbit de problema frontierelor. Abordând această chestiune, se cuvine să luăm în considerare deopotrivă interesele Serbiei și interesul general”⁹⁸⁵. Dacă interesul Marilor Puteri este acela de a pune Serbia la adăpost de noi atacuri în viitor, care să o pună în pericol la fel ca cel din urmă război, atunci în mod particular,

---

⁹⁸¹ Victor Antonescu către Ion I.C. Brătianu, raportul nr. 51, 8/21 ianuarie 1919, Paris, doc. 133 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, pp. 120-121.

⁹⁸² BDIC, Nanterre – Fond *Conférences de Paix*, dosar *Conférences de Paix. Procès Verbaux et Résolutions. – conférences et réunions du 23 janvier au 8 février 1919*, cota F delta rés 0801/(2)/02/14, Notes du secrétaire prises au cours d'une conversation tenue dans le cabinet de M. Pichon, au Quai d'Orsay, le vendredi, 31 janvier 1919 à 15 heures, p. 10. „*Au point de vue historique, ce que l'Île de France était à la France et la Toscane à l'Italie, le Banat l'est à la Serbie.*”

⁹⁸³ Nu au fost găsite date suplimentare despre aceste personalități.

⁹⁸⁴ *Ibidem*. „*C'est au Banat qu'ont vu le jour un grand nombre de Chefs Serbes qui ont servi les Alliés et ont lutté avec succès pour le triomphe de leur cause. Je me contenterai de mentionner les noms bien connus de Perdrik, de Pashok, la grande autorité sur les questions financières, Nicholovitch, Porpish de l'université de Colombia, et le recteur actuel de l'université de Belgrade.*”

⁹⁸⁵ *Ibidem*, p. 11. „*Jusqu'ici, [...] je n'ai pas parlé de la question de frontières. En traitant cette question, il y a lieu de considérer à la fois les intérêts de la Serbie et l'intérêt général.*”

responsabilii sârbi, oameni politici și militari, evidențiază importanța văii Moravei. Aceasta s-a demonstrat deficitară din punct de vedere strategic, germanii îndreptându-și atacurile spre acest punct vulnerabil, făcând imposibilă orice apărare. În baza acestei similitudini de interese, Vesnić se pronunță: *„Apreciez că pentru a asigura pacea generală, ar trebui examinată slăbiciunea acestei poziții. Cred că va fi adoptată de către conferință o atitudine corectă față de revendicările sârbe și sper că le va aborda de o manieră favorabilă, conștientizând faptul că ele coincid celor mai nobile interese ale lumii și ale civilizației pe care, sunt sigur, că le vor încuraja*⁹⁸⁶.”

Lordul Balfour trece peste aceste considerente generale și solicită delegației sârbe cifre, pentru ca expunerea generală să fie probată cu date și statistici privind populația Banatului pe naționalități. Surprinzându-l nepregătit, scuză pe care a adresat-o și în debutul audierii, Vesnić promite să aducă probe ulterior, moment în care Nikola Pašić desfășoară în fața comisiei o hartă de la 1853: *„Se pare că în partea orientală, populația este în principal română, în timp ce la vest, sârbii predomină. Între cele două, populația este foarte amestecată, întrucât politica austriacă s-a bazat dintotdeauna pe colonizarea unor rase străine ca să împiedice sentimentele naționale să se exprime. Cu toate acestea, este foarte ușor ca, între aceste două teritorii, să se ajungă la linia exactă de demarcație bazată pe argumente ce țin de naționalitate*⁹⁸⁷.”

Ion I.C. Brătianu ia act de toate argumentele prezentate de delegația sârbă și aduce fiecăruia dintre ele câte o observație: atenționarea privind mobilitatea populației și stabilirea acesteia dintr-o provincie în alta fără un control strict; faptul că familia regală sârbă a putut găsi la un moment dat un refugiu în Banat, nu înseamnă că acest teritoriu ar putea fi reclamat în baza unui fapt excepțional, deoarece prin extindere ar putea fi cerută toată România pentru simplul fapt că membri ai familiilor regale Obrenović, Karageorgević sau politicieni precum Pašić ar fi trecut pe acolo; tendințele religioase vremelnice și posesia de bunuri mănăstirești nu pot face dovada dezechilibrului naționalității române în raport cu cea sârbă⁹⁸⁸. Dacă delegația sârbă a adus în discuție problema frontierelor, Brătianu face apel din nou la principala sa armă, tratatul de alianță cu Antanta. *„S-a tot subliniat caracterul secret al*

---

⁹⁸⁶ *Ibidem.* „J'estime que pour assurer la paix générale, il y a lieu de considérer la faiblesse de cette position. Je crois que la conférence adoptera une attitude juste envers les revendications serbes, et j'espère qu'elle les considérera d'une façon favorable, se rendant compte qu'elles coïncident avec les meilleurs intérêts du monde et de la civilisation qui, j'en suis sûr, les approuveront.”

⁹⁸⁷ *Ibidem*, p. 12. „Il semble que dans la portion orientale, la population est principalement roumaine, tandis qu'à l'ouest, les Serbes prédominent. Entre les deux, la population est très mixte, car la politique autrichienne a toujours été d'introduire des races étrangères pour empêcher les sentiments nationaux de s'exprimer. Malgré cela, il est extrêmement facile de trouver entre ces deux territoires la ligne exacte de démarcation basée sur des raisons de nationalité.”

⁹⁸⁸ *Ibidem.*

*tratatului din 1916. Deși acest tratat a fost secret, consecințele sale nu au avut același caracter, pentru că acesta a permis menținerea armatei de la Salonic ce a dus spre sfârșitul pe care cu toții îl știm*⁹⁸⁹.

Noul ministru al Afacerilor străine, Anté Trumbić, completând anterioara intervenție a lui Vesnić, punctează faptul că nerecunoașterea tratatului de către Serbia decurge din faptul că aceasta a fost exclusă de la negocieri. În aceste condiții se propune ca discuțiile să fie sprijinite pe alte baze. Din perspectiva statului sârb Alianții au fost constrânși când ar fi promis Banatul României. Noile împrejurări permit repararea acelei situații, astfel că Serbia poate avea acces la ceea ce i se cuvine de drept. În condițiile momentului, teritoriul provinciei face obiectul unui diferendum și opune două solicitări diferite: totalitatea sau parțialitatea revendicării. Astfel Regatul sârbilor, croaților și slovenilor are în vedere Torontalul la vest, Timișoara din centru, cărora li se adaugă o mică parte din Caraș. Ceea ce rămâne, toată partea orientală, le este lăsată românilor pentru că este de drept un teritoriu locuit de români și pentru că se respectă principiul naționalităților⁹⁹⁰.

Cursivitatea celor expuse este ruptă de o intervenție brutală a diplomatului sârb, care nu a fost amendată nici de președintele Clemenceau și nici de vreun membru al Consiliului Suprem. Este scoasă în evidență catalogarea maghiarilor și germanilor, locuitori ai Banatului ca fiind inamici, ca trăind izolați de spațiul național, în timp ce ponderea pe care le-o dă suveranitatea sârbilor și românilor ar trebui să cântărească mai mult decât o consultare a opiniei acestor populații. Practic atât germanii, cât și maghiarii ar trebui să se mulțumească cu orice decizie s-ar lua și să accepte fără drept de apel autoritatea ce la va fi desemnată. Pe de altă parte Trumbić exprima convingerea că ambele naționalități vor prefera statul sârb din considerente economice și comerciale: proprietatea asupra pământului și posibilitatea de a se folosi de cursul Dunării pentru negoț. Această abordare era în contradicție cu strădania României de a obține adeziunea șvabilor bănățeni.

„Cât privește populația, toată lumea va admite că locuitorii acestor două comitate nu aparțin aceleiași naționalități. Maghiarii și germanii sunt niște dușmani. Germanii sunt coloniști care trăiesc departe de patria lor, neavând în consecință drepturi de suverani. Am

---

⁹⁸⁹ *Ibidem*, p. 13. „On a souligné le caractère secret du Traité de 1916. Bien que ce Traité ait été secret, ses conséquences n'ont pas eu le même caractère, car ce traité a permis le maintien de l'armée de Salonique qui a conduit au résultat final que nous connaissons tous.”

⁹⁹⁰ *Ibidem*; Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 547. „Noi nu cerem Banatul întreg pentru statul nostru. Revendicările noastre nu se referă la toate cele trei comitate, ci doar la Torontal, Timiș și o mică parte a Caraș-Severinului, la sud, lângă Dunăre. Acest teritoriu în litigiu se mărginește la nord pe râul Mureș, la vest cu Tisa, la sud cu Dunărea, iar la est cu o linie de la Dunăre, la sud, până la Mureș, la nod și la est de Vârșeț și Timișoara. [...] Elementului sârbesc trebuie să-i adăugați încă (sic!) câteva mii de alți slavi. Sârbii sunt elementul cel mai puternic în comitatul Torontal, în sud-vestul comitatului Timiș și în acea mică parte a comitatului Caraș-Severin lângă Dunăre.”

*putea spune așadar că germanii ar trebui să fie supuși autorității deținătoare a provinciei. Maghiarii care trăiesc în Banat sunt separați de țara lor, sârbii și românii sunt cei care au aceleași titluri și drepturi de proprietate. [...] Sârbii apreciază că au dreptate să revendice cele două comitate, nu numai din motive de naționalitate, dar și pentru că populația ar fi fericită să facă parte din statul lor. Acest motiv ar fi mai evident, dacă s-ar analiza situația din punct de vedere topografic. Germanii și maghiarii ar prefera în mod evident să aparțină unui stat care se află pe Dunăre și a cărui populație gravitează în jurul fluviului*⁹⁹¹.”

Pentru a fi îndeplinit protocolul solicitat de englezi privind aducerea de probe, este oferită o statistică a componenței etnice la nivelul celor două comitate revendicate Torontal și Timiș: 266.000 români, 328.000 germani, 251.000 maghiari, 272.000 sârbi. Și de această dată s-a recurs la recensământul maghiar din 1910. „Conform statisticii, cele patru naționalități au aproximativ aceeași importanță. Sârbii sunt totuși în majoritate la sud și la vest, adică în teritoriile de-a lungul Tisei, Dunării și Mureșului. Cifrele de mai jos nu indică nicio preponderență în favoarea unei sau altei naționalități, luând act de acest fapt devine absolut necesar ca problema să fie rezolvată pe altă bază decât principiul naționalităților. În acest scop, apreciez ca în primul rând, voința și dorințele poporului însuși ar trebui luate în considerare, pentru că popoarele își cunosc întotdeauna interesele și sunt mereu pregătite să le pună în valoare. Întreaga vale de la Mureș la Dunăre constituie o prelungire naturală a Serbiei⁹⁹².”

Suferințele deosebite ale Serbiei și pierderile îndurate de toți iugoslavii nu au nevoie de altă mângâiere decât respectarea drepturilor asupra teritoriilor solicitate în baza a nenumărate argumente. Este recunoscut și sacrificiul României, dar acesta nu-i împiedică pe sârbi să renunțe la cele două comitate din Banat. Trumbić pune rezervă asupra revendicării

---

⁹⁹¹ *Ibidem*, p. 14. „Quant à la population, tout le monde admettra que les habitants de ces deux Comitats n'appartiennent pas à la même nationalité. Il y a des Magyars et des Allemands qui sont des ennemis. Les Allemands sont des colonisateurs qui vivent loin de leur patrie et qui par conséquent ne possèdent pas de droits souverains. On peut donc dire que les Allemands devront rester soumis à l'autorité qui possédera le pays. Les Magyars qui habitent le Banat sont séparés de la Magyarie, les Serbes et les Roumains ont les mêmes titres et les mêmes droits de propriété. [...] Les Serbes estiment qu'ils ont raison de revendiquer les deux Comitats non seulement pour des motifs de nationalité, mais aussi parce que la population, elle-même sera heureuse de faire partie de leur État. Cette raison apparaîtra mieux si l'on étudie la situation au point de vue topographique. Les Allemands et les Magyars préféreraient évidemment appartenir à un État qui se trouve sur le Danube, et dont le peuple gravite vers ce fleuve.”

⁹⁹² *Ibidem*, p. 15. „Elle montre que les quatre nationalités ont été à peu près la même importance. Les Serbes cependant sont en majorité au sud et à l'ouest, c'est-à-dire dans les territoires de la Theiss, du Danube et de la Maros. À prendre les chiffres ci-dessus qui n'indiquent aucune prépondérance en faveur de l'une ou l'autre nationalité, il devient absolument nécessaire de résoudre le problème en se basant sur autre chose que le principe des nationalités. Dans ce but, j'estime qu'en premier lieu, la volonté et les désirs du peuple lui-même doivent être pris en considération, car les peuples connaissent toujours leurs intérêts et sont toujours prêts à les mettre en valeur. Toute la vallée de la Maros au Danube constitue la prolongation naturelle de la Serbie.”

românești, spunând că menținerea pe o cale intransigentă a acesteia de a împinge frontiera sa până la Tisa și Dunăre va pune în pericol relația cu statul vecin sârb.

„Cele două țări nu au motive serioase de conflict, cu această singură excepție: problema Banatului constituie un obstacol în calea înțelegerii și trebuie găsită o soluție. Dacă românii vor Dunărea și Tisa ca și frontieră, este imposibil să se ajungă la un acord”⁹⁹³.”

Cerându-și scuze pentru o a treia intervenție, Brătianu se înscrie la cuvânt recapitulând principiile enunțate până în acel moment și punând în evidență dezavantajul de a fi nevoit să polemizeze cu trei plenipotențieri sârbi: *„Mă văd obligat să o fac, dat fiind faptul că românii nu au decât doi delegați care să îi înfrunte pe cei trei sârbi. Dl Trumbiț a expus situația populației din Banat și a propus împărțirea lui în două părți, oferind partea muntoasă cu minele și pădurile sale României și atribuind sârbilor regiunile industriale ale Timișoarei împreună cu districtele agricole ale Torontalului.”⁹⁹⁴* Premierul român ar aduce câteva obiecții acestei cereri din considerente etnice, deoarece Banatul trebuie considerat ca un tot. Datele prezentate în cadrul ședinței dovedesc decalajul: 272.000 de sârbi ar urma să controleze o populație care ar include și 580.000 de germani și maghiari, locuitori ai teritoriului revendicat. Se pune, de asemenea, problema consecințelor economice care ar surveni din separarea centrelor industriale de principala lor sursă de materii prime. Brătianu spune că această aparență a echității, a unei divizări teritoriale, care să distribuie mijloace de subzistență și unora și altora, este înșelătoare. *„este ușor de justificat din punct de vedere economic, dar ar fi o politică păguboasă de a separa minele și pădurile de regiunile comerciale și agricole”⁹⁹⁵.*”

În expozeul făcut de prim-delegatul român se insistă asupra faptului că numeroasele permutări la nivelul frontierelor orientale ale Banatului, nu s-au datorat diverselor apartenențe străine, ci faptului că nu se putea trasa o separație clară față de Valahia. Existența Voievodinei nu reprezintă un contrapunct întrucât existența ei a fost efemeră. Dacă Alianții, chemați în calitate de judecători, ar privi Dunărea asemenea Rinului, din aceeași perspectivă a liniștii pe care o conferă frontierele naturale, atunci diferendul provinciei bănățene ar fi foarte comod tranșat. *„Sarcina pe care este chemată să o îndeplinească Conferința se poate compara cu*

---

⁹⁹³ Ibidem. *„Les deux pays n'ont pas de sérieux motifs de conflit, avec cette exception: que le problème du Banat constitue un obstacle dans la voie de l'entente et qu'il y a lieu de trouver une solution. Si les Roumains veulent le Danube et la Theiss comme frontières, il est impossible d'arriver à un accord.”*

⁹⁹⁴ Ibidem, p. 16. *„Je me vois obligé de le faire, étant donné que les Roumains n'ont que deux délégués à opposer à trois Délégués Serbes. M. Trumbitch a exposé la situation de la population du Banat, et il a proposé de la diviser en deux parties, donnant la portion montagneuse avec ses mines et ses forêts à la Roumanie, tandis qu'il attribuerait aux Serbes les régions industrielles du Temesvar⁹⁹⁴ et les districts agricoles du Torontal.”*

⁹⁹⁵ Ibidem, p. 17. *„il serait facile de dire qu'au point de vue économique, il serait de mauvaise politique de séparer les mines et les forêts des régions commerciales industrielles et agricoles.”*

aceea care ar reveni unei Comisii Interaliatate (dacă o astfel de comisie ar fi nimerită în aceste momente) desemnată pentru a se pronunța asupra chestiunii Rinului în timpul lui Carol cel Mare. Dacă această comisie ar fi hotărât atunci că Rinul va face frontieră între Germania și Franța, câte foloase nemaiauzite ar fi adus această decizie lumii întregi și care ar mai fi fost influența acesteia asupra evenimentelor care ne-au condus la acest război⁹⁹⁶.” În conturarea unei decizii ar fi esențial ca acest spațiu să fie privit într-un ansamblu mai larg, al Europei Centrale, deoarece Consiliul Suprem are în mâinile sale și soarta celor învingători ca și a celor învinși, și soarta celor care vor fi mulțumiți și a celor care vor fi neîndreptățiți.

Brătianu strecoară acest avertisment, întrucât precedentul a fost creat deja prin îngăduirea dată ca Banatul să fie ocupat din punct de vedere militar. Situația ar putea fi remediată. „*Armata sârbă care ocupa Banatul este în luptă deschisă cu populația română, și dacă am dori să cunoaștem adevăratul sentiment al popoarelor, prima măsură de adoptat ar fi cea a evacuării trupelor sârbe, urmând a fi înlocuite de trupe aliate, care vor ține balanța egală între diferitele popoare: este o măsură ce trebuie luată urgent, dacă se dorește evitarea unor evenimente serioase*⁹⁹⁷.”

Fără a fi adusă vreo lămurire în privința expunerii părților, deoarece la fel ca în timpul audierilor se puneau doar întrebări, nu se ofereau răspunsuri, Clemenceau își exprimă curiozitatea vis-à-vis de posibilitatea de a realiza un referendum. Fără a risca o încuviințare primită, Brătianu cere timp de reflecție, subliniind încă o dată necesitatea considerării Banatului asemeni unui întreg⁹⁹⁸.

Cât privește replica finală, aceasta i-a aparținut ministrului sârb la Paris, Vesnić: „Ce era de făcut *dacă generalul francez care comanda Armatele Aliate din Orient a dat trupelor sârbe ordinul de a ocupa acest teritoriu, pe de altă parte primirea de care a avut parte armata sârbă este o suficientă dovadă că decizia luată a fost una potrivită. În orice caz, nu este vina Serbiei dacă România nu a intrat în Banat, fie acum, fie în 1916*⁹⁹⁹.” Astfel protestul României privind ocuparea Banatului a fost redus la principiul cultivării invidiei și geloziei

---

⁹⁹⁶ Ibidem. „*La tâche que la Conférence est appelée à accomplir peut se comparer à celle qui incombait à une Commission Interalliée (si une telle commission avait été possible à ce moment-là) désignée pour se prononcer sur la question du Rhin au temps de Charlemagne. Si cette Commission avait alors décidé que le Rhin constituerait la frontière entre l'Allemagne et la France, que d'avantage inouïs, cette décision aurait conféré au monde et quelle influence elle aurait eue sur les événements qui nous ont conduit à cette guerre.*”

⁹⁹⁷ Ibidem, p. 18. „*L'armée serbe qui occupe le Banat est en lutte ouverte avec la population roumaine, et si l'on veut connaître le véritable sentiment des peuples, la première mesure à prendre est l'évacuation des troupes serbes qui seront remplacées par les troupes alliées, lesquelles tiendront également la balance entre les différents peuples: il y a là une mesure urgente à prendre si l'on veut éviter des événements sérieux.*”

⁹⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹⁹ Ibidem, pp. 18-19. „*Si le General français qui commande en chef les Armées Alliées d'Orient a donné aux troupes serbes l'ordre d'occuper ce territoire, l'accueil que l'armée serbe y a reçu est une preuve suffisante que la décision prise était une décision heureuse. En tous cas, ce n'est pas la faute de la Serbie si la Roumanie n'est pas entrée dans le Banat, soit actuellement, soit en 1916.*”

față de actele mai îndrăznețe ale Serbiei. Total lipsit de tact diplomatic sau voit agresiv, gestul ministrului sârb poate fi evaluat astfel: de apărare (Serbia a intervenit ca urmare a unei încuviințări venită pe filieră militară pentru a trece Dunărea și a ocupa Banatul; buna primire făcută de populația bănățeană confruntată cu revoluția), sau de acuzare (România putea să ocupe la rândul ei Banatul, a avut mai multe șanse de care nu a știut să profite). Până la urmă bătălia pentru Banat trebuia să fie una pragmatică.

Dacă ar fi să intrăm în studiul nostru pe versantul receptării de către Consiliul Suprem a acestei prime confruntări directe româno-sârbe am putea constata o serie de elemente ce țin de logica discursivă. Brătianu se prezintă în fața auditoriului foarte bine pregătit, înarmat cu câte un răspuns bine ticluit pentru fiecare argument venit din partea sârbilor. Manifestă calm, poate prea mult și prea supărător, intervine la obiect, dar reia cu insistență același instrument: tratatul de Alianță din 1916. Celălalt delegat român, Nicolae Mișu îl secondează pe Brătianu, dar fără a lua cuvântul. Astfel primul ministru român rămâne singura voce contestatară. Delegația sârbă acționează unitar, cu toții se înscriu la cuvânt se completează unul pe celălalt. Nu se folosesc de rapoarte scrise, dar variază argumentația, sunt apti să capteze atenția tuturor, realizând un impresionant efort speculativ. Delegații sârbi pun în chestiune acceptarea de către România a partajului teritorial, practic un apel indirect la disponibilitatea acesteia de a asuma compromisul. Calea de abordare a României este cea a unei ignorări a ofertelor venite de la concurență și a unei adresări pe cale directă la instanța supremă. Considerăm în această situație, că membri deplin ai Conferinței de pace, la o primă evaluare a lor, una superficială, de suprafață, în care sunt judecate prestațiile părților, au resimțit-o pe cea a delegației române ca fiind presantă, insistentă, poate chiar agasantă datorită repetițiilor, iar pe cea a sârbilor ca fiind mai confortabilă, mai persuasivă. Dacă românii ar fi acceptat din start compromisul, atunci sarcinile delibertatorilor ar fi fost pur formale. Delegația sârbă merge pe o „tactică a invitației”, a lansării de propuneri, a ațâțării și a șicanării, în timp ce delegații români aleg una a rigorilor, a insistențelor, a prestației în atitudine.

Măsurarea efectelor produse de această audiere româno-sârbă în cadrul auditorilor poate fi probată cu extrase din jurnalele și memorialistica celor prezenți. Pe lângă mărturia expertului britanic Harold Nicolson, prezentată la începutul acestui subcapitol, putem să o adăugăm pe cea a lui Allen Leeper. Acesta notează în jurnalul său despre întâlnirea din 31 ianuarie, lungă și obositoare: „Discuții despre Banat pentru mai bine de două ore, Brătianu,

*Trumbic și Vesnic*¹⁰⁰⁰.” Adevărata impresie produsă nu este devoalată, ci ascunsă sub preocuparea respectării principiilor de drept. În încercarea de a distra atenția delegației române de la procedura de deliberare, Georges Clemenceau îi adresează felicitări lui Ion I.C. Brătianu pentru discurs, iar din dorința de a se arăta poate prea interesat sau chiar deranjat de o chestiune teritorială situată dincolo de orizontul lui de percepere și de interes, David Lloyd George comite imprudența de a cere detalii privind localizarea pe harta Europei. Într-o scrisoare expediată în țară lui Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voevod consemnează. „*Expunerea chestiei revendicărilor noastre în fața Conferinței a făcut-o splendid, după spusele celor de față și Clemenceau, la sfârșit, în trei rânduri l-a felicitat. Caracteristic – ca să știi – cu cine avem a face, este, că Lloyd George l-a întrebat: qu’est-ce que c’est le Banat*¹⁰⁰¹?” Ceva mai târziu s-au ivit și critici la adresa juraților. A fost luată în discuție vârsta și amprentele sale asupra lui Georges Clemenceau și Lloyd George, care așteptau în timpul ședințelor conferinței¹⁰⁰², cel din urmă chiar în timpul documentatei expunerii pe care a făcut-o Brătianu despre Banat. Remarca referitoare la acest aspect se regăsește în corespondența dintre Monseniorul Bonaventura Cerretti, secretar al Congregației Afacerilor ecleziastice extraordinare ale Afântului Scaun și cardinalul Pietro Gaspari, secretar de stat al Vaticanului, datată la 20 iunie 1919¹⁰⁰³.

Din preocuparea delegației române de a nu-i fi descumpănit pe cei doi aliați din afara Europei, – SUA și Japonia – poate prea asaltați de argumente și detalii a fost redactată a anexă a procesului verbal¹⁰⁰⁴. Se menționează faptul că problema Banatului a fost mult simplificată datorită cunoașterii aspectelor sale de cei trei Mari Aliați prezenți la negocierile din 1916. Se speră că temeinicia revendicării românești nu va fi trecută cu vederea. Primul principiu invocat este cel etnic care „*trebuie să se conjuge cu alte necesități ale vieții popoarelor și care nu ar putea fi conceput ca independent de condițiile teritoriale în care popoarele sunt*

---

¹⁰⁰⁰ Hugh SETON-WATSON, *art. cit.*, p. 119. „*Banat discussion for over two hours, Brătianu, V. Trumbic, and Vesnic.*”

¹⁰⁰¹ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 3, scrisoare din 20-25 februarie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *Scrisori de la Conferința de Pace. Paris-Versailles, 1919-1920*, Cluj-Napoca, 2003, p. 24; Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 550; Daniel BOROȘ, *art. cit.*, p. 565.

¹⁰⁰² Alexandru Vaida Voevod avea să fie și mai critic, într-un raport din 1 iunie 1919: „*delegații care... moșăiesc fără rușine, ori conversează – între ei mai mult sau mai puțin...*”, ***, *Desăvârșirea unității...*, vol III, p. 427.

¹⁰⁰³ Giuseppe Maria CROCE, *Le Saint-Siège et la Conférence de la paix (1919). Diplomatie d’Eglise et diplomaties d’Etat*, în *Mélanges de l’Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée*, 1997, tom 109, nr. 2, p. 809.

¹⁰⁰⁴ BDIC, Nanterre – Fond *Conférences de Paix*, dosar *Conférences de Paix. Procès Verbaux et Résolutions. – conférences et réunions du 23 janvier au 8 février 1919, cota F delta rés 0801/(2)/02/14, Annexe „A” au Procès-verbal de la séance du vendredi 31 janvier 1919 a 15h. 30, pp. 1-7.* http://flora.u-paris10.fr:8082/flora/jsp/view/view_report.jsp?recordId=default%3ANOTICES%3A38104&navigate=next&reportUnit=false, Consultat la: 21.07.2012; Notă privind intervenția lui Ion I.C. Brătianu, președinte al Consiliului de miniștri și ministru al Afacerilor Străine al României, șeful delegației române la Conferința de Pace de la Paris, în problema Banatului, f. nr., 31 ianuarie 1919, Paris, doc. 162 în Dumitru PREDA *et alii, op. cit.*, pp. 143-144.

nevoite să se dezvolte¹⁰⁰⁵.” Atunci când spațiul, teritoriul intră în atenția și deliberarea celor care trebuie să ia decizia, cade și responsabilitatea asupra lor de a avea o privire de ansamblu, mai largă, la nivelul întregii Europe Orientale.

Sunt expuse din nou succint: importanța principiului etnic la nivelul întregii provincii, relativitatea divizării teritoriului în arii care să pună în valoare o naționalitate sau alta majoritatea absolută sau relativă, realitatea geografică, economică, politică a Banatului cursurile de apă care îl individualizează, dobândind prin aceasta proprietatea întregului, aspectele legate de aprovizionare și trafic, amestecul de populații, fiecare având importanța ei în bună funcționare a activităților și a vieții de zi cu zi, rezerva față de posibilitatea de a împărți provincia din simple rațiuni de securitate, invocate în fața unui vecin pașnic, și căutarea insistentă a unei soluții așa-zis defensive, dar constantă sursă de suspiciuni întemeiate¹⁰⁰⁶.

IV.5. Revendicările Banatului în oglindă: memoriul românesc vs. memoriul sârbesc

Din dorința de a desluși mai bine izele complicatelor discuții dintre experții Comisiei pentru afacerile române și iugoslave și pentru a cunoaște intriga preexistentă a numeroaselor contacte diplomatice și manifestări propagandistice pentru obținerea Banatului (totală sau parțială), toate desfășurate pe parcursul zbuciumatului an al păcii, am considerat ca fiind necesară o analiză de conținut și de formă a două memorii de revendicare.

Memoriul României la Conferința de Pace (*La Roumanie devant le Congrès de la paix, la question du Banat de Temeshvar*¹⁰⁰⁷) face dovada unei intense elaborări și a unui îndelung travaliu pe text, fiind structurat în cinci părți: o introducere cu o trecere în revistă a termenilor în care a fost prezentată revendicarea Banatului; un cuprins în care se acordă spațiu diferit fiecărui punct forte al argumentării – etnic, geografic și economic, istoric; o încheiere, în care se polemizează pe marginea aserțiunilor sârbești.

Încă de la început sunt menționate: autoritatea în numele căreia se emit pretențiile asupra Banatului (guvernul român), baza plebiscitară (conform dorinței majorității locuitorilor) și scopul în sine (asigurarea pentru populațiile bănățene a unei dezvoltări

---

¹⁰⁰⁵ *Ibidem*, p. 1. „doit s'accorder avec les autres nécessités de la vie des peuples, qu'on ne saurait concevoir indépendante des conditions territoriales où les peuples sont appelés à se développer.”

¹⁰⁰⁶ *Ibidem*, pp. 2-7.

¹⁰⁰⁷ BDIC, Nanterre – fond Louis Lucien KLOTZ – *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 11/5, *La Roumanie devant le Congrès de la Paix. Le Banat de Temeshvar*; SHAT, Vincennes – Série 6 N, cutia 77. O formă prescurtată a memoriului se găsește în David Hunter MILLER, *My Diary at the Conference of Paris. With Documents*, vol. IV, New York, 1924, doc. 263, pp. 319-324.

economice și politice independente). Receptorul tuturor obiectivărilor enunțate este Conferința păcii, cea care își va asuma și decizia în privința alegerii unei soluții pentru diferendul româno-sârb. „*Gouvernement romain a cerut Conferinței de Pace să îi asigure unirea la noul stat român a întregii provincii cuprinse între Mureș, Tisa, Dunăre și Carpați și cunoscută sub numele de Banatul de Timișoara. Această revendicare este foderată nu numai pe rațiuni etnice și istorice, ci și pe necesitatea de a asigura populațiilor din Banat posibilități de existență economică și politică independentă. Ea este de altfel conformă cu voința majorității locuitorilor din Banat*¹⁰⁰⁸.”

Este exprimată surprinderea privind punerea sub semnul întrebării a dreptului României de a putea revendica Banatul, un teritoriu în care românii conviețuiesc de mai multe secole alături de multe alte naționalități. Până la momentul războiului, care a lăsat să se întrevadă posibilitatea destrămării imperiului austro-ungar, dar mai ales în timpul bilanțului, al păcii, când se mobilizează forțe contestatoare solicitării integrale a Banatului, nu s-a pus problema unei delimitări a spațiului în funcție de populația majoritară. „*Dar s-a născocit, ca în Banat să se distingă între regiunile în care populația română are majoritatea absolută și cele în care nu are decât o majoritate relativă sau doar o minoritate importantă: s-a închipuit că ar fi posibilă trasarea prin câmpiile Banatului a unei frontiere de stat între români, la est, alipiți Regatului României și neromâni, la vest, ce vor deveni subiecți ai statului sârb. Guvernul român consideră că acolo este o greșală primejdioasă*¹⁰⁰⁹.” Privită dinspre România această realitate geografică a Banatului nu poate fi decât un ansamblu, orice situație într-o paradigmă diferită este refuzată dintru început. Posibilitatea ca un alt stat, oricare ar putea fi el, să perceapă trunchiat acest spațiu, pentru ca mai apoi să-și dorească stăpânirea unui părți reprezintă un precedent. Deținerea fragmentară a unui ansamblu va încuraja pe mai târziu acțiuni care să-l reîntregească. Sub această formă expresivă este exprimată, în acest memoriu, temerea României că ar putea pierde o parte a Banatului. Tonul revendicării, ales inițial, este cel neutru, devenind pe parcurs ușor insinuant. Nu este menționat numele

---

¹⁰⁰⁸ BDIC, Nanterre – *fond Louis Lucien KLOTZ – Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 11/5, La Roumanie devant le Congrès de la Paix. Le Banat de Temeshvar, p. 1. „*Le gouvernement Roumain a demandé à la Conférence de la Paix d'assurer la réunion au nouvel État roumain de toute la province comprise entre le Mouresh, la Theiss, le Danube et les Carpaths, et connue sous le nom de Banat de Temeshvar. Cette revendication est fondée non seulement sur des raisons ethniques et historiques, mais aussi sur la nécessité d'assurer aux populations du Banat des possibilités d'existence économique et politique indépendante. Elle est d'ailleurs conforme au vœu de la majorité des habitants du Banat.*”

¹⁰⁰⁹ *Ibidem*, pp. 3-4. „*Mais l'on a imaginé de distinguer, dans le Banat entre les régions où la population roumaine a la majorité absolue et celles où elle n'a qu'une majorité relative ou seulement une minorité importante: l'on a pensé qu'il serait possible de tracer à travers les plaines de Banat une frontière d'État entre les Roumains à l'Est, qui seraient rattachés au royaume de Roumanie, et les non-Roumains, à l'Ouest, qui deviendraient sujets de l'État Serbe. Le Gouvernement roumain estime que c'est là une erreur dangereuse.*”; Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 546.

concurrentei sale în pretenția asupra provinciei bănățene, preferându-se o abordare victimizantă, față de cea agresivă din memoriul sârbesc.

Sunt, mai apoi, aduse în prim plan argumentele unei continuități a vieții pastorale, cele care vor fi intens ironizate în cercurile diplomatice internaționale ale conferinței. Transhumanța, migrația forței de muncă, cerealele câmpiilor și bogățiile forestiere sunt considerate liante între pusta și munții Banatului. Lor li se adaugă rețeaua de căi de comunicații naturale sau ferate, care asemeni nervurilor unor frunze străbat întreaga regiune, uniformizându-o și făcându-o accesibilă dinspre Dunăre. În favoarea acestei teze a unității provinciei, determinată de factorii geomorfologici, este adus și exemplul Transilvaniei, „în care Mureșul fiind singurul curs mare de apă ce o traversează și pătrunde până în inima munților săi, ar fi privată de unul dintre debușeurile sale cele mai folositoare. Produsele pădurilor și ale minelor sale trebuie în mod firesc să ajungă la Dunăre și de acolo la mare, coborând pe cursul Mureșului și al Tisei: o frontieră sârbo-română ar îngreuna circulația lor începând cu Mureșul inferior¹⁰¹⁰.” Prin oferirea modelului Transilvaniei, ale cărei resurse sunt valorificate datorită Mureșului, se urmărește demonstrarea faptului că o divizare a Banatului ar determina o răsturnare a unui sistem comercial funcțional de câteva sute de ani și ar anula liberul acces la Dunăre pentru produsele românești¹⁰¹¹. Cea mai mare bulversare ar aduce-o fracționarea transporturilor și existența unor autorități vamale cu interese diferite, chiar concurente. Prin aducerea în discuție a argumentului căilor de comunicație se face și referirea la rivalul câștigat prin revendicarea Banatului.

O pronunțare opozitivă mai evidentă față de statul sârb se realizează în contextul dezbaterii privind alipirea populației de naționalitate germană. Se susține că preferința acesteia s-ar exprima, în mod indubitabil, pentru o apartenență la statul român. „Chiar și în regiunile în care sârbii sunt numeroși, importante grupuri de români sunt amestecate printre ei, cum ar fi de exemplu comunitățile germane, care, din punct de vedere politic, nu pot fi alipite niciunui stat de aceeași naționalitate și care nu au niciun motiv de a se alătura Serbiei; din cauza răspândirii lor în tot centrul Banatului nu vor putea fi reuniți sub nicio formă la acest stat: acești germani (șvabi), în ziua în care vor fi liberi să-și exprime public

---

¹⁰¹⁰ Ibidem, p. 4. „dont le Mouresh est la seule grande voie d'eau traversant le pays et pénétrant jusqu'au cœur de ses montagnes, serait privée d'un de ses débouchés les plus nécessaires. Les produits de ses forêts et de ses mines doivent normalement arriver au Danube et de là à la mer en descendant le cours du Mouresh et de la Theiss: une frontière serbo-roumaine entraverait leur coupé à partir du Bas-Mouresh.”

¹⁰¹¹ Ibidem; Miodrag CIURUȘCHIN, op. cit., p. 546.

voința, sigură încă de pe acum, vor refuza dealtminteri să să lase împărțiți între Serbia și România regrupându-se cu preferință în jurul acestui ultim stat¹⁰¹².”

Ideea renunțării la zona sud-vestică a Banatului, solicitată cu insistență de către Serbia pentru a crea o centură de siguranță în fața Belgradului este refuzată, România luându-și angajamente, prin tratatul din august 1916, să demilitarizeze câmpia bănățeană. Oricum artileria modernă și noile tehnici de luptă ar anula foarte ușor acest avantaj creat și ar face inutilă preocuparea de a ridica fortificații¹⁰¹³. Contraargumentul românesc țintește spre aspectele ascunse ale acestei revendicări: transformarea zonei de siguranță într-o bază de atac pentru luarea în stăpânire a unui ținut mai întins din câmpia bănățeană. „*Stabilirea pe malul stâng al Dunării a unei zone de protecție, având caracterul unei posesiuni politice și militare sârbe, va constitui un veritabil cap de pod, adică o organizare militară mai puțin defensivă, cât ofensivă*¹⁰¹⁴.”

Memoriul românesc face apel la numeroasele dovezi de bună vecinătate, de comerț, de contacte culturale între ambele maluri, toate împletite cu apele Dunării. Se susține că siguranța dată de această frontieră naturală a eliminat orice conflict. „*Guvernul român este atât de convins de această importanță a Dunării ca frontieră pacifică, încât întotdeauna și-a barat privirea peste fluviu și râvna la posibilitatea de a-i reuni României nord-dunărene pe numeroșii români stabiliți în Serbia între văile Timocului și ale Moravei*¹⁰¹⁵.” O confirmare în acest sens a fost dată și ulterior, în contextul unui alt război, de profesorul și economistul Victor Jinga: „*Cristalizarea idealului nostru național nu a trecut niciodată aceste fluvii (Dunărea și Nistrul n.n.)*¹⁰¹⁶.” Cultivarea și transmiterea spiritului național s-a făcut întotdeauna cu un îndemn la cumpătare, iar această calitate a trasat contururi suprapuse pe granițe naturale în interiorul cărora naționalitatea română a putut supraviețui. Considerându-se fără pretenții exagerate asupra teritoriului bănățean, România a făcut un titlu de glorie din acest fapt în fața Conferinței de Pace. Capabilă să reunuțe singură, fără a i se solicita acest

---

¹⁰¹² *Ibidem*, p. 5. „*Même dans la région où les Serbes sont en nombre, des groupes roumains importants sont mêlés parmi eux, et aussi des colonies germaniques qui ne peuvent être rattachées politiquement à aucun État de même nationalité, mais qu'il n'y a aucune raison de réunir à la Serbie, et qui ne pourraient en tout cas être toutes réunies à cet État à cause de leur répartition sur tout le centre du Banat : ces Allemands (Souabes), le jour où ils seront libres d'exprimer publiquement leur volonté dès maintenant certaine, refuseront d'ailleurs de se laisser partager entre la Serbie et la Roumanie et se rallieront de préférence à ce dernier État.*”

¹⁰¹³ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 546.

¹⁰¹⁴ BDIC, Nanterre – fond Louis Lucien KLOTZ – *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 11/5, La Roumanie devant le Congrès de la Paix. Le Banat de Temeshvar, p. 6. „*L'établissement sur la rive gauche du Danube d'une zone de protection ayant le caractère d'une possession politique et militaire serbe constituerait une véritable tête de pont, c'est-à-dire une organisation militaire moins défensive qu'offensive.*”

¹⁰¹⁵ *Ibidem*. „*Le gouvernement roumain est si bien convaincu de cette importance du Danube comme frontière pacifique qu'il s'est toujours interdit de jeter les yeux au delà de ce fleuve et de songer à la possibilité de réunir à la Roumanie nord-danubienne les nombreux Roumains établis en Serbie entre les vallées du Timok et de la Morava.*”

¹⁰¹⁶ Victor JINGA, *Conștiința spațiului național*, în *Transilvania*, 1943, tom 74, nr. 11-12, p. 855.

lucru, la comunitatea românilor de pe valea Timocului, nu înainte de a se erija în apărătoare a drepturilor lor naționale și politice, atitudinea oficială română în privința secționării teritoriului bănățean se arată de neclintit. Prezentarea devine din ce în ce mai critică, folosindu-se termeni duri pentru a taxa viciile de procedură internațională în căutarea celei mai bune modalități de divizare și de satisfacere a capriciului sârbesc. Năzuința că prin găsierea limitei etnografice și că prin ajungerea la compromis s-ar putea garanta pacea, ar determina într-un final: „*dezorganizarea economică, sistarea dezvoltării la nivelul întregii regiuni și perspectiva conflictelor*”¹⁰¹⁷.” În demonstrația cu privire la păstrarea integrității Banatului se recurge la elemente apocaliptice: risipirea elementelor coagulante (comerțul, viața economică, buna conviețuire a naționalităților) și constituirea unora destabilizatoare (bararea căilor de comunicație, interpunerea unor autorități străine, fracturarea unor obișnuințe cotidiene și de viață liniștită). Provincia s-ar putea transforma, datorită convențiilor artificiale, într-un depozitar de frustrări și conflicte latente.

În cea de a doua parte a textului de revendicare, rezervat componenței etnice a Banatului, se recurge la o serie de departajări statistice ale naționalităților în funcție de mai mulți coeficienți: ponderea descrescătoare la nivelul districtelor, compararea în funcție de majoritatea absolută sau relativă, raportarea la statisticile ungurești. Experții români, redactori ai acestui document, pun în pagină și o serie de corelații statistice: la nivelul comitatelor întâi, apoi se coboară la nivelul plășilor, pentru ca în final să fie oferită o imagine de ansamblu asupra întregului Banat.

Dacă, în ciuda argumentelor istorice și economice, se dorea totuși, împărțirea Banatului printr-o frontieră etnografică, se aprecia în memoriul românesc că aceasta era imposibil de realizat, din cauza amestecului între diferitele etnii. Împărțirea Banatului ar crea un mediu favorabil iredentismului pentru că, și de o parte și de alta a limitei artificiale, ar rămâne zeci de mii de români pe teritoriul Serbiei, dar și sârbi în România. Conform statisticilor oficiale, realizate în urma recensământului din 1910, Banatul avea o populație de 1.582.133 locuitori după cum urmează: 592.049 români (37%), 387.545 șvabi (24,5%), 284.329 sârbi (18%), 221.509 maghiari (14%), evrei 20.643 (1,3%), 76.058 (4,2%) diverse alte naționalități¹⁰¹⁸. Din cele 39 de plăși câte număra provincia, doar în 3 românii dețineau mai puțin de 10% din populație: Török-Kanizsa (majoritate maghiară), Nagy-Kikinda (majoritate sârbă) și Törökbecse (majoritate sârbă). De o bună reprezentare și repartizare

---

¹⁰¹⁷ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ – Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 11/5, La Roumanie devant le Congrès de la Paix. Le Banat de Temeshvar, p. 7. „...qu'à la désorganisation économique, à l'arrêt du développement de toute une région et à la perspective de conflits.”

¹⁰¹⁸ *Ibidem*, p. 8.

dispunea naționalitatea germană, cu precădere în centrul provinciei, dar și spre limitele sud-vestice, având majoritate în 4 plăși. Pe locul trei se aflau sârbii, repartizați neomogen, fiind mai bine reprezentați în extremitatea vestică a Banatului și deținând majoritatea doar în 3 plăși. Maghiarii, deși prezenți la nivelul întregului teritoriu, doar la confluența Mureșului cu Tisa dețineau o pondere semnificativă¹⁰¹⁹.

Privarea României de frontierele naturale dorite, în asociere cu resentimentul național al românilor și șvabilor integrați în noul stat iugoslav, ar proiecta un viitor tensionat nu doar la nivel regional, ci și local. În plus ar fi negat dreptul la autodeterminare, considerat ca fiind primar și proclamat chiar înainte de sfârșitul războiului. *„Mai întâi, pentru că o astfel de procedură ar fi contrară dreptului popoarelor de a dispune de soarta lor conform intereselor lor. În al doilea rând pentru că, exceptându-i pe sârbi, fiecare dintre naționalitățile în cauză, cu deosebire românii și germanii, are motive pentru a nu accepta un asemenea partaj, motive peste care nu s-ar putea trece fără a fi lăsate să supraviețuiască pricinile unei nemulțumiri profunde și ale unei neînțelegeri primejdioase*¹⁰²⁰.”

Aducerea în discuție a principiului economic al căilor de comunicație fluviale sau feroviare transferă miza la nivelul obținerii Torontalului. Independent de ponderea elementului românesc sau sârbesc la nivelul acestui comitat, se poate observa cu ușurință că aici s-a dezvoltat și s-a valorificat o extinsă rețea de canale de navigație, reprezentând două treimi din totalitatea de care dispunea întregul Banat. Cu o importantă valoare strategică este investit acest spațiu și datorită faptului că este traversat de calea ferată care leagă Viena, Londra sau Parisul de Constantinopol. Astfel din rațiuni economice și comerciale, se aprecia că România nu-și putea permite luxul de a pierde partea apuseană a Banatului¹⁰²¹.

Schița istorică, în care sunt punctate principalele interacțiuni de-a lungul timpului ale românilor, din calitatea lor de autohtoni, cu spațiul bănățean, este, spre deosebire de textele elaborate în anul 1915, mult mai bine realizată. Păstrându-se stilul concis, fără detalii inutile, memoriul pune mai bine în evidență argumentele pe care le invocă: păstrarea caracterului latin în ciuda migrațiilor, serviciile militare oferite de comunitățile românești nobililor unguri, rolul căpeteniilor (bani) de la Lugoj și Caransebeș în medierea relațiilor dintre turci și principii Transilvaniei, statisticile de la începutul secolului al XVIII-lea, care relevă faptul că partea orientală a provinciei a fost mai bine populată, refugiarea în Banat a 40.000 de familii de sârbi

---

¹⁰¹⁹ *Ibidem*, pp. 8-10.

¹⁰²⁰ *Ibidem*, p. 11. *„D’abord parce qu’une telle procédure serait contraire au droit des peuples à disposer de leur sort conformément à leurs intérêts. En second lieu parce que, excepté les Serbes, chacune des nationalités en cause, les Roumains et les Germains surtout, a ses raisons de ne pas accepter un semblable partage, raisons sur lesquelles on ne peut passer sans laisser subsister des causes de profond mécontentement et de dangereuse mésentente.”*

¹⁰²¹ *Ibidem*, pp. 13-18.

împreună cu patriarhul Arsenie Cernoevici în urma unei răscoale antiotomane, instituirea administrației austriece și sosirea primilor coloniști. Românii au supraviețuit tuturor acestor prefaceri, reușind să-și păstreze limba, tradițiile, obiceiurile, credința și caracterul național.

Aspectul religios al subordonării ecleziastice a românilor ortodocși din Banat, din care sârbii făcuseră un argument forte al revendicării lor, este explicat din perspectiva românească pentru a se înlătura confuzia. Acest fapt a fost urmarea unor prefaceri interne (aparitia Bisericii unite cu Roma) și externe (obținerea de către patriarhul Cernoevici a unor privilegii religioase). Jurisdicția patriarhiei de la Karlowitz a durat doar până în 1865, când românii din Banat își câștigă dreptul la o organizare ecleziastică proprie prin episcopia de la Caransebeș, subordonată celei ortodoxe românești restaurate în Transilvania de mitropolitul Andrei Șaguna¹⁰²².

În încheirea acestei prezentări cu caracter istoric a fost abordată o afirmație de dată recentă a delegaților sârbi, referitoare la lipsa de reprezentare politică a naționalității române în parlamentul de la Budapesta. Oficialii sârbi se considerau îndreptățiți în a revendica Banatul occidental pe seama unei prezențe mai vizibile a conaționalilor lor în domeniul politic. În răspunsul dat de experții români se face referire la modul de desfășurare al campaniilor electorale, la faptul că bănățenii nu au dorit să renunțe la revendicările lor naționale, la o serie de deputați guvernamentali români nerecunoscuți de bănățeni ca și reprezentanți ai lor, la cazul generalului Traian Doda, care, ales fără să fi candidat, a refuzat preluarea mandatului, a condamnat public privarea românilor de drepturi naționale, fiind condamnat de autoritățile maghiare, ca urmare a acestor luări de poziție, la doi ani de închisoare¹⁰²³.

Ultima parte a documentului (*Les arguments serbes*), întocmit pentru a fi analizat în cadrul Conferinței de Pace, este cea a polemizării cu argumentele delegației sârbe. Toate ingredientele necesare sunt prezente: comentariile, punerile în text, adevărilor, explicațiile aferente, combaterea ipotezelor adverse prin oferirea de exemple. „*Guvernul sârb s-a străduit în mod deosebit să nege unitatea Banatului de Timișoara și să stabilească o împărțire imaginară între Banatul oriental muntos și Banatul occidental, regiune de câmpie. Dar este suficient să se atragă atenția asupra istoriei și geografiei Banatului pentru ca aspectul unitar al acestei provincii să se evidențieze foarte clar*”¹⁰²⁴.

---

¹⁰²² *Ibidem*, pp. 21-26.

¹⁰²³ *Ibidem*, pp. 28-29.

¹⁰²⁴ *Ibidem*, p. 30. „*Le gouvernement Serbe s'est particulièrement appliqué à nier l'unité du Banat de Temeshvar, et à établir une division imaginaire entre le Banat oriental montagneux et le Banat occidental, région de plaines. Mais il suffit d'attirer l'attention sur l'histoire et la géographie du Banat pour que le caractère unitaire de cette province apparaisse clairement aux yeux.*”

Din modul de raportare la limitele Banatului se remarcă faptul că toată pledoaria responsabililor români este pentru unitatea provinciei sub aspect politic și geografic. Se consideră, în memoriul luat în discuție, că intervențiile mediilor politico-diplomatice sârbe intră în dezbateră a unor false probleme. Diviziunile administrative ale Banatului au fost discutate de către români doar din perspectiva unor considerente statistice și etnografice, nicidecum în forma unor elemente referențiale. Atunci când este judecat un ansamblu, un întreg, așa cum este Banatul, unitățile sau părțile sale componente își pierd din substanță. Referirea la Caraș-Severin, Timiș sau Torontal este rară, mai mult ca reper de situație în spațiu. Această fragmentare administrativă a fost generatoare de circumstanțe imprevizibile și de noi reconfigurări care s-au succedat la intervale de timp relativ scurte. Demersul acesta, deși eclectic prin natura lui, a depins de numeroasele stăpâniri – otomană, austriacă, austro-ungară – și a fost adaptat scopului urmărit: o mai bună supraveghere a locuitorilor și o mai eficientă exploatare a teritoriului. Astfel aspectul administrativ al Banatului, ca și experiență și consecință a unor conjuncturi, „demonstrează că orice împărțire corespunde unei stări de război și că, singură, unitatea unei dominații politice poate să-i asigure pacea”¹⁰²⁵.

În privința demonstrației celeilalte unități, a celei geografice, se recurge la o reprezentare grafică, respectiv o comparație între profilurile de relief bănățean și cel al regiunii valahe. Întrucât există o similitudine a treptelor care coboară dinspre munți înspre fluviul dunărean, memoriul se pronunță pentru o revendicare pe deplin justificată a provinciei dintre Mureș, Tisa, Dunăre și Carpați¹⁰²⁶.

Pe final sunt luate în discuție, punctual, argumentele sârbești însoțite de remarcile experților români: deși neluată în considerare în momentul în care au fost emise pretențiile asupra unei limite convenționale, totuși partea română consideră că populația germană trebuie să aibă un cuvânt de spus în baza dreptului naționalităților de a-și decide soarta. Pretenției sârbilor asupra câmpiei bănățene, pe considerentele reliefului neprielnic agriculturii și a nevoii stringente de grâu, i se răspunde că pusta acestei provincii nu este un bun nefolosit („*un bien sans emploi*”), ci o sursă de bogății agricole pentru întreg spațiul învecinat: munții Banatului și zona limitrofă a Transilvaniei. Pe de altă parte ar trebui să se țină cont de faptul că Serbia primise în urma războaielor balcanice o parte însemnată a Macedoniei, urmând ca să fie luată în calcul de conferință atribuirea provinciei Bačka, dintre Tisa și Dunăre. Atunci când a fost abordat aspectul referitor la integrarea Banatului de Timișoara într-o organizație politică sârbă, Voievodina, s-au contrapus ca argumente perioada scurtă de timp a funcționării

---

¹⁰²⁵ *Ibidem*, p. 31. „montre que toute division du Banat correspond à une état de guerre et que, seule, l'unité d'une domination politique peut y assurer la paix.”

¹⁰²⁶ *Ibidem*, pp. 31-32.

acestei reuniuni politice și administrative austriece (1849-1860) și folosirea limbii germane, ca limbă oficială. „*Aceasta (Voivodina n.n.) a fost înființată, nu în interesul populațiilor sârbe de la vest de Tisa sau din Banat, ci doar pentru a diminua importanța politică și administrativă a Ungariei, pe care Casa de Habsburg vroia să o pedepsească pentru revoluția de la 1848*¹⁰²⁷.”

Sunt considerate failibile insistențele oficialilor sârbi privind supremația ecleziastică și cea intelectuală la nivelul Banatului. Aceste aspecte sunt răsturnate prin înșiruirea unor personalități culturale și a unor intelectuali români, nu mai puțin valoroși decât cei sârbi, cu obârșia în același spațiu revendicat. Asupra dreptului invocat al deținerii majorității mănăstirilor ortodoxe, memoriul se rezumă la o simplă contestare, întrucât în lipsa înțelegerii s-a recurs la un proces civil de împărțire a bunurilor bisericești¹⁰²⁸.

Un ultim aspect supus atenției este cel referitor la nevoia de asigurare a Belgradului prin obținerea unui teritoriu peste Dunăre, decupând din provincia bănățeană, întrucât valea Moravei s-a dovedit a fi insuficient securizată. Acestei temeri îndreptățite i se poate opune o alta, justificată și de partea românilor, că s-ar crea cu timpul în această așa zisă limită de siguranță un hinterland, servind drept bază pentru a atrage, din punct de vedere economic, populația rurală de pe teritoriul românesc. Scutul cel mai eficient al capitalei sârbe ar fi o limită naturală, Dunărea, iar dincolo de ea un vecin împlinit din punct de vedere național și consolidat politic, care nu ar permite lansarea niciunei amenințări dinspre Banat. Este exprimată, de asemenea, și supoziția potrivit căreia noul Regat al sârbilor, croaților și slovenilor ar putea muta capitala mai spre interiorul teritoriului, Belgradul rămânând cu funcțiile unei reședințe de provincie¹⁰²⁹.

Atașată acestui amplu document românesc de revendicare a Banatului în fața Conferinței de Pace, este și o analiză a memoriului delegației sârbe. Textul poartă însemnele Secretariatului General al Congresului de Pace, fiind redactat sub forma unei sinteze, într-un stil funcțional, propriu actelor administrative. Alăturarea acestei expuneri tehnice, bine articulate de către secretarii conferinței, la sfârșitul memoriului depus de delegația română poate avea cel puțin două explicații: sârbii au fost primii care au înregistrat doleanțele lor la biroul administrativ, timp care a permis oficialilor să rezume și să simplifice revendicarea Banatului din perspectiva delegației iugoslave. Cea de a doua justificare ar putea avea în vedere faptul că România a prezentat un document mai amplu, sub forma unei broșuri, ce necesita o analiză mai atentă, astfel că pentru ușurarea sarcinii experților s-a anexat un breviar

---

¹⁰²⁷ *Ibidem*, pp. 33-35.

¹⁰²⁸ *Ibidem*, pp. 35-37.

¹⁰²⁹ *Ibidem*, pp. 37-38.

cu argumentele sârbești. Lansarea unei propuneri prin care să se poată soluționa diferendul româno-sârb trebuia să se sprijine pe o metodă de lucru comparativă, în urma căreia să fie interpretate în paralel cererile românești și sârbești.

Memoriul sârbesc, intitulat: *Délimitation entre les Serbes et les Roumains dans le Banat*¹⁰³⁰ debutează cu enumerarea celor patru principale naționalități într-o ordine prestabilită, impusă de modul de construcție al argumentării. Acestui document îi sunt alăturate în anexă două prezentări sintetice : una a condițiilor strategice ce trebuie să fie înscrise în portofoliul factorilor de decizie ai conferinței (*Frontières entre le Royaume des Serbes, Croates & Slovènes & Le Royaume de Roumanie*), alta cu o descriere tehnică a traseului pe care ar trebui să îl urmeze inițial linia de delimitare, apoi frontiera pentru mai târziu (*Frontière avec la Roumanie*). Primii în enumerație sunt pretinșii indigeni ai Banatului (sârbii), următorii sunt presupușii ocupanți, într-o ordine cronologică a stabilirii lor în provincie : ungurii, românii și germanii. Titlul memoriului intră în contradicție cu avertismentul dat: „*În est, frontiera trebuie trasată între sârbi și români, iar în nord între sârbi și unguri*¹⁰³¹.” Memoriul este prezentat Conferinței de Pace ca fiind orientat pe diferendul pe care statul unificat al iugoslavilor îl are cu România în privința Banatului. Prin scurtul preambul se dă astfel un avertisment asupra faptului că, deși aparent, nu se întrevăd probleme în privința delimitării față de un stat învins, cum este Ungaria, în momentul în care acestea ar apărea, se așteaptă o rezolvare favorabilă.

Structura logico-argumentativă al acestui memoriu este greu de identificat, deoarece alternează principii (geografice, economice, istorice, statistice, strategice) cu seturi de negații și afirmații (*L'unité historique et administrative du Banat n'existe pas; Les Roumains sont des nouveaux venus*). Argumentarea pornește în acest caz de la aserțiunile potrivit cărora nu poate fi luată în calcul unitatea Banatului întrucât ea nu există, cererile românilor nu merită a fi înregistrate pentru că sunt nou veniți. Toate aceste temeuri se desfășoară spre teza acordării părții occidentale a Banatului noului Regat al Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

Revendicarea sârbească asupra Banatului este lansată sub aspect geografic și economic, din punctul de vedere al relației de interdependență dintre acestea și dintr-o perspectivă separatistă, opozitivă celei enunțate de români, prin care se individualizează două entități diferite : Banatul occidental sau de câmpie și Banatul oriental sau de munte. „*Banatul nu este o unitate etnică, geografică și economică. Dimpotrivă, el este compus din două părți,*

---

¹⁰³⁰ BDIC, Nanterre – fond Louis Lucien KLOTZ – *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 11/3, *Délimitation entre les Serbes et les Roumains dans le Banat*, pp. 1-18; David Hunter MILLER, op. cit., doc. 264, pp. 325-337.

¹⁰³¹ *Ibidem*, p. 1. „*À l'Est, la frontière est à tracer entre les Serbes et les Roumains, et au Nord entre les Serbes et les Hongrois.*”

*independente una de cealaltă din punct de vedere geografic și etnografic, cu relații economice și de comunicații diferite, care de-a lungul timpului au reprezentat unități istorice distincte ; în afară de aceasta cele două părți sunt de o componență etnografică diferită*¹⁰³².” Operarea acestei disocieri apare drept inegală, chiar dezechilibrată, întreaga argumentație, exclusiv favorabilă, fiind ținută în jurul Banatului occidental. Înclinarea aceasta spre vest este justificată de editorii memoriului prin aspecte hidrologice (toate râurile converg spre sud : Tisa, Mureșul, Nera, Caraș), comerciale – Belgradul devenind un adevărat emporiu; economice – cu rețele de transmisie spre valea Moravei și a Vardarului. În sprijinul celor enunțate este adusă denumirea uzitată în perioada premodernă: Rascia (câmpie a sârbilor), datorată faptului că *„viața și conștiința națională sârbești au fost cele mai intense*¹⁰³³.”

Se susține că mutațiile primului mileniu nu i-au bulversat pe sârbi, ulterior confirmându-se prin rolul politic pe care despoții l-au jucat în acest spațiu. Sunt identificate deficiențe în elaborarea tezei românești cu privire la unitatea istorică și administrativă a provinciei, acestea fiind puse în evidență printr-o elaborată pledoarie cu temeuri istorice: *„Nicăieri nu găsim urme de români. Românii dau asigurări că Banatul a format din totdeauna o unitate istorică și administrativă. Această afirmație este lipsită de justete. Mai întâi, partea de est a Banatului, comitatul Caraș-Severin a format cu Mica Valahie, întinsă până la râul Olt, o unitate militară și administrativă, un fel de « marcă », denumită Banatul de Severin. Această diviziune între Banatul de Est și cel de Vest și din centru s-a păstrat și în epoca otomană. Turcii au întemeiat, în 1552 din Banatul central și cel occidental pašalâcul Timișoarei, în timp ce comitatul Caraș-Severin actual a fost constituit în « Banatul de Caransebeș și Lugoj », în care banul, care stăpânea în numele prințului Transilvaniei, avea reședința la Caransebeș. În timpul epocii austriece, nordul Banatului primi în 1751 o administrație civilă, în timp ce Banatul meridional a devenit, între 1768 și 1773, confiniu militar. În 1774, s-a constituit împreună cu Comitatul Torontal de astăzi districtul autonom sârb Velika Kikinda. Împărțirea actuală, în trei comitate, nu datează decât din 1873 sau 1874, de când au fost abolite confiniile militare și districtul autonom al Kikindei*¹⁰³⁴.” Această

---

¹⁰³² *Ibidem.* „Le Banat n'est pas une unité ethnique, géographique et économique. Au contraire, il est composé de deux parties, géographiquement et ethnographiquement indépendantes l'une de l'autre, avec des relations économiques et des communications différentes, qui ont représenté au cours de l'histoire, des unités historiques spéciales; en outre, ces deux parties sont de composition ethnographique différente.”

¹⁰³³ *Ibidem*, pp. 2-3. „la vie et la conscience nationales serbes furent les plus intenses.”

¹⁰³⁴ *Ibidem*, pp. 7-8. „Nulle part, on ne trouve trace de Roumains. Les Roumains assurent que le Banat a toujours formé une unité historique et administrative. Cette affirmation manque de justesse. D'abord, la partie est du Banat, c'est-à-dire le Comitats de Kraso-Szörény a forme avec la petite-Valachie jusqu'à la rivière d'Olt, une unité militaire et administrative, sorte de « Marche » appelée le Banat de Severin. Cette division entre le Banat de l'Est et celui de l'Ouest et du centre est restée pendant l'époque turque. Les Turcs formèrent, en 1552, du Banat central et occidental, le vilayet de Temichvar, tandis que le Comita de Kraso-Szörény actuel fut constitue

înșiruire de reconfigurări administrative determinate de prefacerile politice (stăpânirea otomană, austriacă, ungară) ale secolelor al XVI-XVIII este considerată o particularitate pertinentă în sprijinul ipotezei că Banatul occidental s-a dezvoltat independent de Banatul oriental.

Memoriul sârbesc reprezintă și efectele conexe și probabile ale acestor transformări sub aspect religios-confesional – tutela patriarhului de la Karlowitz asupra românilor ortodocși din întregul Banat, la separația din 1864, românii nu primesc decât o singură episcopie (Caransebeșul) din trei, celelalte două (Timișoara și Vârșeț), continuând să rămână sârbe, sub aspectul mișcării intelectuale – Banatul occidental este obârșia unor oameni de litere și savanți sârbi celebri; din punct de vedere statistic – menținerea caracterului sârbesc al acestei provincii în ciuda oricărei stăpâniri¹⁰³⁵.

Revenind asupra observației noastre privind asigurările luate de sârbi încă din preambulul memoriului asupra frontierei nordice ale provinciei bănățene, întâlnim și în încheiere remarci cu privire la naționalitatea maghiară. Este nuanțat faptul că această populație, departe de a fi unitară sau comasată în vecinătatea teritoriului ungar, are un caracter eminamente administrativ, ca element de asigurare și eficientizare a stăpânirii maghiare. O astfel de demonstrație făcută înaintea apariției unor premise clare de diferend în privința limitei nordice ar trebui să asigure înțâietate sârbilor. Poate fi intuit aici pe lângă aspectul preventiv și unul compensator: în eventualitatea în care diferendul sârbo-român ar fi tranșat în favoarea integrității Banatului și a solicitărilor României, atunci măcar în provinciile Bačka (la vest de Banat) și Baranya (între Dunăre și Drava), foste regiuni ale Voivodinei, să se poată obține frontiere avantajoase cu Ungaria. „*Guvernul ungar a numit întotdeauna în mod voit în posturile de funcționari, de angajați și subalterni în birouri, maghiari, în scop de propagandă și de control asupra populațiilor aparținând altor naționalități. Toți funcționarii și angajații căilor ferate, a celor de la drumuri, canale și oameni de ordine a diferitelor servicii sunt maghiari. Adeseori numărul lor atinge douăzeci de procente din cifra totală a populației lor. Dacă am scădea acest număr ar rămâne în Banatul nostru mai mult de 160.000 locuitori*

---

en « Banat de Karansebech et de Lougouch » dont le Ban gouvernait au nom du Prince de Transylvanie, avec résidence à Karansebech. Pendant l'époque autrichienne, le Nord du Banat reçut en 1751 une administration civile, tandis que le Banat méridional devint, entre 1768 et 1773, les Confins militaires. En 1774, on constitua avec le Comitat de Torontal d'aujourd'hui, le district autonome serbe de Velika Kikinda. La division actuelle, en trois Comitats, ne date que de 1873 ou de 1874, lorsque furent abolis les Confins militaires et le district autonome de Kikinda.”

¹⁰³⁵ Ibidem, pp. 11-15.

*maghiari stabiliți definitiv care nu se regăsesc nicăieri în mase compacte și nici în contact cu teritoriul național*¹⁰³⁶.”

Anexa 1 a acestui memoriu, *Frontières entre le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes et le Royaume de Roumanie*, impune trei condiții strategice în urma cărora revendicările sârbilor din Banat pot fi extinse: asigurarea zonei Banatului de câmpie, Belgradul să fie pus la adăpost, iar valea Moravei să fie apărată împotriva oricăror operații militare inițiate prin surprindere. Astfel se are în vedere o limită care ar porni de la Cazanele Dunării, ar trece apoi prin localitatea Svinița îndreptându-se direct spre centrul urban al Reșiței, pentru ca mai apoi să fie direcționată spre Lipova pentru a atinge Mureșul¹⁰³⁷. Luarea în calcul a indicatorului strategic are o valoare deosebită pentru sârbi, date fiind experiențele conflictelor recente și a numeroaselor incursiuni străine îndreptate spre Belgrad și pe valea Moravei. Pe de altă parte renunțarea la această proiectată limită de siguranță îi face pe sârbi demni de o atitudine altruistă față de vecinii români, alături de care au trăit într-o comuniune pașnică. „*Totuși, noi ne-am trasat frontiera mult mai la vest, urmărind o linie mai puțin avantajoasă, din considerente pur politice și pentru a evita cu orice preț tot ceea ce ar putea tulbura prietenia seculară care ne unește cu vecinii noștri români*”¹⁰³⁸.”

Cea de a doua anexă, *Frontière avec la Roumanie*, însoțită de o hartă color de 1:1.000.000, face o descriere tehnică a traseului de la sud la nord pe care ar trebui să-l urmeze delimitarea dintre cele două state. Cu pornire din zona de intersecție a celor trei frontiere româno-sârbo-bulgară, din dreptul localității sârbe Brufica (Brnjiča), se îndreaptă spre nord trecând peste râurile Nera, iar apoi Bârzava, și împarte localitățile pe care le întâlnește când părții sârbe (Goruia Dognecea, Izgar, Seceani, Șagu), când părții române (Ilidia, Buziaș, Hitiaș, Recaș, Bencecu de Jos). Punctul final îl reprezintă atingerea râului Mureș în apropiere de Arad¹⁰³⁹.

Am putea spune că argumentarea celor două memorii, românesc și sârbesc se realizează în jurul aceleiași teze: obținerea Banatului, cea românească în favoarea integrității

---

¹⁰³⁶ *Ibidem*, p. 16. „*Le gouvernement hongrois a toujours nommé intentionnellement aux postes de fonctionnaires, d'employés et de garçons de bureau, des Magyars, dans un but de propagande et de contrôle sur les populations appartenant à d'autres nationalités. Tous les fonctionnaires et employés des chemins de fer, du service des routes, des canaux, et tous les gendarmes des différents services, sont Magyars. Leur nombre atteint souvent 20% du chiffre total de leur population. Si l'on déduit donc ce nombre, il reste dans notre Banat au plus de 160.000 habitants Magyars établis à demeure qui ne se trouvent nulle part en masses compactes, ni en contact avec le territoire magyar national.*”

¹⁰³⁷ BDIC, Nanterre – fond Louis Lucien KLOTZ – *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 11/3, *Frontières entre le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes et le Royaume de Roumanie*, p. 1.

¹⁰³⁸ *Ibidem*, p. 3. „*Cependant, nous avons tracé notre frontière beaucoup plus à l'Ouest et en suivant une ligne moins avantageuse, par suite de considérations purement politiques et pour éviter à tout prix tout ce qui pourrait troubler l'amitié séculaire qui nous unit à nos voisins Roumains.*”

¹⁰³⁹ BDIC, Nanterre – fond Louis Lucien KLOTZ – *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 11/3, *Frontière avec la Roumanie*.

Banatului și împotriva divizării provinciei, cea sârbească inversând cele două resorturi. Interlocutorii cărora li se adresează aceste memorii sunt delegații și experții Conferinței de Pace, respectiv a Comisiei chestiunilor teritoriale.

Dacă am pune în oglindă cele două documente, am putea puncta câteva diferențe, mai ales în ceea ce privește forma și modul de construire al argumentării.

Partea teoretică a memoriului sârbesc este abordată stângaci. Se lasă impresia unui document întocmit în grabă, sub forma unei addende, în care sunt trecute doar câteva retușări sau nuanțări sau a unei schițe întocmite de secretarii unui cabinet. De altfel, în cadrul întâlnirii din 31 ianuarie, ministrul sârb la Paris, Vesnić mărturisește că nu are pregătit niciun raport. În schimb documentul românesc pare să fie rezultatul unei ediții critice, un inventar complet al tuturor rațiunilor revendicării, revizuită fiecare dintre ele în baza unor noi date și în funcție de strategia adoptată de concurență. Conținutul este structurat în întregime în jurul polemicii, una tăioasă, în care nu se pleacă de la o afirmație sau o poziție a revendicării românești, ci de la o negare a unui principiu anunțat. Și memoriul redactat de delegația română are partea finală dedicată combaterii tezei sârbești, însă într-un ton mai degajat, mai puțin ostil și mai bine argumentat.

IV.6. În căutarea celei mai bune soluții, Banatul și Comisia afacerilor române și iugoslave

Multitudinea de probleme de rezolvat a determinat o distribuire a sarcinilor în cadrul unor comisii specializate, un fel de consilii consultative, în care se studiau toate aspectele și se propuneau soluții, care mai apoi urmau să intre în atenția Consiliului Suprem pentru luarea deciziei finale. *„Chiar dacă au fost formate pe parcurs, Comisiile astfel constituite nu au îndeplinit mai puțin cerințele unei bune metode. A fost realizată o muncă impresionantă, sub formă de discuții și de rapoarte. În fiecare chestiune, toți cei interesați, au fost în mod sincer ascultați, și adesea atunci când aceștia și-au exprimat dorința în acest sens. S-au ținut mai mult de 1500 de ședințe, completate la nevoie de anchete la fața locului¹⁰⁴⁰.”*

André Tardieu, consilierul președintelui Georges Clemenceau, avea schițată chiar și un fel de programare a punctelor care urmau să fie discutate: „Ordinea propusă pentru examenul problemelor teritoriale și politice” („Ordre proposé pour l'examen des problèmes

---

¹⁰⁴⁰ André TARDIEU, *op. cit.*, p. 103. *„Pour avoir été formées au jour le jour, les Commissions ainsi constituées n'en répondaient pas moins aux exigences d'une bonne méthode. Un travail considérable, sous forme de discussions et de rapports, a été fourni par elles. En chaque question, tous les intéressés ont été loyalement entendus, aussi souvent qu'ils en ont exprimé le désir. Plus de 1500 séances ont été tenues, complétées, au besoin, par des enquêtes sur place.”*

territoriaux et politiques”): „Este cazul să distingem: Cele care trebuie să fie rezolvate primele; Cele a căror soluție nu vine decât în al doilea rând, pentru că acest fapt trebuie să fie înlesnit de reglarea prealabilă a primelor; Cele pentru a căror soluție este preferabilă, dimpotrivă, o amânare¹⁰⁴¹.” În această prioritate a importanței soluționării diferendelor: problema frontierelor iugoslave sunt încadrate la capitolul de organizare a Europei centrale pe seama dispariției Austro-Ungariei, ținându-se cont și de statutul de tânăr stat în formare, în timp ce România este inclusă ulterior în categoria popoarelor balcanice, fiind însoțită în diferendele teritoriale de Serbia, Bulgaria, Grecia.

IV.6.1. David George Lloyd dă Banatul „spre adopție”

O nouă expunere verbală în aceeași problemă a prezentat Ion I. C. Brătianu la 1 februarie 1919, dată la care a remis și memoriul *România în fața Conferinței de Pace. Revendicările sale teritoriale*, redactat în limbile engleză și franceză. Martorii români care l-au însoțit pe primul ministru au fost Nicolae Mișu, Alexandru Lapedatu, expert în probleme etnografice și Constantin Brătianu, secretarul delegației¹⁰⁴². Și de această dată cererile României au fost abordate într-o singură ambianță, cea a tratatului din 4/17 august 1916 cu Antanta. „De fapt chestiunea românilor s-a impus prin natura sa în ziua în care principiile de justiție, de independență și de libertate a popoarelor au fost proclamate, ea s-a impus prin circumstanțele războiului atunci, când prin tratatul din 16 august 1916, Aliații s-au angajat să asigure românilor unitatea lor națională¹⁰⁴³.” Este concluzia finală a expozeului despre sacrificiile și meritele României din război.

Deși Brătianu constată ignorarea acestuia, din punctul său de vedere afectiv avea aceeași valoare. Insistențele diplomaților americani ca Antanta să se dispenseze de documentele și angajamentele secrete le crea delegațiilor franceză și engleză o situație confortabilă, deoarece prin convenția de intrare în război i se promise României Banatul la întinderea lui maximă. Din această provincie, o parte oarecare trebuia dată statului iugoslav,

---

¹⁰⁴¹ *Ibidem*, p. 99. „Il y a lieu à distinguer: Ceux qui doivent être résolus les premiers; Ceux dont la solution ne viennent qu'en second lieu, parce qu'elle doit être facilitée par le règlement préalable des premiers; Ceux pour la solution desquels un délai est, au contraire, préférable.”

¹⁰⁴² David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 113.

¹⁰⁴³ Memoriul delegației române privind eforturile depuse de România alături de Antanta în Primul Război Mondial, f.nr., 1 februarie 1919, Paris, doc. 167 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, pp. 160-165. „En vérité, la question des Roumains s'est imposée par sa nature même le jour où les principes de justice, de l'indépendance et de la liberté de peuples ont été proclamés; elle s'est imposée aussi par les circonstances de la guerre lorsque, par le traité du 16 août 1916, les Alliés se sont engagés à assurer aux Roumains leur unité nationale.”

astfel că dorința Washingtonului de a ține cont doar de documentele la care a fost părtașă, crea această posibilitate în ciuda angajamentelor luate față de București¹⁰⁴⁴.

Pe baza documentului recuzat, prim delegatul român făcea apel în fața Consiliului Suprem la respectarea conștiinței naționale și a dreptului la unitate națională a României. Auspiciile în care s-a desfășurat această a doua intervenție a lui Brătianu erau și mai puțin favorabile. Anterior începerii discuției a dat un vot de blam moțiunii Lansing, care prevedea ca statele membre ale proiectatei Ligi a Națiunilor să se angajeze în scris că nu vor mai invada teritoriile suverane ale altor state membre¹⁰⁴⁵. Deși cu un statut politico-juridic greu de clasificat, Banatul ar fi putut beneficia din perspectiva acestei moțiuni de o evacuare a armatelor sârbe, atât de mult deja reclamată de România.

Lloyd George a adus din nou în discuție (asemenea lui Georges Clemenceau deunăzi) posibilitatea organizării unui plebiscit în Banat, o variantă politică și juridică menită să ușureze deliberarea Consiliului Suprem. Judecând cererile românești exorbitante, premierul britanic, deși nu foarte convins privind această practică mai puțin cunoscută mediului politic londonez, l-a interpelat pe Ion I.C. Brătianu în legătură cu acceptarea plebiscitului¹⁰⁴⁶. Pe de altă parte chestiunea Banatului este pasată de Consiliul Suprem, întrucât nu se cuvenea a fi discutată dacă delegația sârbă nu era și ea prezentă. Brătianu fusese invitat singur pentru a vorbi de celelalte provincii românești¹⁰⁴⁷.

„Lloyd George credea că discuția de deunăzi privitoare la Cehoslovacia și Polonia fusese cu totul greșită. Nu folosea termenul de pierdere de timp pentru că era jignitor și își imagina privirea dezaprobată a lui Woodrow Wilson. Până când Consiliul Suprem va începe discuții serioase cu România, nu se considera că reprezentanții României s-ar cădea să fie prezenți. Dacă ar veni fără intenții serioase, nu va fi decât o pierdere de timp¹⁰⁴⁸.”

Cumpănind după consemnarea pe care o face în jurnalul său David Hunter Miller, premierul britanic, din dorința de a nu prelungi la nesfârșit discuțiile pe marginea Banatului (Brătianu părăsise deja sala), face o propunere de descongestionare a agendei Consiliului Suprem: întrunirea separată a unei comisii teritoriale care să abordeze toate aspectele revendicării, dar care să nu aibă valențe decizionale¹⁰⁴⁹. Acceptarea acestei soluții oferite de David George

---

¹⁰⁴⁴ Dumitru SUCIU, *Anul 1918 în Europa Centrală și Răsăriteană. Ideea de Europă Unită*, Cluj-Napoca, 2002, pp. 52-53. <http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Suciu/suciu.pdf>, Consultat: 14.03.2012.

¹⁰⁴⁵ David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 108.

¹⁰⁴⁶ Daniel BOROȘ, *art. cit.*, pp. 564-565.

¹⁰⁴⁷ Ion I.C. Brătianu către Mihail I. Pherekyde, telegrama nr. 1018, 1 februarie 1919, Paris, doc. 168 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, pp. 166-167.

¹⁰⁴⁸ David Hunter MILLER, *My Diary at the Conference of Paris: With documents*, vol. XIV, *apud* David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 101.

¹⁰⁴⁹ Daniel BOROȘ, *art. cit.*, p. 565.

Lloyd surprinde, mai ales în privința lui Georges Clemenceau, care se declara mereu pentru simplificarea lucrurilor. Istoricul și publicistul britanic, Wickham Steed, îi atribuie președintelui Conferinței de Pace această exprimare eufemistică cu privire la variantele complicate care duc la întârzierea procesului decizional. „*Prea mulți bucătari n-ar face numai să prepare sosul, ci să-i prelungească supărător fierberea*¹⁰⁵⁰.”

Și totuși s-a mers mai departe. Noul organism de studiere a frontierelor Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului, chiar și ale Dobrogiei, primul de acest fel, se va numi Comisia afacerilor române, care ulterior va deveni Comisia afacerilor române și iugoslave¹⁰⁵¹. Competențele acesteia sunt lărgite ulterior și cu probleme de delimitare în Bačka și Baranya între Regatul sârbilor, croaților și slovenilor și Ungaria, apoi legate de regiunile Prekmurje, Styria, Carinthia la granița austro-slovenă¹⁰⁵², diferendele balcanice ale Bulgariei cu România și Serbia.

André Tardieu, cel care va fi ales câteva zile mai târziu în calitate de președinte al nou-înființatei comisii, nu va rata ocazia de a aduce critici propunerii premierului britanic, care a reușit să răstoarne ordinea propusă inițial de francezi în abordarea problemelor păcii. „*Diversitatea preocupărilor care-i înflăcărau pe șefii principalelor delegații, ca de altfel și instinctiva aversiune a anglo-saxonilor pentru elaborările sistematizate ale spiritului latin, împiedică adoptarea propunerii noastre, care nu a inspirat decât în parte ordinea lucrărilor*¹⁰⁵³.” În plus această idee a lui George Lloyd nu fost însoțită, așa cum ar fi fost normal, de realizarea unor statute care să ghideze activitatea și lucrările comisiei. Organizarea

---

¹⁰⁵⁰ Wickham STEED, *Mes souvenirs, 1914-1922*, vol. II, Paris, 1922, p. 256, apud Emilian BOLD, *op. cit.*, p. 20.

¹⁰⁵¹ Istoriografia română a preluat denumirea acestei comisii pe filieră americană, mai ales prin publicarea în 1962 a lucrării *Romania at the Paris Peace Conference 1919-20*, reprezentând teza de doctorat a istoricului David Spector Sherman. Cartea a beneficiat de o traducere în limba română abia în 1995, la editura ieșeană Institutul European. Având ca sursă și model această lucrare de referință s-a încetățenit termenul de „Comisia pentru studierea problemelor teritoriale legate de România”, „Commission for the Study of Roumanian Territorial Claims”. Noi, însă, am optat pentru o denotație franceză: „Comisia afacerilor române”, ulterior „Comisia afacerilor române și iugoslave”, „La Commission des affaires roumaines et yougo-slaves”. De asemenea am preferat din rațiuni semantice termenul de « afacere-afaceri » (mai complet, mai potrivit) decât « problemă » sau « chestiune » (ușor redundant în asocierea « comisie-chestiune ». În unele studii am mai întâlnit o formulă prescurtată Comisia Tardieu, astfel numele președintelui organismului a contaminat denumirea sau a redus sintagma, esențializându-o.

Totuși procesul verbal al întrunirii unei subcomisii din cadrul acestui organism, pe data de 6 martie, face referire la titulatura amintită și de istoricul David Spector Sherman, respectiv Commission pour l'étude des questions territoriales relatives à la Roumanie et à la Yougo-Slavie. Documentul în care această formulă este cea mai vizibilă este cel al raportului final : Rapport N° 1 présenté au Conseil Suprême des Alliés par la Commission pour l'étude des questions territoriales relatives à la Roumanie et à la Yougo-Slavie.

¹⁰⁵² Novak Cyril BOGDAN, *The Austro-Slovenian Frontier Question at the Paris Peace Conference, 1919*, lucrare de dizertație susținută la Loyola University, Chicago, 1954, p. 26. http://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2181&context=luc_theses, Consultat la: 15.06.2013.

¹⁰⁵³ André TARDIEU, *op. cit.*, p. 101. „*La diversité des préoccupations qui animaient les chefs des principales délégations, comme aussi l'instinctive répugnance des Anglo-Saxons pour les constructions systématisées de l'esprit latin, empêchent l'adoption de notre proposition, qui n'inspira que partiellement l'ordre des travaux.*”

mai rapidă a acestei comisii, date fiind multitudinea de probleme de studiat, dar și prezența în cadrul ei a lui André Tardieu, cel care fusese responsabil cu organizarea păcii, a transformat-o în sursă de inspirație, pentru celelalte organisme similare, care au împrumutat chiar din membri acesteia¹⁰⁵⁴.

În acele zile ale începutului de februarie, până să înceapă efectiv lucrările Comisiei teritoriale, la Paris au mai avut loc cel puțin două evenimente care merită a fi menționate. Unul este legat de sosirea, pe 2 februarie, a prințului regent al Serbiei, solicitat să vină în calitate de promotor al cauzelor sârbe. Iar al doilea îl reprezintă publicarea tratatului din 17 august 1916 dintre Antanta și România, prin care aceasta „*ar trebui să primească, printre alte teritorii, Banatul de Timișoara*”¹⁰⁵⁵. Alexandru Marghiloman, opozantul politic al lui liderului liberal, notează în acea zi în jurnalul său câteva remarci ironice asupra diferențelor dintre meritele pe care Brătianu și le adjudecase în vara anului 1916 și tratamentul care îi era aplicat României în noua conjunctură internațională. „*Comentariu al art. 6 din Tratatul divulgat eri și care spune că « România se va bucura de aceleași drepturi ca și aliații săi în tot ce privește preliminările, negocierile de pace precum și discuția chestiunilor cari vor fi supuse deciziei conferinței ».* – *O depeșă din Paris anunță că (sic!) Consiliul celor cinci mari puteri a ascultat pe Sârbi, apoi pe cei doi Români Brătianu și Mișu; vor decide în urmă. – Și Brătianu, care spunea în 1916 că reușise să facă să i se recunoască drepturi de mare putere! Frumoasă egalitate de tratament*”¹⁰⁵⁶!

După ce s-au deschis lucrările comisiei consultative a diferendelor românești, pe 5/18 februarie în ședința Consiliului Suprem a fost primită delegația sârbă. Vesnić, porte-parole în cadrul acelei întâlniri, a cerut ca suferințele Serbiei să fie răzbunate prin respectarea a trei principii esențiale, în numele cărora a și reușit să lupte atâția ani: național (națiunea sârbă nu s-a lăsat îngenunchiată), dreptul popoarelor la autodeterminare¹⁰⁵⁷ (un stat independent, eliberat de orice dominație străină), dreptul națiunilor mici la un tratament egal¹⁰⁵⁸. Prin oricare dintre ele se putea justifica solicitarea unei părți din provincia bănățeană. Aceasta era

---

¹⁰⁵⁴ David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 113.

¹⁰⁵⁵ ***, *Chronologie de la guerre*, vol. X, (1er janvier-30 juin 1919), Paris, 1920, p. 40. „*qui devait recevoir, entre autres territoires, le Banat de Temesvar.*”

¹⁰⁵⁶ Alexandru MARGHILOMAN, *Note politice. 1918-1919*, vol. IV, București, 1927, p. 229. „*Commentaire de l'art. 6 du Traité divulgué hier et qui porte que « La Roumanie jouira des mêmes droits que ses alliés en tout ce qui concerne les préliminaires, les négociations de paix ainsi que la discussion des questions qui seront soumises à la décision de la Conférence ».* – *Une dépêche de Paris annonce que le Conseil des cinq grandes puissances a fait comparaître les Serbes ensuite les deux Roumains Bratiano et Mișu pour entendre leurs points de vu au sujet du Banat; elles décideront ensuite. Et Bratiano, qui divulguait en 1916 qu'il a réussi à faire reconnaître des droits de grande puissance! Jolie l'égalité de traitement!*”

¹⁰⁵⁷ Vasile RĂMNEANȚU, *op. cit.*, p. 16.

¹⁰⁵⁸ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 550.

locuită de sârbi care aveau dreptul și doreau să facă parte dintr-un stat național, iar Serbia era gata să facă uz de toate resursele (mai ales democratice – plebiscitul) și să-i primească.

Dacă din privința formalității s-a lansat o idee, s-au găsit persoanele care să facă parte din comisie și s-au delegat mandatele necesare, din perspectivă teoretică lucrurile nu au fost deloc facile. Problema frontierelor (trasarea limitelor statelor nou formate, reconfigurarea granițelor unora dintre beligeranți, internaționalizarea anumitor căi de comunicații, demilitarizarea unor zone, gestionarea teritoriului unor imperii destrămate și fărâmițate) era extrem de complicată. Deși avea doar rol de analiză a problemelor teritoriale și consultativ în luarea deciziei, totuși trebuia să țină cont de implicațiile politice, juridice și geografice pe care le incumbă actul trasării unei frontiere. Configurarea limitelor suveranității sârbe, române (eventual ungare) trebuia să aibă în vedere delimitarea dintre statele reîntregite sau diminuate, împărțirea spațiului¹⁰⁵⁹, fragmentându-l în cazul partajului sau întregindu-l în cazul alegerii unui traseu pe cursurile râurilor sau a Dunării. Toate aceste aspecte trebuiau să ia o formă scrisă (un proiect, un raport), la a cărei redactare trebuiau să contribuie experți din afara comisiei delegate: istorici, juriști, geografi, economiști, factori politici. Fiind vorba de frontiere, extrem de solicitați vor fi geografilor, pentru că toate variantele trebuiau transpuse topografic și cartografic.

Componenta comisiei, în ceea ce privește membri permanenți, opt la număr, a fost asigurată de delegați cu o solidă experiență de documentariști. Structura a prevăzut câte doi delegați din partea fiecărui Mare Aliat, după cum urmează¹⁰⁶⁰: Franța – André Tardieu, fost jurnalist la cotidianul *Le Temps*, ocupându-se de rubrica de politică externă, intrat în viața politică în ajunul războiului, apropiat al premierului Georges Clemenceau; Jules Laroche – diplomat de carieră, asigurând vice-președenția Departamentului Europei din cadrul Quai d'Orsay-ului; Statele Unite – Clive Day, profesor de istorie economică la Universitatea Yale coordonator în cadrul Inquiry a secției Europei balcanice, formată din sociologi, istorici, psihologi, economiști, jurnaliști¹⁰⁶¹; Charles Seymour, profesor de istorie la Universitatea Yale; Anglia – Sir Eyre Crowe, de asemenea un diplomat de carieră cu rang de sub-secretar de stat; Alexander Wigram Allen Leeper; cooptat în echipa Foreign Office-ului în urma publicării broșurii *The Justice of Rumania's Cause*, 1917¹⁰⁶²; Italia – Giacomo de Martino, secretar general în Ministerul Afacerilor Străine; contele Vannutelli Rey, consilier al legației

---

¹⁰⁵⁹ Emmanuel GONON, Frédéric LASSERRE, *op. cit.*, p. 330.

¹⁰⁶⁰ Vasile DUDAȘ, *art. cit.*, p. 218.

¹⁰⁶¹ Nicolas GINSBURGER, *op. cit.*, p. 665.

¹⁰⁶² ***, *Australian Dictionary of Biography*, vol. X, Melbourne, 1986, s.v. Leeper, Alexander. <http://adb.anu.edu.au/biography/leeper-alexander-wigram-allen-7752>, Consultat la: 25.07.2013.

Italiai la Paris.¹⁰⁶³ Constituită pe sistemul Consiliului Suprem, delegația română și cea iugoslavă nu vor putea avea nici membri și nici experți¹⁰⁶⁴.

Prima întrunire a acestei comisii va avea loc pe 8 februarie, în cadrul căreia este ales, în absență, președintele, în persoana lui André Tardieu¹⁰⁶⁵. Este adus la cunoștința tuturor scopul constituirii unui astfel de organism.

„Dl Lloyd George propune ca problemele ridicate de declarația d-lui Brătianu, asupra intereselor teritoriale ale românilor în încheierea păcii, să fie trimise, în primă instanță, unui comitet de specialiști compus din doi delegați pentru fiecare Putere din America, Imperiul britanic, Franța și Italia.

Datoria acestei Comisii va fi să studieze problemele de rezolvat și să le condenseze în limite cât mai strânse posibil și să propună o soluție pentru o reglare echitabilă.

Această comisiei va putea audia reprezentanți ai popoarelor interesate¹⁰⁶⁶.”

IV.6.2. Propunerile palimpseste ale frontierelor bănățene și minutele Comisiei afacerilor române și iugoslave

După alegerea președintelui și lămurirea statutului acestui organism, comisia se va confrunta cu o primă problemă, cea a validității tratatului din 1916. Observația lui Jules Laroche s-a referit inițial la tipologia textelor de studiat: documentare (cele două memorii, românesc și sârbesc) și istorice (tratatele internaționale). *„Cât despre tratatul din 1916,*

---

¹⁰⁶³ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 29/1, Commission des affaires roumaines et yougo-slaves. Sténographies des séances. Rapports au Conseil suprême, Première Séance (8 février 1919), p. 1. S-a preferat prezentarea componentei acestei comisii în funcție de enumerarea făcută pe prima pagină a stenogramelor: Franța, Statele Unite, Anglia și Italia. În cazul diplomaților, le este menționată funcția pe care o ocupă sau gradul pe care îl au, dar în privința experților, aceștia dețin doar calitatea de delegați ai țărilor lor.

¹⁰⁶⁴ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 545.

¹⁰⁶⁵ Geo A. FINCH, *The Peace Conference of Paris, 1919*, în *The American Journal of International Law*, aprilie 1919, tom 13, nr. 2, p. 179. <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2188076.pdf>, Consultat la: 25.06.2012; BDIC, Nanterre – fond Louis Lucien KLOTZ, *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 29/1, Commission des affaires roumaines et yougo-slaves. Sténographies des séances. Rapports au Conseil suprême, Première Séance (8 février 1919), pp. 1-2.

¹⁰⁶⁶ *Ibidem*, p. 3; Archives du Ministère des Affaires Etrangères (AMAE), La Courneuve – Série Guerre 1914-1918, Sous-Série Recueil général des Actes de la Conférence, vol. 53, rola P 8839, Recueil des Actes de la Conférence, partie IV, Commissions de la Conférence (Procès-verbaux, Rapports et Documents), Questions territoriales, Commissions des Affaires Roumaines et Yougoslaves, Paris, 1923, p. 1. *„M. Lloyd George propose que les questions soulevées par la déclaration de M. Bratiano sur les intérêts territoriaux des Roumains dans le règlement de la Paix soient renvoyées, en première instance, à un Comite de spécialiste composé de deux délégués par Puissance pour l'Amérique, l'Empire britannique, la France et l'Italie.*

Le devoir de cette Commission sera d'étudier les questions à régler et de les condenser dans des limites aussi étroites que possible et de proposer une solution pour un règlement équitable. Cette Commission pourra entendre les Représentants des peuples intéressés.”

*încheiat între România și Aliați, cu toate că Statele Unite nu au luat parte la acest act, delegații celorlalte națiuni nu îl vor putea ignora, fiind semnat de guvernele lor. [...] Care este, în momentul de față, valoarea tratatului? Care erau, independent de acest tratat, concesiile pe care aceste diverse guverne, în perioade diferite, le-au făcut României? Fiindcă, în condițiile în care noi vom discuta pretențiile României față de Franța, Marea Britanie și Italia, românii, în afara considerațiilor etnice sau a altora, vor pune accentul pe angajamentele luate de aceste Puteri față de ele*¹⁰⁶⁷.”

Președintele supleant al ședinței în absența titularului, Giacomo de Martino, cunoscând poziția americană, contestată față de tratatele secrete, propune concentrarea analizei asupra considerentelor etnice, economice și istorice. După observația lui Sir Crowe privind lipsa de teme în discutarea unui tratat, din a cărei caducitate a rezultat însăși constituirea comisiei teritoriale, se trece la discutarea chestiunii Basarabiei, aparent cea mai ușor de tranșat¹⁰⁶⁸. Se stabilește ca și principiu general, de la care se pleacă în dezbateră limitelor acestei provincii orientale, ca ocupațiile militare să nu cântărească în luarea deciziei, principiul sugerat de același Crowe¹⁰⁶⁹. Dar modalitatea de lucru aleasă putea crea un precedent: se merge pe o formulă simplificată – considerarea Basarabiei un întreg, care să permită o evaluare generală a provinciei, urmând ca apoi să se ofere garanții ferme naționalităților înglobate¹⁰⁷⁰.

O abordare la fel de deschisă, fără consemne și opreliști, este făcută și în privința Bucovinei: „...dând Bucovina în întregime României s-ar constitui în mod categoric o frontieră definitivă. Populațiile care trăiesc de cele două părți ale unei frontiere, oferă, adeseori, puține diferențe etnografice. Dacă privim din perspectiva evoluției istorice a populației, acest traseu al frontierei a fost acceptat ca o realitate de populațiile în cauză. Dacă nu sunt alte motive, ar fi un avantaj instabil sau aproape în a accepta o frontieră deja existentă. Fără a transforma această constatare într-un principiu strict de aplicare, este necesar să spunem că atunci când ne găsim în fața unei frontiere stabilite, acceptată de populații, nu trebuie să o modificăm, fără a avea motive extrem de bine întemeiate pentru a

---

¹⁰⁶⁷ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223, 29/1, Commission des affaires roumaines et yougo-slaves. Sténographies des séances. Rapports au Conseil suprême, Première Séance (8 février 1919), p. 3. „Quant au traité de 1916 conclu entre la Roumanie et les Alliés, bien que les États-Unis n'aient pas été partie à cet acte, les Délégués des autres Nations ne peuvent l'ignorer puisque leurs Gouvernements l'ont signé. [...] Quelle est, à l'heure actuelle, la valeur du traité? Quelles étaient, indépendamment de ce traité, les concessions que ces divers Gouvernements ont, à diverses époques, consenties à la Roumanie. Car, si nous devons discuter les prétentions de la Roumanie à l'égard de la France, de la Grande-Bretagne et de l'Italie, les Roumains, outre les considérations ethniques ou autres, feront valoir les engagements pris par ces Puissances envers eux.”

¹⁰⁶⁸ *Ibidem*, p. 4.

¹⁰⁶⁹ *Ibidem*, p. 5.

¹⁰⁷⁰ *Ibidem*, pp. 9-10.

*motiva noua aleggere*¹⁰⁷¹.” Și de această dată artizana unei propuneri favorabile, acceptată fără rezerve sau obiecții de ceilalți membri, a fost delegația britanică. În planul deciziei și al ușurinței în analiză se va deosebi de o altă provincie. Jules Laroche aduce spre exemplificare cazul complicat al Banatului, unde nu se va putea proceda ca în Bucovina, pentru că și sârbii au pretențiile lor¹⁰⁷².

În cadrul celei de a treia ședințe, desfășurată pe 13 februarie sub președinția lui André Tardieu, este abordată platforma de revendicare a Banatului, fiind dintru început deschisă reflecția de principiu asupra tezei românești a indivizibilității sau a celei sârbești a partajului¹⁰⁷³. Delegația americană, prin vocea profesorului Day se opune formulării stricte de „indivizibil”, care contravine cu principiul echitabilității. Discutarea Banatului în ansamblul său excludea din start teza sârbă, care era axată doar pe cererea unei părți a provinciei. Urmează apoi sentința britanicului Crowe: *„Cât de dificilă este trasarea unei linii care, din punct de vedere etnic, să nu provoace dificultăți serioase. Este aici un conflict între dorințe care ne îngreunează sarcina*¹⁰⁷⁴.” Deschiderea față de aspirațiile române și îndeplinirea lor ar putea provoca tensiuni în rândul sârbilor, pe care cel mai puternic le-ar resimți Aliații. În acest caz se impunea: *„...intrarea într-o discuție aprofundată a chestiunii, pentru a fi surprinsă starea de spirit a sârbilor și pentru a se descoperi până în ce punct sentimentele lor sunt sincere. În aceste condiții ar trebui examinată posibilitatea de a deplasa mai departe, spre est linia de demarcație*¹⁰⁷⁵.”

Convenindu-se în timpul acestor discuții preliminare, de către toți membri comisiei, ca Banatul să nu fie privit din perspectiva unui întreg (teza « Totul sau nimic », în formula sintetică a lui Tardieu), de Martino supralicitează cazul. În optica sa, s-ar putea evidenția, în mod public, deschis, că motivațiile strategice și etnice ale partajului se justifică prin recunoașterea anexării Basarabiei, ca reprezentând o compensație la estul României a ceea ce

---

¹⁰⁷¹ *Ibidem*, p. 12. „... en donnant la totalité de la Bukovine à la Roumanie on constituerait une frontière nettement établie. Les populations qui vivent des deux côtés d'une frontière offrent, très fréquemment, peu de différences ethnographiques. Si nous nous plaçons au point de vue du développement historique de la population, cette ligne de frontière a été acceptée comme un fait par les populations intéressées. S'il n'y a donc pas d'autres considérations, il y a un avantage très net à établir ou plutôt à accepter une frontière déjà existante. Sans en faire un principe d'application absolument général, il convient de dire que lorsqu'on se trouve en présence d'une frontière établie, acceptée par des populations, il ne faut pas la modifier, sans avoir des raisons extrêmement sérieuses pour motiver une nouvelle décision.”

¹⁰⁷² *Ibidem*, p. 15.

¹⁰⁷³ BDIC, Nanterre – fond Louis Lucien KLOTZ, *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/3, Commission des affaires roumaines et yougo-slaves. Sténographies des séances. Rapports au Conseil suprême, Troisième Séance (13 février 1919), p. 1.

¹⁰⁷⁴ *Ibidem*, p. 2. „Combien il était difficile de tracer une ligne qui, au point de vue ethnique, ne produirait pas de difficultés sérieuses. Il y a là un conflit de désirs qui rend difficile la tâche.”

¹⁰⁷⁵ *Ibidem*. „...d'entrer dans une discussion approfondie de la question, de façon à assurer de l'état d'esprit des Serbes et à savoir jusqu'à quel point leurs sentiments sont sincères. Il faudrait examiner s'il ne conviendrait pas, dans ces conditions, de déplacer plus loin, vers l'Est la ligne de démarcation.”

s-a pierdut în vestul său. Delegatul francez intervine subliniază faptul că nu trebuie scăpată din vedere și mulțumirea regatului nord-dunărean, nu doar cea a statului iugoslav, completându-l pe colegul italian cu specificarea că s-ar putea obține astfel mai mult decât i s-a promis prin tratatul din 1916¹⁰⁷⁶. (ca teritorii, nu ca limite)

Planul comisiei este stabilit astfel: studierea succesivă a pretențiilor românești și a celor sârbești după o grilă care să urmărească metodic, în ordine, principiile etnografice și statistice, economice și strategice. Se convine ca, înainte de redactarea raportului final, să fie audiate cele două părți. Jules Laroche pune sub rezervă acceptarea unor argumente, cum sunt cele de ordin sentimental, care nu pot fi demonstrate prin documente: „... *sârbii justifică cererea anumitor orașe pe motiv că unii din oamenii lor politici s-au născut acolo sau că regele lor a trăit în acele locuri. Considerăm că acest gen de documente pot fi dezbătute într-o discuție pe bază de documente; fiind totuși potrivit a le completa cu audierea interesaiților, ca la o adică să-i putem contrazice*¹⁰⁷⁷.”

Analiza comisiei debutează cu o optică fragmentară, a studierii considerațiilor istorice, etnografice, economice și strategice pe fiecare comitat în parte, Torontalul fiind primul vizat. Din statisticile ungurești se reține componența celor două naționalități concurente: 200.000 de sârbi, 87.000 de români. Allen Leeper susține că acestea pot fi luate în calcul, deși se manifestă rezerve față de modalitatea de întocmire a recensământului din 1910, sau chiar dacă așa cum anunță Laroche, sârbii le consideră ca fiind avantajoase românilor și germanilor. Conte Vannutelli, secretarul ambasadei Italiei la Paris, propune observarea comitatului și dintr-o perspectivă mai complexă, cea a spațiului de locuire. Prin această reconsiderare se diferențiază cele două emisfere astfel, cea nordică – germano-maghiară, cea sudică – sârbă. Delimitarea între cele două s-ar putea face prin trasarea unei linii de la est la vest, care să treacă mai jos de Nagybecskerek¹⁰⁷⁸ (Becicherecul Mare, Zrenjanin). Abordarea este contestată de președintele Tardieu, întrucât diferendul nu trebuie privit prin prisma populației locale, căutându-se o linie de delimitare care să fie satisfăcătoare la nivel regional. Laroche susține, în același ton, că o departajare nord-sud nu se va putea aplica comitatului

---

¹⁰⁷⁶ *Ibidem*, p. 3.

¹⁰⁷⁷ *Ibidem*. „...*les Serbes justifient la demande de certaines villes par le fait qu'un certain nombre de leurs hommes politiques y sont nés ou que leur roi y a vécu. Des arguments de cet ordre nous paraissent pouvoir être examinés dans une discussion sur documents; mais il est bon cependant, de les compléter par l'audition des intéressés afin qu'au besoin on puisse les contredire.*”

¹⁰⁷⁸ În cazul denumirilor de localități, vom opta în acest capitol pentru folosirea variantei maghiare la prima mențiune a stenogramelor, pentru că documentele, statisticile, hărțile și rapoartele folosesc date ale administrației ungare. Deși în procesele verbale ale Comisiei afacerilor române și iugoslave s-au folosit adaptări grafice și fonetice proprii limbii franceze, în cercetarea noastră vom oferi variantele corecte. Vor fi trecute în paranteze, tot la prima mențiune, și echivalentul denumirilor în limbile română, sârbă, eventual germană, acolo unde este cazul.

Timiș, iar la o scurtă privire a statisticilor pe comune se întrevăd dificultăți mai mari de găsim a unui echilibru¹⁰⁷⁹.

În condițiile în care aspectul statistic nu a fost edificator, se trece la cel istoric, care contrar opiniei române a unității, evidențiază existența a două părți distincte: mai ales cea estică, a Banatului de Severin ca entitate politică. De asemenea, din punct de vedere geografic, Tardieu prezintă argumentul românilor privind interdependența zonei montane de cea de câmpie, căruia i se opune ideea unor unități separate susținută de sârbi. Tot președintele comisiei susține că din rațiuni economice câmpia s-ar dovedi a fi mai trebuincioasă Serbiei, în condițiile în orașe ca Belgrad și Vârșeț, cu capacitatea lor de absorbție a produselor agricole, încurajează comerțul înspre ele. Specialistul în istorie economică, Clive Day, consideră că prin acordarea câmpiei bănățene statului iugoslav s-ar acoperi deficitul cerealier, Serbia confruntându-se cu probleme de asigurare a necesităților în grâne și înainte de război¹⁰⁸⁰.

În urma etalării diferitelor considerente, reclamațiile românești nu sunt doar respinse, ci și admise, mai ales în privința analizei diferențiate pe comitate, deoarece împărțirea administrativă era de dată recentă, dar și a lipsei de echitate în cazul delimitării propuse de sârbi. Oferirea teritoriului solicitat sârbilor ar determina înglobarea a 200.000 de români, în timp ce în estul Banatului ar rămâne doar 70.000 de slavi.

Allen Leeper oferă câteva puncte de reper în spațiul ce ar putea intra în posesia statului sârb și cel care ar rămâne în posesia României. Pentru partea sârbă se disting trei localități care au avantajul de a fi și conectate printr-o rețea de cale ferată: la nord Nagy Kikinda (Chichinda Mare, Kikinda); la est Nagybecskerek; la sud Antalfalva (Coșăvița, Kovačica). Cele două orașe cu o majoritate germană Temesvár, (Timișoara, Temišvar, Temeschwar) și Versec (Vârșeț, Vrșac, Hennemannstadt sau Werschetz), fiind înconjurată de o populație română ar trebui să fie cedate României. În ipoteza în care Timișoara ar fi acordată statului român, aceasta ar trebui să atragă după sine și rețeaua de cale ferată care aprovizionează un oraș prin excelență industrial. Este vorba de legătura spre nord la Arad, spre nord-vest la Makó (aceasta cu rezervă – Macău), cu corespondență spre Ungaria, spre sud la Básiás (Bazias, Bazjaș, Baziasch), spre est la Orsova (Orșova, Orșava) cu prelungire spre București. Acceptând cele spuse de expertul britanic, André Tardieu cere ca orașul Chichinda Mare să fie rezervat pentru sârbi¹⁰⁸¹.

---

¹⁰⁷⁹ *Ibidem*, pp. 4-6.

¹⁰⁸⁰ *Ibidem*, pp. 7-9.

¹⁰⁸¹ *Ibidem*, pp. 10-11.

În expunerea lui Clive Day, linia de demarcație americană urmează aproximativ același traseu ca și cea britanică, înregistrând câteva diferențe: trece pe la vest de Vârșeț, se suprapune pe o porțiune cu linia comitatului, trece pe la nord-vest de Timișoara, atingând linia Mureșului în apropiere de Arad. Tardieu constată că propunerea americană este mai favorabilă sârbilor în partea de nord a provinciei¹⁰⁸².

Experții italieni, mai ales Giacomo de Martino consideră nord-vestul provinciei ca fiind un element instabil în delimitarea frontierelor, catalogându-l « un cioc de rață » (« un bec de canard » după denumirea dată diferendului colonial franco-german din nord-estul Camerunului). Propunerea italiană, ale cărei raționamente sunt explicate de contele Vannutelli, condiționează acordarea orașelor Zrenjanin și Chichinda Mare Ungariei, în funcție de delimitarea care s-ar face în Bačka și Baranya. Dacă frontiera va fi fixată de râul Drava, pe cale de consecință Torontalul ar trebui să fie lăsat Ungariei. Considerentele strategice ar impune asigurarea Belgradului printr-un teritoriu cu o lățime de 60 de kilometri, ce ar include Panscova (Panciova, Pančevo, Pantschowa). România va trebui să se limiteze la orașele Arad, Timișoara, Vârșeț și Fehertemplon (Biserica Albă, Bela Crkva, Weisskirchen)¹⁰⁸³.

Protestele lui Sir Eyre Crowe s-au făcut imediat auzite: „*Delegația britanică s-a pregătit ca să atribuie totalitatea Banatului României. Dar, numai pentru că se află în fața unor revendicări stăruitoare ale sârbilor, se vede obligată, contra voinței sale, să propună o diminuare a teritoriului care ar trebui să revină României. Nu concep sub nicio formă ca dispoziția noastră de a diminua revendicarea acestui teritoriu să determine, conform propunerii italiene, o revenire a Ungariei. Mă voi opune cu totul unei măsuri care ne va determina să-i privăm pe români de o anumită porțiune de teritoriu fără ca să reușim să o dăm sârbilor*¹⁰⁸⁴.” Considerăm răspunsul britanic mai curând o adecvare diplomatică a refuzului de a favoriza Ungaria în detrimentul României sau Serbiei, decât o înclinare spre a satisface pretențiile românești, oprită conjunctural de sârbi. Împărțirea Banatului era anunțată înainte de a fi devenit obiectul acestei comisii, așa cum am putut vedea din pregătirile Conferinței de Pace, dar mai ales din cronica primei înfățișări a părților în fața Consiliului Suprem. În lămurirea delegației italiene, care prefera să dăruiască Ungaria cu partea sârbească a provinciei, chiar să scoată statul iugoslav cu totul din Banat, intervine și André Tardieu,

---

¹⁰⁸² *Ibidem*, p. 12.

¹⁰⁸³ *Ibidem*, pp. 13-14.

¹⁰⁸⁴ *Ibidem*, pp. 14-15. „*La délégation britannique est fortement disposée à attribuer la totalité du Banat¹⁰⁸⁴ à la Roumanie. C'est seulement parce qu'elle se trouve en présence de revendications très pressantes des Serbes que nous nous sentons forcés, bien à regret, de proposer une réduction des territoires qui doivent revenir à la Roumanie. Je ne suis nullement prêt à admettre que nous soyons disposés à diminuer les revendications de ce territoire qui, d'après la thèse italienne fait retour à la Hongrie. Je serais tout à fait opposé à une mesure qui nous conduirait à priver les Roumains d'une certaine portion de territoire sans aboutir à la donner aux Serbes.*”

amintind de semnătura Italiei pusă pe tratatul din 1916. „Nu poate fi vorba de a restitui dușmanului, ceea ce Aliații, cu excepția Statelor Unite, căzuseră de acord să-i ia¹⁰⁸⁵.” Apărarea italiană este alunecoasă, ascunzându-se sub scuza unei simple propuneri și arătându-se dispusă de a accepta ca bază a revendicării tratatul secret al Aliaților și al României, cu varianta Banatului cedat în totalitate României¹⁰⁸⁶.

Este prezentată, în cele din urmă, și linia demarcațională așa cum a fost gândită de experții francezi. Aceasta pornea de la cursul Dunării, din dreptul localității Velika Gradiska (Grădiștea Mare, Veliko Gradište), trecând pe la est de calea ferată și Biserica Albă, care rămânea sârbilor, apoi traversa râul Caraș aproape de Varadia (Vărădia), continua pe la est de Vârșeț, ajungea la sud de Módos (Modoș, Jaša Tomić, Modosch) ca să atingă Mureșul la Mohol (Mol)¹⁰⁸⁷.

Discuțiile despre Banat sunt reluate abia pe 17 februarie, în cadrul celei de a cincea întruniri. Președintele Tardieu recunoaște faptul că propunerea franceză are ca și inconvenient secționarea căii ferate Timișoara-Baziaș, din preocuparea de a se asigura protecție Văii Moravei. Pentru o constanță în analiză, argumentul păstrării integralității căilor ferate aplicat în cazul Transilvaniei, poate fi extins și la nivelul Banatului. Primul care subscrie propunerii lui Jules Laroche de a se căuta eliminarea tuturor cauzelor disensiunii sârbo-române este generalul Lerond care constată că rațiunile strategice invocate în cazul văii Moravei nu se susțin. În aceeași ordine de idei Tardieu spune că această zonă a văii Moravei atrage oricum critici din ambele părți: din cea sârbilor pentru expunere, din cea a românilor pentru răpirea Dunării¹⁰⁸⁸. La nivelul discuțiilor se resimt ezitățile tuturor membrilor comisiei în privința punerii punctului pe *i*. Cum luarea unei decizii la momentul respectiv se întredvedea dificilă, ea este amânată pentru a putea fi audiate cele două delegații, română și sârbă. Din propunerea președintelui, este condiționată urmărirea unui desfășurător pentru înfățișarea cu Brătianu: „Am citit cu atenție memoriile dumneavoastră, declarațiile din fața Consiliului celor zece. Cunoaștem problema și vă cerem să insistați doar asupra punctelor care vi se par capitale, iar apoi vă vom pune unele întrebări. Și pentru a evita riscul de a devoala punctele asupra cărora suntem în dezacord, vă propun ca fiecare delegație să-mi comunice întrebările pe care le dorește adresate și doar președintele le va pune în totalitate. Astfel invitații nu vor intra în

---

¹⁰⁸⁵ *Ibidem*, p. 15. „il ne peut s'agir de rendre à l'ennemi ce que les Alliés, sauf les États-Unis, s'étaient trouvés d'accord pour lui enlever.”

¹⁰⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁸⁷ *Ibidem*, p. 16

¹⁰⁸⁸ BDIC, Nanterre – fond Louis Lucien KLOTZ, *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/5, Commission des affaires roumaines et yougo-slaves. Sténographies des séances. Rapports au Conseil suprême, Cinquième Séance (17 février 1919), pp. 10-11.

*miezul divergențelor dintre noi*¹⁰⁸⁹.” O astfel de alegere ar putea fi considerată drept o măsură de precauție în evitarea prelungirii discuțiilor, dată fiind atitudinea insistentă a prim-delegatului român. Posibil să fi fost vorba și de un avertisment venit din partea celor care fuseseră prezenți la întâlnirile din 31 ianuarie și 1 februarie. Dorința de a păstra o rigoare în audieri, cu aspectul pozitiv al ordonării întrevederii și a esențializării în jurul aspectelor mai puțin clare, dar și cel negativ al întrebărilor cu temă și al restricționării răspunsurilor, nu avea să fie respectată din două motive.

Primul este exterior, reprezentat de o recomandare a Consiliului Suprem de a se urgenta conturarea unei propuneri. Cel de al doilea, așa cum probabil intuia André Tardieu, Ion I.C. Brătianu venise deja pregătit cu un discurs. Astfel pe 22 februarie este primită delegația României. Primul ministru român va protesta împotriva acestei metode de interogatoriu, spunând că se aștepta la o expunere teoretică a revendicărilor din memoriu. Tardieu se arată interesat de o justificare suplimentară a rațiunilor economice privind interdependența celor două regiuni ale Banatului, de munte și de câmpie. Așteptarea comisiei este aceea de a i se prezenta o privire de ansamblu a situației economice a provinciei¹⁰⁹⁰.

Înainte de a putea răspunde punctual întrebării adresate, Brătianu exprimă dorința de a prezenta o analiză etnografică a regiunii. Intenția sa anunțată avea să fie foarte repede deturnată într-o reluare a tuturor elementelor tezei românești: revendicarea Banatului în ansamblu nu poate fi contestată chiar dacă sunt părți în care elementul românesc este mai slab reprezentat; granițele naturale solicitate răspund unor necesități strategice; în condițiile în care sârbii insistă asupra revendicării celor 150.000 de sârbi din Banat, atunci și românii își pot aminti de populațiile de pe Valea Timocului și din Macedonia; întrevederea unui conflict permanent care va mocni deși nu este dorit nici de români și nici de Aliați; puternica legătură pastorală între regiunile montane și cele de câmpie, între zonele industriale și cele agricole¹⁰⁹¹.

Apoi este distribuit un material auxiliar despre căile navigabile ale Banatului, cu accent pe importanța comitatului Torontal, a cărui coloană vertebrală este reprezentată de Tisa, care primește apele Mureșului pentru a le vărsa împreună cu ale sale în Dunăre. Acestor

---

¹⁰⁸⁹ *Ibidem*, p. 14. „Nous avons lu avec soin vos mémoires, vos déclarations devant le Conseil de Dix. Nous connaissons la *question*, mais nous vous demandons d'insister simplement sur les points qui vous paraissent à vous capitaux, et nous vous poserons ensuite certaines questions. Et pour éviter le risque de montrer les points sur lequel nous sommes en désaccord, je propose que chaque Délégation me communique les questions qu'elle désire entendre poser, et seul le Président les posera en bloc. Ainsi nos invités n'entreront pas dans le vif de nos divergences.”

¹⁰⁹⁰ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/6, Commission des affaires roumaines et yougo-slaves. Sténographies des séances. Rapports au Conseil suprême, Sixième Séance (22 février 1919), pp. 2, 13.

¹⁰⁹¹ *Ibidem*, p. 14.

elemente naturale li se adaugă cele ingineresti, calea ferată internațională care leagă Viena de Constantinopol, pe segmentul Szeged-Timișoara traversează Banatul. *„Unul din cele mai elementare principii economice impune ca o țară industrială, care se găsește în astfel de condiții, să aibă posibilitatea de a dispune după bunul plac de căi naturale de transport spre calea internațională a Dunării. Are nevoie, pe de altă parte, de frontiere naturale, pentru ca expansiunea sa economică să poată beneficia de toată amploarea¹⁰⁹².”*

Anexarea de populații așa-zis slave pe care ar urma să o facă statul iugoslav are și alte elemente etnice (croați, ruteni, slovaci). Ceea ce vroia să scoată în evidență Brătianu era faptul că în spatele cifrelor statistice vehiculate de delegația sârbă s-ar ascunde și alte etnii, care nu ar dori să fie sub suzeranitatea statului iugoslav. Pentru a-i permite lui Alexandru Vaida Voevod să intervină, liderul român îi prezintă pe delegații bănățeni care-l însoțesc și care au participat la organizarea regiunii ca și ținut al României întregite. Cu proba imparțialității, cel de-al doilea delegat, dă exemplul comunităților bulgărești catolice din împrejurimile Reșiței, care deși nu apar în statistici, nu sunt folosite pentru a spori numărul românilor.

La întrebarea legată de plebiscit, Brătianu dovedește că deține un foarte bun exercițiu de parare a întrebării stânjenitoare. Nu îl refuză ca și principiu, dar consideră că sunt la fel de îndreptățiți să se exprime prin vot și românii care încă nu s-au întors din temnițele sârbe. Cât despre partajul provinciei și posibilitatea de a nu primi câștig de cauză în cererea în totalitate a teritoriului litigios, Brătianu renunță la ocolișuri și se arată prăpăstios. Răspunde fără a lăsa nicio soluție alternativă: *„În ipoteza unui partaj, nimic nu mă mai interesează, deoarece tot sistemul se va prăbuși. Nu văd de ce am avea mai degrabă gurile Mureșului în detrimentul altor părți. Câtă importanță mai pot avea 10 sau 100 de kilometri, din moment ce tot sistemul nostru economic a fost distrus¹⁰⁹³.”*

Președintele comisiei, Tardieu, nu capitulează în fața intransigenței premierului român și insistă în căutarea unor alte variante. Exemplul construirii unui canal de la râul Caraș la Mureș, Vaida Voevod îl anulează, deoarece era vizat un pârâu. Delegația română este pusă și în fața declarațiilor sârbe privind acceptarea compromisului care va fi în Banat similar cu cea din Transilvania, unde deja se mulțumesc cu o frontieră artificială. Cum vecinii de peste Dunăre le-au fost tot timpul prieteni, iar ungurii dușmani, exista speranța renunțării. Brătianu

¹⁰⁹² *Ibidem*, pp. 15-16. *„Un des principes économiques les plus élémentaires demande qu'un pays industriel qui se trouve dans de pareilles conditions ait la possibilité de disposer à son gré de ses voies naturelles de transport vers la voie internationale: la voie du Danube. Il a besoin, en outre, des frontières naturelles pour que son expansion économique puisse se faire dans tout son ampleur.”*

¹⁰⁹³ *Ibidem*, p. 19. *„Dans l'hypothèse d'un partage, je n'attache plus d'importance à rien, car tout le système s'écroule. Je ne vois pas pourquoi nous aurions les bouches du Maros plutôt qu'autre chose. Qu'important 10 ou 100 kilomètres, du moment que tout notre système économique est détruit.”*

este cel care va demonta suficiența unei astfel de considerații „...frontiera pe care o reclamăm este o frontieră echitabilă și practică. În urma cuceririlor lor, ungurii au pătruns din punct de vedere etnic în teritoriul nostru mult mai adânc decât au făcu-o sârbii. Dacă am absorbi elementul maghiar mergând pâna la Tisa am aduce o serioasă știrbire principiului etnic. [...] În Banat, problema este cu totul alta, elementul sârb este cu mult mai puțin numeros decât elementul maghiar, care se găsește într-o regiune mai îndepărtată¹⁰⁹⁴.”

Dacă au fost cerute renunțări și nu s-au obținut, dacă s-au făcut propuneri și nu au fost acceptate, dacă alternative nu erau, André Tardieu schimbă tactica și invită la promisiuni: garanții și angajamente ferme pentru sârbii rămași în Banatul românesc. Ion I.C. Brătianu se declară pentru sprijinirea celor care vor dori să părăsească teritoriul bănățean atribuit României, generos și liberal față de cei care se vor decide să rămână. Consideră, de asemenea, că ar putea accepta un tratat de garantare a libertății doar în condițiile în care acesta nu ar fi redactat doar cu trimitere la sârbi, pentru că pacea generală trebuie să aibă în vedere și alte populații. După angajamente au urmat avertismentele, și era vorba de ultimul: „Nu pierdeți din vedere faptul că eu consider problema frontierei pe Dunăre ca și o condiție a relațiilor amicale cu Serbia. [...] Chestiunea Torontalului este ca și un dinte ce trebuie smuls. Odată extracția făcută, relațiile noastre cu sârbii vor fi excelente. Aceștia au nevoie de noi, în condițiile în care le-am fost deja de un mare ajutor¹⁰⁹⁵.” Se insinuează că în spatele mult pretinsei motivații defensive, de apărare a Belgradului printr-o largă periferie, se află camuflate intenții ofensive. Brătianu a făcut încheierea pe tema Dunării, cea care ar asigura din perspective lui liniștea Banatului. Astfel că nu doar românii ar trebui să se mulțumească cu frontiere artificiale, când și sârbii le-ar putea accepta pe cele naturale. Expunerea teoretică pe care Brătianu a dorit să o prezinte comisiei a fost depusă câteva zile mai târziu, pe 28 februarie, la Secretariatul general pentru a le parveni membrilor delegați¹⁰⁹⁶.

Dacă din delegația română, în afară de primul plenipotențiar, s-a evidențiat doar Alexandru Vaida Voevod cu două scurte intervenții, pe 25 februarie va fi rândul numeroasei

---

¹⁰⁹⁴ *Ibidem*, p. 19. „... nous réclamons est une frontière de justice et de sens pratique. Les Hongrois, par suite de leurs conquêtes, ont pénétré ethniquement, notre territoire d'une manière plus profonde que ne l'ont fait les Serbes. Si nous absorbions l'élément hongrois pour aller jusqu'à la Tisza nous ferions une brèche très sérieuse au principe ethnique. [...] Dans le Banat la question est tout autre, l'élément serbe est beaucoup moins nombreux que l'élément magyar qui se trouve dans une région plus éloignée.”; Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 551.

¹⁰⁹⁵ *Ibidem*, p. 20. „Ne perdez pas de vue que je considère la question de la frontière du Danube comme la condition de relations amicales avec les Serbes. [...] La question du Torontal est comme une dent à arracher. Une fois l'opération faite, nos relations avec les Serbes seront excellentes. Ils ont d'ailleurs besoin de nous et nous avons déjà été d'un grand secours pour eux.”; David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 150.

¹⁰⁹⁶ Mémoire complet sur le Banat, avec examen des prétentions serbes et un aperçu sur l'importance des voies navigables de cette province pour la Roumanie, f.nr, 28 februarie 1919, Paris, doc. 251 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, pp. 260-288.

suite sârbe să se prezinte în fața Comisiei afacerilor române și iugoslave, în cadrul celei de a șaptea reuniuni generale. Pe lângă cei trei plenipotențiar – Nikola Pašić, Anté Trumbić, Milenko Vesnić – se prezintă și Jovan Cvijić, geograf și fost rector al Universității din Belgrad, Ivan Žolger, reprezentant al slovenilor, generalul Petar Pešić, delegat pe probleme militare din conducerea Statului Major al Armatei sârbe¹⁰⁹⁷. Astfel delegația sârbă face buna impresie a unei echipe sudate, în care fiecare vorbește asumat despre chestiunile în care are pregătirea sau calitatea necesară.

De data acesta plenipotențiarilor sârbi au venit pregătiți cu un document, o sinteză a pretențiilor lor, intitulat *Memoriul asupra revendicărilor teritoriale ale Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor*¹⁰⁹⁸. Se pornește de la același principiu al adresării întrebărilor, prima fiind legată de domeniul strategico-militar. În revendicările sale, statul iugoslav dorește să depășească Dunărea și râul Drava care ar putea fi considerate obstacole naturale, mai ușor de apărut din spatele lor, mai greu de trecut din față. Generalul Pešić susține că Belgradul este prea expus, iar pentru a se asigura capitala era nevoie de o frontieră care să treacă la o anumită distanță de oraș, nefiind luate în calcul mutarea sau schimbarea reședinței.

Contestarea limitelor naturale de către sârbi, observă președintele Tardieu, ar putea avea drept consecință o militarizare excesivă a zonei de departajare, cele două popoare, al căror diferend a fost arbitrat de Conferința de pace, ar ajunge să privească de o parte și de cealaltă a frontierei înarmați până-n dinți. Generalul sârb arată că pe viitor, în ciuda bunelor relații bilaterale, o frontieră păzită ar însemna un plus de siguranță.

Din interesul Comisiei, care dorește asigurarea unei echități etnice, se testează disponibilitatea sârbilor de a evita înglobarea comunităților de români din zona de nord-est a Banatului. În acest sens cel care intervine este geograful Jovan Cvijić, afirmând că realitatea a fost deformată de statisticile maghiare, dar și de hărțile pe care le-a prezentat delegația română¹⁰⁹⁹. „*Chiar dacă populația este amestecată în Banat, există totuși o delimitare între sârbi și români. Această separare est clar marcată pe harta noastră. Desigur că există enclave românești, dar putem spune că la est de Vârșeț și de Biserica Albă, nu mai sunt sârbi. Există, de asemenea, enclave românești la Alibunar și în alte localități. Este o populație pastorală care a coborât la câmpie. În comitatul Torontal, încă de la începutul secolului al*

---

¹⁰⁹⁷ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/7, Commission des affaires roumaines et yougo-slaves. Sténographies des séances. Rapports au Conseil suprême, Septième Séance (25 février 1919), p. 1.

¹⁰⁹⁸ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 551.

¹⁰⁹⁹ *Ibidem*, p. 552.

*XVII-lea nu exista niciun sat românesc. Această pătrundere este de dată recentă*¹¹⁰⁰.” Fără să poată oferi alte soluții, Cvijić se apără prin faptul că nu deținea competențele politice și strategice necesare.

Dacă s-ar aborda problema Banatului strict din perspectivă statistică, susține același expert sârb, atunci ar trebui să se țină cont că erori sunt în ambele tabere. Evidențe numerice false s-au făcut și în cazul unora și în al celorlalți, fiind dat exemplul populației unei localități care la un prim recensământ a fost înregistrată ca sârbă, pentru ca la următorul să devină română. Comparația următoare este ușor malițioasă, care tinde să pună în evidență caracterul emancipat al sârbilor, buni vorbitori de limba maghiară, întrucât era limba administrației, în timp ce românii, închiștați în comunități rurale, nu au această deprindere. Din expunerea lui Cvijić membri comisiei ar fi putut subînțelege că vorbirea limbii maghiare ar fi fost o opțiune pentru sârbi, iar pentru români un refuz, ceea ce nu era neaparat un neadevăr. Însă interveneau aici considerații legate de măsurile antinaționale și de maghiarizare forțată a populației, reflectate mai ales în legile educației și ale învățământului. *„E probabil ca ea să fie mai puțin pentru români, pentru că sârbii formează populația urbană, toți vorbind limba maghiară. Românii, populație rurală, nu vorbesc decât limba lor. Ca să te împaci cu autoritățile, când știi limba maghiară, există uneori tendința de a fi luat drept un maghiar*¹¹⁰¹.”

Teza românească a unității economico-geografice a Banatului este demontată de geograful sârb: grâul și zahărul cultivat în pusta Torontalului și a Timișului vin spre Serbia, neexistând niciun raport comercial cu România. *„Banatul occidental este o casă ale cărei uși și ferestre dau spre Serbia și care este separat de România printr-o zid fără deschideri.”* Toate râurile provinciei converg spre Belgrad, o escală spre Fiume, cu destinație comercială mai pregnantă decât Budapesta. Toate căile ferate sunt orientate de la sud la nord, ca o prelungire a comunicațiilor Văii Moravei. Populația românească, montană, se îndreaptă spre Timișoara sau Orșova, observației căruia îi intervine impulsiv Nikola Pašić vorbind despre lipsa de statornicie a românilor. Proprietatea pământului este cea care fixează, iar sârbii o au în majoritate.

---

¹¹⁰⁰ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/7, Commission des affaires roumaines et yougo-slaves. Sténographies des séances. Rapports au Conseil suprême, Septième Séance (25 février 1919), p. 3. *„Quoique la population soit enchevêtrée dans le Banat, il existe une ligne de démarcation entre les Serbes et les Roumains. Cette séparation est nettement marquée sur notre carte. Il y a évidemment des enclaves roumaines, mais on peut dire qu’à l’Est de Versecz et de Fehertemplon, il n’y a plus de Serbes. Les îlots roumains existent évidemment à Alibunar et dans d’autres localités. C’est une population pastorale descendue dans la plaine. Dans le comitat de Torontal, des le début du XVII siècle, il n’y avait aucun village roumain. Cette pénétration est tout à fait récente.”*

¹¹⁰¹ *Ibidem*, p. 5. *„Il est même probable qu’elle l’est moins pour les Roumains, parce que les Serbes forment la population urbaine et que tous parlent le hongrois. Les Roumains, population rurale, ne parlent que leur langue. Pour être bien avec les autorités, quand on sait le hongrois, on a quelquefois tendance porter comme Hongrois.”*

Întrebării lui Tardieu referitoare la producția de grâu a Banatului care ar putea deveni un surplus exportabil, Milenko Vesnić îi răspunde cu mândrie că nu este cea mai fertilă regiune, dar așa cum bine a subliniat Cvijić ar reprezenta principala sursă de aprovizionare pentru Muntenegru. Tot ministrul sârb licitează și calea ferată Timișoara-Baziaș, de un real interes strategic pentru Valea Moravei, dar care pune în legătură Panciova cu Timișoara. Apoi abordează subiectul populației de pe Valea Timocului, care având origine sârbă și emigrând în România, la repatriere s-a putut constata pierderea caracterului lingvistic slav¹¹⁰². Vina pentru ajungerea în acest impas o poartă România. Conduita vecinei este aspru criticată, de la implicarea în război la momentul dorit, la garanțiile teritoriale smulse Aliaților, de la pacea separată la obținerea de diverse compensații: *„Mă văd obligat să atrag atenția asupra faptului că prietenii noștri români au intrat în război într-un moment pe care l-au ales și pe care l-au considerat cel mai favorabil intereselor lor. Era dreptul lor. Așa că, pentru această intervenție, ei au pus niște condiții care au făcut obiectul unui tratat, de care nu au mai ținut cont când au încheiat pacea cu dușmanii lor. De fapt prin acest tratat de pace au fost nevoiți să facă unele concesii dușmanilor lor, dar pentru care, nu trebuie să uităm, au primit compensații într-o altă parte. Nu putem să nu vă întrebăm [...] cum se face că am ajuns să discutăm în fața dumneavoastră cu prietenii noștri români, după tot ceea ce s-a întâmplat, pe tema unor pretenții pentru care noi v-am dat toate motivele care să acționeze în favoarea noastră, în timp ce, declar cu toată sinceritatea, prietenii noștri români nu au făcut tot ce ar fi trebuit¹¹⁰³.”* Ca să nu fie lăsat locul interpretărilor sau contestațiilor privind atitudinea Rusiei din timpul negocierilor cu România, Vesnić se dezice de faptul că Petrogradul ar fi fost mandatat să ocrotească drepturilor sârbilor. Faptul că Banatul a fost promis în întregime României în tratatul din 1916 ar trebui să fie încă o dovadă în acest sens. Făcând apel la ironie, se arată că deși principiul frontierelor naturale este tăgăduit, acesta nu ar fi trebuit să-i oprească pe români la Dunăre, ci să-i ducă pe malurile Adriaticii.

Nu înainte de se a termina întrunirea Vesnić amintește de sacrificiile Serbiei. Prin autoritatea lui Tardieu sunt date asigurări de faptul că membri comisiei sunt conștienți de

---

¹¹⁰² *Ibidem*, p. 7.

¹¹⁰³ *Ibidem*, p. 10. *„Je suis bien obligé d’attirer votre attention sur ce fait que nos amis Roumains sont entrés dans la guerre à un moment choisi par eux et qu’ils ont considéré comme le plus propice à leurs intérêts. C’était leur droit. J’ajoute que, pour cette intervention, ils ont posé des conditions qui ont fait l’objet d’un traité, lequel ils ont cessé d’observer quand ils ont conclu la paix avec leurs ennemis. En effet, par ce traité de paix, ils ont été amenés à faire certaines concessions à leurs ennemis et il ne faut pas oublier qu’ils ont même reçu de ce fait des compensations dans une autre direction. Nous ne pouvons donc nous empêcher de vous demander [...] comment il se fait que nous soyons amenés à discuter devant vous avec nos amis Roumains, après tout ce qui s’est passé, au sujet de prétentions pour lesquelles nous vous avons donné toutes les raisons qui militent en notre faveur, alors que je dois le déclarer franchement, nos amis Roumains n’ont pas fait tout ce qu’ils auraient du faire.”*

jertfa statului sârb, pe care nu au uitat-o, dar atribuțiile lor fiind strict tehnice nu are calitatea necesară pentru a aborda probleme de ordin politic¹¹⁰⁴.

Trei zile mai târziu după această solicitantă întrunire, în cadrul celei de a opta ședințe, Tardieu înfățișează celorlalți membri faptul că raportul privind granițele României ar trebui terminat până pe 8 martie. Aceasta ar însemna un imens travaliu întrucât competențele comisiei au fost extinse nu numai asupra frontierelor iugoslave (exceptându-le pe cele cu statul italian), ci și a limitelor bulgare și a celorlalte state balcanice. Aceste noi însărcinări au făcut obiectul unei rezoluții a Consiliului Suprem: *„probelemele ridicate de domnii Pašić, Vesnić și Trumbić în numele delegației sârbe, în legătură cu interesele teritoriale ale Serbiei, cu excepția chestiunilor în care Italia este direct interesată, vor fi trimise unui Comitet de experți similar cu cel care a fost însărcinat să studieze problema Banatului*¹¹⁰⁵.”

Clive Day și Jules Laroche dezbat ocuparea Banatului de trupele sârbești. Se emite ipoteza privitoare la sensul implicării într-un demers de îmbunătățire sau corectare a realității militare din zonă, când ar trebui lăsat politicul să ia atitudine. Laroche aduce informații despre crearea zonei de interpunere între sârbi și români, ce ar urma să fie ocupată de trupe franceze ale generalului Franchet d'Esperey, artizanul acestei soluții. Statul Major sârb a dat impresia că ar accepta un astfel de compromis, însă datorită presiunilor opiniei publice a întârziat evacuarea zonei delimitate. Nu se mai insistă pe lângă guvernul sârb asupra părăsirii teritoriului, care se va realiza treptat în condițiile creării acestui tampon. *„S-a specificat clar că această ocupație nu are nicio valoare din punct de vedere al atribuirii de teritorii; este vorba de o măsură strict locală, destinată să prevină conflictele*¹¹⁰⁶.”

Sunt liniștite temerile lui Clive Day prin asigurări privind faptul că la nivelul misiunii militare franceze s-au filtrat și asumat implicațiile politice pe care aceasta ar risca să le aibă pentru spațiul bănățean. Comandamentul militar francez a primit instrucțiuni să fie preocupat doar de evitarea tulburărilor locale. Chiar dacă orașul Timișoara este ocupat de sârbi, iar tendința generală a comisiei este aceea de a-l acorda României, decizia nu va fi influențată de situația militară din regiune. *„Cu toate acestea, sârbii au revocat un prefect și un primar din acest oraș. A urmat o grevă generală, a trebuit să atragem atenția Serbiei asupra necesității*

---

¹¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 13. „... les questions soulevées par MM. Pachitch, Vesnitch et Trumbitch au nom de la Délégation serbe, au sujet des intérêts territoriaux de la Serbie, à l'exception seulement des questions dans lesquelles l'Italie est directement intéressée, seront renvoyées à un Comite d'experts similaire à ceux qui ont été charge d'étudier la question du Banat.”

¹¹⁰⁵ BDIC, Nanterre – fond Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix, cota F° rés 0223/29/8, Commission des affaires roumaines et yougo-slaves. Sténographies des séances. Rapports au Conseil suprême, Huitième Séance (28 février 1919), p. 1

¹¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 3. „Il a été bien spécifié que cette occupation ne signifiait rien au point de vue de l'attribution des territoires; qu'il s'agissait simplement d'une mesure purement locale, destinée à prévenir les conflits.”

*de a respecta caracterul absolut temporar al ocupației, astfel încât să nu lase impresia că acționează ca și stăpâna ținutului*¹¹⁰⁷.”

Regiunea Bačka, partea nordică a litigiului cu Ungaria, intră și ea pe ordinea de zi a discuției, ca o prioritate, deoarece frontiera Banatului urma să fie o prelungire a acesteia. Principiul de delimitare nu este diferit, teritoriul este tot unul de câmpie, înconjurat de ape, de Drava și Dunăre, dar aici granița se trasa între un învingător și un învins. Zone urbane erau sârbe („aliate”), iar cele rurale maghiare („inamice”) ¹¹⁰⁸.

Legat de Banat, Jules Laroche se pronunță pentru o împărțirea a Banatului între sârbi și români, dar Charles Seymour este de părere că ar trebui cedat Ungariei colțul nord-vestic al provinciei, care reprezintă imediata vecinătate a Szegedului și care, din punct de vedere statistic, este un district maghiar. O altă problemă care ar defavoriza România este cea legată de posibilitatea ca gurile de vărsare ale Tisei să ajungă a fi cedate statului iugoslav, iar cele ale Mureșului Ungariei. Laroche despre Brătianu: „*Ați văzut câtă importanță are Mureșul pentru dl Brătianu*”¹¹⁰⁹.” Ar mai putea fi varianta construirii unui canal între Mureș și Tisa care să ocolească teritoriul ungar. Pe de altă parte, constată Day, atitudinea lui Brătianu frapează. El emite pretenții asupra Mureșului doar în condițiile în care ar putea avea și confluența.

Diplomatul italian De Martino lansează ideea faptului că Italia ar fi dorit respectarea tratatului din 1916, cu preferința pentru a acorda tot Banatul României. Motivațiile acestea nu țin numai de rivalitatea italo-croată din zona Dalmației, ci și datorită disensiunilor din Consiliul Suprem dintre Vittorio Orlando și Georges Clemenceau. Următoarele discuții dintre experți sunt purtate cu siguranță în fața hărții, pentru că lasă să transpară mai degrabă cu încercarea de realizare a unui crochiu al frontierei, cu multe adăugiri și ștersături.

Ultima părere este solicitată a fi dată de Allen Leeper: traseul pe care l-ar agreea Marea Britanie ar lăsa Kùbèkháza Ungariei, Óbéba (Beba Veche) României, Mokrin (denumirea în germană și sârbă, Homokrév fiind în maghiară) Serbiei, Nagy Teremia (Teremia Mare) României, Banat-Komlos (Comloș) și Nákófalva (Sânnicolaul Mare), Zsombolya (Jimbolia, Žombolj, Hatzfeld) urmând a reveni Serbiei.

Conștient de reacțiile pe care le-ar provoca prin această propunere, André Tardieu are ideea de a pune la scut munca acestei comisii. În rezumat, toate analizele, discuțiile și dezbaterile s-ar putea restrânge la dictonul: „*mai bine de atât nu se putea.*” „*Ar fi indispensabil, în sprijinul traseului nostru, să redactăm o scurtă notă care să expună punctele*

---

¹¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 3. „*Cependant, les Serbes ont révoqué un préfet et un maire dans cette ville. Il en est résulté une grève ; on a du appeler l'attention de la Serbie sur la nécessité de garder a son occupation un caractère absolument temporaire, de manière à ne pas faire croire qu'elle agit en maîtresse dans le pays.*”

¹¹⁰⁸ *Ibidem*, pp. 4-5.

¹¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 11.

asupra cărora am discutat, ca să nu se presupună că am fantasmă. Trebuie să se știe că dată fiind situația etnografică a regiunii nu s-a putut ajunge la altă soluție decât aceasta¹¹¹⁰.” De asemenea, exprimă regretul de a nu lăsa Biserica Albă și Vârșețul sârbilor, așa cum a fost primul proiect francez.

Rămânând în continuare în sarcina Comisiei afacerilor române și iugoslave, Banatul va trece, în urma deciziei luate în 2 martie de către delegații de drept ai acestui organism, și prin filtrul de analiză al unei subcomisii care reunea mai mulți experți în problemele teritoriale.

În cadrul ședinței comisiei din 10 martie și în urma solicitării făcute de Consiliul Suprem sunt cerute câteva articole care să fie apoi inserate în textul preliminarilor păcii. Cu acest prilej, Conte Vannutelli anunță din partea Italiei un amendament prin care se dezice de hotărârea luată în privința frontierei Banatului, care, susține el, nu ar asigura dezvoltarea vieții locale, creând impedimente ale traversării numeroaselor frontiere de către comunitățile locale¹¹¹¹.

Delegația franceză este cea care nu renunță plebiscit, dovadă că vine cu un paragraf, în care sunt prezentate cele două opțiuni: cea a sârbilor de a se realiza pe comune sau comitate, cea a românilor de a fi făcut în ansamblul Banatului. Observația lui Tardieu, tracasat de atâtea discuții: „Românii au ajuns să spună că în afara Banatului, nimic nu-i interesează. La fel și sârbii, pentru care chestiunea Banatului reprezintă totul¹¹¹².”

Ședința din 11 martie, cea de-a paisprezecea la număr, îi va avea prezenți pe geograful Emmanuel de Martonne și pe cei doi generali Le Rond, francez, membru al subcomisiei teritoriale și Cavallero, italian¹¹¹³. Italia, prin vocea contelui Vannutelli și la solicitarea președintelui Consiliului de miniștri, Orlando, nu a renunțat la ideea de a insera o paranteză referitoare la atitudinea sa mult mai deschisă față de aplicarea tratatului din 1916. Se fac auzite în special vocile contestatelor britanicilor, readucându-se ca dovadă faptul că nu s-a luat în calcul validitatea tratatului¹¹¹⁴.

---

¹¹¹⁰ *Ibidem*, pp. 15-16. „Il sera indispensable, à l'appui de notre trace, de rédiger une petite note qui exposera les points sur lesquels nous avons discuté, afin qu'on ne puisse supposer que nous avons fait de la fantaisie. Il faut qu'on sache qu'étant donné la situation ethnographique de la région, il n'est pas possible de prendre d'autre solution que celle-là.”

¹¹¹¹ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ*, *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/13, Commission chargée d'étudier les questions territoriales intéressant la Roumanie et la Yougo-Slavie. Sténographie, Treizième Séance du 10 mars 1919, pp. 1-3.

¹¹¹² *Ibidem*, p. 6. „Les Roumains en arrivent à dire qu'en dehors du Banat, rien ne les intéresse. Il en est de même des Serbes pour qui la question du Banat est tout.”

¹¹¹³ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ*, *Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/14, Commission chargée d'étudier les questions territoriales intéressant la Roumanie et la Yougo-Slavie. Sténographie, Quatorzième Séance du 11 mars 1919, p. 1

¹¹¹⁴ *Ibidem*, pp. 3-4.

Jules Laroche, declarându-se neîmpăcat cu faptul că două orașe germane înconjurate de o populație rurală sârbă sunt lăsate României (Biserica Albă și Vârșeț) propune reluarea analizei și căutarea unei alternative. În loc să fie simplificată procedura de delimitare, aceasta ajunge să fie din ce în ce mai complicată.

Emmanuel De Martonne vine cu un scenariu de trasare a mult disputatei frontiere, mai aplu, dar bine sintetizat. Ungaria ar trebui să primească orașul Szeged și întreaga sa zonă rurală limitrofă, plus calea ferată spre Makó. Din punct de vedere spațial această distribuție va cuprinde în mod obligatoriu și gurile de vărsare ale Mureșului. Sârbilor ar trebui să le revină Chichinda Mare și partea de nord-vest a Banatului, iar românilor întreaga cale ferată Arad-Temesvar-Baziaș.

Acumularea atâtor tensiuni nu avea cum să permită evitarea unor inconveniente în trasarea limitei teritoriale: nesoluționarea securizării Văii Moravei, pe care sârbii au cerut-o imperios, dar cu care se vor fi nevoiți să se confrunte în continuare. Acestuia i se adaugă pierderea celor două importante centre urbane și de cultură sârbească (Vârșeț și Biserica Albă). Români vor fi puși în situația de a privi peste graniță din imediata vecinătate a Timișoarei, satele ei rămânând dincolo. Aceste minusuri reprezentau intriga propunerii lui de Martonne, căruia autorul îi întrevede soluția printr-un schimb între sârbi și români și consimțit de experții comisiei – cedarea Vârșețului și a Bisericii Albe, nevalgice pentru legăturile sentimentale ale sârbilor, în schimbul zonei din sud-vestul Timișoarei, mai valoroasă pentru români. O statistică la nivelul celor două zone în cauză demonstrează că ambele părți sunt câștigate prin acest schimb teritorial¹¹¹⁵.

Lăsând încă în suspans oferta sa și fără să aștepte încă un răspuns, geograful francez aduce lămuriri suplimentare pentru calea ferată din fața văii Moravei care, după părerea sa, nu ar trebui să le revină sârbilor. „*Linia Timișoara-Baziaș a rămas fără îndoială o linie puțin circulată, dar cu siguranță va deveni în mâinile românilor, privați de frontieră pe Tisa. Ea este punctul terminus al tuturor căilor ferate care deservesc munții Banatului, o foarte bogată regiune minieră, iar Steierdorf (Anina) – Reșița nu pot fi direcționate decât pe această parte*¹¹¹⁶.” Pentru ca Moldova, localitate pe Dunăre, să fie accesibilă ar exista varianta construirii unei legături, dinspre Oravița.

Delegatul american, Charles Seymour privește cu rezervă acest schimb și se întreabă cât de sigură ar deveni în aceste condiții frontiera. Discuția în contradictoriu este amplificată

---

¹¹¹⁵ *Ibidem*, pp. 9-10.

¹¹¹⁶ *Ibidem*, p. 9. „*La ligne Temesvar-Baziaș est sans doute restée jusqu'à présent une ligne peu fréquentée, mais elle le deviendra très certainement entre les mains de Roumains, privés de la frontière de la Tisza. Elle est le point d'aboutissement de toutes les lignes ferrées qui desservent les montagnes du Banat, pays minier très riche, Steierdorf-Resicza ne peuvent être drainées que de son côté.*”

de împotrivirile Italiei legate de teama favorizării sârbilor și cea a periclitării proiectului de a se realiza canalul Mureș-Dunăre. Jules Laroche intervine cu tonuri vehemente, susținând că deși au fost dușmani, ungurii nu trebuie scoși din Banat, cursul Tisei fiind prin populat pe ambele maluri de maghiari. În același timp, susține diplomatul francez, sârbii ar renunța la nord-vestul provinciei în favoarea foștilor inamici, numai să obțină cele două orașe din Torontal. Discuțiile dintre Vannutelli și Laroche transformă discuțiile despre Banat într-o afacere italo-franceză. Se remarcă insistența delegatului francez cu care se agăța de argumentele în favoarea cedării către sârbi a Vârșetului și Bisericii Albe. *„Insist asupra remaricii făcută de dl Seymour, că propunerile pe care ni le va face subcomisia asupra frontierei Iugoslaviei vor fi rău primite. Este deci cu atât mai important să le dăm satisfacție în Banat, ceea ce va permite printre altele dispariția oricăror urme de resentimente între sârbi și români”*¹¹¹⁷.” Fără a aduce critici a acestei atitudini, ținem să precizăm că Jules Laroche a menținut aceleași poziții ferme în favoarea românilor pentru granița din Transilvania, așa cum i-a susținut pe sârbi în cazul Banatului.

După pledoaria pentru căutarea unei soluții mulțumitoare pentru sârbi, delegatul francez continuă cu o disculpare a intereselor României, care dincolo de a fi juste, au neșansa de a se opune celor sârbe. Prețul pe care românii îl pun pe Dunăre este determinat de puternice considerente economice, fluviul fiind principalul debușeu al Banatului. Dar în condițiile în care partea vestică a provinciei este locuită de sârbi, într-o pondere însemnată, chiar dacă poate neuniformă și nu peste tot majoritară, se impune ca fostul Aliat să-și poată lua partea leului. Analizarea tuturor argumentelor și atenta privire a frontierei are în vedere și statutul României. Dincolo de considerentele economice, care nu au fost într-o măsură sacrificate, pe prim plan au trecut cele etnice, iar experții comisiei sunt datori cu găsirea unei soluții, pentru care au și fost investiți cu încredere de Consiliul Suprem¹¹¹⁸.

Plecând de la aceste ultime observații ale colegului său, delegatul american pomenește și de doleanțele românilor în privința acelorași două orașe, dar mai ales mărturisește temerea sa ca Timișoara să nu devină la rândul ei un obiect de dispută. Charles Seymour își întemeiază obiecția pe faptul că unele detalii ale dezbaterilor ajung publice. Președintele Tardieu consideră că propunerea de modificare a frontierei în sensul propus de Jules Laroche ar trebui trimisă spre studiu subcomisiei. De asemenea, acesta lansează ideea de a verifica preferința printre delegații români fie a accesului la Tisa, fie pentru partea de sud-

---

¹¹¹⁷ *Ibidem*, p. 15. *„J’insiste sur la remarque présentée par M. Seymour, à savoir que la Sous-commission va nous faire des propositions sur la frontière de la Yougo-slavie qui seront mal accueillies par les Yougo-slaves. Il est donc d’autant plus important de leur donner satisfaction dans le Banat, ce qui permettrait en outre de faire disparaître toute trace de dissentiment entre Serbes et Roumains.”*

¹¹¹⁸ *Ibidem*, p. 16.

est a Banatului. Laroche arată netemeinicia unei astfel de proceduri: „...*în loc să rămânem arbitri, ajungem să ne lăsăm în seama părților și aceasta este regretabil*¹¹¹⁹.”

Sir Eyre Crowe plasează în discuție reținerea sa în privința referendumului zonal care i-ar dezavantaja pe români, Laroche punctând că la acest vot popular vor participa maghiari și germani care ar putea destabiliza rezultatul. Acestora li se suprapune apoi observația lui de Martonne care spune că în cazul organizării unui plebiscit, românii și-au asigurat adeziunea șvabilor¹¹²⁰. Și în această privință vocea Italiei este una de veto: „*Delegația italiană propune suprimarea oricărei aluzii la posibilitatea unui plebiscit din considerații ce țin de dificultățile reale care reies în mod practic din această analiză*¹¹²¹.” Astfel ideea plebiscitului se stinge în interiorul acestei comisii teritoriale, la propunerea Italiei și cu acordul unanim al celorlați membri, deși presa îl va mai vehicula în continuare. Chiar și românii și sârbii, în discuțiile lor bilaterale din timpul verii mai ales, vor mai pune această problemă, nu fără a se isca tensiuni și a se aduce învinuiri lui Brătianu, că ar fi blocat acest procedeu democratic. Nici problema Dunării și a libertății de navigație, nu va mai face obiectul acestei comisii, ci va fi delegată unui organism separat, cel al controlului internațional al căilor fluviale¹¹²².

Retrimiteria propunerii lui Jules Laroche către subcomisia de experți, impune o nouă întrunire a acesteia sub coordonarea generalului Le Rond. Sunt necesare a fi reanalizate trei aspecte ale frontierei româno-sârbe: polii de atracție ai celor două orașe, Vârșeț și Biserica Albă, miza de adjudecare a Kikindei și perspectiva asupra teritoriului limitrof din sud-vestul Timișoarei. Delegatul american Charles Seymour este de părere că frontiera Banatului poate fi redeschisă prin prisma căilor ferate, care trebuie să respecte interesele României și care are nevoie de compensații în schimbul teritoriului pierdut.

Maiorul american Johnson, care a studiat la rândul lui diferitele trasee propuse are pregătit un plan de delimitare de la sud-la nord care să aibă ca punct de pornire gurile Nerei, să ocolească Biserica Albă și Vârșețul până la intersecția cu râul Timiș, într-o zonă de câmpie, cu debit lin și care ar asigura României o deschidere la Dunăre¹¹²³.

Chiar dacă a ținut mult ca traseul propus de el să aibă câștig de cauză, Allen Leeper cedează și acceptă reluarea studierii chestiunii de delimitare. „...*delegația britanică nu ia*

---

¹¹¹⁹ *Ibidem*, p. 17. „... au lieu de rester arbitres, nous allons nous en remettre aux intéressés et cela sera déplorable.”

¹¹²⁰ *Ibidem*, p. 20.

¹¹²¹ *Ibidem*, p. 21. „La délégation italienne propose la suppression de toute allusion à la possibilité d'un plébiscite en considérations des difficultés réelles qui viennent de ressortir d'une manière pratique de cette discussion.”

¹¹²² *Ibidem*.

¹¹²³ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/15, Commission pour l'étude des questions territoriales relatives à la Roumanie et à la Yougo-Slavie. Sténographie, Sous-Commission – Cinquième Séance du 12 mars 1919, p. 2.

inițiativa în rectificarea frontierelor în această chestiune a Banatului pentru că linia pe care ea a acceptat-o este cea pe care o sugerase la începutul lucrărilor și își menține părerea că în ceea ce privește soluționarea generală a diferendului, aceasta asigură cea mai bine echitatea între cele două părți interesate¹¹²⁴.” Pus în situația de a-i fi anulat proiectul, diplomatul britanic condiționează rediscutarea frontierei de îndeplinirea a două criterii: să nu fie afectate mijloacele de comunicații ale României în Banat și să nu fie răsturnat echilibrul care și așa a fost atins cu dificultate. Manifestându-se cu scepticism în ce privește accesul României la Dunăre prin dreptul localității Baziaș, Allen Leeper nu crede în împăcarea deplină a celor două naționalități rivale. Dând apoi cuvântul expertului în strategie și topografie care-l însoțea, locotenent-colonelul britanic Heywood, acesta propune drept soluție o linie de frontieră care să plece din nordul localității Grădiștea și care să șerpuiască în paralel cu căile ferate ale câmpiei bănățene. Componenta etnică a satelor este cea care va hotărî în privința trecerii la România sau statul iugoslav¹¹²⁵.

În intervenția sa, geograful Emmanuel de Martonne contestă abaterile britanice și americane de la traseul argumentat de el, nemulțumirea sa ținând mai ales de teritoriul din apropierea Timișoarei. Lansarea ultimelor propuneri îi avantajează net pe sârbi în detrimentul românilor și așa frustrați de ideea partajului. În răspunsul dat generalului Le Rond, expertul francez opinează că nodul de cale ferată de la Jimbolia nu le este indispensabil sârbilor, în schimb este absolut necesar ca localitatea Kikinda să le fie lăsată pentru a fi asigurată comunicația de la Panciova la Szeged¹¹²⁶.

Nici delegația britanică nu va renunța ușor la crezul său: acordarea orașului Baziaș Serbiei, Leeper susținând că acesta este interconectat cu Biserica Albă și Vârșeu. Componenta etnică a satelor din preajma celor două orașe litigioase pare să le asigure acordarea statului iugoslav, Italia reacționând imediat prin solidarizarea cu cauza română, care ar impune compensarea României cu localitatea Kikinda¹¹²⁷. Rațiunile economice și strategice se mută de la general la particular, experții analizându-le doar la nivelul punctelor de diferend din marcajele de pe hartă. Cum dezbaterea se blochează la nivelul localității Baziaș, ca oraș înglobat statului iugoslav sau ca port la Dunăre pentru România, fapt ce îl va determina pe președintele Le Rond să pună impasul pe seama dorinței de echitate, expertul militar britanic

---

¹¹²⁴ *Ibidem*, p. 3. „...la Délégation britannique ne prend elle-même l'initiative de rectifications de frontières dans cette question du Banat parce que la ligne qu'elle a acceptée est celle qu'elle avait suggérée au commencement des travaux et elle est encore d'avis qu'en ce qui concerne le règlement général de la question, c'est celle qui présente le plus de justice pour les deux parties intéressées.”

¹¹²⁵ *Ibidem*, p. 4.

¹¹²⁶ *Ibidem*, p. 5.

¹¹²⁷ *Ibidem*, p. 6.

tranșează problema prin observația că resursele minerale ale Munților Banatului merg mai degrabă spre centrele industriale decât spre Dunăre¹¹²⁸.

Deși delegații italieni participă la discuții fără să intervină cu prea multe obiecții, în momentul conturării unei soluții finale, contele Vannutelli blochează proiectul prin amendamentele sale. Cu un puternic caracter subversiv, acestea scot în evidență faptul că în procesul decizional de la nivelul comisiei Italia s-a aflat în minoritate, că ar fi susținut cu totul interesele românilor, dar că se vedea constrânsă să subscrie părerii generale. Obișnuiți deja cu o astfel de atitudine, ceilalți delegați nici nu mai reacționau¹¹²⁹.

Faptul că începea să prindă contur clar proiectul de frontieră, chiar și cu micile puncte de disensiune. Informația ajunge și în tabăra română, fiind transmisă și în țară de către Vaida Voevod. *„Comisiunea are intenția să propună: linia Timișoara – Vârșeț-Dunăre și zece kilometri spre apus de la traseul liniei ferate ce trece prin aceste orașe să fie granița între noi și sârbi. Sudul le-ar rămâne sârbilor, iar ungurii ar primi – inclusiv Macăul, trecând spre amează-zi peste Murăș până spre Chichina Mare*¹¹³⁰.”

Pentru a șaisprezecea oară, cei opt experți se reunesc doar sub titulatura de Comisia afacerilor române¹¹³¹. Generalul Le Rond face o dare de seamă privind desfășurarea ședinței din 12 martie și rezumă noile concluzii: *„Caracteristicile traseului care au prevalat sunt următoarele: la sud, Baziașul este lăsat României, este lărgită zona limitrofă a Timișoarei; căile ferate care se reunesc la sud de Jimbolia, la fel ca și Kikinda sunt lăsate Serbiei, vechiul traseu nu se modifică la nord de Kikinda*¹¹³².” În urma acestui consens, generalul Le Rond este felicitat, dar președintele André Tardieu manifestă rezervă privind gradul de satisfacție pe care sârbii și românii îl vor avea vis-à-vis de această frontieră¹¹³³. Ultimei curiozități a acestuia față de organizarea referendumului în Banat, pentru care și Brătianu și Pašić s-au pronunțat în numele unor populații; i se răspunde de către de Martonne care oferă o statistică relevantă a părții occidentale: 230.000 de sârbi contra 340.000 de alogeni. Populațiile de șvabi (pro români) și maghiari (pro sârbi) ar putea acționa în funcție de interes, cedându-și votul. În

---

¹¹²⁸ *Ibidem*, p. 13.

¹¹²⁹ *Ibidem*, p. 17.

¹¹³⁰ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 5, scrisoare din 11 martie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 40.

¹¹³¹ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/18, Commission des affaires roumaines. Sténographie, Seizième Séance du 13 mars 1919, p. 5

¹¹³² *Ibidem*, p. 3. *„Les caractéristiques du tracé qui a prévalu sont les suivantes: au sud, il laisse Bazias à la Roumanie, il élargit la banlieue de Temesvar; il laisse les chemins de fer qui se joignent au Sud de Zsombolya en Serbie ainsi que Nagy-Kikinda; il ne modifie pas le tracé ancien au Nord de Nagy-Kikinda.”*

¹¹³³ *Ibidem*, p. 4

aceeași ordine de idei generalul Le Rond avertizează asupra riscului, ca pe baza plebiscitului, să-și facă apariția în centrul Banatului o provincie autonomă¹¹³⁴.

În condițiile în care la nivelul comisiei nu s-au mai ridicat voci contestatate, cu excepția celor italiene, următoarea ședința, cea din 18 martie, s-a axat pe probleme de formă și de punere în text¹¹³⁵. Contururile și fondul raportului au urmat întru totul argumentația franceză și parțial cea britanică¹¹³⁶. Reușita aceasta va face obiectul multor știri din presa franceză. Cu titlul de exemplu, un fragment din *Le Journal des débats politiques et littéraires*. „Comisia teritorială a terminat de redactat ieri clauzele privind frontierele viitoare ale României. Acordul pare să se fi definitivat asupra tuturor punctelor. Au fost puse sub rezervă, pentru a fi supuse Consiliului superior, anumite dificultăți de detaliu cu privire la Banat și la nordul Bucovinei¹¹³⁷.”

A fost redactat raportul final, fiind înregistrat la Secretariatul general cu data de 6 aprilie: *Raportul 1*, cel dedicat României și *Raportul 2* al frontierelor statului iugoslav, mai puțin cea cu Italia. Ambele aveau anexate o sumă de documente: precizări pentru linia convențională, propuneri de articole și paragrafe care să fie cuprinse în textul acordului de pace, tabele statistice privind componența etnică a populației, harta cu delimitările sugerate de Comisie. Banatul era cuprins în ambele rapoarte¹¹³⁸. Frontiera Banatului din raportul referitor la România/statul iugoslav are două rubrici legate de premise (*Sur le principe*) și concluzii (*En fait*)¹¹³⁹.

Premisele sunt puse în relație cu soluția partajului: argumentele tezei române privind indivizibilitatea au fost considerate serioase, li s-a acordat atenția cuvenită, însă cauzele istorice s-au dovedit neconcludente, iar cele economice au prevalat asupra împărțirii teritoriului favorizând o frontieră artificială. A trebuit respectat și dreptul sârbilor care locuiesc în partea de sud-vest a provinciei, în apropierea Belgradului, iar Ungariei se cuvenea a-i fi date confluența Mureșului cu a Tisei și zona limitrofă a Szegedului. Raportate la populație, consecințele unei astfel de decizii ar determina România să piardă 75.000 de

---

¹¹³⁴ *Ibidem*, p. 12.

¹¹³⁵ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/19, Commission pour l'étude des questions territoriales relatives à la Roumanie et à la Yougo-Slavie. Sténographie, Dix-septième Séance du 18 mars 1919, p. 5.

¹¹³⁶ Frédéric Le MOAL, *La France et l'Italie dans les Balkans 1914-1919. Le contentieux adriatique*, Paris, 2006, p. 336.

¹¹³⁷ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 79 din 20 martie 1919, p. 1. „La commission territoriale a achevé de rédiger hier les clauses concernant les frontières futures de la Roumanie. L'accord semble s'être fait définitivement sur tous les points. Seules ont été réservées, pour être soumises au Conseil supérieur, certaines difficultés de détail au sujet du Banat et du nord de la Bukovine.”

¹¹³⁸ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 555.

¹¹³⁹ BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/20, Rapport N° 1 présenté au Conseil Suprême des Alliés par la Commission pour l'étude des questions territoriales relatives à la Roumanie et à la Yougo-Slavie, pp. 8-9.

români, rămânându-i 65.000 de slavi. Cele trei beneficiare de pe urma partajului Banatului, ar urma să primească după cum urmează: România – portul Baziaș și cursul Mureșului până în apropiere de Szeged, Iugoslavia – cele două maluri ale Tisei și căile ferate care leagă Kikinda de Panciova, Ungaria – colțul de nord-vest al provinciei.

Guvernele Aliate și Asociate își rezervă dreptul de control și supraveghiere a căii ferate Baziaș-Voiteni și a joncțiunilor ei de o parte și de alta a limitei pe durata construirii unei căi ferate paralele pe teritoriul românesc¹¹⁴⁰.

Deși pe timpul dezbaterilor s-au scurs foarte multe informații corecte despre tendințele și modul de judecată al membrilor săi, la finalul lucrărilor ei, atunci când misiunea ei s-a încheiat cu un raport final, știrile au început să devină contradictorii. Deși în ședința din 13 martie s-a conturat faptul că statul iugoslav va primi importantul nod de cale ferată Chichinda Mare și că românii vor pierde accesul dorit pe fluviul Tisa, totuși Vaida transmite în corespondența sa următoarea informație cu titlul de rezervă. „În Torontal vor să dea ungarilor colțul de sus, inclusiv Chichinda-Mare. Nouă o fâșie de pământ până în Tisa de vreo 6-10 kilom. lățime, ca să avem port. Restul sârbilor¹¹⁴¹.”

Parcurgând transcrierea acestor dialoguri am putut vedea modul în care a fost constituit acest organism axat pe găsirea limitelor teritoriale ale României în primul rând, apoi și pe cele ale Regatului sârbilor, croaților și slovenilor. Am putut urmări, de asemenea, evoluția dezbaterilor, am putut pătrunde în polemica dintre experți și să defragmentăm fiecare propunere aliată. Prestanțele celor două delegații, română și sârbă, ne-au fost relevate în întregime, așa cum s-au produs, suprapunându-se peste sursele memorialistice disponibile din jurul acestei comisii.

Lăsat de David George Lloyd în grija Comisiei pentru afacerile române și iugoslave, Banatul a fost confiscat (frontierele sale erau studiate doar aici). Din aprilie începând a fost luat cu totul în posesie de Consiliul Suprem, singurul în măsură să dea verdicte. Timp de aproximativ două luni (de la începutul lui februarie și până în a doua decadă a lunii martie) frontiera română-iugoslavă a fost reașezată de nenumărate ori. Înainte de a părăsi laboratorul de cercetare teoretică a limitelor teritoriale pentru a ne dedica aspectelor politico-diplomatice ale contestării rezultatului partajului (nu doar de către români, ci într-o anumită măsură și de sârbi) vom încerca să esențializăm cele expuse până acum.

Adaptată nevoilor de reconfigurare a granițelor României de după război, Comisia afacerilor române își extinde competențele și asupra noului Regat al sârbilor, croaților și

---

¹¹⁴⁰ *Ibidem.*

¹¹⁴¹ Alexandru Vaida Voievod către Iuliu Maniu, scrisoare din 20 martie 1919, Paris, doc. 7 în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 58.

slovenilor, din mai multe considerente. Cele două state erau foste aliante, chiar dacă din punct de vedere al recunoașterii statutului li s-au rezervat poziții ușor inegale, ambele aveau diferende teritoriale cu Ungaria (Baranya, Bačka, eventual nord-vestul Banatului în cazul statului iugoslav; Transilvania pentru statul român), dar mai presus de toate, ele însele se înfruntau în privința unei foste provincii a Imperiului austro-ungar, una dintre cele mai bogate și mai dezvoltate. Această comisie și mai apoi subcomisia pe care a creat-o își propun să înlesnească cooperarea dintre experții delegațiilor aliante (franceză, britanică, americană și italiană), să favorizeze dialogul și schimbul de informații în vederea creionării și propunerii unei soluții optime. Înspre ea se îndreptau și eforturile delegației române și sârbe, de natură diplomatică și propagandistică pentru a-și promova cauza proprie.

Dezbaterile au avut ca și mobil amplele studii pregătite înainte de război cu toate aspectele lor (istorice, geografice, economice, strategice, etice, culturale, dar mai ales etnice). Li s-au adăugat mici decupaje legate de contextul politico-diplomatic la bilanțul păcii și de anumite anturaje influente. Experții delegați să studieze problemele teritoriale, au încercat, mai ales în privința Banatului, fiind vorba de doi Aliați, să stabilească relații cauză-efect. Indiferent câte eforturi ar fi făcut, faptul că au plecat din start de la prezumția partajului, nu aveau cum să-i mulțumească pe români. De asemenea, au fost situații în care au cedat presiunilor părților, mai ales ale sârbilor, dar nu cu intenția de a-i dezavantaja pe români. În altele, dezbaterile au permis dezvăluirea unor autentice răutăți sau intransigențe mai mari decât cea mult incriminată a Ion I.C. Brătianu, a unor distanțări de interesele populației provinciei pentru a favoriza pretențiile politice.

S-au înfruntat teza română a unui Banat întreg și cea sârbă a unei provincii partajate, principiul frontierelor naturale, care să asigure un bun climat dezvoltării României, cu cel al frontierelor artificiale care să satisfacă nevoi strategice, motivații comerciale și pastorale cu altele religioase și intelectuale.

IV.6.3. Din spatele ușilor închise – păreri și impresii

Soarta Banatului și a fruntariilor sale se intersectează aici cu o serie de factori conecși: bagajul cultural și diplomatic al fiecărui expert, atitudinea distantă sau obiectivă, implicată sau părtinitoare a fiecărui delegat în parte, efectele propagandei sârbe sau române, a diverselor presiuni care s-au exercitat asupra sa.

Fără să o considerăm unanim valabilă, dar totuși edificatoare în identificarea gradului de tensiune acumulat în interiorul acestei comisii, redăm atitudinea delegațiilor așa cum a fost ea transpusă în stenograme, în prima decadă a lunii martie 1919:

„Tardieu: ... dată fiind atitudinea sârbilor și românilor față de decizia noastră, oare plebiscitul nu ar fi de natură să-i determine să ne accepte soluția. Ieri am fost din nou deranjat de către români. Americanii au fost la rândul lor abordați de sârbi.

Crowe: Eu, de ambii.

Vannutelli: Iar noi de niciunii.

Tardieu: Le-am spus ieri românilor că ne-am săturat să tot fim urmăriți cu protestele lor și că vom purcede la organizarea unui plebiscit. Am mai adăugat că fiind constrânși să structurăm votul pe comune, în aceste condiții România va obține mai puțin decât ceea ce-i oferă Comisia. Am putut vedea imediat cât de răscoliți au fost de observațiile mele.

Dacă am putea găsi o formulă care să îngrijoreze ambele părți și care să-i determine să ne accepte foarte simplu soluția, ar fi cel mai bine¹¹⁴².”

Deodată de relevante se dovedesc a fi consemnările lui Jules Laroche, amintiri impregnate de impresia creată acolo, în interiorul comisiei. De asemenea, din desfășurarea dezbaterilor și din modul cum a fost trasată frontiera bănățeană, putem observa că varianta acestuia a fost pusă în aplicare. Principalele evaluări sunt făcute la adresa experților din Statele Unite și din Italia. *„Delegații americani erau, la fel ca în toate comisiile teritoriale, universitari. Deși bine pregătiți din punct de vedere teoretic în chestiunile supuse analizei noastre, totuși simțul realităților politice le scăpa adesea. Aveau, de asemenea, tendința de a se considera drept arbitri dezinteresați și echitabili. În realitate, atât Franța, cât și Marea Britanie, neavând niciun interes direct în regiunile de care trebuia să ne ocupăm, delegații lor se străduiau să sprijine revendicările statelor aliate, dar ținând cont de drepturile altor naționalități și de necesitățile economice. Într-o astfel de atmosferă, eu îndeplineam instrucțiunile pe care Berthelot (Philippe n.n.) mi le-a dat de a sprijini cererile iugoslave, iar*

---

¹¹⁴² BDIC, Nanterre – fond *Louis Lucien KLOTZ, Conférence de la Paix*, cota F° rés 0223/29/13, Commission chargée d'étudier les questions territoriales intéressant la Roumanie et la Yougo-Slavie. Sténographie, Treizième Séance du 10 mars 1919, p. 5. *„Tardieu: ... étant donnée l'attitude des Serbes et des Roumains à l'égard de notre décision, si le plébiscite ne serait pas de nature à les amener accepter notre solution. J'ai été persécuté de nouveau hier par les Roumains. Les Américains l'ont été par les Serbes.*

Crowe: Moi, par les deux.

Vannutelli: Et nous par personne.

Tardieu: J'ai dit hier aux Roumains que nous en avons assez d'être poursuivis de leurs récriminations et que nous allions faire un plébiscite. J'ai ajouté que serions obligés d'organiser le vote par communes et que, dans ces conditions, la Roumanie obtiendrait moins que ce que la Commission lui donne. J'ai vu immédiatement qu'ils ont été très impressionnés par mes observations.

Si nous pouvions trouver une formule qui inquiet ainsi respectivement les deux parties et les amène à accepter tout simplement notre solution, cela serait préférable.”

mai apoi cele cehe. Eram mai tot timpul de acord cu colegii mei englezi, și în general și cu cei americani, cu rezerva anumitor nuanțe¹¹⁴³.” Putem înțelege din acest fragment memorialistic cât de importante erau pentru delegații americani aspectele teoretice, care trebuiau într-o formă anume să se regăsească și în teren, la nivel practic. Istoricul francez Robert Lacour-Gayet, citat de Emilian Bold, susține în același sens faptul că „Wilson era însoțit de o armată de experți, înarmați cu cărți, enciclopedii, hărți, date statistice, pentru a adapta frontierele Europei ideilor „justiției” așa cum apăreau ele în cele « 14 puncte »¹¹⁴⁴”. Clive Day și Charles Seymour, istorici de profesie, au lăsat să transpară temeri chiar dacă nu le-au exprimat întotdeauna, mai mult decât soluțiile pe care le-au oferit. De asemenea, înregistrau o diferență de ritm în perceperea implicațiilor unor propuneri sau în acomodarea cu soluțiile găsite de colegii lor francezi sau britanici, mai ales. În programul lui Wilson o bună parte din problemele pe care le trata această comisie teritorială nu se regăseau sau era amintite într-o manieră confuză, interpretabilă: soarta teritoriilor desprinse din monarhia austro-ungară, emanciparea politică a componentelor sale etnice, menționarea dreptului de autodeterminare, dar fără a fi prevăzut spațiul în care acest principiu s-ar fi putut manifesta, neglijarea României ca aspirantă la desăvârșirea unității ei naționale, dar recunoașterea libertății slavilor sudici de a se reuni într-un singur stat¹¹⁴⁵.

În privința delegațiilor Italiei, Jules Laroche le surprinde caracterul duplicitar. Experții italieni, așa cum am putut vedea din stenogramele comisiei teritoriale nu erau abordați de delegațiile sârbă (diferendul pentru coasta dalmată) sau română (intrarea separată în război în ciuda încheierii unei înțelegeri bilaterale privind unitatea de acțiune). „Foarte diferită era poziția italienilor. Problemele pe care le-am avut de rezolvat puneau adesea în joc interesele țării lor. Vigilența lor era de înțeles. Dar cu aceasta se amestecau gânduri ascunse. Când, spre exemplu combăteau revendicările române și iugoslave, era mai puțin din preocuparea pentru o echitate etnică, ci mai degrabă o consolidare, în detrimentul statelor considerate aliante ale noastre, a influenței lor pe valea Dunării împăcând Ungaria, în timp ce

---

¹¹⁴³ Jules LAROCHE, *Au Quai d'Orsay avec Briand et Poincaré, 1913-1926*, Paris, 1928, pp. 72-73. „Les délégués américains étaient, comme dans toutes les commissions territoriales, des universitaires. Fort versés théoriquement dans les questions soumises à notre examen, le sens des réalités politiques leur échappait souvent. Ils avaient aussi tendance à se considérer comme des arbitres désintéressés et équitables. En réalité, la France comme la Grande-Bretagne ne possédant aucun intérêt direct dans les régions dont nous avons à nous occuper, leurs délégués s'employèrent surtout à seconder les revendications des États alliés, mais en tenant compte des droits des autres nationalités, et aussi des nécessités économiques. C'est dans cet esprit que pour ma part j'exécutais les instructions que Berthelot m'avait données d'appuyer les demandes des Yougoslaves, et plus tard des Tchèques. Je me trouvais presque toujours d'accord avec mes collègues anglais, et généralement aussi avec les américains, sous réserve de quelques nuances.”

¹¹⁴⁴ Robert LACOUR-GAYET, *Histoire des États-Unis. De la fin de la guerre à Pearl-Harbor*, Paris, 1977, p. 181, apud Emilian BOLD, *op. cit.*, pp. 30-31.

¹¹⁴⁵ Dumitru VÎTCU, *Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe-divergențe*, București, 2000, p. 290.

ei înșiși nu ezitau să-i ceară pe de altă parte acesteia Fiume, singurul său debușeu maritim¹¹⁴⁶.” Dar așa cum am putut observa în pasajul anterior, sârbii își găsiseră în persoana diplomatului Philippe Berthelot, fost șef de cabinet în mandatul ministrului Aristide Briand, un sprijin de nădejde, cunoscut fiind pentru pornirile sale față de Italia. Pentru a contrabalansa extinderea influenței italiene în bazinul mediteranean și în Balcani, diplomatul francez a făcut lobby pentru cauza iugoslavă¹¹⁴⁷. La rugămintea acestuia Jules Laroche va cere în Comisia afacerilor române și iugoslave ca orașele bănățene, Vârșet și Biserica Albă, să le fie atribuite sârbilor.

Rapoartele lui Alexandru Vaida Voevod, trimise de la Paris în țară, lui Iuliu Maniu, întregesc tabloul pe care ni l-a prezentat diplomatul Jules Laroche, cu deosebirea că percepția acestuia era din exterior, mai mult intuitivă, privată de detaliile discuțiilor sau de cunoașterea evoluției dezbaterilor. Înfațișarea din cadrul Comisiei afacerilor române și iugoslave îl determină pe delegatul Consiliului Dirigent să prelucreze impresiile de la fața locului, ținând cont și de ecourile pledoariei lui Brătianu din fața Consiliului Suprem. „Englezii și americanii sunt câștigați pentru sârbi. Francezii în parte. Italienii vreau să salveze Dalmația pe contul nostru¹¹⁴⁸.” În privința experților britanici, Allen Lepeer este cel care va propune o frontieră mai favorabilă românilor. În jurnalul său din 28 februarie, delegatul britanic notează: „Comisia româno-iugoslavă de dimineață, linia mea din Banat în sfârșit adoptată”¹¹⁴⁹, deși am putut vedea că se va reveni asupra acestei variante. În momentul în care se proiecta trimiterea misiunii generalului Smuts în Ungaria și Transilvania, pe care avea să-l însoțească și Leeper, Alexandru Vaida Voevod îl caracterizează astfel lui Iuliu Maniu: „filo-român – pe cât poate să fie un englez. E dintre prietenii lui Seton-Watson, Goga și Take Ionescu, știe românește, e un savant [...] și face parte din comisia de zece exmisă pentru chestiile românești. În comisie e de partea sârbilor în chestia Banatului¹¹⁵⁰.”

Dacă dorim să privim dintr-un alt unghi, dinspre jurați spre părțile incriminate, vom fixa prima dată obiectivul asupra primului ministru român. Așteptările Aliatilor în privința lui

---

¹¹⁴⁶ Jules LAROCHE, *op. cit.*, p. 73. „Très différente était la position des Italiens. Les problèmes que nous eûmes à résoudre mettaient souvent en jeu les intérêts de leur pays. Leur vigilance était compréhensible. Mais il s’y mêlait des arrière-pensées. S’ils combattaient par exemple les revendications roumaines ou yougoslaves, c’était moins par souci de justice ethnique que pour renforcer, au détriment d’États considérés comme nos alliés, leur influence dans la vallée du Danube en conciliant la Hongrie, alors qu’eux-mêmes n’hésitaient pas à réclamer d’autre part à celle-ci Fiume, son seule débouché maritime.”

¹¹⁴⁷ Frédéric Le MOAL, *La France et l’Italie...*, p. 384.

¹¹⁴⁸ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, scrisoare din 20-25 februarie 1919, Paris, doc. 3 în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 24; Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 549.

¹¹⁴⁹ Hugh SETON-Watson, *art. cit.*, p. 119. „Romanian-Yougoslav commission in morning – my Banat line finally adopted.”

¹¹⁵⁰ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, scrisoare din 7 aprilie 1919, Paris, doc. 11 în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 83.

Brătianu nu au fost din păcate intuite. Cel puțin așa reiese din mărturia lui Jules Laroche. În momentul în care s-a decis audierea primului-ministru român în cadrul Comisiei afacerilor române și iugoslave, experții acesteia aveau nevoie de identificarea unui mecanism care să le simplifice deliberările. Cel puțin două sunt raționamentele acestei așteptări: realizarea unei armonizări a celor două poziții opozitive de revendicare a Banatului, cea românească și cea sârbească, și crearea unui suport prin care să poată fi combătute argumentele delegației italiene. În locul redundantei recurgeri la tratatul din 1916, s-ar fi putut face apel la instrumente persuasive mai suplă: invocarea de rațiuni etnice, la care erau foarte sensibili americanii sau de aspecte economice, pe care le susțineau cu fervoare reprezentanții britanici. Acestea ar fi avut șanse mai mari de a activa priza receptivă a mediului diplomatic, dinaintea convins de necesitatea divizării provinciei, pentru a se ajunge la o soluție mai avantajoasă României. Deși prezența liderului român a fost apreciată, totuși modul său de expunere a dezamăgit.

„Înainte de a ne redacta raportul pentru Consiliul suprem, ne-am folosit de dreptul de a asculta pe reprezentanții statelor aliate interesate. Delegația română se prezentă pe 22 februarie. Avea în fruntea sa pe Brătianu, șeful guvernului său. El își expuse revendicările într-o franceză aleasă, cu o voce blândă, fără patimă și cu un aer dezinteresat. El se limită pe scurt la reclamarea executării tratatului de la București din 1916, încheiat cu Aliații, ale căror promisiuni determinaseră intrarea României în război. Era firesc, întrucât îl negociase atât de mult timp, încât lăsase să se înrăutățească situația militară. Ar fi fost fără îndoială mai abil, după prezentarea poziției juridice, să o sprijine cu argumente etnice sau economice¹¹⁵¹.” Presupunerea lui Jules Laroche vis-à-vis de insistența lui Brătianu de a apăra și invoca mereu tratatul din 4/17 august 1916 este pusă pe seama faptului că acesta a fost obținut foarte greu, în urma unor negocieri prelungite, pentru ca să se renunțe prea ușor în momentul dezbaterilor pentru pace. Dar în același timp, pe un ton ușor de dojană, diplomatul francez spune că situația ingrată în care a fost pus Brătianu s-ar fi putut evita printr-o mai bună adaptare după noua conjunctură. Dacă existau premise care să anuleze tratatul sau pur și simplu să-l ignore, atunci trebuia pregătită și o soluție alternativă.

---

¹¹⁵¹ Jules LAROCHE, *op. cit.*, pp. 73-74. „*Avant de rédiger notre rapport au Conseil Suprême, nous usâmes de la faculté qu'il nous avait donnée d'entendre les représentants des États alliés intéressés. La délégation roumaine se présenta le 22 février. Elle avait à sa tête Bratiano, chef du gouvernement. Il exposa ses revendications dans un français choisi, d'une voix douce, sans flamme et d'un air désintéressé. Il se borna en somme à réclamer l'exécution du traité de Bucarest de 1916, conclu avec les Alliés, dont les promesses avaient déterminé l'entrée en guerre de la Roumanie. C'était naturel, puisqu'il avait négocié, et même si longtemps qu'il avait laissé se détériorer la situation militaire. Il aurait été sans doute plus adroit, après l'exposé de sa position juridique, de l'appuyer par des arguments ethniques ou économiques.*”

„Nu putea să nu fi știut că noi nu vom lua în calcul acest tratat, pe care Clemenceau îl considera ca ajuns caduc prin pacea separată pe care guvernul român trebuise să o semneze după dezastrele militare. Mai era și faptul că, orișicum, americanii nu aveau niciun motiv să țină cont de el. Comisia era în mod vizibil dezamăgită. Tardieu, doritor în a-l determina pe Brătianu să ne ofere argumente cu care să învingem opoziția italiană, îi oferea inutil ajutorul, suflându-i aproape răspunsurile. După ce delegația a părăsit sala ne-am privit consternați. Sir Eyre Crowe a exprimat cu hotărâre sentimentul general, criticând « suficiența insuficienței », care, și una și cealaltă, au caracterizat expunerea lui Brătianu¹¹⁵².” Delegatul britanic a restrâns într-o sintagmă atitudinea lui Brătianu de suficiență, prin ignorarea ordinii de desfășurare a întrevederii și încăpățânarea de relua aceleași și aceleași pretenții, dar și insuficiența altor argumente care să aducă lămuriri suplimentare diferendului din Banat. Cuvântul primului ministru român părea să nu mai aibă greutate și gravitate.

Prestația lui Brătianu are o cu totul altă perspectivă din interiorul delegației române, iar imaginea reținută de Alexandru Vaida Voevod face dovada existenței unei întregi echipe, fără de care premierul român nu și-ar fi putut expune argumentele. „Sâmbătă în 22 l.c. am fost chemați în fața comisiei de 10 (2 francezi, 2 englezi, 2 americani, 2 experți). Această comisie are să refereze Conferinței chestia Banatului. Brătianu a vorbit aproape două ore, căci după exposeul său au urmat întrebările unora și altora dintre membri. Vis-a-vis cu presidentul – Tardieu presida în locul lui Clemenceau - ședea Brătianu, iar în dreapta lui eu. Îndărătul nostru Mișu, Diamandy, Caius Brediceanu, Ion Pillat, A. Lăpădat, Constantin Brătianu. Noi i-am stat într-ajutor cu materialul. Nu-ți poți face idee cât de admirabil a susținut Brătianu întreaga problemă cu toate punctele ei de vedere mari, pricipale cât și în toate detaliile de importanță, începând cu afirmarea tratatului până la chestia Banatului și necesitatea de-a ocupa tot teritoriul prin noi. Nici nota umoristică nu a lipsit, nici gestul de afirmare categorică. [...] A spus-o cu atâta nonșalanță categorică, încât nici Tardieu nu a putut suprima un zâmbet¹¹⁵³.”

În timp ce delegația română are parte de o unică portretizare prin persoana lui Brătianu, cea sârbă este privită în ansamblu cu accent pe conduita liderului ei, fostul prim

---

¹¹⁵² Ibidem. „Il ne pouvait ignorer que nous n'avions pas à envisager ce traité, que Clemenceau considérait comme rendu caduc par la paix séparée que le gouvernement roumain avait dû signer après ses désastres militaires. Il avait aussi qu'en tous cas les Américains n'avaient aucun motif d'en tenir compte. La commission était visiblement déçue. Tardieu, désireux d'mener Bratiano à fournir des arguments qui nous aideraient à surmonter l'opposition italienne, lui tendait vainement la perche, lui soufflant presque les réponses. Quand la délégation eut quitté la salle, nous nous regardâmes consternes. Sir Eyre Crowe exprima énergiquement le sentiment général en critiquant « la suffisance et l'insuffisance » qui avaient marqué l'une et l'autre l'exposé de Bratiano.”

¹¹⁵³ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, scrisoare din 20-25 februarie 1919, Paris, doc. 3 în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 32.

ministru, Nikola Pašić. *„I-am ascultat în mod normal pe iugoslavi asupra revendicărilor lor. În fruntea lor se găsea bătrânul Pašić. Cu lungă sa barbă grizonată și aspră, părea venit de la 1848. Se exprima într-o franceză bolovănoasă, cu termeni adesea poetici. Alături de el Vesnić, ministru la Paris după ce fusese la Roma, îi oferea cunoștințele sale despre Occident¹¹⁵⁴.”* Primul pleniponțiar sârb se dovedea la fel de insistent ca și Brătianu în pretențiile pe care le puneă, însă nu avea resursele lingvistice de a se exprima volubil. În cadrul întâlnirii din 25 februarie 1919, convocate de Comisia afacerilor române și iugoslave, Pašić a intervenit o singură dată, în legătură cu statutul de proprietari deținut de sârbii bănățeni, fără să aducă vreo dovadă în acest sens. În preajma sa mai tot timpul se afla Milenko Vesnić, ministru de multă vreme la Paris, bun cunoscător al mediilor diplomatice nu doar europene, ci și americane prin soția sa.

„Stăruia îndărătnicia primului delegat sârb, a bătrânului Pašići (Pašić). Necunoscând multe limbi străine, își rezuma totuși îndestul de elocvent apriga sa revendicare, ciocnind insistent cu degetul asupra hărții – el însă, fără să greșească – și repetând cu încăpățânare: Ba-nat, Banat...¹¹⁵⁵”

Nu ne sunt cunoscute toate dedesubturile relațiilor franco-sârbe din primăvara anului 1919. Delagații sârbi păreau să caute mai mult compania americanilor. Orice solicitare făceau, o întăreau cu principiile lui Wilson și cu sprijinul pe care și l-ar fi găsit în Statele Unite. În abordarea problemei Banatului, se mențineau pe pozițiile partajului cu aceeași intransigență cu care Brătianu cerea totalitatea provinciei. Chiar Tardieu se arată vizibil deranjat de tonul de reproș cu care Vesnić răspundea întrebărilor comisiei teritoriale. În același timp președintele comisiei teritoriale se afla în bune raporturi cu Nikola Pašić, pe care-l ținea informat cu multe din detaliile discuțiilor din cadrul organismului pe care-l tutela¹¹⁵⁶.

Dacă ar fi să facem un paralelism referențial al conduitei plenipotențiarilor, suficienței lui Brătianu i-ar corespunde infailibilitatea lui Vesnić. Reacțiile lui sunt cele ale unui om sigur, cu convingerea că orice ar face și orice ar spune nu îi poate dăuna nici lui și nici nu avea să se răsfrângă asupra obținerii drepturilor solicitate. Alexandru Vaida Voevod va surprinde foarte bine această stare de fapt. *„În comisia care studiază chestia Banatului majoritatea înclină spre sârbi. – De când a sosit Brătianu una din preocupările sale principale a fost – afară de cele înșirate – dobândirea premisei ca trupele să înainteze până*

---

¹¹⁵⁴ Jules LAROCHE, *op. cit.*, p. 74. *„Nous avons naturellement entendu aussi les Yougoslaves sur leurs revendications. À leur tête se trouvait le vieux Pachitch. Avec sa longue barbe grisonnante et broussailleuse, il avait l'air d'un revenant de 1848. Il s'exprimait dans un français rocailleux, en termes souvent pathétiques. Près de lui, Vesnitch, ministre à Paris après l'avoir été à Rome, apportait sa connaissance de l'Occident.”*

¹¹⁵⁵ Gheorghe I. BRĂTIANU, *op. cit.*, p. 44.

¹¹⁵⁶ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 553.

*unde va fi de lipsă pe linia etnică. [...] Cei mari nu respectă numai faptele. Sârbii s-au impus nu numai pentru că au un mare renume în urma eroismului și jertfelor aduse, dar și pentru că le știu de frică. Ei au declarat de repetițe ori că sunt gata să lupte și în contra Aliaților*¹¹⁵⁷.

Nemulțumiri au existat și în rândul experților în legătură mai ales cu modul de funcționare al organismului, cu păstrarea unei linii orientate diplomatic care bloca demersul găsirii unei soluții în unanimitate cu ceilalți membri. Chiar înainte de a se fi deschis lucrările Conferinței de Pace, André Tardieu era de părere că ar fi trebuit acordată prioritate marilor probleme și apoi diferendelor mai mici. În calitatea lui de președinte al comisiei teritoriale i se va cere pe parcursul desfășurării dezbaterilor să urgenteze găsirea soluțiilor pentru a se încadra în termenul prevăzut pentru prezentarea delegației austriece la Paris sau pentru redactarea tratatului de pace cu Germania. *„Este una din chestiunile cele mai complicate și supusă celor mai intense discuții; apare drept preferabilă tratarea ei după rezolvarea marilor probleme germane, austriece, orientale, care eliberează astfel terenul de un anumit număr de dificultăți și permite o mai mare libertate de acțiune puterilor*¹¹⁵⁸.

Frontierele i-au dezamăgit și i-au frustrat mai ales pe români, care nici după retragerea lui Brătianu și nici pe măsură ce armatele sârbe se retrăgeau din Banat nu s-au putut resemna cu ceea ce li s-a oferit. Atât sârbii, cât și românii pierdeau din vedere faptul că Banatul nu le aparținea (o fostă provincie a Imperiului austro-ungar), că procedura onestă de adjudecare era limitată și că trebuiau să recurgă la alte mijloace și practici care urmau să-i lezeze pe ceilalți. Pe de altă parte nu era vorba doar de un transfer de la un stat inamic la unul aliat, ci de o distribuire ponderată între doi Aliați, fiecare cu meritul său. Rareori competițiile nu atrag după ele complicații, urzeli, acuze, suspiciuni. Dacă aparent se împăcaseră cu purtarea războiului, preocupați fiind de pace, românii și sârbii se vor resemna cu noua frontieră numai după ce vor lua în propriile mâini decizia de ajustare teritorială. (tratatul de la Belgrad din 24 noiembrie 1923) Iată cum surprinde Jules Laroche procesul de soluționare a diferendelor teritoriale. *„Atâtea eforturi aveau să fie rău recompensate. [...] Dar anumiți semnatori nu au fost mulțumiți de frontierele lor. Acestea erau rezultatul sacrificiilor impuse statelor inamice, care trebuiseră să cedeze porțiuni din teritoriile lor « Puterilor aliate și asociate », care la rândul lor trebuiau să le retrocedeze statelor beneficiare ale deciziilor conferinței. Această ultimă operație făcu obiectul unui tratat numit « al frontierelor », care a*

---

¹¹⁵⁷ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 3, scrisoare din 20-25 februarie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 25.

¹¹⁵⁸ André TARDIEU, *op. cit.*, p. 100. *„C'est une des questions les plus compliquées et sujettes aux plus vives discussions; il paraît préférable de la traiter après avoir réglé les grands problèmes allemands, autrichiens, orientaux, qui dégagent le terrain d'un certain nombre de difficultés et laissent une plus grande liberté d'action aux puissances.”*

fost semnat, de asemenea, pe 10 august la Sèvres. În cele din urmă, unii semnatari, sub formă de protest, s-au abținut să le ratifice. A rămas literă moartă, și, pe cale de consecință, la fel s-a întâmplat și în cazul tratatului « clauzelor politice », care era complementul primului. În fapt, frontierele fuseseră respectate și chiar marcate, dar aceasta în urma unor acorduri directe între interesați. Cea mai mare parte a problemelor urmărite în tratatul « clauzelor politice » au fost reglate chiar prin acorduri separate care s-au inspirat din acestea. Fructul muncii noastre nu a fost chiar pierdut¹¹⁵⁹.»

În aceeași parametri de evaluare se situează și André Tardieu, al cărui nume a devenit sinonim cu organismul pe care l-a condus. Reținem însă două aspecte care au cântărit în procesul de prelucrare al propunerilor, ulterior al deciziilor: caracterul tehnic și principiul unanimității. Primul ține de faptul că experții ar fi trebuit să fie arbitri și nu judecători, toată suprasolicitanța sarcină de găsire a unei soluții nu ar fi trebuit să cadă pe umerii lor. Pe lângă efortul considerabil depus în stabilirea frontierelor, a unor limite disputate, percepute doar din perspectiva simbolică și simplificată a hărților, a factorilor decizionali care luau hotărârile în contradicție cu soluțiile propuse, experții s-au văzut puși în prima linie, înfruntând de multe ori singuri reproșurile celor nemulțumiți. Al doilea aspect a depins de dificultatea de a ajunge la o singură soluție printre păreri atât de diferite. *„Au existat nemulțumiri, este adevărat, că asupra unor puncte, și nu puține, concluziile comisiilor nu au fost adoptate de șefii de guverne. Este corect. Dar ar fi fost posibil să fie altfel? Pacea era o operă politică, făcută de aceste corpuri politice, numite națiuni. Pe de altă parte era pacea, cu alte cuvinte o operă de armonie ce urma unei perioade de lupte. Două consecințe rezultau de aici, fiind foarte comod să uiți, când timpul a trecut de pericol. Prima ținea de faptul că motivele tehnice, la timpul soluțiilor, ar fi trebuit să primeze din motive de ordin general, în condițiile în care experții nu erau deloc judecători. A doua consecință era aceea că pentru a se ajunge la capăt era nevoie de unanimitate. Conferința de Pace nu era o adunare deliberatoare, în care o majoritate putea să hotărască în materie de dezacorduri. Concluziile sale, oricare ar fi fost ele, reclamau*

---

¹¹⁵⁹ Jules LAROCHE, *op. cit.*, pp. 86-87. *„Tant d’efforts devaient être mal récompensés. [Notre traité fut bien signé à Sèvres, mais il n’entra pas en vigueur. La raison n’en fut pas dans sa teneur.] Mais certains des signataires n’étaient pas satisfaits de leurs frontières. Celles-ci résultaient des sacrifices imposés aux États ennemie, qui avaient du céder des portions de leurs territoires aux « Puissances alliées et associées », lesquelles à leur tour devraient les rétrocéder aux États bénéficiaires des décisions de la conférence. Cette dernière opération fut l’objet d’un traité dit « des frontières », qui fut signé aussi le 10 août 1919 à Sèvres. Toutefois, certains des signataires, en manière de protestation, s’abstinrent de le ratifier. Il resta lettre morte, et par voie de conséquence il en fut de même du traité des « clauses politiques », qui en était le complément. En fait, les frontières furent respectées et même abornées, mais cela à la suite d’ententes directes entre les intéressés. La plupart des questions visées dans le traité « des clauses politiques » furent de même réglées par des accords particuliers, qui s’en inspirèrent. Le fruit de notre travail ne fut doc pas tout à fait perdu.»*

încuviințarea tuturor. Acest consimțământ nu putea să rezulte decât în urma unor renunțări liber consimțite de fiecare¹¹⁶⁰.”

IV.7. Spre „ultima frontieră”

În ciuda faptului că dificultățile cu care se confrunta acest organism de studiere a chestiunilor teritoriale nu erau în atenția tuturor¹¹⁶¹, cu siguranță rezultatele ei aveau să fie vizibile pentru totdeauna. Greu, dar nu imposibil de trasat, supusă dezbaterilor și controverselor¹¹⁶², frontiera sârbo-română din Banat a ajuns în luna aprilie, din punct de vedere teoretic, la ora bilanțului. Întreaga documentație, sub forma rapoartelor întocmite de contele de Saint Quentin, a fost tranferată mai departe Comisiei Teritoriale Centrale, al cărei președinte era tot André Tardieu. Rapoartele studiate, purtând pecetea aprobării acestei comisii superioare, sunt puse pe masa Consiliului Miniștrilor de externe¹¹⁶³. În examinarea acestuia va intra pe data de 10 mai, când spre deosebire de celelalte frontiere, cea a Banatului suportă încă o amânare¹¹⁶⁴.

Consemnările lui Jules Laroche par să aprecieze că frontiera de nord a statului iugoslav a fost cea mai dificil de trasat, deși așa cum reiese din procesele verbale, Banatul a ocupat un spațiu de dezbateri mult mai mare. *„Comisia afacerilor române și iugoslave a fost una din cele care au ținut ședințe cel mai mult timp. Trasarea frontierei de nord a Iugoslaviei a fost deosebit de dificilă. Cădea în sarcina contelui de Saint-Quentin să facă raportul. [...] Acest raport remarcabil a fost unanim apreciat...”*¹¹⁶⁵

În privința părților implicate acesta era doar punctul culminant. Atenția românilor și a sârbilor, deși era concentrată pe cele ce se pregăteau în cadrul comisiei delegate să le rezolve problemele teritoriale, acești au găsit resurse pentru a se manifesta distributiv.

---

¹¹⁶⁰ André TARDIEU, *op. cit.*, p. 104. *„On s'est plaint, il est vrai que, sur certains points, et non des moindres, les conclusions des Commissions n'aient pas été adoptées par les chefs des gouvernements. C'est exact. Mais était-il possible qu'il en fût autrement? La paix était une œuvre politique, faite par ces corps politiques qu'on appelle les nations. En outre, elle était la paix, c'est-à-dire une œuvre d'harmonie succédant à une période de luttes. Deux conséquences en résultaient, qu'il est trop aisé d'oublier, quand le temps est passé du danger. La première, c'est que les motifs techniques devaient, à l'heure des solutions, être parfois primés par des raisons d'ordre général, dont les experts n'étaient point juges. La seconde, c'est que, pour aboutir, il fallait l'unanimité. La Conférence de la Paix n'était pas une assemblée délibérante, dont une majorité pouvait trancher les désaccords. Ses conclusions, quelles qu'elles fussent, requéraient l'agrément de tous. Cet agrément ne pouvait résulter que de sacrifices librement consentis par chacun.”*

¹¹⁶¹ Jules LAROCHE, *op. cit.*, p. 78.

¹¹⁶² Aurel PENTELESCU, *Ion I.C. Brătianu și frontiera de vest a României în anul 1919*, în Gheorghe BUZATU, Stela CHEPTEA, Marusia CÎRSTEA, *Istorie și societate*, vol. III, București, 2011, p. 32.

¹¹⁶³ David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 169.

¹¹⁶⁴ Novak Cyril BOGDAN, *op. cit.*, p. 52.

¹¹⁶⁵ Jules LAROCHE, *op. cit.*, p. 78. *„La commission des affaires roumaines et yougoslaves fut une de celles qui siegent le plus longtemps. Le tracé de la frontière nord de la Yougoslavie fut particulièrement ardu. C'est au comte de Saint-Quentin qu'il incombait de faire le rapport. [...] Ce rapport remarquable fut unanimement apprécié...”*

Perioada februarie-aprilie 1919 a fost deosebit de încărcată. Această continuă căutare, această insistență de a le fi ascultate cauzele le sunt caracteristice statelor mici, tinere și pline de așteptări, care cred că dincolo de limbajul și atitudinea curentă cu care le sunt întâmpinate pretențiile poate exista și un filon favorabil. Se nutreă măcar speranța de a-l inventa. Modalitățile acestor căutări sunt identice cu cele din timpul războiului sau ale neutralității (cazul României), dar mai aglomerate datorate deschiderii tribunalului păcii și a furnicarului de delegații: vizite și întâlniri neoficiale, reuniuni publice, expoziții și dineuri, conferințe, memorii și misive, redactarea de broșuri sau dăruirea de cărți cu dedicație. Toate au fost încercate.

Chiar de la începutul lunii februarie, de când problema Banatului a intrat în atenția Conferinței de Pace, informările pe care Saint-Aulaire le trimitea de la București recomandau o atentă examinare a acesteia care să se realizeze fără presiunea unei ocupații militare interesate de teritoriul Banatului sau pe fondul nemulțumirii populației locale¹¹⁶⁶.

În paralel, demersurile diplomatice și-au urmat cursul lor firesc, așa cum o dovedește acest prim recurs, scrisoarea lui Ion I.C. Brătianu către Georges Clemenceau, cu referire la modificarea condițiilor de armistițiu ale României. În privința Banatului, propunerea făcută verbal Consiliului suprem primește aici forma unei cereri oficiale: „*Înlocuiți trupele sârbe din Banat cu trupe franceze*¹¹⁶⁷.” Fără să aibă parte de un ecou favorabil în privința solicitării sale, primul delegat român se adresează pe 21 februarie și altor personalități în poziții cheie: Stephen Pichon, ministrul Afacerilor Străine, André Tardieu, președintele Comisiei afacerilor române și iugoslave, colonelul House, membru al delegației Statelor Unite. La primul punct se regăsește problema Banatului și a ocupației militare sârbe. Deși cererea României nu este nouă, pe fondul replicii primite din partea lui Milenko Vesnić în fața Comisiei afacerilor române și iugoslave, Brătianu consideră că trebuie extinse demersurile. „*Trupele sârbe continuă să ocupe o parte a Banatului unde se dedau la acte de violență și de intimidare împotriva populațiilor care sunt ostile dominației Serbiei. Evacuarea acestor trupe se impune*¹¹⁶⁸.”

---

¹¹⁶⁶ Saint-Aulaire către Ministerul Afacerilor Străine, telegrama nr. 136 din 5 februarie 1919, doc. 520 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol. III, pp. 189-190.

¹¹⁶⁷ Ion I.C. Brătianu către Georges Clemenceau, scrisoare f.nr., 8 februarie 1919, Paris, doc. 192 în Dumitru PREDA et alii, op. cit., pp. 192-193. „*Faire remplacer les troupes serbes du Banat par des troupes françaises.*”

¹¹⁶⁸ Ion I.C. Brătianu către Stephen Pichon, André Tardieu, colonelul House, scrisoare f.nr., 21 februarie 1919, Paris, doc. 231 în Dumitru PREDA et alii, op. cit., pp. 234-235; doc. 531 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol. III, pp. 206-207. „*Les troupes serbes continuent à occuper une partie du Banat où elles se livrent à des actes de violence et d'intimidation contre les populations qui sont hostiles à la domination de la Serbie. L'évacuation de ces troupes s'impotent.*”

În aceeași zi, pe 21 februarie 1919, Ion I.C. Brătianu și Vaida Voevod, pe lângă adresarea scrisorii, fac și o vizită lui Pichon, prieten declarat al românilor. În efortul de a-l convinge de necesitatea evacuării armatelor sârbe de pe teritoriul Banatului, primul ministru român insistă asupra punctelor de vedere românești ale revendicării¹¹⁶⁹. Alexandru Vaida Voevod se dovedește un prețios observator și de această dată. *„Vineri, în 21, am fost cu d-nii Brătianu și generalul Coandă la min. de externe Pichon. Brătianu i-a expus din toate punctele de vedere chestia noastră, stăruind ca să înainteze trupele noastre și să fie evacuat Banatul de Sârbi. De la glumă până la amenințarea deghizată l-a luat ... calm și agresiv, după cum pretindea momentul, fără a-l putea îndupleca . Pichon repeta tot mereu, din nou, că nu el, ci Consiliul Militar e competent să hotărască, lui îi e frică de un nou război”¹¹⁷⁰.* După un atât de cumplit război, în viziunea ministrului de externe francez prietenia este întrecută de prudență. În fața atitudinii de neînduplecat a lui Stephen Pichon, Brătianu alege comparația dintre provinciile românești solicitate în baza dreptului poporului român și cele franceze, Alsacia și Lorena¹¹⁷¹. Se dorea crearea unui efect empatic, legat de felul în care Franța ar privi impunerea unei linii de ocupație, așa cum România era nevoită să accepte în Transilvania, dar și în Banat. Dar Marele Aliat primise pentru Alsacia și Lorena numeroase invitații (din partea lui Sergei Sazonov, ministrul de externe rus, din chiar toamna anului 1914) și garanții (din partea președintelui american prin al său „program de 14 puncte” în ianuarie 1918). În cazul Banatului, Brătianu avea un tratat contestat și promisiunile Aliatilor, cu teama de a nu fi deșarte. Deși s-au despărțit fără angajamente, speranță mai era: *„Stăruințele noastre totuși par a-l fi impresionat”¹¹⁷².*

Atenția delegației române și a demersurilor convenționale ale acesteia sunt îndreptate și spre Comandamentul Suprem Interaliat, printre responsabilitățile acestuia regăsindu-se și cea de autoritate tutelară în teritoriile ocupate. Astfel mareșalului francez Foch i se solicită demararea unei anchete militare care să ia act de situația dificilă a Banatului în urma ocupației militare sârbe. I se oferă și o listă de acțiuni ale acesteia pe care populația și oficialitățile române le condamnă: internările cu substrat național, rechizițiile în bunuri de toate felurile. Acestea se legitimau de la o literă a convenției de armistițiu din 13 noiembrie 1918, prin care teritoriul ocupat trebuia să asigure aprovizionarea trupelor militare sârbe, cu mențiunea ca

---

¹¹⁶⁹ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, pp. 550-551.

¹¹⁷⁰ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, scrisoare din 20-25 februarie 1919, Paris, doc. 3 în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 30.

¹¹⁷¹ *Ibidem*.

¹¹⁷² *Ibidem*, p. 31.

rechizițiile făcute să fie despăgubite în bani la prețul pieței¹¹⁷³. De asemenea, ridicarea de bunuri care au aparținut armatelor germane în retragere se putea justifica din nou prin actul de la Belgrad, drept compensație pentru distrugerile provocate de armatele Puterilor Centrale pe teritoriul sârb. *„România cere o anchetă interaliată pentru a constata toate aceste abuzuri. Ca să li se pună capăt este necesar să se decidă ca armata sârbă să evacueze Banatul, ca locuitorii din Banat internați în Serbia sau în alte părți să revină la căminele lor, ca materiile prime, mașinile, vehiculele și alte obiecte rechiziționate locuitorilor din Banat sau provenind de la germani, care în timpul evacuării le-au abandonat în Banat, ajungând în posesia fie a statului fie a particularilor, să fie restituite proprietarilor*¹¹⁷⁴.”

Demararea celor mai diverse acțiuni ale românilor de pe parcursul lunii februarie și observarea rezultatului lor, avea să-l determine pe Vaida Voevod să surprindă supralicitarea chestiunii Banatului. Mediile diferite cu care intrau în contact, mai ales cei din delegația oficială a României, lăsau să se vadă și eliberau sentimentul de prea plinul revendicării, mai ales că aceasta nu era unilaterală, venea în aceeași măsură și din partea sârbilor. *„Nu ai idee cât de plictisiți sunt toți de Banat. Oameni politici, gazetari, cocoane, abia au dat cu un român în discuție, știu că nu vor fi slăbi(ți), ci vor fi frământați fără milă pe tema Banatului, pentru a zecea oară. Pisarea aceasta a noastră de zi de zi și de oară de oară nu rămâne însă fără efect. Sârbii, de asemenea, nu încetează să reclame Banatul*¹¹⁷⁵”.

Dar o astfel de atitudine, căreia i se alătură colportarea celor mai contradictorii zvonuri din presă și din cercurile diplomatice, în loc să descurajeze, au antrenat mai mult energiile ambelor delegații, române și sârbe. Fiecare credea că disputa pentru Banat se va tranșa până la urmă în favoarea sa. Primul-ministrul iugoslav, Stojan Protic a făcut o declarație în acest sens corespondentului *The Times*, interviul apărând pe 23 februarie/8 martie 1919. Punctele de sprijin ale tezei sârbești sunt condamnarea tratatului secret din 1916 și componența etnică a părții occidentale a provinciei. *„Frontierele noastre spre Banat vor fi fixate după principiile stabilite de președintele Wilson; noi ne aflăm în fața cererilor României, care are și ea în buzunar, ca și Italia, un tratat secret, deși, după informații sigure,*

---

¹¹⁷³ *Text of Military Convention...*, în *The American Journal of International Law, Supplement: Official documents*, nr. 4, vol. 13, pp. 400-401; Lt-Colonel Paul AZAN, *L'Armistice...*; Ioan ȚEPELEA, *op. cit.*, p. 35.

¹¹⁷⁴ Raport al delegației române la Conferința de Pace către Comandamentul Suprem Interaliat, f.nr., 3 februarie 1919, Paris, doc. 259 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, pp. 295-296. *„La Roumanie demande une enquête interalliée pour constater tous ces abus. Pour y mettre fin il est nécessaire de décider que l'armée serbe évacue le Banat, que les habitants du Banat internés en Serbie ou ailleurs soient réintégrés dans leur foyers, que les matières premières, machines, véhicules et autres objets enlevés aux habitants du Banat ou provenant des Allemands lors de l'évacuation de la Roumanie abandonnés dans le Banat et appartenant soit à l'État soit aux particuliers, soient restitués à leurs propriétaires.*”

¹¹⁷⁵ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 5, scrisoare din 11 martie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 40.

Aliații nu le iau în seamă. Pretențiile românești asupra Banatului, situat la vest de zona de munte, sunt cu totul nejustificate căci superioritatea numerică a sârbilor în apusul Banatului a rezistat tuturor sforțărilor făcute de germani și unguri în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea pentru a-i respinge pe sârbi peste Dunăre. Unele din amintirile noastre cele mai nobile se leagă de Banat¹¹⁷⁶.”

Interpretarea unor gesturi sau reacții în context ale mediului politic român și ale delegației române, a oferit indicii asupra cursului evenimentelor ulterioare încă din primăvara anului 1919. *La Revue hebdomadaire* face cronică unei reuniuni din 10 martie, dedicate președintelui român al Consiliului de miniștri, gazda fiind Louis Barthou, fost președinte al Camerei deputaților și membru al Academiei Franceze. Prezenți sunt, de asemenea, Georges Lacour-Gayet în calitate de președinte al Comitetului Franța-România, Ferdinand Laudet, președintele publicației *La Revue hebdomadaire*, Léon Robelin, delegatul general al „Union des Grandes Associations françaises” sub al cărui patronaj are loc reuniunea, Pierre Perroy, secretar general al comitetului franco-român¹¹⁷⁷. Invitații români, pe lângă Brătianu, sunt în primul rând cei cu rang diplomatic (Victor Antonescu, Nicolae Mișu, Constantin Diamandi, Louis Dreyfus, consulul general al României la Paris, colonelul Munte, atașat militar al Legației, apoi o parte a delegației (Iancu Flondor, Alexandru Vaida Voevod, George Danielopol, bănățeanul Caius Brediceanu), oameni politici și militari – Dissesco, fost ministru al instrucției publice, Octavian Goga, colonelul Vasesco, generalul Coandă, generalul Rudeanu. Li se alătură numeroși membri ai corpului diplomatic francez, oameni de litere și academicieni, matematicianul Lucien Poincaré, profesorii Emmanuel de Martonne și Mario-Roquès¹¹⁷⁸. Presa era reprezentată de Gabriel Dichter, trimis special al ziarului bucureștean *Epoca* și director al „Biroului de presă română din Paris¹¹⁷⁹”, de Defoux din partea agenției „Havas”, de Auguste Gauvain de la *Le Journal des Débats*, Marcellin de *La Liberté*, René Moulin directorul cotidianului *Le Gaulois*.

Recepția este deschisă de discursul lui Georges Lacour Gayet, care compară această nouă și „frumoasă manifestare de simpatie și patriotism”, cu cea trăită în ianuarie 1915, când i-au avut în mijlocul lor pe cei trei români de seamă: Constantin I. Istrati, George Dimanadi și Ion Cantacuzino. Încurajările transmise atunci României era legate de participarea acesteia la război, așteptată fiind a intra în rândurile Antantei¹¹⁸⁰. În termeni elogioși este evocată

---

¹¹⁷⁶ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 554.

¹¹⁷⁷ Fernand LAUDET, *Une Réunion franco-roumaine en l'honneur de M. Jean Brătianu*, în *La Revue hebdomadaire*, nr. 12 din 22 martie 1919, p. 533.

¹¹⁷⁸ *Ibidem*, pp. 533-534.

¹¹⁷⁹ Nicolae DASCĂLU, *op. cit.*, p. 15.

¹¹⁸⁰ Fernand LAUDET, *art. cit.*, p. 535.

activitatea reginei Maria de pe timpul războiului și entuziasmul cu care a fost primită de întreaga națiune franceză. Istoricul francez se dovedește extrem de prudent în exprimare, ținând totodată să scoată în evidență câștigul României asigurat prin bunăvoința Franței: anularea tratatului de pace separată care a dat posibilitatea să se revină asupra justelor ei revendicări. „*Antanta a luat în mâinile sale din primul ceas cauza României la fel ca și cea a tuturor popoarelor oprimate, și niciodată ea nu a abandonat cauza celor, care la fel ca și ea și alături de ea a susținut lupta dreptății și a libertății. [...] Armistițiul din 11 noiembrie a șters din istorie documentul mincinos, fruct al trădării și al violenței; iat-o, această „bucată de hârtie”, pe care forța a pretins să o impună și pe care dreptatea învingătoare a rupt-o*¹¹⁸¹.” Păstrând aceeași rezervă, toastul acestuia este închinat nu unei Românie Mari, ci uneia noi¹¹⁸².

Îi succede lui Lacour-Gayet, Fernand Laudet, directorul prestigioasei publicații literare și de analiză politică internațională, *La Revue hebdomadaire*. Din expunerea acestuia putem afla implicarea primului ministru român în a sonda cei mai diverși poli de influență ai opiniei publice. Organizația amintită aici, „*Union des Grandes Associations françaises*”, cea care și-a oferit sprijinul în organizarea festivității, este o reuniune a diferitelor ligi apărute la începutul războiului pentru a denunța abuzurilor germane și pentru a le păstra vie amintirea. Aceasta a servit politicii de propagandă și de susținere a moralului francezilor pentru luptă, fiind coordonată de Ernest Lavisse și Paul Deschanel¹¹⁸³. Aceași uniune este cea care-l va primi o zi mai târziu pe Josip Smolaka, pentru a susține o conferință despre revendicările teritoriale ale statului iugoslav („*Les Revendications territoriales yougoslaves*”).

Esența discursului lui Laudet se regăsește în următorul fragment: „*Domnule Brătianu, am avut onoarea de a vă întâlni pentru prima dată, acum cincisprezece zile, la „Union des Grandes Associations françaises”. V-am ascultat, v-am văzut și am înțeles multe lucruri, auzindu-vă vocea răspicată, sesizându-vă subtilitatea, simțindu-vă discreta fermitate. Am admirat, de asemenea, patriotismul ager și pe acest fiu spiritual al Franței, care în momentele tragice a știut să-și gestioneze energiile, să vegheze asupra țării sale și să se*

---

¹¹⁸¹ *Ibidem*, p. 537. „*L'Entente avait pris en mains dès la première heure la cause de la Roumaine comme de tous les peuples opprimés, et jamais en dépit de trahison du dehors qui accablèrent nos malheureux alliés, jamais elle n'abandonna la cause de ceux qui, comme elle et avec elle soutenaient le combat du droit et de la liberté. [...] L'armistice du 11 novembre a rayé de l'histoire ce document mensonger qui ne fut jamais que l'ouvre de la trahison et de la violence; le voilà bien, le „chiffon du papier” que la force avait prétendu dicter et que la justice victorieuse vient de déchirer.*”

¹¹⁸² *Ibidem*, p. 539.

¹¹⁸³ Numele complet al organizației este: „*Union des Grandes Associations françaises contre la propagande ennemie*”. Nicolae DASCALU, *op. cit.*, p. 16. *La tyrannie des Kommandturs*, în http://www.ac-limoges.fr/hist_geo/spip.php?article15, Consultat la: 10.07.2013.

*pregătească a fi omul providențial*¹¹⁸⁴.” Surprinzând rând pe rând calitățile (poate defectele) primului ministru, publicistul francez apreciază subtilitatea cu care acesta abordează problemele spinoase ale României.

Brătianu, mulțumind pentru cuvintele de prietenie, își expune apoi auditoriul la o adevărată sagă a formării sale pariziene, devenind dintr-o dată tranșant atunci când aduce în discuție probelele frontaliere ale țării sale. Dezvoltarea României reîntregite este condiționată de obținerea unor frontiere naturale. *„Domnilor, România are, de asemenea nevoie, pentru a-și asigura progresul viitor, de concesiuni care să-i asigure securitatea și dezvoltarea națională prin largi frontiere geografice*¹¹⁸⁵.” Prin această sintagmă de *„largi frontiere geografice”*, trimiterea a fost directă la revendicarea Banatului, a cărei frontieră dunăreană, România era pe cale de a o pierde. Sunt schițate exemple similare cu ale provinciei bănățene: dificultățile legate de cazul Rinului care nu a fost păstrat ca și frontieră naturală, situația Belgiei, care la rândul ei resimte nevoia unei frontiere pe fluviul Escaut. Brătianu consideră că depășirea Dunării și a Nistrului ar fi o greșală de politică internațională, în speță a Conferinței de Pace în responsabilitatea căreia va cădea trasarea limitelor. Vaida apreciază artificii la care a recurs primul ministru, acela de a sugera revendicarea și de a nu o mai pronunța deschis, dată fiind reticiența receptorilor francezi cu care este primită de fiecare dată discuția despre Banat. *„La acest banchet și Brătianu a ținut un discurs plin de farmec sugestiv și nu și-a dat curs liber pathosului și emoției decât atunci când, fără a-l numi pe nume, a reclamat întregul Banat*¹¹⁸⁶.”

Această dorință a României de a-și ști fruntariile încojurate de ape este dincolo de orice capriciu, susține Brătianu în fața invitațiilor veniți să-l onoreze, ci o politică înțeleaptă care are în vedere asigurarea unui climat de pace trainică în aceste părți ale Europei. *„Nu în numele interesului egoist al unui popor, ci al unuia superior, pentru că acest popor nu reprezintă doar, așa cum am spus-o și adineaori, o viață națională proprie, ci pentru că el pune bazele viitorului unei mari civilizații europene; este, de asemenea, în interesul unei păci*

---

¹¹⁸⁴ Fernand LAUDET, *art. cit.*, p. 539. *„Monsieur Bratiano, j'ai eu l'honneur de vous voir la première fois, il y a quinze jours, à l'Union des Grandes Associations Françaises. Je vous ai entendu, je vous ai vu, et j'ai compris beaucoup de choses, en écoutant votre claire parole, en percevant votre finesse, en sentant votre discrète énergie. J'ai admiré à la fois le patriotisme roumain et le fils spirituel de la France, qui, dans des jours tragiques, a su commander à ses énergies, veiller sur son pays et se préparer à être le maître de l'heure.”*

¹¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 547. *„Messieurs, la Roumanie a besoin aussi pour son développement futur des concessions assurant la sécurité de son développement national par de grandes frontières géographiques.”*

¹¹⁸⁶ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 5, scrisoare din 11 martie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, pp. 40-41.

generale într-o întreagă regiune a lumii, în care nu trebuie lăsate drepturile să se amestece, în care nu trebuie să se îngăduie încălcarea frontierelor naturale¹¹⁸⁷.”

Discursul lui Louis Barthou, fost președinte al Consiliului de miniștri, urmează acestor insistențe ale lui Brătianu. Acesta descompune prezentarea făcută de liderul român, plecând tocmai de la insinuarea că România ar avea nevoie de o frontieră pe Dunăre, deci de Banatul în totalitatea sa. „... în același ton în care v-ați exprimat mai devreme, ea a spus: « Formulez o dorință, ca Banatul să ne revină nouă! ». În acel moment ați primit cu satisfacție și entuziasm dorința reginei. Prietenul meu Pichon, care mi-a fost colaborator, a păstrat tăcerea unui om pe care funcția îl obligă la prudență și discreție, și totuși mi s-a părut că în acele momente până și regina României făcea o excelentă diplomatie¹¹⁸⁸.” Astfel că intervenția lui Brătianu, similară cu cea a reginei, într-o abordare ocolită menită să descurajeze argumente contrare, când de fapt nu era vorba de altceva decât de Banatul întreg, avea să fie aspru taxată de avocatul Barthou. Într-o astfel de structură discursivă s-ar putea împleti mai apoi și reproșuri direcționate către Franța, atât timp cât ele nu sunt relevate. Politicianul francez îl asigură pe Brătianu că țara sa nu și-a uitat angajamentele, sacrificiile României fiindu-i foarte prezente. Eleganța musafirului român („votre coquetterie”) și dovada buneii măiestrii a limbii franceze, discursul liber, caracterul pragmatic al inginerului care a îmbrățișat politica au fost observate pentru a mai destinde atmosfera, timp în care oratorul francez și-a ascuțit criticile. (Memorialistica lui Alexandru Vaida Voevod reține și ea acest episod a cărui întreagă atenție a concentrat-o regina Maria, la dineul organizat pe 9 martie 1919 de legația României. „Jeri, regina la Recepția de la Antonescu a zis'n auzul tuturor, privindu-i pe Pichon și pe Tardieu: « La noi în România se crede, că dacă își dorește omul ceva când gustă pentru prima dată în acel an ceva, dorința i se împlinește. Această fragă este prima pe care o mănânc ast timp și-mi doresc ca Banatul să fie al nostru. »¹¹⁸⁹”)

Louis Barthou revine la discuțiile cu implicații politice, folosind aceeași logică discursivă: pornește de la cuvintele antevorbitorului său. „Vorbeați adineaori, dragul meu Președinte, de țărani români care-și lipeau urechea de pământ pentru a auzi bubuitura

---

¹¹⁸⁷ Fernand LAUDET, art. cit., p. 547. „Ce n'est pas seulement dans l'intérêt égoïste d'un peuple, c'est dans un intérêt supérieur, parce que ce peuple ne représente pas seulement, ainsi que je l'ai dit tout à l'heure, une vie nationale propre, mais parce qu'il constitue l'avenir d'une grande civilisation européenne; c'est aussi dans l'intérêt de la paix générale de toute une région du monde qu'il ne faut pas laisser les droits s'entremêler, qu'il ne faut pas laisser empiéter sur les grandes frontières naturelles.”

¹¹⁸⁸ Ibidem, p. 548. „... en faisant aussi la sienne la parole que vous avez prononcée, vous même tout à l'heure, elle disait: « Je forme un vœu, c'est que le Banat nous revienne! » À ce moment-là, vous avez accueilli avec satisfaction et enthousiasme le voeu de la Reine. Mon ami Pichon, qui a été mon collaborateur, a gardé le silence d'un homme que sa fonction condamne à prudence et au silence, et pourtant, il m'a semblé qu'à cette heure même la Reine de Roumanie faisait de la diplomatie excellente.”

¹¹⁸⁹ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 5, scrisoare din 11 martie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, op. cit., p. 40.

tunului franțuzesc. Să nu vă surprindă dacă în 1916, în timpul tragicelor și nesigurelor ore de la Verdun, țărani francezi și-au aplecat și ei urechea la pământ pentru a auzi bubuitura tunului românesc. Am avut parte de ore de nerăbdare. Dl Lacour-Gayet spunea că ați fost omul providențial... aș spune că i-ați fost judecătorul¹¹⁹⁰.” Impaciența cu care România tratează problema Banatului nu se justifică, mai ales că și Franța a fost nevoită să aștepte mult promisa intervenție în război a acesteia. Barthou îi transmite faptul că în materie de politică internă are tot dreptul să procedeze după bunul său plac (o serie de mici reproșuri legate de acte politice al căror artizan a fost), însă atunci când e vorba de o operă a păcii tuturor nu mai e loc de capricii. Motivațiile pe care le are România se pot cionci cu drepturile altor țări, iar forul de la Paris era nevoit să caute o soluție de mijloc. „Aici nu suntem la Conferința de Pace. [...] ea are dificultățile sale, problemele care se pun acolo sunt complexe, trebuie să se dea satisfacție și unora și altora, trebuie dată satisfacție unora, uneori în detrimentul altora, trebuie refăcută harta Europei și acesta nu este un lucru simplu. Sunt considerații de ordin istoric, de ordin economic, dar sunt și drepturi. [...] România revendică liniștea și securitatea națională, cu o dezvoltare în interiorul frontierelor sale naturale. [...] În această seară nu avem nimic să vă dăm și nici să vă oferim, dar putem să vă asigurăm de simpatia noastră foarte sinceră și cordială¹¹⁹¹.” Ultimele observații ale politicianului francez țin de caracterul întâlnirii, într-o ambianță amicală, fără conotații politice, de garanții pentru revendicările legitime, de ecoul pe care-l va avea discursul lui Ion I.C. Brătianu în presa franceză¹¹⁹².

Vizita reginei Maria a avut un larg ecou în presa franceză. Ceea ce Louis Barthou observase în discursul său din 10 martie din cadrul recepției oferite lui Ion I.C. Brătianu, că regina ducea ea însăși o bătălie diplomatică pentru Banat, avea să confirme faptul că sosirea sa la Paris nu a fost întrutotul agreată de mediul politic francez. I.G. Duca avea să rețină în memoriile sale toate aceste aspecte, judecate și prin filtrul distanțierii în timp față de eveniment. „Vizita Reginei la Paris și Londra a fost, de asemenea, o greșală care s-ar fi putut evita. [...] Brătianu a avut nefericita inspirație s-o roage să vină în Franța. [...] Regele

---

¹¹⁹⁰ Fernand LAUDET, art. cit., p. 551. „Vous parliez tout à l’heure, mon cher Président, des paysans roumains, qui se collaient l’oreille sur la terre pour entendre le bruit du canon français. Ne vous étonnez pas si en 1916, aux heures tragiques et incertaines de Verdun, les paysans français collaient leur oreille sur terre pour entendre le bruit du canon roumain. Nous avons connu des heures d’impatience. M. Lacour-Gayet disait que vous étiez le maître de l’heure... je dis que vous étiez le juge.”

¹¹⁹¹ Ibidem, p. 552. „Nous ne sommes ici à la Conférence de la Paix. [...] (elle n.n.) a ses difficultés; les problèmes qui y posent sont complexes, il faut donner des satisfactions aux uns, et aux autres, il faut donner des satisfactions aux uns, quelquefois au détriment des autres, il faut refaire la carte de l’Europe et cela n’est pas facile. Il y a des considérations d’un ordre historique, d’un ordre économique, d’un ordre géographique, mais il y a aussi des droits. [...] La Roumanie revendiquait la quiétude et la sécurité nationale, dans un développement de ses frontières naturelles [...] Nous n’avions rien ce soir à vous donner ou à vous offrir, mais nous pouvons vous assurer de notre sympathie tout à fait sincère et tout à fait cordiale.”

¹¹⁹² Ibidem, p. 553.

George al Angliei recunoștea în conversațiile particulare cu Regina și Brătianu că Lloyd George nu e omul indicat pentru a trata pacea, că lucrurile ar merge mult mai bine cu un spirit ponderat, cu un om de înaltă cultură ca Asquith. Iar Poincaré – ca să nu citez de cazurile cele mai tipice – era în război deschis cu primul său ministru Clemenceau pe care-l critica pretutindeni fără sfială, dar când i se cerea să intervină i se punea imediat la adăpostul prescripțiilor constituționale care îi mărgineau puterile, dar pe care era dator să le respecte. Așa fiind, Regina nu a putut fi de niciun folos cauzei României și deși populația Parisului i-a făcut o primire entuziastă și i-a dat câtva timp iluzia că este idola capitalei franceze, oamenii serioși – unii n-au înțeles rostul vizitei ei, iar alții au regretat pur și simplu să vadă pe această Regină, pe această femeie frumoasă în postura ingrătă a unei solicitatoare¹¹⁹³.”

Impactul acestei vizite de rang și-a găsit loc și în corespondența pe care Paul Cambon i-o trimite fiului său, Henri. Pe 27 martie, acesta îi scrie despre controversata audiență: „Regina l-a întâlnit la Paris pe dl Clemenceau. Discuția a fost aprinsă. Președintele Consiliului nu a primit-o foarte bine, i-a reproșat pacea separată etc., însă regina nu și-a pierdut sângele rece, i-a răspuns cu ceva care l-a făcut să râdă, iar conversația a luat o turnură favorabilă. Și Clemenceau la rândul său i-a transmis ceva, fără să-și fi schimbat ideile, dar până la urmă era într-o dispoziție mai bună decât înainte de întâlnire. Mișu mi-a povestit toate acestea¹¹⁹⁴.” Ținând cont de cele relatate de Paul Cambon, în epocă s-a speculat mult despre întâlnirea dintre regina Maria și Președintele Conferinței de Pace, căruia i s-ar fi cerut recunoașterea alipirii tuturor provinciilor românești într-o discuție destul de încordată ce a durat aproape o oră și jumătate. I.G. Duca, observând lipsa de uzanțe și etichetă, o va cataloga ca fiind un eșec. „...nu pot pricepe nici azi cum Clemenceau, care era un cavalier, a putut consimți la un gest atât de incompatibil cu eleganța franceză și cum Brătianu, de obicei atât de mândru, a putut admite ca Regina țării lui să fie tratată în acest chip. Regalitatea implică prin însăși esența ei stricta respectare a ierarhiilor și distanțelor¹¹⁹⁵.” La întoarcerea spre București, în aprilie 1919, regina Maria se va opri la Belgrad pentru a se întâlni cu prințul regent Alexandru I. Fără a diferi foarte mult de ceea ce s-a discutat în ianuarie cu Ion I.C. Brătianu, acuitatea problemelor care privesc Banatul dovedesc faptul că nu există loc de

¹¹⁹³ I.G. DUCA, *op. cit.*, vol IV, pp. 223-224.

¹¹⁹⁴ Paul CAMBON, *Correspondance 1870-1924. Les guerres balkaniques, La Grande Guerre, L'organisation de la paix*, vol. III, Paris, 1946, p. 318. „La reine a vu M. Clemenceau à Paris. La discussion a été vive. Notre Président du Conseil l'a assez mal accueillie, il lui a reproché la paix séparée, etc. la reine n'a pas perdu son sang-froid, elle lui a dit quelque chose qui l'a fait rire et la conversation a pris un tour favorable. Clemenceau lui a même dit que, sans avoir changé d'idée, il était cependant dans de meilleures dispositions qu'avant de l'avoir vue. C'est Misu qui m'a raconté cela.”

¹¹⁹⁵ I.G. DUCA, *op. cit.*, vol IV, p. 224.

compromis. Totuși regina Maria asociază preocupările ambelor state pentru obținerea provinciei bănățene cu acceptarea deciziei Conferinței de Pace, care vor trebui să se realizeze în speranța unor bune relații de vecinătate. Cu această ocazie este formulată și invitația pentru prințul regent de a vizita Bucureștiul¹¹⁹⁶.

Președintele Consiliului de Miniștri și deținător al portofoliului Războiului, Georges Clemenceau i-a primit mai apoi în audiență și pe Alexandru Vaida Voevod, pe generalul Văitoianu și pe ministrul român la Paris, Victor Antonescu. Discuția a fost purtată pe un ton cordial, fără reproșuri sau cereri exagerate, însă liderul francez a declinat orice responsabilitate care ar putea să cadă pe umerii săi, privind nemulțumirile românilor. Îndemnul acestuia este ca România să reușească să fie convingătoare în prezența primului ministru britanic, Lloyd George și a președintelui Statelor Unite, Woodrow Wilson. Odată acordul acestora obținut, problemele României s-ar rezolva, mai ales că susținerea Franței este netăgăduită. *„Glasul e sonor, tonul în care se întreține cu noi e amabil și călduros. – mi-a făcut o impresie cu totul diferită de ceea ce mi-o făcusem văzându-i portretele, cetindu-i biografia și discursurile. [...] « Noi v-am susținut și în consiliul Militar și în Consiliul Conferinței. S-au opus însă dl Lloyd George și dl Wilson. Căutați să-i convingeți pe ei, noi o să vă susținem și pe viitor »*¹¹⁹⁷.

Acestor demersuri informale ale unor emisari români, prin care se strecoară și cauza Banatului, li se opun gesturile convenționale ale delegaților sârbi. În raport cu aceeași uzanță a adreselor sau a memoriilor se încadrează următorul episod de la mijlocul lunii aprilie. Dintr-o notă transmisă de la Quai d'Orsay către Secretariatul General al Conferinței de Pace la 17 aprilie 1919, aflăm că, diplomatul Paul Dutasta¹¹⁹⁸, principalul responsabil al acestui organism, a fost căutat de delegatul Regatului sârbilor, croaților și slovenilor, Anté Trumbić (croat), însoțit de Ivan Žolger (sloven)¹¹⁹⁹. Doleanța reprezentanților statului sârb a fost aceea de a li se comunica felul în care au fost trasate frontierele țării lor, pentru a putea înainta alte petiții Consiliului suprem. Temerea lor principală era determinată de o serie de promisiuni pe care președintele Georges Clemenceau le-ar fi făcut în ziua precedentă, pe 16 aprilie, în fața reprezentanților puterilor cu interese limitate. În mod sigur referirea indirectă era aceea la România, întrucât primul ministru Ion I.C. Brătianu, prezent la această întâlnire, a adresat o interpelare prin care solicita ca toate delegațiile statelor mici să fie informate în permanență

---

¹¹⁹⁶ Vasile RĂMNEANȚU, *op. cit.*, p. 19.

¹¹⁹⁷ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 7, scrisoare din 20 martie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 52.

¹¹⁹⁸ Paul DUTASTA, reprezentantul Franței la Berna și fost șef de cabinet al ministrului Stephen Pichon.

¹¹⁹⁹ Andrej MITROVIĆ, *The Yugoslav Question, The First World War and The Peace Conference, 1914-20*, p. 46, în Dejan DJOKIĆ, *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918-1992*, Glasgow, 2003.

despre modificările pe care le face Consiliul celor Patru la concluziile comisiilor. Acestuia i s-a răspuns: „*Noi facem o operă fără precedent. Ca să o ducem cu bine la capăt, ar trebui ca fiecare dintre dumneavoastră să binevoiască să se asigure că deciziile Consiliului celor Patru sau ale Consiliului celor Zece sunt în armonie cu cele ale diferitelor comisii și să binevoiască să ne avertizeze de fiecare dată când o decizie îi va surprinde sau o chestiune li se va părea că ar fi fost neglijată.*” Fără să li se mai dea curs aproximărilor și bănuielilor, cărora fiecare să le adauge o interpretare proprie, Georges Clemenceau invită liderii delegațiilor de a urma calea acreditată a cererilor depuse la biroul de informare. Se pune mențiunea păstrării discreției, pentru ca amănunte de interes politic să nu alunece în afara cercului restrâns al delegațiilor și să devină subiecte de presă. „*Aveți dreptul la toate informațiile care vă sunt necesare pentru a vă îndeplini misiunea. Cel mai bun procedeu ar fi să vă adresați Secretariatului General și să-i cereți să vi se pregătească rapoartele necesare, cu condiția să nu determine divulgarea de fragmente*” din textul general¹²⁰⁰. În corespondența sa referitoare la întâlnirea cu Anté Trumić, diplomatul francez solicită Președintelui Conferinței de Pace să li se permită accesul sârbilor la raportul Comisiei însărcinate cu trasarea frontierelor statului lor. Paul Dutasta se interesează și de modul în care această comunicare s-ar putea realiza, procedeu care ar putea implica și informarea celorlalți mari Aliați.

Rapoartele lui Alexandru Vaida Voevod expediate spre țară în luna aprilie ne face cunoscute o serie de noi discuții cu mediul politic (Henry Franklin-Bouillon, președintele comisiei parlamentare franceze de politică externă, favorabil României, considerat ca „sincer amic al cauzei noastre”¹²⁰¹) și stabilirea de contacte cu cele mai diverse medii publicistice, cum ar fi Lloyd Allen (emisarul la Paris al presei americane de factură evreiască¹²⁰²). La începutul lunii mai, pe fondul rezonanței tot mai mari pe care începeau să o aibă cele două rapoarte ale Comisiei afacerilor române și iugoslave, delegatul Consiliului Dirigent la Paris își informează superiorul din țară, pe Iuliu Maniu, asupra unor demersuri urgente care s-ar cuveni întreprinse în favoarea Banatului. Pornind de la o descriere făcută conform hărții, Vaida Voevod pune în evidență limitele propunerii inițiale și ale celeia la care s-a ajuns în urma

---

¹²⁰⁰ SHAT, Vincennes – Série 6 N, cutia 76, dosar Serbie, Ministerul Afacerilor Străine, Quai d’Orsay către Secretariatul General al Conferinței de Pace, 17 aprilie 1919, pp. 1-2. „*Nous faisons une œuvre sans précédent. Pour mener à bien, il faudrait que chacun de vous voulut bien s’assurer que les décisions du Conseil des Quatre, ou du Conseil des Dix, sont en harmonie avec celles des différentes Commissions et qu’il voulut bien nous avertir chaque fois qu’une décision le choquera ou qu’une question lui semblera avoir été négligée.*”

„*Vous avez droit à toutes les informations dont vous avez besoin pour accomplir votre travail. Le procédé le meilleur consisterait à s’adresser au Secrétariat General et a lui demander de faire les communications nécessaires, à condition qu’il n’en résulte pas divulgation par morceaux.*”

¹²⁰¹ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, scrisoare din 7 aprilie 1919, Paris, doc. 11 în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 80.

¹²⁰² *Ibidem*, scrisoare din 22 aprilie 1919, Paris, doc. 14, p. 102.

dezbatărilor. : „Apoi urmează castrarea Torontalului de Sus și a Timișului de Jos, conform liniei roșii. Linia albastră indică propunerea primă a Comisiei. Prințând sărbii de veste au alergat la Pichon – Clemenceau etc. Tardieu a supus chestia din nou Comisiei și astfel s-a făcut corectura prin care Vârșețul și Biserica Albă li se dă sărbilor. Baziașul ne rămâne¹²⁰³.”

Dezamăgirea este era extrem de mare, iar frustrarea pe măsură. Se imprimă tot mai mult impresia generală că insistențele sărbilor reușesc să-și atingă scopul, că au trecut la oamenii politici francezi, în timp ce românii nu li se răspunde cu aceeași deschidere. „Ce fleacuri imponderabile, ce ușurințe criminale, bunăvoințe de savanți și idioți de bărbați de stat determine soarta alor zeci de mii de familii, semănând germenii viitoarelor războaie! Ce ar trebui să facem?! Câte intervenții s-au putut face sau le vom face și pe viitor¹²⁰⁴.”

În ciuda acestui devans luat de sărbi, Vaida transmite în țară speranța că nu s-a pierdut totul, că România ar mai avea încă resurse nevalorificate în vederea revendicării Banatului pe aceleași baze ale integralității și indivizibilității provinciei. Pot fi antrenate în această miză a solicitării celelalte naționalități: slovacii, dar mai ales importanta comunitate șvabă. Opinia acestora ar putea fi făcută vizibilă la Paris prin organizarea unor delegații din cei mai de seamă reprezentanți, care să pledeze direct cauza românească sau redactarea unor memorii, prin care să fie exprimată dorința acestora de a fi înglobați teritoriului României. „Părerea mea e însă că avem lipsă de fapte. Înainte de toate mobilizați-i pe slovacii din Bichiș (din întregul comitat). Trimiteți o deputăție de câțiva membri care să ducă un memorandum iscălit cu mii de iscălituri (ori de antistiile comunale) prin care să ceară anexarea câtră noi. [...] Din Banat să vină o deputăție de 2-3 români care să stăruiască pentru evacuarea trupelor franceze, apoi câte 2-3 din Timiș și Torontal. Vină de asemenea 2-3 șvabi, care în numele celorlalți să ceară ca Vârșețul, Biserica-Albă și întregul Timiș și Torontal să fie dat României. Până ce Brandsch cu unul de ai noștri vor pregăti deputăția și hotărârea, pregătiți voi memorandumul șvabilor și al românii în limba franceză și – de se poate engleză. Bine ar fi dacă – fiind abia o divizie sârbească în Banat – s-ar naște revolte în contra ocupației sârbești și populația ar trimite deputății la comandanții francezi din Arad și Lugoj, cerând evacuarea Banatului de sărbi. Aceasta înainte de plecarea deputăției ori pe când o fi pe drum încoace, ca astfel să fie sprijinită stăruința deputăției prin referatele telegrafice ale comandanților francezi. Totul trebuie pus la cale cât de urgent...¹²⁰⁵”. Aceste noi acțiuni de revendicare se recomandă a fi însoțite și de proteste mai energice ale populației locale. Practic era o invitație la punerea unei presiuni suplimentare asupra Franței, prin actele „spontane” de

¹²⁰³ Ibidem, scrisoare din 6 mai 1919, Paris, doc. 17, p. 125; Mihai RACOVIȚAN, *op. cit.*, pp. 108-109.

¹²⁰⁴ Ibidem.

¹²⁰⁵ Ibidem, p. 126.

violență și revoltă împotriva trupelor sârbe de ocupație, care să poată fi consemnate în rapoartele ofițerilor francezi din Banat.

Independent de aceste planuri de mobilizare ale responsabililor politici români în legătură cu soarta Banatului, Conferința de Pace avea să-și urmeze programul său. Intrate în atenția Consiliului celor Patru pe 12 mai, limitele frontaliere ale României trebuiau să fie aprobate în întregime până la data de 2 iunie 1919, ziua în care delegația austriacă era programată să sosească la Paris pentru a fi pusă în fața tratatului de pace¹²⁰⁶. Într-o serie de ședințe consecutive ale Consiliului miniștrilor de externe, de pe parcursul lunii mai, au fost rediscutate principiile generale ale frontierelor Banatului, dar mai mult din perspectiva unor schimburi sau compensații. A premers acestor dezbateri un ultim efort al primului ministru Ion I.C. Brătianu, când pe 5 mai a solicitat pentru a mia oară respectarea tratatului din 1916: *„Dacă România, pentru a ușura sarcina aliaților săi, nu a făcut caz de toate stipulațiile tratatului de alianță, ea nu a încetat însă a stăruia asupra interesului său esențial de a avea Dunărea de la confluența Tisei până la gura sa drept graniță*¹²⁰⁷.”

În cadrul întrunirii de pe 16 mai rezervată chestiunii Dobrogei, André Tardieu a vorbit în termeni aluzivi despre strategia „efectului de domino” a lui Brătianu, cea a unui lanț de renunțări a statelor balcanice, unele în favoarea altora: România către Bulgaria în Dobrogea, Sofia către Belgrad pentru chestiunea macedoniană pentru ca Serbia să renunțe la partea ei din Banat. O strategie care nu era conformă cu principiile Conferinței de Pace, avea să susțină foarte ferm André Tardieu: *„era dificil să ceară unui stat după un război victorios, să cedeze unui stat inamic teritoriul pe care-l avusese în stăpânire înainte de război*¹²⁰⁸.” De asemenea, Viorel Virgil Tilea avea să rețină în lucrarea sa despre relațiile diplomatice ale acelei perioade faptul că: *„Fără rezultat a rămas și propunerea ca să cedăm Bulgariei, în schimbul Banatului întreg, Dobrogea nouă, rămânând ca Serbia să fie recompensată cu Vidinul până la Lompalanca*¹²⁰⁹.” Mai curioasă a fost intervenția lui Sidney Sonnino, care avea în vedere ideea manipulării lui Brătianu prin răspândirea sub formă de zvon a acestui schimb „Dobrogea contra Banat”, pe care secretarul de stat Robert Lansing părea să-l agreeze. Ceea ce s-ar fi putut obține prin acest artificiu ar fi coincis cu preluarea inițiativei de către președintele delegației române de a negocia singur acest troc, anulând astfel asumarea unei responsabilități de către Consiliul miniștrilor de externe¹²¹⁰.

¹²⁰⁶ David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 170.

¹²⁰⁷ Vasile RĂMNEANȚU, *op. cit.*, pp. 20-21.

¹²⁰⁸ David Spector SHERMAN, *op. cit.*, pp. 170-171.

¹²⁰⁹ Viorel Virgil TILEA, *op. cit.*, pp. 139-140.

¹²¹⁰ David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 171.

Pe fondul unora dintre aceste discuții, în presa de la București se vehicula tot mai mult numele lui Stephen Pichon, în calitate de nou mediator al diferendelor frontaliere dintre cele trei state dunărene, dar și posibilitatea ca Anté Trumbić să renunțe la pretențiile asupra Banatului pentru a-și concentra eforturile asupra obținerii orașului Fiume și pentru a lăsa deschisă oportunitatea unei aliațe regionale cu România¹²¹¹.

Un parcurs similar va avea și ședința din 23 mai a Consiliului miniștrilor de externe, cu aceeași poziție contestatară americană, care dorea inițierea unui schimb teritorial româno-bulgar. Ar fi fost o primă impunere a poziției americane în privința diferendelor teritoriale, una care nu a avut succes în comisia experților care a tratat afacerile române și iugoslave¹²¹². Conte de Saint-Aulaire îi trimitea lui Stephen Pichon un raport, datat cu aceeași zi de 23 mai, despre cum era văzută de la București acțiunea Conferinței de Pace. Îngrijorarea era cuvântul de ordine al opiniei publice române, mai ales după zvonul pierderii Vârșețului, care antrena după sine tăierea liniei de cale ferată care leagă Baziașul de Timișoara. De asemenea, se preconiza că România va începe mișcarea iredentă în mijlocul românilor de pe Valea Timocului. *„Veștile publicate de presa oficioasă franceză despre granițele românești, așa cum ar fi stabilite de Conferință, provoacă la București o vie emoție. Opinia publică a fost surprinsă de atribuirea unei părți, sau chiar a întregului Torontal, Iugoslaviei, unde sârbii sunt incontestabil majoritari. Dar o surprind informațiile conform cărora Iugoslavia va obține în plus orașul Vârșeț, care după cum se spune, se află într-o zonă cu populație românească și care comandă o cale ferată indispensabilă vieții economice a Banatului. [...] Se adaugă că procedând astfel, și mai ales dând sârbii de pe malul stâng al Dunării Iugoslaviei, în loc să se asigure o armonie între această putere și România, separându-le prin această frontieră naturală, românii sunt invitați să-și revendice frații de neam de pe malul drept. Pe drept cuvânt spun naționaliștii români, dacă noi am renunțat să-i incorporăm la patria mamă este tocmai pentru a nu pune în discuție această graniță a Dunării și pentru că stabilirea suveranității române asupra sârbilor de pe malul stâng era pentru noi compensația necesară menținerii suveranității sârbești asupra românilor de pe malul drept*¹²¹³.”

---

¹²¹¹ *Ibidem.*

¹²¹² *Ibidem*, p. 178.

¹²¹³ Saint Aulaire către Stephen Pichon, raportul din 23 mai 1919, București, doc. 613 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol III, pp. 378-385. *„Les nouvelles publiées par la Presse officieuse française sur les frontières roumaines, telles qu'elles paraissent devoir être établies par la Conférence, provoquent à Bucarest un vif émoi. L'opinion n'aurait pas été surprise par l'attribution à la Yougo-Slavie d'une partie ou même de la totalité du Torontal ou les Serbes ont incontestablement la majorité. Mais elle l'est par des informations d'après lesquelles la Yougo-Slavie obtiendrait aussi la ville de Versez qui, dit-on, se trouve entourée de la population roumaine, et commande une voie ferrée indispensable à la vie économique du Banat. [...] On ajoute qu'en procédant ainsi et surtout en donnant à la Yougo-Slavie les Serbes de la rive gauche du Danube, au lieu d'assurer la bonne harmonie entre cette puissance et la Roumanie en les séparant par cette frontière naturelle, on invite les*

posibilității retragerii lui Ion I.C. Brătianu de la Conferința de Pace, oricât de încurajatoare le-ar părea Aliaiților posibilitatea ca Take Ionescu să devină negociatorul șef al României, aceasta nu ar avea prea mari șanse de reușită, întrucât nu avea parte de un larg sprijin politic din țară. Saint-Aulaire recomandă în acest context de incertitudine o mai mare rezervă din partea presei franceze cu privire la criticile îndreptate împotriva primului ministru Brătianu. Și ministrul francez la București remarcă faptul că Franța apărea în ochii forțelor politice românești atât liberale, dar și conservatoare, ca fiind meritorie sau vinovată în funcție de turnura pe care o lua Conferința de Pace. „*Noi trebuie să ni-i atragem (liberalii și conservatorii n.n.), cu atât mai mult cu cât ei se străduiesc, cu un zel egal și adesea cu diplomatie, să amestece guvernul francez și pe reprezentanții ei în luptele lor, invocând o anume propunere a unuia dintre oamenii noștri politici sau un anume articol de presă*¹²¹⁴.”

Pe lângă acest raport al ministrului francez la București s-au mai adăugat o serie de observații cu referire la Banat rezultate în urma unor misiuni, cum a fost cea a gazetarilor sau cea a directorului vămilor de la Nisa, un anume Magnan. Astfel din corespondența lui Alexandru Vaida Voevod, avem o mărturie a impresiilor transmise la revenirea jurnaliștilor din turneul făcut prin provinciile românești recent alipite statului național. (Prezența lor la Timișoara a fost semnalată la 1 mai 1919.) „*Referatele gazetarilor reîntorși l-au pus pe gânduri pe Tardieu. A sondat făcându-ne avansuri, că dacă am intra în târguieli, am putea câștiga acces la Tisa în Banat. Brătianu a răspuns: nu pot face obiect de târguială din integritatea Banatului. Deci prefer să le dea sârbilor cât mai mult, căci cu atât mai curând și mai sigur vom lua întregul Banat. [...] Fiți deci cu ochii în patru și pregătiți mișcările pro Banat în afară, iar rezistența activă în Banat*¹²¹⁵.” Locul lăsat de André Tardieu pentru unele concesiile favorabile românilor în Banat a fost respins de Ion I.C. Brătianu. Idealul unei provincii bănățene integrale nu putea fi sacrificat pentru nicio fărâmă de teritoriu la care poate ar fi fost disponibili sârbii să renunțe la presiunile Aliaiților. Primul ministru român lăsa să transpară încrederea că sorții vor fi de partea celui sacrificat, creându-i-se la un moment dat ocazia de a reîntregi Banatul.

Roumains à revendiquer leurs frères de race de la rive droite. En effet, disent les nationalistes roumains, si nous avons renoncé à les incorporer à la mère patrie, c'est précisément pour ne pas mettre en question cette frontière du Danube et parce que l'établissement de la souveraineté roumaine sur les Serbes de la rive gauche était pour nous la contre partie nécessaire du maintien de la souveraineté serbe sur les Roumains de la rive droite.”

¹²¹⁴ *Ibidem.* „*Nous devons nous y appliquer d'autant plus qu'ils s'évertuent, avec un zèle égal et souvent avec perfidie, à mêler le gouvernement français et ses représentants à leurs luttes, en invoquant tel propos d'un de nos hommes politiques eu tel article de presse.”*

¹²¹⁵ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, scrisoare din 21 mai 1919, Paris, doc. 19 în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, pp. 151-152.

Misiunea amintită anterior, cea a directorului vămile din Nisa, se va concretiza în luna mai 1919 într-un raport de evaluare sumară a noilor provincii alipite de România. Acesta face dovada unui om convins că Banatul ar trebui să rămână un ținut românesc. *„În noua Europă, România va ocupa un loc mult mai important... mărită prin alipirea Transilvaniei, Bucovinei, Basarabiei, Dobrogei, vechile sale provincii, și fără îndoială a Banatului”*¹²¹⁶.

În paralel cu discuțiile din forurile superioare ale Conferinței de Pace, valorile statelor mici, dizidente și moștenitoare ale imperiilor destrămate, își regăsesc punctele comune. Se încep negocierile dintre acestea pentru a se forma un bloc, pentru ca interesele lor să aibă mai multă forță printr-o prezentare unitară. Sesiunea plenară a Conferinței de Pace din 31 mai, în care Brătianu s-a erijat în purtător de cuvânt al „celor mici” avea să-și găsească un real ecou. Cel mai important era însă cel al delegatului croat Anté Trumbić, care i-ar fi declarat lui Constantin Diamandi următoarele: *„Dl Brătianu este șeful nostru. Ce păcat că ne dezbină chestia Banatului”*¹²¹⁷.

Data fiind atitudinea protestatară a primului ministru român în chestiunea minorităților naționale, coroborată cu desfășurarea ostilităților pe frontul cu Ungaria au determinat trecerea în umbră a problemelor frontaliere din Banat. În data de 11 iunie Consiliul miniștrilor de externe a primit delegația română în frunte cu Ion I.C. Brătianu pentru a-i fi comunicată granița stabilită în Transilvania, diferită de ceea ce se promisese prin tratatul din 1916. În urma exclamției lordului Balfour, privind absența marcajului frontierelor iugoslave, omologul său Stephen Pichon aduce la cunoștința tuturor celor prezenți faptul că acestea nu fac obiectul discuției din cadrul acelei întruniri¹²¹⁸. Prim delegatul român solicită accesul de a putea parcurge desfășurătorul minutelor pentru întrunirile Comisiei afacerilor române și iugoslave. Se intenționa mergerea pe filonul argumentațiilor membrilor și experților, ca să se identifice noi posibilități de contestare și protest¹²¹⁹. O nouă resursă a fost folosită pentru a fi amânat răspunsul: invocarea dreptului guvernului român de a se pronunța asupra acceptării frontierelor. (Această tactică a avut succes în cazul Serbiei, care în toamna anului 1914 a pus cedările teritoriale ale Alianților în detrimentul Serbiei la adăpostul deciziei Skupștinei) *„Brătianu a declarat că având pentru prima dată trasul frontierei și văzând că se abate foarte mult de la granița statorită de tratatul de alianță din 1916, cere să i se lase timp spre a refera guvernului român, neputând lua singur răspunderea unui răspuns care ar angaja viitorul*

¹²¹⁶ Rapport fait par Monsieur Magnan, Directeur des Douanes de Nice, sur une mission en Roumanie, mai 1919, doc. 621 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol III, pp. 415-421. *„Dans la nouvelle Europe, la Roumanie occupera une place autrement considérable...agrandie de la Transylvanie, de la Bukovine, de la Bessarabie, de la Dobroudja, ses anciennes provinces, et sans doute du Banat.”*

¹²¹⁷ Alexandru Vaida Voievod către Iuliu Maniu, raportul din 1-11 iunie 1919, Paris, doc. 622, *ibidem*, p. 428.

¹²¹⁸ Ion I.C. Brătianu către Mihail Pherekyde, scrisoarea din 11 iunie 1919, Paris, doc. 630, *ibidem*, p. 441.

¹²¹⁹ David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 190.

României¹²²⁰.” Discuțiile ulterioare dintre cei prezenți alături de Brătianu, colonelul Toma Dumitrescu, Alexandru Vaida Voevod și Constantin Brătianu au pus frontierele din Banat sub semnul unei mari îndoieli. „Având odată granița spre unguri am putea să ne concentrăm forțele asupra chestiei Banatului. Brătianu era sceptic. Se teme că intrând în târguieli nu numai că nu ar obține nimica, dar și-ar slăbi poziția prin abandonarea bazei tratatului¹²²¹.”

Datorită faptului că Brătianu a încercat tergiversarea asumării unui răspuns pozitiv pentru granița din Transilvania, cea din Banat între România și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, recunoscut oficial de Franța pe 4 iunie 1919¹²²², avea să fie comunicată ambelor delegații incriminate fără nicio consultare prealabilă. Consiliul miniștrilor de externe a decis astfel pe 13 iunie ca frontierele bănățene să urmeze contururile stabilite în Comisia afacerilor române și iugoslave¹²²³. I-a urmat în scurtă vreme, la 21 mai 1919, recunoașterea din partea Consiliului Suprem a liniei propuse¹²²⁴. În acele momente în care toată atenția era acaparată de hotărârile de la Paris, agasat poate de tot zbuluciumul inutil de la București și de lipsa de răspuns la rapoartele sale, ambasadorul francez Saint-Aulaire își putea justifica cererea de a pleca în concediu: „Am sentimentul că prezența mea aici nu este necesară, cu toată criza actuală, al cărei deznodământ depinde mai mult de veștile de la Conferință decât de acțiunea reprezentanților aliați. Colegii mei din Anglia, Italia și Statele Unite au plecat deja în concediu¹²²⁵.”

Câteva săptămâni mai târziu, Alexandru Vaida Voevod, într-un interviu acordat ziarului *Adevărul* din București, ediția din 9 iulie, a făcut o caracterizare a modului în care s-au formulat judecățile în cadrul Conferinței de Pace, de multe ori fără rigoarea consultărilor părților. „Chestiunile cele mai importante au fost mereu tratate în afara comisiunilor competente însărcinate cu studierea lor și care și-au văzut propriile lor concluzii date la o parte sistematic. Înainte de a intra în război, am avut un tratat, cu Antanta, în numele căreia am consimțit orice sacrificiu. La începutul conferinței ni s-a dat a înțelege că acele tratate

---

¹²²⁰ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, raportul din 1-11 iunie 1919, doc. 622 în ***, *Desăvârșirea unității...*, vol III,, p. 431.

¹²²¹ *Ibidem*, p. 432.

¹²²² Vojislav PAVLOVIĆ, *Une conception traditionaliste de la politique orientale de la France: Le vicomte Joseph de Fontenay, envoyé plénipotentiaire auprès du roi Pierre Ier Karageorgévitch (1917-1921)*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains*, septembre 1999, nr. 193, p. 71.

¹²²³ David Spector SHERMAN, *op. cit.*, p. 190.

¹²²⁴ Vasile RĂMNEANȚU, *op. cit.*, p. 21.

¹²²⁵ AMAE, La Courneuve - Série Europe 1918-1940, Sous-Série Roumanie, rola 17.348, c. 22. Saint-Aulaire către Legrand, telegrama nr. 4 din 18 iunie 1919, „*Mon sentiment est que ma présence ici n'est pas nécessaire pendant la crise actuelle dont le dénouement dépend beaucoup plus des nouvelles de la Conférence que de l'action des représentants alliés. Mes collègues d'Angleterre, d'Italie et des États Unis, sont déjà partis en congé.*”

erau abolite și că ne găseam în fața unei situații noi. [...] Nimeni nu ne-a consultat și deciziile au fost luate fără și împotriva noastră...¹²²⁶”.

La începutul lunii iulie, rapoartele care soseau din țară și din Banat erau înțesate cu critici la adresa misiunii militare franceze, fiind semnalate o serie de abuzuri. Era cunoscută antipatia lui George Dobrin, noul prefect al Caraș-Severinului, pentru ofițerii francezi, considerați vinovați de amânarea continuă a retragerii din Lugoj. Deși acesta preluase oficial administrația încă din mai 1919, de pe teritoriul județului ultimele trupele franceze s-au retras abia două luni mai târziu.

„Vom căuta să-i convingem pe Pichon și pe Foch. Cel din urmă multe ar face, dar e legat la mâini. Voi face la Pichon tot ce se poate. Necazul e că oficerimea franceză din Banat face afaceri, după cum văd din rapoarte. Astfel nu bucurosi ar părăsi „colonia” și cine știe în ce lumină prezintă relațiile din Banat. Sârbii au procedat mai sumar. Ziarul lui Marinkovich a declarat că (sic!) comandanții francezi fac contrabandă și geșefturi. La nota francezilor, prin care se cerea satisfacție nici nu au răspuns. De aceea s-a mutat cartierul francez din Belgrad la Chichinda și a mers prințul Alexandru să lipească un pflastru pe rana orgoliului francez¹²²⁷.”

Pe parcursul verii soarta Banatului pare să fi devenit motiv de îngrijorare la Belgrad, relevat de variate condiționări regionale. Din moment ce linia a fost trasată, forțele militare sârbe de pe teritoriul atribuit României trebuiau retrase. De asemenea, Nikola Pašić încerca obținerea zonelor rurale limitrofe celor două centre urbane deja obținute: Vârșeț și Biserica Albă, iar interesul pentru Timișoara nu părea să fi dispărut. Astfel delegația sârbă redactează un memoriu pe care-l înaintează Consiliului Suprem la 11 iulie 1919¹²²⁸. Acest nou document nu era altceva decât o cerere de rectificare a frontierei, rațiuni istorice, economice, dar mai ales etnice determinând Regatul sârbilor, croaților și slovenilor să revină cu o demonstrație suplimentară privind necesitățile alipirii Timișoarei. Argumente precum ponderea populației, de 70-80%, lupta națională a sârbilor, secționarea căilor ferate cu frontiere arbitrare, alături de necesitatea deținerii instalațiilor hidrotehnice sunt aduse în fața Conferinței de Pace exact în momentele în care generalul Franchet d’Esperey solicita în mod imperios retragerea armatelor sârbe în spatele liniei de demarcație¹²²⁹. Eforturile delegației sârbe de la Paris aveau parte de un ecou favorabil și din Belgrad, de unde ministrul francez Joseph de Fontenay îi transmitea în mod constant lui Stephen Pichon mărturii ale atașamentului poporului iugoslav față de

¹²²⁶ Emilian BOLD, *op. cit.*, pp. 71-72.

¹²²⁷ Alexandru Vaida Voievod către Iuliu Maniu, scrisoare din 4 iulie 1919, Paris, doc. 27, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 232.

¹²²⁸ Andrej MITROVIĆ, *op. cit.*, p. 158 *apud* Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 558.

¹²²⁹ *Ibidem*, p. 160.

Franța. „Iugoslavia realizată..., trebuie să devină o prelungire morală a Franței în Orient și instrumentul de care ea se va servi, pe viitor, pentru a menține pacea în Balcani, pentru a bara veleitățile unui retur ofensiv al germanismului prin *Drang nach Osten*, pentru a contrabalansa ceea ce ar putea fi excesiv în ambițiile Italiei. Dar pentru a fi atins acest scop Iugoslavia trebuie să aibă conștiința de a datora cu deosebire Franței existența ei¹²³⁰.” Pe lângă invitațiile făcute Franței de a face din Iugoslavia principalul său Aliat din această parte a Europei, erau transmise de către însărcinatul francez cu afaceri la Belgrad rapoarte despre starea de nemulțumire din rândurile populației, care se simte abandonată datorită modului în care au evoluat diferendele din Banat și cele din jurul orașului Fiume¹²³¹.

În august, lună incandescentă, cu retrageri de trupe sârbe și franceze și instalări de autorități române în vechiul comitat Timiș, mai exact pe 21, ministrul ceho-slovac în Budapesta, capitală ocupată din punct de vedere militar de vecinul de peste Tisa, lansează ca sigură informația potrivit căreia „un atac al trupelor române este plănuț din direcția Timișoara¹²³².” Știrea ajunge la reprezentantul diplomatic iugoslav de la Praga și de acolo urmărind un releu de transmisie diplomatică până la Paris. Acest parcurs al evenimentelor îl va determina pe Alexandru Vaida Voevod să-i ceară lui Anté Trumbić lămuriri suplimentare legate de concentrarea celor 6 divizii sârbe la granița din Banat. Delegatul croat dezmente decretarea mobilizării și a răspândirii oricărui zvonuri legate de un posibil atac român¹²³³.

Din punct de vedere diplomatic, traseul definitiv al frontierei Banatului părea să fi rămas în suspans la sfârșitul anului 1919. Epuizate de atâtea luni de pace conflictuală, cu arii de stăpânire recent delimitate și cu preocupări de reconstrucție internă, atât România, cât și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, fără să fi renunțat definitiv la bătălia pentru Banat, coboară totuși garda. Într-un articol din *La Correspondance d'Orient* din octombrie 1919 se făcea o observație unanim valabilă. „La zece luni după armistițiu, puțini sunt cei care mai păstrează iluzia unei reconcilierii universale și mult mai puțini sunt cei care mai cred în noua diplomație¹²³⁴.” Sămânța disputei nu fusese îndepărtată de la Dunăre. Afacerea Banatului și a rectificărilor frontierelor aveau să se mai discute „scrâșnind din dinți”¹²³⁵.

---

¹²³⁰ Vojislav PAVLOVIĆ, *Une conception traditionaliste...*, p. 71. „La Yougoslavie constituée..., doit devenir le prolongement moral de la France en Orient et l'instrument dont elle se servira, dans l'avenir, pour maintenir la paix dans les Balkans, pour refouler les vellétés d'un retour offensif du germanisme dans son *Drang nach Osten*, pour contrebalancer ce que les ambitions de l'Italie pourraient avoir d'excessif. Mais, pour atteindre ce but il faut que la Yougoslavie ait conscience de devoir son existence plus spécialement à la France.”

¹²³¹ *Ibidem*, p. 73.

¹²³² Dan LAZĂR, *op. cit.*, p. 116.

¹²³³ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, scrisoare din 4 septembrie 1919, Paris, doc. 39, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 304.

¹²³⁴ SAINT-BRICE, *Le traité Bulgare et la Paix des Balkans*, în *La Correspondance d'Orient*, nr. 223 din 15 octombrie 1919, p. 193; pp. 199-200. „Dix mois après l'armistice, bien rares sont ceux qui gardent presque

IV.8. Banatul în vârtejul partizanatelor afective: Ion I.C. Brătianu vs. Take Ionescu

Chestiunea Banatului, dar mai ales modul diferit de a percepe soluționarea acesteia, au instalat între liderul conservator-democrat, Take Ionescu, și cel liberal, Ion I.C. Brătianu, o competiție cinică.

Take Ionescu, aflat la Paris încă din toamna anului 1918, conectat la pulsațiile diplomatice ale Parisului, informat despre schimbările de optică ale cercurilor antantiste, prin stilul său avocațesc de a-și argumenta opiniile, a reușit să interacționeze pe tema Banatului cu reprezentanți politici sârbi. În termeni moderni de publicitate, acesta și-a organizat mai bine succesul în exterior, a provocat emulație în mediile în care pătrundea sau în care era invitat. Istoricul britanic Robert Seton-Watson surprinde foarte bine circumstanțele plecării la Paris ale lui Take Ionescu și cele ale rămânerii în țară ale lui Brătianu. Pe lângă menționata lipsă de legături cu Occidentul, am mai putea adăuga mulțumirea liderului liberal de a fi primit din partea Marilor Aliați, în august 1916, un certificat de garanții privind drepturile teritoriale ale României asupra provinciilor din Imperiul austro-ungar. Acestora li se adaugă și marea încredere pe care și-o pune Brătianu în tradiția diplomatică, refuzând în repetate rânduri să apeleze la presă și la cercuri influente ale opiniei publice pentru a-și face cunoscută cauza.

„Chiar înainte de a sosi la Paris, premierul pierduse o excelentă ocazie de a asigura României o puternică poziție morală în consiliile Europei, fapt cauzat măcar în parte de lipsa de legături directe cu Occidentul pe perioada acestor ani critici. După temporara sa cădere de la putere, i se sugerase că putea merge la Paris cu misiunea de a pregăti terenul pentru Conferință; dar în mod just, el a decis că într-o situație atât de schimbătoare, trebuia să rămână în țară. Principalul coleg al lui Brătianu și totodată singurul său rival serios, Take Ionescu, a luat o altă decizie și a obținut un salv-conduct german pentru călătorie¹²³⁶.” Lunile petrecute la Paris au fost foarte prolifiche pentru Take Ionescu și pentru activitatea sa. Acesta a reușit să devină președinte al Consiliului Național al Unității Române, primind verdicte favorabile din partea unor diplomați antantiști.

Conștient de dificultatea atragerii lui Take Ionescu în echipa română delegată pentru Conferința de pace, Brătianu încearcă aducerea lui în țară, unde, supunându-l presiunilor din

---

quelques illusion de réconciliation universelle et beaucoup moins nombreux encore sont ceux qui croient encore à la diplomatie nouveau style.”

¹²³⁵ *Ibidem.*

¹²³⁶ Robert W. SETON-WATSON, *op. cit.*, p. 457.

partea regelui și a colegilor de partid care doreau portofoliile guvernamentale, puse la dispoziție pentru conservatorii-democrați, l-ar fi putut îndepărta de cercurile politico-diplomatice antantiste, critice la adresa României. În acest sens la mijlocul lunii decembrie 1918, primul-ministru român trimite o informare la Paris lui Gheorghe Cretzianu, reprezentantul român la Madrid, aflat cu o misiune temporară în capitala păcii. Se transmite astfel pe o filieră diplomatică și neutră o invitație de cooptare a lui Take Ionescu în delegația română. „*Take Ionescu va fi numit, împreună cu mine și cu ministrul Mișu, delegat la Congresul de Pace, dar ar trebui ca mai întâi de toate să revină în România pentru ca împreună să stabilim sub îndrumarea regelui instrucțiunile precise despre atitudinea în fața Congresului*¹²³⁷.” Dacă propunerea nu avea să fie convingătoare, cel puțin demersul de la București ar fi putut fi asimilat cu un avertisment, că în absența unui mandat oficial de la rege, Take Ionescu ar trebui să se abțină de la acțiuni care pot denatura așteptările României sau periclita îndeplinirea aspirațiilor naționale.

O astfel de propunere nu numai că limitează libertatea de acțiune a președintelui Consiliului Național al Unității Române, scoțându-o de sub orice tutelă oficială, dar se adeverește frustrantă. În scrisoarea adresată lui Iuliu Maniu, Take Ionescu se mărturisește: „*Am văzut memorandumul D-tale, îl îndulcisem în unele puncte și era să fie dat ministrului de externe de aici când a venit depeșa D-tale prin care s-a însărcinat Legațiunea română cu această misiune. De altfel multe din împrejurările din memoriu se schimbaseră deja. Dl Mocioni [...] vă va aduce o broșură cu actele de căpetenie ale Consiliului național, care luni de zile a fost singurul glas românesc în lume. [...] Azi suntem siguri că de mâine înainte rămân de făcut frontierele, oricum de va fixa, vom avea un stat nou, puternic și bogat. Și greutățile vor începe atunci. [...] Totul trebuie reînnoit, totul trebuie refăcut... război de moarte spriritului îngust de partid ori de gașcă. [...] Nu știu când voi reveni acolo. Am convingerea că sunt încă necesar aici. Aceasta o știu*¹²³⁸.”

Refuzul liderului conservator-democrat de a se pleca sub autoritatea lui Brătianu a fost urmat la scurtă vreme de dezvoltările de la Belgrad privind angajarea de tratative cu lideri sârbi în privința scindării Banatului. Debutul lucrărilor Conferinței de Pace îi va găsi pe cei doi oameni politici pe poziții opuse. Aceștia își stabilesc cartierele generale în locații diferite: Ion I.C. Brătianu și delegația oficială a României la sediul legației din capitala franceză, pe bulevardul Champs-Élysées, la numărul 77, în timp ce Take Ionescu a rămas pe durata întregii

¹²³⁷ Ion I.C. Brătianu către Gheorghe Cretzianu, scrisoare din 16 decembrie 1918, București, în Dumitru PREDA et alii, *op. cit.*, p. 29. „*Take Ionescu serait nommé, avec moi et ministre Mișu, délégué au Congrès de Paix, mais devrait auparavant rentrer en Roumanie afin d'établir ensemble sous présidence Roi instructions précises sur attitude devant Congrès.*”

¹²³⁸ Take Ionescu către Iuliu Maniu, scrisoare din 28 decembrie 1918, Paris, în Georgeta FILITTI, *art. cit.*, p. 6.

sale șederi la Hotel de Meurice. Expertul britanic Harold Nicolson, care l-a frecventat de mai multe ori pe liderul român, notează în memoriile sale astfel: „*El a rămas la Hotelul Meurice, clătănând din cap la nebuniile, orgoliile și orbirea îndărătnică ale lui Brătianu*¹²³⁹.” În același timp istoricul Oreste Tafrali, cooptat încă din 1917 în misiunea universitară română responsabilă cu propaganda în străinătate, acreditează astfel acțiunea lui Take Ionescu: „*Printr-un gest patriotic, de care trebuie să se țină seamă, Consiiliul Național și-a suspendat acțiunea îndată ce dl Brătianu a sosit la Paris. Aceasta, ca să i se dea mână liberă să apere singur, ca reprezentant al Țării interesele naționale*¹²⁴⁰.” De partea cealaltă Brătianu îl informează pe Mihail Pherekyde, supleantul său de la București, că în urma campaniei denigratoare pe care Take Ionescu a alimentat-o în presă și a confirmărilor venite din partea lui Venizelos, premierul Greciei și a ambasadorului Marii Britanii la Paris, privind angajamentele acestuia de a ceda o parte a Banatului sârbilor, nu există cale de cooperare¹²⁴¹.

Divergențele de opinie și abordare cu privire la Banat au devenit publice și în țară. Liderul conservator, Alexandru Marghiloman, notează în jurnalul său politic, cu data de 17/30 ianuarie 1919 despre expunerea mediatică a rivalității celor doi oameni politici. „*Ruptura dintre Take Ionescu și Brătianu este oficial mărturisită de « Viitorul », care într-un comunicat spune că e din cauza chestiunii Banatului și a Cadrilaterului. Neînțelegerea care știam că exista pe cele două frontiere e acum pe față.*”¹²⁴² Pentru ziua următoare, 18/31 ianuarie, Alexandru Marghiloman revine cu noi informații și comentarii: „*« Viitorul » publică un al doilea comunicat, probabil dictat din Paris, acuzând pe Take Ionescu de a fi compromis Torontalul și Cadrilaterul, tot așa cum opoziția – e vorba de Take-Filipescu, – a împiedicat în 1916 negocierile guvernului. Atacul e direct. Comunicatul mai anunță publicarea faimosului tratat secret din 1916. Pentru unii, aceasta e din partea lui Brătianu pregătirea unui atac*¹²⁴³.”

Pe parcursul primei părți a anului 1919, Take Ionescu va căuta stabilirea de contacte cu cele mai diverse medii diplomatice, atât cele care puteau influența deciziile conferinței, cât

---

¹²³⁹ Harold G. NICOLSON, *Peacemaking, 1919*, 2001, p. 136. „*He remained at the Hotel Meurice shaking his neat head over the follies, the vanities and the obstinate blindness of M. Bratianu.*”

¹²⁴⁰ Oreste TAFRALI, *op. cit.*, apud Luchian DEACONU, *op. cit.*, vol. I, p. 295.

¹²⁴¹ Ion I.C. Brătianu către Mihail I. Pherekyde, telegrama nr. 114, 4 februarie 1919, Paris, doc. 178 în Dumitru PREDA *et alii*, *op. cit.*, p. 175.

¹²⁴² Alexandru MARGHILOMAN, *Note politice. 1918-1919*, vol. IV, București, 1927, p. 227. „*La rupture entre Take Ionescu et Bratianu est officiellement avouée par un communiqué du « Viitorul ». C'est sur la question du Banat et du Quadrilatère, dit le communiqué. Le tirage qu'on savait exister, sur les deux frontières est maintenant avoué.*”

¹²⁴³ *Ibidem*, p. 228. „*Le « Viitorul » publie un second communiqué, vraisemblablement dicté de Paris, qui accuse Take Ionescu d'avoir compromis le Torontal et le Quadrilatère, de même que l'opposition (il s'agit de Take Ionescu, Filipescu) a gêné en 1916 les négociations du gouvernement. L'attaque est directe. Le communiqué annonce aussi la publication du fameux traité secret de 1916. Pour certains c'est, de la part de Bratianu, la préparation d'une sortie.*”

și cele care puteau doar să-i sporească prestigiul personal. Spre deosebire de primul-ministru Brătianu, care se dovedește scump la vorbă și pragmatic în întâlnirile formale, punctând scurt și la obiect revendicările României, Take Ionescu, eliberat de povara unei atitudini politice oficiale, se angajează în cele mai diverse discuții asupra tuturor problemelor de actualitate. Dovadă în acest sens este raportul pe care-l întocmește Alphonse Dunant, ministrul Elveției la Paris. Sunt abordate probleme legate de atitudinea față de război a unor state, de viitorul popoarelor din Balcani, de lărgirea teritorială și numerică a României și a regatului sârbo-croato-sloven, de grelele pierderi umane ale țării sale. Printre aceste chestiuni cu caracter general, este strecurat și cazul particular al Banatului, care așteaptă o soluționare din partea conferinței. Tonul menționării provinciei este unul neutru, fără exprimarea unei poziții pro sau contra revendicării oficiale, întrucât era doar începutul lunii februarie, iar buzduganul compromisului fusese deja aruncat.

„Am avut recent o lungă conversație cu Take Ionescu. După ce mi-a vorbit despre aceia care, după părerea lui, s-au înșelat asupra sensului războiului (austrofilia Vaticanului și neutralitatea Spaniei, care avea numai de câștigat și nimic de pierdut imitând Portugalia sunt după spusele omului de stat român, erori grave), mi-a împărtășit câteva opinii despre viitorul Balcanilor. România va trece, spune el, de la șapte milioane și jumătate la cincisprezece milioane de locuitori; Regatul sârbilor, croaților și slovenilor va număra douăsprezece milioane de suflete (aceste cifre pot fi modificate de soluția ce va fi dată chestiunii Banatului de Timișoara, care-i separă actualmente pe români și pe iugoslavi, la fel ca și de încorporarea, preconizată de mulți, a Bulgariei și a Statului Iugoslav. [...] România, după spusele lui d-lui Take Ionescu, a suferit grozav din cauza războiului. Urgia ar fi făcut în regatul dunărean un milion de victime militare și civile. Din 140.000 prizonieri de război luați de dușman, două treimi nu s-au mai întors¹²⁴⁴.”

Ion I.C. Brătianu s-a arătat dezamăgit de îndrăzneala lui Take Ionescu de a face promisiuni în privința Banatului dintr-o calitate neoficială, dar în același timp a rămas

---

¹²⁴⁴ Alphonse DUNANT către Félix CALONDER, raportul din 5 februarie 1919, Paris, doc. 167 în *Documents Diplomatiques Suisses, Diplomatische Dokumente der Schweiz, Documenti Diplomatici Svizzeri 1848-1945 (DDS)*, vol. VII, (1914-1918), 12 novembre 1918-28 juin 1919, Jacques FREYMOND, Oscar GAUYE (coord.), Bern, 1994, p. 332, <http://www.amtsdruckschriften.bar.admin.ch/viewOrigDoc.do?ID=60002895>. Consultat la: 17.03.2013. *„J'ai eu récemment une longue conversation avec M. Take Jonesco. Apres m'avoir parlé de ceux qui, d'après lui, se sont trompés sur le sens de la guerre (l'austrophilie du Vatican et la neutralité de l'Espagne qui avait tout à gagner et rien à perdre en imitant le Portugal sont, au dire de l'homme d'État roumain, de lourdes erreurs), il m'a donné quelques opinions sur l'avenir des Balkans. La Roumanie passera, dit-il, de sept millions et demi à quinze millions d'habitants; le royaume des Serbes, Croates et Slovènes comptera douze millions d'âmes (ces chiffres peuvent être modifiés par la solution donnée à la question du Banat de Temesvar, qui sépare actuellement les Roumains et les Yougo-Slaves, ainsi que par l'incorporation, préconisée par beaucoup, de la Bulgarie à l'Etat Yougo-Slave). [...] La Roumanie, d'après M. Take Jonesco, a terriblement souffert de la guerre. Le fléau aurait fait dans le royaume danubien un million de victimes militaires et civiles. Sur 140.000 prisonniers de guerre faits par l'ennemi, les deux tiers ne sont pas revenus.”*

conștient de dificultatea de a reconstrui ceea ce fusese deja compromis. O primă măsură este cea a publicării tratatului secret din august 1916, întrucât semnătura Marilor Aliați ar fi trebuit să valoreze mai mult decât angajamentele verbale făcute de Take Ionescu. Alături de el, prim delegatul român avea în echipa sa cel puțin doi membri, Alexandru Vaida Voevod și Caius Brediceanu, care l-au susținut în eforturile sale de a estompa din divergențele de opinie cu gruparea conservatoare. Aceștia se temeau, pe bună dreptate, de modul în care avea să fie reflectată această lipsă de unitate în acțiune a românilor și de proasta impresie produsă în mediile decizionale. Imposibilitatea de a mai reveni asupra divorțului politic produs între Brătianu și Take Ionescu, precum și cele două posibilități menționate anterior, resimțite din ce în ce mai apăsător, l-au mobilizat îndeosebi pe Alexandru Vaida Voevod. Scrisorile-raport trimise frecvent lui Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent de la Sibiu, ilustrează în mod critic moravurile « takiștilor ». Primul luat în vizor este chiar liderul, Take Ionescu, caracterizat de la prima întâlnire pariziană. *„Ne-a făcut rău, poate ireparabil, causei. Îmi făceam ilusia la București că poate numai patimea contrariilor lui schimonosește situația*¹²⁴⁵.” Prin criticile pe care ulterior i le va adresa și lui Brătianu, Vaida Voevod pare să fi intentat fără să urmărească acest lucru, un proces de judecare a intenției, disimulat în analiză psihologică sau în portret fizionomic. Acesta consideră că ar fi fost nevoie de mai multă hotărâre și de mai puțin orgoliu în atitudinea primului ministru, care trebuia ca de la început să-l constrângă pe Take Ionescu și să nu aștepte un moment favorabil pentru a-l compromite. Vaida Voevod a avut și presimțirea deznodământului, cel a acuzelor reciproce privind pierderea Banatului. *„Brătianu după părerea mea a greșit când, sosind la Paris i-a depus simplamente carta de vizită lui Take, în loc de a-l vizita și de a discuta cu el. Adevărul că nu-l putea primi ca (sic!) colaborator la Conferența de Pace după ce era deja angajat în chestia Banatului. Putea însă să-l oblige printr-o discuție ca să fie mai puțin veninos. După încheierea păcii se va încinge între ei o discuție fără sfârșit: tu ești de vină, ba tu! Așa ai zis, ba așa! Etc. Dumnezeu să ferească*¹²⁴⁶”

Delegatul Banatului și al Transilvaniei din partea Consiliului Diregent, deși avertizat de informările lui Brătianu asupra inutilității demersului, are inițiativa unei întâlniri cu Take Ionescu, cu gândul obținerii unei solidarități în jurul cauzei Banatului integral sau cel puțin al câștigării unui răgaz pentru înlăturarea tensiunilor și a asperităților, care să ducă la armonizarea declarațiilor politice¹²⁴⁷. *„Sosind [...] m-am grăbit – în ziua primă – să-l gădesc*

¹²⁴⁵ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 3, scrisoare din 20-25 februarie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 23.

¹²⁴⁶ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 9, scrisoare din 2 aprilie 1919, Paris, în *ibidem*, p. 66.

¹²⁴⁷ Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 550.

pe Take Ionescu. L-am invitat cu Caius Brediceanu, ca să am un martor și un avocat veritabil bănățean. [...] T. Ionescu a început să ne expună că el stă pe următoarele baze: tratatul dintre România și Entanta a fost invalidat prin pacea de la București. A reclama Banatul este o încercare zadarnică; prin sforțările ce le-am face am risca numai să pierdem și ce de altcum am putea salva. Englezii și americanii sunt cu totul de partea sârbilor. A forța tratatul și a voi să câștigăm Banatul înseamnă a face politică orientală, a ne împăca cu situația reală înseamnă a fi conduși de mentalitatea apuseană, singurul mijloc de a-i influența favorabil pe apuseni¹²⁴⁸.” Schița discuției purtate, redată în acest fragment de scrisoare, ne permite să identificăm percepția omului politic conservator-democrat asupra Banatului din mai multe puncte de vedere: juridic (anularea tratatului cu Antanta prin pacea separată de la București), diplomatic (constatarea faptului că diplomații și experții britanici și americani s-au erijat în apărători ai cauzei sârbe), moral (riscul de a pierde mai mult decât am putea obține), pragmatic (acceptarea compromisului), politic-regional (adoptarea unei atitudini conjuncturale, care să satisfacă așteptările diplomației antantiste). Trecând peste această pledoarie a divizării Banatului, Vaida Voevod recurge la o recuzită de contraargumente variate, la implorări și insinuarea unor amenințări, fără a putea ca măcar să-l clinească pe Take Ionescu. Acesta nu avea să renunțe la poziția adoptată, cea care îi permitea accesul în rândul promotorilor unei politici de compromis.

„Tot ce s-a scris, tot ce se poate născoci ca (sic!) contraargument am variat, de la chestia economică până la cea istorică, aplicând amenințări subțiri, îmbrobodite în cuvinte fine, izbucniri văidești fortissimo și rugăminte predate în ton de implorare. Zadarnic. A rămas să mai discutăm. E însă de prevăzut că-și va continua tactica căci, precum sunt autentic informat, s-a angajat și în scris în înțelesul punctului de vedere pe care-l susține¹²⁴⁹.”

După această critică de întâmpinare, Vaida remarcă faptul că și Octavian Goga s-ar înscrie pe aceeași linie cu Take Ionescu: „fără a se indentifica (cu el n.n.), recitează urbo et orbi aceleași păreri¹²⁵⁰.” Mai apoi articolele insinuante și acuzatoare ale publicației *La Roumanie*, coordonată de Paul Brătășanu, justifică atitudinea rechizitorială a delegației oficiale și căutarea unor soluții de dezbinare a taberei adverse. S-au făcut promisiuni lui Octavian Goga, s-au lansat amenințări la adresa lui Pavel Brătășanu, redactorul ziarului *La Roumanie*. „Cu Goga – în absența momentană a lui Take – totul am încercat. Până acum fără rezultat. Ba, el a declarat în fața lui Bocu și a d-rului Lupu, întrebat de englezul Metch

¹²⁴⁸ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 3, scrisoare din 20-25 februarie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, pp. 23-24.

¹²⁴⁹ *Ibidem*, p. 24.

¹²⁵⁰ *Ibidem*; Miodrag CIURUȘCHIN, *op. cit.*, p. 544.

(Madge n.n.) – *fost mamoș al Reginei și de prezent agent al guvernului englez, că dacă (sic!) Conferința ar decide ruperea în două a Banatului, ne-am împăca (sic!) cu situația. Noi spunem că ar fi un vecinic punct de conflict cu sârbii și cerem aceleași drepturi p(entru) românii din Sârbia pe care le vom da noi sârbilor din Banat, plus neutralizarea militară a zonei. Metch (Madge n.n.) a plecat în țară să lucreze prin presă pentru Take, spre a-i salva situația pentru cedarea Banatului*¹²⁵¹.” Încercând o situație mai rezervată decât cea a liderului, fără a se angaja în promisiuni, Goga se complăce cu soluția partajului pe principiul „răului celui mai mic” care ar putea să i se întâmple României. Filosofia poetului și omului politic pleacă și de la aserțiunea: „noi nu avem dreptul la întreg Banatul”¹²⁵². Aceste principii sunt și cele care vor destrăma prietenia lui Goga cu bănățeanul Sever Bocu¹²⁵³, cauza „divorțului definitiv”¹²⁵⁴. „În 1919 îmi apăram Banatul la Paris, la Conferință, cum puteam, cu cunoștințele pe care le aveam, mari sau mici, dar cu toate forțele mele. A trebuit să scriu atunci o broșură despre Banat în care să apăr teza noastră. Îmi aduc aminte, Goga mă descuraja, spunându-mi că ce caut eu, diletant, printre atâți specialiști, geografi. Nu m-a descurajat criticismul lui. Și mi-a părut bine că nu l-am ascultat, căci specialiștii așteptați nu mai veneau, iar cartea mea asupra Banatului, bună, rea, era singura pe masa membrilor Comisiei în fața căroră pleda ca avocat al României primul nostru delegat: I.C. Brătianu.[...] Important pentru mine era de a-mi fi putut servi Banatul cu al cărui insucces m-am solidarizat și am suferit ca de cel mai mare insucces al meu ce-l puteam avea”¹²⁵⁵.

Din desfășurătorul evenimentelor de la Paris, întocmit de redactorul *Tribunei* din Arad, aflăm faptul că Goga nu numai că a aderat la cauza divizării Banatului, dar a și participat activ la tratativele cu partea sârbă, mai ales cu reprezentantul acesteia la Paris. „În faptă, O. Goga era cel care trata cu sârbii, cu Vesnich și ceilalți. A trata cu sârbii înseamnă a-i admite. O. Goga m-a chemat și pe mine de mai multe ori la acele consfătuiri, i-am răspuns consecvent că eu nu am ce să discut asupra unor teritorii, care nu pot forma obiect de discuții. L-am susținut pe Brătianu din tabăra lui Take Ionescu, sincer, integral, hotărât, fiindcă la renunțări era totdeauna timp (loc n.n.)”¹²⁵⁶.

Invitat să răspundă unui apel de renunțare la politica de tergiversare a cauzei Banatului, Octavian Goga simte nevoia de a se justifica pentru atitudinea de refuz a unui rol de expert pe probleme politice în cadrul delegației române. Rămâne totuși în zona supozițiilor

¹²⁵¹ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 5, scrisoare din 11 martie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 42.

¹²⁵² Gustav PORDEA, *art. cit.*, p. 40.

¹²⁵³ Ion MUNTEANU, *Sever Bocu (1874-1951)*, Timișoara, 1999, p. 17.

¹²⁵⁴ Flavius BONCEA, *op. cit.*, p. 19.

¹²⁵⁵ Sever BOCU, *op. cit.*, pp. 276-277 ; Flavius BONCEA, *op. cit.*, pp. 17-18.

¹²⁵⁶ *Ibidem*, p. 273; Vezi Valeriu LEU, Nicolae BOCȘAN, *op. cit.*, p. 361.

și a proceselor de intenție, fără a schimba nimic în comportarea sa. „...uniți într-un bloc, am fi putut da străinătății garanțiile de liniște și consolidare interioară, fără de care în perioada actuală de frământare generală, Aliații vor ezita să ne acorde tot sprijinul trebuincios. Prin această unire ar fi încetat și luptele politice intensive din România, cari cu caracterul lor înverșunat în împrejurările de astăzi pot avea consecințe funeste. [...] Invitația la o colaborare [...] mi se pare nepotrivită astăzi și din faptul că vine după un timp de o lună și jumătate în care, deși mă găseam aici, la Paris, unde am căutat să-mi fac datoria, nu s-a făcut niciun apel la dorința mea de muncă¹²⁵⁷.” Prin justificarea făcută în scrisoarea adresată lui Vaida Voevod, Goga repune în funcție alte criterii de analiză ale politicii oficiale: lipsa de viziune, de egală reprezentare a tuturor forțelor politice din Vechiul Regat și din provinciile nou-anexate, de critică a confruntării orgolioase care se reflectă în modul în care Marile Puteri tratează România. Acestor observații preliminare, le urmează exprimarea frustrării de a nu fi fost cooptat de la început în rândurile oficialilor. Această strategemă discursivă folosită de Goga pentru a eschiva refuzul său a fost aspru taxată de Vaida în avertismentul trimis lui Iuliu Maniu. „Păzește-te de el. [...] Orice vei face nu vei reuși să-l câștigi pentru o cooperare cinstită, ci vei avea cu unul mai mult, care va pândi momentul spre a face carieră, fără a ține seama de interesele causei. Punctul lui Ahile e chestia Banatului. Ceea ce Take Ionescu spune pe față, Goga o confirmă prin solidaritatea lui cu Take Ionescu. Afirmă că nu a târguit pe tema Banatului, dar ne-a cauzat cele mai mari dificultăți desolidarizându-se de noi, desconsiderând datoriile pe care i le impunea situația lui oficială și secundându-l pe Take Ionescu¹²⁵⁸.”

La fel de dificile vor fi și relațiile cu Paul Brătășanu, fost senator și redactor al ziarului *La Roumanie*. „Colonia de aici a fost convocată de Brătășanu – takist delirant și amic al tinerețului Tilea. S-a propus ca să-i huiduiască și insulte pe Brătianu prin tinerimea română etc. Aranjasem astfel lucrul, încât pe când se ținea ședința, mă găseam la Take – ceea ce ai lui știau. Pe Caius îl trimisei la adunare cu instrucțiuni cum să vorbească pândind momentul oportun. [...] Pe bănățeni i-am trimis pe capul lui Take¹²⁵⁹.”

Analizarea tensiunilor politice românești de la Paris și punerea lor în contextul unei atitudini aliate disprețuitoare la adresa insistențelor cu privire la Banat îl determină pe Vaida Voevod să condamne aspru artificiile denigratoare folosite și în acele momente, nu numai în disputele electorale. Pe lângă contrarierea celor cărora li se adresau memoriile delegației

---

¹²⁵⁷ Octavian Goga către Alexandru Vaida Voevod, scrisoarea din 19 februarie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, pp. 451-452.

¹²⁵⁸ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, scrisoare din 21 mai 1919, Paris, doc. 19 în *Ibidem*, p. 150.

¹²⁵⁹ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, scrisoare din 2 aprilie 1919, Paris, doc. 9 în *Ibidem*, p. 65.

române, aceste acuze venite din tabăra takistă riscau să abată atenția și concentrarea de la problemele cu adevărat importante: o bună gestionare a propagandei pentru un Banat românesc, problemele frontaliere ale celorlalte provincii românești, menținerea unor bune relații cu membri Consiliului Suprem.

Temerile lui Vaida erau pe deplin întemeiate, lupta dintre cele două tabere fiind bine observată de diplomații de la Paris, unii dintre ei trimițând notificări în acest sens miniștrilor lor de resort. Este și cazul însărcinatului elvețian cu afaceri la București, Gustave Boissier¹²⁶⁰, care bănuiește că săbiile viitoare înfruntări electorale se ascut la Paris, iar Banatul are greutatea lui în această bătălie: „... cabinetul Brătianu nu va organiza totuși alegerile, atât este de sigur de eșecul său. Se spune că Brătianu, care nu dorește să se expună unei înfrângeri, se va folosi de pretextul negocierilor de pace, de unde nu pare să poată obține tot ceea ce cere pentru România ca să se retragă înaintea alegerilor invocând chestiunea Banatului. În timp ce Brătianu era, se pare, intransigent, români înțelepți au admis cu tărie că sunt necesare unele concesii care trebuie făcute sârbilor pentru a se evita pe viitor iredentismul acestora¹²⁶¹.” Din modul de a prezenta al reprezentantului elvețian, am putea risca afirmația că acesta nu era străin de antireclama care se făcea pe seama premierului român din mai multe surse, nu doar takiste, ci și evreiești, financiare, diplomatice. Încă din toamna anului 1916, Gustave Boissier, sub influența lui Take Ionescu care i se mărturisea adesea, se încarcă cu o atitudine critică la adresa guvernului român, în speță a lui Brătianu: „Nu putem înțelege, cum se face că deși a așteptat atât de mult timp, guvernul român nu a întreprins nimic, ca să spunem așa, pentru a pregăti războiul și nu a învățat din nicio experiență acumulată în cei doi ani de armatele beligerante¹²⁶².” Dar distanța pe care o ia față de cele transmise, catalogând aceste „ieșiri” ca ținând de lupte politice interne, ne descurajează. „Nu pot să intru în toate detaliile acestor lupte de politică internă, ele au fost

---

¹²⁶⁰ Gustave Boissier își începe misiunea diplomatică la București, fără a avea rang de ministru sau ambasador, pe 12 septembrie 1916, pe fondul intrării României în război. În noiembrie se retrage odată cu guvernul și diplomații la Iași. Pe parcursul anului 1917, diplomatul elvețian va fi foarte implicat în coordonarea acțiunilor umanitare. Defecțiunea rusă și constrângerea României de a încheia pacea separată, în determină pe Gustave Boissier să părăsească România pe 27 iunie 1918 cu „trenul – Take Ionescu”. Jean-Noel GRANDHOMME, *Un Suisse plus Français que nature? Gustave Boissier, chargé d'affaires de la Confédération helvétique en Roumanie, 1916-1918*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1999, tom 38, nr. 1-4, pp. 71-91.

¹²⁶¹ Gustave Boissier către Félix Calonder, raportul din 10 martie 1919, București, doc. 238, în *DDS*, vol. VII, 12 novembre 1918-28 juin 1919, p. 473. „... le cabinet Brătianu ne fera même pas les élections, tant il est sur de son échec. On prétend que Brătianu qui ne veut pas s'exposer à un échec saisirait le prétexte des négociations de paix ou il ne paraît pas devoir obtenir tout ce qu'il demandait pour la Roumanie pour se retirer avant les élections sur la question du Banat. Tandis que Brătianu serait, paraît-il, intransigent, les Roumains sensés admettent fort bien que des concessions aux Serbes sont nécessaires pour éviter à l'avenir l'irredentisme serbe.”

¹²⁶² Jean-Noel GRANDHOMME, *Un Suisse plus Français...*, p. 75. „On ne comprend pas, que pour avoir attendu si longtemps le gouvernement n'ait pour ainsi dire rien fait pour préparer la guerre et qu'il n'ait profité d'aucune des expériences faites depuis deux ans par les armées belligérantes.”

dintotdeauna foarte înflăcărare în această țară [...] iar în momentul de față par mai mult ca niciodată¹²⁶³.”

Într-un ton similar cu cel al diplomatului elvețian, dar mai angajat, Vaida compară cele ce se preteceau la Paris, modul în care primul ministru era hărțuit de tabăra adversă, cu luptele politice de denigrare, specifice campaniilor electorale. „Ți le scriu acestea pentru că mi acru sufletul. O să pricepi mizeriile care vin să ți le comunic, mai bine. Take Ionescu a jertfit Banatul înainte de venirea lui Brătianu. A declarat fiecăruia care a vrut să audă, că numai un oriental poate susține Tratatul României cu Entanta, fiind acel tratat invalidat prin pacea de la București. Pe Brătianu și-a dat silința Take Ionescu direct și indirect, prin lichelele lui, să-l presinte la factorii conducători ai Ententei ca neamțofil¹²⁶⁴.” Într-adevăr primul ministru român a avut în ochii delegaților și experților americani și britanici o imagine șifonată, distorsionată, derutantă și contradictorie, nu doar cauzată de zvonurile și insinuările opoziție takiste, ci datorată și atitudinii pe care o afișa. Harold Nicolson îl considera „un farsor convingător”, iar consilierul colonelului american House, Stephen Bonsal, îl vede ca fiind „fără îndoială cel mai nepopular dintre prim-miniștrii care s-au adunat aici¹²⁶⁵.”

Diplomatul Harold Nicolson face scurtă descriere a modului în care forțele politice românești aleseseră confruntarea, în locul colaborării. Take Ionescu îl discredita pe primul ministru în cercurile diplomatice, în timp ce replica lui Brătianu venea odată cu ecourile dezaprobatore de la București. „Take spune despre Cabinetul lui Brătianu că ar fi foarte nepopular în țară... Take a ajuns la o înțelegere cu Trumbić prin care ar urma ca Banatul să fie împărțit amiabil între România și S.C.S. (Regatul sârbilor, croaților și slovenilor), astfel că statele succesore s-ar prezenta ca un bloc unit la Paris în fața Marilor Puteri. Brătianu s-a folosit de informațiile despre această înțelegere pentru a-l discredita pe Take în cercurile patriotice din București.

Take este în mod evident mâhnit și răzbunător. Acest lucru îi afectează judecata și moderația... Și aceasta e păcat, fiind singurul om care și-a dat seama că este o greșală ca românii să insiste asupra tratatului din 1916¹²⁶⁶.” Atitudinea lui Take Ionescu era mai ușor de

---

¹²⁶³ Gustave BOISSIER către Félix CALONDER, raportul din 10 martie 1919, București, doc. 238, în DDS, vol. VII, 12 novembre 1918-28 juin 1919, p. 473. „Je ne puis entrer dans tout le détail de ces luttes de politique intérieure; elles ont toujours été tres vives dans ce pays [...] elles paraissent actuellement plus acerbes que jamais.”

¹²⁶⁴ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 9, scrisoare din 2 aprilie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, op. cit., p. 65.

¹²⁶⁵ David A. ANDELMAN, op. cit., p. 222. „Brătianu is undoubtedly the most unpopular of the prime ministers who are assembled here.”

¹²⁶⁶ Ibidem, p. 224. „Take says that the Brătianu Cabinet is very unpopular in the country.... Take had come to some arrangement with Trumbic under witch the Banat would be amicably divided between Rumnaia and the S.C.S. (Serbs, Croats and Slovenes) and the Succession States would present a united bloc in Paris as against

acceptat din exterior, întrucât prin principiile enunțate de el și prin concesiile pe care se arăta pregătit să le accepte avea să înlesnească procesul decizional al conferinței. Se putea găsi astfel o soluție acceptabilă pentru români și sârbi. Privită însă din perspectiva României, poziția liderului conservator apărea ca destabilizatoare, chiar trădătoare, întrucât făcea concesiile teritoriale în Banat în defavoarea populației române, locuitoare a acestui spațiu, și în avantajul atât a vecinilor, cât și a unor cercuri de interes antantiste. Chiar și generalul Berthelot se arată profund dezamăgit de politica pe care o face Take Ionescu la Paris¹²⁶⁷.

Pentru Vaida Voevod, propria alegere în privința Banatului se poate justifica și prin analiza făcută caracterelor. El se dovedește a fi un cronicar al realității românești din capitala franceză și un critic care interpretează politica și diplomația printr-o anumită grilă: cea a integrității Banatului. Asemeni lui Harold Nicolson, procedul ales de omul politic român este cel al punerii în oglindă. Fără a-i găsi lui Brătianu numai calități și fără a-l denigra pe Take Ionescu, Vaida consideră încăpățânarea ca fiind onorantă și câștigătoare, iar politica interesului ca fiind perdantă. Amprenta asupra celor două personaje a fost dată și de formarea profesională, Brătianu fiind născut pentru a fi un om politic, în timp ce avocatul Take Ionescu s-a comportat ca și în sala de judecată, adaptându-și discursul în funcție de jurați. *„Făcând pe transigentul în chestia Banatului a sperat să-l trântescă cu ajutorul Ententei pe Brătianu. Brătianu e prototipul românului din țară cu toate însușirile rele, bune pe cari i le-a imprimat firei trecutul. Ager, elocvent, șiret și încăpățânat în chestii mici, dar și mai mult în chestii mari. Această încăpățânare e foarte supărătoare în raportul de colaborare cu dânsul, dar nespus de folositoare, ba o însușire mare de caracter când e vorba de chestii importante ori de ordin principal d.e. (de exemplu n.n.) chestia tratatului și a Banatului.*

Simt, văd și recunosc mărimea lui și de aceea țin la el mai mult decât la Take, căci acest din urmă, în râvna lui după putere, dând cadre strălucite transigenței oportuniste, caută să-și facă afacerile.

Primul e adevărat om politic, al doilea un avocat iscusit¹²⁶⁸.”

Prin preocuparea lui Alexandru Vaida Voevod și a lui Caius Brediceanu, cu concursul lor direct, dezbinarea dintre cele două tabere române avea să fie mai estompată, cel puțin la nivelul declarativ și al expunerii publice. Primul care lasă această impresie este chiar Take Ionescu. *„L-am vizitat azi pe Take Ionescu. Am sperat să-l pot îndupleca să primească o*

---

the Great Powers. bratianu had used his knowledge of his arrangement to discredit Tak in patriotics circles in Bucarest.

Take is evidently embittered and revengeful. this rather affects his moderation and judgement... This is a pity since he is the only man who realizes that it is a mistake for the Rumanians to insist upon the 1916 Treaty.”

¹²⁶⁷ General Radu R. ROSETTI, *op. cit.*, p. 301.

¹²⁶⁸ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 9, scrisoare din 2 aprilie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 76.

invitație unde să stăm la masă numai trei inși: Brătianu, el și eu. Nu am reușit, căci se teme de partizanii săi. De altcum cred că am reușit să-l conving, că a-l săpa pe Brătianu astăzi înseamnă a spera la o moștenire a cărei ipotecă încărcată pe timpul opoziție agitaționale cu atât mai imposibil ar fi să o achite cu cât nu ar putea oferi nici cât oferă actualul guvern. Mi-a promis nu numai o neutralitate binevoitoare față de Brătianu – adecă față de pertractările de pace – ci și tot sprijinul « neoficial »¹²⁶⁹.

Fără a se ajunge la un compromis și la promovarea unei poziții unitare în revendicarea Banatului, totuși spre finele lunii aprilie s-au potolit acuzele publice, iar ziarul *La Roumanie* a început publicarea unor articole favorabile cauzei române din Banat și în litera respectării tratatului cu Antanta. „*Tilea crede că Victor Antonescu nu e potrivit de ministru la Paris. Eu nu o cred, oricâți takiști ar striga cu Brătășanu: ticălosul de Antonescu. Eu am ajuns ca Take, Goga etc. să nu agite măcar în public în contra Bănatului. Cu Brătășanu țin relații bune, tot așa cu ceilalți takiști. Le arăt că numai salvând Banatul se pot reabilita. [...] Cu tactica aceasta am reușit să ajung că La Roumanie apără Banatul și tratatul*¹²⁷⁰.”

Studiile de specialitate și monografiile dedicate celor doi oameni politici, ambii cu greutate în înrâurirea dată problemei Banatului se poziționează fie în apărarea sau acuzarea unuia dintre ei, fie făcând compromisul între cele două viziuni. Am putea afirma despre Take Ionescu și despre Ion I.C. Brătianu că au jucat același rol al oportunistului și al intransigenței, dar în stagiuni diferite. Take Ionescu s-a dovedit a fi un militant fervent al intrării României în război de partea Antantei fără prea multe garanții teritoriale, care ar urma să fie obținute la finalul conflictului. Dacă judecăm după declarațiile sale, făcute în februarie 1915, am putea spune că și-a configurat atitudinea în funcție de circumstanțe. „*Nu există și nu va putea exista, un om înzestrat cu o imaginație suficient de puternică pentru a-și reprezenta toate consecințele acestei groaznice catastrofe, pe care, din lipsa unui corespondent, o denumim război general*¹²⁷¹.” Pretențiile pe care Brătianu le-a extins la întregul Banat, Take Ionescu le restrânge la nivelul spațiului locuit în majoritate de români. Când în timpul dezbaterilor parlamentare din timpul neutralității s-a adus în discuție caracterul alunecos și imprezvizibil al negocierilor cu Rusia, făcute în numele Serbiei, Take Ionescu a risipit zvonurile și neliniștile, spunând că partea orientală a Banatului va fi cu siguranță românească. Aducea ca argumente nu numai asigurările oferite de oamenii politici sârbi, ci și documente istorice, alături de depoziția lui Nicolae Iorga. („Cuvântarea rostită la București, în Camera

¹²⁶⁹ Alexandru Vaida Voievod către Iuliu Maniu, doc. 7, scrisoare din 20 martie 1919, Paris, în *Ibidem*, p. 57.

¹²⁷⁰ Alexandru Vaida Voievod către Iuliu Maniu, doc. 15, scrisoare din 28 aprilie 1919, Paris, în *Ibidem*, p. 114.

¹²⁷¹ Take IONESCU, *Les origines de la Guerre. Déposition d'un témoin*, IIème édition, Paris, 1915, p. 5. „*Il n'existe pas, il ne saurait exister, l'homme doué d'une imagination assez puissante pour se représenter toutes les conséquences de cette terrible catastrophe que, faute de mieux, nous appelons la guerre générale.*”

deputaților, la 16 și 17 decembrie 1915 cu prilejul răspunsului la Mesajul Tronului.”) „S-a mai spus d-nilor că Rușii vor să dea Porțile de fier Sârbilor? Eu nu știu nimic din ceea ce a făcut guvernul și nu spun nimic din ce am vorbit cu guvernul, nici n-am dreptul să știu și nici nu știu. Știu însă atât: că în discuțiunea – nu cu guvernul – despre harta viitoare a Europei, a fost neînțelegere asupra părții apusene a Banatului, dar asupra ținutului Caraș-Severinului în care cad Porțile de fier, unde românii sunt mai compacți decât în orice altă parte a Ungariei n-a fost discuțiune niciodată. Atunci de unde scoateți Porțile de fier? Am harta cererilor lor. Nu se cuprindea comitatul Caraș-Severinului. Ceva mai mult: când se făcuse Voivodina sârbească, care a durat doar câțiva ani – era una din acele părți pe care Austria o dă celor cari slujesc, dar pe care o retrage imediat după ce a dat-o. Serbia a cerut atunci să se despartă partea românească a Caraș-Severinului de Voivodina lor. Acest document există, este istoric. D. Iorga probabil îl cunoaște; l-am citit și eu¹²⁷².”

Intuind poziția ușor superioară a Serbiei de la finele anului 1918, de aliată constantă, și făcând din proiectul unei uniuni balcanice a statelor mici un țel politic personal, găsește oportunitatea de a se arăta conciliant în privința teritoriului bănățean. O caracterizare a lui Take Ionescu, în tonul celor enunțate mai sus, regăsim în cartea lui Marcel Gillard. „Personalitatea d-lui Take Ionescu este prea bine cunoscută în Franța pentru a mai fi necesar să se insiste asupra rolului de prim plan pe care l-a jucat de zece ani încoace în politica internațională. Avocat și orator parlamentar fără pereche, exercită asupra acelor care-l ascultă o atracție irezistibilă prin prestigiul unei inteligențe tolerante și strălucite și prin spiritul în același timp subtil și loial. Din 1914 până în 1916, a fost dușmanul cel mai convingător și cel mai pasionat al puterilor germanice și un apostol al intervenționismului, astfel încât s-a spus mai târziu că războiul românesc a fost cu adevărat războiul său. [...] Punctele de vedere ale dl Take Ionescu au fost în mod succesiv apărute, după 1919, de un ziar de limba franceză *La Roumanie* și de două foi românești *Românimea* și *Epoca*¹²⁷³.” Disensiunea dintre cele două personalități poate fi observată și din perspectiva unor asocieri și atribuirii unor merite ale contemporanilor: intrarea României în război i se datora lui Take

---

¹²⁷² Idem, *Pentru România Mare. Discursuri din război, 1915-1917*, București, 1919, pp. 88-89.

¹²⁷³ Marcel GILLARD, *op. cit.*, pp. 151-152. „La personnalité de M. Take Jonesco est trop connue en France pour qu'il soit nécessaire d'insister sur le rôle de premier plan qu'il a joué depuis dix ans dans la politique internationale. Avocat et orateur parlementaire hors de pair, il exerce sur ceux qui l'entendent une irrésistible séduction par le prestige d'une intelligence large et lumineuse et d'un esprit à la fois subtil et droit. De 1914 à 1916, il a été l'ennemi le plus éloquent et le plus passionné des puissances germaniques et l'apôtre de l'interventionnisme, si bien qu'on a pu dire plus tard que la guerre roumaine était véritablement sa guerre. [...] Les points de vue de M. Take Jonesco ont été successivement défendus depuis 1919 par un journal de langue française *La Roumanie* et par deux feuilles roumaines, *Românimea* et *Epoca*.”

Ionescu, războiul era al lui, în timp ce tratatul de alianță cu Antanta reprezenta succesul lui Ion I.C. Brătianu, drepturile consemnate în acest document sunt urmarea fermității sale.

În privința lui Ion I.C. Brătianu, oportunismul este invocat cel mai frecvent în definirea poziției sale din timpul neutralității României, în urma căruia smulge Aliaților promisiunea unui Banat întreg. Cu un astfel de act în mână, unul de confirmare a revendicării, nu-și mai aveau locul artificiile juridice și nici compromisul româno-sârb. Primul-ministru român nu putea lua inițiativa de a face concesiuni teritoriale în favoarea unui vecin, care nu avea nimic din Banat. După război, Brătianu a oferit explicații în legătură cu considerațiile de la care a plecat în solicitarea în integralitate a provinciei. *„Când am revendicat Banatul, nu numai că nu l-am revendicat cu convingerea că era singura soluțiune a acestei chestiuni, care putea să asigure între noi și sârbi acea viață de amicitie pe care o dorim și care e necesară întregii acestei regiuni”*¹²⁷⁴.

Brătianu și-a refuzat calitatea de autor al compromisului, și am putea extinde această afirmație la întreaga lui echipă de delegați de la Conferința Păcii. Banatul revendicat în întregimea lui era un crez, iar obținerea lui ar fi echivalat cu o moștenire de lăsat urmașilor. *„Am considerat de la început, din timpul neutralității noastre, am considerat în tot timpul conferinței noastre, că altă soluțiune sănătoasă și definitivă, pentru chestiunea Banatului decât acordarea lui întreg României, nu poate fi”*¹²⁷⁵. Conștiința tuturor trebuia să rămână împăcată, așa cum îi transmite Alexandru Vaida Voevod lui Jules Laroche în cadrul unei scurte și deloc fericite întâlniri cu delegația șvabilor bănățeni. *„Noi dorim ca în arhivele Conferinței să rămână urmă că am făcut tot ce s-a putut în chestia Bănatului, ca să nu ni se poate aduce – pentru urmările inevitabile – nicio acuză”*¹²⁷⁶.

Pentru conduita sa intransigentă, în ciuda erorilor și exceselor Consiliului Suprem, Brătianu este considerat de publicistul și istoricul scoțian, Robert Seton-Watson, prieten al României cu excepția Banatului, ca fiind responsabil. Prin articolul publicat în 13 februarie 1919 în *The New Europe*, acesta se pronunță pentru o partajare a Banatului între România și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor¹²⁷⁷. Acest fapt a produs o răcire a relațiilor dintre cei doi, Seton-Watson considerându-l pe Brătianu *„un politician dictatorial și lacom, cu care este extrem de dificil să te înțelegi”*¹²⁷⁸. O scrisoare a acestuia adresată lui Viorel V. Tilea la 24 iunie 1924, despre implicațiile Conferinței de Pace asupra relațiilor diplomatice: *„Mă întreb*

¹²⁷⁴ Anastasie IORDACHE, *Ion I. C. Brătianu*, 1994, p. 355.

¹²⁷⁵ *Ibidem*, p. 354.

¹²⁷⁶ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, doc. 40, scrisoare din 9 septembrie 1919, Paris, în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 347.

¹²⁷⁷ Hugh SETON-WATSON, *art. cit.*, p. 123.

¹²⁷⁸ Daniel BOROȘ, *art. cit.*, p. 565.

dacă iritarea lui Clemenceau față de Brătianu și caracterul violent al stărilor sale au fost urmarea acesteia? ¹²⁷⁹.” În același timp am putea spune că pornirile președintelui Conferinței de Pace au fost întreținute și de diverse medii politice și militare, de anturajul său. Oferim spre exemplu în acest sens un raport al atașatului militar francez de la București, cu privire la solicitarea primului-ministru român ca unul din colaboratorii săi, Iancu Panaitescu, să-i se alăture la Paris. „*aici este o nouă „gafă”*. De fapt, atunci când (Iancu n.n.) Panaitescu a fost șeful siguranței, destituirea sa a fost cerută cu insistență, în mod oficial, de Aliați, din motive de incompetență, dar în realitate din cauza unei acuzații mult mai grave. Ca să-și apere omul și să-l mențină în ciuda tuturor, Brătianu a preferat să ne expună la indiferența Aliaților. El a avut indecența de a-l chema alături de el la Paris ¹²⁸⁰.”

În ciuda diferențelor de opinie, Seton-Watson a avut puterea să-l discolpe pe primul-ministru român. „*Cunoscând bine neplăcuta poveste a felului în care, pentru diverse interese, Puterile Aliate și Asociate vânaseră concesiile în Banat, Ucraina și alte locuri, pentru Brătianu Consiliul Suprem nu avea suficiente baze morale pentru a tuna și fulgera împotriva sa* ¹²⁸¹.”

Ion I.C. Brătianu le apărea drept un antipatic unora dintre factorii de decizie de la Conferința păcii, cum ar fi Georges Clemenceau, dar și omologului său britanic. Când pe 6 iunie 1919, primul ministru francez se întreba retoric dacă Brătianu va merge până într-acolo încât va părăsi puterea, George Lloyd răspunde pe un ton sarcastic: „*Nu sunt prea afectat. Aș vrea să văd aici pe Take Ionescu sau pe un alt om care să se plaseze pe un punct de vedere occidental* ¹²⁸².” Faima de „mare vanitos” avea să pătrundă în toate mediile diplomatice. Ambasadorul francez la Londra, Paul Cambon, în fața veștii privind acreditarea fiului său la București, îl sfătuiește pe acesta să aibă un prim contact, chiar de la Paris, cu primul ministru român. Prin menționarea lui Take Ionescu, și a disputei politice dintre cei doi, într-o manieră antitetică este pus în evidență minusul lui Brătianu, nu a reușit să se facă plăcut, nu a căutat simpatia celor care urmau să-i hotărască granițele. „*Te sfătuiesc să-l întâlnești pe Brătianu. Este un om foarte încrezut, foarte intransigent sub aparențe destul de agreabile. Este convins de propriul său geniu, iar în politica română nu vede decât o luptă cu adversarul său Take*

---

¹²⁷⁹ Ibidem; Hugh SETON-WATSON, *art. cit.*, p. 124. „*I wonder whether Clemenceau's annoyance with Bratiano and the violent suddenness of his moods had anything to do with it?*”

¹²⁸⁰ SHAT, Vincennes – Série 6 N, cutia 218, dosar Roumanie – Attaché militaire – rapports, Raportul din 10 aprilie 1919. „*c'est là une nouvelle „gaffe”*. En effet, lorsque Panaitesco était le chef de la Sûreté sa destitution a été demandée avec insistance par les Alliés officiellement pour raison d'incapacité, mais en réalité pour une inculpation d'ordre plus grave. Pour défendre son homme et le maintenir envers et contre tous, Bratiano a préféré encourir la froideur des Alliés à notre égard. Il a eu l'impudeur de l'appeler auprès de lui à Paris.”

¹²⁸¹ Robert William SETON-WATSON, *op. cit.*, p. 465.

¹²⁸² Daniel BOROȘ, *art. cit.*, p. 565.

Ionescu, exuberanța în persoană, care și-a făcut multe simpatii în Franța¹²⁸³.” Voiciunea aceasta a omului politic și diplomatic conservator-democrat și măiestria sa de a-și atrage prietenii străinilor, I.G. Duca le surprinde astfel: „Numeroasele lui prietenii în țări atât de deosebite și în cercuri atât de eteroclite aveau la temelia lor tot acest dar al lui Take Ionescu de a privi lucrurile sub prisma psihică a interlocutorului său. Iar lipsa de dârzenie care-l caracteriza în orice negocieri, predispoziția lui de a ceda părții adverse, tendința lui de a recurge mereu în procese, ca și în politică, la tranzacții proveneau în chip natural, din faptul că fără să vrea el se punea întotdeauna în locul, în mentalitatea, în felul de a percepe, de a reacționa al adversarului său...¹²⁸⁴”

Din aceeași corespondență tată-fiu, cu dată anterioară, atitudinea Aliată față de România se confunda cu cea față de primul ei delegat. „România este înconjurată de dușmani, se teme de un atac în primăvară, zace în mizerie și, nu știu de ce, ea nu trezește interes. La Conferință, Brătianu a avut puțin succes. Zilele acestea le-am văzut pe aici, mi-a spus: « Par să plictisesc pe toată lumea, abia dacă sunt ascultat. » L-am sfătuit să-l vadă pe Curzon, a făcut-o și a ieșit destul de mulțumit, dar Curzon, pe care l-am văzut mai apoi, l-a găsit jalnic¹²⁸⁵.”

Atunci când nu mai are putere de convingere și fără să caute soluții alternative, pentru Brătianu singura opțiune rămâne abandonul. Acesta părăsește Conferința de Pace și revine la București, Aliații catalogând gestul său drept unul capricios. Precedentul fusese inițiat de premierul italian Vittorio Orlando, care la 23 aprilie pe seama neînțelegerilor privind obținerea Dalmației retrage delegația italiană de la Conferința păcii, aceasta revenind abia pe 7 mai cu pretenția de a i se da satisfacție în Adriatică¹²⁸⁶.

Părăsirea Parisului și dificultățile interne aveau să anunțe inevitabilul, demisia din calitatea de prim-ministru. „Dl Brătianu se întoarce la București. Acolo, se văzu confruntat cu dificultăți externe și interne: hărțuit de notele amenințătoare ale Consiliului Suprem, el constată pe de altă parte că unii din compatrioții săi dezaprobau « politica atotputernicului

---

¹²⁸³ Paul CAMBON, *op. cit.*, p. 318. „Je te conseille aussi de voir Bratiano. C'est un homme très vain, très entier sous des dehors assez doux. Il est convaincu de son propre génie et dans la politique roumaine il ne voit qu'une lutte avec son adversaire Take Yonesco, l'exubérance même, et qui s'est crée beaucoup de sympathies en France.”

¹²⁸⁴ I.G. DUCA, *op. cit.*, vol. IV, p. 139.

¹²⁸⁵ Paul CAMBON, *op. cit.*, p. 326. „La Roumanie est entourée d'ennemis, elle redoute une attaque au printemps, elle est dans la misère et, je ne sais pourquoi, elle n'inspire pas d'intérêt. À la Conférence, Bratiano a eu peu de succès. Je l'ai vu ici ces jours-ci, il m'a dit: « J'avais l'air d'ennuyer tout le monde, c'est à peine si l'on m'a écouté. » Je lui ai conseillé de voir Curzon, il l'a vu et il est sorti de là assez satisfait, mais Curzon que j'ai vu ensuite l'a trouvé lamentable.”

¹²⁸⁶ Frédéric Le MOAL, *La mission de renseignement du général Humbert dans les régions adriatiques en mai-juin 1919*, în *Revue historique des armées*, 2007, 246, pp. 92-99, <http://rha.revues.org/2313#bodyftn2>, Consultat la: 23.06.2013.

areopag din Paris ». *Ca să dea curs votului universal, la sfârșitului lui septembrie 1919, el predă puterea cabinetului militar al lui Văitoianu*¹²⁸⁷.”

În cazul celor două personalități politice și diplomatice în același timp, Ion I.C. Brătianu, este dificil de stabilit tipologii de genul personaj negativ sau pozitiv. Acțiunile lor au fost complicate de tabăra politică la care erau afiliați și de conjuctura internațională, pentru că la nivelul crezului, lucrurile se prezentau simplificat: tot Banatul sau doar o parte a sa.

---

¹²⁸⁷ Marcel GILLARD, *op. cit.*, p. 194. „*M. Bratiano rentra à Bucarest. Là, il se vit aux prises avec des difficultés extérieures et intérieures: harcelé de notes comminatoires par le Conseil suprême, il constatât d'un autre côté que certains de ses compatriotes désapprouvaient sa « politique du tout-puissant aréopage de Paris ».* *Pour donner la parole au suffrage universel, il remit le pouvoir à la fin de septembre 1919 au cabinet militaire Vaitoiano.*”

CAPITOLUL V

SAGA PROVINCIEI BĂNĂȚENE ÎN 1919

Dacă războiul este cel care a creat contextul revendicării Banatului, printr-o manifestare deschisă a României, mascată a Serbiei, păcii îi revenea apoi responsabilitatea de a pune pecetea pe actele de proprietate. Proiectele române și sârbe anunțate încă din vreme de război, aveau acum pe timp de pace o perspectivă de inventar. Banatul a trăit, față de statele vecine care-l revendicau, o realitate politică diferită: era o fostă provincie a Imperiului habsburgic în stare de dezagregare. Dorința de libertate a locuitorilor acestei regiuni era clocotitoare, însă datorită polilor contrari de atracție, este necesară intervenția forului internațional de pace.

Încă din 1915, an premergător intrării României în război s-a acreditat o relație rigidă cu Serbia, în care Banatul era „un obiect de revendicare”, abordarea fiind una birocratică, una a discuțiilor interminabile și a discursurilor înțesate de argumente și acuze.

Pentru a putea identifica recombinațiile și substituțiile din discursul de revendicare al Banatului vom lua în discuție contextul a doi ani referențiali: 1915 cu intensele negocieri de aderare a României la Tripla, mai apoi Cvadrupla Alianță în schimbul unor teritorii naționale, 1919 cu dramaticele dezbateri în cadrul Conferinței de Pace de la Paris pentru a putea menține limitele dorite ale provinciilor revendicate. Pentru anul 1915 actualitatea era reprezentată de negocierile pentru intrarea României în război, știrile cu referire directă la Banat sunt restrânse, provincia fiind clasată alături de celelalte revendicări teritoriale, Transilvania, dar mai ales Bucovina. Am putea chiar identifica o oarecare individualizare a unei probleme a Banatului, pusă pe seama unei solicitări integrale excesive și intransigente și ținând de disponibilitatea sau de măsura în care Alianții ar putea-o accepta. Pentru anul 1919, subiectul de actualitate este chiar Banatul, reflectat din atitudinea intransigentă a primului ministru român Ion I.C. Brătianu sau cea agresivă a ministrului sârb la Paris Milenko Vesnić, din polemica româno-sârbă, din nota discordantă a partajului adusă de Take Ionescu față de poziția oficială a României, văzut prin prisma celor delegați să aducă rezolvare acestui diferend teritorial.

V. 1. Propaganda pentru Banat, sumare ilustrări anterioare anului 1919.

Problema Banatului, intrată în atenția opiniei publice din Franța în prima parte a anului 1915 prin cele câteva studii și broșuri române, franceze și sârbe, dar sfârșitul războiului și contextul demarării negocierilor de pace impun actualizări și noi demonstrații. Revenirea României ca Aliată relansează cererile sale teritoriale cu privire la Banat, astfel încât o primă reacție din partea sârbilor este aceea de protest față de angajamentul Cvadruplei Alianțe, făcut în 1916. Premergând aceste noi ieșiri la rampă, propaganda sârbă a adus la rândul ei provincia bănățeană mai aproape de idealul de a o vedea integrată într-un viitor spațiu iugoslav.

Dacă „liniștea” României în revendicarea Banatului se datora unei garanții scrise, zbaterea Serbiei era provocată de țelul de a recupera avansul luat de vecina sa, de năzuința că oricărui act i se puteau aduce adnotări. Încă din 1915, de la primele aluzii românești la Banat, a fost redactat un memoriu de revendicare al sârbilor. S-a continuat apoi cu o serie de activități conexe culturale și de popularizare sub egida unor institute de cercetare, în care se puteau exprima la nivel teoretic orice fel de cereri. La inițiativa istoricului Ernest Denis s-au organizat, în primăvara anului 1916, la biblioteca institutului Écoles des Hautes Études un ciclu de conferințe prin care să fie făcute cunoscute interesele și aspirațiile slave. În favoarea cauzei sârbe se vor angaja geograful sârb Jovan Cvijić, « La Serbie »; istoricul Louis Eisemann (acesta realizase o teză de doctorat: *Compromis austro-hongrois de 1867 : étude sur le dualisme*), « La solidarité slave »; Ernest Denis, « L’avenir slave » ; Victor Bérard, « La France et les Slaves »¹²⁸⁸.

Timidelor puneri în scenă ale României pentru Banat din 1915, secondate apoi de misiunile neoficiale politico-universitare, de discursurile și conferințele inițiate de ministrul român în Franța, Alexandru Lahovari, de strădaniile de a crea un „Birou al presei române din Paris”, sub coordonarea ulterioară a ziaristului Gabriel Dichter¹²⁸⁹, le corespundea în arcul peste timp organizarea propagandei de către Consiliul Național al Unității Române și importanța publicației române de expresie franceză *La Roumanie*, al cărei prim număr apărea pe 17 ianuarie 1918. Înregimentate politic de tabăra conservator-democrată, aceasta va intra în contradicție cu poziția delegației oficiale a României, de sorginte liberală. Constatarea lui Nicolae Iorga referitoare la slaba promovare a țării: „Nu exista o singură țară pe lume care să fi fost mai puțin înzestrată cu material de informație, decât cum era România la 1914”¹²⁹⁰, avea să-și piardă treptat din justificare, întrucât se făceau eforturi în acest sens. Chiar dacă nu

¹²⁸⁸ Alfred FICHELLE, *Origines et développement de l’Institut d’études slaves (1919-1949)*, în *Revue des études slaves*, 1951, tom 27, p. 94.

¹²⁸⁹ Nicolae DASCĂLU, *op. cit.*, p. 15.

¹²⁹⁰ *Ibidem*, p. 13.

au avut un caracter substanțial și constant, totuși s-au înregistrat o serie de acțiuni care au susținut cauza unui Banat românesc. Legația română din Petrograd a intermediat, în cursul anului 1917, expedierea a de 100 de exemplare ale unei hărți etnografice a Banatului între București și Paris¹²⁹¹.

În scurtul excurs privind propaganda română de până la momentul debutului Conferinței de Pace luăm în considerare faptul că, față de pretențiile României din momentul 1916, lipsa unor broșuri despre Banat este subsumată mai multor factori. Pondere cea mai mare a avut-o caracterul secret al tratatului încheiat de România cu Antanta și care recunoștea dreptul de anexare al întregii provincii bănățene. „Taina” trebuia păstrată. Dificultățile României pentru a rezista în război, începând din toamna anului 1916 și până în cea a anului următor, au limitat inițiativele de promovare ale intereselor României la o abordare generală. De îndată ce a intervenit pacea separată a României, o reactivare a cauzei românești a Banatului putea apărea ca un non-sens, ca o pretenție a unei țări învinse față de învingător. Cenzura austriacă avea să-și supună orice inițiativă particulară a statului român¹²⁹². În toamna anului 1918, când Take Ionescu a trecut la cârma Consiliului Național al Unității Române se vorbea despre Banat, dar cu rezervă, iar după înțelegerea de la Londra cu Nikola Pašić asupra partajului, cu și mai multă circumspecție. Principiul director era acela de a nu se atrage atenția asupra provinciei, pentru a nu se risca pierderi mai mari decât cele pentru care liderul politic român s-a angajat a le accepta. Propaganda pentru Banat a fost până în decembrie 1918 una temperată. Și cum era de așteptat, sârbii au avut ei înșiși revendicările lor asupra Banatului. *„Sârbii au profitat de această abținere, ca să facă o intensă propagandă în favoarea pretențiilor lor.”*¹²⁹³

Chiar dacă într-o tonalitate de discreție, așa cum am putut constata, totuși au fost instituite instrumentele coordonatoare ale unei propagande românești. Prin resursele umane și materiale de care dispunea Consiliul Național al Unității Române a încropit pe parcursul lunii octombrie 1918 un departament care să aibă ca și sarcină o promovare a cauzei române așa cum emana ea de la acest organism național, pe cale de a fi recunoscut la nivel diplomatic de guvernele Aliate. *„Secțiunea propagandei, al cărei rol este luminarea opiniei publice în străinătate asupra cauzei noastre și care se subdivide în trei birouri. În acest scop se instituie un comitet de direcție alcătuit din d-nii P. Brătășanu, O. Goga, D. Drăghicescu, C. Mille și E.*

---

¹²⁹¹ Nicolae DASCĂLU, *op. cit.*, p. 14.

¹²⁹² IANCOVICI, *La paix de Bucarest*, 7 mai 1918, Paris, 1918, p.

¹²⁹³ George MIRONESCU, *Le Problème du Banat*, pp. 16-17. *„Les Serbes ont profité de cette abstention des Roumains, pour faire une intense propagande en faveur de leurs prétentions.”*

Fagure.”¹²⁹⁴ Printre atribuțiile directe ale acestei „secțiuni” regăsim în principal cele priviind sincronizarea ziarului *La Roumanie* și a revistei *La Transylvanie*, promovarea așteptărilor românilor în presa din țările Aliate și neutre, realizarea unor broșuri de propagandă și fixarea unui program de conferințe de popularizare a idealurilor naționale. Se dorea, în ciuda dificultăților și a restricțiilor impuse de ocupația germană, stabilirea unor contacte cu cei rămași în țară prin care să se transmită Aliatilor dovezi ale asprimii acestui regim, lipsurile și suferințele românilor. Faptul că se urmărea menținerea unui contact permanent cu celelalte naționalități asuprite de Monarhia austro-ungară, mai ales cea sârbă, dar și cea cehă, ai căror lideri și reprezentanți nu vedeau cu ochi buni o revendicare românească integrală a Banatului, cauza aceasta a fost transferată pe o listă de așteptare.

Anterior acestei organizări cu statute, apariția ziarului *La Roumanie*, din chiar prima lună a anului 1918, avea să-și pună amprenta în activitatea de propagandă a românilor. Aici au fost cooptați și două personalități cu origini din provincia bănățeană, care reunindu-se alături de redacția ziarului săptămânal la Hotel des Deux Mondes, putea face cunoscută cauza națională a acestui ținut. „*Chestiunea ... Banatului... era de competența d-lor Mironescu, Bocu, Traian Lalescu, aceștia doi din urmă fiind bănățeni*”¹²⁹⁵.

Totuși apropierea păcii avea să miște rotițele acestui mecanism de propagandă și în vederea promovării Banatului. Din extrasul de cheltuieli al Consiliului Național al Unității Române putem afla că la începutul lunii decembrie 1918, uneia din broșurile la care lucra bănățeanul Sever Bocu i s-a alocat suma de 1000 de franci¹²⁹⁶. Fondurile au fost obținute din donația lui Aristide Blank și au fost distribuite prin vot pe perioada 12 noiembrie-8 decembrie 1918. Meritele acestei personalități avea să le rețină Oreste Tafrali într-un scurt fragment memorialistic: „*Mai târziu a venit dl Aristide Blank la Paris. Prin d-sa s-a făcut un împrumut de 600.000 de franci cu care s-au plătit cheltuielile, imprimarea în mii de exemplare a mai multor hărți etnografice ale României Mari, ale Banatului, ale Basarabiei, ale Bucovinei etc., precum și a celor treizeci și mai bine de cărți, broșuri și albume. Pe lângă acestea, s-a putut obține cedarea unei coloane din anumite ziare din străinătate, franceze, engleze, italiene, americane, unde se făcea o propagandă utilă...*”¹²⁹⁷

---

¹²⁹⁴ Programul de acțiune al Consiliului Național pentru Unitatea tuturor Românilor, octombrie 1918, doc. 153 în Luchian DEACONU, *op. cit.*, vol. I, pp. 306-307.

¹²⁹⁵ Oreste TAFRALI, *Propaganda românească în străinătate*, Craiova, 1920, *apud* Luchian DEACONU, *op. cit.*, vol. I, p. 206.

¹²⁹⁶ Extras de cheltuieli aprobate de Consiliul Național din fondul aflat la dispoziția sa, 12 decembrie 1918, doc. 207 în Luchian DEACONU, *op. cit.*, vol. I, p. 341.

¹²⁹⁷ Oreste TAFRALI, *Propaganda românească în străinătate*, Craiova, 1920, *apud* Luchian DEACONU, *op. cit.*, vol. I, p. 205.

Problemele și cauzele României, așa cum se prezentau ele interesau structurile administrative de propagandă ale Franței, dovada în acest sens reprezentându-o notificarea pe care o primește la Paris Traian Lalescu. Pe 9 noiembrie 1918, Comisariatul General al Informației și Propagandei informează despre existența unei biblioteci, indicându-i-se și locația, coordonată de Marc Bloch în cadrul Muzeului Războiului, deschisă oricărui achiziții de material documentar. *„Organizațiile dumneavoastră de propagandă vor putea adresa în beneficiul acestei biblioteci diferitele lor publicații, aceasta dacă nu s-a și realizat deja, la fel ca și lucrările referitoare la război, publicate în România și pe care dumneastră le-ați putea avea la dispoziție*¹²⁹⁸.”

Românii care coordonasera activitatea de propagandă până la începutul anului 1919, cu plusurile și minusurile lor, aveau să se declare dezamăgiți de noua viziune cu care s-a prezentat delegația oficială. *„Victoria Alianțelor venind mai înainte decât credeau unii, a surprins mai ales pe cei din Țară. Delegația României la Conferința de Pace a sosit neavând nicio carte, nici o hartă să pună la dispoziția celorlalte delegații, care le reclamau pentru a se pune la curent cu chestiunea românească. Din fericire noi lucraserăm. Și dl Brătianu a putut face față nevoilor, luând de la noi toate publicațiile și toate hărțile de propagandă, al căror nume este considerabil*¹²⁹⁹.”

V.2. Presa franceză, o punte de receptare a revendicării Banatului în 1919

Pentru a reuși să surprindem modul în care știrile despre Banat sunt prelucrate ca o deschidere de la general spre particular se impune o configurare a parcursului în funcție de reperele pe care le-am fixat pentru anul 1915.

Putem identifica o primă diferență între solicitările Banatului, fie ele sârbești sau românești: în 1915 acesta trebuia câștigat, în 1919 acesta nu putea fi pierdut. Acțiunea României în revendicarea Banatului pare să aibă la finele anului 1918 și începutul lui 1919 efectul unui palimpsest. Dovada tratatului de alianță din 1916 s-a păstrat, însă documentul era recuzat prin punctele programului președintelui american Woodrow Wilson, lansate în ianuarie 1918. Principiile asumate de aliați în actul din august 1916 au fost îndepărtate prin depunerea armelor și încheierea unei păci separate la București, în mai 1918. Așa că totul părea să o ia de la început în lupta pentru obținerea regiunii. Cu Banatul ocupat încă din

¹²⁹⁸ Programul de acțiune al Consiliului Național pentru Unitatea tuturor Românilor, octombrie 1918, doc. 200 în Luchian DEACONU, *op. cit.*, vol. I, p. 338. „Vos organisations de propagande pourraient adresser avec profit à cette bibliothèque leurs différentes publications, si ce n'est fait déjà, ainsi que tous les ouvrages relatifs à la guerre, publiés en Roumanie et dont vous pourriez disposer.”

¹²⁹⁹ Oreste TAFRALI, *op. cit.*, apud Luchian DEACONU, *op. cit.*, vol. I, pp. 294-295.

noiembrie 1918 de trupele sârbe, în situația în care un act plebiscitar (1 decembrie 1918 la Alba Iulia) și unul de decret regal (1 decembrie la Belgrad) au înglobat provincia în mod declarativ și simultan la cele două state concurente, în condițiile în care trupe franceze se instalau în zonă ca forțe de interpunere între români și sârbi, delegația română începe pelerinajul la Paris, la Conferința Păcii. Se credea că Banatul va fi câștigat prin rugăciuni stăruitoare și memorii adresate tuturor forurilor decizionale. Sensul solicitării provinciei bănățene se reconstituie doar prin raportare la inventarul principiilor lansate în perioada de neutralitate. De data aceasta, spre deosebire de anii de neutralitate, presa franceză nu va fi deloc neglijată de oamenii politici români și de personalitățile delegate cu propaganda și mediatizarea problemei Banatului.

S-ar impune, de asemenea, și o evaluare a pozițiilor celor două țări, România și Serbia, precum și raportarea Franței față de același act al revendicării provinciei bănățene în limitele temporale amintite. În 1915, calitatea României era aceea de actor, exprimându-și pretenția de a i se acorda un rol principal în procesul de (re)distribuire a provinciilor Imperiului habsburgic. Atitudinea pe care o manifesta era cea a unei țări neutre care dorea să fie curtată, care cântărea îndelung ceea ce i se oferea. Se arăta curioasă și interesată de soarta postbelică a statelor vecine ei și de posibilitățile sale de a-și reîntregi teritoriul național cu alte provincii românești. Se afla în situația de a face mofhuri, de a se putea pronunța asupra a ceea ce ar fi putut accepta și unde anume nu era deloc dispusă să cedeze. Principala scenă pe care se reprezenta acest rol, era cea de la Petrograd, cu repetiții anterioare în diferite culise europene aliate, mai ales cea pariziană. În afara cadrului diplomatic, manifestarea era destul de rezervată, discretă, mișcările publice de revendicare ale României erau ușor reținute, puțin mai dezinvolve în mediile intelectual-politice ale Franței.

Dacă în 1915 România era în vârful valului, pentru Serbia acesta se cam spărsese. Așa cum am arătat și în capitolul despre relațiile diplomatice româno-aliat, principala grijă a Serbiei, asupra căreia se concentra întreaga sa atenție, era cea a supraviețuirii statale. Atât timp cât se va afla în tabăra câștigătoare, cu siguranță că avea să obțină ceea ce își propusese. Pe plan diplomatic, cel al reprezentării intereselor sale din Banat, se bucura de sprijinul Rusiei, acordat necondiționat și cu foarte mult zel. Diplomația rusă din 1915 încerca să limiteze pretențiile teritoriale românești din provincia bănățeană mai mult decât ar fi făcut-o însăși Serbia.

În privința Franței și a poziționării ei inițiale față de problema Banatului, am putut constata că diferențe de atitudine față de cele două părți: Serbia era o Aliată curajoasă, statornică, ce nu trebuia privată de teritoriile care putea face obiectul unei revendicări la

finalul conflictului; atunci când totuși s-a făcut compromisul în privința coastei dalmate cedate Italiei prin Tratatul de la Londra, disponibilitatea de a împinge aliatul său din Balcani la o nouă renunțare în Banat era redusă; România era o posibilă aliată, în privința atragerii căreia să făceau toate demersurile diplomatice, față de care se făceau oferte de tranzacționare a regiunii bănățene. Încă din mai 1915, ministrul de externe francez, Théophile Delcassé, a pus diplomația aliată în fața unei soluții de divizare a Banatului ce ar fi trebuit să-i împace și pe sârbi și pe români. În condițiile unei revendicări parțiale de către Serbia și a uneia integrale de către România, Franța pare să fi înclinat prin propunerea de împărțire a Banatului mai mult spre prima din solicitante.

Deși contextul anului 1919 este diferit de cel al anului 1915, poziția Franței rămâne neschimbată, imprimându-i-se unele nuanțe, iar Serbia și România vor suferi unele prefaceri conjuncturale. Aparținând aceleiași arii balcanice și ortodoxe, atât Serbia, cât și România au reușit ca, în urma unor participări la război diferite ca evoluție și perioadă, să-și mărească în mod substanțial teritoriile prin alipirea provinciilor naționale din Imperiul habsburgic destrămat¹³⁰⁰. De data aceasta cea care se afla în vârful valului era Serbia, aflată în tabăra învingătorilor, cu un program al uniunii iugoslave recunoscut pe plan internațional, bucurându-se de atitudini binevoitoare din partea Angliei cu deosebire, dar și din cea a Franței. De asemenea, avea trei delegați acreditați la lucrările Conferinței de Pace, în timp ce România avea doar doi. Era activă în toate mediile diplomatice, intelectuale și academice, propagandistice, iar revendicarea sa în privința Banatului câștiga tot mai mulți aderenți. În schimb România avea în 1919 calitatea de Aliată, revenită mai/prea târziu în coaliția învingătoare, oscila între optimism și temerea că ar putea pierde Banatul. În foarte multe situații a fost nevoită să adopte o calitate de spectator, să asiste contrariată la scenariul ce se scria în fața ei. În privința locației unde aveau să se cântărească drepturile românești asupra teritoriilor revendicate, aceasta se mută de la Petrograd, la Paris. În condițiile în care în mediile diplomatice a bătuit ideea scindării provinciei bănățene, manifestarea delegației române, dar și a opiniei publice din țară a devenit descătușată, zgomotoasă, prin mișcări ample, mobilizatoare s-a încercat susținerea argumentației prin demonstrații. De partea sârbă existau temeri privind eventualele modificări de optică ale unor influente personalități franceze contactate de propaganda românească și de promovarea pe care o făcea presa din Paris în ideea „întăririi rasei latine”¹³⁰¹.

---

¹³⁰⁰ Traian SANDU, Vojislav PAVLOVIĆ, *Guerre et société en Hongrie, Yougoslavie et Roumanie, 1911-1946*, în *Cahiers d'Histoire de Saint Cyr-Coëtquidan*, 2005, martie, n° 2, p. 49.

¹³⁰¹ Vasile RĂMNEANȚU, *op. cit.*, p. 18.

În articolele de presă franceze, care emană direct de la personalități ale mediului propagandistic românesc sau sârbesc este înscrisă în subsidiar o invitație. Conturarea acesteia se realizează pe două nivele: unul ofensiv, asumat, celălalt impersonal, critic. Caracterul ofensiv ține de practica avocațială deprinsă și în diplomatie, dar mai ales în dezbaterile politice de la tribuna parlamentară sau senatorială, aceea de a realiza pledoaria apărării în funcție de rechizitoriul făcut de acuzare. Acest caz, revendicarea Banatului de două state vecine, atât în timpul războiului, cât și la finele lui, este unul de drept internațional. Apariția în presa cotidiană de opinie a unor astfel de luări de poziție presupune elaborarea unor formule generice de revendicare cu scopul de a putea intui în manifestările opiniei publice posibile ipoteze de lucru. Caracterul ofensiv al invitației nu ține numai de strategia mediatică, ci și de prezență, de rămânerea în confruntare, de capacitatea de a returna orice acuză. Fiecărui argument trebuia să i se aducă un contraargument, fiecare ieșire publică trebuia amendată, era necesar ca orice articol de propagandă a sârbilor să-și găsească un ecou din tabăra adversă, română. Reciproca este perfect valabilă. Nivelul impersonal al discursului de revendicare este acela care solicită adeziuni ale opiniei publice franceze, care reclamă participări personale ale oamenilor politici, ale mediului academic și ale cercurilor diplomatice la cauza Banatului, fie ea sârbească sau românească.

Elementele referențiale ale propagandei române sunt: integralitatea Banatului, unitatea geografică și economică a provinciei, suprapunerea frontierelor pe limitele naturale ale cursurilor de apă. Sârbii așează cu predilecție în pagina solicitării teritoriale teme precum necesitatea scindării Banatului, asigurarea protecției capitalei Belgrad, existența unei comunități sârbe însemnate în partea occidentală a regiunii.

V.2.1. Sub masca imparțialității

Inaugurarea forului internațional al păcii în capitala Franței a pus stringent pentru primul ministru român o schimbare de tactică în ceea ce privește deschiderea față de presă. Redacțiile ziarelor, agențiile de presă, corespondenții speciali, atât de conectați și de prezenți la acest eveniment de anvergură, nu mai putea fi ocoliți sau ignorați. Ori atenția acordată lor se putea răsfrânge într-o receptare pozitivă a cauzei românești. Tratarea știrilor despre Banat presupune angrenarea unor mijloace specifice: trimiși speciali la fața locului (exemplul lui de Bochet – corespondentul ziarului *Le Petit Parisien*¹³⁰²), rezervarea unui spațiu editorial privilegiat doar pentru această problemă teritorială – numere consecutive și pagini întregi

¹³⁰² AMAE, La Courneuve – Série Europe 1918-1929, Sous-Série Roumanie, rola 17.351, vol. 10, c. 3.

dedicate evenimentului¹³⁰³. Importanța acordată prezenței unui corespondent de presă francez în România reiese dintr-o telegramă a Ministerului Afacerilor Străine din Paris către ambasadorul Franței la Berna, prin care i se solicita anunțarea lui de Bochet ca din dorința și nevoia lui Saint-Aulaire să meargă de la Viena la Iași¹³⁰⁴.

Încă de la sosirea sa la Paris, în fruntea delegației române la Conferința de Pace, Brătianu se adresează redacției ziarului *Le Temps*, cu propunerea de a fi dat spre publicare textul Tratatului de alianță încheiat de România și Puterile Aliate în august 1916. De maxim interes erau în acele momente clauzele teritoriale, cele care ar trebui ca în timpul de prefaceri ale păcii să asigure României provinciile pentru care s-a angajat în război. Se face apel și la *Le Journal des débats politiques et littéraires* pentru acordarea unui interviu prin care să fie făcute cunoscute așteptările României de la Conferința de Pace. Ediția din 21 ianuarie 1919 a ziarului *Adevărul* surprinde optimismul premierului cu privire la obținerea Banatului „*aliații noștri vor ține seama de dureroasele jertfe pe care le-am îndurat cu stoicism pentru cauza comună*”¹³⁰⁵.

Încă din ianuarie 1919, presa pare să fie conectată la polemica sârbo-română asupra Banatului. În ziarul *Le Rappel* se răspunde unei scrisori publicată pe 19 decembrie 1918 în *Le Temps*. Astfel rubrica „Tribune libre” găzduiește articolul „Le Banat de Temesvar” și oferă dreptul la replică lui Dimitru Drăgicescu¹³⁰⁶ pentru poziția exprimată de profesorul sârb Grgur Jakšić. Metoda de argumentare pe care o folosește autorul este cea a raționamentului invers: sunt reafirmate comparativ o serie de principii enunțate de Jakšić pentru ca imediat să fie combătute altele. Parcursul de la estul la vestul Banatului este unul de la deplinul acord spre dubiu și apoi negare absolută. „*Dacă dl Jakšić are dreptate atunci când afirmă că Banatul oriental este românesc, ni se pare că se înșeală atunci când spune că Banatul occidental este sârbesc. Dacă 72% din Românii din Caraș-Severin fac din această regiune una românească, cei 33% de sârbi din Torontal nu pot să dea acestui comitat caracterul sârbesc când, pe lângă 86.937 români, numărul germanilor este de 167.779, aproape egal cu cel al sârbilor, iar cel al maghiarilor este de 128.405*”¹³⁰⁷.” Ideea de bază exprimată de profesorul

---

¹³⁰³ Alexandre COURBAN, *Introduction: "L'Humanité", la guerre et la paix*, în *Cahiers d'histoire. Revue d'histoire critique, "L'Humanité", la guerre et la paix (1904-2004)*, 2003, 92, p. 9.

¹³⁰⁴ AMAE, La Courneuve – Série Europe 1918-1929, Sous-Série Roumanie, rola 17.351, vol. 10, c. 3.

¹³⁰⁵ Dan LAZĂR, *op. cit.*, p. 86.

¹³⁰⁶ Dumitru DRĂGHICESCU a fost sociolog și filozof cu doctoratul susținut la Sorbona. În perioada 1916-1919, acesta desfășoară o intensă activitate de propagandă în favoarea recunoașterii unității române în granițele etnice. După război s-a implicat în politică și diplomație.

¹³⁰⁷ D. DRAGHICESCO, *Le Banat de Temesvar*, în *Le Rappel*, nr. 17.576 din 1 ianuarie 1919, p. 1. „*Si M. Jakchitch a raison lorsqu'il affirme que le Banat oriental est roumain, il nous semble qu'il abuse lorsqu'il dit que le Banat occidental est serbe. Si les 72% de Roumains du Carash Severin font de ce pays un pays roumain, les 33% de Serbes du Torontal ne peuvent pas donner à ce comitat le caractère serbe alors que, en dehors des*

Drăghicescu este aceea că o naționalitate care numără din totalul populației doar o treime nu poate să imprime caracterul său întregului comitat, cum este în cazul îndelung reclamatului Torontal.

Autorul român continuă deconstruirea argumentelor lui Grgur Jakšić prin lansarea unei invitații de a se proba cele afirmate cu exemple clare. Majoritatea invocată de omologul sârb ar trebui să se poată identifica măcar într-o singură personalitate. Dacă în timpul neutralității României revendicarea a pornit de la București, acțiune explicabilă prin contextul politico-diplomatic al acelei perioade, în 1918 această solicitare a venit de la înșiși locuitorii provinciei. Cererea românilor din Torontal nu s-a rezumat la vorbe, ci s-a concretizat în participarea lor la redactarea actului unirii de la Alba-Iulia. În urma plebiscitului de acolo s-a proclamat unirea întregului Banat cu România. Prin același raționament invers profesorul Drăghicescu subliniază faptul că solicitările teritoriale ale României, consfințite prin tratatul din 1916 nu au fost exagerate, iar drepturile naționale ale sârbilor sunt tratate cu respect. *„Un alt punct asupra căruia afirmațiile domnului Jakšić se impun a fi rectificate, este acela în care se spune că « majoritatea românilor regretă astăzi » ... « excesivele pretenții din 1916 și cumplitul dispreț al drepturilor și convingerilor sârbești ». I-am fi recunoscători d-lui Jakšić dacă ar putea să ne citeze un singur român din această majoritate la care se referă și care ar vrea să acorde Serbiei o parte din Banat. Nu cei « câțiva șovini din București, care ca să nu piardă vremea degeaba, reclamă tot Banatul », ci însăși românii, locuitori ai Banatului, cer unirea acestei provincii la România. Acei așa-zisi români șovini din București nu au făcut decât să exprime dorințele românilor din Torontal care, chiar recent, în mai multe rânduri, au cerut prin vocea Consiliului național al Transilvaniei și Banatului, unirea întregului Banat cu România¹³⁰⁸.”*

Reproșurile venite din partea sârbilor și exprimate în articolul din *Le Temps* prin vocea lui Jakšić, privind oportunismul României în momentul capitulării și al încheierii unei păci separate sunt puse în oglindă cu posibilitățile guvernului român din acea perioadă: totala încercuire, imposibilitatea Angliei sau a Franței de a acorda vreun sprijin. Situația Serbiei din

---

86.937 Roumains, le nombre des Allemands y est de 167.779, presque égal à celui des Serbes, et celui des Magyars y est de 128.405.”

¹³⁰⁸ *Ibidem*, „Un autre point sur lequel les affirmations de M. Jakchitch exigent d’être rectifiées, est celui où il dit que « la majorité des Roumains regretent aujourd’hui » ... « les excessives prétentions de 1916 et le cruel mépris des droits et des sentiments serbes ». Nous serions bien reconnaissants à M. Jakchitch, s’il pouvait nous citer un seul Roumain de cette majorité qu’il invoque, qui voudrait attribuer à la Serbie une partie du Banat. Ce ne sont pas les « quelques chauvins de Bucarest qui s’attardent à réclamer tout le Banat », mais les Roumains habitant le Banat eux-mêmes qui demandent l’union de cette province à la Roumanie. Les soi-disant chauvins de Bucarest n’ont fait qu’exprimer les vœux des Roumains du Torontal qui, récemment encore, à plusieurs reprises, ont demandé, par la voix du Conseil national de Transylvanie et du Banat, l’union de tout le Banat à la Roumanie.”

toamna anului 1915, când a reușit să-și retragă armata și guvernul în Albania, iar apoi în ianuarie 1916 să le treacă în insula Corfu a fost complet diferită de cea a României din toamna anului 1917 și primăvara lui 1918. Autorul își pune la finalul expunerii sale speranțele într-o revenire la relații de prietenie, cu condiția ca spiritul adevărului să primeze¹³⁰⁹. Ținem să punctăm aici o diferență remarcabilă de stil în cazul lui Dumitru Drăghicescu. În cazul articolelor polemice, cristalizate în jurul unor afirmații sau publicații sârbești, autorul se dovedește capabil să recupereze toate elementele discursive ale concurenței pentru a le demonta, dar atunci când redactează și publică o broșură de popularizare a cauzei române, expunerea lui este lipsită de consistență mai ales în privința Banatului.

Ziarul *Le Rappel* avea să se dovedească în această perioadă drept una din publicațiile franceze cele mai favorabile cauzei române. La începutul lunii ianuarie 1919 ne atrage atenția un articol „Acordul cu România” („L'Entente avec la Roumanie”), semnat sub pseudonim, „Un paysan du Danube”. În spatele unui astfel de nume, titlul al unei fabule de La Fontaine și expresie în limba franceză care face aluzie la aparențele înșelătoare, putem intui un promotor al drepturilor românești asupra Banatului dincolo de imaginea favorabilă pe care și-a creat-o Serbia. Așa cum și la nivel diplomatic se făceau eforturi mari din partea responsabililor politici de la București, pentru a estompa din atitudinea negativă a Angliei față de România, căreia îi contesta statutul de Aliată, iată că și un segment al presei de opinie franceze se solidarizează într-un ton critic, chiar acuzator, cu aceste demersuri. Responsabilitatea Londrei în privința unui astfel de tratament aplicat României este împărțită cu asimilarea unui curent de opinie favorabil revindicărilor sârbești.

„Tratatul de la București care a fost cea mai dureroasă umilire a poporului român, văzându-se condamnat la un sclavaj perpetuu în favoarea dușmanilor săi, încheiat mai ales în condițiile și cu clauzele draconice pe care le știm, nu poate fi imputat României și folosit ca și motiv al anulării tratatului său cu Antanta. Ar fi o nedreptate așa de revoltătoare încât o mare națiune ca și poporul englez nu ar putea-o admite. Incorectă în sine și inutilă, contestarea tratatului României cu Antanta trebuie să aibă un cu totul alt motiv. Acest tratat care nu deranjează și nici nu lezează cu nimic interesele britanice, pare să incomodeze anumite pretenții exagerate sârbești, care au câștigat simpatia unora din mediile intelectuale de la Londra. Aici este fără îndoială originea acestui raport luat în discuție. Toată campania dusă împotriva acestui tratat secret al României nu are decât un scop: înlesnirea dominației unei minorități sârbe asupra unei regiuni românești în care populația non-sârbă este de 67%.

---

¹³⁰⁹ *Ibidem.*

*Refuzăm să credem în ideea că Marea-Britanie nu-și va mai recunoaște propria semnătură, doar pentru a favoriza jocul imperialiștilor sârbi*¹³¹⁰.”

În aceeași perioadă premergătoare deschiderii forului de pace, cotidianul *Le Matin* în articolul „Transformările viitoare ale Europei” („Les Transformations prochaines de l’Europe”) include și o serie de referiri la România. „*Ea nu va întâmpina opoziție decât în repartizarea teritoriilor Banatului situate chiar în nordul (estul n.n.) Dunării și care aparțineau înainte Ungariei. În aceste teritorii, sârbii cer partea situată în fața Belgradului. Se pare că Dunărea în ansamblul său va fi considerată ca și o frontieră naturală între români și slavii de sud*¹³¹¹.” Știrea în sine este contradictorie, fapt ce nu ar trebui să surprindă, dat fiind afluxul mare de informații și atenția îndreptată exclusiv înspre Conferința de Pace. Se menționează în același timp rezerva față de atribuirea provinciei bănățene, cu posibilitatea ca Dunărea să fie acceptată ca și frontieră.

L’Action Française, ziar regalist și naționalist, se va pronunța încă din ianuarie 1919, în mod deschis de partea României în revendicarea Banatului. Cu un titlu îndrăzneț, „Am consimți să jignim România?” („Veut-on brimer la Roumanie?”), – 14 ianuarie 1919 – jurnalistul avertizează în privința veridicității statisticilor și reamintește opiniei publice franceze despre contribuția micului regat aliat din nordul Dunării adusă Antantei începând din 1916¹³¹².

Prima pagină a ziarelor franceze avea să fie reocupată cu problema Banatului pe fondul prezentării premierului român Ion I.C. Brătianu în fața Consiliului Suprem. René d’Aral, prezintă litigiul româno-sârb, într-o analiză paralelă a principalelor argumente („Le différend serbo-roumain”). Sunt strecurate și o serie de inexactități, datorate dificultății de a

---

¹³¹⁰ *Le Rappel*, nr. 17.582 din 7 ianuarie 1919, p. 1. „*Le traité de Bucarest qui fut la plus douloureuse humiliation pour le peuple roumain, se voyant condamné à un esclavage perpétuel au profit de ses ennemis, ce traité conclu dans les conditions et avec les clauses draconiennes que l’on sait, ne peut pas être reproché à la Roumanie et être donné pour motif de l’annulation de son traité avec l’Entente. Ce serait là une injustice criante et telle qu’une grande nation comme le peuple anglais ne peut pas l’admettre. Injuste en elle-même et inopérante, la contestation du traité de la Roumanie avec l’Entente doit avoir une autre raison d’être. Ce traité qui ne gêne ni ne lèse en rien les intérêts britanniques, paraît incommode certaines prétentions exagérées serbes, qui ont gagné la sympathie de certains milieux intellectuels de Londres. Là est sans doute la source de la correspondance en question. Toute la campagne menée contre le traité secret de la Roumanie n’a qu’un but: faciliter la domination d’une minorité serbe sur un pays roumain, où la population non-serbe est de 67%. Nous nous refusons à croire que la Grande-Bretagne renie sa propre signature, uniquement pour favoriser le jeu des impérialistes serbes.*”

¹³¹¹ *Le Matin*, nr. 12.738 din 12 ianuarie 1919, p. 1. Ediția de la 5 dimineața. „*Elle ne rencontrera d’opposition que dans la répartition des territoires du Banat situés immédiatement au nord (à l’est n.n.) du Danube et qui appartenaient auparavant à la Hongrie. Dans ces territoires, les Serbes demandent la partie située en face de Belgrade. Il est vraisemblable que dans son ensemble le Danube sera considéré comme la frontière naturelle entre les Roumains et les Slaves du sud.*”

¹³¹² Victor GNIS, *Un regard français sur la Hongrie. De la proclamation de la République au traité de Trianon (novembre 1918 juin 1920)*, Lyon, 2012, mémoire soutenu devant Université Lumière Lyon II, coordonator științific Gilles VERGNON, maître de conférences, p. 56. **Error! Hyperlink reference not valid.** Consultat la: 02.07.2013.

ține ritmul cu atâtea și atâtea transformări: nu România ocupase Banatul după armistițiul, ci trupele sârbe, revendicarea Belgradului viza în principal comitatul Torontal și apoi o parte doar a Timișului. Tratatul din august 1916, cu prisosință pentru că întinse pretențiile României până la Dunăre, dar și rațiuni demografice și istorice, se aglomerează pentru a revendica un Banat românesc. „România, care-l ocupă începând cu armistițiul, îi revendică anexiunea în numele drepturilor sale istorice și a necesității de a stabili frontiere clar delimitate, care să fie formate de cursuri de apă.”¹³¹³ Pentru René d’Aral Banatul occidental sârbesc se justifică prin: securitatea militară a Belgradului, preponderența sârbilor în partea cerută, clauzele tratatului, considerate caduce datorită păcii separate a României.

Este semnalată și posibilitatea ca problema legată de frontierele litigioase să fie transferată unui organism specializat, poate Societății Națiunilor, întrucât ambii foști aliați trebuiau să fie împăcați. René d’Aral vede ca fiind probabilă realizarea unui compromis teritorial prin divizarea Banatului. „Este de anticipat că fidelă metodei pe care ea (Conferința n.n.) a inaugurat-o, va căuta să împace cele două teze propunând o soluție tranzacțională. Serbia, de fapt, nu reclamă decât cele trei (două n.n.) comitate riverane Dunării, în care elementul sârbesc este în mod clar preponderent, în timp ce România are motive excelente pentru a pretinde să păstreze celelalte două treimi din Banat. Ar fi de neconceput să nu se producă o înțelegere între cele două țări, care au drepturi egale la atașamentul nostru și care au înscris de curând, și una și celălaltă, în istoria lor o pagină atât de glorioasă.”¹³¹⁴

Deși disputa româno-sârbă înregistrează din februarie 1919 un parcurs din ce în ce mai tensionat, totuși o serie de ziare franceze reușesc să se desprindă de problema Banatului și să o urmărească dincolo de partizanate. O astfel de atitudine se reflectă mai ales din direcția presei cotidiene franceze, startul dându-l *Le Matin*. Pe 1 februarie este publicat un articol cu text utilitar, de informare, fără veleități propagandistice române sau sârbe și fără luări de poziție din partea redactorului. Este semnalată contradicția dintre cele două state vecine cu privire la un teritoriu și este formulată retoric întrebarea în ceea ce privește viitoarea apartenență a Banatului de Timișoara. În chapeau regăsim întregul mesaj. „Conferința a luat cunoștință ieri de dorințele contradictorii ale Serbiei și României. Cui îi va reveni Banatul de

---

¹³¹³ René D’ARAL, *Le différend serbo-roumain*, în *Le Gaulois*, nr. 45.085 din 1 februarie 1919, p. 1. „La Roumanie, qui l’occupe depuis l’armistice, en revendique l’annexion au nom de ses droits historiques et de la nécessité d’établir des frontières nettement délimitées qui soient constituées par des cours d’eau.”

¹³¹⁴ *Ibidem*, „Il est à prévoir que, fidèle à la méthode qu’elle (la Conférence n.n.) a inaugurée, elle cherchera à concilier les deux thèses en proposant une solution transactionnelle. La Serbie, au reste, ne réclame que les trois (deux n.n.) comitats riverains du Danube, où l’élément serbe évidemment est prédominant; tandis que la Roumanie a d’excellentes raisons de prétendre conserver les deux autres tiers du Banat. Il serait inadmissible qu’une entente n’intervient pas entre ces deux pays qui ont des droits égaux à notre sympathie et qui viennent l’un et l’autre d’inscrire dans leur histoire une page si glorieuse.”

Timișoara?” („La Conférence a pris connaissance hier des désirs contradictoires de la Serbie et de la Roumanie. I. À qui le Banat de Temesvar?”). Prima parte este cea de contextualizare. Litigiul acesta teritorial rămâne în suspans, consideră jurnalistul, datorită lipsei de metodă a forului Aliat și de atență aplecare asupra oricărei probleme, cât de neînsemnată ar putea ea să pară. „Conferința de pace care are ca metodă studierea sau, după o expresie consacrată « agitarea » diverselor chestiuni, se încheie amânând soluțiile pe mai târziu.”¹³¹⁵ Deficiențele de abordare sunt legate și de programul dezorganizat de audiere, astfel că problema Banatului, evocată „pe neașteptate” în fața Consiliului celor Zece s-a amestecat sau s-a pierdut printre chestiuni ale Poloniei sau legate de coloniile germane.

Pentru ca litigiul provinciei bănățene să fie adus cât mai aproape de publicul cititor se procedează la un inventar al celor 3 comitate: „Cuprinde trei comitate ungare care formează trei benzi mari perpendiculare pe Dunăre. Primul, cel al Caraș-Severinului, la est, este muntos și locuit de către români; al doilea cel al Timișului, în centru, are o populație mixtă, sârbă, maghiară, germană, română, în care elementul românesc încă domină; al treilea, regiune de câmpii, este locuit de o populație în parte sârbă presărată cu importante grupuri române, germane și maghiare.”¹³¹⁶

Următoarele două părți ale articolului fac referire la cele patru argumentele românești – tratatul din 1916, ponderea majoritară a populației, legătura organică dintre Banat și Transilvania, Dunărea o frontieră logică pentru un spațiu atât de unitar – și punctul de vedere sârbesc, care are în principal conotații strategice, fiind susținut cu tărie de reprezentantul sârb la Paris, Vesnić, dar și criteriul ponderii naționalității sârbești în partea vestică a regiunii. Articolul se termină într-o notă de optimism în cazul temerilor exprimate de sârbi, dată fiind declarația primului delegat român. „Dl Brătianu a răspuns argumentului de ordin strategic, declarând că România era gata să-i dea Serbiei garanții speciale pentru regiunea învecinată Belgradului.”¹³¹⁷

Ca o continuare a celor expuse cu doar o zi mai înainte, redactorul ziarului *Le Gaulois*, René d’Aral, revine cu un articol „Aceia care vorbesc și aceia care acționează în consecință” („Ceux qui parlent et ceux qui agissent”), dar de data aceasta avându-l în prim

¹³¹⁵ *Le Matin*, nr. 12.758 din 1 februarie 1919, p. 1. Ediția de la 5 dimineața „La Conférence de la paix qui a pour méthode d’étudier ou, selon l’expression consacrée de „ventiler” les divers questions, quitte à en renvoyer les solutions à plus tard.”

¹³¹⁶ *Ibidem*. „Il comprend trois comitats hongrois qui forment trois grandes bandes perpendiculaires au Danube. Le premier, celui de Karash-Severin, à l’est, est montagneux et habité par des Roumains; le second, celui de Timish, au centre, a une population mixte, serbe, magyare, allemande et roumaine, où l’élément roumain domine encore; le troisième, région de plaines, est habité par une population en partie serbe parsemée d’importants îlots roumains, allemands et magyars.”

¹³¹⁷ *Ibidem*. „M. Bratiano a répondu à l’argument d’ordre stratégique en déclarant que la Roumanie était prête à donner à la Serbie des garanties spéciales pour la région avoisinant Belgrade.”

plan pe Ion I.C. Brătianu și a sa prestație din fața Consiliului Suprem. Se naște întrebarea referitoare la cum vor fi privite cererile României după pledoaria pe care a făcut-o delegatul român, cu dese referiri la perioada de neutralitate favorabilă Antantei și participarea efectivă la război. „*Pretențiile României vor fi considerate excesive? Conferința va lua o decizie în acest sens.*”¹³¹⁸

În așteptarea unui răspuns, Brătianu vine cu o propunere considerată a fi nu numai insolită, dar și plină de implicații. Cerearea de retragere a trupelor sârbe din Banat și a gărzilor maghiare din Transilvania și înlocuirea acestora cu unități ale armatelor Aliate ar putea crea precedentul unor dislocări de forțe aliante spre zone care nu prezintă un interes direct pentru Franța sau Marea Britanie. Este scoasă în evidență latura practică a consecințelor (evitarea conflictelor locale, dar mai ales asigurarea unor forțe polițienești fără costuri pentru bugetul României) acestei proclamate necesități. Dincolo de lipsa efectivelor cu care se confruntau Alianții datorată în primul rând demobilizărilor, aceasta ar impune și un consistent sprijin financiar. „*Așteptând, dl Brătianu a sugerat o soluție care a surprins oarecum areopagul Quai d’Orsay-iului: închipuiți-vă că a propus ca trupele române să se retragă din Transilvania și din Banat și ca aceste două provincii să fie ocupate până la decizia Conferinței de contingente Aliate. Consideră ca prin aceasta să facă o concesie principiilor Societății Națiunilor? Datorită acestei combinații, estima să poată evita conflictele locale și să-și scutească bugetul de o sarcină prea grea. Și aceasta nu pentru a consimți mai apoi la întreținerea de garnizoane în regiunile Europei Centrale și meridionale de a căror soartă nu sunt interesate în mod direct. De fapt, Consiliul celor zece a considerat că pentru a rezolva problema sârbo-română, nu fără a-și angaja responsabilitatea, nu îi va rămâne decât să recurgă la ultima sa resursă: a decis că va fi numită o comisie – o comisie de experți, bine înțeles – care va studia în detaliu la Paris viitoarea delimitare a frontierelor românești.*” Propunerea lui Ion I.C. Brătianu, a cărei finalitate este nu este privită de René d’Aral prin prisma populațiilor locale, ci prin cea a Alianți pe umerii cărora va cădea o responsabilitate poate prea mare, avea să incomodeze și luarea unei decizii. Insistența de a obține tot Banatul determină transferarea chestiunii litigioase unei subcomisii cu funcționalități tehnice¹³¹⁹. În

---

¹³¹⁸ René D’ARAL, *Ceux qui parlent et ceux qui agissent*, în *Le Gaulois*, nr. 45.086 din 2 februarie 1919, p. 1. „*Les prétentions de la Roumanie seront-elles jugées excessives? La conférence prononcera.*”

¹³¹⁹ *Ibidem*. „*En attendant, M. Bratiano a suggéré une solution qui déconcerta quelque peu l’aréopage du Quai d’Orsay: figurez-vous qu’il proposa que les troupes roumaines se retirassent de la Transylvanie et du Banat et que ces deux provinces fussent occupées jusqu’à la décision de la Conférence par des contingents alliés. Entendait-il, par là, faire une concession aux principes de la Société des nations? Estimait-il pouvoir, grâce à cette combinaison, éviter des conflits locaux et dégrever son budget d’une charge trop lourde? Ce n’est pas pour consentir ensuite à entretenir des garnisons dans des régions de l’Europe Centrale et méridionale au sort desquelles ils ne sont pas directement intéressés. Aussi bien, le Conseil de dix a considéré qu’il ne lui restait pour résoudre, sans engager sa responsabilité, le problème serbo-roumain, qu’à recourir à sa*

contextul în care probleme de genul celei a Banatului ajung pe masa de studiu a Conferinței de Pace, jurnalistului de la *Le Gaulois*, nu-i rămâne decât să se îngrijoreze pentru suprasolicitarea organismului internațional însărcinat cu statuarea păcii.

Le Journal des débats politiques et littéraires, alteori favorabil cauzei române (pe parcursul anului 1915), publică de sub pana lui Auguste Gauvain un articol („L'affaire de Teschen et La Question du Banat”), care fără a fi părțitor solicitării sârbe, totuși marchează o serie de nuanțe favorabile. Jurnalistul apreciază că România și Serbia și-ar putea descoperi mai multe puncte și interese comune în această parte a Europei, decât să se cramponeze de acest unic diferend al frontierei bănățene. Și din aceste motive, se aștepta din partea Conferinței de Pace o urgentare a soluționării chestiunii Banatului, unități ale Armatei Franceze din Orient acționând deja în zonă în scop pacificator. „A fost fixată, după încheierea armistițiului cu Ungaria, de către generalul Franchet d'Esperey o linie de demarcație între sârbi și români, iar trupe franceze ocupă partea mediană (a Banatului n.n.) cu scopul de a împiedica orice ciocnire. Dar ar fi rău să se lase prelungită la nesfârșit incertitudinea asupra atribuirii teritoriilor contestate. Aceasta ar produce în mod inevitabil jigniri regretabile între cele două guverne și țări. Ori, Serbia și România, fără a avea vreodată un conflict militar, sunt aliate firești, pe care interesele vitale comune, ar trebui să le unească din ce în ce mai strâns.”¹³²⁰ Liantul celor două țări ar trebui să-l reprezinte nevoia de securitate, ambele urmând să înglobeze între granițele viitoare importante minorități maghiare și germane, iar în preajma lor se va afla în permanent o Bulgarie nemulțumită. „De fapt, mai mult decât altă dată și una și cealaltă țară trebuie să se apere împotriva maghiarilor și germanilor. Și una și alta vor vor absorbi un anumit număr de maghiari și germani și trebuie să se aștepte la dificultăți serioase. În sfârșit și una și cealaltă vor fi vecini ai unei Bulgariei ostilă, ireconciliabilă.”¹³²¹

Problema Banatului comportă numeroase dificultăți și oscilații în modularea unei soluții. Încercarea de a privi segmental, la nivel de comitat, determină indentificarea a trei

---

suprême ressource: il a décidé qu'une commission serait nommée – une commission d'experts, bien entendu – qui à Paris étudierait à la loupe la délimitation future des frontières roumaines.”

¹³²⁰ Auguste GAUVAIN, *L’Affaire de Tschén et La Question du Banat*, în *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 33 din 2 februarie 1919, p. 1. „Une ligne de démarcation entre Serbes et Roumains a été fixée par le général Franchet d’Esperey après la conclusion de l’armistice avec la Hongrie et des troupes françaises occupent la partie médiane (du Banat n.n.) afin d’empêcher toute collision. Mais il serait mauvais de laisser se prolonger indéfiniment l’incertitude sur l’attribution des territoires contestés. Il en résulterait fatalement entre les deux gouvernements et les deux pays des froissements regrettables. Or la Serbie et la Roumanie, qui n’ont jamais eu de conflit militaire, sont des alliés naturels que des intérêts vitaux communs doivent unir de plus en plus étroitement.”

¹³²¹ *Ibidem.* „En effet plus que jamais l’un et l’autre pays auront à se défendre contre les Magyars et les Allemands. L’un et l’autre vont absorber un certain nombre de Magyars et d’Allemands et ils doivent s’attendre à des difficultés sérieuses. L’un et l’autre enfin seront voisins d’une Bulgarie haineuse, irrécyclable.”

zone: preponderent românescă, mixtă și cu caracter sârbesc. *„La modul general chestiunea Banatului este complexă. Provincia pe care o numim astfel era împărțită în Regatul Ungariei în trei districte sau comitate. Comitatul Caraș-Severin la est, este limitrof României și intră din punct de vedere geografic în sistemul munților Carpați. [...] Acesta revine în mod normal României. Comitatul Temesvar (Timiș n.n.) care este lipit de el și care se găsește deja la câmpie este mixt. [...] Comitatul Torontal, în întregime la câmpie, este situat în unghiul format de Dunăre, Tisa și Mureș¹³²².”* Aceeași privire secvențială, dar pe unități geografice relevă două entități diferite (de câmpie și de munte), dar interconectate din punct de vedere economic. Distribuirea lor către două autorități statale distincte le va integra unui alt sistem, propriu fiecărei țări.

„Din punct de vedere geografic, Dunărea, Tisa și Mureșul pot fi frumoase ca și frontiere pe hărți. Însă, de fapt, râurile pe cât de mult unesc pe atât și despart. Din partea noastră, noi nu credem foarte mult în virtutea militară a acestor « grabene ». La nivelul spațiului, există o continuitate neîntreruptă între iugoslavii de pe cele două maluri ale Dunării și ale Tisei¹³²³.” Auguste Gauvain nu-și exprimă convingerea cu privire la calmul pe care ar trebui să-l asigure stabilirea unei frontiere naturale între România și Serbia. Dacă perspectiva s-ar muta pe malul drept al Dunării sau al Tisei, s-ar putea considera că aceste ape pot să-i unească pe cei de același neam. În condițiile în care există o importantă comunitate sârbă la est de râurile menționate, atunci argumentul strategic ar trebui să se substituie celui etnic. *„Pare mai echitabilă căutarea unei demarcații etnice decât frontiera așa zis naturală. Serbia, care a terminat războiul din Orient cu o mare victorie, nu poate concepe ca printr-o victorie, atât de scump plătită, să se ajungă la abandonarea fraților din Banat, care trăiesc chiar în fața Belgradului, capitala ei. Cabinetul de la București, este adevărat că e gata să dea Serbiei toate garanțiile militare din partea sa. Dar chestiunea nu este doar militară. Ea atinge corzile naționale cele mai sensibile. Este deci necesar, în interesul ambelor țări și a menținerii unei păci generale, ca ea să fie rezolvată pe cale amiabilă, fără a lăsa*

---

¹³²² *Ibidem.* „D’une façon générale la question du Banat est complexe. La province qu’on appelle ainsi était divisée en trois districts ou comitats dans le royaume de Hongrie. Le comitat de Crasno-Severin, à l’Est, est limitrophe de la Roumanie et rentre géographiquement dans le système des Carpathes. [...] Il revient naturellement à la Roumanie. Le comitat de Temesvar (Temes n.n.), qui le touche et qui se trouve déjà dans la plaine est mixte. [...] Le comitat de Torontal, tout en plaine, est situé à l’angle du Danube, de la Theiss et du Maros.”

¹³²³ *Ibidem.* „Géographiquement, le Danube, la Theiss et le Maros sont de belles frontières sur les cartes. Seulement, en fait, les rivières unissent autant qu’elles séparent. Pour notre part, nous ne croyons pas beaucoup à la vertu militaire de ces « fossés ». Dans l’espace, il y a continuité ininterrompue entre les Yougoslaves des deux rives du Danube et de la Theiss.”

*dușmăni*¹³²⁴.” Cu toate meandrele ei, România ar trebui să accepte o frontieră artificială, să-și dovedească spiritul conciliant față de sacrificiile Serbiei, care nu poate renunța la sârbii de peste Dunăre. Jurnalistul francez expune și contextul politic internațional care a determinat intrarea într-un blocaj în problema Banatului: tratatul din 1916 care obsedează guvernul de la București și pe care nu numai Serbia îl contestă, ci și Statele Unite, considerându-l neconform cu principiile enunțate de președintele Wilson și puse la temelie Conferinței de Pace.

Oficiul diplomatic *Le Temps*, într-o scurtă analiză a implicațiilor pe care le-ar putea avea o Românie Mare („Le problème de la Grande-Roumanie”), are în vedere două aspecte: complicatul context regional în care este plasat acest stat și crearea organismului desemnat să se ocupe de delimitările teritoriale ale acestuia. *„Dl Brătianu a expus ieri guvernelor Marilor Puteri revendicările teritoriale ale României. Problema pe care a dezvoltat-o este vastă și pentru ca să o poți judeca trebuie să te plasezi la un ridicat nivel de cunoaștere. Crearea unei Mari Românie în sud-estul Europei nu poate fi concepută ca o serie de delimitări locale între popoare amestecate. O dată analizate toate aceste procese ale zidului despărțitor, nu am mai avea de studiat decât detaliile, și, în lipsa unei idei generale, nu am ști cum să le rezolvăm. Vom lucra asemeni unui muncitor necalificat care se apucă de spart pietre, în loc să facă asemeni unui arhitect care în primul rând studiază planul. Nu așa va proceda, să sperăm, comisia de specialitate instituită ieri pentru a analiza problema românească. Este viabilă o Românie Mare? În interesul păcii, este de dorit ca ea să existe? Iată care sunt întrebările ce trebuiesc puse mai înainte. Restul va decurge de la sine fără greutate*¹³²⁵.”

Și de această dată se consideră că metoda aleasă de Conferința de Pace va face diferența, că reglarea regională a diferendelor frontaliere va depinde de unghiul din care vor fi privite marginile: dinspre interiorul României, pentru a-i crea orizonturi favorabile sau din

---

¹³²⁴ *Ibidem*. „Il semble équitable de chercher la démarcation ethnique plutôt que la frontière dite naturelle. La Serbie, qui a terminé la guerre en Orient par une grande victoire, ne comprendrait pas que cette victoire, si durement achetée, aboutit à l'abandon des frères du Banat, qui vivent précisément en face de Belgrade, sa capitale. Le Cabinet de Bucarest, il est vrai est prêt à donner à la Serbie toutes les garanties militaires de ce côté. Mais la question n'est pas seulement militaire. Elle touche à fibres nationales les plus sensibles. Il est donc nécessaire, dans l'intérêt des deux pays et du maintien de la paix générale, qu'elle soit résolue à l'aimable, sans laisser de rancunes.”

¹³²⁵ *Le Temps*, nr. 21.030 din 3 februarie 1919, p. 1. „M. Jean Bratiano a exposé hier aux gouvernements des grandes puissances les revendications territoriales de la Roumanie. Le problème qu'il a développé est vaste et c'est à un point de vue élevé qu'il faut se mettre pour la juger. La création d'un grand État roumain dans le sud-est de l'Europe ne peut pas être envisagée simplement comme une série de délimitations locales entre les peuples enchevêtrés. Une fois qu'on aurait scruté tous ces procès de mur mitoyen, on n'aurait encore étudiée que des détails, et, faute d'une idée générale, l'on ne saurait pas comment les régler. On aurait travaillé comme un manœuvre qui commence par équarrir des pierres, au lieu de travailler comme un architecte qui commence par méditer un plan. Ce n'est pas ainsi que procédera, nous l'espérons, la commission de spécialité qu'on a instituée hier pour étudier le problème roumain. Une Grande Roumanie est-elle viable? Dans l'intérêt de la paix, est-il désirable qu'elle existe? Voilà les questions qu'on doit se poser d'abord. Tout le reste suivra aisément.”

exteriorul ei pentru a impune niște limite rezonabile nu doar acesteia, ci și statelor vecine. Statuarea unei Mari Români trebuie să aibă în vedere și temperarea oricăror surse conflictuale.

Independent de această analiză, s-a realizat o cronică a celei mai recente expuneri publice a revedincărilor României. Ultimele trei provincii menționate în lista de solicitări naționale ale lui Brătianu din fața Consiliului Suprem s-au regăsit și în tratatul din 1916. *„Revendicările privesc: [...] 3° Bucovina; 4° Transilvania; 5° Banatul, patrii ale martirilor români, unde, în ciuda persecuțiilor seculare, limba, moravurile și spiritul național românesc nu au slăbit vreodată. Toate aceste provincii, imediat ce tirania foștilor proprietari a încetat, și-au exprimat în mod liber voința de a se uni cu România prin voturi populare exprimate sub teroarea bolșevistă a ungarilor și a rușilor; gărzi naționale s-au organizat peste tot pentru a păstra ordinea: ele se declară ca făcând parte din armatele regelui Ferdinand și arborează culorile românești*¹³²⁶.”

În plus față de momentul 1916, Brătianu subliniază caracterul plebiscitar al alipirii ținuturilor românești, în condițiile în care au avut de înfruntat vidul de autoritate de pe urma dezmembrării Monarhiei austro-ungare, atitudinea agresivă a unităților paramilitare maghiare. Din inițiativa privată a comunităților locale din Banat și Transilvania s-au constituit pe bază de voluntariat gărzi naționale care să asigure ordinea în orașe și comune și care în mod simbolic au depus un jurământ în numele regelui tuturor românilor.

Revendicarea celor trei provincii a ținut cont de importantele comunități aparținătoare altor naționalități. Jurnalistul consemnează fidel declarația primului ministru român referitoare la conștientizarea înglobării în granițele țării a diferitelor eclave de străini, dar soluțiile i-au fost limitate în unele zone, cum este cea a frontierei bănățene, de diferitele colonizări austriece. *„În cererile sale, a adăugat dl Brătianu, guvernul român a fost întotdeauna preocupat să reducă la minim încorporările în teritoriul României a naționalităților străine. [...] Dl Brătianu își dă foarte bine seama că această surplus de străini va fi o cauză de slăbiciune pentru țara sa. Cererile românești au fost formulate doar în situația în care populațiile străine s-au amestecat cu populațiile române, așa cum este cazul zonelor în care foștii opresori au făcut colonizări, sau cel al frontierelor indicate din Banat, unde românii sunt într-o mare majoritate*¹³²⁷.”

---

¹³²⁶ *Ibidem.* „Les revendications portent: [...] 3° à la Bukovine; 4° à la Transylvanie; 5° au Banat, patrie des martyrs roumains de Hongrie, où malgré des persécutions séculaires, la langue, les mœurs et l'esprit national roumains n'ont jamais failli. Toutes ces provinces, dès que les tyrannies des anciens propriétaires cessèrent, ont librement exprimé leur volonté de s'unir à la Roumanie par des votes populaires exprimés sous la terreur bolcheviste des Hongrois et des Russes; des milices nationales se sont organisées partout pour garantir l'ordre: elles déclarent faire partie des armées du roi Ferdinand et arborent les couleurs roumaines.”

¹³²⁷ *Ibidem.* „Dans ses demandes, a ajouté M. Bratiano, le gouvernement roumain a toujours eu le plus grand souci de réduire au minimum les incorporations à la Roumanie de nationalités étrangères. [...] M. Bratiano se

Același ziar, în mod obiectiv, prezintă și poziția delegației sârbe cu privire la Banat („Les Serbes et le Banat”). În fața comitetului Marilor Puteri, este dovedită necesitatea unei soluții de partaj în baza unor drepturi ce țin de principiul naționalităților, dar și de recunoașterea caracterului românesc al părții orientale a provinciei. *„Banatul, așa cum explică sârbii, este regiune compusă din trei departamente (comitate) din Ungaria. În județul Caraș, muntos și limitrof României, elementul român predomină, iar Serbia este prima care solicită să fie atașat României. Dar în celelalte două județe, în cel al Torontalului și în sud-estul județului Timiș, elementul sârb este mai numeros decât elementul român. Cum în aceste regiuni sunt maghiari, șvabi colonizați, delegații sârbi sunt de părere că departajând Serbia și România în această provincie, puterile ar trebui să țină cont de dorințele tuturor acestor populații*¹³²⁸.”

Pe lângă ideea plebiscitului și a invocatei prietenii seculare, sunt făcute sumare contestări ale tratatului secret dintre România și Antanta.

Subiectul Banatului nu putea fi ocolit nici de presa elvețiană de expresie franceză, astfel, *Gazette de Lausanne*, într-un articol despre Conferința de Pace preia observații ale presei engleze (*The Times*). Referirea este axată pe neconcordanța tratului secret al României în condițiile în care s-au deschis lucrările Comisiei afacerilor române. Așa cum am putut vedea din subcapitolul dedicat acestui organism, Anglia și Statele Unite au fost principale contestare ale diplomației secrete, iar această atitudine a fost surprinsă și de presă. *„Cel de al doilea principiu, stabilit în mod provizoriu în cursul discuției relative la Banatul de Timișoara, se referă la faptul că orice angajament public primează asupra unei convenții secrete. Ori acceptarea celor 14 puncte ale președintelui Wilson și încheierea armistițiului de comun acord îi unește pe toți Aliații fără excepție și anulează convențiile secrete încheiate între doi sau mai mulți dintre ei, dacă aceste aranjamente deosebite sunt contrare principiilor adoptate ca bază a păcii viitoare. Ori tratatele secrete au adus o serioasă atingere principiilor de autonomie a naționalităților și a libertății unui popor de a dispune de propria*

---

rend bien compte de cette adjonction d'étrangers serait une cause de faiblesse pour son pays. Ce n'est que dans le cas où les populations étrangères sont enchevêtrées aux populations roumaines, comme c'est le cas partout où les anciens oppresseurs essayant de coloniser, ou dans le cas des frontières marquées comme au Banat, où les Roumains sont en grande majorité, que les demandes roumaines se sont précisées.”

¹³²⁸ Idem, nr. 21.031 din 4 februarie 1919, p. 1. *„Le Banat, expliquent les Serbes, est une région composée de trois départements (comitats) de Hongrie. Dans le département de Crasso, montagneux et limitrophe à la Roumanie, l'élément roumain prédomine et la Serbie est la première à demander qu'il soit rattaché à la Roumanie. Mais dans deux autres départements, dans celui de Torontal et dans le sud-est du département Temes, l'élément serbe est plus nombreux que l'élément roumain. Comme il y a dans ces régions des Magyars, des Souabes colonisés, les délégués serbes sont d'avis qu'en départageant la Serbie et la Roumanie dans cette province, les puissances devraient tenir compte des désirs de toutes ces populations.”*

soartă. *Principiile fundamentale formulate de președintele Wilson, adoptate fiind fără rezervă de toate națiunile civilizate, impun revizuirea logică a tratatelor secrete*¹³²⁹.”

Din luna martie începând, o atenție crescândă se acordă problemei frontierelor. Este și perioada imediat următoare audierilor delegațiilor română și sârbă din cadrul Comisiei afacerilor române și iugoslave și a insituirii subcomisiei de experți. Tot acum avea să se contureze raportul acestui organism privind delimitarea în Banat. Este frecventă publicarea unei astfel de informări, care practic nu transmit nimic nou, dar care amplifică tensiunea din jurul deciziei: *„Comisiile însărcinate să creeze harta noii Europe Centrale și Orientale lucrează asiduu la rezolvarea problemelor complexe pentru care au fost delegate. Este prea devreme pentru a vorbi de rezultatele obținute, dar putem semnala câteva tendințe*¹³³⁰.”

Într-o corespondență de la Budapesta („Les riverains du Danube”), *Le Temps* aduce în atenția cititorilor săi o serie de realități cu care se confruntă fostul teritoriu administrativ al Ungariei, mai ales în privința provinciei bănățene. În ierarhizarea priorităților, corespondentul francez are în vedere ca primul plan să fie adjudecat de principiul etnografic în detrimentul celor economice sau strategice. Nu statele care-și dispută teritoriul trebuie favorizate, ci populațiile locale. *„Făcând un bilanț a ceea ce era exagerat în revendicările reciproce ale popoarelor deopotrivă tinere, nu este greu să constatăm că în ceea ce privește regiunile riverane Dunării, etnografia trebuie să lase loc necesităților naționale. Această evidență nu se aplică numai Banatului de Timișoara, ci tuturor regiunilor care se întind de la gura de vărsare a Tisei și până la mare*¹³³¹.”

Întreaga publicitate făcută Dunării ca frontieră naturală, argument teoretic al românilor, nu se regăsește foarte bine din punct de vedere practic, în teren. O dovadă a faptului că și de o parte și de alta a fluviului trăiesc aceleași comunități etnice o reprezintă cazul populației române de pe Valea Timocului, Dunărea despărțindu-o de spațiul național.

---

¹³²⁹ *La Gazette de Lausanne*, nr. 38 din 8 februarie 1919, p. 4. „Le second principe, établi provisoirement au cours de la discussion relative au Banat de Temesvar, porte que tout engagement public prime sur une convention secrète. Or l'acceptation des 14 points du président Wilson et la conclusion de l'armistice d'un commun accord lient tous les Alliés sans exception et annulent les conventions secrètes conclues entre deux ou plusieurs d'entre eux, si ces arrangements particuliers sont contraires aux principes adoptés comme bases de la paix future. Or les traités secrets ont porté une sérieuse atteinte aux principes de l'autonomie des nationalités et de la liberté d'un peuple de disposer de son propre sort. Les principes fondamentaux formulés par le président Wilson ayant été adoptés sans réserve par toutes les nations civilisées, la révision des traités secrets s'impose logiquement.”

¹³³⁰ *Le Matin*, nr. 12.788 din 3 martie 1919, p. 1. „Les Commissions chargées de créer la carte de la nouvelle Europe centrale et orientale travaillent assidument à résoudre les problèmes complexes dont elles sont saisies. Il est trop tôt pour parler de résultats acquis mais nous pouvons signaler quelques tendances.”

¹³³¹ *Le Temps*, nr. 21.058 din 3 martie 1919, p. 2. „Tout en faisant la part de ce qu'il y a d'excessif dans les revendications mutuelles de peuples également jeunes, il est difficile de contester qu'en ce qui concerne les régions riveraines du Danube, l'ethnographie doit céder le pas aux nécessités nationales. Cette vérité ne s'applique pas seulement au Banat de Temesvar, mais à toutes les régions qui s'étendent depuis l'embouchure de la Theiss et jusqu'à la mer.”

Datele statistice vehiculate de cele două tabere sunt contradictorii. „Din punct de vedere etnic, Dunărea nu este nicăieri o linie de demarcație. [...] La fel și în Serbia. Sârbii și românii nu se pot pune de acord asupra importanței numerice a populației românești, bine reprezentată în unghiul Dunării care traversează valea Timocului. Sârbii nu îi evaluează decât la 122.000 de locuitori, iar românii la 300.000¹³³².”

O altă observație a corespondentului este cea legată de instituirea unui caracter unitar la nivelul deciziilor. Dacă s-a creat precedentul și au fost favorizate considerente politice, atunci nu mai este viabilă aplicarea principiului etnic în cazul frontierei din Banat. „Apropiată de aceste două fapte, chestiunea Banatului ia un aspect nou. Fenomenul acestei regiuni este invers: statistica ungară din 1910 indică în comitatul Torontal, adică în partea de Banat riverană Dunării, o aglomerație de 200.000 de sârbi care au trecut pe malul stâng al Dunării într-o regiune clar românească. De ce am ține cont de etnografie în acest caz, dacă se ia în considerare faptul că ea trebuie să treacă peste necesitățile politice în alte două situații?¹³³³”

Ziarul catolic *La Croix* dă curs declarației unui diplomat sub anonimat despre starea de spirit din Balcani („État d'âme balkanique”), relevând o serioasă acumulare de tensiune în jurul Banatului. Știrea preluată din *Le Paris-Midi*, prezintă termenii duri în care se poartă dialogul de revendicare al provinciei bănățene. Amenințarea nedorită a războiului pare să fie foarte serioasă. „Românii, ei înșiși, cei cu simț politic, vă asigură că dacă totalitatea Banatului de Timișoara nu le va fi deloc atribuită, se vor vedea obligați să se războiască cu sârbii. Ce se poate spune despre sârbi? Ei, la rândul lor, anunță că două treimi din Banat ar trebui să le revină, îi acuză pe români de trădare și vorbesc că ar fi purces la atac în numele întregii lumi. Aceleași revendicări le au și pentru Dalmația și pentru Muntenegru¹³³⁴.”

Dar peste starea de îngrijorare indusă de posibilitatea unui nou conflict, este cea de profundă dezamăgire față de atitudinea Conferinței de Pace. Aceasta nu s-a dovedit tranșantă, măcar și la nivel declarativ, față de acuzele reciproce dintre Serbia și România, ba dimpotrivă

---

¹³³² *Ibidem*. „Au point de vue ethnique, le Danube n'est en effet nulle part une ligne de démarcation. [...] De même en Serbie. Serbes et Roumains ne sont pas d'accord sur l'importance numérique de la population roumaine largement étalée dans l'angle du Danube qui traverse la vallée du Timok. Les Serbes ne l'évaluent qu'à 122.000 habitants, les Roumains à 300.000.”

¹³³³ *Ibidem*. „Rapprochée de ces deux faits, la question du Banat prend un aspect nouveau. Le phénomène dans cette région est inverse: la statistique hongroise de 1910 indique dans le comitat de Torontal, c'est-à-dire dans la partie du Banat riveraine du Danube, une agglomération de 200.000 Serbes qui ont reflué sur la rive gauche en pays proprement roumain. Mais pourquoi tiendrait-on compte de l'ethnographie dans ce cas, alors que l'on considère justement qu'elle doit passer après les nécessités politiques dans les deux autres?”

¹³³⁴ *La Croix*, nr. 11.044 din 6 martie 1919, p. 4. „Les Roumains, eux-mêmes, qui ont du sens politique, vous confie que si la totalité du Banat de Temesvar ne leur est point attribuée, ils se verront dans l'obligation de faire la guerre aux Serbes. Mais que dire des Serbes? Ils annoncent, eux, que les deux tiers du Banat doivent leur revenir, accusent les Roumains de trahison et parlent de pourfendre au besoin du monde entier. Ils tiennent le même langage à propos de la Dalmatie et du Monténégro.”

le-a alimentat mai mult prin asigurările date amândurora de rezolvare favorabilă a diferendului. Impresia de a putea împăca pe toată lumea, deși este falsă, se va răsfrânge direct asupra Banatului care va fi divizat. „*Cel mai supărător e faptul că marile puteri, care au fost delegate să pacifice Orientul, se mișcă în mijlocul acestor pasiuni dezlănțuite, ca aceste personaje din Maeterlinck care tot timpul ai senzația să se trezesc dintr-un vis dureros. Ele nu știu decât să-și închipuie că vor împăca pe toată lumea. În cel mai bun caz, ele vor profita de vechea metodă a compromisului. Astfel vor tăia Banatul de Timișoara în două*¹³³⁵.”

Fără a fi prima dată când se semnaleză calea greșită de abordare a Conferinței de Pace față de acest diferend, articolul emite și o serie de propuneri, dintre care cea mai importantă, ar fi legată de internaționalizarea Dunării. Cu o astfel de viziune s-ar reuși mai degrabă împăcarea celor doi rivali pentru Banat, nu cu una care tranșează și atât. Viitoarea frontieră trebuie să le fie practică ambelor regate dunărene. „*Acolo ar fi fost chiar mai înțeleptă stabilirea unei politici. Dacă românii, sârbi și alții s-ar vedea puși în fața unei concepții de ansamblu, care ar avea ca obiect nu numai transformarea Dunării într-o arteră economică, la comun, ci și într-o linie practică de demarcare politică, ar fi mult mai probabil că ei să se conformeze bucuroși în fața deciziilor luate. Dar cine și-ar imagina să pună cap la cap problemele? Și această super comisie care nici măcar nu pare să fi fost numită*¹³³⁶?”

Vizita reginei Maria a României în Franța a fost, de asemenea, unul din subiectele de presă ale lunii martie. Pe lângă articolele laudative, este surprins și interesul acesteia pentru problema Banatului. În cadrul unei conferințe de presă organizate pe 6 martie 1919 la hotelul Ritz, aceasta pledează pentru un Banat românesc. *Le Gaulois* face sinteza: „*Majestatea sa ne-a vorbit cu o aleasă familiaritate despre chestiunea din Banat, care îi opune pe sârbi și români...*¹³³⁷”.

O știre din *Le Rappel* dovedește lipsa de sincronizare nu doar a presei, dar și a celor două delegații, română și sârbă, cu evenimentul. Astfel se vehiculează tot mai mult ideea că s-a ajuns, în cazul Banatului, la un punct comun în privința organizării unui referendum. Era momentul ca experții delegați să se ocupe de problema frontierelor româno-iugoslave încep să

---

¹³³⁵ *Ibidem.* „*Le plus fâcheux, c'est que les grandes puissances, qui se sont chargées de pacifier l'Orient, se meuvent au milieu de ces passions déchaînées, comme ces personnages de Maeterlinck qui ont toujours l'air de s'éveiller d'un rêve douloureux. Elles ne savent qu'imaginer pour mettre tout le monde d'accord. Dans le meilleur cas, elles se tirent d'affaire par la vieille méthode du compromis. C'est ainsi qu'elles vont rassemblement couper en deux le Banat de Temesvar.*”

¹³³⁶ *Ibidem.* „*Là encore, il eut été plus sage d'essayer d'avoir une politique. Si les Roumains, Serbes etc. se trouvaient en présence d'une conception d'ensemble, ayant pour objet de faire du Danube, non seulement la grande artère économique, commune, mais une ligne commode de démarcation politique, il est probable qu'ils s'inclineraient plus volontiers devant les décisions prises. Mais qui songe à lier les problèmes? Est-ce cette fameuse super commission qui ne paraît même pas avoir été nommée?*”

¹³³⁷ *Le Gaulois*, nr. 45.119 din 7 martie 1919, p. 1. „*Sa Majesté nous parla encore avec une exquise familiarité, de la question du Banat, qui met en opposition Serbes et Roumains...*”

renunțe la o astfel de soluție de teama ca solidarizarea maghiarilor (cu sârbii) sau a germanilor (cu românii) să nu schimbe rezultatul așteptat. Ideea unui astfel de procedeu democratic a fost lansată de Consiliul Suprem, față de care Brătianu a manifestat rezervă, delegația sârbă neluându-o nici ea foarte în serios. *„Se pare că, și de o parte și de cealaltă s-a ajuns la un acord pentru a se accepta supunerea soluției litigiului unui plebiscit. Rămâne de stabilit doar forma acestuia. Românii înțeleg să-l organizeze simultan la nivelul întregului Banat, în timp ce sârbii pretind să se facă pe comitate, cele două naționalități nefiind reprezentate în aceeași proporție în fiecare din cele trei comitate care compun Banatul*¹³³⁸.”

Același critic René d’Aral într-o nouă analiză incisivă „Goana spre dezastru” („La Course à l’Abîme”), atrage atenția asupra caracterului lipsit de fermitate al Aliaților, care doresc să-și arate recunoștința pentru participările la război ale Serbiei și ale României prin concesiile teritoriale. Primind toată Transilvania, România ar trebui să poată renunța la o parte a Banatului pentru a fi dată Serbiei. *„Aliații consideră în ciuda acestui fapt – și nu putem să-i blamăm pentru aceasta – că trebuie să dăruiască popoarelor care nu au ezitat să li se alăture din primul moment, să le răsplătească prin recunoștința lor, să le recunoască românilor și sârbilor realizarea aspirațiilor naționale, restituindu-le unora Transilvania, altora o parte din Banat*¹³³⁹.”

Impedimentul unei astfel de politici de conciliere îl reprezintă dificultatea neluată în calcul a stabilirii frontierelor chiar între statele cărora li se fac concesiile, unora unora pe seama altora. Coroborat cu demobilizarea forțelor armate, cu faptul că nu știe și nu-și poate impune deciziile, Conferința se va vedea pusă în fața propriului eșec. Să vrei să practici decupaje pe harta Europei și să vrei să manipulezi tinerele state după bunul plac, consideră René d’Aral, nu avea cum să fie de bun augur. *„Doar că aceștia nu par să se fi gândit că frontierele nu se mută ca și pionii pe tabla de șah. Prestigiul victoriei nu-i suficient ca să se poată impune popoarelor renunțări, aceștia trebuie să știe că suntem în măsură să punem în aplicare clauzele, să le impunem. Ori din păcate nu este cazul de așa ceva. Naivitatea monumentală a Conferinței pretinde să decupeze Europa, să potrivească destinele națiunilor, să determine*

---

¹³³⁸ *Le Rappel*, nr. 17.645 din 11 martie 1919, p. 1. *„Il semble que, de part et d’autre, on soit tombé d’accord pour accepter de soumettre la solution du litige à un plébiscite. Seule la forme de ce plébiscite reste à régler. Les Roumains entendent qu’il soit procédé à ce plébiscite dans tout le Banat à la fois, tandis que les Serbes prétendent à un plébiscite par comitat, les deux éléments ne se trouvant pas représentés dans la même proportion dans chacun des trois comitats qui composent le Banat de Temesvar.”*

¹³³⁹ René d’ARAL, *La course à l’Abîme*, în *Le Gaulois*, nr. 45.137 din 25 martie 1919, p. 1. *„Les alliés toutefois – et on ne saurait les en blâmer – entendaient avant tout donner aux peuples qui n’avaient pas hésité à se ranger, de la première heure à leurs côtés, les payer de leur reconnaissance; les convinrent donc de réaliser les aspirations des Roumains et des Serbes, en restituant notamment aux uns la Transylvanie, aux autres une partie du Banat.”*

viitorul statut al statelor, după ce începuse încetul cu încetul să renunțe la singurele arme prin demobilizarea progresivă a forțelor¹³⁴⁰.”

În aprilie 1919, în așteptarea raportului final al Comisiei afacerilor române și iugoslave, știrile referitoare la Banat sunt mai firave și în general exprimă tonul general al delegațiilor. *Le Rappel* reamintește într-o scurtă știre faptul că românii nu au renunțat la ideea întregului Banat („Les Roumains veulent tout le Banat”). Cu asigurări date pentru strădaniile de a păstra bune raporturi cu Serbia, se menționează că România nu ar putea renunța la nici măcar o parte din provincia bănățeană. Temerea mai mare era legată de menținerea în regiune a trupelor sârbe de ocupație, care ar putea să-și extindă autoritatea militară. „*Cercurile politice și presa română se preocupă, în acest moment de relațiile viitoare dintre România și Iugoslavia. Toată lumea, de aici, își dorește bune legături între cele două țări, dar se declară în mod unanim, că dacă o parte oarecare a Banatului ar trebui să fie atribuită Serbiei, raporturile viitoare de vecinătate ar fi grav compromise. Miniștri transilvăneni ai guvernului român sunt categorici la rândul lor, ca să nu admită ca sârbii să se instaleze în vreo parte a Banatului, în care populația în ansamblu este majoritar română*¹³⁴¹.”

O știre aparent minoră din ziarul *Le Gaulois*, ne poate aduce justificarea împruțării știrilor despre Banat prin faptul că eforturile delegației române s-au reorientat pe un alt segment al propagandei, cel al susținerii de conferințe. Pentru a se putea insista asupra obținerii Banatului trebuia îmbunătățită imaginea de ansamblu a României, cea care a avut de suferit mai ales de pe urma propagandei maghiare, dar și sârbe și într-o mare măsură a fost strâns legată de atitudinea Aliaților față de delegația României. Pe lângă intervențiile unor militari legate de meritele României sau pacea separată, se înscriu la cuvânt și profesori români sau chiar secretarul delegației române, Ion Pillat, cel care va expune cauza Banatului. „*Vineri 25 aprilie, la ora 8 ½, generalul Pelecier, fostul comandant al Corpului 12 de armată, va susține în sala festivă a primăriei arondismentului al IV-lea o conferință: „De ce suntem datori a iubi România”, iar M.C. Simpson, profesor la Facultatea de drept din*

---

¹³⁴⁰ *Ibidem.* „Seulement, ils ne paraissent pas avoir réfléchi que l'on ne déplace pas des frontières comme on déplace des pions sur un échiquier. Le prestige de la victoire ne suffit pas par s'imposer aux peuples des renoncations: il faut que ces peuples sachent que l'on est en mesure de faire exécuter les conditions, de leur dicter. Or, ce n'est malheureusement pas le cas. La nativité monumentale de la Conférence c'est de prétendre découper l'Europe, régler les destinées des nations, déterminer le futur statut des États, après avoir commencé par se dépouiller peu à peu de ses seules armes en procédant à la démobilisation progressive de ses forces.”

¹³⁴¹ *Le Rappel*, nr. 17.690 din 25 aprilie 1919, p. 2. „Les cercles politiques et la presse roumaine se préoccupent, en ce moment, des relations futures entre la Roumanie et la Yougo-Slavie. Tout le monde, ici, souhaite de bonnes relations entre les deux pays, mais on est unanime à déclarer que si une partie quelconque du Banat devait être attribuée à la Serbie, les rapports futurs de bon voisinage entre la Serbie et la Roumanie seront gravement compromis. Les ministres transylvaniens du gouvernement roumain sont catégoriques, eux aussi, pour ne pas admettre que les Serbes puissent s'installer dans une partie quelconque du Banat, dont la population, prise dans son ensemble, est en majorité roumaine.”

*România va conferența despre „Cauzele morale ale intervenției române.” Sâmbătă 26 aprilie, la ora 8 ½, în sala festivă a primăriei arondismentului al X-lea, locotenentul Chaumié, din fosta misiune militară franceză în România, va ține o conferință despre ceea ce germanii ne-au rezervat: „Pacea de la București”, iar dl Ion Pillat, din misiunea română pe lângă Conferința Păcii va vorbi despre „Banat”.*¹³⁴²

V.2.2. Lamentațiile din jurul Banatului

Dacă ar trebui să caracterizăm luna mai din perspectiva modului în care Banatul este tratat în presa franceză, am putea spune că era timpul corespondențelor. Sunt redată impresii de la București privind starea de spirit și modul în care era percepută Conferința de Pace, prin hubloul unei nedreptăți („Lettre de Roumanie. L'opinion et la question du Banat”). Se proiectează astfel la Paris imaginea unei Români profunde dezamăgite, pentru care simpla veste a divizării Banatului a provocat tulburări, făcând să planeze îngrijorarea asupra unei decizii finale în acest sens. *„Probabil că nu există chestiune mai gravă pentru pacea viitoare a Europei Centrale decât cea a Banatului de Timișoara. Ar fi periculos ca asupra acestui punct să nu cunoști unitatea opiniei române, fără distincție de partid. Din ziua în care s-a aflat la București că o comisie a Conferinței păcii a propus atașarea unei treimi din Banat la Serbia, un fel de agitație a pus stăpânire pe țară, care nu lasă nicio urmă de îndoială asupra consecințelor eventuale ale unei astfel de decizii, dacă ea ar urma să fie confirmată de Consiliul Marilor Puteri. Puținul pe care l-ar mai putea face tribunalul din Paris este acela de a cântări repercursiunile înainte de a pronunța o decizie*¹³⁴³.”

Correspondentul ziarului *Le Temps* afirmă faptul că românii nu se pot împăca cu soluția divizării unei porțiuni unitare din punct de vedere geografic, doar pentru a se da crezare pretențiilor sârbe. Un alt aspect pe care românii îl condamnă este cel prevalenței

---

¹³⁴² *Le Gaulois*, nr. 45.169 din 26 aprilie 1919, p. 4. „Vendredi 25 avril, à 8 h. ½, le général Pelecier, ancien commandant du 12e corps d'armée, dira à la salle des fêtes de la mairie du quatrième arrondissement: „Pourquoi nous devons aimer la Roumanie” et M.C. Simpson, professeur à la Faculté de droit de Bucarest fera une conférence sur: „Les causes morales de l'intervention roumaine”. Samedi 26 avril, à 8 h ½, à la salle des fêtes de la mairie du dixième arrondissement, le lieutenant Chaumié, de l'ancienne mission militaire française en Roumanie, fera une conférence sur ce que les Allemands nous réservaient: „La Paix de Bucarest”, et M. Jean Pillat, de la mission roumaine près la Conférence de la Paix parlera sur „Le Banat”.”

¹³⁴³ *Le Temps*, nr. 21.130 din 15 mai 1919, p. 2. „Il n'est probablement pas question plus grave pour la paix future de l'Europe Centrale que celle du Banat de Temesvar. Il serait périlleux d'ignorer sur ce point l'unanimité de l'opinion roumaine, sans distinction de partis. Depuis le jour où l'on apprit à Bucarest qu'une commission de la Conférence de la paix avait proposé de rattacher un tiers du Banat à la Serbie, une émotion s'est emparée du pays, qui ne laisse aucun doute sur les conséquences éventuelles d'une pareille décision, si elle venait à être confirmée par le conseil des grandes puissances. Le moins que puisse le tribunal de Paris est de bien peser ces conséquences avant de prononcer son arrêt.”

drepturilor minorităților în fața acelorale ale națiunilor, când în mod similar germanii din Boemia ar putea să aibă aceeași soartă cu cea a sârbilor din Banat¹³⁴⁴. Ceea ce deranjează și este taxată ca fiind „o greșală politică fundamentală” a Conferinței este modul de abordare a problemei Banatului. Această provincie este privită strict din perspectiva regională a trasării unei frontiere artificiale între sârbi și români, fără să se țină seama că delimitările teritoriale din bazinul Dunării mijlocii sunt niște „verigi” ale unui ansamblu generos din punct de vedere al transportului și comerțului și de care ar trebui să aibă parte ambele state. În mod convențional se convenise că Dunărea ar trebui să fie frontieră naturală între Serbia, România și Bulgaria. Un aspect de care românii au ținut cont și nu au provocat mișcări iredente în rândul însemnatei comunități de pe Valea Timocului. *„Ei (românii n.n.) se abțin, din grija pentru o bună vecinătate, la orice propagandă în blocul compact al românilor care locuiesc regiunea Timocului, pe teritoriu sârbesc, dar în contact direct cu teritoriul român. Tradiționalele relații de prietenie ale României cu Serbia se sprijină pe rolul politic pe care cele două națiuni și-l vor rezerva la Dunăre. Separându-le, această grabenă va face imposibilă orice fricțiune”*¹³⁴⁵.

Consecințele renunțării la frontiera pe Dunăre coincid cu divizarea Banatului. Așa cum sârbii din Banat vor fi alipiți Serbiei din rațiuni legate de drepturile minorităților etnice, la fel ar trebui ca și românii de pe valea Timocului să poată avea un stat național. Corespondentul la București avertizează de faptul că momentul dislocării unei părți a Banatului se va sincroniza cu amplele proteste ale comunităților de români de pe teritoriul statului iugoslav. Iminența unui război româno-sârb ar trebui să fie luată în considerare de Conferința de Pace. *„Ori întocmai acest element de ordine și stabilitate se propune a fi înlăturat prin secționarea Banatului în două. O bună intuiție o indică. Să admiți ca cei 280.000 de sârbi din Banat, chiar dacă se află pe teritoriul românesc, trebuiesc alipiți Serbiei, înseamnă să accepti și că românii din Timoc, dacă o vor cere, ar trebui să revină patriei mame. Nici o judecată nu ar putea nega această evidență. Ziua în care în mod oficial comitatul Torontal va fi dezlipit de România, va începe pe valea Timocului o agitație în favoarea atașării la România. Dezordinea balcanică, care a fost latentă până în prezent în*

---

¹³⁴⁴ *Ibidem.*

¹³⁴⁵ *Ibidem.* „Ils (les Roumains n.n.) s'abstenaient, par souci de bon voisinage, de toute propagande à l'intérieur du bloc compact de Roumains peuplant la région du Timok, en territoire serbe, mais en contact direct avec le territoire roumain. Les traditionnelles relations d'amitié de la Roumanie avec la Serbie reposaient sur le rôle politique que les deux nations laissent jouer au Danube. Ce grand fossé, en les séparant rendait toute friction impossible.”

*sudul Dunării, se va răsfărânge peste maluri. Pe termen scurt aceasta ar presupune un război sigur între români și iugoslavi*¹³⁴⁶.”

Poate că de la Paris chestiunea provinciei bănățene putea părea minoră, dar situarea spațială a acesteia la întretăierea atâtor influențe și căi de comunicații care leagă extremitățile Europei o încarcă în plus cu diverse mize și interese. Așa cum Franța nu concepe să renunțe la Alsacia-Lorena, așa nici România nu întrevede un viitor fără acest colț apusean. *„Banatul de Timișoara, așa cum apare în ochii popoarelor din Occident este o mică problemă. Să nu se amăgească: este aici chiar o răscruce a păcii europene. Dacă Marile Puteri s-au decis să mențină pacea cu forța, să nu ezite în a sancționa un compromis lipsit de soliditate. În acest caz, ar trebui să se pregătească pentru viitoarele crize. Niciodată România nu va renunța la ansamblul Banatului, așa cum nici Franța nu a renunțat la ansamblul Alsaciei și al Lorenei*¹³⁴⁷.”

Aproximativ o lună mai târziu, printr-o nouă corespondență de la București („Le Banat et l’opinion publique”) *Le Temps* vorbește despre acțiunile de solodarizare ale presei și de protest ale opiniei publice față de pierderea unei părți a Banatului. În mod constant de la debutul păcii, toate știrile care au venit de la Paris au dezamăgit și au frustrat: statutul contestat de Aliată, încadrarea țării în categoria celor cu interese limitate, neprimirea în cadrul comisiei care se ocupă de reparațiile se război, deși a avut teritoriul ocupat pentru doi ani de zile, iar de dată mai recentă pierderile din Banat. Mai mult aceste deziluzii care au cuprins România vin pe fondul manifestărilor anarhice de la granițele ei. *„O țară care se crede rănită, cum este România, nu mai are spirit de alianță. Cine trăiește aici, poate repede pricepe acest lucru. În fiecare zi Antanta pierde teren în această țară. Descurajarea crește. [...] Se ignoră la Paris faptul că pentru România, Antanta se confundă cu Franța. Tot ceea ce le ajunge bun sau rău românilor din partea Alianțelor, Franței i se atribuie meritul sau responsabilitatea. Astăzi, presa cere Franței să decidă în favoarea României în cadrul Conferinței. Iubind Franța într-un astfel de mod, românii sun exclusivi: nu admit ca poporul francez să ezite între*

---

¹³⁴⁶ *Ibidem.* „C’est précisément cet élément d’ordre et de stabilité qu’on propose de faire disparaître en coupant le Banat en deux. Le bon sens l’indique. Admettre que les 280.000 Serbes du Banat, bien qu’étant logés en territoire roumain, doivent être rattachés à la Serbie, c’est admettre également que les Roumains du Timok, s’ils viennent à le demander, doivent faire retour à leur mare patrie. Aucun raisonnement ne peut prévaloir contre cette évidence. Le jour même où le comitat de Torontal serait officiellement détaché de la Roumanie, une agitation en faveur du rattachement à la Roumanie commencerait dans la vallée du Timok. Le désordre balkanique, qui s’était arrêté jusqu’à présent au sud du Danube, en franchirait désormais les rives. À brève échéance, ce serait la guerre certaine entre Roumains et Yougo-Slaves.”

¹³⁴⁷ *Ibidem.* „Le Banat de Temesvar, voilà, aux yeux des grands peuples d’Occident une bien petite affaire. Qu’on ne s’y trompe pas: c’est là un des carrefours de la paix européenne. Si les grandes puissances sont décidées à maintenir la paix par la force, qu’elles n’hésitent pas à sanctionner un compromis boiteux. Mais, en ce cas, elles feront bine de se préparer à des crises prochaines. Jamais la Roumanie ne renoncera à l’ensemble du Banat pas plus que la France n’a renoncé à l’ensemble de l’Alsace et de la Lorraine.”

sârbi și români. Această pretenție este poate injustă, pentru că Franța trebuie să-și mențină și prietenia Serbiei, dar ea este umană¹³⁴⁸.” În atari condiții, exprimarea unor sentimente egoiste din partea României poate fi de înțeles, mai ales că Antanta se confundă cu Franța. Orice decizie care vine dinspre Aliți este asimilată ca emanând de la Marele Aliat. Această relație menținută din ce în ce mai greu, trebuie să se restabilizeze prin asumarea de către Franța a unor angajamente precise, care pe cât posibil să nu lezeze nici prietenia cu Serbia.

În frustrarea sa, România riscă o apropiere de foștii dușmani. Acest fapt ar trebui să fie foarte prezent în cercurile diplomatice ale Franței. Nu ar fi decât o repercursiune a modului în care România a fost tratată. „O întâmplare ar permite posibilitatea de a aprecia drumul pe care opinia română l-a parcurs în ultimele luni: se știe oare în Franța că un fost ministru român, membru al cabinetului care a declarat război Germaniei, i-a adresat de curând o telegramă d-lui von Bethmann-Hollweg, după cum urmează: „Un tratat? Nu este decât o hârtie fără valoare” ați spus dumneavoastră în 1914. Ce proteste scandalozes! Câtă vâlvă! Cât de cinică părea atunci această afirmație! Și când ne gândim că astăzi, în 1919, aceiași oameni politici care atunci se indignau se străduiesc să demonstreze câtă dreptate ați avut¹³⁴⁹.”

Chestiunii Banatului și a protestelor pe care aceasta suscită la nivelul întregii țări li se rezervă spațiu în coloanele ziarelor *Le Temps* și *Le Rappel*. Pe lângă manifestațiile publice și reuniunile ample din București și provincie, șefii principalelor delegații de la Conferința de Pace, președintele Poincaré și senatul american sunt luate cu asalt de telegramele și petițiile românilor¹³⁵⁰. În acest sens este publicată în presa franceză și o telegramă de susținere a românilor bănățeni din Chicago pentru primul ministru Brătianu („Les Roumains d'Amérique et le Banat”). Expediată din Washington pe 12 iunie 1919, în plin scandal legat de protestele primului delegat român de la Paris față de lipsa de informare a statelor mici cu privire la pregătirea tratatului cu Germania, aceasta telegramă transmite: „Noi, reprezentanți ai

---

¹³⁴⁸ *Le Temps*, nr. 21.154 din 8 iunie 1919, p. 2. „Un pays qui se croit lèse, comme le croit la Roumanie, n'a plus l'esprit d'alliance. Qui vit ici le comprend vite. Chaque jour, l'Entente perd du terrain dans ce pays. Le découragement croît. [...] On ignore à Paris que pour la Roumanie, l'Entente se confond avec la France. Tout ce qui arrive de bon ou de mauvais aux Roumains de la part des alliés, c'est à la France qu'on en attribue le mérite ou la responsabilité. Aujourd'hui, la presse demande à la France de prendre nettement parti en faveur de la Roumanie au sein de la Conférence. Aimant la France comme ils l'aiment, les Roumains sont exclusifs: ils n'admettent pas que le peuple français hésite entre les Serbes et les Roumains. Cette prétention est peut-être injuste, puisque la France doit sans doute conserver aussi l'amitié de la Serbie, mais elle est humaine.”

¹³⁴⁹ *Ibidem*. „Un fait permettra de mesurer le chemin parcouru depuis quelques mois par l'opinion roumain: sait-on, en France, qu'un ancien ministre roumain, membre du cabinet qui déclara la guerre à l'Allemagne adressa tout récemment à M. de Bethmann-Hollweg un télégramme ainsi conçu: « Un traité? Ce n'est qu'un chiffon de papier », avez-vous dit en 1914. Quelles protestations indignées! Quel tapage! Combien cynique semblait alors cette affirmation! Et quand on pense qu'aujourd'hui, en 1919, les mêmes hommes qui s'indignaient alors s'efforcent de prouver combien vous aviez raison!”

¹³⁵⁰ *Le Temps*, nr. 21.162 din 16 iunie 1919, p. 2.

românilor originari din Banat, în prezent domiciliați în Chicago, ne adresăm respectuos Excelenței Voastre de a împărtăși Conferinței de Pace expresia înflăcăratei noastre dorințe de a vedea Banatul, unul și indivizibil, reunit României. Provincia noastră a fost una română și credem că aplicarea principiului naționalităților ne va da câștig de cauză¹³⁵¹.” Într-un articol din aceeași lună iunie, *Le Gaulois*, pe baza corespondenței de la București, face o revistă a presei transilvănene din care extrage principalele nemulțumiri ale populației române legate de ocupația militară sârbă: interzicerea corespondenței poștale cu România, persecuțiile, interzicerea manifestărilor naționale¹³⁵².

Abia la începutul lunii iulie 1919, ziarul *La Croix* dedică un articol substanțial Banatului. Considerat a fi mai puțin familiar publicului francez, ținutul este prezentat sub aspectul originii istorice și a denumirii, prin intermediul unei hărți și a datelor statistice maghiare. Argumentele României legate de ponderea populației și a originii latine, solicită acordarea Banatului. De partea cealaltă statul iugoslav se arată interesat în mod special de comitatul Torontal. Articolul relatează că deși Banatul este considerat parte integrantă a României prin Adunarea Națională de la Alba-Iulia, totuși partea occidentală a Banatului continuă să fie ocupată militar de trupe sârbe. Tonul în care este prezentată această știre este unul detașat, iar încadrarea informației într-o sferă a faptului divers, prin concluzia legată de aplanarea conflictului, evită exprimarea unor poziții sau a judecăților critice¹³⁵³.

Câteva zile mai târziu, același ziar *La Croix* (cărui i se poate alătura și *Le Journal des débats politiques et littéraires*) pune retragerea lui Brătianu de la Conferința de Pace pe seama neîndeplinirii revendicărilor române, cu deosebire cea legată de Banat. De asemenea, din partea liderului român au fost transmise și o serie de critici legate de insistențele areopagului de la Paris de a cere garanții suplimentare pe tema chestiunii minorităților. „Această metodă a avut deja ca și rezultat determinarea minorităților germane din Transilvania și Banat de a cere recunoașterea, în plin centrul României, a unui „*Deutsche land*”, un fel de stat german, pe care aliata noastră pretinde că nu-l poate accepta fără să renunțe la propria suveranitate¹³⁵⁴.” Într-un interviu acordat, regele Ferdinand se solidarizează cu primul ministru în intransigența față de chestiunea Banatului, considerată

---

¹³⁵¹ *Ibidem*. „Nous, représentants des Roumains originaires de Banat, actuellement domiciliés à Chicago, soumettons respectueusement à Votre Excellence pour communiquer à la Conférence de la paix, l'expression de notre ardent désir de voir le Banat, un et indivisible, réuni à la Roumanie. Notre pays a toujours été pays roumain et nous croyons que l'application du principe des nationalités nous donnera gain de cause.”

¹³⁵² *Le Gaulois*, nr. 45.222 din 19 iunie 1919, p. 2.

¹³⁵³ *La Croix*, nr. 11.142 din 1 iulie 1919, p. 3.

¹³⁵⁴ *Ibidem*, nr. 11.145 din 4 iulie 1919, p. 2. „Cette méthode aurait déjà eu pour résultat d'amener les minorités allemandes de Transylvanie et du Banat, à demander la reconnaissance, en plein milieu de la Roumanie, d'une „*Deutsche land*” sorte d'État allemand, que notre Alliée prétend ne pouvoir accepter sans renoncer à sa propre souveraineté.”

„vitală” pentru țara sa. „...în cazul în care Conferința ar decide fărâmițarea acestei regiuni, se va crea o nouă Alsacie-Lorena în Europa Orientală¹³⁵⁵.” Interesant este și parcursul acestei știri, publicată în ediția de la ora 5 dimineața a ziarului *Le Matin*: pe filiera agențiilor de presă elvețiene care citează din surse la la Viena. Încă o dovadă a faptului că problemele legate de Banat făceau turul întregii Europe.

Optica în care jurnalistul de la *Le Gaulois*, René d’Aral prezintă problemele Banatului avea să se schimbe spre mijlocul anului 1919 net în favoarea României. Dacă în perioada de debut a Conferinței de Pace aveam să intuim în textele sale o ușoară simpatie față de cauza sârbilor, pentru ca mai apoi să reușească să păstreze distanța, fiind doar critic la adresa modului de abordare a litigiilor frontaliere, ulterior René d’Aral în mod deschis se angajează de partea României. Un articol despre noile configurații balcanice („La Balance inégale”), asemeni unei critici de întâmpinare a politicii de compensații practicate de Conferința de pace, care examinează cu măsuri diferite, poate fi o dovadă în favoarea angajării alături de cauza română. „Cazul României este mult mai grav, nu numai că am frustrat-o de drepturile sale în împărțirea Banatului, dar iată că se mai și spune că-i vom lua Dobrogea pentru a o lăsa bulgarilor ca și compensație pentru teritoriile pe care le vom da grecilor și sârbilor. A-i recompensa pe Aliați, nimic mai firesc, dar de ce să-i favorizăm pe unii în detrimentul altora? Este exact ceea ce facem în aceste momente ascultând cu prea multă complezență pledoaria iugoslavă și greacă prezentată de oameni abili și convingători¹³⁵⁶.”

Intrată mai târziu în dezbateră chestiunii Banatului, *La Croix* revine într-un articol din a doua parte a lunii iulie pentru a critica atitudinea președintelui american Wilson față de problema Banatului, fățișă în favoarea sârbilor. Acesta s-ar fi putut arăta „mai amabil” și față de români, cei care în materie de politică internă îi urmează fidel principiile – exemplul împrumutării țăranilor. Nici chiar Conferința de Pace nu s-a dovedit a fi imparțială¹³⁵⁷, astfel încât ar fi fost de preferat o mediere directă între sârbi și români a problemelor legate de limite. Acest dialog, chiar dacă forțat la început, cu toate încrâncenările lui, ar fi pus față în față posibilitățile imediate ale celor două state, s-ar fi intuit mai bine adâncimea revendicării.

---

¹³⁵⁵ *Le Matin*, nr. 12.912 din 6 iulie 1919, p. 1. „...dans le cas où la Conférence déciderait le morcellement de cette région, une nouvelle Alsace-Lorraine serait créée en Europe orientale.”

¹³⁵⁶ René D’ARAL, *La Balance inégale*, în *Le Gaulois*, nr. 45.246 din 13 iulie 1919, p. 3. „Le cas de la Roumanie est encore plus grave; non seulement nous l’avons frustré de ses droits dans le partage du Banat, mais voici que l’on affirme que nous lui enlèverons la Dobroudja pour la laisser aux Bulgares en guise de compensation pour les territoires que nous donnerons aux Grecs et aux Serbes. Récompenser les alliés, rien de plus juste, mais pourquoi favoriser les uns aux dépens des autres? C’est précisément ce que nous faisons en ce moment en écoutant trop complaisamment les plaidoyer yougo-slave et grec présentés par des hommes habiles et persuasifs.”

¹³⁵⁷ Jacques MICARD, *op. cit.*, p. 95.

„Dacă s-ar fi intervenit pentru ca ei să-și tranșeze între ei litigiul, acordul s-ar fi obținut cu siguranță spre satisfacția celor două părți, ca rezultat al unei înțelegeri, în timp ce deciziile luate de Consiliul celor Cinci, în numele principiilor de dreptate, le apar celor în cauză în contradicție cu spiritul cel mai elementar al acestui principiu¹³⁵⁸.”

Le Journal des débats politiques et littéraires, prin vocea lui Auguste Gauvain reia o parte din ideile exprimate într-un număr precedent (5 iulie 1919) pentru a ilustra mai bine ipostaza în care se vede pusă Franța din cauza probelemei Banatului („La Roumanie attaquée”)

Stârnirea pasiunilor și a polemicilor din presa de la București în urma primei luări de poziție a lui Auguste Gauvain, îl determină pe acesta să revină și să-și structureze mai nuanțat opoziția față de politica primului ministru român. Critica sa se fondează pe un ansamblu de surse române care se raportează în termeni denigratori la adresa Alianților. Publicistul francez întoarce aceste acuze înspre gestul lui Ion I.C. Brătianu de a părăsi Conferința de Pace. „Nu ne-am amestecat niciodată în certurile interne române, iar dl Ion Brătianu nu se poate îndoi de simpatiile noastre pentru persoana sa. Dar nu putem să nu constatăm cu tristețe că presa oficială de la București agită opinia publică împotriva Alianților și deturneză împotriva lor o iritare provocată de decepțiile care ar trebui atribuite proastei orientări a delegației române. Aceasta nu a făcut decât să urmeze politica lui Sonnino. A reclamat cu încăpățănare executarea literală a unui acord secret nepublicat încă oficial, în timp ce un guvern român în exercițiu semnase mai târziu cu Germania un tratat aprobat public de parlamentul român¹³⁵⁹.”

Chiar dacă nu au fost pe placul responsabililor politici români, totuși reproșurile și sfaturile exprimate, susținerea Auguste Gauvain, au fost spre remedierea unei atitudini diplomatice păguboase. Intransigența României est cu atât mai criticabilă, încât ținând cu tot dinadinsul la integritatea Banatului, nu a mai căutat soluții alternative. Singurele sale demersuri au vizat trimiterea de petiții și proteste membrilor Conferinței de Pace, complăcându-se într-o stare de așteptare care să-i aducă câștig de cauză. În același timp partea

---

¹³⁵⁸ *La Croix*, nr. 11.158 din 19 iulie 1919, p. 1. „En s’entremettant pour qu’ils tranchent entre eux leur litige, l’accord eut été certainement obtenu à la satisfaction des deux parties, puisque résultat d’une entente; tandis que les décisions prises par le Conseil des Cinq, au nom du principe de justice, sembleront toujours aux intéressés en contradiction avec l’esprit le plus élémentaire de ce principe.”

¹³⁵⁹ Auguste GAUVAIN, *La Roumanie attaquée*, în *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 207 din 27 iulie 1919, p. 1. „Nous n’avons jamais pris parti dans les querelles intérieures roumaines, et M. Jean Bratiano ne peut douter de nos sympathies pour sa personne. Mais nous ne pouvons nous empêcher de constater avec tristesse que la presse officieuse de Bucarest excite l’opinion publique contre les Alliés et détourne contre eux une irritation provoquée par des déceptions qui doivent être attribuées à la mauvaise orientation de la délégation roumaine. Celle-ci a suivi la politique sonnienne. Elle a réclamé avec entêtement l’exécution littérale d’un traité secret non encore officiellement publié, alors qu’un gouvernement roumain régulier avait signé plus tard avec l’Allemagne un traité public approuvé par le Parlement roumain.”

de Banat la care nu dorea să renunțe nu-i era indispensabilă din punct de vedere economic, iar locuitorii acesteia nu acceptau să fie înglobați decât statului iugoslav. *„Căutând să orientăm diplomația română în această direcție, considerăm că am acționat în privința mai amical decât imitând curtizanii care la tot pasul îi spun d-lui Brătianu: « Veți avea Banatul ». Dacă i-ar fi fost necesară României deținerea în integralitate a Banatului, atunci ne-am fi raliat acestei teze a delegației române. Dar ea în realitate era inutilă și periculoasă. Inutilă deoarece câmpiile cu cereale cuvenite Iugoslaviei, țară eminentamente muntoasă, sunt fără miză economică pentru România, mare exportatoare de cereale pe timp de pace; – periculoasă pentru că locuitorii acestei zone de câmpie nu vor sub nicio formă să devină români¹³⁶⁰.”*

Auguste Gauvain se consideră îndreptățit să susțină cauza delegației sârbe căreia i s-a refuzat chiar organizarea unui referendum prin care s-ar fi demonstrat faptul că populația din zona de câmpie dorește alipirea la Iugoslavia. În condițiile în care această parte a Banatului i-ar reveni României, aceste comunități de sârbi nu ar reprezenta decât un „permanent obstacol”. Teza unui schimb de populații este îndrăzneță și irațională, riscând reiterarea unei practici maghiare îndelung contestată în alte contexte de România. Jurnalistul și diplomatul Auguste Gauvain consideră că atenția României ar trebui distrasă de la Dunăre spre Tisa, acolo unde România este într-adevăr vulnerabilă. Ultimele evenimente au demonstrat că argumentul unei limite naturale nu este sustenabil. Ceea ce ar asigura cu adevărat pacea în zonă ar fi revenirea la termeni de înțelegere și bună prietenie cu Regatul sârbilor, croaților și slovenilor¹³⁶¹.

În luna august 1919, cea a evacuării Banatului de către armatele franceze și de către trupele sârbe (cel puțin parțial), Franța este din nou investită cu încrederea dată unei națiuni salvatoare a Balcanilor („Reflexions d’un paysan du Danube”). *„Ori, singura Franța dreaptă, generoasă și jertfită poate impune această pace așa cum trebuie. A și început-o făcând pe jandarmul, cu riscul de a-i sacrifica pe ai săi la Fiume, în Banat, în Basarabia, în Tracia. Are dreptul să poruncească în numele morților și a ruinelor sale. Să-și impună înțelegerea și armonia atât pritenilor cât și dușmanilor. [...] Nici Italia, moștenitoare a Austriei și nici Rusia, reacționară sau bolșevistă, nici celelalte puteri, nici Grecia prea exaltată și prea sigură, nu pot înfăptui o pace durabilă în Balcani. Franței îi rămâne să hotărască¹³⁶².”*

---

¹³⁶⁰ *Ibidem.* „En cherchant à orienter la diplomatie roumaine dans cette direction, nous croyons avoir agi plus amicalement à son égard qu’en imitant les courtisans qui disent à tout moment à M. Bratiano: « Vous aurez le Banat ». Si la possession de l’intégralité du Banat avait été nécessaire à la Roumanie, nous aurions pu nous rallier à la thèse de la délégation roumaine. Mais en réalité elle était inutile et dangereuse. Inutile, parce que les plaines à céréales dévolues à la Yougoslavie, pays plutôt montagneux, sont sans intérêt économique pour la Roumanie, grande exportatrice de céréales en temps normal; - dangereuse, parce que ses habitants de ces plaines ne veulent absolument pas devenir roumains.”

¹³⁶¹ *Ibidem.*

¹³⁶² *La Croix*, nr. 11.183 din 19 august 1919, p. 3. „Or, seule la France juste, généreuse et sacrifiée peut imposer cette paix de raison. Elle l’a commencée en faisant le gendarme, au risque de faire tuer les siens à Fiume, au

Soldații francezi veniți cu misiuni în România au încurajat lăsarea tuturor doleanțelor în seama țării lor. Mesajul de încurajare suna în felul următor: „*Haideți și spuneți-o la Paris*¹³⁶³”, datorat în bună seamă relațiilor de prietenie create între români și francezi.

După îngrijorătoarele corespondențe de la București, *Le Temps* publică un comunicat al biroului de presă iugoslav („Le Banat”), ca replică la acuzele românilor venite prin organismul similar. „*Guvernul de la Belgrad nu a considerat niciodată Banatul ca o entitate, recunoscând că partea orientală a acestei provincii, locuită de o populație română în majoritate, trebuie să aparțină României. Dimpotrivă, el a cerut ca Banatul central și occidental, adică departamentele Timiș și Torontal, unde populațiile sârbă și română sunt amestecate, să fie împărțite între România și Serbia pe baza principiilor etnografice, geografice, economice și strategice*¹³⁶⁴.” În același comunicat se consideră că noua delimitare din Banat este o consecință directă a tergiversării lui Brătianu de a accepta plebiscitul. În așteptarea zadarnică a unui plebiscit, Consiliul Suprem a fost nevoit să tranșeze.

Așa cum pe parcursul întregi veri presa franceză a abundat în știri cu caracter protestatar venite de la București sau chiar din Banat, odată cu începerea toamnei acestea se vor orienta spre doleanțele Belgradului sau ale populației sârbești a provinciei. Aceasta translație nu este deloc aleatorie, ci ține pasul cu mutațiile politice (decizia Consiliului celor Patru de a urgenta evacuarea trupelor sârbe din Banatul atribuit românilor) și administrative (instalarea la începutul lunii august a unei autorități române în fruntea comitatului Timiș). Dacă în intervalul iunie-august 1919, românii erau cei îngrijorați de menținerea ocupației militare sârbe în centrul Banatului și a zonei neutre aflate sub tutela franceză, spre sfârșitul verii, odată cu retragerea sârbilor pe linia de demarcație, incomodați și de prezența trupelor române pe teritoriul ungar, Belgradul își mărturisește temerile prin prisma populației sârbe din regiune. Ziarul *Le Temps* înfățișează o corespondență din 9 septembrie despre Banat, rămas încă o problemă („La question du Banat”). Neliniștile locuitorilor de naționalitate sârbă iau forma unor amenințări. „*Veștile puțin îmbucurătoare despre intervenția Conferinței de Pace privind chestiunea Banatului, au tulburat adânc populația. Numeroase sate au trimis la Pecs*

Banat, en Bessarabie, en Thrace. Elle a le droit de commander au nom de ses morts et de ses ruines. Qu'elle impose l'amitié et l'union à ses amis et même à ses adversaires de la veille [...] Ni l'Italie, héritière de l'Autriche, ni la Russie, réactionnaire ou bolcheviste, ni les autres puissances, ni la Grèce trop exaltée et trop peu sure, ne peuvent faire œuvre de paix durable dans les Balkans. C'est à la France de décider.”

¹³⁶³ *Ibidem.* „Allez donc le dire à Paris.”

¹³⁶⁴ *Le Temps*, nr. 21.236 din 30 august 1919, p. 1. „Le gouvernement de Belgrade n'a jamais considéré le Banat comme une entité, reconnaissant que la partie orientale de cette province, peuplée par une population roumaine en majorité, devait appartenir à la Roumanie. Par contre, il a demandé que le Banat central et occidental, c'est-à-dire les départements de Temes et de Torontal, où les populations serbe et roumaine sont mélangées, soit partagé entre la Roumanie et la Serbie sur la base des principes ethnographiques, géographiques, économiques et stratégiques.”

*delegații care să protesteze. Nemulțumirea sârbilor și croaților a atins o adevărată exasperare. Mulți au declarat că-și vor incendia casele și își vor abandona pământurile dacă regiunea va fi separată de regat. Veștile de la Belgrad și Paris sunt așteptate cu nerăbdare în toate mediile*¹³⁶⁵.”

Pentru a fi întrevăzute noi posibilități de susținere a cauzei unui Banat sârbesc, la fața locului s-a deplasat un profesor și etnograf în echipa de experți a delegației sârbe de la Paris. În articol se vorbește despre o indivizibilitate geografică și economică, respectiv de imposibilitatea de a mai desprinde acest teritoriu bănățean, considerat deja parte integrantă a Regatului sârbilor, croaților și slovenilor. *„Dl Tswicht, profesor la Universitatea din Belgrad și membru al comisiei etnografice a Conferinței de Pace, a ajuns astăzi în Banat. Această vizită reprezintă pentru populație o încurajare, deoarece se speră ca profesorul Tswicht, primul compatriot sosit aici în mod oficial, să se convingă de indivizibilitatea geografică și economică a provinciei, iar prin comunicarea rezultatelor anchetei sale și a constatărilor în acest sens să poată influența Conferinței de Pace o soluție mulțumitoare în cazul Banatului*¹³⁶⁶.”

Într-un registru apropiat, cel al temperării opiniei publice neîmpăcate cu pierderea Banatului și pentru a descuraja noi demersuri ale României, fie ele diplomatice sau chiar militare, *Le Gaulois* preia o știre din *La Gazette de Lausanne* („La Roumanie et l'Entente”). Jurnalismul elvețian Maurice Muret pune pe seama opoziției această surescitare a opiniei publice din România. Astfel circulă o serie de zvonuri, încă nedeținute potrivit cărora România pregătește noi acțiuni de revendicare a Banatului. Se reamintește României că dacă nerespectarea tratatului din 1916 a dezavantajat-o în privința Banatului, totuși i-a creat contextul favorabil de a-i fi acceptată alipirea Basarabiei. *„Politica Conferinței față de România, așa cum a fost exploatată de adversarii guvernului și de adversarii Antantei, a avut consecințe neplăcute, făcându-i pe români din ce în ce mai intransigenți în ceea ce privește achizițiile teritoriale. Se pune pe seama României intenția de a redeschide chestiunea Banatului și de a reclama anexiunea acestei regiuni în întregime. Prietenii cei mai buni ai*

---

¹³⁶⁵ *Le Temps*, nr. 21.249 din 12 septembrie 1919, p. 1. „Les nouvelles peu satisfaisantes parvenues sur l'intervention de la Conférence de la paix concernant la question du Banat, impressionnent profondément la population. De nombreux villages ont envoyé à Petchoui (Pecs) des députations pour protester. Le mécontentement des Serbes et Croates touche à une véritable exaspération. Beaucoup ont déclaré qu'ils incendieraient leurs maisons et abandonneraient leurs terres si le pays était séparé du royaume. Les nouvelles de Belgrade et de Paris sont attendues impatiemment dans tous les milieux.”

¹³⁶⁶ *Ibidem*. „M. Tswicht, professeur à l'Université de Belgrade et membre de la commission ethnographique de la Conférence de la paix, est arrivé aujourd'hui dans le Banat. Cette visite est pour la population un encouragement, car elle espère que le professeur Tswicht, le premier compatriote venant ici officiellement se convaincra de l'indivisibilité géographique et économique du pays et pourra beaucoup contribuer à ce que la Conférence de la paix donne à la question du Banat une solution satisfaisante en lui communiquant les résultats de son enquête et de ses constatations.”

României admit cu dificultate această pretenție, incompatibilă cu securitatea sîrbilor. Acordurile din 1916 dau Banatul României, este adevărat, dar câte beneficii nesperate nu a obținut ea în alte părți? Ceea ce a dobândit în Basarabia o despăgubește pe deplin și nu fără a îngrijora astfel alte medii antantiste¹³⁶⁷.”

În chiar numărul următor, *Le Gaulois* justifică părăsirea puterii de către Ion I.C. Brătianu ca datorându-se parțial și realizării partajului în cazul Banatului între sârbi, români și maghiari. În acest sens interesele teritoriale ale României, nu numai că nu au fost respectate, dar i-au fost încălcate și o serie de drepturi naționale¹³⁶⁸. Continuându-se seria consecințelor directe ale unei astfel de decizii a Conferinței de Pace, cu efecte nu numai asupra populațiilor locale din Banat, dar și cu implicații de politică internă și internațională, România a refuzat semnarea tratatului de pace cu Austria. Același ziar, *Le Gaulois* prezintă pe scurt memoriul remis de delegația română la Paris președintelui Conferinței, în baza unor cauze precum: nerespectarea angajamentelor, nerecunoașterea frontierelor, neluarea în seamă a sacrificiilor, instituirea unui regim de control și a unei independențe limitate, dezamăgirea față de nerespectarea integrității Banatului. Punctul doi al acestui document este construit în jurul cauzei pierdute a Banatului. „Nevrând să recunoască integritatea Banatului, decisă prin tratatul său, România își vede răpitate frontierele care îi garantau securitatea teritoriului și dezvoltarea economică firească¹³⁶⁹.”

Chiar și atunci când va fi evaluată per ansamblu opera păcii, cum o face și René d'Aral în articolul „Les visages de la paix”, criticile și consecințele nu vor putea ocoli insuficienta cunoaștere a hărții și geopoliticii Europei. Cu toții își vor aminti de exclamația lui David George Lloyd după ce a asistat la expunerea chestiunii de Ion I.C. Brătianu. „Nu-i așa că dl Lloyd George care mărturisea cu o îndrăzneală sinceritate, că nu auzise vreodată vorbindu-se despre Banat până în ziua în care a fost soliciat să-i hotărască soarta¹³⁷⁰?”

---

¹³⁶⁷ *Le Gaulois*, nr. 45.309 din 14 septembrie 1919, p. 4. „La politique de la Conférence envers la Roumanie exploitée par les adversaires du gouvernement et par les adversaires de l'Entente, aura ces fâcheux résultats de rendre les Roumains toujours plus intransigeants en ce qui concerne les acquisitions territoriales. On prête à la Roumanie l'intention de rouvrir la question du Banat et de réclamer l'annexion de ce pays tout entier. Les meilleurs amis de la Roumanie admettent difficilement cette prétention, incompatible avec la sécurité des Serbes. Les accords de 1916 donnaient le Banat à la Roumanie, cela est vrai, mais quels bénéfices inespérés n'a-t-elle pas réalisés ailleurs? Ce qu'elle acquiert en Bessarabie la dédommage largement et n'est pas non plus sans inquiéter aussi les milieux entantistes.”

¹³⁶⁸ *Le Gaulois*, nr. 45.310 din 15 septembrie 1919, p. 2.

¹³⁶⁹ *Le Gaulois*, nr. 45.316 din 21 septembrie 1919, p. 2. „N'ayant pas vu reconnaître l'intégrité du Banat, décidée par son traité, la Roumanie se voit enlever les frontières qui garantissent la sécurité de son territoire et son développement économique naturel.”

¹³⁷⁰ René d'ARAL, *Les visages de la paix în Le Gaulois*, nr. 45.358 din 3 octombrie 1919, p. 1. „N'est-ce pas M. Lloyd George qui avouait, avec une courageuse franchise, qu'il n'avait jamais entendu parler du Banat, jusqu'au jour où il avait été appelé à en régler le sort?”

Oricâte greșeli ar fi făcut și de câte stângăcii ar fi dat dovadă Conferința de Pace în privința României, acestea nu pot fi evaluate independent de atitudinea prea fermă a primului ministru, care se agățase de tratatul de alianță din 1916, ca de ultima lui speranță pentru a obține Banatul. Aceștia sunt termenii în care *Le Journal des débats politiques et littéraires* analizează la sfârșitul lunii octombrie 1919 relația României cu Aliații. „Principala greșală a guvernului de la București (ea a fost comisă chiar de la începutul Conferinței) a fost aceea de a pune chestiunea Banatului în termeni care o făceau indisolubilă. Dl Brătianu ale cărui mari servicii și incontestabile merite, nimeni nu intenționează să le uite, făcuse din aceasta o chestiune de prestigiu. Sprijinindu-se pe un tratat prin care cerea lărgirea și într-o altă direcție, el risca să-și îndrepte țara spre un impas. El reclama totalitatea Banatului, incluzând aici regiunile în care sârbii sunt într-o imensă majoritate¹³⁷¹.”

Regiunile cu caracter etnic mixt nu avea cum să fie tranșate dintr-o unică perspectivă, așa cum în mod constant i se reproșa lui Ion I.C. Brătianu. Faptul că s-a suprapus în maniera de revendicare a Banatului cu un stil considerat propriu italienilor, avea să-i aducă noi critici primului ministru român. În consecință, susține *Le Journal des débats politiques et littéraires*, deziluzia românilor vine pe fondul unor pretenții exagerate și nicidecum din strădania Conferinței de Pace de a-i împăca și pe români și pe sârbi. „Atitudinea adoptată în această privință de către România, care, pe scurt, se inspira din idei similare cu cele susținute de dl Sonnino în cazul Adriaticii, nu putea fi pentru ea decât o cauză de deziluzii și de iritare inutilă. În toate litigiile referitoare la regiuni mixte, în care pretențiile rivale se foloseau rând pe rând de argumente etnografice, lingvistice, economice, istorice, strategice, doar o singură regulă putea fi aplicată ca judecată, ca de exemplu, cea care fără a exclude unele considerații de ordin practic, se baza pe voința incontestabilă a populațiilor în cauză. Trebuie în mod firesc ca acestea să fie analizate în spații suficiente de întinse, fără aceste decupaje artificiale care împiedică orice organizare sistematică. Și dacă această Conferință nu a știut întotdeauna să-și impună cuvântul cu fermitate este pentru că nu vroia să admită că a încercat să se inspire din acest ultim considerent¹³⁷².”

---

¹³⁷¹ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 297 din 25 octombrie 1919, p. 1. „La principale erreur du gouvernement de Bucarest (elle fut commise dès les début de la Conférence) fut de poser la question du Banat dans des termes qui la rendaient insolubles. M. Bratiano dont personne ne songe à oublier les grands services et les incontestables mérites, en avait fait une affaire de prestige. S'appuyant sur un traité dont il demandait dans une autre direction l'élargissement, il risquait d'engager son pays dans une impasse. Il réclamait la totalité du Banat, y compris les régions où les Serbes sont en immense majorité.”

¹³⁷² *Ibidem*. „L'attitude adoptée à cet égard par la Roumanie, qui s'inspirait en somme d'idées analogues à celles que M. Sonnino soutenait pour l'Adriatique, ne pouvait être pour elle qu'une cause de déboires et de vaine irritation. Dans tous ces litiges relatifs à des pays mixtes, où les prétentions rivales utilisent tour à tour les arguments ethnographiques, linguistiques, économiques, historiques, stratégiques, une seule règle peut être raisonnablement appliquée, à savoir celle qui, sans exclure certaines considérations d'ordre pratique, se fonde

Informațiile despre Banat din tumultuosul an 1919 aveau să se stingă treptat în presa pariziană. În luna noiembrie, ziarul *La Croix* prezintă o știre despre refuzul Consiliului Suprem de a mai aduce rectificări frontierelor bănățene, în condițiile în care oricum nu putea da satisfacție deplină României conform pretențiilor acesteia. Decizia de partajare a Banatului este considerată de publicația franceză ca fiind echitabilă. „*Dar cum majoritatea sârbilor locuiesc în partea occidentală a Banatului, de-a lungul fluviului Tisa, Consiliul suprem estimase pe bună dreptate, aplicând tratatul minorităților, că era indispensabilă acordarea către iugoslavi a teritoriilor din Banat în care locuitorii sunt în mare majoritate sârbi. Consiliul a decis în acest mod cu scopul de a evita noi motive de război*¹³⁷³.”

Pe fondul acestei noi realități politice regionale se realizează în acest articol un inventar al celor obținute de Serbia (câmpiile fertile de pe văile Tisei și Dunării, majoritatea căilor navigabile) și de România (minele din Munții Banatului, oțelăriile de la Reșița aflate în imediata apropiere a importantului tronson de cale ferată care leagă Bucureștiul de Budapesta. „*Consiliul suprem, prin decizia menționată, a tranșat definitiv în chestiunea Banatului, care a dat ocazia atâtor manifestații populare române și sârbe. El a împărțit această regiune între România și Serbia și a definit frontiera comună a acestor două state într-o notă a secretariatului general al Conferinței de pace*¹³⁷⁴.” Și cum mai toate acțiunile de protest și de revendicare ale Banatului inițiate de România erau considerate, datorită insistențelor, ca fiind simple capricii sau mofturi, concluzia acestui articol nu face decât să surprindă crezul unei bune părți a opiniei publice franceze: că aceasta trebuie să se resemneze și mai ales să aprecieze faptul că s-a reîntregit din punct de vedere național și teritorial. „*România a întâmpinat această decizie nu fără unele proteste. O dată trecut momentul de proastă diposiție, aliata noastră dunăreană se va bucura să fie, la finalul războiului, foarte mărită din*

---

sur la volonté indiscutable des populations intéressées. Il faut naturellement considérer celles-ci sur d'assez vastes espaces, sans ces découpages artificiels qui empêchent toute organisation rationnelle. Que la Conférence n'ait pas toujours su s'en tenir strictement faire sa force pour ne pas l'approuver quand elle a cherché à s'en inspirer.”

¹³⁷³ *La Croix*, nr. 11.248 din 4 noiembrie, p. 3. „*Mais comme la majorité des Serbes vit dans la partie occidentale du Banat, le long du fleuve Tisza, le Conseil suprême avait estimé qu'en toute justice, et en application du traité des minorités, il était indispensable de donner à la Yougo-Slavie les territoires du Banat dont les habitants sont en grande majorité Serbes. Le Conseil en a décidé ainsi dans le but d'éviter de nouvelles causes de guerre.*”

¹³⁷⁴ *Ibidem*. „*Le Conseil suprême, du même coup, a tranché définitivement la question du Banat, qui donna lieu à tant de manifestations populaires roumaines ou serbes. Il a partagé cette région entre la Roumanie et la Yougo-Slavie, et a défini la frontière commune à ces deux États dans une note du secrétariat général de la Conférence de la paix.*”

*punct de vedere moral și teritorial*¹³⁷⁵.” Și într-adevăr este starea în care va trece România, cea de împăcare.

Dacă ar fi să instrumentalizăm toate aceste fragmente despre Banat (perceput detașat sau angajat, ca fiind românesc sau sârbesc) din presa pariziană cu precădere, dar între care s-au mai strecurat și câteva mici mostre din provincie sau din ziarele elvețiene de factură franceză, am putea constitui un amplu dosar. Am pune însă o scurtă mențiune privind faptul că aglomerarea de știri și informații nu presupune întotdeauna o bună asimilare a subiectului. În plus, așa cum am putut vedea din subcapitolul dedicat ipostazelor jurnalistice de revendicare pe segmentul temporal 1914-1916, Banatul era o provincie prea îndepărtată de orizontul de percepție al publicului cititor, în condițiile în care atenția putea fi foarte ușor acaparată de Alsacia-Lorena, două ținuturi franceze recent redobândite, cu o puternică încărcătură națională. Am reține în acest sens o observație făcută în corespondența sa de specialistul în Europa Centrală, Victor Lucien Tapie, citat de cercetătorul Jacques Micard. *„Opinia publică franceză, între septembrie 1918 și Tratatul de la Trianon a fost mult mai preocupată de Germania decât de Europa Centrală. Ea a acceptat cred, fără prea multă critică și reacție informațiile așa cum îi erau furnizate despre Austria, Ungaria, naționalități..., formele de guvernământ și propaganda oficială a statelor succesore*¹³⁷⁶.”

Din încercarea de a suprapune evenimentul care produce sau influențează apariția știrii (ritmul lucrărilor Conferinței de Pace și deciziile sale) cu articolele în care se regăsește problematica Banatului am reuși să realizăm o periodizare a presei din 1919. Un prim interval de timp corespunde lunilor ianuarie-martie în care predomină știrile de popularizare a chestiunii provinciei bănățene, cu articole nepărtinitoare, dar și angajate, sub formă de interviuri cu membri ai delegațiilor română sau sârbă, cu spațiu editorial rezervat replicilor. Un al doilea segment temporal ar corespunde lunilor mai-iulie, în care se disting primele critici față de abordarea Conferinței de Pace, aceea de a încerca împăcarea părților și de a alege soluția compromisului și o serie de avertismente emenate de la corespondenții de presă din București privind frustrarea României și abuzurile trupelor de ocupație sârbă asupra populației române din Banat. În prim planul ultimei perioade am putea deosebi cu precădere Regatul sârbilor, croaților și slovenilor și temerile sale privind presiunile venite din partea României.

---

¹³⁷⁵ *Ibidem.* „Ce n'est point sans quelques murmures que la Roumanie a accueilli cette décision. Une fois passé le moment de mauvaise humeur, notre alliée danubienne se réjouira d'être, au sortir de la guerre, très agrandie moralement et territorialement.”

¹³⁷⁶ Jacques MICARD, *op. cit.*, p. 4.

În privința orientării generale a ziarelor pariziene, fără să emitem sentințe definitive, putem observa o atitudine în favoarea României din partea ziarului *Le Rappel*, una oscilantă în *Le Temps*, declarat inițial ca imparțial, dar cu o evoluție pro cauza românească în Banat. Jacques Micard susține că România ar fi fost „*sufletul prietenilor și simpatiilor presei pariziene*”¹³⁷⁷, câștigând de partea cauzei sale unele din ziarele republicane. De partea sârbilor am putea înregistra articolele din *Le Gaulois* sau *La Croix*, cât și poziția editorialistului Auguste Gauvain de la *Le Journal des débats politiques et littéraires*.

Merite în mobilizarea unei atitudini favorabile cauzei României și a revendicării Banatului îi pot fi atribuite cu prioritate lui Dumitru Drăghicescu, a cărui activitate este caracterizată de Alexandru Vaida Voevod. „*A muncit aici peste doi ani de zile și nu a avut parte de leu întru informarea presei, știind să reînnoiască vechile-i legături și încheiând noi cunoștințe. Avea relație cu cei mai de seamă ziariști, oameni politici, literați etc. A scris o serie întreagă de publicații, cărți, broșuri etc. Zilnic plasa în ziarele mari știri, desmințiri, rectificări, articole. Dispune de un talent a ști bine prinde o chestie. Nu l-aș fi lăsat să plece de eram în locul lui Brătianu, cu niciun preț*”¹³⁷⁸.

V. 3. Configurarea unei metodologii de revendicare – lucrările cu caracter propogandistic

Înfruntarea nu s-a limitat doar la nivel politico-diplomatic, declanșându-se în timpul premergător intrării României în război și continuată pe parcurs de Serbia, astfel că problema Banatului a produs o „agitare” a opiniei publice franceze pe tema dublei sale revendicări în articole și broșuri polemice. Cuvântul scris, într-o formă și cu un conținut cu pretenții științifice, ajunge să fie din ce în ce mai valorat în raport cu tratativele diplomatice. „*Impuse de circumstanțe, cercetările științifice cunosc la ora actuală, în toate domeniile un nou avânt*”¹³⁷⁹. În acest mod sunt privite titlurile recenzate în 1919 pentru Biblioteca Societății de Geografie din Paris. Dincolo de faptul că numărul broșurilor de propagandă pentru Banat este în continuă creștere și într-o constantă îmbunătățire a conținutului, acestea ajung să fie și mult mai elaborate, unele chiar reușind ca prin întindere să rivalizeze cu formatul unei cărți.

Noutatea broșurilor publicate în perioada anilor 1918-1919 este aceea că în marea lor majoritate sunt însoțite de hărți pe care sunt evidențiate contururile solicitate și sunt marcate

¹³⁷⁷ Jacques MICARD, *op. cit.*, p. 49.

¹³⁷⁸ Alexandru Vaida Voevod către Iuliu Maniu, , scrisoare din 6 mai 1919, Paris, doc. 17 în Alexandru VAIDA VOEVOD, *op. cit.*, p. 121.

¹³⁷⁹ Mouvement bibliographique în *La Géographie*, 1918-1919, tom 32, nr. 5, p. 341. „*Imposées par les circonstances, les recherches scientifiques prennent à l'heure actuelle, dans tout les domaines, un nouvel essor.*”

ariile de locuire ale diverselor naționalități. De asemenea, sunt inserate imagini și anexate tabele statistice.

Polemica este mult mai angajată, resursele mobilizate în construirea unei argumentări pro sau contra sunt mult mai diversificate, atenția în căutarea punctelor vulnerabile care să poată servi demontării tezei adverse este mult mai mare.

În încercarea de a recenza ansamblul broșurilor cu caracter propagandistic, în susținerea cauzei românești sau sârbești, este necesară dintru început stabilirea unor criterii de analiză. Vom urmări cu deosebire: cum anume se construiește actul de revendicare (tema centrală a materialelor publicate), modul în care se țese intriga în jurul partajului provinciei (ipoteza demonstrației pro sau contra, mobilul acțiunii de propagandă), care este viziunea părților implicate, români și sârbi, dar și a instanței franceze, aliată a ambelor (soluțiile, alternativele), identificarea resurselor mobilizate (tipurile de argumente, materialul auxiliar).

O serie întregă de broșuri vor folosi ca titlu eponimul provinciei. Actul de revendicare al părții românești definește Banatul ca fiind un univers cu o singură dimensiune, cea a integralității. Marginile sale sunt fixe și suprapuse peste cursurile de apă înconjurătoare: Mureșul, Tisa și Dunărea. Pentru partea sârbă, Banatul se evidențiază ca un pol de apărare ale cărui margini variază de la o fâșie de 30 de kilometri menită să ferească Belgradul de atacuri, la limita comitatului Torontal, de la o linie care să cuprindă împrejurimile Timișoarei, până chiar la poalele munților și a împrejurimilor centrului industrial Reșița.

Partajul Banatului ca și ipoteză este abordat de specialiștii români pentru a fi demontat din punct de vedere științific, în timp ce autorii sârbi construiesc argumentația favorabilă acestei soluții. În eventualitatea în care acesta s-ar produce, pentru România ar însemna un act de expiere, păcatul de a fi încheiat pacea separată, de a nu fi invitat Serbia la negocierile din anii 1915-1916 și de a nu fi obținut semnătura ei pe tratatul de alianță cu Cvadrupla Antantă. De partea cealaltă este un act de dreptate, Serbia fiind la fel de îndreptățită ca și România la a deține un teritoriu oarecare din Banat.

În fața soluțiilor și alternativelor, putem identifica de la o primă observare o puternică polarizare a impresiei produse din perspectiva României: o viziune sumbră asupra existenței partajate, senină asupra celei care consacră obținerea Banatului. Astfel se merge spre formele extreme, condiționate într-un fel și de așteptările poate prea mari, pe nesiguranța obținerii câștigului de cauză, de conjuctura care ar putea fi nefavorabilă, de poziția intransigentă. Supunerea aceleiași grile în aprecierea reacțiilor sârbilor și în măsurarea efectelor produse de pierderea ținutului reclamat sau de soluția partajului, determină

observarea unor reacții mai temperate. Viziunea este una de îngrijorare asupra unui ținut românesc în preajma capitalei sau de împăcare și de satisfacție asupra obținerii limitei dorite.

Momentul publicării unora din producțiile propagandistice poate fi relevant în economia construirii tezei de revendicare a Banatului. Astfel în privința broșurii lui Traian Lalescu, semnarea și datarea unei dedicații („D-lui I.I. Brătianu, Primului delegat al tuturor Românilor, Traian Lalescu, Paris, 2/15 februarie 1919¹³⁸⁰”) ne pune în fața unei apariții editoriale sincronizate cu debutul Conferinței de Pace (luna ianuarie 1919). De asemenea, cu doar câteva zile înainte de a primi această broșură, primul delegat Brătianu deschise cazul Banatului în fața Consiliului Suprem, care prin decizia din 1 februarie a lui David George Lloyd fusese transferat unei comisii speciale de analiză. Tabele statistice ale componenței etnice din plasele celor trei comitate, pe care matematicianul Traian Lalescu le-a anexat la finalul lucrării sale, vor fi folosite de experții delegației române în raportul *La Roumanie devant le Congrès de la paix, la question du Banat de Temeshvar*, cu mențiunea că s-a renunțat la prezentarea comparativă 1900-1910, fiind selectată doar cea mai apropiată temporal.

În broșura sa *Le Problème du Banat*, George Mironescu, într-o notă bibliografică anunță apariția de dată recentă a lucrării lui Sever Bocu și exprimă regretul de a nu fi putut parcurge materialul unui bănățean, îmbogățind astfel lucrarea sa de sinteză. „În momentul în care această broșură era paginată, *La Roumanie* din 23 ianuarie 1919 anunță apariția unei lucrări a d-lui Sever Bocu (originar din Banat), cu titlul: *La question du Banat*. Regretăm că nu am putut lua cunoștință de acest studiu (care de altfel nici nu se găsește în librării)¹³⁸¹.

De o mare importanță ni se pare o altă sincronizare, cea a prezenței lui Ion I.C. Brătianu în fața Comisiei afacerilor române și iugoslave pe 22 februarie 1919 și cea a conferinței susținută de doctorul Nicolae Lupu în ziua imediat următoare. Dacă primul delegat român părăsește audiența cu avertismentul că nu se va resemna cu pierderea Dunării, menținându-se pe aceeași poziție hotărâtă, comunicarea lui Nicolae Lupu invita la dialog și înțelegere cu partea sârbă. Rezonanța prestanței premierului român am putut-o vedea în capitolul anterior din memoriile lui Jules Laroche, însă cea a lui Nicolae Lupu poate fi intuită

---

¹³⁸⁰ BDIC, Nanterre, carte aflată sub cota O 591 (F).

¹³⁸¹ George MIRONESCU, *Le Problème du Banat*, Paris, 1919, p. 14. „Au moment de mettre en page la présente brochure, *La Roumanie* du 23 janvier 1919 annonce l'apparition d'un ouvrage de M. Sévère Bocou (originaire du Banat), sous le titre: *La question du Banat*. Nous regrettons de n'avoir pu prendre connaissance de cette étude (qui d'ailleurs ne se trouve pas encore en librairie).”

din mulțumirile pe care le aduce omului politic francez Gaston Doumergue, fost prim ministru al Franței, și istoricului britanic Wickham Steed, apropiat al lui Allen Leeper¹³⁸².

V.3.1. Actul de revendicare al Banatului

V.3.1.1. Orgolii și viziuni românești

Datorită împrejurărilor în care apar aceste broșuri, pro sau contra revendicării românești sau sârbești, cele privind desfășurarea lucrărilor Conferinței de Pace care urma să decidă soarta Banatului, unitatea provinciei sau divizarea sa vor deveni pretexte ale menținerii păcii. Și România reîntregită, dar și noul Regat al sârbilor, croaților și slovenilor aminteau bunele relații promovate înainte de război și de o parte și de cealaltă a Dunării, confirmate prin numeroasele exemple de întraajutorare dintre cele două popoare. În momentul în care se ajungea la rațiunile de revendicare ale Banatului, românilor și sârbilor le era mai prezentă starea conflictuală care urma să fie antrenată de o soluție de(ne)favorabilă de departajare, decât practica unui exercițiu de înțelegere și acceptare. Pe de-o parte România care nu concepea să renunțe la frontiera Dunării, pe de alta statul iugoslav care-și dorea cu tot dinadinsul câmpia bănățeană.

Una dintre primele lansări franceze pro-românești în cauza Banatului din mediul propagandistic i se datorează lui Edouard Guérive, cel care va publica la sfârșitul anului 1918 o broșură intitulată *La Bucovine et le Banat. Esquisse historique, géographique, ethnographique et statistique*. Textul este anunțat ca făcând parte dintr-un serial de mai multe studii documentare care vor avea ca obiect chestiunile românești („Études documentaires sur les questions roumaines”). Această apariție editorială a fost construită în jurul teoriei autohtone a Banatului, ca spațiu românesc, ca pământ între ape, cărora unitatea reliefului le-a favorizat dezvoltarea de-a lungul istoriei¹³⁸³. Este retrasat, în termeni foarte critici parcursul ultimului mileniu: invazii, cuceriri, colonizări, dominații, toate străine, punându-se permanent în relief caracterul românesc al provinciei, pe care nimic nu l-a clintit. „*Prin istoria sa, ca și prin numărul românilor care dintotdeauna l-au locuit și încă-l mai locuiesc și astăzi, Banatul a fost și este un ținut românesc*”¹³⁸⁴.

¹³⁸² Nicolas LUPU, *La Roumanie nouvelle et ses problèmes vitaux. Conférence faite sous la présidence de M. Victor Bérard le 23 février 1919 à "Foi et Vie"*, Paris, 1919, p. 3.

¹³⁸³ Edouard GUÉRIVE, *La Bucovine et le Banat. Esquisse historique, géographique, ethnographique et statistique*, Paris, 1918, p. 35.

¹³⁸⁴ *Ibidem*, p. 39. „*Par son histoire comme par le nombre des Roumains qui l'ont toujours habité et qui l'habitent encore aujourd'hui, le Banat a été et est bien une terre roumaine.*”

În conferința susținută în a doua jumătate a lunii februarie 1919, ulterior devenită broșură despre problemele cu care se confrunta România reîntregită, doctorul Nicolae Lupu se arată mai atașat ideii de soluționare pașnică a diferendului, indiferent cât de grave ar fi fost alunecările sau exagerările adversarilor. Problema provinciei bănățene se individualiza între celelalte diferenduri teritoriale prin amploarea pe care a luat-o polemica româno-sârbă. Abandonarea intransigenței și privilegierea unei soluții menite să atenueze conflictul dintre doi actori regionali se datorează și mediului politic al autorului, apropiat al grupării conservator-democrate a lui Take Ionescu. Așa cum am putut urmări deja, acesta a fost inițiatorului proiectului de partaj al Banatului. „*Un alt punct negru est problema Banatului. Banatul este o provincie mică, dar nu cunosc chestiune mai delicată și mai plină de consecințe. O polemică pătimașă s-a angajat între români și sârbi asupra acestei chestiuni și s-au produs incidente de natură să compromită relațiile viitoare dintre cele două popoare. Ar fi absolut necesar să le aplanăm cât mai repede*”¹³⁸⁵.

Transferul acestei disponibilități s-a reflectat și în presa de mare tiraj, *Journal des débats politiques et littéraires* surprinzând acest aspect: „*Dl doctor Lupu a tratat cu multă claritate și precizie revendicările românești ale Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului. Cea din urmă ridică unele contestări. Expunând cu tact punctul de vedere românesc în această chestiune delicată și actuală, dl Lupu a declarat că înainte de toate, ar trebui să se ajungă la acord și înțelegere între România și Iugoslavia*”¹³⁸⁶. În aceeași cronică a conferinței „Problemele României eliberate” („*Les problèmes de la Roumanie libérée*”), este apreciată cu deosebire linia neutră a revendicărilor adoptată de omul politic român și faptul că în ciuda nenumăratelor probleme cu care se confruntă România, cu deosebire cea a frontierelor, se preferă dialogul, în locul recluziunii și al clocotirii unor sentimente revanșarde. „*Conferința pe care dl doctor Nicolae Lupu a făcut-o sub titlul de mai sus, alaltăieri, la « Foi et Vie », a fost o prezentare deosebit de completă și de vie despre toate problemele noii României, că e vorba de cele legate de frontiere, chestiuni teritoriale care depind de*

---

¹³⁸⁵ Nicolas LUPU, *op. cit.*, pp. 26-27. „*L'autre point noir c'est la question du Banat. Le Banat est une petite province, mais je ne connais pas de problème plus ardu et plus riche en conséquences. Une polémique passionnée se trouve engagée entre Roumains et Serbes sur cette question, et des incidents de nature à compromettre les relations futures de ces deux peuples, se sont produits. Il serait absolument nécessaire de les aplanir d'urgence.*”

¹³⁸⁶ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 57 din 26 februarie 1919, p. 2. „*M. le docteur Lupu a traité avec beaucoup de clarté et de précision les revendications roumaines de la Bessarabie, de la Bukovine, de la Transylvanie et du Banat. La dernière soulève quelques contestations. En exposant avec tact le point de vue roumain dans cette question aigüe et actuelle, M. Lupu a déclaré que ce qu'il fallait avant tout, c'était l'accord et l'entente entre Roumains et Yougoslaves.*”

*Conferința de pace, sau de cele de ordine interioară, pe care țara eliberată este pe cale de a le regla ea însăși, cum este problema agrară sau chestiunea evreiască*¹³⁸⁷.

George Mironescu, membru al Misiunii universitare române și profesor la Universitatea din București, în *Aperçus sur la question roumaine* invocă disponibilitatea României de a face renunțări, nu în Banat însă, ci dincolo de Dunăre, aceasta nemanifestându-și interesul pentru Valea Timocului. Astfel nu se marșează pe o rigidă aplicarea a principiului naționalităților, tocmai pentru a se înlătura tensiunile regionale. „*Ea știe că dreptatea absolută este imposibilă și că în consecință ea trebuie să-și impună sacrificii pentru menținerea relațiilor de bună vecinătate cu popoarele care o înconjoară, să nu aducă deloc atingere păcii mondiale. De celaltă parte, ea înțelege că sunt anumite fatalități geografice în privința cărora trebuie să decidă, fiind sub amenințarea unor conflicte fără sfârșit pe care poate să le provoace sau a unor obstacole în dezvoltarea economică a unei regiuni. Mânâtă de aceste considerații România și-a limitat drepturile sale la regiunile cuprinse între Dunăre, Marea Neagră, Nistru și Tisa*¹³⁸⁸.”

Același act de revendicare ia diferite forme, în funcție de tonalitatea celor care argumentează și de direcția din care privesc. Astfel integralitatea Banatului avea să-și găsească puncte de sprijin și în amenințări. Când argumenetele fuseseră exprimate, fără a mai fi așteptat feed-back-ul asupra receptării sau nu a acestora, o practică uzuală devenea proferarea avertismentelor, formularea insinuantă a unor posibile repercursiuni sau chiar exprimarea fățișă a unor amenințări. „*Serbia va compromite prietenia sârbo-română dacă insistă asupra revendicărilor sale din Banat. Prezența celor două state român și sârb în Banat va fi o sursă de conflicte*¹³⁸⁹.” Aceeași revendicare aduce o viziune apocaliptică, într-un glas de bocet sau de blestem, cu responsabilitatea directă a aceluia care a provocat scindarea. „*A deposea românii de o parte a Banatului ar însemna reiterarea unor mari nedreptăți din trecut, ceea ce ar presupune validarea deposeării violente înfăptuită de austrieci și de unguri*¹³⁹⁰.” Un Banat românesc se echivalează pentru Édouard Guérive cu o garanție a păcii locale și regionale. „*Credem că este în interesul nu doar a statelor care formează Europa centrală, ci și în cel al întregii Europe și al păcii mondiale, ca atunci când va fi vorba de*

---

¹³⁸⁷ *Ibidem*. „*La conférence que M. le docteur Nicolas Lupu a faite sous le titre, avant hier, à Foj et Vie, était un exposé remarquablement complet et vivant de tous les problèmes qui intéressent la Roumanie nouvelle, qu'il s'agisse de ceux de ses frontières, des questions territoriales qui dépendent de la Conférence de la paix, ou de ceux d'ordre intérieur que le pays libéré est en train de régler lui-même, comme la question agraire ou la question juive.*”

¹³⁸⁸ George MIRONESCU, *Aperçus sur la question roumaine*, Paris, 1919, p. 32.

¹³⁸⁹ *Ibidem*, p. 74. „*La Serbie compromettrait l'amitié serbe-roumaine si elle insistait sur ses revendications dans le Banat. La présence de deux États roumains et serbe dans le Banat serait une source de conflits.*”

¹³⁹⁰ *Ibidem*, p. 66. „*Evincer les Roumains d'une partie du Banat serait consacrer les grands injustices du passé, ce serait ratifier la dépossession violente entreprise par les Autrichiens et les Hongrois.*”

*trasarea noilor frontiere ale acestor state, va trebui să se țină cont în aceeași măsură de elementul etnic, de drepturile istorice, de condițiile economice și de frontierele naturale*¹³⁹¹.”

Serviciile făcute de România în timpul neutralității sale (aprovizionarea cu muniții și alimente) ar fi trebuit să devină congruente cu actul renunțării Serbiei la partea de Banat vizată. Riscurile pe care le-a asumat prin practicarea neutralității binevoitoare, dar și criticile pe care și le-a atras din partea Puterilor Centrale ar trebui să-i fie compensate României în primul rând prin recunoștința Serbiei. Propaganda românească a înfățișat aspectele contrastante ale unor cereri exagerate ale Serbiei față de un vecin și aliat care a făcut tot ce a putut pentru salvarea sa. „*Pe de altă parte Serbia nu ar trebui să uite marile servicii pe care România i le-a făcut în mai multe reprize (a facilitat aprovizionarea cu arme și alimente) scăpându-o uneori din mari primejdii*¹³⁹².” Acestor „lamentații” li se răspunde în termeni impregnați de îndoială: intervenția României a fost făcută la rece, cu un gest intens cumpănit, astfel că ea nu a răspuns la strigătele de ajutor ale Serbiei din toamna anului 1915, lăsându-o să cadă pradă forțelor austro-germane dezlănțuite asupra ei.

Într-o formă atenuată, și Nicolae Lupu emite un avertisment, dar nu legat de modul în care ar fi percepută soluționarea chestiunii Banatului, ci de starea în care se află România. Acesta lasă să cadă acceptul pe solicitarea suspicioasă venită din partea unei României frustrate, văzându-și promisiunile nerespectate și tratatele încălcate. Imputata pace de la București, susține conferențiarul, a fost încheiată cu consimțământul Antantei, în imposibilitatea ei de a interveni salvator în acele momente așa cum făcuse în cazul Serbiei. După ce au fost atent cântărite toate variantele și apreciate consecințele, României i s-a dat libertatea de a primi jugul, fapt recunoscut de însuși George Lloyd, în publicația *L'Atlantic Monthly*. Sentimentul său de abandon din partea Aliților este întreținut și de apriga campanie de presă alimentată împotriva ei, nu fără ca România să poarte partea sa de vină. Liderul politic român își asumă, în numele țării faptul revendicările și fundamentul acestora nu au reușit să se facă vizibile și nu au fost promovate prea bine¹³⁹³.

Traian Lalescu își va formula de la început obiectivul în broșura pe care a publicat-o la începutul anului 1919, *Le problème ethnographique du Banat*. „... scopul acestei lucrări este tocmai acela de a contribui la stoparea răspândirii de argumente norocoase care sunt cu

---

¹³⁹¹ Edouard GUÉRIVE, *La Bucovine et le Banat...*, pp. 50-51. „*Nous croyons que c'est dans l'intérêt, non seulement des États qui se forment dans l'Europe centrale, mais aussi dans l'intérêt de l'Europe et de la paix mondiale que, lorsqu'il s'agira de tracer les nouvelles frontières de ces états, on tienne compte, en même temps que de l'élément ethnique, des droits historiques, des conditions économiques et des frontières naturelles.*”

¹³⁹² George MIRONESCU, *Aperçus sur la...*, p. 74. „*D'autre part la Serbie ne devrait pas oublier les grands services que la Roumanie lui a rendu a plusieurs reprises (a facilité le ravitaillement en armes et en vivres) quelques fois en la préservant de grands dangers (notamment en 1913).*” ; Idem, *Le Problème du Banat*, p. 16.

¹³⁹³ Nicolas LUPU, *op. cit.*, p. 28.

atât mai ușor de acceptat de opinia publică cu cât ele deformează mai mult adevărul¹³⁹⁴.” Ceea ce își propune acesta este formarea unei opinii, pe baza unor argumente serioase, care să ofere siguranță, care să nu copleșească prin angajamentul și părtinirea furnizorului de date.

Argumentele sârbești, recunoscându-li-se într-o oarecare măsură temeinicia, nu sunt demontate din start, deformarea adevărului fiind o consecință a manifestării unor interese obscure. „*Problema Banatului face parte din categoria de chestiuni litigioase pe care Congresul de Pace din 1919 le va avea de rezolvat. Aliații și prietenii noștri sârbi formulează, asupra unei părți din această provincie românească, pretenții sprijinite pe argumente istorice și etnografice. Exigențelor, bazate până la un anumit punct pe adevăr, li se adaugă, ca întotdeauna, concursul înflăcărat al șovinilor. Chestiunea se deformează într-atât încât oamenii de bună credință sfârșesc prin a pierde firul și prin a fi nevoiți să se retragă în spatele ideilor lor inițiale, care sunt de cele mai multe ori deformări grotești ale adevărului*¹³⁹⁵.” Ceea ce este esențial în această broșură este faptul că Traian Lalescu îi pune în dialog pe români și pe sârbi pe tema unor blamate statistici maghiare, al căror caracter reușește să-l schimbe. Deși folosește o serie de clișee propagandistice, legate de „deformarea adevărului”, combaterea șovinilor, totuși abordarea acestuia este așezată, mențiunea intrigii (sârbii – aliați și prieteni – formulează pretenții asupra unei părți a acestei provincii românești) este o mențiune fugară, asupra căreia nu se mai revine cu argumente directe.

În privința lui George Mironescu, principalul obiectiv al lucrării sale *Aperçus sur la question roumaine* stă în demonstrarea importanței unității naționale române, Banatul fiind un element indispensabil al acesteia. Modul în care este construită această intrigă poartă amprenta unei contestări din partea adversarilor, întrucât termenii aleși sunt foarte duri: chestiune de viață și de moarte, un drept care nu poate fi negat, o necesitate ca teritoriile locuite în majoritate de români să se reunească într-un singur stat¹³⁹⁶. De asemenea, responsabilitatea este foarte clară: din vina sârbilor care au cutezat să-și îndrepte privirile asupra provinciei de peste Dunăre. Contraversa cu care s-a ajuns la judecată poartă o răspundere unilaterală. „*Pentru că aceștia au ridicat pretenții în Banat, o vie dezbatere s-a*

---

¹³⁹⁴ Trajan LALESCO, *Le problème ethnographique du Banat*, Paris, 1919, p. 3. „.... le but de ce travail est justement d'aider à empêcher la propagation des arguments de bonne fortune qui sont d'autant plus facilement acceptées par l'opinion publique qu'ils déforment davantage la vérité.”

¹³⁹⁵ *Ibidem*. „Le problème du Banat appartient au groupe des questions litigieuses que le Congrès de la Paix de 1919 aura à résoudre. Nos alliés et amis serbes formulent, sur une partie de cette province roumaine, des prétentions appuyées par des arguments historiques et ethnographiques. Aux exigences basées jusqu'à un certain point sur la vérité vient s'ajouter, comme toujours, l'appoint passionné des chauvins. La question se déforme alors de telle façon que les hommes de bonne foi finissent par perdre le fil et sont obligés de se retrancher derrière leurs idées primitives qui sont parfois des déformations grotesques de la vérité.”

¹³⁹⁶ George MIRONESCU, *Aperçus sur la...*, p. 31.

angajat de această controversă sârbo-română¹³⁹⁷.” Și toate acestea când sarcina de a stabili limite în Banat este atât de ușoară, prin simpla „respectare a admirabilelor frontiere naturale”. „În sfârșit, dacă s-ar destrăma unitatea geografică a Banatului pentru a-l împărți între două sau trei state, s-ar îngreuna dezvoltarea economică a regiunilor astfel separate și care sunt în realitate strâns interconectate. Apoi căile de comunicații pe uscat și pe apă nu pot fi organizate în Banat decât la nivelul întregii provincii. Produsele grele din munți (lemn, minereu) nu se pot urni decât prin canale săpate de-a lungul câmpiei și pe cursurile de apă care o mărginesc. Populația montană își găsește la câmpie sursa de hrană în cereale și posibilitatea de a-și lăsa la iernat numeroasele turme. Pe partea cealaltă câmpia folosește produsele rezultate din creșterea animalelor și are în populația de la munte o importantă resursă de mână de lucru necesară muncilor agricole.”¹³⁹⁸

Premisele de la care pleacă doctorul Nicolae Lupu în proiectarea unei alternative de dorit și de urmărit în chestiunea Banatului sunt politico-diplomatice, legate de pasul pe care trebuie să-l țină România cu noile orientări. Primul semnal în acest sens l-a dat omul politic ceh Masaryk, care la congresul popoarelor oprimate din Monarhia asutro-ungară ținut în Philadelphia, a proiectat bazele unei uniuni democratice a viitoarelor state successorale. A oferit, de asemenea, dovada faptului că o implicare externă în rezolvarea diferendului ar trebui să fie minimă, sarcina găsirii unei soluții acceptabile căzând în seama României și Serbiei. „Nouă ne este indiferent cum se va rezolva chestiunea Banatului, important este ca din această soluție să izvorască pacea între sârbi și români.”, avea să spună Thomas Masaryk¹³⁹⁹. Astfel așezarea frontierei româno-sârbe din Banat se integrează într-un scenariu mai amplu, proiectată spre constituirea unei alianțe a popoarelor din Europa Centrală și Balcanică, scop care ar trebui să primeze în fața oricăror capricii legate de teritorii.

Generalul Rudeanu încearcă, în conferința sa devenită articol, *La Roumanie au Congrès de la Paix*, să-și formeze asupra viitoarelor frontiere o viziune pornind pe o cale a empatiei din perspectiva proiectatei Societăți a Națiunilor. Văzută din exterior, perspectiva unor limite artificiale în Banat nu pare să îngrijoreze și nici să țină cont de populațiile locale.

---

¹³⁹⁷ *Ibidem*, p. 61. „Ceux-ci ayant élevé des prétentions dans le Banat, un vif débat s’est engagée sur cette controverse serbe-roumaine.”

¹³⁹⁸ *Ibidem*, p. 68. „Enfin si l’on brisait l’unité géographique du Banat pour le partager entre 2 ou 3 États, on entraverait le développement économique des régions ainsi séparées et qui sont en réalité étroitement liées entre elles. En effet les voies de communication par terre et par eau ne peuvent être organisées dans le Banat que pour l’ensemble de la province. Les produits lourds des montagnes (bois, minerais) ne peuvent s’écrouler que par les canaux creusés à travers la plaine et par les cours d’eau qui la bordent. La population des montagnes trouve dans la plaine son alimentation en céréales ainsi la possibilité de faire hiverner ses nombreux troupeaux. Par contre la plaine utilise les produits de l’élevage fait dans les montagnes et trouve dans l’excédent de la population montagnarde une bonne partie de la main d’œuvre nécessaire pour les travaux agricoles.”

¹³⁹⁹ Nicolas LUPU, op. cit., p. 27. „Il nous est, quant à nous, indifférent de savoir comment sera résolue la question du Banat, l’essentiel est que cette résolution sorte la concorde et la paix entre Serbes et Roumains.”

Dacă principalele așteptări ale lumii postbelice și ale Societății Națiunilor sunt pacea și echilibrul, cum se vor putea regăsi România și statul iugoslav în cadrul acestui organism. O frontieră artificială nu va avea cum să fie generatoare de simțăminte pașnice și nici nu va fi resort al unei balanțe de forțe regionale. *„Rămâne de văzut dacă dreptul popoarelor de a dispune de ele însele poate fi extins până la un total dezechilibru între mijloacele de a exista și de a prospera a două națiuni vecine cu aceleași merite morale și de aceeași însemnătate în Societatea Națiunilor*¹⁴⁰⁰.” O divizare a Banatului riscă să devină un măr al discordiei între sârbi și români prin simplu fapt că Dunărea nu-i mai desparte. O națiune împlinită este una care se poate dezvolta în siguranță. *„A permite unor națiuni, diferite ca și neam, să treacă peste puternicele bariere orografice sau hidrografice care le separă, reprezintă, din perspectiva mea, o gravă eroare care se opune psihologiei popoarelor și a unei dezvoltări liniștite a acestora, este, de asemenea, o greșală față de principiile fundamentale pe care ar trebui să se sprijine existența Națiunilor*¹⁴⁰¹.”

Autorul renunță brusc la problema diferendului frontalier dintre România și statul iugoslav fără să mai pună accente ultimative. Se produce aici din partea militarului un abandon, soarta litigiilor este lăsată cu încredere în seama Franței. Oricât de mult ar îngrijora o problemele legate de frontiere, România nu trebuie să privească Franța decât cu recunoștință și pietate. Vestigiile martiriului francez pe teritoriul României trebuiesc să devină zestre memorială, a acelora care nu uită și știu prețuiesc și peste timp. *„Astăzi, după ce România i-a văzut pe fii Marnei luptând și murind alături de ea pe Siret, istoria sa nu se mai poate separa pe viitor de cea a Franței. Fiecare mormânt francez pe pământul românesc este un pios și veșnic monument, la care bătrânii își vor duce nepoții pentru a le vorbi de această admirabilă Franță, de această soră iubită și să le împărtășască pentru a transmite peste secole recunoștința României față de Franța*¹⁴⁰².”

---

¹⁴⁰⁰ Général RUDÉANO, *La Roumanie au Congrès de la Paix*, în *La Géographie*, 1918-1919, tome 32, nr. 5, p. 305. *„Il s'agit de voir si le droit des peuples de disposer d'eux-mêmes peut être étendu jusqu'au déséquilibre complet entre les moyens d'exister et de prospérer des deux nations voisines de même valeur morale et de même importance dans la Société des Nations.”*

¹⁴⁰¹ *Ibidem*, p. 306. *„Permettre à des nations de race différentes de franchir les puissants obstacles orographiques ou hydrographiques qui les séparent, est, je crois, une grave erreur qui va contre la psychologie des peuples et leur tranquille développement; c'est également une erreur contre les principes fondamentaux sur lesquels doit reposer l'existence des Nations.”*

¹⁴⁰² *Ibidem*, p. 308. *„Aujourd'hui, après que la Roumanie a vu les enfants de la Marne lutter et mourir à ses côtés sur le Siret, son histoire ne peut plus dans l'avenir se séparer de celle de la France. Chaque tombe française sur le sol roumain est un pieux et immortel monument où les vieillards conduiront leurs enfants pour leur parler de cette belle France, de cette sœur bien-aimée et leur apprendre à transmettre à travers les siècles la reconnaissance de la Roumanie envers la France.”*

V.3.1.2. Orgolii și viziuni sârbești

Cu puțin înainte de finalul războiului Vouk Primorac percepea Dunărea ca o frontieră ce trebuie depășită. Fără a nominaliza în mod direct Banatul, autorul sârb apreciază că se va face o corecție a confiniilor anterioare, implicit și cele dunărene, fapt ce v-a fi impus de apariția statului iugoslav. Recompensând sacrificiile sârbilor într-o zonă de interferență a mai multor naționalități, probabil că se va ajunge și la limitarea drepturilor unora dintre ele, dar este un risc și o responsabilitate în același timp pe care trebuie să și-o asume organismul însărcinat cu statuarea păcii. *„Viitorul Congres, cel care va trebui să fixeze confiniile statului iugoslav peste Dunăre și Drava, va avea de făcut o muncă considerabilă deoarece nu există limite naturale, iar rasele s-au amestecat într-atâta încât este abosolut imposibil să se asigure fiecareia un teritoriu separat. În acest caz pentru a crea un nou stat omogen și pentru a nu expune vechea capitală a Belgradului eventualităților unor atacuri neprevăzute, va trebui în mod necesar sacrificat – chiar dacă în cea mai mică măsură – principiul naționalităților. Cei cărora le va reveni această dificilă sarcină nu-și vor putea limita îndatorirea doar la o simplă constatare a situației actuale [...], ci se vor strădui să repare nedreptățile seculare și să recompenseze eroismul unui popor care a luptat și a suferit pentru cauza sa națională¹⁴⁰³.”*

Odată războiul încheiat, resortul principal în teza sârbă a propagandei pentru Banat a devenit la fel ca și la nivel diplomatic, cererea de anulare a tratatului secret încheiat de România cu puterile Antantei. Dincolo de promisiunile teritoriale făcute, este criticată modalitatea de negociere, cea a excluderii Serbiei de atunci, în a-și exprima punctul de vedere. Neconsultarea statului sârb contrastează cu ponderea participării sale și cu temerea exprimată constant față de promisiunile făcute altor aliați pe seama sa. Tratatetele cu Italia mai întâi, apoi cu România, s-au încheiat *„în ciuda protestelor sale, a sacrificiilor, a eroismului și a inalterabilei fidelități¹⁴⁰⁴”*.

În cadrul unor intervenții publice, elenistul Victor Bérard a sprijinit atât cauza sârbilor, cât și a românilor în privința recunoașterii dreptului de anexare a provinciilor din

---

¹⁴⁰³ Vouk PRIMORAC, *La question yougo-slave. Étude historique, économique et sociale*, Paris, 1918, p. 204. *„Le futur Congrès, qui devra fixer les confins de l'État Yougoslave au-delà du Danube et de la Drave, aura une rude besogne car il n'y existe pas de confins naturels et les races s'y trouvent entremêlées de manière qu'il est absolument impossible d'assigner à chacune un territoire sépare. Dans ce cas, pour créer un nouvel État homogène et pour ne pas exposer la ville capitale de Belgrade aux éventualités d'une attaque imprévue, on devra nécessairement sacrifier – quoique dans la moindre mesure possible – le principe des nationalités. Ceux qui auront à remplir cette lourde tâche ne limiteront pas leur mission à la constatation de la situation actuelle [...] mais ils s'efforceront aussi réparer des injustices séculaires et récompenser l'héroïsme d'un peuple qui a lutté et souffert pour sa cause nationale.”*

¹⁴⁰⁴ Victor BÉRARD, *Les Traités de 1915 et de 1916. Discours de M. Victor Bérard à la Réunion de La Serbie Victorieuse tenue au Grand Amphithéâtre de la Sorbonne le 16 janvier 1919*, Paris, 1919, p. 6. *„en dépit de leurs protestations, de leurs sacrifices, de leur héroïsme et de leur inaltérable fidélité”*

fostul Imperiu austro-ungar. Atunci când se ajunge la subiectul delicat al Banatului, specialistul francez, în mod discret, se pronunță pentru o anulare a tratatului din 1916, care reduce avantajul României și al Italiei în privința unor teritorii litigioase. Prin prietenia care-l lega încă din timpul studiilor de medicul și biologul Ioan Cantacuzino¹⁴⁰⁵, Victor Bérard se apropie în concepție de cercul conservatorilor-democrați ai lui Take Ionescu. „*Aceste tratate din 1915 și 1916 au fost semnate într-o perioadă în care diplomații Antantei nu puteau conta pe o completă disoluție a imperiilor austro-ungar, rus, otoman, care să dea mai apoi fraților latini din Italia și din România o satisfacere deplină a tuturor drepturilor lor naționale, a tuturor aspirațiilor teritoriale și mediteraneene. Aceste tratate din 1915 și 1916, erau, ele însele, combinații ale Vechiului Regim, în care idealul revoluționar trebuia acomodat sau chiar sacrificat în numele necesităților politicii și ale conjuncturii. Victoria popoarelor nu ar mai putea valida aceste aproximații guvernamentale*¹⁴⁰⁶.” Sfârșitul războiului mondial a adus în prim plan triumful naționalităților, astfel încât tratatele secrete au devenit rând pe rând caduce. Dacă la începutul conflictului sau pe parcursul lui nu se putea anticipa destrămarea completă a Imperiului austro-ungar, și nici a Rusiei țariste, acum când aceasta a devenit o realitate, iar România a reușit să-și anexeze rând pe rând toate provinciile locuite de români, chiar și Basarabia, se impunea demararea unor tratative bilaterale cu sârbii sub tutela Conferinței de Pace pentru împărțirea Banatului.

Mai apoi, revenind la teza sârbă, așa cum se conturează ea în broșura lui F.D. Tomić, *Les Serbes du Banat de Temesvar*, expunerea este întreținută de o condamabilă eroare a diplomației Antantei din timpul războiului cu repercursiuni asupra provinciei bănățene și a relațiilor româno-sârbe. Strategia aleasă pentru a combate starea de fapt, devenită o chestiune/problemă este cea a manipulării. În primul rând a Alianților, pentru a-i determina să-și îndrepte greșala față de un Banat sârbesc, a istoriei prezente, toate datele converg spre o demonstrație în favoarea cauzei sârbe, și nu în ultimul rând a românilor, care trebuiau să se restrângă spațial și să se limiteze în pretenții. „*Printre numeroasele probleme care vor apărea în urma dislocării monarhiei Habsburgice, cea pe care-o vom desemna sub numele de „Chestiunea Banatului de Timișoara” prezintă un interes special, deoarece de soluția care-i se va da depind relațiile viitoare dintre România și Serbia. Aceste două state vecine nu numai*

---

¹⁴⁰⁵ Jean Cantacuzène (1863-1934), <http://www.pasteur.fr/infosci/archives/ctz0.html>, Consultat la : 15.03.2013.

¹⁴⁰⁶ *Ibidem*, p. 6. „*Ces traités de 1915 et de 1916 avaient été signés à une époque où les diplomates de l'Entente ne pouvaient pas escompter que la complète dissolution des empires austro-hongrois, russe, ottoman pourrait donner à nos frères latins d'Italie et de Roumanie, la complète satisfaction de tous leurs droits nationaux, de toutes leurs aspirations territoriales et méditerranéennes. Ces traités de 1915 et 1916, étaient, eux aussi, des combinaisons d'Ancien Régime où l'idéal révolutionnaire devait être accommodé et parfois sacrifié aux nécessités de la politique et de l'heure. La victoire des peuples ne saurait plus aujourd'hui valider ces approximations gouvernementales.*”

că nu au avut în trecut litigii între ele, dar nu ar fi avut nici astăzi dacă ingeniozitatea diplomației Antantei nu ar fi transformat chestiunea Banatului într-o problemă sârbo-română¹⁴⁰⁷.” Astfel în mod deosebit de celelalte abordări, chiar dacă mobilul este același tratat secret al României cu Antanta din 1916, modalitatea de a-l combate este rechizitorială, printr-o căutare și identificare a responsabililor.

Coperta broșurii lui F.D. Tomić este realizată asemeni unui afiș, având marcat în formă de « chapeau» *Appel à la Franc-maçonnerie universelle, au nom de mes compatriotes*. I se adaugă acestui strigăt, instanța declarației președintelui american Wilson, făcută în fața Congresului pe 11 februarie 1918. „Nu trebuie încheiată în acest război, nicio înțelegere teritorială care nu răspunde intereselor și avantajelor populațiilor în cauză și care nu este decât o simplă clauză a aranjamentelor sau un compromis între ambițiile statelor rivale.”¹⁴⁰⁸ Fără să cunoaștem implicarea autorului sau apropierea lui de cercurile francmasoneriei, dar plecând de la propriile mărturii ale acestuia, sunt aduse în discuție valorile echității și a unei păci promovată de această societate secretă. Aceste idealuri, pe lângă condamnarea diplomației secrete de către președintele american, și în condițiile în care teza sârbă se mula pe aceste principii, trebuiau să fie factori decisivi în obținerea câștigului de cauză în problema Banatului. Dacă ar fi să suprapunem acestei broșuri răspunsul unei note de serviciu a Armatei Franceze din Orient, datată la 17 februarie 1919, mesajul acestei broșuri este explicabil prin activitatea Partidului Radical din Banat, de care este posibil ca Tomić să nu fi fost străin. Raportul francez ne descrie această grupare politică, coordonată de Jacobi, prefect al orașului Timișoara, prin orientarea de stânga și prin membri săi: „izraeliți și francmasoni ai claselor bogate.”¹⁴⁰⁹

Asemenea lui F.D. Tomić va proceda și colonelul Bojidarović prin conferința, devenită mai apoi broșură. Comunicarea *La Serbie au Congrès de la Paix. L'Adriatique et le Banat* susținută pe 14 martie la „Société de Géographie” judecă Antanta ca fiind vinovată de a-i fi permis României să-și extindă atât de mult pretențiile și de a-i fi recunoscut printr-un tratat dreptul de a anexa Banatul. Sunt totuși disculpați pe seama unei precare cunoașteri a realităților istorice și prin situația dificilă care a impus în acele momente intrarea României în război. „Atunci când a trebuit ca România să intre în măcelul mondial, Marile Puteri i-au

---

¹⁴⁰⁷ F. D. TOMITCH, *Les Serbes du Banat de Temesvar*, Paris, 1918, p. 3. „Parmi les nombreux problèmes qui vont surgir par la dislocation de la monarchie des Habsbourg, celui qu'on désigne sous le nom de „Question du Banat de Temesvar” présente un intérêt spécial, car la solution qui lui sera donnée dépendent les relations futures entre la Roumanie et la Serbie. Ces deux États voisins n'ont jamais eu de litiges entre eux dans le passé et il n'y en aurait pas davantage aujourd'hui si l'ingéniosité de la diplomatie de l'Entente n'avait pas transformé la question du Banat de Temesvar en une question serbo-roumaine.”

¹⁴⁰⁸ *Ibidem*, p. 3.

¹⁴⁰⁹ ANR, Microfilme Franța, rola 303, c. 133.

cerut clauzele ei în schimbul intervenției. Printre altele românii au reclamat crearea unei Mari Românie și astfel i s-a dat tot ceea ce a cerut. A solicitat până și Banatul și nu mai puțin decât până la zidurile citadelei Belgrad. Marii noștri Aliați nu au precupețit nimic la pretențiile României, ne-au omis cu desăvârșire și au promis prietenilor noștri români această provincie, care din punct de vedere geografic, etnografic și istoric trebuie să revină Serbiei. Înțelegem foarte bine că Marii noștri Aliați, semnatori ai tratatului cu România, nu au avut intenția de a-i face rău micii, dar fidelei și curajoase Serbiei. Făcură acest rău, presupun, datorită faptului că nu au cunoscut suficient de bine situația etnografică a Banatului, și au făcut-o mai ales pentru că au crezut, în acele vremuri, că intervenția curajoasei armate române ar putea salva situația foarte gravă¹⁴¹⁰.”

Conferențiarul sârb ține să accentueze și mai mult situația nefericită în care s-a ajuns din cauza problemei Banatului, care i-a învrăjbit pe bunii prieteni de altădată. „Este vorba de chestiunea din Banat, unde ne ciocnim cu prietenii noștri români. Vă repet: cu prietenii noștri români, deoarece, de-a lungul istoriei noastre naționale, nu găsim nicio pagină care să ne dea și cea mai mică indicație asupra unui diferend cu poporul român vecin, cu care legăturile noastre au fost întotdeauna cele mai cordiale¹⁴¹¹.” Consecința insistenței României de a obține tot Banatul nu poate fi decât nefastă. Sârbi cuprinși în interiorul provinciei vor întreține o iredentă periculoasă și revanșardă. De aceste aspecte ar trebui să țină seama cei care își pun speranțele unui viitor regional pașnic. „În consecință mă întreb cum pot prietenii noștri români să revendice Banatul, dacă nu pentru a avea o permanentă sursă de probleme și necazuri¹⁴¹².”

---

¹⁴¹⁰ Colonel BOJIDAROVITCH, *La Serbie au Congrès de la Paix. L'Adriatique et le Banat*, Paris, 1919, p. 10; în *La Géographie*, 1918-1919, tomul 32, nr. 6, pp. 375-392. „Lorsqu'il fallait que la Roumanie entra dans la mêlée mondiale, les grandes puissances ont demandé ses conditions pour entrer dans la guerre. Entre autres les Roumains réclamèrent la création de la grande Roumanie et on lui a donné tout ce qu'elle a demandé. Elle a demandé même le Banat et rien moins que jusqu'aux murs de la citadelle de Belgrade. Nos grands Alliés, à qui tout ce que demandait la Roumanie, ne coutaient rien nous oublièrent complètement et promirent à nos amis les Roumains ce pays qui, géographiquement, ethnographiquement et économiquement doit appartenir à la Serbie. Nous comprenons très bien que nos grands Alliés, les signataires du traité avec la Roumanie, n'ont pas eu l'intention de faire du mal à leur petite mais fidèle et vaillante Serbie. Ils firent ce mal, je le suppose, ne connaissant pas suffisamment bien la situation ethnographiquement du Banat, et ils firent surtout parce qu'ils croyaient à cette époque-la que l'intervention de la vaillante armée roumaine pouvait sauver la situation qui était très sérieuse.”

¹⁴¹¹ *Ibidem*, p. 10. „Il y a la question du Banat, où nous nous rencontrons avec nos amis les Roumains. Je vous répète: avec nos amis, car, dans notre histoire nationale, nous ne trouvons aucune page qui nous donne la moindre indication sur un différend avec le peuple roumain voisin, avec lequel nos liens ont été toujours des plus cordiaux.”

¹⁴¹² *Ibidem*, p. 11. „Par conséquent je me demande comment nos amis les Roumains peuvent revendiquer le Banat, sinon pour y avoir un foyer de troubles et d'ennuis.”

V.3.2. Secvențe argumentative și resurse mobilizatoare

V.3.2.1. Instrumentarul românesc

Subiectul provinciei bănățene se dovedește a fi dintr-un început unul generos, indiferent de situarea autorului, pro sau contra tezei românești sau sârbești. Tiparul broșurilor pare să fie același: o contextualizare și o întărire prin exemplificare a aspectelor istorice, de componență etnică a provinciei, a considerentelor economice și politice, pentru ca pe final să fie înșiruite argumentele împotriva judecăților taberei adverse considerate părtinitoare.

Argumentația din broșura *La Bucovine et le Banat*, publicată de Édouard Guérive, este subsumată unei dimensiuni a opresiunii, suferințele îndurate de români în timpul dominației maghiare ar trebui să funcționeze ca un antidot și să înlăture orice reînvățare a uneia similare sârbe. Un plus de noutate pe care-l aduce lucrarea lui Edouard Guérive este cel privind prezentarea mecanismului de funcționare al administrației maghiare la nivelul regional, precum și a vieții politice din perspectiva reprezentării naționalității române în parlamentul de la Budapesta. Este surprins sintetic controlul eficient al provinciei prin organizarea conducerii bipolare la nivelul comitatelor: numirea unui comisar guvernamental și alegerea unui vicecomite de către Adunarea generală a comitatului. Acest organism, prin criteriile de selecție censitare (« viriliști » – cetățenii bogați care plăteau un impozit considerabil la stat¹⁴¹³) și prin aranjamentele ajungea să fie dominat de maghiari¹⁴¹⁴. Pe cale de consecință, dacă la nivel comitatens lucrurile se prezentau astfel, cu atât mai complicat devenea procesul când era vorba de alegerea unui deputat. Episodul generalului Traian Doda, nevoit să renunțe la lupta politică datorită nerecunoașterii și nerespectării drepturilor naționale, i-a determinat pe liderii români să adopte tactica pasivismului. „*Românii din Banat au urmat astfel exemplul celor din Transilvania. Au declarat că pe viitor se vor abține de la a participa la comedia parlamentară odioasă pe care o jucau maghiarii. [...] În acest lung interval, guvernul de la Budapesta a salvat aparențele în stilul său. La fiecare alegeri, trimiteau un candidat oficial în Banat. Primarul și secretarii fiecărei comune erau « rugați » să voteze pentru acest candidat. Formalitatea se îndeplinea tacit, iar « deputatul din Banat » mergea să ia loc la Adunarea de la Budapesta*¹⁴¹⁵.” Astfel pentru a favoriza teza românească

---

¹⁴¹³ Mihai VIȘAN, *Administrație și legislație în Banatul interbelic (1860-1918)*, în *Banatica*, 2011, nr. 21, p. 321.

¹⁴¹⁴ Această prezentare a modului de exercitare a autorității maghiare în Banat o regăsim și la Dumitru DRAGHICESCO, *op. cit.*, pp. 177-178.

¹⁴¹⁵ Édouard GUÉRIVE, *La Bucovine et le Banat*, pp. 40-42. „*Les Roumains du Banat suivirent alors l'exemple de ceux de Transylvanie. Ils déclarèrent qu'à l'avenir ils s'abstiendraient de prendre part à la comédie parlementaire odieuse qui jouaient les Magyars. [...] Dans ce long intervalle, le gouvernement de Budapest sauva les apparences à sa façon. À chaque élection, il envoyait un candidat officiel du Banat. Le maire et les*

de revendicare integrală a Banatului, autorul face recurs la greutățile vieții din timpul regimului de dominație maghiară, de dată recentă și care trebuiau reactivate în memoria colectivă a francezilor. Aceste realități nu trebuiau să treacă în umbră, ci trebuiau să se sincronizeze cu o altă « încercare » cea a revendicării Banatului de către sârbi. „... *a acorda sârbilor dominația politică în regiunile Torontalului presupune a le asigura acolo o armă împotriva românilor, înseamnă a-i ajuta să mențină artificial o stare de lucruri nefirească*¹⁴¹⁶.”

Rațiunile autorului francez, pentru care Banatul ar trebui să intre în posesia românilor, sunt puse într-o formulă a reacțiilor în lanț, pornindu-se de la dinamica populației (în urma analizei mișcărilor de populații s-a constatat faptul că sârbii sunt în scădere față de elementul românesc). Pentru a putea contrabalansa ponderea lor inferioară, căreia i se adaugă privilegierea maghiară, sârbii se vor impune în partea de Banat pe care o revendică după un model opresiv preluat de la vechea stăpânire. Privit dinspre România, Banatului i s-ar putea oferi o dezvoltare normală, într-un deplin respect, care nu va produce reacții adverse din partea celorlalte naționalități. „*dominația română va avea dimpotrivă interesul de a lăsa deplina libertate de acțiune spontană forțelor etnice în cauză. Fără nicio măsură administrativă sau politică de restricție, în cincizeci de ani, problema etnică va fi rezolvată de la sine și nu va cauza niciun conflict*¹⁴¹⁷.” Pe același tipar enunțat mai sus: cedarea Torontalului sârbilor ar însemna pentru români o nouă pierdere după cea a conaționalilor de pe Valea Timocului și a celor din Macedonia, ar implica renunțarea la gurile Mureșului cu consecințe directe asupra comerțului¹⁴¹⁸.

Spre deosebire de alte abordări ale frontierelor naturale, în această broșură, Édourd Guérive le surprinde caracterul tuturor: al Mureșului ca parte pragmatică a revendicării legată de comerț, al Tisei, cu viziunea simbolică a pretențiilor de a încadra Banatul în marginile extinderii etnice și al Dunării, ca ultim și cel mai important element al întregului. Autorul francez încadrează aspecte ale poeziei pe care a inspirat-o fluviul. „*Tisa a fost dintotdeauna frontiera vestică a acestei rase, adesea, în cântecele populare fiind invocată ca și râu românesc. De la Nistru pân' la Tisa,/Tot Românul plânsu-mi s'a. « Du Dniester à la Theiss, tout Roumain se plaint à moi... »*, spune poetul național, *ca să amintească de suferințele*

---

adjoints de chaque commune étaient « priés » de voter pour ce candidat. La formalité s'accomplissait sans bruit et le « député du Banat » allait siéger à Budapest.”

¹⁴¹⁶ *Ibidem*, p. 46. „*accorder aux Serbes la domination politique dans les régions du Torontal, c'est leur y assurer une arme contre les Roumains, c'est leur aider à conserver artificiellement un état de choses factice.”*

¹⁴¹⁷ *Ibidem*, p. 47. „*la domination roumaine aurait, au contraire, intérêt à laisser pleine liberté de jeu spontané des forces ethniques en présence. Sans aucune mesure administrative ou politique de restriction, dans cinquante ans, le problème ethnique sera résolu de lui-même et ne donnera lieu à aucun conflit.”*

¹⁴¹⁸ *Ibidem*

poporului român cauzate de invaziile continue ale popoarelor barbare. Nistrul și Tisa sunt frontierele de la est și de la vest ale rasei române¹⁴¹⁹.” În privința Dunării, este reținut mai degrabă aspectul contrariant, cel al acceptării ca linie de departajare pe unele segmente ale cursului său, pentru a fi negată pe latura vestică a provinciei bănățene. „De ce această realitate, că Dunărea este o frontieră, atunci când separă România de Valea Timocului, și încetează să mai fie atunci când Dunărea separă Serbia de această parte a Banatului, denumită Torontal¹⁴²⁰.”

Armătura pe care se construiește argumentația lui Traian Lalescu, profesor de matematică, este una simplificată. Cele mai multe justificări ale sârbilor se revendicau din domeniul istoriei (sentimental) și cel al statisticii (pragmatic). Pe aceste două axe își va construi acesta broșura *Le problème ethnographique du Banat*. Titlul conține referire la provincie ca și obiect al unei problematice etnografice. Prezentarea sa istorică dovedește virtuți eseistice, comparând istoria Banatului cu rola unui film, din perspectiva pe care o dau tehnicile moderne, cinematografia și fotografia. Fără a intra în detalii (date și evenimente), ritmul prefacerilor istorice ale provinciei este echivalat cu rapiditatea cu care sunt rulate imaginile filmice, iar revendicarea printr-o argumentare istorică asemnănată cu cea a unghiului din care este surprins un instantaneu. „Ori Banatul, prin situarea sa geografică, a fost una din provinciile în care istoria a fost în cea mai mare mișcare¹⁴²¹.” Sunt enumerate cadrul de acțiune (provincia de frontieră și teatrul de războaie și incursiuni), timpul (istoria lungă), principalele momente ale acțiunii (formarea poporului român și păstrarea caracterului latin, cuceririle târzii: maghiară, turcă, germană) și deznodământul („fizionomia etnică specială”) ¹⁴²². Este discusută puțin intriga, pentru ca acela care va citi broșura să se știe de ce Banatul a devenit „problema” Conferinței de Pace. Totul pornește de la populațiile de sârbi care au fugit din calea persecuțiilor turce și care au devenit un instrument de dominare al austrieicilor asupra populațiilor locale. „Aici se găsește originea chestiunii etnografice a Banatului. Guvernele de la Pesta și Viena nu au găsit altceva pentru a le recompensa românii din Banat sacrificiile din războaiele turce, decât să le invadeze provincia cu coloni

---

¹⁴¹⁹ *Ibidem*, p. 50. „La Theiss a toujours été la frontière ouest de cette race, très souvent, dans les chansons populaires, on voit invoquer la Theiss comme rivière roumaine: De la Nistru pân' la Tisa./Tot Românul plânsu-mi s'a. « Du Dniester à la Theiss, tout Roumain se plaint à moi... », dit le poète national, pour rappeler les souffrances du peuple roumain causées par les continues invasions des peuples barbares. Le Dniester et la Theiss sont les frontières de l'est et de l'ouest de la race roumaine.”

¹⁴²⁰ *Ibidem*, p. 51. „Pourquoi cette vérité que le Danube est une frontière, lorsqu'il sépare la Roumanie de la vallée du Timoc, n'en serait-elle plus une lorsque le Danube séparé la Serbie de cette partie du Banat dénommée le Torontal?”

¹⁴²¹ Trajan LALESCU, *op. cit.*, p. 4. „Or le Banat, par sa situation géographique, a été l'une des provinces dont l'histoire a été la plus mouvementée.”

¹⁴²² *Ibidem*, p. 4.

aparținând tuturor națiunilor lumii, transformând astfel fertila câmpie a Banatului în ceea ce abatele Griselini caracteriza deja la 1780 « un complesso di dieci nazione »¹⁴²³.” Acestei „capcane” românii i-au putut face față prin păstrarea cu înverșunare a caracterului, chiar dacă aceasta a presupus să fie refractari la modernizare, care venea pe filiera străină a educației și a administrației¹⁴²⁴.

Această contextualizare a istoriei provinciei, prin folosirea câtorva repere într-o formă jurnalistică sau de cronică de film, a reprezentat o pregătire a publicului pentru argumentul forte, statistica. Teza românească putea fi expusă din nou într-o manieră volubilă, care să faciliteze o înțelegere a revendicării Banatului prin deplinătatea cifrelor, a ponderilor. Ceea ce reușește foarte bine să evite acest autor român este blocarea relației text-cititor, maniera detașată prin care trece de la sentimente la cifre, îl desprinde de eticheta de text de propagandă, părtinitor.

Dacă majoritatea statisticilor de până atunci au folosit fie date numerice ale ansamblului, fie ale comitatelor, Traian Lalescu începe un studiu mai amănunțit, plecând de jos în sus, de la unitatea administrativă cea mai mică, de la comună. Dincolo de munca depusă în consultarea mai multor surse, recensământul din 1900 și datele pe comune din 1910, această cercetare se va intersecta cu surse auxiliare: documentele oficiale a primei atestări documentare sau ale întemeierii localității respective. Acestea aveau să releveze „un caracter non-național”, așa cum susține Traian Lalescu, o localitate din negura vremii pe care nu și-o pot revendica nici sârbii și nici românii. Mai apoi este urmărit aspectul perioadei fondării unei localități străine, astfel încât prin caracterul recent al coloniilor se pierde perspectiva istorică¹⁴²⁵.

„Ne vedem obligați să alegem, ca și unitate de cercetare, celula socială, comuna. Să examinăm localitate cu localitate Banatul întreg, să-i căutăm majoritatea și să-i atribuim fiecăreia naționalitatea care-i este predominantă, acesta este mijlocul care ni s-a părut cel mai apropiat de adevăr¹⁴²⁶.” Motivația demersului profesorului român ține de faptul că este mult mai puțin probabilă o falsificare a statisticii la nivelul comunei, iar rezultatul la care a

---

¹⁴²³ *Ibidem*, p. 5. „C'est là l'origine de la question ethnographiques du Banat. Les gouvernements de Pest et de Vienne ne trouvèrent pas autre chose pour récompenser les sacrifices Roumains du Banat dans les guerres turques, qu'à inonder leur province par des colons appartenant à toutes les nations du monde et transformant ainsi la plaine fertile du Banat dans ce que l'abbé Griselini appelait déjà en 1780 « un complesso di dieci nazione ».”

¹⁴²⁴ *Ibidem*.

¹⁴²⁵ *Ibidem*, p. 6.

¹⁴²⁶ *Ibidem*, p. 7. „On est obligé de prendre, comme unité de recherche, la cellule sociale, la commune. Examiner commune par commune le Banat tout entier, en chercher la majorité et attribuer la commune à la nationalité qui y est prédominante, tel est le moyen qui m'a semblé nous rapprocher le plus près de la vérité.”

ajuns este satisfăcător, caracterul etnic al populațiilor nu s-a schimbat decât cu câteva mici excepții.

Alegerea denumirilor românești în clasificările sale are mai multe considerente. Două dintre ele au fost deja justificate de Traian Lalescu, respectiv motivația legată de uzanțe, numele pe care le întrebuițează locuitorii, și cea privind deciziile administrației maghiare de a opera modificări. Este oferit și un exemplu edificator, cel al localității natale a tatălui său – Cornea, care în într-un interval scurt de timp a schimbat două denumiri: Kornya în 1900, Sonfa în 1913. Un alt considerent ar ține de imagine: în condiții de litigiu, a demonstra caracterul românesc al unei localități cu denumire maghiară putea să atragă suspiciuni străinilor (experți, oameni politici, diplomați, jurnaliști, alți cititori) care s-ar fi interesat de problema Banatului. Și nu o ultimă motivație, la fel de importantă, faptul că delegația română ar fi avut cu siguranță nevoie de un instrument care să-i ofere repere sigure de orientare. Banatul era o provincie a fostului Imperiu austro-ungar, reprezentarea cartografică a acestuia era în mod logic întocmită de maghiari, celelalte date statistice de asemenea. Broșura lui Traian Lalescu avea să se dovedească un foarte bun instrumentar de revendicare a Banatului conform tezei românești.

Broșura va avea parte de o receptare favorabilă, modul său de argumentare și de expunere bucurându-se de cronici elogioase în presa cotidiană. Distanța dintre actul editării efective a textului și cea a receptării sale este foarte mică, ceea ce denotă faptul că din multitudinea de apariții editoriale, legate de toate problemele litigioase de pe masa Conferinței de Pace, aceasta s-a remarcat și și-a atins publicul țintă. Problema Banatului românesc a reușit să devină cunoscută mai întâi, înainte de a fi exprimată revendicarea lui. *„Dl Traian Lalescu, profesor de matematică la Universitatea din București a publicat recent o interesantă broșură despre Banat. Pe lângă statisticile foarte complete și de incontestabilă valoare științifică, autorul dă câteva exemple destul de savuroase despre modul în care maghiarii redenumesc satele, substituind numelor românești, consacrate prin folosință, unele concepute din toate elementele și adesea ridicole, în așa fel încât denumirile locurilor germanizate de germanii din Alsacia sunt elegante...¹⁴²⁷”*

Așa cum am putut constata deja, Traian Lalescu a ales metoda complementarității surselor din 1900 și 1910 și cea a analizei de jos în sus. În privința demonstrației va opta

---

¹⁴²⁷ *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 62 din 3 martie 1919, p. 2. „M. Trajan Lalescu, professeur de mathématiques à l'Université de Bucarest vient de publier une intéressante brochure sur le Banat. À côté de statistiques très complètes et d'une incontestable valeur scientifiques, l'auteur donne quelques exemples assez piquantes de la façon dont les Magyars débaptisent les villages, substituant aux noms roumains, consacrés par l'usage, des noms forgés de toutes pièces et souvent ridicules, au prix desquels les noms de lieux germanisés par les Allemands en Alsace sont élégants...”

pentru o structură convenabilă polemizării cu rezultatele sârbești: datele statistice ale naționalităților din întregul Banat, cele ale Banatului de munte și de câmpie, a celor trei comitate, a plășilor și a comunelor. Datele reunite îi vor oferi tabloul general: 592.049 români > 387.545 germani > 284.329 sârbi > 242.152 maghiari > 75.058 alte naționalități.

Se recurge la o interesantă statistică a partajării geografice, pe care o foloseau în mod uzual sârbii: Banatul montan – relevă o majoritate românească absolută, de altfel necontestată de delegația lui Pašić (336.082 români > 55.883 germani > 33.787 maghiari > sârbi 14.764 conform statisticilor din 1910) și Banatul de câmpie – pe care statisticile îl evidențiază ca fiind german în ponderea sa ce a mai mare (355.103 germani > 262.167 români > 265.759 sârbi). De acest aspect al unei regiuni montane românești și al uneia de câmpie dominată de șvabi vor ține cont, într-o oarecare măsură, și experții Comisiei afacerilor române și iugoslave, întrucât sârbii nu vor primi decât o parte a Banatului occidental. Urmează mai apoi o clasificarea pe comitate (comitatul fiind unitatea etnică) care să înlesnească o comparație cu datele deținute de sârbi.¹⁴²⁸ Pornind de la est la vest, suprapunându-se argumentației istorice anterioare („câmpia invadată de coloniști”), Caraș-Severinul va etala o majoritate românească absolută¹⁴²⁹, Timișul una relativă în favoarea românilor¹⁴³⁰, iar Torontalul un plus relativ pentru sârbi¹⁴³¹. Și dacă principala unitate de referință a fost comuna, rezultatele au fost după așteptări: 472 localități românești > 148 localități germane > 109 localități sârbe > 55 localități maghiare. Și această ultimă statistică se va dovedi a fi în favoarea tezei românești de revendicare a Banatului. „Numărul grupurilor umane stabilite într-o provincie decide în privința caracterului său național. Ori noi tocmai am constatat că majoritatea absolută a acestor centre de locuire este românească.”¹⁴³² Chiar și mesajul de final al acestei broșuri este ponderat, fără insinuări de adjudecare a Banatului, datele statistice fiind lăsate să vorbească de la sine.

Dacă recensămintele au fost în cazul unora un important instrument, ale căror date au putut fi valorificate, nu la fel se va dovedi în cazul altora. George Mironescu, în lucrările sale *Aperçus sur la question roumaine* și *Le Problème du Banat*, scoate în evidență caracterul lor relativ, determinat de modul tendențios în care au fost întocmite chestionarele. În acestea,

¹⁴²⁸ Traian LALESCU, *op. cit.*, pp. 8-9.

¹⁴²⁹ *Ibidem*, p. 10. 336.082 români > 55.883 germani > 33.787 maghiari > 14.674 sârbi dintr-un total de 466.147

¹⁴³⁰ *Ibidem*. 169.030 români > 165.883 germani > 69.905 sârbi > 79.969 maghiari dintr-un total de 500.835 locuitori

¹⁴³¹ *Ibidem*. 199.750 sârbi > 165.779 germani > 128.520 maghiari > 86.937 români, dintr-un total de 615.151 locuitori

¹⁴³² *Ibidem*, p. 12. „C'est le nombre de groupements humains établis dans une province qui décide de son caractère national. Or nous venons de constater que la majorité absolue de ces centres l'habitation est roumaine.”

rubrica referitoare la naționalitate este înlocuită cu limba vorbită. De asemenea, tânărul stat român de peste Carpați reprezenta o atracție pentru subiecții de aceeași naționalitate, dar sub dominație străină a maghiarilor. În aceste condiții Ungaria lua toate măsurile pentru a descuraja orice licăr de trezire națională¹⁴³³. Pentru a-și întări afirmațiile, autorul face recurs la cercetările a doi specialiști francezi: etnograful Arthur Chervin (*L'Autriche et la Hongrie de demain*) și istoricul Bertrand Auerbach (*Les Races et les Nationalités en Autriche-Hongrie*), care au demonstrat faptul că statisticile maghiare „deformează” realitatea¹⁴³⁴. Rezultatele la care a ajuns Traian Lalescu par să fi fost sursă de inspirație și pentru George Mironescu, întrucât, fără a recurge la cifre, este dat exemplul centrelor de locuire majoritar românești¹⁴³⁵.

Argumentația prin cifre statistice și date nu mediază întotdeauna acceptarea, ci și contestarea. Când este vorba de a judeca după suprafața sau numărul de locuitori pe care România ar urma să-i primească, în ansamblu, s-ar putea crea impresia că o parte a Banatului ar putea deveni obiect de compensație în favoarea sârbilor.

Situându-se într-o logică similară, George Mironescu apreciază că impresia generală creată este cea a unor revendicări prea mari ale României. Înainte de a le prezenta pe fiecare în parte, acesta încearcă arma ironiei. *„Acest ansamblu de teritorii reprezintă o suprafață de aproximativ 168.000 km² cu o populație totală de 9.500.000 locuitori. Dușmanii noștri se prefac a se lăsa impresionați de aceste cifre și pretind că revendicările românești sunt prea vaste. Importanța revendicărilor trebuie să fie neapărat în raport cu amploarea considerabilă pe care a luat-o nedreapta opresiune a poporului român. Dacă românii, sunt numeroși, nu am putea să le-o reproșăm*¹⁴³⁶.”

Un principiu insolit în cartea lui George Mironescu este cel al singularității în susținerea revendicării, populația română fiind unica și de nelipsit din niciun colț al regiunii. Cu o parte montană, pe care solul mai puțin fertil a salvat-o de colonizări, cu una de întinsă câmpie, pe toate românii au știut să le stăpânească. Deși cu cât se apropie de Dunăre, frecvența comunităților românești scade, totuși populația a reușit să nu sufere discontinuități mari.

Pe de altă parte acesta alege o prezentare critică a pretențiilor sârbești asupra Banatului, una concurențială: *„Pretențiile sârbe asupra Banatului sunt de dată relativ*

---

¹⁴³³ George MIRONESCU, *Le Problème du Banat*, p. 9.

¹⁴³⁴ Idem, *Aperçus sur la...*, p. 53.

¹⁴³⁵ *Ibidem*, p. 66.

¹⁴³⁶ *Ibidem*, p. 36. *„Cet ensemble de territoires représentent une superficie d'environ 168.000 km² avec une population totale de 9.500.000 habitants. Nos ennemis feignent de se laisser impressionner par ces chiffres et prétendent que les revendications roumaines sont trop étendues. L'importance des revendications doit être forcément en rapport avec l'extension considérable qu'avait prise l'injuste oppression du peuple roumain. Si les Roumains sont nombreux, on ne saurait leur en faire reproche.”*

recentă. *Aceste pretenții s-au accentuat mai ales în timpul războiului. Sunt legitime revendicările sârbe în Banat?*¹⁴³⁷” În lucrarea sa dedicată exclusiv Banatului, George Mironescu are un întreg capitol dedicat pretențiilor sârbilor¹⁴³⁸. Reperetele temporale și conjuncturale subliniate prin această punere în chestiune a revendicării sârbești sunt întregite de întrebarea asupra caracterului acesteia. Astfel că în analiza sa George Mironescu nu pornește de la niște afirmații sau realități cărora urmează să le dovedească neconcordanța sau netemeinicia, ci de la observarea modului îndoielnic în care a fost abordată această revendicare parțială a Banatului. În condițiile în care ponderea sârbilor în provincie este de doar 18 procente, faptul că aria de răspândire a populației nu este continuă, ci reprezentată prin mici enclave înconjurată de alte naționalități, aceștia sunt descalificați de la o probă de revendicare a Banatului în ansamblu. Startul fiind pierdut, datorat caracterului dubitabil al argumentelor, consideră Mironescu, pretențiile sârbilor s-au reorientat spre partea de vest a regiunii, unde speră ei să-și poată lua revanșa. *„Simțind că este imposibil pentru o naționalitate să revendice serios o regiune în care ea nu reprezintă nici măcar un sfert din populație, sârbii moderați și-au redus pretențiile la partea occidentală a câmpiilor din Banat, formată de districtul Torontal*¹⁴³⁹.”

Pe de altă parte, susține autorul, cei care și-au format o altă părere decât cea favorabilă românilor, cei care au plecat urechea la propaganda sârbă și au ajuns să-i admită argumentele, nu sunt decât amăgiți de o punere frumoasă în pagină a unor justificări oricând atacabile sau poate intimidată de caracterul aspru al solicitărilor imperative. *„Această propagandă sârbă, necontrată de români, a reușit să dea multor oameni de bună credință impresia că sârbii au drepturi serioase asupra acestei părți a Banatului*¹⁴⁴⁰.” Dincolo de a avea numai vina din afară, Mironescu recunoaște în broșura sa despre Banat că românii nu au fost foarte organizați și dedicați promovării acestei cauze: abținerea, cu crezul că sârbii vor renunța la pretențiile lor asupra provinciei bănățene pentru a se arăta recunoscători sprijinului din timpul războiului și pentru a se declara mulțumiți cu faptul că nu pierd valea Moravei, autocenzurarea datorată prieteniei româno-sârbe.

---

¹⁴³⁷ *Ibidem*, p. 72. *„Les prétentions serbes sur le Banat sont de date relative récente. C'est surtout au cours de la guerre que ces prétentions se sont accentuées. Les revendications serbes dans le Banat sont elles légitimes?”*

¹⁴³⁸ *Les revendications serbes dans le Banat*, în *Idem, Le Problème du Banat*, pp. 15-27.

¹⁴³⁹ *Idem, Aperçus sur la...*, p. 72. *„Sentant qu'il est impossible pour une nationalité de revendiquer sérieusement une région où elle ne représente même pas le quart de la population, les Serbes modérés ont réduit leurs prétentions à la partie occidentale des plaines de Banat, formait par le district de Torontal.”*

¹⁴⁴⁰ *Idem, Le Problème du Banat*, p. 17. *„Cette propagande serbe, non combattante par les Roumains, a fini par donner à beaucoup de gens de bonne fois l'impression que les Serbes ont des droits sérieux sur cette partie du Banat.”*

Continuând în același registru al identificării unui caracter artificial al revendicării sârbești reappare dubiul autorului: în condițiile în care populația sârbă reprezintă doar o treime din locuitorii comitatului Torontal, atribuirea acestei fertile zone de câmpie statului iugoslav s-ar subscrie unui principiu al echității? Faptul că aceasta este motivată de nevoia de a asigura aprovizionarea în grâne a altor regiuni ale noului stat intră în contradicție cu un principiu la care Aliații țin foarte mult: cel al libertății naționalităților de a-și decide singure soarta. Ori în Torontal erau majoritari șvabii, iar românii trebuiau și ei să aibă un cuvânt de spus. „*Necesitățile economice, invocate de sârbi pentru a anexa o parte a Banatului sunt un argument politic imperialist: am nevoie de această provincie, o iau. Este argumentul pe care l-au plasat și germanii pentru a cere anexarea bazinelor miniere ale Franței. Acest sistem nu poate fi admis de Aliați, ei care urmăresc o politică de dreptate, fondată pe principiul libertății popoarelor*¹⁴⁴¹.”

George Mironescu este, de asemenea, convins că rațiunea strategică a apărării Belgradului și a Văii Moravei este o falsă problemă. Prin condițiile puse în tratatul din august 1916 s-a căutat preîntâmpinarea unor posibile conflicte regionale, astfel că România a cceptat să demilitarizeze zona limitrofă capitalei Belgrad și s-a angajat să nu ridice fortificații. Readucerea frecventă în discuție a unor principii de siguranță ridică semne de întrebare asupra temerilor nefondate ale Serbiei.

Tot varianta unui program scriptic al tuturor argumentelor o adoptă și Nicolae Lupu. Prin expunerea faptelor, acesta punctează aspectele de controversă româno-sârbă într-o structură cauză-efect: actul din 1916 pe care-l deține România, dar contestat de sârbi, ultima rezistență a trupelor de la Salonic și cel de pe urmă atac victorios al sârbilor se datorează acceptului pe care și l-a dat guvernul de la București de a se avânta în război. Sunt o serie de aspecte care încarcă, încet dar sigur, cu tensiune o relație de vecinătate. Acesteia i se adaugă o serie de incidente provocate de sârbi, care dincolo de a fi condamnabile, riscă să acutizeze și mai mult problema Banatului. „*Totuși fără să țină cont nici de români, nici de Aliați, aceștia din urmă au recurs la forță pentru a ocupa jumătatea occidentală a Banatului, și fără a mai aștepta deciziile Conferinței de Pace, și-au făcut singuri dreptate. Încă și mai rău, în partea ocupată și-au făcut debutul cu oprimarea românilor, 200 delegați din Torontal, pe punctul de a pleca la Adunarea de la Alba-Iulia, au fost arestați*¹⁴⁴², iar intelectuali români ai Banatului,

---

¹⁴⁴¹ George MIRONESCU, *op. cit.*, p. 76. „*Les besoins économiques, invoqués par les Serbes pour annexer une partie du Banat sont un argument politique impérialiste: j'ai besoin de cette province, je la prends. C'est l'argument que donnaient les Allemands pour demander l'annexion des bassins miniers de la France. Ce système ne saurait être admis par les Alliés qui poursuivent une politique de justice, fondée sur le principe de la liberté de peuples.*”

¹⁴⁴² Cazul este relatat și de George Mironescu.

la fel ca pe timpul dominației maghiare, au fost trimiși captivi la Niș¹⁴⁴³.” Se impune necesitatea găsirii unei contraponderi neutre de autoritate, care să se instaureze temporar în zonă în așteptarea păcii: „abandonarea provizorie a Banatului de către sârbi și români, trimiterea acasă a tuturor captivilor români și ocuparea Banatului de mici detașamente din trupele aliate care se găsesc în România¹⁴⁴⁴.”

Într-un studiu comparativ, Nicolae Lupu încearcă o conciliere a imperativelor române și sârbe sub toate aspectele: etnografic – partea vestică românească, cea intermediară mixtă, iar cea estică sârbească, geografic – nu formează o unitate, necesităților sârbilor care râvnesc la o parte din „vastele câmpii ale Banatului” („les vastes champs du Banat”)¹⁴⁴⁵ li se opun cele ale românilor care tânjesc după apele Dunării, strategic – apărarea capitalei Belgrad vs. gurile Mureșului trebuincioase comerțului din Transilvania. Li se adaugă acestora ale două invocate motive ce țin pentru sârbi de tradiția religioasă¹⁴⁴⁶, iar pentru români de populațiile din Timoc, care ar urma să compenseze sârbii pe care România i-ar îngloba prin obținerea Torontalului¹⁴⁴⁷. Singurul care iese din tipar este argumentul folosirii limbii române ca liant între popoarele străine. În ciuda vocilor critice la adresa politicii de deznaționalizare a românilor prin impunerea limbii maghiare în educație și administrație, Nicolae Lupu pretinde că aceștia i-ar fi constrâns pe toți ceilalți să-și însușească limba română. „Colonii ungari stabiliți în Transilvania și în Banat, chiar dacă au fost susținuți cu toată forța de cercuri financiare și de guvernul ungar, s-au văzut până la urmă obligați, după câțiva ani, să vorbească limba română. [...] În vestul Banatului, acolo unde este un mozaic de rase, limba diplomatică între unguri, germani și sârbi este în continuare româna. Această limbă, atât de omogenă ca și dialect, realizează și conservă, de asemenea, unitatea rasei¹⁴⁴⁸.” Argumente puternice sunt și de o parte și de cealaltă, însă lipsește voința de a se reveni la un climat de pace, primând instinctul de a se obține maximul de satisfacție.

---

¹⁴⁴³ Nicolas LUPU, *op. cit.*, pp. 27-28. „Néanmoins, ne tenant compte ni des Roumains, ni des Alliés, ces derniers ont eu recours à la force pour occuper la moitié occidentale du Banat, et sans attendre les décisions de la Conférence de la Paix, ils se sont faits justice eux-mêmes. Pis encore, dans la partie occupée, ils ont commencé leur activité en opprimant les Roumains, 200 délégués du Torontal, sur le point de se rendre à l'Assemblée de Alba-Julia, ont été arrêtés et comme sous la domination hongroise, des intellectuels roumains du Banat furent envoyés comme otages à Nisch.”

¹⁴⁴⁴ *Ibidem*, p. 28. „l'abandon provisoire du Banat par les Serbes et par les Roumains, le renvoi de tous les otages roumains dans leur pays, et l'occupation du Banat par de petits détachements des troupes alliées qui se trouvent en Roumanie.”

¹⁴⁴⁵ Alexandre de STOURDZA, *op. cit.*, p. 8.

¹⁴⁴⁶ Nicolas LUPU, *op. cit.*, p. 29.

¹⁴⁴⁷ *Ibidem*, p. 31.

¹⁴⁴⁸ *Ibidem*, p. 11. „Les colons hongrois établis en Transylvanie et au Banat, bien que soutenus par toute la force des finances et du gouvernement hongrois, se vinrent toujours, au bout de quelques années, obligés de parler roumain. [...] Dans l'ouest du Banat, où il y a une mosaïque de races, la langue diplomatique entre Hongrois, Allemands et Serbes est toujours le roumain. Cette langue, si unitaire quant au dialecte, fait et conserve aussi l'unité de la race.”

Pentru generalul Rudeanu, (conferința *La Roumanie au Congrès de la Paix*, susținută la sfârșit de februarie 1919 în fața cadrului „Société de Géographie”) argumentele istorice sunt clare, încât nu se mai întrevede necesitatea de a fi din nou relevate, iar cele etnografice, dat fiind amestecul de naționalități pot fi interpretate de către oricine ar avea un interes anume în zonă. „Nu doar din cauza drepturilor sale istorice România revendică tot Banatul, deoarece s-a stabilit că această provincie făcea parte integrantă din Dacia romană la începutul Evului Mediu. După aceea, pentru că în Peninsula Balcanică, unde s-au suprapus atâtea popoare, succedându-se unele cu altele, este ușor să interpretezi într-o manieră foarte diferită drepturile istorice¹⁴⁴⁹.” Militar de profesie, argumentele sale forte pentru revendicarea Banatului vor fi cele strategice – de apărare a granițelor și cele economice. Dunărea este și în expunerea sa elementul de referință, văzută ca un puternic obstacol în calea invaziilor, dar mai ales a incursiunilor otomane, ca o limită de siguranță, asemeni unei centuri care înconjoară brâul Carpaților, nu în ultimul rând reprezentând principala sursă de valorificare a produselor cerealiere, lemnoase și miniere.

Ruperea acestui zăgaz ar produce partajarea unei provincii care a avut dintotdeauna o existență unitară, ar bulversa o dezvoltare firească și dreaptă a acestui ansamblu. Dacă Dunărea ar fi trecută de sârbi spre interiorul provinciei ar anula toate punctele de sprijin ale apărării României în această parte. În căutarea unor mijloace diferite care să ofere siguranță statului, fără prea multe resurse, România ar trăi o permanentă stare de incertitudine, simțindu-se vulnerabilă. „Pierderea părții sud-estice a Banatului ar însemna nu numai prejudicierea barierei Dunării, ci chiar și a Carpaților expuși. Ar însemna ca toată frontiera de vest să fie complet descoperită și amenințată, ca toată acțiunea de apărare a României ridicată de această parte să fie din start compromisă și fără speranțele unor rezultate importante¹⁴⁵⁰.”

---

¹⁴⁴⁹ Général RUDÉANO, *op. cit.*, pp. 291-308. „Ce n'est pas seulement à cause des droits historiques que la Roumanie revendique le Banat tout entier, car il est bien établi que cette province faisait encore partie intégrante de la Dacie romaine au commencement du moyen âge. Ensuite, parce que dans la péninsule des Balkans où tant de peuples se sont superposés, et succédés les uns aux autres, il est facile d'interpréter d'une manière très différente les droits historiques.”

¹⁴⁵⁰ *Ibidem*, p. 305. „La perte de la partie sud-ouest du Banat signifierait non seulement la perte de l'obstacle du Danube, mais encore les Karpathes tournées. C'est toute la frontière roumaine de l'ouest complètement découverte et menacée, c'est tout action de défense que la Roumanie élèverait de ce côté compromise d'avance et sans espoir de résultats sérieux.”

V.3.2.2. Instrumentarul sârbesc

Chiar înainte de a se termina războiul, în volumul său despre chestiunea iugoslavă Vouk Primorac, aducea ca și argumente ale dreptului tuturor slavilor sudici de a forma un un singur stat nedreptățile suferite. Astfel sârbii din Banat au fost supuși unei aspre politici de deznaționalizare și de diminuare a ponderii lor în viața politică și economică, pentru a putea fi apoi mai ușor de controlat și de exploatat. Toate acestea s-au desfășurat în paralel cu colonizările de popoare străine, mai ales germani. „*Toate mijloacele posibile: concesiuni aproape gratuite din domeniile statului făcute noilor veniți, constituirea de bănci care să-i atragă pe sârbi, deposedându-i mai apoi în masă de bunurile imobiliare etc*”¹⁴⁵¹.

Așa cum George Mironescu, în lucrarea sa *Aperçus sur la question roumaine*, punea la îndoială temeinicia revendicărilor sârbe, dat fiind caracterul recent al acestora¹⁴⁵², într-un mod similar va proceda și F. D. Tomić. Autorul sârb cu origini natale în provincia contestată își îndreaptă săgețile împotriva diplomaților antantiști, care în 1916 au convenit să ofere Banatul României. Acesta consideră că i s-a oferit României o compensație teritorială în vest a ceea ce ar fi trebuit să obțină în est prin Basarabia, la acea dată în posesia Rusiei. În logica unor contestatari români reproșurile ar putea fi îndreptate și împotriva Serbiei, care încerca să obțină un maxim posibil în Banat pentru a echilibra pierderile pe care i le va impune Italia în Dalmația. Este ceea ce va observa și delegatul României, Alexandru Vaida Voevod, doar că acest aspect nu va fi exploatat în presă. „*Diplomația aliată din acea perioadă neputând să-i recunoască dreptul legitim asupra Basarabiei, găsi mai simplu să-i lase undă verde ca să-și mărească teritoriul după plac pe seama Ungariei. În aceste condiții i-a fost recunoscut României, ca primă a intervenției sale, aproape tot Banatul de Timișoara, în plus față de Transilvania. Pretențiile României asupra acestei provincii nu datează decât de la această tranzacție diplomatică*”¹⁴⁵³.

În același ton certăreț și cu efecte de ironie demonstrate deja în introducere, F.D. Tomić selectează pentru urzeala sa de argumente pe cele istorice și etnografice. Înșiruind

---

¹⁴⁵¹ Vouk PRIMORAC, *op. cit.*, p. 204. „*Tout les moyens possibles: concession presque gratuites de domaines de l'État aux nouveaux venus, constitution de banques qui attiraient les serbes pour procéder ensuite à des saisies immobilières en masse et les déposséder etc.*”

¹⁴⁵² George MIRONESCU, *Aperçus sur la...*, p. 72. „*Les prétentions serbes sur le Banat sont de date relative récente. C'est surtout au cours de la guerre que ces prétentions se sont accentuées. Les revendications serbes dans le Banat sont elles légitimes?*” *Pretențiile sârbe asupra Banatului sunt de dată relativ recentă. Aceste pretenții s-au accentuat mai ales în timpul războiului. Sunt legitime revendicările sârbe în Banat?*”

¹⁴⁵³ F.D. TOMITCH, *op. cit.*, p. 4. „*La diplomatie alliée de cette époque ne pouvant pas lui reconnaître le droit légitime sur la Bessarabie, trouva plus simple de lui donner cette blanche carte pour s'agrandir à son gré aux dépens de la Hongrie. C'est dans ces conditions qu'il fut reconnu à la Roumanie, comme prime de son intervention, presque tout le Banat de Temesvar, en plus de la Transylvanie. Les prétentions de la Roumanie sur cette province ne datent donc depuis cette transaction diplomatique.*”

numeroasele mișcări ale slavilor în regiunea din sudul Ungariei, ca o aglomerare de dute-vino, autorul însuși pierde firul concluzionând scurt că Banatul a fost locuit doar de sârbi, iar în virtutea provinciei istorice încă mai este¹⁴⁵⁴. Trecutul le oferă acestora un drept incontestabil asupra regiunii, desființând și suprimând orice altă observație. Din punct de vedere etnic Torontalul are o majoritate sârbă, pe care o recunosc chiar și românii, expunerea fiind însoțită de exemplul unor orașe (și nu puține!) eminentemente sârbești. În ciuda majorității relative a Timișului, alăturarea comunităților cehoslovace asigură și aici un drept indubitabil¹⁴⁵⁵. Ultimul comitat și cel mai estic, Caraș-Severinul, are un caracter minier și industrial, locuitorii fără proprietate și sate sârbești de pe clisura Dunării. Nu fără a fi condiționată, această fostă unitate administrativă ar putea fi cedată României. *„Această parte a Banatului de Timișoara, care este incorporată în departamentul Caraș-Severin, ar putea fi recunoscută, în virtutea principiului naționalităților, ca aparținând unității naționale române, cu excepția bineînțelese a regiunii dunărene între Baziaș și Orșova*¹⁴⁵⁶.”

Comunitățile de francezi alsacieni și loreni, colonizate în Banat în secolul al XVIII-lea, cu un parcurs istoric adaptat, sunt folosite de Tomić, cu adaptările necesare¹⁴⁵⁷, în același interes propagandistic pentru a câștiga adeziuni în favoarea cauzei sârbești. Coalizați la nivel regional cu sârbii împotriva turcilor, cu influența pernicioasă a șvabilor germani și a acțiunii lor de asimilare, francezii, sensibili la istoria fraților lor, vor acționa compensator. Similar vor proceda și românii din Banat, care vor organiza banchete în cinstea generalului Juinot-Gambetta cu participarea alsacienilor, cum se întâmplă pe 23 decembrie 1918, în localitatea Biled¹⁴⁵⁸.

„Adaug cu titlul de exemplu că aici sunt câteva sate ale căror locuitori au origine franceză. Aceștia au venit în Banatul de Timișoara în cursul primei jumătăți a secolului al XVIII-lea, după ce și-au părăsit țara în urma revocării Edictului de la Nantes. Au luat parte alături de sârbi, singurii locuitori ai provinciei, la luptele împotriva turcilor ca apărători ai faimoaselor confinii dunărene. Din păcate, descendenții acestora s-au lăsat germanizați de

---

¹⁴⁵⁴ *Ibidem*, pp. 9-13.

¹⁴⁵⁵ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴⁵⁶ *Ibidem*, p. 17. *„Cette partie du Banat de Temesvar, qui est incorporée dans le département de Krasso-Szoreny, pourrait être reconnue, en vertu du principe des nationalités, comme appartenant à l'unité nationale roumaine bien entendu exception faite de la région danubienne entre Bazias et Orsova.”*

¹⁴⁵⁷ Colonizările din Banat cunosc mai multe etape, dar acestea se realizează doar în secolul al XVIII-lea. În scop de apărare a frontierelor sud-estice ale imperiului a fost creat în 1767 Regimentul de graniță romano-bănățean nr. 13 din Caransebeș (din mai multe transformări nominale, aceasta este cea mai uzitată). Smaranda VULTUR, *Francezi în Banat, bănățeni în Franța. Memorie și identitate*, Timișoara, 2012, pp. 20-21.

¹⁴⁵⁸ Nicolae ILIEȘU, *op. cit.*, p. 114.

*germanii catolici și protestanți care s-au stabilit în Banat la sfârșitul secolului al XVIII-lea și al începutul celui de al XIX-lea, odată ce turcii fost respinși peste Dunăre*¹⁴⁵⁹.”

Cu justificări subțiri, cu stilul unui jurnalist care se ocupă de știrile de sertar și reușește să facă dintr-un fapt divers un titlu de primă pagină, cu revendicarea supradimensionată a unui Banat sârbesc, ne permitem să catalogăm broșura lui Tomić ca fiind cea mai provocatoare. Autorul pare să intuiască replici total diferite de răspunsurile sale și obligă la atitudine contestară, întrucât argumentele române sunt reduse la pragmatism (Banatul pentru aprovizionarea Transilvaniei) și comoditate (frontiere naturale pentru că scutesc de delimitări convenționale). *„Românii, cărora le place să invoce drepturi istorice, nu se folosesc de acestea și pentru Banatul de Timișoara. Par să nu știe că această provincie a fost odată autonomă și că ea are o frontieră bine delimitată. Ei prezintă Banatul de Timișoara ca făcând parte integrantă din Transilvania. Astfel, imperialiștii români cer această provincie, nu în numele principiului naționalităților, ci pur și simplu pentru că, după propriile lor spuse, această întinsă câmpie fertilă ar fi un excelent grâнар natural al Transilvaniei și, mai ales pentru că este mult mai comod să stabilești frontiera viitoarei României mari pe fluviile Tisa și Dunăre, decât să o delimitezi cu marcaje*¹⁴⁶⁰.”

Un element deosebit îl reprezintă recunoașterea caracterului premeditat al ocupației militare sârbești cu scopul de a face recurs la tratatul României din 1916. Este adevărat că autorul, deși corespondent al Biroului de presă sârb din Paris, nu avea nicio calitate oficială, iar afirmațiile lui pot fi privite din singura perspectivă a propagandei. Responsabilii militari s-au folosit în permanență de justificarea ocupării Banatului ca și ariergardă a Armatei franceze din Orient, act produs înaintea semnării armistițiului general din 11 noiembrie 1918. La fel de încărcată de sensuri este solicitarea adresată Conferinței de Pace de a consimți ca teritoriul ocupat din punct de vedere militar de trupele sârbe să fie atribuit statului iugoslav. *„Printr-un considerabil efort și grație întregii Armate din Orient, trupele sârbe tocmai au eliberat Banatul de Timișoara și au șters amintirea acestei nenorocite de tranzacții care*

---

¹⁴⁵⁹ F.D. TOMITCH, *op. cit.*, p. 5. *„J'ajoute à titre documentaire qu'il y a même quelques villages dont les habitants sont d'origine française. Ces français sont venus dans le Banat de Temesvar au cours de la première moitié du XVIIIe siècle, ayant quitté leur patrie à la suite de la révocation de l'Édit de Nantes. Ils ont pris part à la lutte que les Serbes, seuls habitants de cette province, menaient alors contre les Turcs comme défenseurs des fameux confins du Danube. Malheureusement, leurs descendants se sont laissé germaniser par les Allemands catholiques et protestants, qui commençaient à venir s'établir dans le Banat à la fin du XVIII et au commencement du XIX siècle, une fois que les Turcs eurent repassé le Danube.”*

¹⁴⁶⁰ *Ibidem*, pp. 19-21. *„Les Roumain, qui aiment bien invoquer des droits historiques, ne s'en servent pas pour le Banat de Temesvar. Ils font semblant d'ignorer que cette province fut jadis autonome et qu'elle possédait une frontière bien délimitée. Ils présentent le Banat de Temesvar comme faisant partie intégrale de la Transilvania. Aussi, les impérialistes roumains réclament cette province non pas au nom du principe des nationalités, mais tout simplement parce que, suivant leur propre aveu cette vaste pleine fertile serait un excellent grenier naturel de la Transylvanie et, surtout, parce qu'il serait plus aisé d'établir une frontière de la future grande Roumanie par les fleuves de la Tisza et du Danube que la délimitation au moyen au moyen de poteaux!”*

*recunoștea României dreptul de a-l anexa. În folosul păcii și a dreptății umane, este necesar ca această eliberare să fie recunoscută și sancționată de viitorul tratat de pace*¹⁴⁶¹.

Colonelul Bojidarović preferă polemica în locul expunerii desfășurate a unor argumente. Totuși face o scurtă trecere în revistă a unor principii în baza cărora Serbia emite pretenții: preponderența populației sârbe în unele centre urbane din comitatul Torontal, dar mai ales în Timișoara, denumirea de *Rascia*, țară a sârbilor, răspândită în perioada medievală.

Pentru a putea combate teza română, cel mai la îndemână îi este colonelului sârb conferința generalului Rudeanu susținută la invitația aceleiași „Société de Géographie”. Formularea restrictivă și contrară a conferențiarului român în privința drepturilor istorice și cea dubitativă față de motivația etnografică, era un mod de a introduce celelalte argumente, economice și strategice. Însă Bojidarović le consideră ca fiind negate. „*Nu avem drepturi istorice asupra Banatului și nici argumente etnografice pentru a-l revendica, dar o facem din motive economice și pentru o bună apărare a frontierei estice*¹⁴⁶².” Acestora li se adaugă condamnarea tratatului secret, în condițiile în care românii continuă să aibă pretenții chiar dacă și-au îndeplinit obligații contractuale. În plus României i s-a creat contextul de a primi Basarabia, iar Serbia se vede pusă în nefericita ipostază a statului mic căruia cei Mari îi mai cer sacrificii. Statul vecin, avantajat și sigur pe el, nu numai că nu-și reconsideră atitudinea, dar se dovedește din ce în ce mai capricios. „*Iată imperialismul: cer regiuni în care aproape că nu există români, o fac pentru că fertila câmpie a Banatului îi tentează!*¹⁴⁶³”

Jovan Radonić își începe lucrarea cu o critică a surselor despre trecutul Banatului, cele mai pertinente dintre ele, care pot fi consultate cu încredere și care nu pot fi susceptibile de părtinire. Lucrarea istoricului sârb are forma unei monografii datorită caracterului ei integrator a multitudinii de aspecte. Este abordată pe rând fiecare subdiviziune a Banatului: cel de Severin, cel de Lugoj (le Banat de Lugos), cel din partea centrală și de vest, se amintește de împărțirea în comitate, sunt tratate solurile, orografia, hidrologia, climatul, economia provinciei. Se neagă caracterul indivizibil al Banatului. Este oferit un tablou al domeniilor și al proprietăților comitatului Torontal deținute de sârbi, la fel și pentru Timiș, deși mult mai reduse ca dimensiuni. Sunt scoase în evidență elemente despre cultura

---

¹⁴⁶¹ *Ibidem*, p. 24. „*Par un prodigieux effort et grâce au concours de toute l'Armée d'Orient, l'armée serbe vient de libérer le Banat de Temesvar et d'effacer ainsi le souvenir de cette malheureuse tractation qui reconnaissait à la Roumanie le droit de l'annexer. Dans l'intérêt de la paix et de la justice humaine, il faut que cette libération soit reconnue et sanctionnée par le futur traité de paix générale.*”

¹⁴⁶² Colonel BOJIDAROVITCH, *op. cit.*, p. 11. „*Nous n'avons pas de droits historiques sur le Banat ni de raisons ethnographiques pour le revendiquer, mai nous le demandons pour des raisons économiques et pour les raisons de la haute défense de la frontière de l'Est.*”

¹⁴⁶³ F.D. TOMITCH, *op. cit.*, p. 25. „*Voilà l'impérialisme; ils demandent des régions où il n'a y a presque pas de roumains, ils le réclament, car la plaine fertile du Banat leur plaît beaucoup!*”

pământului și viața industrială. Istoria provinciei este retrasată ca o saga, cu toate perioadele în care sârbii s-au evidențiat, în care rolul lor a fost de prim plan¹⁴⁶⁴.

Teza geografului Emmanuel de Martonne a câștigat mulți adepți în cadrul mediului diplomatic, propagandistic și de revendicare a Banatului. O dovedește chiar subscrierea lui Jovan Radonić. Astfel este reamintită frecvent teza retragerii colonilor romani din calea hoardelor barbare și refugiul acestora în Carpații transilvăneni, astfel încât încetează să mai fie elementul autohton în partea de câmpie a provinciei bănățene¹⁴⁶⁵. În completarea acestei opinii a specialistului francez sunt așezate serii de date statistice din secolul al XVIII-lea, mai ales din perspectiva ecleziastică, a episcopilor. În continuare faptul că românii nu au construit nicio mănăstire¹⁴⁶⁶ în această perioadă se relevă ca un argument de contestare a oricărei pretenții asupra teritoriului.

Spre partea de final a lucrării, după ce au fost prezentate și exemplificate toate aspectele teoretice în baza cărora statul iugoslav era îndreptățit să reclame Banatul, se acordă spațiu unui subcapitol intitulat „Revendicările sârbo-române” („Revendications serbo-roumaines”).

*

În privința descrierii actului de revendicare și a expunerii argumentelor, dar și a limbajului folosit, din majoritatea broșurilor prezentate (mai bine întemeiată fiind cea a lui Traian Lalescu), lipsește sau este refuzat efortul de obiectivare. Discursul este împins spre o critică excesivă a taberei adverse, condamnarea și contestarea sunt cele care ocupă cel mai mult spațiu din demonstrația unui Banat românesc sau sârbesc. Sunt respectate de fapt canoanele propagandistice, iar autorii se revendică de la dictonul pragmatic „scopul scuză mijloacele”.

O altă caracteristică a lucrărilor de revendicare a Banatului, fie ele românești sau sârbești, o reprezintă succesiunea de fragmente construite în jurul aceleiași idei și a analizelor repetitive. Elementul stabil al acestor cronici este limbajul de propagandă, cu clișee, cu fraze redundante, construcții lungi care să cuprindă toate argumentele sau care să ocolească o solicitare directă, propoziții scurte care să facă dovada determinării și a intransigenței.

În privința atingerii scopului, acesta s-a realizat doar pe jumătate. Cu siguranță membri Comisiei afacerilor române și iugoslave au parcurs o parte din aceste broșuri, dar cu siguranță multe dintre ele au trecut neobservate. În cele două luni de activitate ale acestui organism, cu experții prinși între atâtea ședințe, cu atâtea alte responsabilități în plus față de

---

¹⁴⁶⁴ Yovan RADONIĆ, *Le Banat*, Paris, Dublin, Barcelona, 1919, pp. 13-60.

¹⁴⁶⁵ *Ibidem*, p. 83.

¹⁴⁶⁶ *Ibidem*, p. 94.

trasarea limitelor Banatului, cu sentințe clare, formate chiar înainte de război, propaganda prin broșuri nu mai putea schimba mare lucru din percepția Alianților. Așa cum am putut vedea din capitolul anterior o bună parte a mediului politic și diplomatic ajunsese să fie agasat de chestiunea Banatului. Pe baza acestor date putem spune că broșurile au intrat în indexuri și colecții, contorizându-se efortul de a fi făcut ceva pentru cunoașterea cauzei Banatului.

Dar în același timp, comparat în permanență cu Alsacia-Lorena, Banatul a devenit cunoscut mediilor mai largi, cele care chiar și fără decizie politică, reprezentau opinia publică. Chestiunea Banatului românesc în întregime sau a celui sârbesc (Torontalul), a acestui disputat confiniu s-a internaționalizat. Scopul a fost atins.

O scurtă evaluare ex-post a situației provinciei bănățene

Atunci când Conferința de Pace s-a mutat de la Paris la Londra, delegația română s-a prezentat la rândul ei cu o gardă nouă. Alexandru Vaida Voevod va fi noul plenipotențiar, din calitatea de prim-ministru dobândită în urma alegerilor din noiembrie 1919, iar din rândul bănățenilor va fi ajutat de un istoric, Ioan Sârbu („a fost trimis la Conferința de Pace din Paris, ca să stea în ajutorul delegației române cu toate datele și documentele istorice necesare pentru demonstrarea tezei integralității Banatului”¹⁴⁶⁷) și de un publicist, Avram Imbroane (la propunerea lui Aurel Cosma, primul prefect român al județului Timiș¹⁴⁶⁸).

Vasile Stoica avea la rândul lui să rețină ciudata turnură pe care a luat-o problema Banatului, hotărâtă în Consiliul Suprem, pentru ca mai apoi încet-încet să apară dubiile și regretele privind modul de soluționare. „Rezultatul e cunoscut. Însuși dl Lloyd George, care în februarie 1920 considera nu numai că frontierele noastre sunt juste ci că în chestiunea Banatului ni s-a făcut nedreptate și se declara gata a funcționa ca arbitru între noi și sârbi spre a înlătura această greșeală, a ajuns să spună în octombrie 1927 că frontierele stabilite la Trianon trebuie revizuite, deoarece ele au fost trasate în 1919 „când Alianții erau plini de toată amărăciunea unui lung război și n-aveau decât informațiuni insuficiente și nepractice cu privire la situația europeană”¹⁴⁶⁹.

Take Ionescu, cu o nouă calitate, de data aceasta oficială, îndeplinind funcția de ministru al Afacerilor externe, va continua politica lui de apropiere față de Belgrad. În condițiile în care David George Lloyd și-a dat acceptul pentru ca frontierele bănățene să poată fi discutate în cadrul unor acorduri dintre statele interesate, liderul conservator-democrat va susține aplicarea unei astfel de metode de înțelegere à l'amiable. În iunie 1920, „Ministrul Take Ionescu, la întoarcerea sa de la Belgrad, a făcut jurnalului Adevărul declarații despre frontiera între România și Iugoslavia. Reamintind că aceste frontiere au fost fixate de Consiliul Suprem și acceptate de România în urma unui ultimatum, ele au fost mai apoi consfințite prin tratatul de la Trianon... până acum însă, nu au fost aplicate (deciziile n.n.) pentru că o comisie interaliată va trebui să intervină în trasarea lor. Suntem decizi de a nu mai aștepta comisia interaliată, aceasta stabilind linia frontierei în multe locuri, care nu corespund deloc realității”¹⁴⁷⁰.

¹⁴⁶⁷ Aurel COSMA Junior, *Bănățeni de altă dată*, vol. I, Timișoara, 1933, p. 92.

¹⁴⁶⁸ *Ibidem*, p. 109

¹⁴⁶⁹ Vasile STOICA, *Suferințele din Ardeal*, Bacău, 2008, p. 427.

¹⁴⁷⁰ SHAT, Vincennes – Série 6 N, cutia 218, dosar Roumanie – *Attaché militaire – rapports*, Raportul din 10-12 iunie 1920, București. „Le ministre Take Jonesco, a son retour de Belgrade, a fait au journal Adevărul des déclarations sur la frontiere entre la Roumanie et la Yougo-slavie. Rappelant que ces frontieres ont ete fixees

Frontierele statelor constituie elemente de securitate pentru pace, motiv pentru care acestea se imprimă cu o valoare intangibilă, inviolabilă. După război și semnarea tratatelor de pace, o revizuire a frontierelor mai putea fi posibilă doar cu acordul unanim al părților în cauză¹⁴⁷¹. Astfel, între oficialitățile române și sârbe au avut loc mai multe întâlniri de lucru privind aplicarea pe teren a tratatului de la Sèvres. Pe 23 noiembrie 1923 a fost semnat la Belgrad un protocol de delimitare a frontierei și de schimb de localități între România și Regatul sârbo-croato-sloven¹⁴⁷². Dificultățile și tensiunile s-au datorat incapacității forurilor superioare ale Comisiei frontierelor de a delimita clar teritoriul provinciei bănățene, ce apărea drept un creuzet în care se suprapun naționalitățile sârbă și română. În fapt întâlnirile româno-sârbe aveau sarcina de a corecta situațiile absurde care se iviseră prin delimitarea temporară.

Putem lua drept exemplu edificator localitatea Checia din comitatul Timiș, unde noua frontieră străbătea centrul comunei. Cimitirul se găsea pe teritoriul sârbesc, astfel că preotul român nu putea îndeplini slujba de înmormântare. Cortegiul funerar se vedea nevoit să se îndrepte spre cimitir fără preot¹⁴⁷³. În urma protocolului preliminar încheiat la Timișoara în anul 1921 și semnat la Belgrad în 1923, localitatea este transferată României, iar linia de demarcație ce tăia localitatea în două a fost ștearsă. Un alt caz îl reprezenta satul Partoș, care în 1918 fusese în întregime trecut sub administrație sârbească. În 1923, centrul satului trece la România, iar marginea localității și terenurile agricole rămân Serbiei. Rectificarea frontierei româno-sârbă translatează întreaga localitate României, cu excepția câtorva hectare din vasta proprietate a contelui Karaksonyi¹⁴⁷⁴.

Pentru a putea sintetiza evenimentele anului 1919 și ale perioadei următoare, soarta Banatului a fost sub semnul disputei frontaliere: la nivel local se menține o atmosferă tensionată, de incertitudini; la nivel regional se agravează problema aprovizionării și a dereglării transporturilor.

---

par le Conseil Suprem et acceptee par la Roumanie apres l'ultimatum, ces frontieres ont ete ensuite consacrees par le traite de Trianon... jusqu'ici n'ont ete encore mises a execution puisqu'une commission interalliee devait intervenir pour tracer. Nous nous sommes decides de ne pas attendre la commission interalliee, cette commission determinant la ligne de frontiere qui, dans beaucoup d'endroits, ne correspond point a l'actuelle domination de fait."

¹⁴⁷¹ Victor AELENEI, *Teoria juridică a frontierei*, în *Buletinul științific al Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”*, 2006, nr. 22, tom 2, apud Viorica MOISUC, *Istoria relațiilor internaționale până la mijlocul secolului al XX-lea*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 2002, p. 111-112.

¹⁴⁷² Mihaela BĂRBIERU, *Relațiile militare româno-iugoslave între anii 1918-1923*, în *Arhivele Olteniei*, S.N., 2010, nr. 24, p. 154.

¹⁴⁷³ MBT, fond *Nicolae Ilieșiu*, caiet *Timiș, Checia*, p. 153.

¹⁴⁷⁴ Idem, *Partoș*, p. 485-486.

CONCLUZII

O dată ce întrebările au fost epuizate, se trece la formularea răspunsurilor, la elaborarea concluziilor. Efortul este unul substanțial, procesul semănând cu un adevărat plan de sistematizare, în care se reia studiul pe toate palierele, se reconfigurează bogatul material, se trasează liniile explicative.

Alegerea acestei secvențe 1916-1919, între declanșarea ostilităților de către România și încheierea misiunii franceze din Banat, deși restrânsă din punct de vedere cronologic, totuși încărcată de istorie, s-a dovedit a fi mai mult decât o provocare. A trebuit în primul rând să ne desprindem de eticheta, mult prea prezentă, a „războiului de reîntregire”, greu de aplicat la unison provinciei bănățene, pentru a putea identifica particularitățile singulare ale negocierilor privind revendicarea de către români și sârbi deopotrivă a aceluiași teritoriu și a conflagrației mondiale în Banat. Putem cataloga acest ținut, fără teama de a greși, un fel de Alsacie-Lorenă a frontului oriental, asociere folosită și în perioada 1918-1919 de către propaganda românească, aducând în acest sens ca argumente: comunitatea cosmopolită (români, sârbi, maghiari, germani, evrei etc.), dimensiunile ideologice prin participarea de ambele părți ale baricadelor, mizele politico-strategice prin revendicarea simultană a provinciei, implicarea unui factor stabilizator: misiunea militară franceză, una dintre primele misiunii de interpunere, de pacificare.

Judecând în ansamblu, Franța avea nevoie de intrarea României în război în vederea decongestionării frontului vestic, a dislocării forțelor germane pe un front secundar, cerând Rusiei în acest sens să-i promită guvernului de la București Banatul (și nu numai). Serbia avea propriile pretenții asupra provinciei. La finalul conflictului, favorabil Antantei, Franța s-a văzut pusă în ipostaza de a fi citată ca martoră de două tinere națiuni, sârbă și română, pentru care vecinătatea și așteptările diferite în privința provinciei bănățene însemnau competiție, înfruntare.

România, în urma celor doi ani de neutralitate în care și-a cântărit șansele, acceptă intrarea în război licitând la maxim: toate provinciile istorice, cu excepția Basarabiei, și fără jumătăți de măsură: în integralitatea lor. Tratatul așa cum am putut vedea au fost extrem de sinuoase, purtate la Petrograd, cu intervenția aplanatoare a Franței, cu interesul manifestat al Serbiei, care apela la factorii de decizie politici și diplomatici francezi și ruși. Momentul implicării în conflict a coincis cu parafarea de către Marii Aliați a unui certificat de garanție privind primirea provinciei bănățene în extinderea sa maximă pentru meritele de a fi participat

alături de Antantă. După aproximativ alți doi ani de lupte, România a îngăduit depunerea armelor, mai ales datorită vulnerabilității create de prăbușirea frontului estic și a necombativității aliaților ruși și a acceptat o pace separată cu Germania, mai mult sau mai puțin validă. Acest parcurs compromis al războiului va fi în permanență imputat de aliatul sârb, care, chiar și în momentele cele mai dificile – ocuparea totală a teritoriului său, nu a cedat. Climatul tensionat al începutului de an 1919 a răsturnat ordinea priorităților aliaților, anumite cercuri împingând în prim plan abandonul, compromisul și eșecul românilor. Deși se afla în tabăra aliată, Serbia sub noua sa titulatură de Regatul sârbilor, croaților și slovenilor se afla în pericolul de a pierde la masa tratatelor de pace nu numai coasta dalmată în favoarea Italiei, cât și întregul Banat revendicat de România. Soarta provinciei va intra într-un adevărat vârtej, fiind revendicat politic și diplomatic, cu toate resursele și pe toate canalele. Cu o intensă propagandă pentru cauza românească sau sârbească, mobilizată mai ales în 1915 prin articole care țineau pasul cu tratativele diplomatice, prin broșuri de popularizare, conferințe și manifestări culturale, prin toate aceste filtre va fi trecută chestiunea Banatului. Iar în 1919 se vor arunca mai multe resurse în joc. Din acest tumult de informații și orgolii, din amestecul de responsabilitate și teamă, din implicarea simultană a mai multor autorități sau personalități aveau să se nască diferitele soluții sau complicații în soarta provinciei: proiectul de partaj Ionescu-Pašić, ocuparea militară sârbească a Banatului, organismul însărcinat de Conferința de Pace cu propunerea unei delimitări: Comisia afacerilor române și iugoslave.

Temerea care a bântuit delegația română de la Paris avea să se împlinească: Banatul a fost împărțit între cele trei state limitrofe: România, Regatul sârbilor, croaților și slovenilor și Ungaria. Consecințele actului politic asumat de Conferința de Pace avea să se resimtă încă o bună perioadă de timp, pentru că departajarea efectivă în teritoriu avea să se încheie abia în 1923. Cele două state foste competitori în 1919, devin parteneri ale unei alianțe regionale, iar vocile și organizațiile care au mai continuat revendicarea Banatului și pe perioada interbelică s-au stins treptat.

Pe plan internațional, instituirea unei misiuni militare franceze în acest confiniu bănățean avea să lase o importantă amprentă în timp și să confere un exemplu pentru actualele angajamente contemporane de pacificare. Însă modelele trebuiesc redescoperite, modul lor de funcționare mai atent urmărit. Suprapunând și analizând planurile și momentele diferite ale misiunii militare franceze din Banat de la sfârșitul anului 1918 și în anul 1919, luăm pentru primă dată în considerare aspectul temporal. Conform unei logici elementare, prezența franceză acoperă opt luni, 12 decembrie 1918 – 12 august 1919, însă implicarea se restrânge la ultimele șase, februarie – august. Și această cea din urmă perioadă a avut interstițiile ei:

februarie-martie, misiunea cu caracter de pacificare, aprilie-iulie cu proiectul Zonei de ocupație franceză din Banat, respectiv interpunerea unităților franceze între armata română care aștepta să intre în provincie și trupele sârbe care ocupaseră teritoriul încă din noiembrie 1918.

Sub raport numeric ne aflăm în imposibilitatea de a lansa cifre, fie ele și aproximative. Pe perioade diferite a fost vorba de staționarea sau instalarea în Banat a brigăzii de cavalerie condusă de generalului Juinot Gambetta, a efectivelor celor două divizii de infanterie colonială: cea de a 11-a și cea de a 17-a. Românii bănățeni au apreciat, de cele mai multe ori, că ar fi fost necesară o concentrare mai mare de trupe franceze. Asupra multor localități bănățene, trupele franceze nu și-au exercitat autoritatea, deși se aflau în aria lor de competență.

La Timișoara, deși a fost primul oraș în care s-au instalat și unul din ultimele din care au plecat, trupele franceze au fost mai tot timpul lipsite de putere decizională. Chiar de la sosirea sa, generalului Juinot-Gambetta i s-a adus la cunoștință faptul că trupele sârbe sunt cele care au autoritate în teritoriu. Din luna februarie s-a creat aici o dualitate sârbo-franceză a administrării militare pe lângă cea civilă maghiară, antrenând tensiuni, contradicții. Însă un comandant ca generalul Ernest Pruneau și-a asumat un rol de consilier și mediator pe lângă trupele sârbe și autoritățile orașului și comitatului, obținând o ameliorare a situației locuitorilor, mai ales români.

Dacă ar fi să luăm exemplul Lugojului, acesta a fost aproape tot timpul un bastion al misiunii. Aici, militarii francezi nu au fost prezenți doar formal sau simplii executanți ai ordinelor primite de la forurile decizionale, ci au preluat inițiativa, mai ales în favoarea cauzei românești. La Făget, Reșița sau Caransebeș, localități aflate la limita ariei de competență a misiunii, francezii au lipsit, s-au lăsat îndelung așteptați sau au înregistrat o frecvență oscilantă. Din punct de vedere spațial, trupele franceze au fost mai prezente în estul regiunii, decât în vest, unde sârbii exercitau un control mai susținut. Prin Ordonanța Farret a fost creată unitatea politico-administrativă, Județul Lugoj, aflat sub controlul francezilor. Limitele și aria au fost precizate în subcapitolul destinat acestei problematici. Un rol deosebit de important l-a avut generalul Charles de Tournadre, prin activitatea sa de înlesnire a instalării administrației române, dar care, la nivelul colectiv, nu s-a bucurat însă de o receptare pe măsură.

În meritele misiunii putem înscrie faptul că aceasta a supravegheat menținerea ordinii, a jucat rolul unui factor stabilizator în regiune, a restrâns abuzurile ocupanților sârbi, a contribuit decisiv la instalarea administrației românești. Ca aspecte negative, resortul se înclină doar în cazul angrenării unora din militarii francezi în cercurile elitiste maghiare, de

care s-au lăsat antrenați în promovarea unui tratament discriminatoriu față de sârbi și români și a unor inconsecvențe determinate de dificultatea cu care se realiza comunicarea între forurile militare. Dispersarea unităților franceze în localitățile bănățene, existența a două autorități militare, la Lugoj și la Timișoara, cu suprapuneri de ordine venite de la Salonic (Comandamentul Armatei Aliate din Orient), de la Belgrad (Comandamentul Armatei franceze din Orient) sau chiar de la Paris a determinat apariția unor sincope în aplicarea hotărârilor.

În acest efort de recuperare a memoriei păstrate misiunii militare franceze din Banat, un plus îl reprezintă traducerea și publicarea jurnalelor, memoriilor, corespondenței unora din actorii cu rol esențial în distribuția războiului purtat de români. Chiar dacă însemnările militarilor, cele ale generalilor Berthelot și Rosetti, sunt telegrafiate, totuși conțin importante eșantioane de viață cotidiană, referiri la întâmplări ce se derulau în anticameră. Memoriile și însemnările jurnaliere ale celor doi, reunite cu documentul arhivistic (un articol comemorativ al lui Aurel Cosma junior, închinat prieteniei cu Berthelot, rămas în manuscris datorită cenzurii comuniste) ne-au permis reconstituirea „turneului de pacificare” din decembrie 1918. Deosebit de folositoare în studiul nostru, au fost și reperatele din textele memorialistice ale anonimilor satelor, acea „istorie mărunță”, care și i-au întipărit pe militarii francezi ca pacificatori.

În privința evoluției ulterioare, dincolo de limita impusă de noi, se cuvine să amintim câteva aspecte. Banatul și-a continuat doliul pentru cei dispăruți prin ridicarea de monumente, prin comemorarea ritualică la prânzul din fiecare duminică, prin ceremonia în numele celor „*Morți pentru Patrie!*” de la Ispas, Înălțarea Domnului. De asemenea și-a arătat prețuirea pentru eroii săi, serbându-i de câte ori a avut ocazia și prin cele mai diverse forme de manifestare. La sfârșitul anului 1921, în cartierul Iosefin din Timișoara, în onoarea generalului francez, strada Kossuth a devenit Berthelot. Acest transfer onomastic a fost păstrat până în 1949. Astfel militarul francez cu cea mai mare popularitate printre bănățeni s-a dovedit a fi generalul Henri Mathias Berthelot. Prezența lui s-a făcut simțită doar în timpul celor două vizite din decembrie 1918 și mai 1919. Faima acestuia venea dinspre front, acolo unde luptase pentru cauza românilor. În momentul în care în vara anului 1919 a fost predată administrația românilor, Berthelot renunțase la misiunea sa de la București.

Pe 15 noiembrie 1921, Garnizoana din Timișoara făcea cunoscut printr-o circulară faptul că eroilor francezi înhumați pe teritoriul Banatului le va fi creat un spațiu pentru comemorare. „*Osemintele eroilor francezi căzuți în Banat se vor centraliza cât mai curând posibil la Timișoara într-un sector special. Lucrările de exhumare, transport și expediere se*

vor face de garnizoana oraşelor în care se găsesc înmormântaţi astfel de eroi.” Acel „loc al memoriei” eroilor francezi din Banat, destinat comemorării, reunea 27 de morminte. Responsibilitatea păstrării recunoştiinţei acelor „hèros morts à la guerre” şi a îngrijirii mormintelor lor, a purtării doliului alături de naţiunea franceză, şi-a asumat-o Societatea Naţională a „Cultului Eroilor”

În ansamblu, misiunea militară franceză în Banat, acel demers politico-militar în primul rând, dar şi moral, a fost un succes. Actul simbolic al venirii trupelor franceze, în calitate de Aliaţi, a dobândit imediat noi valenţe, de herald al speranţelor, de for al tuturor nemulţumirilor, de panaceu pentru toate suferinţele bănăţenilor.

În studiul nostru am prevalat memorialistica din necesitatea de a scoate la suprafaţă, imagini ale evenimentului original, imagini ce devin tot mai preţioase odată cu trecerea timpului. Am ţinut cont de asemenea de faptul că pe parcursul acestui demers se interpun o seamă de elemente inevitabile: dispariţia celor contemporani evenimentului, amprenta timpului prin volatizarea impresiilor, prin evanescenţa imaginilor, constructul fragmentar al memoriei, faptul că nu surprinde fotografic, sub formă de instantanee toate aspectele vieţii, toate fărâmele de realitate. De aceea valoarea de document a producţiilor memorialistice a trebuit să fie recuperată printr-o atentă suprapunere şi analiză comparativă cu materialele arhivistice.

*

Nu ne-am propus pronunţarea de verdicte, identificarea vinovaţilor sau proclamarea câştigătorilor. În ansamblu, microcomunitatea bănăţeană le-a experimentat pe toate: a fost martoră a tributului de vieţi omeneşti şi a schilodirii fizice şi psihice; a fost pradă violenţelor sau abuzurilor indiferent de tabăra care le-a provocat; a participat la desfăşurări ceremoniale, festive, comemorative; a îndurat penuria de produse de primă necesitate şi a suferit datorită dereglării transporturilor; a cunoscut ocupaţia sârbă şi a experimentat contactul cu pacificatorii, fie ei marocani, senegalezi sau francezi; a fost victimă a zvonurilor şi a propagandei; s-a hrănit cu speranţa unei vieţi mai bune, mai liniştite. Cea din preajma noilor limite demarcaţionale, a frontierelor convenţionale a trebuit să înveţe şi un exerciţiu al trăirii separate, să se împace cu gândul că dincolo de marginea satului era o autoritate străină de cea a lor.

BIBLIOGRAFIE

A. Arhive inedite:

FRANȚA

a) Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine (BDIC), Nanterre

- *Bureau d'étude de la presse étrangère, Balkans. Roumanie. 1918-1919*
- *Bureau d'étude de la presse étrangère, Balkans. Yougoslaves. 1918-1919*
- *Conférences de Paix, Procès Verbaux et Résolutions.*
- *Conférences de Paix, Commission Nouveaux États Roumanie*
- *Conférences de Paix, Commission Nouveaux États Roumanie*

b) Archives du Ministère des Affaires Etrangères (AMAE), La Courneuve

- Conférence de la Paix, Recueil général des actes de la Conférence de la Paix
- Série Guerre 1914-1918
- Série Europe 1918-1929, Sous-Série Roumanie
- Série Europe 1918-1940, Sous-Série Roumanie
- Série Europe 1918-1929, Sous-Série Yougoslavie
- Série Europe 1918-1940, Sous-Série Yougoslavie

c) Services historique de l'Armée de Terre (SHAT), Vincennes

- Série 4 N Conseil Supérieur de la Guerre, 1918-1919
- Série 6 N Fond Clemenceau.
- Série 20 N Front Oriental
- Série 24 N Armée d'Orient
- Dosarele personale ale generalilor și ofițerilor

ROMÂNIA

a) Arhivele Naționale ale României, București

- Colecția de Microfilme Franța
- Fondul *Ada-Kaleh*

b) Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale

- Colecția ziarului *La Roumanie*.
- Fond *Administrația Cercului Bozovici*.
- Fond *Administrația Cercului Caransebeș*.

- Fond *Consiliul Național Român*
  - Fond *Primăria Caransebeș.*
  - Fond *Protopopiatului român din Bocșa.*
  - Fonds *Oficiul Parohial Ortodox Român din Caransebeș.*
- c) Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale:
- Fond *Aurel Cosma.*
  - Fond *Nicolae Ilieșiu.*
  - Fond *Prefectura Județului Timiș-Torontal.*
  - Fond *Administrația Cercului Lugoj.*
- d) Arhiva Mitropoliei Banatului :
- Fond *Aurel Cosma jr.*
  - Fondul *parohiilor.*
- e) Arhiva Muzeului Banatului din Timișoara:
- Fond *Nicolae Ilieșiu.*
  - *Colecția de documente a Primului Război Mondial*
- B. Presă din Franța și din Banat:
- *Banatul, București, Lugoj.*
  - *Drapelul, Lugoj.*
  - *Foaia diecezană, Caransebeș.*
  - *Gazeta voluntarilor, Cluj.*
  - *La Gazette de Lausanne*
  - *La Gruyère,*
  - *La Lanterne,*
  - *La Nouvelle revue. Politique, Littéraire et Artistique, Paris.*
  - *La Revue scientifique (Revue rose), Paris.*
  - *La Roumanie, Paris.*
  - *La Serbie,*
  - *Le Bulletin yougoslave,*
  - *L'Écho de Paris,*
  - *L'Express du Midi. Organe quotidien de Défense sociale et religieuse, Toulouse.*
  - *L'Humanité*
  - *L'Illustration, Paris.*
  - *Le Gaulois,*
  - *Le Journal des débats politiques et littéraires,*
  - *Le Journal de Cette*
  - *Le Journal de Genève*
  - *Le Matin*
  - *Le Petit Journal*
  - *Le Rappel*

- *Le Rire*
- *Le Temps*, Paris.
- *Opinca*, Vârșeț.
- *Românul*, Arad.

C. Articole semnate apărute în presă:

1.   ***, Recenzie   *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, 1937, ianuarie-iunie, nr. 17-18, p. 55.
2.   ANDLER, Charles,   *Vintilă J. Brătiano et le point de vue des libéraux roumains*, în *Le Rappel*, nr. 16.421 din 3 noiembrie 1915, p. 1.
3.   APPUHN, Charles,   *Bibliographie. Livres nouveaux*, în *Revue d'histoire de la guerre mondiale*, iulie 1933, 3, pp. 265-266.
4.   D'ARAL, René,   *Ceux qui parlent et ceux qui agissent*, în *Le Gaulois*, nr. 45.086 din 2 februarie 1919, p. 1.
5.   Idem,   *La Balance inégale*, în *Le Gaulois*, nr. 45.246 din 13 iulie 1919, p. 3.
6.   Idem,   *La course à l'Abîme*, în *Le Gaulois*, nr. 45.137 din 25 martie 1919, p. 1.
7.   Idem,   *Le différend serbo-roumain*, în *Le Gaulois*, nr. 45.085 din 1 februarie 1919, p. 1.
8.   Idem,   *Les négociations avec la Roumanie*, în *Le Gaulois*, nr. 13764 din 21 iunie 1915, p. 1.
9.   Idem,   *Les visages de la paix* în *Le Gaulois*, nr. 45.358 din 3 octombrie 1919, p. 1.
10.   BENOIST, Charles,   *La Chronique de la quinzaine*, în *La Revue des Deux Mondes*, 1 aprilie 1919, pp. 709-720.
11.   CANTACUZÈNE, Jean,   *Les Roumains d'Autriche-Hongrie*, în *La Lanterne*, nr. 13.714 din 9 februarie 1915, pp. 1-2.
12.   CHARMES, Francis,   *Chronique de la quinzaine*, în *Revue des Deux Mondes*, 15 august 1915, p. 954.
13.   DAUGNY, Jacques,   *L'intervention Roumaine et Italienne*, în *La Nouvelle revue*, 36, tome 15, nr. 61 din 15 februarie 1915, pp. 251-254.
14.   DRAGHICESCO, D.,   *Le Banat de Temesvar*, în *Le Rappel*, nr. 17.576 din 1 ianuarie 1919, p. 1.
15.   GAUVAIN, Auguste,   *L'Affaire de Tschen et La Question du Banat*, în *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 33 din 2 februarie 1919, p. 1.
16.   Idem,   *La Roumanie attaquée*, în *Le Journal des débats politiques et littéraires*, nr. 207 din 27 iulie 1919, p. 1.
17.   GUÉRIVE, Edouard,   *Après l'Entrevue de Constantza*, în *Correspondance d'Orient. Revue bimensuelle de politique étrangère*, nr. 139-140 din 1-16 iulie 1914, pp. 1-2.
18.   LABBÉ, Paul,   *Le rempart serbe. De Belgrade aux Portes de Fer*, în *Le*

- Petit Journal*, nr. 19.241 din 1 septembrie 1915, pp. 1-2.
19. PETRA-PETRESCU, Horia, *Memoriile contelui Czernin, după război, în Transilvania*, nr. 4 din aprilie 1922, pp. 283-294.
20. PICHON, Stephen, *Bucarest et Sofia*, în *Le Petit Journal* nr. 19.149 din 1 iunie 1915, p. 1.
21. SAINT-BRICE, *Le traité Bulgare et la Paix des Balkans*, în *Correspondance d'Orient*, nr. 223 din 15 octombrie 1919, p. 193; pp. 199-200.
22. YAKCHITCH, Grégoire, *La Bulgarie et les Alliés*, în *Revue hebdomadaire*, decembrie 1915, tome 12, nr. 24, pp. 276-283.

D. Lucrări de propagandă:

23. ***, *Actes et documents concernant la question roumaine*, Paris, Paul Dupont, 1918.
24. ***, *Délégation des Souabes du Banat à la Conférence de la paix: mémoire présenté à la conférence de la paix, l'unité du Banat, situation économique du Banat*, Paris, Imprimerie M. Flinikovski, 1919.
25. ***, *Délimitation entre les Serbes et les Roumains dans le Banat*, 1919.
26. ***, *La Roumanie devant le Congrès de la paix*, Paris, Imprimerie Duboist et Bauer, 1919.
27. ***, *La Serbie et l'Europe (1914-1918), exposé de la politique serbe par des publicistes serbes*, Genève, Bâle, Lyon, Georg & Co, 1919.
28. ***, *Memorial to the members of the Peace congress in Paris, 1919, address on behalf of the Roumanian emigrants and refugees of Austria-Hungary (Transylvania, Bucovine, Maramuresh, Crishana and Banat), resident in the United States and Canada. In the cause of the unity of their provinces with the Roumanian state*, Paris, Universal printing office, 1919?.
29. ***, *Roumania before the Peace conference. Teritorial claims*, Paris, Imprimerie Dubois et Bauer, 1919.
30. BASILESCO, Nicolas, *La Roumanie dans la guerre et la paix*, 2 vol., tome 1, *La Roumanie dans la guerre*; tome 2, *La Roumanie dans la paix*, Paris, Félix Alcan, 1919.
31. BASILESCO, Nicolas S., *Le rôle de la Roumanie dans la guerre européenne et les revendications de la Roumanie*, Extraits du *Journal de Genève* des 1 et 7 juin 1915, Genève, 1915.
32. BELIĆ, Aleksandar, *Les cartes ethnographiques et historiques...extr. de la Patrie Serbe, Nov-Déc, 1918*, Paris, Ligue des Universitaires de

- Serbie, 1918.
33. Idem, *La question du Banat, de la Batchka et de la Baranya*, Imprimerie Graphique, 1919.
  34. BÉRARD, Victor, *Les Traités de 1915 et de 1916. Discours de M. Victor Bérard à la Réunion de La Serbie Victorieuse tenue au Grand Amphithéâtre de la Sorbonne le 16 janvier 1919*, Paris, Imprimerie Lang, Blanchong & Cie, 1919.
  35. BOCOUCU, Sévère, *La question du Banat. Roumains et Serbes*, Paris, Imprimerie Générale Lahure, 1919.
  36. BOCU, Sever, *Lupta pentru Banat. Două discursuri, cu un excurs istoric de Flaviu Boncea, o postfață de Daniel Vighi și memoriile lui Sever Bocu despre Conferința de Pace de la Paris*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2011, http://www.banaterra.eu/romana/biblioteca_banat/carti/bocu_sever/Lupta+pentru+Banat.pdf, Consultat la: 20.07.2012.
  37. BOJIDAROVITCH, Colonel, *La Serbie au Congrès de la Paix. L'Adriatique et le Banat*, Paris, Masson et Cie, Éditeurs libraires de l'Académie de Médecine, 1919.
  38. CANTACUZÈNE, Jean, *L'Union Balkanique: la question nationale roumaine et les Roumains d'Autriche-Hongrie*, în *La Revue hebdomadaire*, nr. 12 din 20 martie 1915, pp. 254-303
  39. CHABOSEAU, Augustin, *Les Serbes et leur épopée nationale, Préface de M. Vesnitch*, Paris, Brossard, 1919.
  40. CHEVRIN, Arthur, *Les langues parlées en Autriche-Hongrie par les différentes nationalités d'après le dénombrement de la population de 1910*, în *Journal de la société statistique de Paris*, 1915, 56, pp. 151-214. http://archive.numdam.org/ARCHIVE/JSFS/JSFS_1915_56_/JSFS_1915_56_105_0/JSFS_1915_56_105_0.pdf, Consultat la: 20.11.2012.
  41. CVIJIC, Jovan, *La Péninsule balkanique, géographie humaine*, Paris, Librairie Armand Colin, 1918.
  42. Idem, *La question du Banat: de la Batchka et de la Baranya*, Imprimerie Yougoslavia, 1919.
  43. DAȘCOVICI, Nicolae, *L'intervention italienne et l'attitude de la Roumanie jugées par un Roumain*, articol publicat în *Les Annales des nationalités* și preluat în *La Revue hebdomadaire*, nr. 26 din 26 iunie 1915, pp. 549-556.
  44. DELAVRANCEA, Barbu, *Războiul și datorია noastră. Discurs pronunțat în ședința publică a Academiei Române, în ziua de vineri, 2 septembrie 1916*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1916.
  45. DICHTER, Gabriel, *La question du Banat. Résumé de la thèse roumaine exposée devant le Groupe sénatorial de la défense des intérêts français à l'étranger le 1er juillet 1915*, Paris, 1915.

46. DJORJEVIĆ, Tikhomir, *Un témoignage serbe sur les roumains de Serbie*, Paris, Imprimerie Dubois et Bauer, 1919.
47. DRAGICESCO, Dimitrie, *Les problèmes nationaux de l'Autriche-Hongrie. Les Roumains (Transylvanie, Bucovine, Banat)*, Paris, Éditions Bossard, 1918.
48. Idem, *Les Roumains (Transylvanie, Bucovine, Banat)*, Paris, Éditions Bossard, 1918.
49. GUÉRIVE, Édouard, *La Bucovine et le Banat, esquisse historique, géographique, ethnographique et statistique*, Paris, F. Alcan, 1918.
50. IONESCU, Take, *Pentru România Mare. Discursuri din războiu, 1915-1917*, București, Librăria Socec & Co., 1919.
51. IORGA, Nicolae, *Question roumaine en Autriche et en Hongrie*, Bucarest, Édition de la „Liga Culturală”, 1915.
52. ISTRATI, Constantin I., *La Roumanie, son passé, son présent, son avenir*, în *Revue scientifique*, 53, nr. 9 din 24 aprilie-1 mai 1915, pp. 129-137.
53. JONNESCO, Thomas, *La Question roumaine*, vol. I și II, Paris, Payot & Cie, 1919.
54. LACOUR-GAYET, Georges, *Les Roumains de Transylvanie sous le Joug Magyar*, Paris, Plon-Nourrit et Cie, 1915.
55. LALESCO, Trajan, *Données statistiques sur le Banat, d'après la statistique officielle hongroise de 1910*, Paris, Imprimerie Dupont, 1919.
56. Idem, *Le problème ethnographique du Banat*, Paris, Imprimerie Dupont, 1919.
57. LAUDET, Fernand, *Une Réunion franco-roumaine en l'honneur de M. Jean Bratiano*, în *La Revue hebdomadaire*, nr. 12 din 22 martie 1919, pp. 533-554.
58. LEEPER, Alexander Wigram Allen, *The Justice of Rumania's Cause*, London, George H. Doran Company, 1917.
59. LEPĂDATU, Alexandru, *Actes d'union des provinces de Bessarabie, Bucovine, Transylvanie Banat avec la Roumanie*, Paris, 1919.
60. LUPU, Nicolas, *La Roumanie nouvelle et ses problèmes vitaux. Conférence faite sous la présidence de M. Victor Bérard le 23 février 1919 à "Foi et Vie"*, Paris, Imprimerie Paul Dupont, 1919.
61. MARTONNE de, Emmanuel, *Les conditions d'une intervention roumaine*, în *Revue de Paris*, 15 mai 1915, pp. 430-449.
62. MILLERAND, Alexandre, *La guerre libératrice*, Paris, Librairie Armand Colin, 1918.
63. MIRONESCU, George, *Aperçus sur la question roumaine*, Paris, Éditions Ernest Leroux, 1919.
64. MIRONESCU, George, *Le Problème du Banat*, Paris, Éditions Ernest Leroux, 1919.
65. PRIMORAC, Vouk, *La question yougo-slave. Etude historique, économique et sociale*, Paris, Édition de la Société "Yougoslavie", 1918.
66. RADONITCH, Yovan, *Le Banat*, A. Picard, Éditeurs, Bloud et Gay, Paris, Barcelone, Dublin, 1919.
67. REY, Augustin, *La question des Balcons devant l'Europe. Vues historiques*

- et diplomatiques, Paris, Librairie Jules Meynial, 1916.
68. RUDÉANO, Général, *La Roumanie au Congrès de la Paix*, în *La Géographie*, 1918-1919, tome 32, nr. 5, pp. 291-308.
69. SERBESCO, Sébastien, *La Roumanie et la Guerre*, Paris, Armand Colin, 1918.
70. TOMITCH, F. D., *Les Serbes du Banat de Temesvar*, Paris, Imprimerie L'Émancipatrice, 1918.
71. URSU, Jean, *Pourquoi la Roumanie a fait la guerre*, Paris, Payot & c^{ie}, 1918.
72. VAIDA-VOIEVOD, Alex.; DRAGHICESCO, D., *Les Aspirations nationales des Roumains* în *La Paix des peuples. Revue internationale de l'organisation politique et économique du monde*, nr. 3 din 25 martie 1919, pp. 430-445.
73. VARAT, Jules, *Le Banat roumain*, Paris, Librairie Félix Alcan, 1919; Idem, *La Revue des Sciences Politiques*, 1919, tom 41, nr. 2.
74. VESNITCH, Milenko R., *La Serbie à travers la Guerre*, Paris, Éditions Bossard, 1921.
75. VESNITCH, Milenko Radomar, *Les aspirations nationales de la Serbie*, în *La Paix des peuples. Revue internationale de l'organisation politique et économique du monde*, nr. 3 din 25 martie 1919, pp. 398-413.
76. VOINOVITCH, Lujo, conte, *L'unité yougoslave, avec une carte ethnographique de la Péninsule Balkanique*, Paris, Imprimerie Graphique, 1919.
77. YAKSCHITCH, Grégoire, *Le Banat*, Édition spéciale de la *Revue hebdomadaire*, Paris, Typographie Plon-Nourrit et Cie, 1915.

E. Colecții de documente :

78. ***, *1918 la români. Documentele Unirii: unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*, 10 vol., București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
79. ***, *Documente din arhivele franceze referitoare la primul război mondial*, București, 1983.
80. ***, *Text of Military Convention between the Allies and Hungary, signed at Belgrade november 13, 1918*, în *The American journal of international law, Supplement: Official documents*, 1919, tom 13, nr. 4, pp. 399-401.
81. ***, *Un livre noir. Diplomatie d'avant-guerre et de guerre d'après les documents des archives russes (1910-1917)*, tome III, Ier partie, août 1914-avril 1915, Paris, 1934
82. ADAM, Magda et alii, *Documents diplomatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates*, vol. I, Octobre 1918 – Août 1919, Budapest, Akadémiai Kiadó, Institut des sciences historiques de l'Académie hongroise des sciences, 1993.

83. ARDELEANU, Constantin, *Transylvania and the Banat at the End of World War I – The Handbook of the Historical Department of the Foreign Office (1919)*, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați, Istorie*, 2011, tom 10, pp. 55–99, <http://www.istorie.ugal.ro/anale/10/1006%20ARDELEANU.pdf>, Consultat la: 24.11.2012.
84. DEACONU, Luchian *Franța și România unite în comunitatea de sacrificiu în anii 1916-1918, Documente externe din arhivele : Consiliului Național al Unității Române de la Paris, redactiei ziarului „La Roumanie”, coloniei române din Paris, vol I, 5 decembrie 1916-22 noiembrie 1918; vol. II, 24 noiembrie 1918-22 iunie 1919*, Sitech, Craiova, 2009.
85. FREYMOND, Jacques; GAUYE, Oscar *Documents Diplomatiques Suisses, Diplomatische Dokumente der Schweiz, Documenti Diplomatici Svizzeri 1848-1945 (DDS)*, vol. VII, (1914-1918), 12 novembre 1918-28 juin 1919, Bern, Éditions Benteli Verlag, 1994, <http://www.amtsdruckschriften.bar.admin.ch/viewOrigDoc.do?ID=60002895>.
86. IANCU, Gheorghe; CIPĂIANU, George, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919). Témoignages français*, Bucarest, Editura Enciclopedică, 1990.
87. IORGA, Nicolae, *Acte privitoare la istoria marelui război*, Extras din *Revista Istorică*, 18, 7-9, București, 1932.
88. LALOY, Émile, *Les documents secrets des archives du Ministère des Affaires Étrangères de Russie publiés par les Bolcheviks*, Paris, Éditions Bossard, 1919.
89. MILLER, David Hunter, *My Diary at the Conference of Paris. With Documents*, vol. IV, New York, Appeal Printing Cy, 1924.
90. Ministère des Affaires étrangères, Commission de publication des Documents Diplomatiques Français, Série 1914-1919, *1915, tome I (1er janvier – 25 mai)*, Bruxelles, Éditions P.I.E. – Peter Lang, 2002; *tome II (26 mai – 15 septembre)*, Bruxelles, Éditions P.I.E. – Peter Lang, 2003; *tome III, (15 septembre – 31 décembre)*, Bruxelles, Éditions P.I.E. – Peter Lang, 2004.
91. Ministère des Affaires étrangères, Commission de publication des Documents Diplomatiques Français, Série 1920-1932, *1922, tome I (1er janvier – 30 juin)*, Bruxelles, Éditions P.I.E. – Peter Lang, 2007.
92. MUNTEANU, Ion *et alii*, *Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene (1918-1919)*, București, Academia de Științe Sociale și Politice. Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1983.
93. ARIMIA, Vasile, *60 de ani de la făurirea statului național unitar român. Documente*, în *Revista arhivelor*, 1978, 40, 3, pp. 401-416.

F. Amintiri, jurnale, memorii:

94. ***, *Correspondance de guerre du général Guillaumat (1914-1919)*, Paris, L'Harmattan, 2006.
95. AVERESCU, mareșal Alexandru, *Notițe zilnice din război*, 2 vol., București, Editura Militară, 1992.
96. BARBU, Filaret, *Jurnal de adolescent (1918-1919)*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2003.
97. BERTHELOT, general Henri Mathias, *Jurnal și corespondență 1916-1919*, ediția a II-a, Cluj, Editura Presa Universitară Clujeană, 2000.
98. BLAGA-BREDICEANU, Cornelia, *Jurnale*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2008.
99. BOCU, Sever, *Drumuri și răscruci. Memorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2005; Ibidem, în Valeriu LEU, Nicolae BOCȘAN, *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 297-365.
100. BOSSY, Raoul, *Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)*, vol. 1, București, Editura Humanitas, 1993.
101. BRANIȘTE, Valeriu, *Amintiri din închisoare*, în Valeriu LEU, Nicolae BOCȘAN, *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, Cluj, Editura Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 409-472.
102. BREDICEANU, Caius, *Amintiri din viața mea*, Lugoj, Tipografia „Corvin”, 1936.
103. Idem, *Despre Banat la Conferința de Pace de la Paris*, în *Magazin istoric*, 2001, 417, 12, pp. 12-16.
104. BUCHANAN, George, *Mémoires de Sir George Buchanan: (1910-1917)*, Payot, 1925.
105. BURACU, preot Coriolan Iosif, *Amintiri*, Timișoara, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei, 2007.
106. CIOBANU, Pompiliu, *Unirea Banatului și încorporarea Timișoarei la România Mare*, Timișoara, Tipografia Atheneu, 1934.
107. CLOPOȚEL, Ion, *Frământările unui an – 1918*, Cluj, Cosânzeana, 1919.
108. COSMA, jr. Aurel, *Amintiri și mărturii de la Unirea din Alba-Iulia*, în *Mitropolia Banatului*, 1978, 28, 10-12, pp. 642-650.
109. DEMIAN, Gheorghe Ioan, *Pentru Banatul robit. Istoricul tratatelor duse pentru obținerea Banatului iugoslăvesc (1914-1923)*, Timișoara, Tipografia românească, 1933.
110. DIAMANDI, Constantin, *Cum s-a negociat harta României*, în *Magazin istoric*, 1996, 30, 3-5.
111. DIAMANDY, Constantin, *La Grande Guerre vue du versant oriental. Un nouvel « homme malade » en Europe*, în *Revue des deux mondes*, 15 decembrie 1927, pp.
112. Idem, *La Grande Guerre vue du versant oriental, Ma mission en Russie (1914-1918)*, partea I, în *Revue des Deux Mondes*, nr. 99 din 15 februarie 1929, pp. 794

113. DUCA, Ion Gheorghe, *Memorii, Războiul, partea a doua (1917-1919)*, vol. IV, București, Editura Machiavelli, 1994.
114. DUNAN, Marcel, *L'Été Bulgare. Notes d'un témoin, juillet-octobre 1915*, Paris, Librairie Chapelot, 1917.
115. GEORGESCU-VÂLCEA, Alexandru, *Douăzeci de ani de la intrarea oștirii românești în Banatul eliberat (22 iulie 1919-22 iulie 1939)*, Tipografia Corvin, 1939.
116. GHEUSI, Pierre-Barthélemy, *Guerre et théâtre 1914-1918. Mémoires d'un officier du général Gallieni et journal parisien du directeur du Théâtre National de l'Opéra-Comique pendant la guerre*, Nancy-Paris-Strasbourg, Éditions Berger-Levrault, 1919.
117. IMBROANE, Avram, *Testament politic. Din publicistica unui liberal bănățean*, Timișoara, Editura Marineasa, 2003.
118. IORGA, Nicolae, *Memorii*, vol. II, București, Editura „Națională”, 1939.
119. Idem, *Războiul nostru în note zilnice, 1914-1918*, 3 vol., Craiova.
120. IRINEU, Cora, *Scrisori bănățene*, Timișoara, Editura Facla, 1975.
121. JUINOT-GAMBETTA, général François-Léon, *Uskub ou le rôle de la Cavalerie d'Afrique dans la victoire*, Paris, Éditions Berger-Levrault, 1920.
122. LAROCHE, Jules, *Au Quai d'Orsay avec Briand et Poincaré, 1913-1926*, Paris, Éditions Hachette, 1928.
123. LEU, Valeriu; BOCȘAN, Nicolae, *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012.
124. MARGHILOMAN, Alexandru, *Note politice. 1918-1919*, vol. IV, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu” S. A., 1927.
125. MARGHILOMAN, Alexandru, *Note politice*, 3 vol., București, Editura Scripta, 1993-1995.
126. MARIA, Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918 – decembrie 1919)*, vol. I, București, Editura Albatros, 1996.
127. MIȘCUȚIA, Ilie, „Și eu am fost la Alba-Iulia”, în *Mitropolia Banatului*, 1978, 28, 10-12, pp. 651-654
128. NEMOIANU, Petru, *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Lugoj, Tipografia „Națională”, 1921.
129. NICOLSON, Harold G., *Peacemaking, 1919*, Simon Publications, 2001.
130. NOVACOVICIU, Emilian, *Răcășdia în războiul mondial, revoluție și sub ocupațiunea sârbească dela 1914 – 1920*, Oravița, Tipografia Felix Weiss, 1923.
131. PALÉOLOGUE, Maurice, *La Russie des tsars pendant la Grande Guerre, (20 juillet 1914-2 juin 1915)*, Paris, Édition Plon-Nourrit et Cie, 1922.
132. PASCAL, Pierre, *Mon journal de Russie 1916-1918*, Lausanne, Éditions L'Âge de l'Homme, 1975.
133. PĂCĂȚIAN, Teodor V., *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar, și Maramureș, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1923.
134. PÉTIN, Victor, *Le drame roumain 1916-1918*, Paris, Payot, 1932.

135. POINCARÉ, Raymond, *Au service de la France, Neuf années de souvenirs*, Paris, vol. 5, http://fr.wikisource.org/wiki/Au_service_de_la_France/T5/Ch_VII. Consultat la: 02.02.2013.
136. PREDA, Dumitru; PÂSLARU, Ștefan; GEORGESCU, Maria; STĂNESCU, Marin C. *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916, București, Editura Militară, 1996.
137. ROSETTI, general Radu R., *Mărturisiri (1914-1919)*, București, Editura Modelism, 1997.
138. RUSU-ABRUDEANU, Ion *România și războiul mondial. Contribuții la studiul istoriei războiului nostru*, București, Editura Librăriei SOCEC & Comp., 1921.
139. SAINT-AULAIRE, contele, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, București, Editura Humanitas, 2003.
140. STOICA, Vasile, *Suferințele din Ardeal*, ediția a IV-a, Bacău, Editura Vicovia, 2008.
141. TALPEȘ, Petru, *Amintiri*, Text îngrijit de Dudaș Vasile și Corduneanu Vali, Timișoara, Editura Mirton, 2008.
142. TARDIEU, André, *La Paix*, Paris, Éditions Payot & Cie, 1921.
143. VAIDA VOEVOD, Alexandru, *Memorii*, 4 vol., ediție îngrijită, note și comentarii de ȘERBAN, Alexandru, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994-1998.

G. Scrisori și corespondență:

144. ***, *Georges Clemenceau, correspondance (1858-1929)*, établie et annotée par Sylvie Brodziak et Jean-Noël Jeanneney, Paris, Éditions Laffont, 2008.
145. BRANIȘTE, Valeriu, *Corespondența*, vol. IV, 1911-1918, coord. Gheorghe Iancu, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2001.
146. CAMBON, Paul, *Correspondance 1870-1924. Les guerres balkaniques, La Grande Guerre, L'organisation de la paix*, vol. III, Paris, Éditions Bernard Grasset, 1946.
147. FILITTI, Georgeta, *Arhive bucureștene – Take Ionescu*, în *Biblioteca Bucureștilor*, 2005, tome 8, nr. 5, pp. 6-9.
148. ***, *Dr. Alexandru Vaida Voevod, corespondență 1918-1919*, coord. SALCĂ, Horia; SALVAN, Florin, Biblioteca Județeană „George Barițiu”, Brașov, Editura Transilvania Express, 2001.
149. SETON-WATSON, Hugh, *A Private Anglo-Romanian Political Correspondance (R.W. Seton-Watson and V.V. Tilea 1919-1929)* în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”-Iași*, 1985, nr. 22, pp. 117-133.

H. Monografiile ale localităților din Banat:

150. BABESCU, Traian, *Monografia comunei Fârdea*, Timișoara, Editura Mirton, 2003.
151. BASISTA, Dușan, *Moniom – oameni și locuri*, Reșița, 2005.
152. BĂCILĂ, Ion, *Monografia Mehadiei*, Timișoara, Editura Marineasa, 1997.
153. CEAUȘESCU, Napoleon; CEAUȘESCU, Mărioara, *Monografia comunei Margina*, 4 vol., Lugoj, Editura Dacia Europa Nova, 2000-2004.
154. COTOȘMAN, Gheorghe, *Comuna și bisericile din Ghiridava – Morisena – Cenad*, *Monografie istorică*, Timișoara, 1935.
155. Idem, *Din trecutul Banatului. III. Comuna și biserica din Comloșu-Mare și Lunga. Monografie istorică*, Timișoara, 1934.
156. Idem, *Românii din Jimbolia*, Caransebeș, 1942.
157. Idem, *Comuna și bisericile din Nerău (Monografie istorică)*, Timișoara, Tipografia Sontagsblatt, 1935.
158. Idem, *Comuna și bisericile din Pesac. Monografie istorică*, Timișoara, 1936.
159. Idem, *Comuna și bisericile din Sânnicolau Mare*, Timișoara, 1934.
160. CRISTESCU BUDESCU, Icoana, *Monografia satului Globu Craiovei, județul Caraș-Severin*, Timișoara, Editura Partoș, 2010.
161. DOLĂNGĂ, M., *Țara Nerei. Mit și pluralitatea timpului*, București, Editura Kriterion, 1995.
162. FAULHABER, Ioan Francisc, *Monografia istorică a satului Săcălaz (jud. Timiș) până în 1918*, Lucrare de diplomă în manuscris, Cluj-Napoca, 1980.
163. GĂVĂGINĂ, Ion Doru; STAIA, Marin, *Mercina – repere culturale*, Timișoara, 2003.
164. GEORGESCU, Bujor, *Monografia comunei Văliug*, Reșița, Editura Timpul, 2005.
165. ILIEȘIU, Nicolae, *Monografia istorică a Banatului*, București, Editura Mica Valahie, 2011.
166. Idem, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, Editura Planetarium, 2003.
167. ISAC, Aurel; SÂRBU, Ion, *Monografia satului Petroșnița*, Caransebeș, 2000.
168. ITINEANȚU, Petru, *Monografia comunei Obreja*, Caransebeș, Editura Ionescu, 2002.
169. JUMANCA, Pavel, *Monografia orașului Caransebeș: istoria bisericească*, Lugoj, Editura Dacia Europa Nova, 2002.
170. LAZĂR-PÂRJOL, Micu, *Sasca Română. Povestea satului meu*, Timișoara, Editura Mirton, 2007.
171. LUCHESCU, Gheorghe, *Lugojul – vatră a unității naționale*, Lugoj, 1994.
172. LUCHESCU, Gheorghe; MUNTEANU, Vasile; LĂZĂRESCU, Vasile, *Spiritualitatea lugojeană*, Timișoara, 1993.
173. LUNGU, Gheorghe, *Sacoșul-Mare, satul meu natal*, Timișoara, Editura Eurobit, 2008.

174. MAGIAR, Nicolae; *Monografia localității Bozovici*, Reșița, Editura Tim, 2006.
MAGIAR, Eduard,
175. MARTINESCU- *Monografia localității Cornea: județul Caraș-Severin*,
SADOVAN, Maria, Timișoara, Editura Mirton, 2011.
176. MUNTEANU, Ion; *Timișoara. Monografice*, Timișoara, Editura Mirton, 2002.
MUNTEANU, Rodica,
177. MURGU, Vasile, *Monografia comunei Ciclova-Montană*, Ciclova-Montană,
Editura Vasile Murgu, 1929.
178. NEMOIANU, Alexandru, *Borloveni*, Cluj-Napoca, 1999.
179. NOVACOVICIU, Emilian, *Monografia comunei Răcășdia, județul Caraș-Severin dela
anul 1777-1922*, Oravița, 1923.
180. OLĂRESCU, Ioan, *Comloșu Mare și Lunga, repere istorice. Oameni care au fost*,
Timișoara, 2001.
181. OLEA, Valer Petru, *Bechicherecul Mic. File de cronică*, Alba-Iulia, 2004.
182. ONCIULESCU, Dumitru; *Chizătău. Leagănul corurilor bănățene*, Timișoara, 1982.
CĂRĂBAȘ, Ion,
183. PANDURU, Pavel, *Monografia localității Prigor*, Reșița, Editura Timpul, 2000.
184. PĂSĂRICĂ, Ion, *Monografia Uzinelor de Fier și Domeniilor din Reșița și
frumusețea naturală a împrejurimilor*, ediția a 2-a, București,
Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria
Centrală, 1935.
185. PĂTRUȚ, Ștefan, *Monografia comunei Boldur*, Lugoj, Editura Dacia Europa
Nova, 2005.
186. RONKOV, Ana; SÂRBU, *Monografia localității Dudeștii Vechi, județul Timiș*,
Ioan; VASILCIN, Ioan, Timișoara, Editura Mirton, 2006.
187. STRATAN, Ioan, *Corul Ion Vidu din Lugoj 1810-1970*, Timișoara, Editura
Helicon, 1970.
188. SUCIU, Vasile D.; *Monografia localității Giarmata Vii – Überland*, Timișoara,
GLIGAN, Marius Vasile, Editura Marineasa, 2006.
189. TOMONI, Dumitru, *Monografia orașului Făget*, Timișoara, Editura Helicon,
1994.
190. Idem, *Făget monografie istorică*, Lugoj, 1999.
191. TONȚA, Walter; *Contribuții la istoria comunei Comloșu Mare și a Banatului*,
GALETARU Traian, Timișoara, 2003.
192. TORĂCEANU, Pavel Filip, *Toracul de lângă Timișel*, București, Editura Danubius, 1999.
193. TRAI, Ioan; DONGEA *Călăcea. Contribuții monografice*, Timișoara, Editura
Eurostampa, 2006.
194. TUFAN STAN, Constantin, *Societatea corală „Lira” din Lugoj*, Timișoara, Editura
Marineasa, 2005.
195. ȚUNE, Gheorghe, *Cântecul fanfarei. Repere monografice. Fanfara din
Lăpușnicu Mare*, Reșița, 1995.
196. VĂRAN, Ioan, *Monografia protopopiatului ortodox român Oravița*,
Timișoara, Editura Marineasa, 2003.
197. VOIA, I. I.; ILANA, D. G., *Slatina-Nera*, Colecția „Monografii”, Timișoara, Editura

H. Monografiile de personalități:

198. BOTEZ, Elvira, *Universitari români în Primul Război Mondial*, în *Noema*, 2009, 8, pp. 507-517.
199. BUTNARU, Adrian, *File din viața unei familii – frații Constantin și George Diamandy în preajma și vremea Primului Război Mondial – (I)*, în *Gândirea militară românească*, 2013, 1, pp. 135-149.
200. COSMA Junior, Aurel, *Bănățeni de altă dată*, vol. I, Timișoara, Tipografia „Unirea română”, 1933.
201. GALLOIS, Lucien, *Nécrologie – Jovan Cvijić*, în *Annales de Géographie*, 1927, tome 36, nr. 200, pp. 181-183.
202. GOSA, Pierre, *Un maréchal méconnu. Franchet d'Esperey. Le vainqueur des Balkans – 1918*, Paris, Nouvelles Éditions latines, 1999.
203. GRANDHOMME, Jean-Noël, *La mémoire roumaine de la Mission Berthelot (1918-2007)*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains, Mémoire de la Première Guerre mondiale en Europe médiane*, 2007/4, nr. 228, pp. 23-35.
204. GRANDHOMME, Jean-Noël, *Un Suisse plus Français que nature? Gustave Boissier, chargé d'affaires de la Confédération helvétique en Roumanie, 1916-1918*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1999, tom 38, nr. 1-4, pp. 71-91.
205. GRAPINI, Florea, *Enea Grapini și ziuă cea mare*, București, Fundația „Constantin Titel Petrescu”, 1999.
206. GREEN, John Alden, *Marcel Schwob: Correspondance inédite précédée de quelques textes inédits*, Genève, Librairie Droz, 1985.
207. HALLAIR, Gaëlle, *Le géographe Emmanuel de Martonne et L'Europe Centrale*, Paris, Prodig., 2007.
208. IORDACHE, Anastasie, *Ion I.C. Brătianu*, București, Editura Albatros, 1994.
209. IORDACHE, Anastasie, *Take Ionescu*, București, Editura Mica Valahie, 2001.
210. MAIOR, Liviu, *Alexandru Vaida Voevod între Belvedere și Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Editura Sincron, Cluj-Napoca, 1993.
211. MUNTEANU, Ion, *Sever Bocu (1874-1951)*, Timișoara, Editura Mirton, 1999.
212. NICOLESCU, Gheorghe, *Generalul Henri Mathias Berthelot în conștiința românilor*, în *Revista de istorie militară*, 2006, 95-96, 3-4, pp. 54-66.
213. PALSKEY, Gilles, *Emmanuel de Martonne et la cartographie ethnographique de l'Europe Centrale (1917-1920)*, în *Bulletin du Comité Français de Cartographie*, septembre/décembre 2001, n° 169/170, pp. 76-85.
214. PANDURU, Pavel, *Locotenent colonelul Grigore Mihăiuț*, în *Revista Almăjului*, 1995, 2.

215. PETRICA, Vasile, *Dr. Corneliu Diaconovici (1859-1923): enciclopedist și ambasador al culturii române*, Reșița, Editura Tim, 2009.
216. Idem, *Dr. Ion Sârbu: (1856-1922). Istorie și preoție*, Reșița, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2003.
217. Idem, *Savantul Traian Lalescu (1882-1929) și cultura Banatului*, Reșița, Editura „Eftimie Murgu”, 2010.
218. PLĂMĂDEALĂ, Antonie, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea, documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Eparhiale, 1987.
219. STAN, Constantin, *Generalul Traian Moșoiu – Ostașul și omul politic (1868-1932)*, Buzău, Editura Casa Corpului Didactic, 2003.

I. Lucrări generale:

➤ Europa Centrală și Balcanii:

220. ***, *La France, l'Europe et les Balkans. Actes du colloque international des 22-23 septembre 2000*, Éditions de l'Institut d'Études Balkaniques, Artois Presses Université, 2002.
221. BATAKOVIĆ, Dusan T., *Les frontières balkaniques au XXe siècle*, în *Les permanences balkaniques au XXe siècle, Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2005, 1, 217, pp. 29-45.
222. CASTELLAN, Georges, *Les nationalités de l'Autriche-Hongrie et la paix de 1918-1919*, Paris, Publication de l'Institut autrichien avec le concours de l'Université de Paris III, 1990.
223. CHARLES-ROUX, François, *La paix des Empires Centraux*, Paris, SPID, 1947.
224. CVIJIC, Jovan, *The geographical distribution of the Balkan People*, în *Geographical Review*, 5, 5, May 1918, pp. 345-361, Consultat la: <http://www.jstor.org/stable/207466>
225. DREYFUS, F. G., *Limites et frontières dans les Balkans, de l'Empire Romain à nos jours*, în *Géostratégiques*, 2011, 2, 31, pp. 45-51.
226. DUTTON, David, *The politics of diplomacy: Britain and France in the Balkans in the First World War*, London, New York, I.B. Tauris, 1998.
227. HAMARD, Bruno, *Quand la victoire s'est gagnée dans les Balkans: l'assaut de l'armée d'Orient de septembre à novembre 1918*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 1996, nr. 184, pp. 29-42.
228. HOREL, Catherine; MICHEL, Bernard, *Nations, cultures et sociétés d'Europe Centrale aux XIXe et XXe siècle. Mélanges offerts à Bernard MICHEL*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2006.
229. ILCEV, Ivan, *La propagande des États balkaniques face à la Conférence de la Paix à Paris (1918-1920)*, în *Études balkaniques*, 1980, nr.

- 2.
230. LARCHER, Maurice, *La Grande Guerre dans les Balkans*, Paris, Payot, 1929.
231. LORY, Bernard, *Contentieux micro-territoriaux dans les Balkans, XIXe-XXIe siècles*, în *Balkanologie*, tom 6, nr. 1-2, décembre 2002, pp. 9-14.
232. LE MOAL, Frédéric, *La France et l'Italie dans les Balkans 1914-1919, le contentieux adriatique*, Paris, L'Harmattan, 2006.
233. Idem, *La mission de renseignement du général Humbert dans les régions adriatiques en mai-juin 1919*, în *Revue historique des armées*, 2007, 246, pp. 92-99, <http://rha.revues.org/2313#bodyftn2>, Consultat la : 23.06.2013.
234. MARÈS, Antoine, *La vision française d'Europe Centrale au XX-ème siècle*, în *Les Cahiers de l'Institut d'histoire du temps présent*, 1994, juin, 28, pp. 133-143.
235. MEUNIER, François, *La paix des vainqueurs en Europe Centrale (1918-1920)*, Paris, Vécu contemporain, 1995.
236. MICHEL, Bernard, *Nations et nationalismes en Europe Centrale : XIXe-XXe siècle*, Paris, Aubier, 1995.
237. REED, John, *La Guerre dans les Balkans*, Paris, Seuil, 1996.
238. SANDU, Traian, *La présence française en Europe Centrale dans l'entre-deux-guerres*, în *Revue d'Europe Centrale*, 1995, 3, 2, pp. 147-160
239. SOUTOU, Georges-Henri, *Les Grandes Puissances et la question des nationalités en Europe centrale et orientale pendant et après la Première Guerre Mondiale: actualité du passé?*, în *Politique étrangère*, 1993, 58, 3, pp. 697-711.
240. Idem, *L'impérialisme du pauvre: la politique économique du gouvernement français en Europe Centrale et Orientale de 1918 à 1929, essai d'interprétation*, în *Relations internationales*, 7, 1976, pp. 219-239.
241. STAN, I. Constantin, *Mutații privind situația politică a statelor din Europa Centrală și de Sud-Est în anul 1918*, în *Sargeția*, 1989-1992, 21-24, pp. 499-512.
242. SUCIU, Dumitru, *Anul 1918 în Europa Centrală și Răsăriteană. Ideea de Europă Unită*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002, <http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Suciu/suciu.pdf>, Consultat: 14.03.2012.
243. TOLLET, Daniel, *Guerres et paix en Europe centrale aux époques moderne et contemporaine. Mélanges d'histoire des relations internationales offerts à Jean Bérenger*, Paris, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 2003.

➤ Frontiere:

244. BARIETY, Jacques, *Le comité d'études du Quai d'Orsay et les frontières de la Grande Roumanie, 1918-1919*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1996, 35, tome 12, pp. 43-51.
245. BOULINEAU, Emmanuelle, *Fronts et frontières dans les Balkans: les géographes et les enjeux frontaliers sur le Danube en 1919-1920*, în *Balkanologie*, 2008, mai, 10, 1-2, <http://balkanologie.revues.org/index396.html>
246. BREBU, Pavel, *Frontiera României cu R. F. Iugoslavia*, Timișoara, Editura Solness, 2002.
247. Idem, *Frontiera județului Timiș*, Timișoara, Editura Mirton, 2001.
248. BURGHARDT, Andrew F., *The Bases of Territorial Claims*, în *Geographical Review*, 1973, april, tom 63, nr. 2, pp. 225-245.
249. DAMINESCU, Constantin; STOIAN, Mircea; BREBU, Pavel, *Frontiera României cu Ungaria, Serbia și Muntenegru*, 2 vol., Timișoara, Editura Solness, 2004.
250. GINSBURGER, Nicolas, « *La guerre, la plus terrible des érosions* ». *Cultures de guerre et géographes universitaires Allemagne-France-Etats-Unis (1914-1920)*, thèse en histoire contemporaine présentée devant l'Université Paris Ouest Nanterre-La Défense, Paris, 2010, coordonatoare științifică prof. Annette BECKER
251. GONON, Emmanuel; LASSERRE, Frédéric, *Espaces et enjeux: méthodes d'une géopolitique critique*, Paris, L'Harmatan, 2001.
252. MARTONNE de, Emmanuel, *Essai de carte ethnographique des pays roumains*, în *Annales de Géographie*, 1920, tome 29, nr. 158, pp. 81-98.
253. NEAGU, Aurel; POPESCU, Dumitru; GAGIU, Anton, *Monografia frontierei de stat a României*, București, Editura Coresi, 2003.
254. PENTELESCU, Aurel, *Ion I.C. Brătianu și frontiera de vest a României în anul 1919*, în Gheorghe BUZATU, Stela CHEPTEA, Marusia CÎRSTEA, *Istorie și societate*, vol. III, București, 2011, pp. 31-48.
255. SOFRONIE, George, *Principiul Naționalităților în tratatele de pace din 1919-1920: frontierele României sunt intangibile pe baza principiului naționalităților, netemeinicia acțiunii revizioniste maghiare*, București, Editura Albatros, 1999.
256. TER MINASSIAN, Taline, *Les géographes français et la délimitation des frontières balkaniques à la Conférence de la paix en 1919*, în *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 1997, avril-juin, 44, 2, pp. 252-286.
257. TODOROVIĆ, Desanka, *Délimitation de la Yougoslavie avec la Hongrie et la Roumanie*,

➤ Marele Război Mondial - generalități:

258. ***, *Istoria Românilor, De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord. Gheorghe PLATON, vol. VII, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003.
259. AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane, *Combattre. Une anthropologie historique de la guerre moderne (XIXe-XXIe siècle)*, Paris, Éditions Seuil, 2008.
260. AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane; BECKER Annette, *14-18, retrouver la Guerre*, Paris, Éditions Gallimard, 2005.
261. Idem, *La Grande Guerre, 1914-1918*, Paris, Éditions Gallimard, 1998.
262. AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane; FORCADE, Olivier, *La société, la guerre, la paix: nouvelles problématiques, nouveaux objets*, în *Histoire, économie et société, La société, la guerre, la paix, 1911-1946*, 2004, tom 23, nr. 2, pp. 165-172.
263. BÂRLEA, Eugenia, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004.
264. BECKER Annette; AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane, *Violence et consentement: la „culture de guerre” du Premier conflit mondial* în *Pour une histoire culturelle*, RIOUX, Jean Pierre; SIRINELLI, Jean-François, Paris, Éditions Seuil, 1997.
265. BECKER, Anette; INGRAO, Christian, *D’une guerre à l’autre*, în *La violence de guerre 1914-1945: approches comparées des deux conflits mondiaux*, AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane; BECKER, Annette; INGRAO, Christian; ROUSSO, Henry, Bruxelles, Éditions Complexes, 2002, pp. 11-25.
266. BUȘE, Dorel, *Legiunea voluntarilor români din Italia, din Primul Război Mondial*, pp. 5-6, comunicare susținută în cadrul Sesiunii anuale a Oficiului național pentru Cultul Eroilor, http://www.once.ro/sesiuni/sesiune_2007/1%20Legiunea.pdf, Consultat la: 18.04.2011.
267. BUZATU, Gheorghe, *August 1916: România în război* (preliminariile diplomatice, din surse străine) în *Memoria Arhivelor, Saeculum*, 5-6, 2006, pp. 27-31.
268. CHAUNU, Pierre, *Violence, guerre et paix*, în *Politique étrangère*, 1996, tom 61, nr. 4, pp. 887-898.
269. DUMÉNIL, Anne; INGRAO, Christian; BEAUPRÉ, Nicolas, *Expériences de guerres. L’État, les hommes, la violence en Europe 1914-1945*, Paris, Éditions Agnès Viénot, 2004.
270. FALDELLA, Emilio, *La grande guerra : le battaglie dell Isonzo 1915-1917*, Nordpress, 2004.
271. FORCADE, Olivier, *Le temps militaire à l’époque contemporaine: pratiques et représentations*, în *Bibliothèque de l’école des chartes*, 1999, 157, 2, pp. 479-491.
272. GRANDHOMME, Jean- *Le Général Berthelot et l’action de la France en Roumanie et*

- Noël, *en Russie méridionale (1916-1918). Genèse. Aspects diplomatiques, militaires et culturels avec leurs incidences. Prolongements et perspectives*, Thèse d'histoire présentée devant l'Université de Paris IV – Sorbonne, Paris, 1998, coordonator științific prof. Jean BÉRANGER, vol. I, II.
273. HORNE, John, *Populations civiles et violences de guerre : pistes d'une analyse historique*, în *Revue internationale des sciences sociales*, 2004, 174, 4, pp. 535-541.
274. KIRIȚESCU, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, 2 vol., București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
275. MOINE, Nathalie, *Quand le récit de guerre n'est pas encore de l'histoire: comptabiliser, punir, réparer*, în *Le Mouvement social*, 2008, 222, 1, pp. 5-12.
276. MUSCĂ, Elena, *Memorialistica europeană despre preliminarile intrării României în război în anul 1916*, în *Apulum*, 1997, 34, pp. 529-538; 1998, 35, pp. 511-527.
277. POPA, N. Mircea, *Primul război mondial 1914-1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
278. PREDĂ, Dumitru; ALEXANDRESCU, Vasile; PRODAN, Costică, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994.
279. PROST, Antoine; WINTER, Jay, *Penser la Grande Guerre*, Éditions du Seuil, Paris, 2004.
280. RASMUSSEN, Anne, *La «science française» dans la guerre des manifestes, 1914-1918*, în *Mots. Les langages du politique, Guerre et paix. Débats, combats, polémiques*, 2004, novembre, nr. 76, pp. 9-23.
281. RĂDULESCU-ZONER, Șerban, *Bucureștii în anii primului război mondial*, București, Editura Albatros, 1993.
282. STAN, Constantin, *Activitatea românilor aflați peste hotare, în timpul întreruperii operațiilor militare pe frontul românesc (noiembrie 1917-mai 1918)*, pp. 89-126, în *1918. Sfârșit și început de epocă*, coord. Cornel GRAD, Viorel CIUBOTĂ, Satu Mare, Zalău, 1998
283. ȚEPELEA, Ion, *O campanie pentru liniștea Europei*, Cluj, Editura Dacia, 1995.
284. ȚURCANU, Florin, *Une guerre oubliée, La première Guerre Mondiale*, în *Cités, La nation: renouvellement ou déclin*, 2007, tome 1, nr. 29, pp. 157-160.

➤ Încheierea războiului și tratatele de pace:

285. ANDELMAN, David A., *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today*, New Jersey, Published by John Wiley & Sons, Inc., 2008.
286. AZAN, Lieutenant-Colonel Paul, *L'Armistice avec la Hongrie*, în *Illustration*, nr. 4105 din 5 noiembrie 1921, http://www.greatwardifferent.com/Great_War/1919/Orient_01.htm, Consultat la: 20.10.2010.
287. BERNARD, Michel, *Les conséquences économiques des traités de Paix en Europe Centrale, 1919-1920*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2007, 226, 2.
288. BOGDAN, Novak Cyril, *The Austro-Slovenian Frontier Question at the Paris Peace Conference, 1919*, lucrare de dizertație susținută la Loyola University, Chicago, 1954.
289. BOROȘ, Daniel, *Relațiile Marii Britanii cu România și Cehoslovacia în timpul Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920)*, în *Apulum*, 2002, vol. 39, n° 1, pp. 555-572.
290. BOTORAN, Constantin; CALAFETEANU, Ioan; CAMPUS, Eliza; MOISUC, Viorica, *România și Conferința de pace de la Paris (1918-1920), Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.
291. CABANES, Bruno; PIKETTY, Guillaume, *Sortir de la guerre: jalons pour une histoire en chantier*, în *Histoire@Politique, Politique, culture, société*, Revue électronique du Centre d'histoire de Sciences Po, *Sorties de guerre au Xxe siècle*, novembre-décembre 2007, 3, <http://www.histoire-politique.fr/index.php?numero=03&rub=dossier&item=22>,
292. CIPĂIANU, George; VESA, Vasile, *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000.
293. CROCE, Giuseppe Maria, *Le Saint-Siège et la Conférence de la paix (1919). Diplomatie d'Eglise et diplomaties d'Etat*, în *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée*, 1997, tom 109, nr. 2, pp. 793-823.
294. DEGRELLE, Léon, *Hitler né à Versailles. Le traquenard de Sarajevo*, Paris, Édituer Art et Histoire d'Europe, 1986.
295. DESSIMOZ, Sandra; LEVRON, Éric, *La ville et ses conséquences pour les populations en temps de conflits*, în François GRÜNEWALD, Éric LEVRON, *Ville en guerre et guerre en ville, Pratiques humanitaires en question*, Éditions Karthala, 2004, <http://books.google.com>, Consultat: 22.01.2011.
296. DOCKRILL, M. L.; DOUGLASS Goold, J., *Peace and promise. Britain and the Peace Conferences 1919-1923*, Hamden, Archoon Books, 1981.
297. DUPIN, Gustave, *M. Poincaré et la guerre de 1914. Étude sur les responsabilités*, Paris, 1935, Ediția electronică,

- http://www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html. Consultat la : 28.01.2013.
298. FINCH, Geo A., *The Peace Conference of Paris, 1919*, în *The American Journal of International Law*, aprilie 1919, tom 13, nr. 2, pp. 159-186. <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2188076.pdf>, Consultat la: 25.06.2012.
299. GROS, Frédéric, *États de violence. Essai sur la fin de la guerre*, Paris, Gallimard, 2006.
300. KHALIFA, Riadh Ben, *Être clandestin dans l'arrondissement de Nice (1938-1944)*, p. 1, www.cg06.fr/culture/pdf/rr183-clandestin.pdf, Consultat la: 10.04.2011
301. MANTOUX, Paul, *Les délibérations du Conseil des Quatre*, Paris, CNRS, 1955.
302. MEUNIER, Fabrice, *La paix des vainqueurs en Europe centrale: Le traité de Trianon, une question d'État et de nationalité*, Association pour la promotion de la recherche historique centre-européenne 1995.
303. PIKETTY, Guillaume, *Généralisations résistantes à l'épreuve de la sortie de guerre*, în *Revue historique*, 2007, 641, 1, pp. 151-163.
304. PORTE, Rémi, *Les armées et „les sorties de guerre”*, în *Cahiers du Centre d'Études d'Histoire de la Défense, Sorties de guerre (2)*, éditeurs Jacques FRÉMEAUX, Michèle BATTESTI, 2007, nr. 31; <http://www.cehd.sga.defense.gouv.fr/IMG/pdf/cahier31.pdf>, Consultat: 15.05.2011.
305. RACOVIȚAN, Mihai, *Acțiunea de propagandă națională a delegației române la Conferința de pace de la Paris (1919-1920)*, în *Transilvania*, 2006, 2, pp. 76-79, <http://www.revistatransilvania.ro/arhiva/2006/pdf/numarul2/p76-79.pdf>
306. RACOVIȚAN, Mihai, *Alexandru Vaida Voevod și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, teză în istorie susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, Cluj-Napoca, 1996, coordonator științific Vasile VESA.
307. SOUTOU, Georges-Henri, *1918: la fin de la Première Guerre mondiale?*, în *Revue Historique des Armées*, 2008, nr. 251, <http://rha.revues.org/288>, Consultat la : 15.01.2012.
308. SOUTOU, Georges-Henri, *La Première Guerre mondiale et l'ordre européen*, în *Politique étrangère*, 2000, 3-4, pp. 831-844.

➤ Imperiul Austro-Ungar

309. BOURLET, Michaël, *Le deuxième bureau et la diplomatie secrète, les négociations Armand-Revertera de 1917*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2006, 221, 1, pp. 33-49.
310. DESCHÊNES, Dany, *Rupture ou équilibre: les options de la Realpolitik française face à l'Autriche-Hongrie lors de la Première Guerre mondiale*, în *Études internationales*, 1999, tom 30, nr. 3, pp. 521-545.
311. LÁSZLÓ, Péter, *R. W. Seton-Watson's changing views on the national question of the Habsburg Monarchy and the european Balance of Power*, în *SEER*, 2004, 82, 3, pp. 655-679.
312. RUSU-ABRUDEANU, Ion; STOICA, Vasile, *Habsburgii, ungurii și români*, București, Editura Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, nr. 62-64, 1915.
313. SETON-WATSON, Hugh and Christopher, *The making of a new Europe: R. W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*, London, Methuen, 1981.

➤ Ungaria

314. GRANDVOHL, Paul *Genèse et mise en œuvre du contrôle militaire interallié en Hongrie: un exemple de politique militaire française au centre de l'Europe 1918-1927*, 1998.
315. Idem, *Novembre-décembre 1918: le début de la guerre à la Hongrie*, în *Revue Historique des Armées, 1918: la fin de la Première Guerre mondiale?*, coord. SOUTOU, Georges-Henri, 2008, 251, pp. 47-60.
316. HADJU, Tibor, *La Hongrie dans les années de crise après la Première Guerre mondiale (1918-1920)*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains, La Hongrie dans les conflits du XXe siècle*, coord. ORMOS, Maria, 2000, 200.
317. HAMARD, Bruno, *Franchet d'Espèrey et Berthelot: deux perspectives de stabilisation régionale en Hongrie méridionale (1918-1919)*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains, La Hongrie dans les conflits du XXe siècle*, coord. ORMOS, Maria, 2000, 200.
318. Idem, *L'occupation française de la ville de Szeged (1918-1920), un exemple de gestion des gages territoriaux alliés en Hongrie avant la signature de la Paix de Trianon*, thèse-Centre de recherches sur l'histoire de l'Europe centrale contemporaine Paris I.
319. KECSKES, Gusztáv D., *Franciaország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig (La politique étrangère de la France envers l'Europe du Centre-Est de 1918 à nos jours)*, OM NKFP, 2001.
320. LITVÁN, György *La démocratie hongroise de 1918-1919 et la politique*

- française, în *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 1990, tom 19, nr. 1, pp. 39-43.
321. Idem, *Documents des relations franco-hongroises des années 1917-1919*, în *Acta Historica Scientiarum Hungaricae*, 1975, 21, pp. 183-207.
322. PASTOR, Peter, *The Vix Mission in Hungary, 1918-1919: A Re-Examination*, în *The American Association for the Advancement of Slavic Studies*, 1970, september, 29, 3, pp. 481-498.
323. PILSI, Paul, *La France et le bassin des Carpathes après la Première Guerre Mondiale*, în *Hungarian Studies Review*, 1995, vol. 22, nr. 2, pp. 91-110.

➤ Serbia/Regatul sârbilor, croaților și slovenilor

324. ***, *Rapports franco-yougoslaves*, Belgrade, Institut d'histoire, 1990.
325. BARIETY, Jacques, *La France et la naissance du „Royaume des Serbes, Croates et Slovènes: 1914-1919*, în *Revue d'Europe Centrale*, 1994, 1, vol. 2, 1, pp. 1-12.
326. BATAKOVIĆ, Dusan; MIHAILOVIĆ, Ljubomir, *Histoire du peuple serbe*, Paris, L'Âge d'Homme, 2005.
327. CIURUȘCHIN, Miodrag, *Relațiile României cu Serbia în perioada 1903-1919*, teză de doctorat susținută la Universitatea de Vest Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Timișoara, 2009, coordonator științific prof. univ. dr. Ioan MUNTEANU
328. DIMITROVA, Snezhana, *La propagande et ses images dans un cas concret. La Serbie à la Conférence de paix de Paris (1919-1920)*, în *Bulgarian Historical Review*, 1995, 1./ în *Nuova Rivista Storica*, 1998, 82 (2), pp. 339-352.
329. FICHELE, Alfred, *Origines et développement de l'Institut d'études slaves (1919-1949)*, în *Revue des études slaves*, 1951, tom 27, pp. 91-103.
330. GRUMEL-JACQUIGNON, François, *La Yougoslavie dans la stratégie française de l'entre deux guerres, aux origines du mythe serbe en France*, Bern, Peter Lang, 1999.
331. Idem, *La mémoire et l'identité nationale. La mémoire de la Grande Guerre en Serbie*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains, Mémoire de la Première Guerre mondiale en Europe médiane*, 2007, octobre, 228.
332. MACIU, Vasile, *Formarea Iugoslaviei (cu prilejul semicentenarului ei)*,

- în *Analele Universității București*, 1969, 18, 1, pp. 95-111.
333. MITROVIĆ, Andrej, *The Yugoslav Question, The First World War and The Peace Conference, 1914-20*, pp. 42-56, în Dejan DJOKIĆ, *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea, 1918-1992*, Glasgow, C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd, 2003.
334. LE MOAL, Frédéric, *La Serbie du martyre à la victoire 1914-1918*, Éditions 14-18, Paris, Éditions Soteca, 2008.
335. NOUZILLE, Jean, *Les nationalités dans la Monarchie des Habsbourg. La Serbie et les Serbes*, în *Études danubiennes*, 1996, 12, 1, pp. 125-146.
336. PAVLOVIĆ, Vojislav, *La France et le programme yougoslave du gouvernement serbe*, în *Balcanica*, 2006, 37, pp. 171-195.
337. Idem, *La troisième guerre balkanique. La France et les tentatives des Alliés de créer une nouvelle alliance balkanique 1914-1915*, în *Balcanica*, 2007, nr. 38, pp. 191-218.
338. PAVLOVIĆ, Vojislav, *Une conception traditionaliste de la politique orientale de la France: Le vicomte Joseph de Fontenay, envoyé plénipotentiaire auprès du roi Pierre Ier Karageorgévitch (1917-1921)*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains*, septembre 1999, nr. 193, pp. 69-82.
339. SANDU, Traian, *La Serbie et la Roumanie dans le contexte européen, 1878-1914 : de la convergence au rapprochement*, în <http://www1.ens.fr/europecentrale/XfichesSTOCK/SANDUSerbieRoumanie.pdf> Consultat la 19.02.2012.
340. TRIFUNOVIĆ, Bogdan, *Perceptions of the Front by Serbian Civilians during the First World War, 1914-1918*, în *InterCulture*, ianuarie 2008, vol. 5, 1, pp. 53-67. <http://dih.fsu.edu/interculture/volume5/bogdan.pdf>. Consultat la: 17.03.2013
341. TROUDE, Alexis, *Les Relations franco-serbes au sein de l'Armée d'Orient*, în *Balcanica, Annuaire de l'Institut des Études Balkaniques*, 2006, nr. 37, pp. 221-239.
342. TVRTKO, Jakovina, *Les Yougoslaves à la Conférence de paix de Paris et l'héritage de la première guerre mondiale*, în *Carrefours d'histoire européennes. Perspectives multiples sur cinq moments de l'histoire de l'Europe*, sous la direction de Robert STRADLING, Strasbourg, Éditions du Conseil de l'Europe, 2007, pp. 191-202.

➤ România și problema națională:

343. ***, *Armata română și unitatea națională*, Pitești, Editura Pământul, 2008.
344. ***, *Histoire de la Transylvanie*, coord. KÖPECZI, Béla, Budapest, Akadémiai Kiado, 1992.
345. ***, *Istoria Românilor, De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord. Gheorghe PLATON, vol. VII, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003.
346. BERINDEI, Dan, *Opinion publique et politique extérieure en Roumanie de l'indépendance à la veille de la Guerre mondiale*, în *Opinion publique et politique extérieure en Europe, I. 1870-1915. Actes du Colloque de Rome (13-16 février 1980)*, Rome, Publications de l'École française de Rome, 1981, pp. 411-425.
347. GALEA, Aurel, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria. (2 decembrie 1918-10 aprilie 1919)*, Târgu-Mureș, Editura Tipomur, 1996.
348. GILLARD, Marcel, *La Roumanie nouvelle. La société roumaine et les minorités ethniques. La crise économique, l'évolution politique*, Paris, Félix Alcan, 1922.
349. IANCU, Gheorghe, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului unitar român (1918 – 1920)*, Cluj – Napoca, Editura Dacia, 1985.
350. JINGA, Victor, *Conștiința spațiului național*, în *Transilvania*, 1943, 74, nr. 11-12, p. 855.
351. PASCU, Ștefan, *Făurirea statului național unitar român-1918*, 2 vol., București, Editura Academiei Române, 1983.
352. RACOVIȚAN, Mihai, *Despre activitatea națională a lui Alexandru Vaida Voevod în zilele premergătoare Unirii din 1918*, în *Buridava, Studii și materiale*, 2008, 6, pp. 149-154.
353. SETON-WATSON, R. W., *O istorie a românilor. Din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2009.

➤ România și relațiile internaționale:

354. AUGUSTE, Gérard, *La Triple Entente et la guerre*, Paris, Éditions Calmann-

- Lévy, 1918.
Diplomația de conferințe, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2011.
355. BOLD, Emilian, *Tratatul din august 1916 – confirmare a drepturilor românilor la unitate național-statală*, în *Revista de Istorie Modernă*, 1996, 5, pp. 7-10.
356. BOTORAN, Constantin, *Arcul așteptării: 1914, 1915, 1916*, București, Editura Eminescu, 1981.
357. BULEI, Ion, *L'activité diplomatique de la Roumanie entre les années 1914 et 1918*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1968, 7, 6, p. 1103
358. CAMPUS, Eliza, *Politica României în Marele Războiu (1914-1924)*, în *Arhiva pentru știință și reformă socială*, 1929, 8, nr. 1-3, p. 268-287.
359. CĂDERE, Victor G., *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000.
360. CIPĂIANU, George; VESA, Vasile, *La politique française et les Roumains 1878-1913: à la recherche d'une influence*, în *Revue des études slaves*, 1981, 53, 4, pp. 637-641.
361. DURANDIN, Catherine, *Probleme teritoriale românești în discuția Marilor Puteri (1914-1918)*, în *Revista de istorie militară*, 2006, 5-6, p
362. GIURCĂ, Colonel (r) Ion, *Demersuri ale Antantei pentru normalizarea raporturilor româno-bulgare în vederea reconstituirii unui bloc al statelor balcanice*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Historia*, 2006, 51, 2, pp. 97-113.
363. GORUN, Hadrian, *Relațiile româno-franceze în anii neutralității României (1914-1916)*, Craiova, Editura Universitaria, 2006.
364. Idem, *Revendicările României privind Transilvania, Banatul și Bucovina în perioada neutralității (1915). Mărturii documentare franceze și românești*, în *Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie*, 2012, 20, pp. 331-342.
365. GORUN, Hadrian, *La Roumanie de la Triplice à l'Entente, 1914-1919*, Saint-Cloud, 14-18 éditions, 2009.
366. GRANDHOMME, Jean-Noël, *Le „Livre rouge” autrichien. Étude critique*, Extrait du *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, 3, nr. 1-6, Jassy, Imprimerie de l'État, 1917.
367. IORGA, Nicolae, *Propaganda and persuasion*, London, Fourth Edition, 2006.
368. JOWETT, S. Garth; O'DONNELL, Victoria, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, (Extras din revista *Viața Românească*, aprilie 1940, 32, 4), București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1940.
369. KIRIȚESCU, Constantin, *Colonelul Desprès, atașatul militar francez, despre*
370. MANEA, Vasilica,

- situația militară din România și raportul dintre armatele române și ruse, în Statul Major General în arhitectura organismului militar românesc 1859-2009. Studii și comunicări prezentate la sesiunea științifică cu participare internațională dedicată împlinirii a 150 de ani de la înființarea Statului Major General și Zilei Arhivelor Militare, Pitești, 24-25 iulie 2009, București, Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, 2009, pp. 98-103.*
371. MIROIU, Andrei, *Balanță și hegemonie. România în politica mondială, 1913-1989, București, Editura Tritonic, 2005.*
372. Idem, *Război și Alianțe: august 1916, în Revista de istorie militară, 2006, 5-6 (97-98), pp. 1-8; http://www.mapn.ro/diepa/ispaim/files/rim_5-6_2006.pdf*
373. NANU, Frederic, *Politica externă a României, Iași, Editura Institutul European, 1993.*
374. NASTOVICI, Ema, *Tratatul dintre Bulgaria și Puterile Centrale din septembrie 1915 și implicațiile lor în relațiile cu România, în Analele Universității București. Istorie, 1973, tom 22, nr. 2, pp. 81-94.*
375. NUȚU, Constantin, *România în anii neutralității (1914-1916), București, Editura științifică, 1972.*
376. NISTOR, I. Ion, *Istoria Românilor, vol. II, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2003.*
377. PAVLOVIĆ, Vojislav; SANDU, Traian, *Guerre et sociétés en Hongrie, Yougoslavie et Roumanie, 1911-1946, în Guerre, Idéologie, Population, MOTTE, Martin; THEBAULT, Frédéric, Paris, L'Harmattan, 2005;*
378. Idem, *Guerre et société en Hongrie, Yougoslavie et Roumanie, 1911/1946, în Cahiers d'Histoire de Saint Cyr-Coëtquidan, 2005, martie, n° 2, p. 49.*
379. PHOCAS-COSMETATOS, Spuridon Pan, *Dossiers secrets de la Triple Entente: Grèce, 1914-1922, Paris, Nouvelles Éditions Latines, 1970.*
380. PINGAUD, Albert, *L'Entente et la Roumanie, 3 mai-22 août 1915, în Revue des deux mondes, 1 mai 1915, pp. 144-161.*
381. PINGAUD, Albert, *La genèse des Traités de Paix, în Affaires étrangères. Revue mensuelle de documentation internationale et diplomatique, 9, iulie 1939, pp. 439-448.*
382. PINGAUD, Albert, *L'Entente et les Balkaniques aux premiers mois de la guerre (août-décembre 1914), în Revue des deux mondes, 1 noiembrie 1929, pp. 48-83.*
383. PINGAUD, Albert, *Le premier mois de la guerre mondiale, în Revue des deux mondes, 1 august 1929, pp. 533*
384. PORDEA, Gustav, *Cauza românească și Tratatul de la Trianon, în Europa și neamul românesc. Foaia mișcării române pentru unitatea Europei, 1990, 7-8 (217-218), pp. 25.*

385. PORTE, Rémy, *Comment faire plier un neutre? L'action politique et militaire de la France en Grèce (1915-1917)*, în *Cahiers de la Méditerranée*, 2010, 81, <http://cdlm.revues.org/5461>. Consultat la: 23.02.2012.
386. PROTOPOPESCU, Gheorghe, *Tratatavele dintre guvernul român și puterile Antantei în perioada 1914-1916*, partea I, în *Acta Musei Napocensis*, 1976, 13, pp. 537-555; partea a II-a, în *Acta Musei Napocensis*, 1977, 14, pp. 527-546.
387. RADU, Sorin ; CREȚU, Daniel Victor, *Propaganda britanică în Italia și România reflectată într-un raport întocmit de Wellington House în 1916*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 2010, tom 14, nr. 1, pp. 371-385.
388. RĂMNEANȚU, Vasile, *Istoricul relațiilor româno-iugoslave în perioada interbelică*, Timișoara, Editura Mirton, 2006.
389. RECOULY, Raymond *Les heures tragiques d'avant-guerre*, Paris, La Renaissance du Livre, 1922.
390. RENOUVIN, Pierre; DUROSELLE, Jean-Baptiste, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris, Colin, 1991.
391. SPECTOR SHERMAN, David, *România și Conferința de pace de la Paris: diplomația lui I. C. Brătianu*, Iași, Editura Institutul European, 1995.
392. STAN, Apostol, *Iuliu Maniu și delegația română la Conferința de pace de la Paris din 1919*, în *Muzeul Național*, 1997, 9, pp.183-189.
393. STAN, Constantin, *România în anul 1918. Context intern și internațional*, București, Editura Paideia, 2004.
394. STANCIU, Ioan, *Aliați fără Alianță, România și S.U.A. 1914-1920*, București, Editura Albatros, 1992.
395. TILEA, Vasile, *Ațiunea diplomatică a României, noiembrie 1918-martie 1920*, Sibiu, Tipografia Poporului, 1925.
396. VÎTCU, Dumitru, *Relațiile româno-americe timpurii. Convergențe-divergențe*, București, Editura Albatros, 2000.
397. VELTER, Tiberiu, *Albionul la porțile Orientului. Repere diplomatice româno-britanice 1914-1918*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2004.
398. VELTER, Tiberiu *Relațiile româno-britanice între anii 1914-1922*, teză de doctorat susținută la Universitatea din București, Facultatea de Istorie, București, 1998, coordonator științific prof. univ. dr. Constantin BUȘE.
399. VESA, Vasile, *Numirea lui Saint-Aulaire ca ministru plenipotențiar la București (1916)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Historiae*, 1972, tom 17, nr. 2, pp. 109-116.
400. VESA, Vasile, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975.

401. VINOGRADOV, V.N. *Romania in the First World War: The Years of Neutrality, 1914-1916*, în *The International History Review*, august 1992, tom 14, nr. 3, pp. 452-461.
- România și Franța:
402. ABDELA, Sofi, *La Grande Roumanie: outil politique français (1919-1922)*, în *Le Panoptique*, mars 2008, <http://www.lepanoptique.com/sections/histoire/la-grande-roumanie-outil-politique-francais-1919-1922/>, Consultat la: 22.11.2012.
403. BLED, Jean-Paul *La Transylvanie dans la Revue des Deux Mondes, în Nations, cultures et sociétés d'Europe centrale aux XIXe et XXe siècle, Mélanges offerts à Bernard MICHEL*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2006, pp. 59-66.
404. GRANDHOMME, Jean-Noël, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918). Genèse. Aspects diplomatiques, militaires et culturels avec leurs incidences. Prolongements et perspectives*, Thèse d'histoire présentée devant l'Université de Paris IV – Sorbonne, Paris, 1998, coordonator științific prof. Jean BÉRANGER, 2 vol.
405. NOUZILLE, Jean, *Le général Berthelot et la mission militaire française en Roumanie. 1916-1918*, în *Études danubiennes*, 1995, tom 11, nr. 1, pp. 25-39.
406. POPA, N. Mircea; BĂDULESCU, Lucia; *Contribuții privind relațiile româno-franceze în perioada neutralității (1915-1916)*, partea I, în *Analele Universității București*, 1974, 23, pp. 79-88; partea a II-a în *Analele Universității București, Filosofie. Istorie. Drept*, 1975, nr. 24, pp. 65-76.
407. SFINȚESCU, Rodica, *1916. Ecouri franceze la intrarea României în război*, în *Magazin istoric*, 1996, 30, 8.
408. SOUTOU, Georges, *La France et les Marches de l'Est (1914-1919)*, în *Revue historique*, 1978, nr. 4, pp. 342-388.
409. STAN, I. Constantin, *Activitatea Misiunii Universitare Române în Franța și Italia în sprijinul înfăptuirii Mari Uniri*, în *Forum*, 1988, 30, 10, pp. 34-51.
410. Idem, *Activitatea românilor aflați în străinătate în lupta pentru dreptatea cauzei românești în timpul Conferinței de Pace de la Paris, 1919-1920*, în *Acta Musei Porolissensis*, 1992, nr. 16, pp. 437-448.
411. VLAD, Laurențiu, *Ecouri românești în presa franceză: „L'Illustration”, 1843-1944*, ediția a II-a, București, Editura Universității

din București, 2005.

J. Lucrări specializate:

➤ Misiunea militară franceză din Banat:

412. BERNACHOT, Général Jean, *Les Armées Françaises en Orient après l'armistice de 1918*, 3 vol., Paris, Imprimerie nationale, 1970-1972.
413. FORCADE, Olivier, *Les missions humanitaires et d'interposition devant l'histoire*, în *La Revue Tocqueville/The Tocqueville Review*, 1996, tom 17, nr. 1, pp. 39-52.
414. Idem, *Les nouvelles missions sont-elles aussi nouvelles qu'on le dit?*, în *Métamorphose des missions? Le soldat et les armées dans les nouveaux contextes d'interventions*, pp. 20-30. Actes du colloque des 14, 15 et 16 juin 1994 sous la direction de THOMAS Hubert Jean-Pierre, Centre d'Études en Sciences Sociales de la Défense, 2000, avril.
415. FRANÇOIS, Pierre, *La victoire de 1918 en Orient: de la Tzerna au Danube, la „longue Marche” de l'infanterie française et serbe*, în *Revue Historique des Armées*, 1969, 2, pp. 56-72.
416. IANCU, Gheorghe, *Officiers supérieurs français en mission dans la Transylvanie des années 1918-1919*, în *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre (1914-1918)*, éditeurs CIPĂIANU, George; VESA, Vasile, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1997, pp. 153-162.
417. IANCU, Gheorghe, CIPĂIANU George, *Prezența militară franceză și administrația Banatului (noiembrie 1918-august 1919)*, pp. 383-395, în *1918, Sfârșit și început de epocă*, coord. GRAD, Cornel; CIUBOTĂ, Vasile, Zalău, Satu-Mare, 1998.
418. SAINT-RAMOND, Francine Roussanne, *L'Armée d'Orient dans la Grande Guerre: une mémoire occultée?*, în *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 1998, nr. 192, pp. 25-43.
419. STAN, I. Constantin, *Generalul Henri Berthelot – Sprijinitor al cauzei românești*, în *Sargeția*, 1992-1994, 25, pp. 769-782.
420. VESA, Vasile, *Les rapports entre les généraux Henri Mathias Berthelot et Louis Franchet d'Esperey durant l'hiver 1918-1919*, în *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre (1914-1918)*, éditeurs CIPĂIANU, George; VESA, Vasile, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1997, pp. 163-171.

➤ Banatul – ocupație, administrare, revendicare:

421. ALBERT, Carmen, *Ocupația sârbă din Banat în memorialistica bănățeană*, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie-Istorie, 2011, nr. 19, pp. 449-456.
422. BERNACHOT, général Jean, *Le repli de l'armée Mackensen en 1918*, în *Revue Historique des Armées*, 1970, 2, pp. 92-100.
423. BIZEREA, Flaviu, *Marea Unire din 1918 și sudul Banatului*, în *Studii de istorie a Banatului*, 1988, 14, pp. 153-169.
424. CIPĂIANU George, IANCU Gheorghe, *Nouvelles contributions concernant l'institution de l'administration roumaine dans le Banat*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 1996, 35, pp. 457-474.
425. CLOPOȚEL, Ion, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editura Revistei Societatea de mâine, 1926.
426. DUDAȘ, Vasile, *Aspecte privind situația Banatului în anii primei mari conflagrații mondiale*, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie-Istorie, 2007, 15, pp. 239-257.
427. Idem, *Spațiul bănățean în dezbaterile Conferinței de Pace de la Paris. Instituirea administrației românești în județele Caraș-Severin și Timiș-Torontal*, în *Analele Banatului*, S. N., Arheologie-Istorie, 2006, tom 14, nr. 2, pp. 211-236.
428. DUȚU, Tatiana, *Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial 1918-1920*, în *Revista istorică*, 1996, tom 7, nr. 3-4, pp. 191-204.
429. GROZA, Liviu, *Caransebeșul și Marea Unire*, Lugoj, Editura Dacia Europa Nova, 2003.
430. LAZĂR, Daniel, *Disputa româno-iugoslavă în problema Banatului (1919-1923)*, în *CI*, 1997, 16, pp. 319-345.
431. Idem, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic: relațiile politico diplomatice, 1919-1929*, Iași, 2009,
432. LEU, Valeriu, *Memorialistica românească din Banat referitoare la primul război mondial și Unirea din 1918*, pp. 282-317, în *Banatul din memorie, Studii de caz*, coord. Smaranda VULTUR, Timișoara, Editura Marineasa, 2008.
433. LEU, Valeriu; ALBERT, Carmen, LEU, Valeriu; ALBERT, Carmen, *Banatul în memorialistica măruntă (1914-1919)*, în *Banatica*, 1995, tom 13, nr. 2, pp. 203-353.
434. Idem, *Banatul în memorialistica „măruntă” sau istoria ignorată: 1914-1919*, Reșița, Editura Banatica, 1996.
435. LORY, Bernard, *La rivalité yougoslavo-roumaine autour du Banat (1914-1919)*, în *Les nationalités de l'Autriche-Hongrie et la paix de 1918-1919*, éditeur CASTELLAN, Georges, Paris, Institut Autrichien, 1990.
436. MÂNDRUȚ, Stelian, *Stabilirea frontierei Banatului după primul război mondial (1918-1924). Impact și consecințe*, în *Studii de istorie a*

- Banatului*, 1999-2001, 23-25, pp. 121-156.
437. Idem, *Trasarea graniței Banatului și relațiile româno-sârbe 1918-1924*, în *Istoria și teoria relațiilor internaționale*, Iași, Editura Cantes, 2000, pp. 231-249.
438. MUNTEANU, Ioan, *Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial*, în *Apulum*, 1997, tom 34, pp. 568-579.
439. MUNTEANU, Ion; ZABERCA, Vasile Mircea; SÂRBU, Mariana, *Banatul și Marea Unire 1918*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1992.
440. NAGHI, Gheorghe, *Însemnări contemporane bănățene din timpul Unirii*, în *Ziridava*, 1978, 10, pp. 793-798.
441. OȘCA, Alexandru, *O experiență inedită. Administrarea teritoriilor ocupate*, în *Document*, 2006, nr. 1-4, (31-34), pp. 45-51.
442. PĂIUȘAN, Radu, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 1993.
443. PAVEL, Olimpia, *Contribuția ziarului „Drapelul” la lupta poporului român pentru făurirea României Mari (1901-1920)*, în *Studii de istorie a Banatului*, 1986, 12, pp. 99-107.
444. POPEAGĂ, Vasile, *Destrămarea aparatului administrativ în Banat în timpul luptei pentru unire (toamna anului 1918)*, în *Studii și articole de istorie*, 1969, pp. 23-44.
445. POPESCU, Dan, *Contribuții bănățene la Marea Unire din 1918*, în *Studii și articole de istorie*, 1988, pp. 57-58.
446. RĂMNEANȚU, Vasile, *Ocupația militară sârbească în județul Timiș – Trontal (1918 – 1919)*, în *Banatica*, 1995, tom 13, nr. 2, pp. 383-393.
447. SALA, Gabriel, *Felnacul sub ocupația trupelor iugoslave din 1918-1919. Un dârz patriot: părintele ortodox Aurel Sebeșan*, în *Analele Banatului*, S. N., Arheologie-Istorie, 2004-2005, 12-13, pp. 433-441.
448. SANDU, Traian, *Les relations roumano-serbes et la question du Banat durant la Première Guerre mondiale*, în *Balkanica, Annuaire de l’Institut des Études Balkaniques*, 2006, 37, pp. 241-249.
449. SCRECIU, Viorel, *Documente privind situația Banatului în prima jumătate a anului 1919*, în *Banatica*, 1995, tom 13, nr. 2, pp. 373-382.
450. SCURTU, Ioan, *Politica internă a guvernului liberal (12 decembrie 1918 – 12 septembrie 1919)*, în *Analele Universității București*, partea I, 1974, 23, pp. 126-141.
451. STAN, I. Constantin, *Acțiuni în sprijinul recunoașterii Unirii Banatului Unirii Banatului cu România la Conferința de Pace de la Paris, 1918-1920*, în *Ziridava*, 1993, 18, pp. 331-339.
452. STAN, I. Constantin; ȘERBAN, I. Ioan, *Călătoria generalului Henri M. Berthelot în Transilvania și Banat (decembrie 1918 – ianuarie 1919)*, în *Apulum*, 2001, tom 38, nr. 2, pp. 165-181.
453. TOMONI, Dumitru, *Nord-Estul Banatului și Marea Unire, Contribuții*

- documentare, Timișoara, Editura Mirton, 2003.
454. TURCUȘ, Aurel; GOMBOȘ, Constantin C., *Marea Unire reflectată în presa românească din Banat (1918-2002)*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2003.
455. VIȘAN, Mihai, *Administrație și legislație în Banatul interbelic (1860-1918)*, în *Banatica*, 2011, nr. 21, pp. 315-334.
456. ZABERCA, Mircea Vasile, *Dascălii români din Banatul sârbesc delegați la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, în *Annales Universitatis Apulensis*, 2002, tom 6, nr. 1, pp. 197-199.
457. Idem, *Românii din Banatul iugoslav și Marea Unire*, Timișoara, Editura Hestia, 1995.

➤ Presă și cenzură:

458. CHAMBURE, A. DE, *Quelques guides de l'opinion en France pendant la Grande Guerre 1914-1918*, Paris, Celin, Mary, Elen & Cie, 1918.
459. COURBAN, Alexandre, *Introduction: "L'Humanité", la guerre et la paix*, în *Cahiers d'histoire. Revue d'histoire critique, "L'Humanité", la guerre et la paix (1904-2004)*, 2003, 92, pp. 9-10.
460. DASCĂLU, Nicolae, *Propaganda externă a României Mari (1918-1940)*, Iași, Editura Alternative, 1998.
461. FICHELE, Alfred, *Origines et développement de l'Institut d'études slaves (1919-1949)*, în *Revue des études slaves*, 1951, tom 27, p. 94.
462. FORCADE, Olivier, *Censure, secret et opinion en France de 1914 à 1919*, în *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 2000, nr. 58, pp. 45-53.
463. GNIS, Victor, *Un regard français sur la Hongrie. De la proclamation de la République au traité de Trianon (novembre 1918 juin 1920)*, Lyon, 2012, mémoire soutenu devant Université Lumière Lyon II, coordonator științific Gilles VERGNON, maître de conférences, p. 56. http://doc.sciencespo-lyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyberdoc/s/MFE2012/gnis_v/pdf/gnis_v.pdf. Consultat la: 02.07.2013.
464. GRANGE, Daniel J., *La découverte de la presse comme instrument diplomatique par la Consulta*, în *Opinion publique et politique extérieure en Europe. I. 1870-1915. Actes du Colloque de Rome (13-16 février 1980)*, Roma, Publications de l'École française de Rome, 1981, pp. 491-530. http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/article/efr_0000-0000_1981_act_54_1_1459, Consultat la: 15.10.2012
465. IONESCU, Carmen, *L'agence de presse Rador – vecteur de la circulation internationale de l'information. Étude de cas*, în *Archive Ouverte en Sciences de l'Information et de la Communication, Xe Colloque bilatéral franco-roumain*, CIFSIC Université de

- Bucarest, 2003, 28 juin – 3 juillet, pp. 1-7.
http://archivesic.ccsd.cnrs.fr/docs/00/06/22/75/PDF/sic_00000695.pdf, Consultat la 25.03.2013.
466. MARTIN, Marc, *Médias et journalistes de la République*, Paris, Éditions Odile Jacob, 1997.
467. MAUILLAUD, Maurice *Le Système des journaux. (Théorie et méthodes pour l'analyse de presse)*, în *Langages*, 1968, 3, 11, pp. 61-83.
468. MICARD, Jacques, *La presse parisienne, L'Autriche-Hongrie et les nationalités d'Europe Centrale de septembre 1918 au Traité de Trianon*, Mémoire de maîtrise préparé devant l'Université de Paris I, Paris, 1971-1972, coordonator științific prof. Jean-Baptiste DUROSELLE.
469. NECULAI, Aurel, *Războiul pentru întregirea națională în expresii memorabile*, Focșani, Editura Adrew, 2008.
470. RAFFALOVITCH, Arthur, *L'abominable vénalité de la presse. D'après les documents des archives russes (1897-1917)*, Paris, Librairie du travail, 1931.

K. Instrumente de lucru :

471. ***, *Australian Dictionary of Biography*, vol. X, Melbourne, Melbourne University Publishing, 1986.
<http://adb.anu.edu.au/biography/leeper-alexander-wigram-allen-7752>, Consultat la: 25.07.2013.
472. ***, *Chronologie de la Guerre*, 10 vol., Nancy-Paris-Strasbourg, Berger-Levrault, 1914-1919.
473. ***, *La Grande Guerre. Iconographie – Bibliographie – Documents divers*, Catalogue raisonné des Ouvrages Français et Étrangers, Volumes, Brochures, Publications fasciculaires, Periodiques, Articles de Revues, Compositions musicales, cartes géographiques et Affiches-texte du 1er août 1914 au 31 mars 1916: tome III, Paris, Éditeurs Émile-Paul Frères, 1917 ; tome IV, Paris, Éditeurs Émile-Paul Frères, 1918.
474. ***, *Mouvement bibliographique* în *La Géographie*, 1918-1919, tom 32, nr. 5, pp. 341-361.
475. BUGARIU, Aurel, *Bibliografia Banatului 1918-1943*, în *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, Timișoara, 1943.
476. CHAVOT, Pierre; MORENNE, Jean-Denis, *L'ABCdaire de la Première Guerre Mondiale*, Paris, Éditions Flammarion, 2001.
477. DARAMUȘ, Lucia, *Tehnica scrierii unui text academic*, în *Pro Saeculum*, 2008, nr. 7, pp. 49-51, <http://www.pro-saeculum.ro/arhiva/51/51art18.pdf>, Consultat la: 23.09.2012.
478. HAȚEGAN, Ioan, *Ghid monografic. Bibliografia monografiilor bănățene*,

- Timișoara, Editura Banatul, 2006.
479. ILCEV, Ivan, *Are dreptate sau nu, e patria mea! Propaganda în politica externă a țărilor balcanice (1821-1923)*, București, Editura Curtea Veche, 2002.
480. IONIȚĂ, Vasile, *Glosar toponimic Caraș-Severin*, Reșița, Casa Corpului Didactic a Județului Caraș-Severin, 1972.
481. ISTRATE, Nicolae, *Indicatorul comunelor din Ardeal și Banat. Informațiuni asupra comunelor*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1925.
482. MÂNDRUȚ, Stelian, *Bibliografia istorică a Banatului 1970-1985*, în *Studii de istorie a Banatului*, Timișoara, 1989, 1, 15, pp. 1-50.
483. MARTINOVICI, C.; ISTRATI, Nicolae, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, Institutul de Arte grafice „Ardealul”, 1921.
484. MOGA, Valer; ARHIRE, Sorin, *Anul 1918 în Transilvania și Europa Central Estică: contribuții bibliografice și istoriografice*, Cluj-Napoca, Academia Română - Centrul de Studii Transilvane, 2007.
485. MOLDOVAN, Silvestru; TOGAN, Nicolae, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune românească din Transilvania, Banat, Crișana, Maramurăș*, Ediția a 2-a, Sibiu, Editura „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, 1919.
486. PADIOU, Hubert; LEMAÎTRE, Martine, « *Nationalites et minorités* » dans le catalogue matières de la BDIC, în *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 1989, nr. 17, pp. 63-66.
487. RUSU, Alexandru, *Realizări ale istoriografiei românești. Titluri de articole și studii extrase din reviste de specialitate apărute în țară între anii 1944-1970, relative la istoria Banatului*, în *Studii de istorie a Banatului*, Timișoara, 1989, 1, 15, pp. 187-213.
488. VIC, Jean, *La Littérature de guerre. Manuel méthodique et critique des publications de langue française (août 1914-août 1916)*, tome second, Paris, Payot & Cie, 1918.

L. Referințe web :

- www.archive.org
- www.assemblee-nationale.fr/histoire/guerre_14-18
- www.banaterra.eu
- www.cimec.ro
- www.greatwardifferent.com
- www.istorieugal.ro

LISTĂ NOMINALĂ A ANEXELOR

FOTOGRAFII

Nikola Pašić

Ion I.C. Brătianu

Alexandru Lahovari

Nikola Pašić, Milenko Vesnić, Alexandru Lahovari, iunie 1917

Victor Antonescu

Milenko Vesnić

Delegația sârbă la Conferința de Pace de la Paris

Stephen Pichon, Franklin Bouillon, André Tardieu, 1919

André Tardieu

Misiunea română la Paris, ianuarie 1915

Ion I.C. Brătianu vs. Georges Lacour-Gayet

Regina Maria în Franța,

Generalul Franchet d'Esperey

Voievodul Živojin Mišić

Generalul François Léon Juinot Gambetta

Generalul Léon Gaston Jean-Baptiste Farret

Soldați francezi pe Valea Timocului

Soldați francezi la Mokrin

Intrarea armatei române în Timișoara, 3 august 1919

PROPAGANDĂ

Desene umoristice – *Le Rire*

Cenzură în *Le Gaulois*

Le Banat – *La croix*

Coperte broșuri de propagandă

DOCUMENTE

Publicațiune – Aurel Issekutz

Question roumaines – informarea secretă

Informare a Ministerului de război pentru generalii d'Esperey și Berthelot

Raportul final al Comisiei Afacerilor române și iugoslave

Armata franceză în Bocșa Montană, în *Banatul*

Tablou despre eroii francezi îngropați în Banat

HĂRȚI

La Roumanie devant le Congrès de la Paix, Anexă

Situația provinciilor românești prezentată Conferinței de Pace de la Paris

Harta generalului Berthelot cu legături spre Paris

La Roumanie devant le Congrès de la Paix, Le Banat de Temeshvar

Frontiera Banatului în 1919

Ionela-Felicia MOSCOVICI

LA FRANCE ET LE BANAT ENTRE 1916-1919, LES CONVULSIONS DE LA GUERRE ET DE LA PAIX

Résumé

Cette thèse s'intéresse à la configuration des rapports qui existent entre la France, la Roumanie et la Serbie, réunies autour du Banat pendant la Grande Guerre. La perspective épistémologique est orientée par l'histoire de la Première guerre mondiale sous tous ses aspects: diplomatiques, militaires, culturels, discursifs, de la mémoire etc.

Notre cadre d'analyse vise d'abord l'histoire régionale de la Grande Guerre parce que le territoire du Banat se relève à la fois comme une donnée des pourparlers diplomatiques et comme une réalité à l'issue de la guerre, comme un objet à réclamer par les Roumains et par les Serbes au nom du droit de propriété et comme un sujet à débattre en présence de l'aréopage de la paix. Tous ces traits sont étudiés en fonction de rapports diplomatiques, politico-militaires et de propagande de la Roumanie et de la Serbie (du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes) avec la France, Paris étant la capitale du « Grand Allié » et le lieu vers lequel se livrent les attentes et les espérances de la réalisation de leur union nationale.

Mots-clés : Grande Guerre, Banat, propagande, mission militaire française

Résumé en anglais

France and Banat between 1916-1919, seizures of war and peace

The aim of this thesis is to configure the relationships that have been established between France, Romania and Serbia on Banat during the First World War. Epistemological perspective is guided by the history of world conflict in all its aspects: diplomatic, military, cultural, discursive, memoirs, etc.

Our analysis framework first aims the history of the great war, since the territory of Banat appears at the same time as a source of diplomatic negotiations and as a reality at the end of the conflict, as a territory claimed by the Romanians and Serbs on behalf of the right of ownership and as a topic of discussion within the peace forum. All these characteristics are studied regarding the diplomatic, political and military relations of Romania and Serbia (Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes) with France, Paris being the capital of the "Great Ally" and the place that awaits the expectations and hopes of achieving their national union.

Key Words: Great War, Banat, propaganda, French Military Mission

Résumé de la thèse

Loin d'être définitivement scellée ou absolutisée, la Grande Guerre est déjà depuis deux décennies l'objet d'une passionnante (re)découverte surtout pour l'historiographie française. En s'approchant de son premier centenaire, le conflit redistribue les paliers connotatifs de son histoire, prouvant et assurant une meilleure compréhension par le biais d'un travail interdisciplinaire qui relève de la diplomatie, de l'histoire culturelle, de l'histoire de la mémoire, de l'anthropologie historique. Ayant comme objectif la décomposition de la multitude d'événements passés de la Grande Guerre, notre démarche s'entrevoit ainsi comme nécessaire et importante et se propose d'étudier le sort des confins banatais dans un cadre temporel limité. Le sujet proposé pour la recherche a pris forme sous le titre: *La France et le Banat entre 1916-1919, les convulsions de la guerre et de la paix.*

Un seul regard porté sur le contenu de cette thèse suffit et des questions peuvent surgir d'une manière pleinement justifiée. Pourquoi cette insolite mise en rapport, entre la France, un grand pouvoir de l'Europe et le Banat, une contrée si lointaine? Que pourrait-il y avoir du commun entre La Grande Alliée et cette petite province de l'Empire austro-hongrois? C'est un jugement logique qui s'appuie sur plusieurs considérations importantes. Une première justification tient du fait qu'on ne peut pas prétendre avoir une meilleure connaissance de la première guerre mondiale dans une perspective régionale qu'au moment où on est prêts à regarder simultanément d'un côté et de l'autre du front. Il ne faut pas, à notre sens, se limiter à une explication mon-causale de ce qui est resté de la province historique par suite de la guerre. Une autre raison c'est qu'à la fin du conflit le Banat est devenu l'espace de manœuvre pour les troupes françaises auxquelles le contexte crée leur avait donné le caractère d'une première mission militaire de pacification du monde. Dans cette contrée-là, très loin de la France, au milieu du Banat, s'était créé le modèle d'une intervention post conflictuelle.

Ensuite les limites temporelles pourraient encore intriguer. Pourquoi le premier tiers de cette thèse est dédié à une triade 1914-1915-1916, le sommet de cette période étant parcouru dans un rythme crescendo, tandis que les deux autres tiers ont été entièrement réservés à l'étude des premiers mois de paix, du novembre 1918 jusqu'au septembre 1919? Le fait que l'historien roumain Ion Bulei a caractérisé la première période comme étant „un pont de l'attente”, nous a permis de

faire un subtil jeu de mots. Les repères temporels peuvent être ainsi facilement identifiés: d'une part le moment de l'intervention de la Roumanie dans la guerre suite aux promesses des Alliés de récompenser les efforts déployés sur le front oriental par l'attribution de tout le Banat, de l'autre le parcours difficile vers le temps de la paix et l'émiettement du territoire de l'ancienne province austro-hongroise. „Cette terre entourée d'eaux” n'est pas perçue de la perspective historique classique, restrictive qui présente le Banat comme un territoire conquis ou perdu, mais par rapports aux différentes étapes d'un parcours convulsifs sous la surveillance attentive de la France. Il n'y était pas questions de gagnants ou perdants, mais d'une situation toute particulière issue de la guerre qui avait mis en relation par un pont la France et le Banat, région à la limite entre la Roumanie et la Serbie, une partie composante de la Monarchie austro-hongroise.

La démarche de suivre le cadre et la structure de ce premier „pont” s'est révélée du premier moment comme un défi. Du point de vue théorique, le Banat a été obtenu au début du mois d'août 1915, à mi-chemin de ce pont. C'était un parcours entre une promesse réelle et apparemment sérieuse et un engagement fictif. Une année s'était écoulait de l'éclatement de la guerre, une autre devrait encore se passer jusqu'au moment où la Roumanie a obtenu son certificat d'autorisation (le traité d'août 1916) pour l'entrée dans le combat. Le deuxième pont de 1916 à 1919, celui qui est même mentionné dans le titre de la thèse et qui nous a permis de jouer de la polysémie du mot, représente surtout un saut dans le temps, du moment où la Roumanie a prononcé sa revendication sur le Banat à son intervention et au lancement dans sa course-poursuite.

Représentant la clause d'un certificat à obligations, le Banat était un investissement pour lequel la Roumanie devait lutter en se heurtant de l'opposition de la Serbie. À son tour, elle convoitait une partie de la province habitée par l'ethnie serbe. Outre les pourparlers diplomatiques, l'identification de différentes séquences diplomatiques franco-roumaines, russo-roumaines et l'intrusion des contraintes serbes nous avons analysé la construction du discours de la sollicitation territoriale et de la propagande pour le Banat. Le support d'étude a été représenté par les articles parus dans la presse quotidienne et d'opinion, dans les périodiques français, de même que les brochures et les ouvrages dédiés à la question du Banat. Une place assez importante dans l'étude est réservée aux prises de positions exprimées lors des conférences et des séances de vulgarisation sur les petits États. Attirés par les passages résonnants des arguments invoqués qui nous ont contraint à ralentir, nous

avons eu l'occasion d'identifier, dans cette période de l'année 1915 les éléments clé de la revendication, ancrés dans l'histoire, la géographie, la stratégie, l'économie, la culture, le sentiment ou la conscience nationale. Tous les arguments forgés dans cette période de la neutralité roumaine ont été repris et enrichis pendant la période des débats de la Conférence de la Paix.

Une dernière interrogation pourrait surgir, celle concernant les convulsions de la paix. Le parcours d'un long état de guerre au cessez-feu, et finalement à la paix s'est réalisé avec beaucoup de difficultés. Parfois même l'exubérance de pouvoir renoncer aux armes et de rentrer chez soi se chargeait d'accents violents. Le seuil instable, fragile entre la guerre et la paix a été franchi dans le cas particulier du Banat. L'esprit de révolte contre la guerre et ses effets, le sentiment d'injustice, le fait de s'accoutumer avec la violence et les privations sur le front ont endurci l'esprit du soldat originaire de Banat. Rentré chez lui, au sein de sa famille et sur les ruelles de son village, l'ancien combattant ne peut pas se débarrasser de son passé récent et de son comportement guerrier. Les différentes transformations politiques de sa province, rapides, inattendues, l'affectent. Le Banat s'est transformé d'une réalité administrative et économique intégrée dans l'Empire Austro-hongrois, ayant la fonction de polariser, de structurer et d'organiser de nombreux champs d'activité dans un territoire aux enjeux stratégiques et politiques, revendiqué simultanément par les Roumains, les Serbes et les Hongrois.

Sommaire du contenu de la thèse :

Plaidoirie de la thèse

Introduction

1. Les sources de la Grande Guerre au niveau régional et international
2. L'approche méthodologique:
3. Le Banat avant la guerre
4. Le Banat pendant la guerre

Première partie

Premier chapitre

LA GRANDE GUERRE ET LA NEUTRALITÉ DE LA ROUMANIE – UN
SORT EN SUSPENS POUR LE BANAT

- I.1. L'année 1914 – le fil d'Ariane des pourparlers pour la revendication du Banat
- I.2. Les différentes métamorphoses de la revendication du Banat
  - I. 2. 1. La perception diplomatique de la revendication du Banat
  - I. 2. 2. Au milieu d'inquiétudes – le Banat *via* Petrograd, *via* Paris
  - I. 2. 3. Le Banat *ad infinitum*
    - I.2.3.1. L'injonction du Belgrade par Sofia
    - I. 2.3.2. Continuités et ruptures dans les relations avec la Russie
    - I. 2.3.3. Des séquences diplomatiques roumano-serbes
- I.3. L'année 1916 et la garantie de recevoir le Banat

Le deuxième chapitre

L'OUVERTURE D'UN FRONT PARALLÈLE À CELUI DIPLOMATIQUE – LA PROPAGANDE

- II. 1. Des hypostases journalistiques de la revendication du Banat – une revue de la presse française quotidienne
  - II.1.1. 1914 – la (re)découverte du Banat
  - II.1.2. 1915 – un registre compliqué de revendication
    - II.1.2.1. Sous le signe de la discrétion

II.1.2.2. Sous le signe de la contradiction

II.1.2.3. De l'incertitude à la garantie d'obtenir le Banat

II.1.3. 1916 – l'impératif d'un traité d'alliance

II.2. La polémique roumano-serbe de la presse périodique sur l'adjudication du Banat

II.3. Les prises de positions intellectuelles et politiques dans les brochures de revendication de la région banataise

Deuxième partie

Troisième chapitre

LA GRANDE ALLIÉE, ENTRE DÉFI ET RESPONSABILITÉ – LA MISSION MILITAIRE FRANÇAISE DANS LE BANAT

III. 1. L'intrigue de l'année 1919

III. 1.1. Le Banat et le dernier armistice

III. 1.2. Le contexte de l'installation de „l'occupation serbe alliée”

III. 1.3. Une „présence absente” des troupes françaises

III.1.3.1. Le sceau du général Gambetta

III.1.3.2. „Le Tournoi de pacification” du général Berthelot dans le Banat

III. 2. La mission française d'interposition

III. 2.1. L'occupation serbe vs. l'intervention française

III. 2.2. L'occupation du Banat s'entrevoyait comme nécessaire

III. 2.3. La mission d'interposition comme responsabilité française

III. 2.4. Une priorité du général Berthelot – les chemins mènent à Paris via Banat

III. 3. Zone d'occupation française de Banat

III. 3.1. Sous un signe triste avec le général Farret

III. 3.2. Sous un signe optimiste avec le général de Tournadre

III. 3.3. Des hypostases des contacts franco-roumains au dessus du devoir

III. 3.4. Timișoara, le dernier bastion français et la Commission d'Évacuation du Banat

Troisième partie

Quatrième chapitre

1919, C'EST L'ANNÉE DES SOLUTIONS

IV.1. Dépréciation du conflit, vers la fin de la guerre

IV. 2. Le Banat ad infinitum

IV.2.1. Au milieu d'inquiétudes – le Banat *via* Paris

IV.2.2. La garantie pour un Banat à part entière rejetée à Belgrade

IV.3. La représentation conventionnelle du Banat – Comité d'étude et Emmanuel

de Martonne

- IV.4. Les préliminaires d'une division annoncée
- IV.5. Les revendications du Banat mis en miroir: le mémoire roumain vs. mémoire serbe
- IV.6. À la recherche de la meilleure solution – le Banat dans la Commission des affaires roumaines et yougoslaves

IV.6.1. David George Lloyd donne le Banat „à l'adoption”

IV.6.2. Les propos de palimpseste de la frontière banataise dans les sténogrammes de la Commission des affaires roumaines et yougoslaves

IV.6.3. derrières les portes closes – opinions et impressions

- IV.7. Vers „la dernière frontière”
- IV.8. Le Banat dans le tourbillon des partisanats affectifs: Ion I.C. Brătianu vs. Take Ionescu

Le cinquième chapitre

LA SAGA DE LA PROVINCE BANATAISE EN 1919

- V. 1. La propagande du Banat, des sommaires illustrations antérieures 1919
- V.2. La presse française, un champ de perception de la revendication du Banat en 1919

V.2.1. Sous le masque de l'impartialité

V.2.2. Les lamentations autour du Banat

V. 3. La configuration méthodologique de la revendication – les ouvrages à caractère de propagande

V.3.1. L'acte de la revendication du Banat

V.3.1.1. Visions et ambitions roumaines

V.3.1.2. Visions et ambitions serbes

V.3.2. Des séquences argumentatives et ressources mobilisatrices

V.3.2.1. L'instrumentaire roumain

V.3.2.2. L'instrumentaire serbe

Conclusions

Bibliographie

Annexes

LA GRANDE GUERRE ET LA NEUTRALITÉ DE LA ROUMANIE – UN SORT EN SUSPENS POUR LE BANAT

Au moment de l'éclatement de la guerre la Roumanie a déclaré sa neutralité. La décision de la non-intervention a été prise après l'agitée séance du Conseil de la Couronne de 3 août 1914. Dans ce chapitre nous avons analysé, d'une manière approfondie, la naissance de la revendication du Banat dans les relations diplomatiques de l'automne de 1914, la radicalisation du discours roumain pour

l'acquisition à part entière de la province durant toute l'année 1915 et son passage ultérieur, en 1916, dans un certain cône d'ombre. La période de la neutralité roumaine a été marquée par de vifs débats diplomatiques avec beaucoup de méandres, les plus importants étant ceux qui visaient les acquisitions territoriales. On distingue dans ce sens les pourparlers menés surtout avec la Triple Entente pour la reconnaissance du droit d'annexion de la Transylvanie, de la Bucovine et du Banat, les provinces roumaines de l'Empire austro-hongrois.

La non-intervention de la Roumanie est restée, pendant tout ce temps-là, sous l'empire d'une hésitation constante entre le maintien de la neutralité ou l'alliance avec la Triple Entente. La France et la Russie représentaient les deux Alliées qui avaient assumé le rôle de négociateurs. Raymond Recouly appréciait dans son ouvrage *Les heures tragiques de l'avant-guerre*, qu'elles „ne pouvaient pas les (les négociations n.n.) conduire dans le même esprit de complète et sincère collaboration.”

Du côté roumain, on retient ici l'analyse faite par Édouard Guérive dans la publication *La Correspondance de l'Orient*: „La Roumanie entre les deux grandes constellations européennes qui la sollicitent, veut évidemment conserver toute sa liberté d'action. Elle ressemble à une jeune femme qui accueillerait avec bienveillance deux courtisans, sans se prononcer ni pour l'un ni pour l'autre, tout en profitant de l'amabilité des deux et attendrait pour se décider, sans hâte aucune, le moment opportun. De quel côté à la fin la portera son choix? Il est impossible de le savoir à l'heure actuelle. Elle-même ne le sait peut-être pas et les circonstances compteront pour beaucoup dans sa décision... qu'elle prendra d'ailleurs le plus tard possible.”

Pour son intervention, la Roumanie a reçu comme offre de la part des Puissances Centrales l'autonomie de la Transylvanie et seulement une partie de la Bucovine, de même que la possibilité d'obtenir à la fin de la guerre la Bessarabie. Le Banat se trouvait sur la liste proposée par la Russie, mais sous une formule ambiguë : toutes les provinces roumaines de la monarchie austro-hongroise. La reconnaissance d'un tel droit n'était pas du tout une démarche commode et confortable. Sous la pression des événements du front et avec l'intervention de plusieurs facteurs de décision, la revendication s'est révélée être un long processus, réalisé graduellement. Cette province a été durant la guerre, mais surtout à sa fin, doublement dimensionnée, oscillant en permanence entre deux pôles de revendication: roumain et serbe. La Serbie et la Roumanie étaient deux États jeunes

qui cherchaient leur affirmation sur la scène diplomatique européenne, ayant l'espoir d'un accomplissement national. L'un et l'autre avaient des ressources présomptives pour neutraliser l'adversaire et pour assurer sa mainmise du territoire banatais.

Fidèle à sa politique d'encourager les aspirations nationales des États de l'Europe Centrale sur les comptes de l'Autriche-Hongrie, la Russie a formellement reconnu le droit de la Roumanie d'annexer toutes ses provinces détenues par l'Empire habsbourgeois. L'événement s'était produit quelques jours avant l'assassinat de l'archiduc François-Ferdinand, durant la visite que le tsar Nikolaï et le ministre des Affaires étrangères, Sergei Sazonov ont rendu à Constanța. Le leader politique conservateur-démocrate, Take Ionescu a envoyé un télégramme chiffré à la légation roumaine de Paris, adressé à André Tardieu faisant l'écho de la rencontre : *„Accord principe tous points satisfaisants pour intérêts communs conclu hier suite conversation Sazonov Brătianu. Sur base reconnaissance nos revendications sur Transylvanie, Banat, Bukovine. Stop. Tous commentaires actuellement inopportuns, lettre suit par courrier légation.”*

Une fois la guerre éclatée, la Russie a assumé le rôle de « maître de cérémonie » pour empêcher la Roumanie à se rallier au camp des Puissances Centrales. Dans ce sens, le ministre russe des Affaires étrangères, Sergei Sazonov a offert à Constantin Diamandi, le représentant roumain dans la capitale de l'empire des tsars, le texte d'un projet de convention militaire. Maurice Paléologue, le ministre français à Petersburg a été le témoin d'une de ces entrevues : *„...il (Sazonov n.n.) offre de reconnaître au cabinet de Bucarest le droit d'annexer tous les territoires austro-hongrois habités actuellement par une population roumaine, c'est-à-dire la majeure partie de la Transylvanie et la région septentrionale de la Bukovine; de plus, les puissances de la Triple-Entente garantiraient à la Roumanie l'intégrité de son territoire.”*

Le premier ministre Ion I.C. Brătianu s'est vu contraint de garder strictement la neutralité de son pays en dépit des insistances extérieures et de la campagne politique interne. Le milieu diplomatique français craignait avec raison pour les conséquences des démarches et des insistances russes et s'orientait de préférence vers la neutralité roumaine. Le ministre du tsar à Paris, Alexandre Iswolsky avouait: *„... le ministre de France à Bucarest avait été chargé de faire au gouvernement roumain une communication dans le sens indiqué par vous, mais il (Doumergue) a ajouté qu'il serait dangereux de faire une trop forte pression sur la Roumanie ou de la brusquer, car deux tendances opposées y étaient en lutte. Je sais que le ministre*

de France à Bucarest exprime l'avis que la neutralité de la Roumanie peut être plus avantageuse....”

Mais la Russie s'est maintenue sur une voie de totale indépendance au niveau de la décision diplomatique alliée. Ses gestes et ses initiatives avaient fait preuve de son manque de communication dans le camp de l'Entente et d'une absence de la décision diplomatique unitaire. Elle projetait déjà les conditions d'une paix future, concevait des plans de reconfiguration de la carte de l'Europe centrale et balkanique aux sérieuses implications politiques, encourageait ouvertement les prétentions exprimées par la Serbie.

Le premier document qui a statué la revendication du Banat c'était la convention secrète de Petrograd, parafée par un échange de lettres entre le ministre Sazonov et le représentant de la Roumanie, Constantin Diamandi. La Roumanie devait faire seulement la preuve d'une neutralité bienveillante, les cercles diplomatiques russes se déclarant satisfaits de la non-combativité roumaine et du maintien du calme à la frontière du Prut. Le statut-quo territorial était garanti et la Roumanie avait de la liberté de décider toute seule le moment favorable pour elle et pour la mainmise des provinces promises.

Un fait extrêmement important était celui de l'engagement pris par la Russie envers la Roumanie afin d'obtenir l'accord de principe de la France et de la Grande Bretagne pour promesses faites. Les gouvernements alliés ont été informés sur l'ouverture des pourparlers russo-roumains et non pas sur l'existence d'un document ou d'un engagement officiel qui offrait des compensations territoriales à l'échange de la neutralité de la Roumanie.

C'est de cette période que date l'intervention diplomatique de la Serbie. Nikola Pašić, le président du Conseil de Belgrade, a rédigé un mémoire pour le ministre russe des Affaires Etrangères, Sazonov, dans lequel il a exprimé la position serbe en ce qui concerne le Banat. Il existait la crainte que le désir d'obtenir l'intervention de la Roumanie et les pressions de différents facteurs de décision diplomatiques puissent susciter des prétentions trop grandes pour le territoire du Banat. Les attentes serbes visaient: le district de Torontal, la partie de l'ouest du district de Timiș et la rive gauche du Danube entre l'embouchure de Nera et Orșova. Le premier ministre serbe a mis sous la réserve de l'approbation de son parlement tout litige qui concerne le territoire national.

Au niveau de discussions diplomatiques de la première partie de l'année 1915, Ion I.C. Brătianu avait inséré une relation de causalité: la Roumanie entrerait

dans la guerre si on lui assurait le Banat dans son intégralité. L'Italie, une autre neutre, elle aussi émettait des prétentions qui se superposaient sur les attentes serbes. Jacques Daugny a surpris l'essentiel de nouvelles prétentions des neutres: *„Les Italiens et les Roumains ont en Autriche-Hongrie des frères opprimés; depuis longtemps les premiers réclamaient Trente et Trieste, les seconds la Transylvanie. Les brillantes victoires russes et serbes ont eu pour résultat d'agrandir démesurément le champ des revendications de ces neutres; la Transylvanie ne constitue plus qu'une partie des pays roumains et nombreux sont, à Rome, ceux qui réclament la maîtrise de l'Adriatique. Les protagonistes de cette politique se rendent compte qu'elle est incompatible avec la neutralité et ils sont partisans convaincus de l'intervention immédiate.”*

Le premier ministre roumain s'est déclaré l'adepte des limites naturelles, vues comme mécanisme de base des revendications territoriales roumaines et a confié au ministre français de Bucarest, Jean-Camille Blondel, que le gouvernement de Bucarest exigeait que l'annexion du Banat soit jusqu'au Danube et à Tisa. Les demandes formulées par Brătianu obligeaient les pouvoirs alliés à trouver des solutions alternatives : la constitution d'une commission d'experts qui auraient comme devoir à tracer les frontières des provinces incorporées. La délimitation devrait se faire en fonction du principe de la majorité de la population, pour pouvoir protéger les intérêts des communautés serbes des deux bords du Danube et de la Tisa.

Le diplomate français Jules Cambon a été l'initiateur de la proposition de cession de la province banataise à la Serbie en guise de compensation pour les prétentions italiennes de Dalmatie. En même temps le géographe Emmanuel de Martonne a surpris dans une analyse de géopolitique, parue dans la presse, les hésitations de la Roumanie: *„Vieilles rancunes et défiances de la Russie, crainte de l'hostilité bulgare qui pouvait obliger à faire front de deux côtés à la fois, liens économiques avec les puissances de l'Europe centrale, prestige de l'Allemagne capable de contrebalancer des sympathies vivaces pour la France, tels sont en résumé les sentiments et les intérêts qui ont pu longtemps agir comme un frein retenant la Roumanie sur la pente où elle semble devoir être nécessairement entraînée. De jour en jour on a vu cependant ce frein se relâcher. L'intervention roumaine est certaine, car elle est commandée, plus encore que celle de l'Italie, par l'intérêt.”*

En mai 1915 ont débuté les pourparlers de Petrograd menés par le représentant roumain auprès du tsar, Constantin Diamandi, avec le ministre russe Sazonov. C'était le premier „croisement de fer” comme disait le spécialiste français en histoire diplomatique, Albert Pingaud. Pour son intervention, la Roumanie demandait tout le Banat et la reconnaissance d'une frontière sur les cours des fleuves Tisa et Danube. Camille Blondel transmet à Paris les nouvelles déclarations de Brătianu *„Si nous en tenons à notre arrangement de septembre qui nous laisse, en échange de notre neutralité, la faculté d'aller occuper les territoires convoités lorsque nous le jugerons opportun, nous ne ferons pas de difficultés de laisser à une commission le soin de fixer nos frontières en se conformant au partage des nationalités, mais ce que nous offrons aujourd'hui c'est une collaboration effective, prochaine et, j'ose le dire, efficace car notre action sur les ailes de l'armée austro-allemande peut être décisive et c'est pour cela que nous demandons plus de précisions.”*

Dans cette période-là, la question du Banat, surtout celle de sa partie occidentale, avait (pré)occupait tous les départements et les responsables des équipes diplomatiques. La Roumanie ne pouvait encore obtenir que la partie montagneuse de la province. Maurice Paléologue, représentant de la France à Petrograd, a refait le découpage territorial proposé par la Russie dans une note pour son ministre, Théophile Delcassé: *„...en Transylvanie (Banat n.n.), le gouvernement impérial admettra peut-être que la frontière roumaine soit avancée jusqu'au point où le Danube pénètre dans la région montagneuse c'est-à-dire jusqu'aux environs de Baziach. Le frontière remonterait ensuite directement vers le Nord. Le reste du Banat de Temesvar jusqu'à la hauteur du point où la Theiss se mène au Danube serait dévolu à la Serbie.”*

Face aux limites que la Russie tentait à lui imposer, le premier ministre Brătianu opposait son intransigeance, très critiquée à l'époque même par Camille Blondel. La Russie invoquait son protectorat pour la Serbie et se montrait peu favorable aux exigences roumaines. C'était le moment pour Théophile Delcassé d'intervenir en vue de réduire les tensions des négociations arrivées dans une impasse. Pour faire preuve de la bienveillance en même temps envers la Serbie et envers la Roumanie la solution trouvée a été le partage du Banat. Les nouveaux propos de ministre rus à Bucarest ont déçus les attentes de Brătianu. *„Il prit ensuite un ton d'amère ironie pour admirer la somptuosité du cadeau qu'on daignait lui offrir, - un coin de Bukovine et un coin retiré du Banat! – demanda s'il ne fallait pas aussi*

sacrifier la Roumanie tout entière aux convoitises serbes, et, après une allusion à la réalité du péril slave, termina par cette boutade un peu forcée: « Plutôt que de conclure, j'aimerais mieux me battre avec vous! » C'était une fin de non recevoir catégorique.» (Albert Pingaud)

En tant que solution à mettre en œuvre en cas de nécessité, Brătianu envisageait des démarches au niveau régional par des concessions faites à la Bulgarie. Par cette „combinaison oblique” ou „effet de domino”, le premier ministre attendait que ses renoncements au sud du Quadrilatère soient continués par des concessions macédoniennes en faveur de la Serbie. C'est ainsi qu'on a envisagé à offrir au gouvernement de Belgrade la possibilité de se détacher facilement de la question du Banat.

Durant tout l'été la diplomatie française est intervenue maintes fois à Petrograd pour que les prétentions de la Roumanie soient satisfaites. À partir du mois d'août beaucoup de bruits ont parlé du fait que la Roumanie avait obtenu l'accord de principe de la Russie dans la question du Banat.

Les contacts entre la Serbie et la Roumanie pendant cette période ont été timides, les responsables serbes étant très soupçonneux par rapport aux démarches de Bucarest. On craignait beaucoup à Belgrade que la Roumanie ait fait tout le possible pour obtenir le Banat.

En 1916 les questions territoriales sont passées sous la discrétion, puisque c'était le tour des stratèges et des militaires d'analyser les possibilités d'engagement de la Roumanie. Il convient de rappeler les insistances de la France qui cherchait l'alliance roumaine, l'ultimatum russe, l'accorde secret franco-russe qui mettait le Banat sous le signe de la réserve et finalement le traité d'alliance d'août 1916. La Roumanie se lançait dans la guerre contente pour le résultat final de ses pourparlers et confiante qu'elle allait obtenir toutes les provinces roumaines de l'Empire austro-hongrois.

L'OUVERTURE D'UN FRONT PARALLÈLE À CELUI DIPLOMATIQUE – LA PROPAGANDE

Le deuxième chapitre nous l'avons dédié à l'étude de la question banataise par le biais de la presse française et la propagande. Notre but était de voir comment

le Banat est devenu sujet de presse, objet d'une propagande roumaine et serbe acharnée et la manière dans laquelle l'opinion publique française a évolué au sujet de la revendication de la province austro-hongroise. Nous avons accordé une attention particulière aux chroniques de la presse quotidienne et aux analyses de la presse d'opinion.

La presse a été employée par les hommes politiques et les diplomates français comme moyen d'action pour déterminer l'intervention de la Roumanie dans la guerre. Les nouvelles sur le Banat ont évolué de simples informations d'ordre général aux présentations plus détaillées et aux analyses très fines. Comme forme nous avons opté pour une structure ternaire, dans une première partie on avait ordonné les fragments tirés des quotidiens et de la presse d'opinion, ensuite nous avons analysé les références sur Banat dans la presse périodique, beaucoup plus généreuse dans la présentation de différents points de vues, et finalement nous avons réussi à faire l'inventaire des ouvrages de propagande et à détacher les formules argumentatives pour ou contre un pays aux confins indétachables. L'image de la région détachée de ces analyses s'avère antonymique.

Dans la deuxième partie de l'année 1914, le Banat a été l'objet d'une passionnante quête à l'horizon de l'Europe centrale. Du contenu des différents articles parcourus on observe l'intention de promouvoir cette province roumaine (plus rarement serbe) dans la perspective d'une juste récupération, comme une compensation morale pour les différents contextes historiques défavorables. La guerre donnait une chance unique à la Roumanie, celle de pouvoir (re)intégrer organiquement le Banat dans des frontières nationales et naturelles. Comme titre d'exemple nous avons choisi une sentence parue dans *Le Journal des débats politiques et littéraires*. „Comment le gouvernement de Bucarest pourrait-il donc laisser passer l'occasion unique d'aujourd'hui de tendre la main aux Russes qui viennent de l'est et encercler avec eux la Transylvanie, depuis le Banat de Tèmesvar jusqu'à Czernowitz? Comment supporterait-il que la Bukovine, ou du moins la partie méridionale de cette ancienne province moldave fût délivrée par d'autres mains que les siennes? [...] tout le poids de l'influence du roi Charles est mis sur le plateau austro-allemand de la balance. Et cependant le peuple et l'armée, avertis par un instinct national très sur, frémissent d'impatience en attendant le moment où il leur sera permis de tendre les bras aux frères d'au delà des Carpathes?”

En 1915 la question du Banat apparaît comme un registre compliqué de la revendication roumaine et serbe. Dans un premier temps les prétentions territoriales

de la province banataise sont mises sous une certaine discrétion. Il s'agit d'une étape de transition entre la formulation des demandes roumaines et la disponibilité des Alliés de les évaluer, de les assumer ou de les rejeter. Ce fait trouve son correspondant dans la presse sous la forme des petites informations qui annoncent l'entrée proche de la Roumanie dans la guerre et encourage son engagement du côté de la France.

À partir du mois de mai, on peut identifier dans les journaux français l'apparition des « nouvelles contradictoires » qui ont plutôt le rôle de créer des confusions que de satisfaire la curiosité d'un public passionné de certitudes. D'une manière intentionnée ou non, les quelques détails des pourparlers qui ont réussi à s'y glisser, en dépit des rigueurs de la censure, ont amendé ou ont animé les opinions en ce qui concerne la revendication du Banat. C'était un moment déterminant pour les milieux responsables de Bucarest et de Belgrade, qui se sont rendu compte du fait que la lutte pour le Banat ne devait pas être menée exclusivement dans le champ diplomatique. Elle devait aussi occuper l'espace public, pour informer et acquiescer l'opinion alliée. On peut remarquer au niveau du discours et par le contenu des informations traitées dans la presse française une certaine préférence pour la cause roumaine. Même si l'approche est distorsionnée, idéalisée ou même niée, toutefois la Roumanie est plus présente. On explique le caractère des nouvelles par l'action de la propagande qui devait encourager la Roumanie à prendre les armes. Ses revendications devaient se présenter dans une lumière favorable sur le fond de l'incertitude qui planait au-dessus des négociations de Petrograd.

L'intransigeance de Brătianu a trouvé son écho dans la presse parisienne par une multiplication des opinions contestataires envers les prétentions territoriales roumaines. La revendication serbe de la partie occidentale du Banat est arrivée, elle aussi, au centre des débats. La solution diplomatique du partage a été promue dans les rubriques des journaux d'opinions: *„L'accord et l'amitié s'imposent donc entre Belgrade et Bucarest. Or, comment l'un et l'autre pourraient-ils s'établir et se maintenir si le Cabinet Brătianu prétendait annexer des territoires situés en face de Belgrade et où l'on ne trouve 10 % de Roumains? Si l'on superpose aux revendications fondées sur le principe des nationalités et celui de la cohésion de l'État celle que l'on tire des souvenirs historiques, des convenances géographiques et des nécessités stratégiques, on ne parle plus au nom de la justice et de l'équité;*

on parle seulement au nom des convoitises et de la force. Aux doctrines du monde civilisé on substitue celles de la Germanie.”

La Roumanie a continué, durant tout l'été, à résister aux différentes pressions, externes et internes, à celles des diplomates et de l'opinion publique. Vintilă Brătianu, le frère du premier ministre, a exposé dans sa brochure publiée vers la fin de l'année 1915 le prix que la Roumanie attendait qu'il lui soit payé pour son intervention : *„Nous pourrions abréger la lutte. Nous sommes les arbitres de la situation. Nous entendons que notre intervention soit payée. Chaque groupe de belligérants détient des terres de langue et de population roumaine. L'Autriche-Hongrie détient le Banat, la Transylvanie, la Bukovine. La Russie détient la Bessarabie. Nous faisons le sacrifice des Koutzo-Valaques de Macédoine et des Roumains de Serbie qui vivent libres, heureux et un peu oubliés de nous. Mais de tout ce qui est Roumanie hongroise et Roumanie russe, nous n'entendons pas que l'on dispose de nous à la paix, sans nous consulter.”*

Une fois reconnu le droit de la Roumanie de pouvoir incorporer tout le Banat, la question de cette province a disparu peu à peu du premier plan de l'attention de l'opinion publique. Pour la première partie de l'année 1916, les nouvelles sont disparates et dépourvues d'importance.

De la presse périodique on peut distinguer les polémiques engagées par *La Revue hebdomadaire* ou *Les Deux Mondes*. Les études à prétention scientifique ont couvert de dizaines de pages, ont reformulé soigneusement chaque aspect de la revendication, ont attaché l'aide-mémoire du problème national, ont réalisé une casuistique du Banat du point de vue historique, géographique, stratégique, démographique, ethnique, éthique, prospectif etc. Ce type d'articles n'a pas ignoré sa force mobilisatrice conformément aux canons de la propagande. Leurs auteurs ont été des personnalités du milieu académique et universitaire, roumain, serbe et parfois même français, qui jouissaient d'une liberté d'expression plus large. On peut énumérer ceux qui se sont fait remarqués comme défenseurs de la cause roumaine le président de l'Académie roumaine, Constantin I. Istrati (*La Roumanie, son passé, son présent, son avenir*); le biologiste Jean Cantacuzène (*L'Union Balkanique: la question nationale roumaine et les Roumains d'Autriche-Hongrie*), le juriste et l'historien Nicolae Dașcovici, (*L'intervention italienne et l'attitude de la Roumanie jugées par un Roumain*) et l'historien serbe, naturalisé en France, Grégoire Yakchitch (*Le Banat. La Thèse serbe*).

Le public français est invité à connaître la justesse de la cause nationale roumaine et de ses revendications territoriales. Jean Cantacuzène justifie son excursus dans le domaine historique par le désir d'offrir aux lecteurs quelques repères sur les Roumains. *„Je vais essayer d'esquisser à larges traits cette question des Roumains d'Autriche-Hongrie. Elle est imparfaitement connue du grand public français. Pour marquer l'étendue et démontrer la légitimité des aspirations nationales roumaines, il suffira, je crois, d'en retracer l'évolution historique. La conclusion logique s'imposera d'elle-même.”* Les sujets abordés dans son étude présentent les proportions calculées en pour-cent des Roumains dans les cinq provinces de l'Autriche-Hongrie; le retraceur du passé historique, l'origine des Roumains, les migrations, la création des principautés, les luttes contre les Turcs, les transformations de la période moderne et l'ascension du sentiment national, les diverses influences exercées sur le peuple roumain ; les persécutions de toutes sortes que les Roumains ont subies avec stoïcisme notamment dans la Transylvanie. Il met en valeur l'amplitude du phénomène de résistance des Roumains en dépit des contextes historiques.

En ce qui concerne l'étendue de l'élément roumain du Banat, Cantacuzène suggère que l'approche de l'arc carpatique assure sa prépondérance, mais l'éloignement suppose des mixtures avec les Serbes et les Allemands, suite aux colonisations. *„Je vais essayer d'esquisser à larges traits cette question des Roumains d'Autriche-Hongrie. Elle est imparfaitement connue du grand public français. Pour marquer l'étendue et démontrer la légitimité des aspirations nationales roumaines, il suffira, je crois, d'en retracer l'évolution historique. La conclusion logique s'imposera d'elle-même.”* On remarque aussi l'absence de l'acharnement dans la tonalité de la revendication roumaine, puisqu'on veut éviter toutes les frictions avec les Serbes ou plus gravement encore le risque de créer une nouvelle Alsace-Lorraine.

L'exposé de Cantacuzène est suivi dans les pages de *La Revue hebdomadaire* par l'argumentation de Gregur Jakšić. Dès le début, l'incursion de l'historien serbe est apparue comme une plaidoirie et en même temps comme une nécessité de faire entendre aussi la voix des Serbes, dans le contexte où le Banat occupait déjà de quelque temps le centre des débats diplomatiques et attirait l'attention de la presse française. La formule de présentation choisie par l'auteur est celle de l'antithèse: montrer ce qui est éminemment serbe et ce qui reste pour la revendication roumaine. Il réussit à trouver tous les qualités et les arguments serbes

qui puissent justifier l'acquisition par le gouvernement de Belgrade de la partie occidentale du Banat. On invoque aussi la théorie du géographe français Emmanuel de Martonne qui considérait que la plaine de la province banataise ne devait pas faire l'objet d'une revendication roumaine : *„toute la partie occidentale du Banat était, pareillement, exclue de toute grande Roumanie de présent ou de l'avenir.”*

Gregur Jakšić reproche aux spécialistes roumains le fait qu'ils reposent la revendication du Banat sur des données réductibles: des chiffres et de statistiques officielles réalisées avec des mécanismes contraignants. Faute d'arguments historiques solides, ceux-ci, considère l'auteur serbe, utilisent excessivement les statistiques hongroises pleines d'erreurs et d'ajouts intentionnés. Une autre critique est liée au fait que les Roumains développent en secret une certaine duplicité, derrière leur désir de profiter de la fertilité de la plaine se cache une intention stratégique de pousser la frontière jusqu'au Danube. *„A-t-on jamais vu réclamer la plaine pour défendre la montagne?”*, s'intrigue Gregur Jakšić.

La Revue hebdomadaire a le mérite d'avoir mis au premier plan de l'attention des lecteurs français le problème de la reconnaissance des droits nationaux sur une province de l'Empire austro-hongrois. Nous tenons à remarquer que les opinions exprimées par la partie roumaine sont générales et modérées, publiées au cours du premier intervalle de l'année 1915 dans le contexte de la présentation publique des revendications roumaines, tandis que la position serbe est tranchante et spécialisée (elle traite exclusivement la question du Banat).

La Revue des Deux Mondes, par sa rubrique „Chronique de la quinzaine”, rédigée par Francis Charmes, fait de courtes références au Banat. L'analyste de politique internationale juge la position serbe plus adéquate et se prononce pour une division de la province : *„Les Serbes en demandent non pas la totalité, mais une partie qu'à notre sens on ne saurait leur refuser. Et pour cela trois raisons dont la première est que cette partie du Banat a une population incontestablement serbe. La seconde raison des serbes est qu'après une guerre qui leur a coûté si cher et à laquelle ils ont pris une part si glorieuse, Belgrade, leur capitale, ne peut pas rester à une portée de canon de leur voisin, quel qu'il soit. Il est difficile de présenter une revendication plus sérieusement justifiée. Enfin la troisième raison qui doit déterminer les Alliés à faire droit aux demandes de la Serbie est le rôle que ce pays, mais très noble pays, a eu pendant la guerre.”*

En général les spécialistes français se montrent prudents en affirmations prospectives sur le sort futur des provinces dans l'éventualité du déchirement de

l'Empire austro-hongrois (l'anthropologue Arthur Chevrin) ou ils présentent seulement les évidences (Emmanuel de Martonne).

La nécessité de mieux exposer le programme de revendication et de pouvoir exprimer les attentes sans les contraintes de l'espace éditorial, des normes de rédactions ou des rigueurs de la censure s'était concrétisée par la publication de quelques brochures, misant longuement sur leur impacte auprès des lecteurs. On peut identifier une typologie classique: l'existence d'un préambule qui présente le contexte de la guerre, le corps ou le contenu de l'ouvrage avec une présentation argumentative de différents problèmes et la partie finale dans laquelle sont exprimées les attentes sous la forme des prétentions territoriales ou de l'intervention armée de la Roumanie. La légitimité des droits roumains justifie pleinement la position de la petite monarchie danubienne d'après l'opinion de Nicolas Basilescu : *„La Roumanie ne demande, en effet, qu'une « restitutio in integrum », elle n'ambitionne pas des conquêtes indues. La Roumanie se lève, tout simplement, pour délivrer ses frères qui ont toujours, depuis Trajan, été unis à elle, par les liens les plus étroits.»*

Dans la brochure de Basilescu, publiée en Suisse, la référence à la revendication serbe du Banat se fait avec des accents parfois ironiques. Au défi serbe on oppose l'intransigeance roumaine : ni un pouce de territoire. *„En ce qui concerne les revendications roumaines dans la monarchie de Saint-Etienne, un point, un tout petit point noir, mais gros de difficultés, se dresse, ce sont les prétentions serbes sur une partie du Banat roumain: le roi Pierre ne veut pas, tout juste comme Pierre le Grand, voir de ses fenêtres de Belgrade d'autres terres que de terres serbes. L'occupation, par la Roumanie, de la rive gauche du Danube, en face de Belgrade, offusque sa vue, il veut donc reculer les limites de son royaume aussi loin qu'il ne pourra plus apercevoir! Or tout ce territoire est absolument et purement roumain, et jamais la Roumanie ne consentira à abandonner un pouce de territoire roumain ou une âme roumaine.»*

La réplique serbe pour le point de vue de l'homme politique était venue par le biais de la presse suisse, plus exactement par *Le Journal de Genève*. Au nom du Comité yougoslave, a pris position le professeur Popović qui s'est déclaré surpris par l'étendue des prétentions roumaines: *„La Roumanie est notre alliée de 1913, ses aspirations nationales nous les reconnaissons dans les provinces méridionales de la Hongrie. Cependant, nous lui faisons remarquer qu'une partie du Banat est serbe. (Le Banat est le pays qui forme l'angle sud-est de la Hongrie entre la Theiss, le*

Danube et la Transylvanie. C'est le pays qu'on voit de Belgrade sur l'autre rive du Danube. La Roumanie le réclamerait également, bien que la population y soit très mélangée. Réd.) Ce qui est roumain, que la Roumanie le prenne, nous ne nous y opposerons pas, au contraire, mais les provinces serbes de la Hongrie doivent être incorporées à la Serbie."

Le correspondant roumain du journal *Epoca* à Paris, Gabriel Dichter, a publié son argumentation, soutenue devant le Groupe sénatorial de la défense des intérêts français à l'étranger, sous le titre *La question du Banat*. Le but est de combattre la fausse perception et de présenter des explications bien documentées, notamment pour les milieux politiques. Le problème de la revendication de la province banataise a empêché la Roumanie de se rallier aux côtés de la Quadruple Entente. Le règlement de ce litige imposait l'implication des Alliés comme instance neutre, parce que les positions de la Serbie (combattante) et la Roumanie (neutre) étaient incompatibles. L'ajournement d'une solution, qui laisserait le sort du Banat au hasard, était aussi exclu.

À tous les arguments invoqués par Gregur Jakšić et si bien soutenus, Gabriel Dichter a opposé celui de la primauté. „*À notre tour, nous ne contestons pas l'existence d'une population serbe assez importante dans ce triangle du Banat, mais nous contestons à nos voisins le droit de se dire les détenteurs naturels de ce territoire.*"

La thèse roumaine présentée par Gabriel Dichter s'est construite autour de riches significations du Danube : frontière naturelle, artère commerciale, barrière contre les invasions. L'auteur a exprimé la crainte que si un jour on permettait à la Serbie de s'installer sur la rive gauche du fleuve, les prémices pour une nouvelle conquête du Banat se créeraient. À l'appui de l'intégralité de la province on a invoqué les considérations géographiques. „*Diviser le Banat serait aussi une hérésie géographique, parce que peu de pays sur la terre offrent un pareil caractère d'unité; c'est une admirable entité géographique. Pays limité par trois cours d'eau navigable: le Mouresh, la Tissa, le Danube, il est fortement rattaché à la Transylvanie par un massif montagneux. Comment tailler ce pays séparé d'une manière tranchante des pays voisins du sud et de l'ouest et lié par des montagnes inséparablement à la Roumanie? Les ressources, l'organisation naturelle de la vie économique de ce pays s'ajoute encore pour empêcher un morcellement du Banat.*"

Dans la brochure que l'historien et l'académicien français Georges Lacour Gayet a publié, *Les Roumains de Transylvanie sous le Joug Magyar*, une vraie carte

ethnique est déployée sous les yeux du public français, loin de n'importe quel parti-pris roumain ou serbe : „Dans la partie sud-est de cette mosaïque hétérogène vous remarquez une large tache, à peu près d'un seul tenant; elle désigne le domaine de la race roumaine. Suivez-en les limites. Elles partent du cours supérieur du Seret, elles se dirigent vers l'ouest à travers les Carpathes, elles contournent à peu près les pentes du plateau montagneux qui limite la puszta hongroise, elles courent du nord au sud englobant Temesvar, enfin elles atteignent le cours du Danube, à peu près à égale distance de Belgrade et d'Orsova. Entre les Roumains austro-hongrois et les Roumains de la Roumanie il n'y a d'autre séparation qu'une frontière politique; aussi les Roumains de la Roumanie désignent leurs frères d'Autriche-Hongrie sous ce nom: « Ceux de l'autre côté ».” L'historien a suivi le découpage proposé par le géographe Emmanuel de Martonne, respectivement une ligne imaginaire qui descend des Carpates Occidentaux pour passer perpendiculairement par la ville de Timișoara dans la direction du Danube. Cette ligne conventionnelle sépare le Banat, à l'ouest vers Belgrade la partie serbe, à l'est vers Orșova, la partie roumaine.

De la déclaration de Georges Lacour Gayet, mais plus précisément encore du discours de Louis Barthou on se rend compte que la France n'est pas disposée de reconnaître que ce qui était convenable dans les demandes roumaines surtout en ce qui concerne la question du Banat où les Serbes avaient leurs propres prétentions justifiables.

LA GRANDE ALLIÉ, ENTRE DÉFI ET RESPONSABILITÉ – LA MISSION MILITAIRE FRANÇAISE DANS LE BANAT

Tout le territoire européen a été plus ou moins touché par la Grande Guerre, le Banat n'en fait point d'exception, en souffrant de variées transformations et de différentes métamorphoses: une zone brûlante, un espace où on a laissé place au hasard, des confins aux frontières variables et aux rémanentes fragmentations ethniques et émotionnelles, des mémoires sensibles, un territoire dont l'occupation plus ou moins étrangère/étrange a estompé de l'enthousiasme de la victoire.

Du point de vue chronologique on aborde la période de l'après-guerre, la plus disputée et la plus intense de la région, la période de „la guerre après la guerre”, à savoir novembre 1918 – août 1919. Les principaux instruments d'évaluation sont:

les témoignages et les articles de presse. De la perspective des témoignages on peut surprendre les conséquences immédiates auxquelles s'est doué le monde de l'après guerre au niveau macro, le monde de la ville sous le siège et au niveau micro, le monde du village et son évolution atypique, débordante (les violences, les affrontements et les disputes locales). Cette réalité a été présentée tangentiellement, avec une forte détermination d'oublier, de passer les scènes de violence dans un coin isolé, ce qui a fait que la mise en scène soit plus intéressante à analyser. On a jugé les événements comme un front à rebours, où il a fallu identifier les sources, les influences endogènes et les facteurs exogènes, les formes variées de manifestation, dont la plus fréquente était la querelle, mais aussi les remèdes, les solutions proposées pour rendre neutres ces violences. En dépit de l'éloignement spatial par rapport au front et celui temporel par rapport à la guerre, la mort était une réalité que la communauté a dû affronter.

Le mois de novembre 1918 s'est inscrit sous un signe de l'armistice, celui de Belgrade pour le front Oriental, un cessez-feu un peu atypique parce qu'il n'avait pas pacifié la région du Banat. Paradoxalement il s'était concrétisé par l'invasion de la région et l'occupation du territoire par l'allié serbe. Ayant la garantie des pourparlers qui étaient en plein déroulement dans leur propre capitale, mais sans le fondement d'un accord ferme de la part du général français Franchet d'Esperey, le commandement militaire de la Serbie a ordonné ainsi l'occupation non pas seulement de sa partie occidentale, mais de tout le Banat,.

Les apparences laissaient s'entrevoir le fait qu'il s'agissait d'une intervention pour bloquer la retraite des armées allemandes du maréchal Mackensen. En fait on avait intérêt de tirer d'affaire de l'occupation d'une zone, la plus vaste possible, pour qu'au moment du cessez-feu les Serbes soient les possesseurs, sinon de droit, au moins *de facto* du territoire banatais.

L'attitude des troupes d'occupation serbes et ensuite françaises a été caractérisée comme étrange pour leur statut d'alliés. Le rôle joué dans la sphère publique et privée n'a pas été anodin, les traces laissées étant visibles partout. Conformément à la définition, les armées étrangères exerçaient explicitement ou implicitement le rôle des forces d'occupation, soit par l'administration directe du territoire, soit par l'appui effectif et le contrôle d'une administration nationale acceptée. Pour le Banat s'était appliquée dès le mois de novembre une forme d'administration hybride: le pouvoir militaire réservé aux Serbes, l'autorité civile maintenue par les Hongrois, l'élément roumain y étant éloigné.

Au début de novembre 1918, les autorités banataises avaient accueilli leurs voisins serbes, ces héros de la résistance, exilés par des années de guerre, avec cordialité, la population a exprimé son enthousiasme, existant en ce sens beaucoup de témoignages. L'exemple le plus illustratif est celui du maître Emilian Novacoviciu de Răcășdia : *„Les armées serbes ont été accueillies par les habitants de Răcășdia avec une grande joie, avec enthousiasme et en grande pompe. On pensait qu'elles étaient envoyées par l'Entente pour soutenir la population. C'est pour cela qu'on leurs avait préparé des festins avec des plats et des boissons.”* Un autre témoignage fait référence au village de Criciova : *„Le Serbes étaient aussi arrivés dans notre commune, en se comportant amicalement au début. La population s'est montrée bienveillante et a cherché à éviter tout conflit avec les soldats serbes entrés dans la commune.”* Les troupes campées à Lugoj à côté d'un bataillon roumain de volontaires se sont réjoui d'une vraie atmosphère amicale, de camaraderie, comme seulement entre les soldats des premières lignes avaient pu se créer.

L'arrivée dans les localités banataises se déroulait selon un certain rituel: un petit groupe, d'une dizaine ou d'une quinzaine de soldats, se présentait en gardant les apparences, laissant s'entrevoir leur rôle assumé d'émissaires de l'Entente. Les autorités locales, confrontées avec un grave phénomène de dérèglement du pouvoir suite au conflit, ont transféré une bonne partie de leur responsabilité à ces nouveaux arrivants, vus comme les partenaires de la réhabilitation et du rétablissement de l'ordre. En raison de l'impossibilité et de l'incapacité d'élaborer dans les localités banataises une stratégie de gestion des actes de violence et des questions sous-jacentes, l'apparition des corps de soldats serbes avait été suffisante pour pouvoir espérer à un retour à la normalité. Un témoignage soutenable de ce fait peut être récupéré du journal *Drapelul* : *„Au devant des troupes est sorti monsieur le maire devant la mairie, laissant la ville à leur disposition et exigeant la protection pour la sûreté des biens et des personnes. Le capitaine des troupes serbes avait promis qu'il veillerait à l'ordre public et à la sûreté des biens et de la vie.”* Cette petite avant-garde a été suivie de près par des effectifs plus importants, qui par une succession d'actes et de décisions ont bouleversé les localités banataises, touchées déjà par l'agressivité de la guerre. L'une des conditions de la prise d'attitude et de l'implication (le service de garde et de protection) avait supposé la soumission des gardes roumaines et hongroises au commandement serbe.

L'alternative offerte à ceux qui trouvaient à redire ou aux sceptiques était le désarmement, et en ce qui concerne les militaires actifs on leur avait prescrit

l'abandon de la ville en termes de 24 heures. Cette première décision a été en consonance avec l'état de siège, a prévalé avec la subordination des pôles d'autorité et pas non plus avec la coordination avec ceux-ci dans la dispositions des ordres, a représenté l'occupation des positions et le contrôle de divers points stratégiques et militaires comme la place centrale, le poste de gendarmes, la gare, le télégraphe, les magasins. La volonté de contrôler une population s'est orientée vers la nécessité d'avoir la gestion des moyens de communication qui auraient pu influencer l'opinion publique. Trois jours après l'entrée des troupes serbes, à Lugoj il était impossible de prendre une liaison télégraphique ou téléphonique avec Timișoara ou Budapest, Arad ou Caransebeș. La distribution de la presse a été bouleversée, se signalant que le journal *Drapelul* n'était plus arrivé à ses abonnés.

Les habitants sont appelés au clairon pour aller devant la mairie où ils sont annoncés sur les nouveaux ordres et la nouvelle réalité. Les citations se multipliaient, les interrogations se prolongeaient, les perquisitions s'amplifiaient contre les intellectuels des villages: les instituteurs et les prêtres, et les réquisitions devenaient monnaie courante.

Parmi les mesures les plus restrictives est celle de l'interdiction des manifestations nationales roumaines, publiques et particulières. Les réunions culturelles, chorales et celles de fanfares étaient les seules permises. En ce qui concerne l'enseignement, les Serbes ont pris des mesures scandaleuses contre lesquelles l'évêque orthodoxe roumain Miron Cristea avait protesté par une note officielle envoyée au journal *Foia Diecezană* de Caransebeș. Le texte signalait le fait que certaines écoles avaient été fermées à cause de l'internement des instituteurs dans les prisons de Belgrade ou de Vârșeț, que les autorités hongroises et les inspecteurs scolaires imposaient même aux instituteurs et aux professeurs des écoles confessionnelles roumaines de prêter le serment de fidélité pour Narodno Uprave (le Conseil National Serbe) de Novi Sad.

Peu à peu le traitement appliqué au Banat s'est transformé dans le résultat d'un set de pratiques dans lequel a primé l'arbitraire. Il est resté comme témoignage dans ce sens la suivante réponse au questionnaire de Nicolae Ilieșiu: „*Sous l'occupation serbe, pour qu'il n'ait pas pris soin de ramasser du foin en temps utile pour la troupe serbe qui était campée à Teregova, le maire de la commune Armeniș a été arrêté pendant la nuit et conduit à Teregova où il a passé deux jours. Il a été délivré à grande peine.*”

Un communiqué du commandement serbe a annoncé que les lésions provoquées ou les offenses contre les militaires serbes seraient punies avec la mort. Une première mesure a visé la suppression des gardes et des Conseils Nationaux roumains.

Suite à l'Assemblée de l'Armée Française d'Orient qui avait eu lieu à Belgrade le 27 décembre 1918, une attitude ferme avait été prise en ce qui concerne le Banat. On n'a pas omis les discussions sur la situation de Hongrie, notées dans le rapport numéro 5 284, et sur la zone d'affrontement des intérêts serbo-roumains qui avaient déjà provoqués des incidents de frontière. On a proposé comme solution temporaire l'occupation du Banat par les troupes françaises, décision qui a soulevé la satisfaction des Roumains et l'inquiétude des Serbes.

Revenu à Bucarest après un voyage dans le Banat et en Transylvanie, le général Henri Berthelot, commandant en chef de l'Armée du Danube, s'est aperçu que la situation de la région s'aggravait, que les abus des Serbes n'avaient pas cessé. Dès les premiers jours du nouvel an, le lieutenant-colonel Landrot lui avait présenté le rapport suite à son inspection dans les territoires de l'ancienne Monarchie d'Autriche-Hongrie. Ses observations sur la nécessité d'annuler l'armistice de Belgrade sont pertinentes, surtout parce que les Serbes avaient isolé du point de vue économiquement le Banat de la Transylvanie.

Étant le possesseur de quelques données véridiques sur la situation difficile de la région, le commandant de l'Armée du Danube a envoyé à son supérieur, le général Franchet d'Esperey un télégramme : *„Pour éviter tout désordre, il est nécessaire que la 11 Division d'Infanterie Coloniale occupe le plus vite possible la région qui lui a été distribuée par l'arrêté de 4 janvier. Cette occupation doit être réalisé avant la retraite des Serbes, qui vont se replier peu à peu après l'arrivée des troupes françaises.”* On peut tirer du texte de ce télégramme le rôle important que l'armée française avait assumé, celui de surveiller l'évacuation des troupes serbes et de prendre en responsabilité les territoires distribués. Certes l'opération n'avait pas été clairement organisée, celle-ci avait pris forme suite à l'échange des suggestions et des dispositions, des télégrammes, continuant à rester ouverte et sous l'empreinte d'un grand effort de réinvention ou plus exactement d'une tentative d'adaptation avec un espace et un temps confus.

Comme la situation tardait à se rendre normale, l'intervention réelle des troupes françaises ne pouvait plus être ajournée. En s'appuyant sur les fondements d'une certaine supériorité, sur la décision de surveiller étroitement les Banatais et de

maintenir occupé le Banat dans une époque des pourparlers de paix, les Serbes avaient accepté avec difficulté l'évacuation. Le général Franchet d'Espèrey, commandant des Armées Alliées d'Orient, avait émis de nombreuses dispositions, surtout auprès du voïévode Mišić, pour que la décision prise le 28 décembre soit appliquée.

L'accord des Serbes pour le remplacement de troupes a été donné à la fin du mois janvier et s'est placé sous le signe d'une retraite de la partie de l'est du Banat. Dès le 25 janvier sur le territoire du comité Caraș-Severin s'est installée la 11e Division d'Infanterie Coloniale, sous la commande du général Léon Gaston Jean-Baptiste Farret. Les points d'intérêt sur le trajet parcouru par les troupes françaises ont été Orșova, Caransebeș, Lugoj, Lipova.

Le 27 janvier, à Lugoj étaient entrés les premiers détachements français sous la commande du colonel Henry Lemoigne. Un tel moment si attendu avait retenu pour plus d'une semaine l'attention de toute la ville. Dans le journal *Drapelul*, le numéro du 28 janvier, on trouve la preuve de l'accueil enthousiaste: „Soyez les bienvenus chez nous, héros de la France généreuse...” Le colonel Lemoigne a été délecté le 2 février avec une sérénade interprétée par le chœur *Lira* et par la *Réunion Roumaine de Chants et de Musique*. Quelques jours après, les militaires français avaient pu se réjouir de la virtuosité des chœurs de Lugoj, auxquels s'étaient rajoutés ceux de Herendești et de Hodoș. En tenant compte de l'atmosphère créée, l'affirmation du publiciste Ion Clopoțel apparaît comme bien fondée: „La ville où les français se sont sentis le mieux a été sans aucun doute le Lugoj. [...] Lugoj rassemblait toutes les conditions pour que les Français qui passaient par là-bas soient enchantés et qu'ils se séparent difficilement de cette ville.”

Un enthousiasme similaire comme amplitude s'est enregistré à Caransebeș et à Vârșeț. Pour le premier on a le témoignage suivant: „Très heureux, les habitants de Caransebeș ont accueilli les premiers soldats français qui venaient à la place des Serbes, remplacés par surprise, qui n'ont pas eu le temps d'en prendre quelque chose comme ils avaient fait ailleurs.” Le journal *Opinca*, numéro 4 du 29 janvier/9 février retenait dans ses pages le fragment suivant: „Cette semaine nous avait fait une très grande surprise, puisque étaient arrivées les troupes d'occupation française sous la commande de monsieur le colonel Blanchère... ils sont nos frères, le peuple le plus éclairé de tout le monde, qui avait lutté et avait fait les plus grandes sacrifices pour la libération de toutes les nations opprimées. [...] Notre peuple est enchanté de leur présence qui en fait la meilleure impression. Que Dieu garde nos hôtes et nous

leurs souhaits bon séjour chez nous.” La même source mentionnait que les effectives des Français comptaient à peu près une mille d’hommes, le reste continuant à arriver à la fin de l’hiver.

L’arboration des drapeaux tricolores dans la place centrale et à la gare de Lugoj, Caransebeș ou Teregova à l’occasion de l’arrivée des soldats français a été un acte symbolique, a transfiguré l’honneur accordée à un tel moment. Le tricolore était/est un symbole de l’indépendance et de l’unité des tous les Roumains, donc l’un des plus importants moments du peuple roumain, pour lesquels la France a été source d’inspiration, une force de l’exemple, un appui et un garant. Le moment a été une manifestation de la joie, de la satisfaction, de l’enthousiasme, de la confiance.

L’installation proprement dite des Français dans les localités banataises en tenant compte de nouvelles réalités administratives a été précédée par „*une surveillance de la zone*” c’est-à-dire une inspection attentive des localités et de leurs environs, de la population, des institutions et des commerçants.

La justification de la création de la zone d’occupation française agit sur deux niveaux: l’un militaire, d’ailleurs déclaré, et un autre politique, relevé par le contenu de l’ordonnance. La démarche militaire a été pleinement justifiée par la restauration de l’ordre en vue de rendre fonctionnels les services publics. En ce qui concerne celle politique on identifie l’incongruence entre ce que le gouvernement français imaginait entreprendre et le degré d’applicabilité et de réussite au niveau local. Ainsi les responsables de Paris cherchaient à contrebalancer la situation concrète de Banat avec l’évolution des pourparlers de la Conférence de paix, dans le ton général d’un contexte international beaucoup plus ample.

En faisant abstraction de la convention de Belgrade en ce qui concerne l’appartenance du territoire de Banat à la Hongrie, on a souhaité soustraire cette région du contrôle de l’État hongrois. En fait ce traité d’armistice aurait dû permettre l’installation des fonctionnaires roumains nommés par les Conseil Dirigeant de Transylvanie, avec le siège à Sibiu. Cette question a déterminé beaucoup de débats. Les vecteurs ont été tracés par la situation du front roumano-hongrois de Transylvanie et par les interventions des banatais. Ainsi, le 10 mai, le général Franchet d’Espèrey informait le général Paul de Lobit, le commandant de l’Armée Française de Hongrie sur la décision de l’Entente en ce qui concerne la nécessité d’appuyer l’effort militaire roumain. On mettait aussi en évidence le fait que le maintien de l’administration hongroise dans le département de Caraș-Severin n’était

plus justifié. L'autorité de ce territoire avec une population majoritairement roumaine pourrait être transférée dans le plus bref délai vers George Dobrin, en tant que préfet.

Dans quelques jours seulement, la nouvelle faisait le tour de tous les responsables décisionnels: Iuliu Maniu, le président du Conseil Dirigeant, informé par le général Franchet d'Espèrey, le général Charles de Tournadre par son supérieur de Budapest, plusieurs personnalités de Lugoj, parmi lesquels George Oprescu, Valeriu Braniște, Ion Băltescu, George Dobrin. La lettre de George Oprescu pour Valeriu Braniște nous informe sur les entrevues et les consultations entre le général français et les Banatais sur le thème de l'installation des fonctionnaires roumains. *„Aujourd'hui nous avons traité des questions importantes avec le commandant français, avec un résultat satisfaisant pour nous.”* La réorganisation administrative du département de Caraș-Severin a été consacrée par le document du 13 mai, rédigé au nom du général Charles de Tournadre. Même si les suggestions des Banatais avaient été prises en considération, toutefois la nomination de George Dobrin comme préfet a été déclinée.

Pour la Zone d'Occupation Française de Banat on avait en vue le remplacement des autorités hongroises, mais le procès devait se dérouler lentement pour ne pas bouleverser le fonctionnement des services publics. Les changements devaient s'opérer au niveau des fonctions de vice-préfet, des chefs de district, du secrétaire général de la préfecture et des mairies Lugoj et Caransebeș, des chefs de la police, de la gendarmerie et des douanes. Les notaires roumains pouvaient être installés, mais seulement par concours, en temps que le personnel de la justice, finances, télégraphe, et voies ferrées n'en était pas concerné. Les lois hongroises étaient maintenues, ainsi comme une bonne partie du personnel de nationalité hongroise, juive, allemande ou serbe, celui qui présentait des garanties ou qui jouissait de la confiance de la population.

Ces principes étant établis, les troupes françaises ont commencé la retraite. Dans chaque localité étaient restées de petites unités qui devaient assurer au nom de l'Entente l'ordre et un bon déroulement du transfert de l'autorité administrative. L'une de dernières villes évacuées par les Serbes et les Français a été Timișoara, où la Commission d'Évacuation de Banat avait eu le siège. L'administration de la ville et du département Timiș a été transférée définitivement le 3 août 1919, au moment de l'arrivée de l'armée roumaine.

En ce qui concerne l'évolution ultérieure, de l'immédiat après-guerre, il convient de ponctuer quelques aspects.

Dès le premiers mois, les Roumains ont commencé à manifester le goût de leur liberté: les groupes statuaire représentant des personnalités ou des symboles impériaux autrichiens ou hongrois ont été détruits, les inscriptions en langue hongroise existantes sur les écoles, les mairies, les bibliothèques ont été vandalisées, les archives ont été brûlées, le paysage urbanistique a été personnalisé par les Roumains ou par les Serbes avec des emblèmes nationaux. Les rues et les boulevards, les hôtels et les restaurants, les différents bâtiments civils ont reçu des noms portant des significations nationales.

Le deuil était porté par l'ensemble de la communauté (le cercle social, la paroisse, le village, la ville) qui ressentait l'absence de celui qui avait perdu sa vie et en même temps la douleur de la famille. Les armes du héros étaient remplacées par les larmes de la famille, les états d'esprit de laquelle se projetaient vers l'extérieur. Si le deuil de la famille est renfermé, replié, dominé par l'incapacité de le surmonter, celui de la communauté est ouvert, sous le spectre de la capacité de le dépasser, de l'assimiler, les survivants identifiant dans sa dimensions psychologique l'espoir et les ressources pour réorganiser leur vie.

Le Banat avait continué à commémorer ses héros de guerre et le militaire français avec la plus grande popularité parmi les Banatais s'est prouvé à être le général Henri Mathias Berthelot. À la fin de l'année 1921, à l'honneur du général français, la rue Kossuth du quartier Josefin de Timișoara était devenue la rue Berthelot. Ainsi la ville la plus importante de la région honorait d'abord celui qui avait mené la Roumanie à la victoire. Ce transfert onomastique a été maintenu jusqu'en 1949.

Le 15 novembre 1921, la garnison de Timișoara annonçait par une note circulaire le fait qu'un espace commémoratif aurait été créé à l'honneur des héros français. *„Les ossements des héros français tombés au Banat seraient réunis le plus tôt possible à Timișoara, dans un secteur spécial. Les travaux d'exhumation, de transport et d'envoi seront pris en charge par les garnisons des villes où se trouvent enterrés de tels héros.”*

Ce „*lieu de la mémoire*” des héros français de Banat, destiné à la commémoration, comptait 27 tombes. La responsabilité d'être reconnaissant à „*ces héros morts à la guerre*” pour leur sacrifice et de prendre soin de leurs tombes, de porter le deuil à côté de la nation française a été assumée par la Société Nationale du Culte des Héros.

Pour conclure, tout au long de la première moitié de l'année 1919, le sort du Banat a été sous le signe de la dispute: au niveau local se maintient une atmosphère tendue, d'incertitude, au niveau régional s'aggravent le problème de l'approvisionnement et le dérèglement des transports, les différentes autorités se succèdent et se remplacent faute d'un cadre bien réglementé. Ainsi les Serbes ont part d'une dislocation frustrée vers l'ouest de la région, renonçant avec difficulté aux positions prises en novembre 1918 et en faisant des réquisitions de denrées, les Français deviennent plus présents en cherchant à remplacer le vide d'autorité, à assumer une mission d'interposition, à mettre en pratique le projet d'une zone libre, les Hongrois perdent du terrain réussissant une illusoire résurrection pendant la mission du général Farret, tandis que les Roumains obtiennent l'installation de l'administration nationale.

1919 – UNE ANNÉE DES SOLUTIONS POUR LE BANAT

Avec le territoire occupé par l'ennemi allemand et à cause de la défection russe, la Roumanie s'est vue obligée à conclure une paix séparée en mai 1918. Seulement les voix des Roumains réfugiés ou exilés en France ont pu se faire entendre. Ils ont aussi créé un organisme qui devait continuer à défendre les droits de tous leurs frères opprimés: Le Comité National de l'Unité Roumaine sous la présidence du chef politique des conservateurs-démocrates Take Ionescu. Du discours d'un des membres de la nouvelle organisation on peut tirer le but de leur action. *„À nous de faire connaître la vérité. À nous de montrer que les millions de morts qu'a coûté l'idéal national à la Roumanie ne resteront pas sans être vengés. À nous de prouver que par le cœur, par l'âme, par tout son être, le peuple roumain est inébranlablement fidèle à ses Alliés, à son idéal, à sa destinée. [...] Rien de plus légitime que l'aspiration constante des provinces roumaines vers l'unité, vers une grande Roumanie.”*

Un jour après l'armistice conclu entre l'Autriche-Hongrie et les Alliés l'organisme national de Paris a lancé un appel adressé aux pouvoirs de l'Entente pour que le droit des Roumains de toutes les anciennes provinces de l'empire à former un seul état avec la Roumanie soit reconnu. Ce document avait inscrit aussi une invitation pour l'allié serbe de procéder aux négociations sur le territoire du

Banat. „À cette occasion une carte a été dressée indiquant les territoires de l’Autriche et de Hongrie considérés comme roumains. Si sur des points de ce territoire, il y a des prétentions d’autres nations qui se sont battues à côté de l’Entente, vis-à-vis de l’Autriche et des Magyars ces discussions ne sauraient avoir aucune portée.” Au cours d’une entrevue privée qui s’est déroulée à Londres, le 9 novembre 1918, entre Take Ionescu et Nikola Pašić, le premier ministre serbe en fin de son mandat, s’est fait la proposition de partager le Banat entre la Serbie et la Roumanie. L’homme politique roumain n’avait aucune dignité ou qualité officielle à engager de telles promesses à caractère politique.

Revenue au dernier moment aux côtés des Alliés, la Roumanie ne pouvait pas émettre des prétentions sur le Banat si son statut n’était pas encore réglé. Presque tous les efforts diplomatiques et politiques du gouvernement roumain durant la fin de l’année 1918 se sont concentrés auprès des pouvoirs de l’Entente en vue d’obtenir la reconnaissance des sacrifices roumains, la réévaluation du statut d’alliée et le renouvellement des promesses faites en août 1916. On se heurtait de l’hésitation française et du refus britannique. Les conséquences immédiates de l’armistice de Belgrade ainsi que l’occupation du Banat par les Serbes ont rendu encore plus compliquée la situation de la Roumanie qui devait demander et protester en même temps. La Serbie, avant de faire appel dans l’instance du tribunal de paix de Paris contre la revendication roumaine du Banat, avait occupé le territoire de la province. Son geste représentait un instrument de contestation et un facteur de pression pour que le pays ne soit pas cédé à la Roumanie.

Même si un peu sceptique, Ion I.C. Brătianu s’était décidé de mettre toute sa confiance dans les décisions de la Conférence de Paix ayant comme base les signatures mises sur le traité d’alliance de Bucarest. Avant d’arriver dans la capitale française, le premier délégué roumain s’est arrêté à Belgrade pour tenter sa chance. Le télégramme que le général Berthelot a envoyé au Ministère de Guerre de Paris confirme son doute. „...Monsieur Brătianu, Président du Conseil, quittera Bucarest le 10 janvier pour Paris. Il passera par Belgrade pour parler du Banat, et (douteux) aplanir les difficultés et trouver si possible solution amiable.” Le prince régent Alexandre ne s’est pas montré disponible à céder en ce qui concerne la partie occidentale du pays. Toute offre du premier ministre roumain a été refusée. Le correspondant du journal *Le Temps*, qui accompagnait la délégation roumaine, a interviewé le prince serbe et s’est vu confié le secret du partage Ionescu-Pašić.

L'effort de documentation de la Conférence de Paix a été mobilisé pendant la guerre par l'activité du Comité d'Études en France, The Historical Section of the Foreign Office en Grande Bretagne et Inquiry aux États Unis. Un rôle important a eu le géographe Emmanuel de Martonne, secrétaire du premier organisme mentionné. Il a dressé une carte ethnographique de l'espace roumain qui a été le principal support technique de la commission d'experts français. De la part de la Serbie s'est remarqué le géographe Jovan Cvijić, spécialiste à réputation mondiale, qui influencerait beaucoup le corps d'experts américains pendant les travaux de la Conférence. La documentation roumaine avait été offerte par le juriste Caius Brediceanu et par le publiciste Sévère Bocu.

En ce qui concerne le Banat la solution de la division a été sérieusement prise en compte dans tous les rapports rédigés avant l'ouverture de la conférence. Les opinions des experts alliés se sont harmonisées: le Banat ne pourrait plus rester une entité complète.

La polémique serbo-roumaine pour le Banat a été particulièrement vive durant les débats de la Conférence de Paix. Deux thèses se sont alors opposées: celle d'un Banat qui devrait revenir dans son intégralité à la Roumanie en raison d'une multitude de droits historiques, ethniques et économiques et celle d'une revendication partielle de la province par le nouveau Royaume des Serbes, Croates et Slovènes qui invoquait des contraintes stratégiques et invoquait le droit de l'autodétermination de la population serbe d'outre Danube. Les deux stratégies se sont positionnées comme les parties d'un procès.

Pour faire le compromis entre la cause roumaine et serbe, Stephen Pichon, le ministre français des Affaires Etrangères a cherché à désarmer l'intransigeance roumaine. *„Quant au fond de la question il croit qu'il aurait mieux voulu attendre la Conférence de la Paix. Il m'a dit (à Victor Antonescu, ministre roumain à Paris) que cette question regarde plutôt la Serbie et la Roumanie d'abord. Elle doit être distinguée pour trouver solution qui conviendra. Ce n'est pas qu'en cas de désaccord formel que le Congrès aura à intervenir.”*

La Roumanie a présenté ses doléances devant le Conseil Suprême le 31 janvier 1919. Ion I.C. Brătianu était venu muni d'un mémoire qu'il avait lit à haute voix. Milenko Vesnić, ministre serbe à Paris et délégué plénipotentiaire a répliqué à l'exposé du premier roumain en faisant appel aux principes américains *„J'ai appris avec regret, que la délégation roumaine base, en partie, les revendications de son pays sur le traité secret de 1916. Tandis que ce traité se négociait, la Serbie*

combattait aux côtés des Alliés, sans demander des garanties, croyant fermement qu'après la guerre, un règlement serait fait d'après les principes de la justice, le principe de libre dispositions des nationalités et conformément aux promesses des Alliés. [...] Nous basons nos revendications uniquement sur le principe reconnu et proclamé par tous les Alliés, confirmé par la Nation entrée en dernier lieu dans le conflit, la Grande Démocratie d'Amérique."

Milenko Vesnić jugeait les prétentions de son État comme restreintes. Il réclamait seulement un territoire représentatif du point de vue ethnique en raison d'une majorité relative sur les Allemands, absolue sur les Roumains. On imputait aux Roumains leur manque de mobilisation dans les affrontements électoraux pour la représentation dans le parlement de Budapest. Brătianu a défendu la stratégie politique de passivité, caractérisée comme une expectative et non pas comme un compromis de collaboration. Il a pris acte de tous les arguments serbes déployés devant le Conseil Suprême et rajoute quelques observations. Mais il revient à son principal atout, le traité d'alliance : *On a souligné le caractère secret du Traité de 1916. Bien que ce Traité ait été secret, ses conséquences n'ont pas eu le même caractère, car ce traité a permis le maintien de l'armée de Salonique qui a conduit au résultat final que nous connaissons tous."*

Les derniers échanges de vues ont eu comme sujet l'occupation serbe du Banat, contestée par Brătianu qui demandait l'évacuation des troupes militaires voisines et leur remplacement par des armées alliées. Vesnić s'est déclaré pour le maintien du contrôle serbe, institué sur la base d'un mandat reçu du général commandant des Armées Alliées d'Orient.

De cette première audience on peut déjà détacher l'indisposition que l'initiative et surtout l'insistance de Brătianu ont provoqué parmi les diplomates et les experts français et étrangers.

Après quelques jours les deux délégations ont déposé au secrétariat général de la Conférence des mémoires de revendications. *La Roumanie devant le Congrès de la paix, la question du Banat de Temeshvar* fait preuve d'une intense élaboration et d'un long travail sur le texte, le document étant structuré en cinq parties: une introduction qui énumère le contexte et les termes de la revendication du Banat; un contenu où on réserve de l'espace pour chaque point fort de l'argumentation – ethnique, géographique et économique, historique; une conclusion où on engage la polémique en marge des assertions serbes.

Le document roumain mentionne l'autorité au nom de laquelle on revendique le Banat (le gouvernement de Bucarest), la base plébiscitaire (conformément au désir de la majorité des habitants) et le but en soi (l'assurance d'un développement économique et politique indépendant). „*Le gouvernement Roumain a demandé à la Conférence de la Paix d'assurer la réunion au nouvel État roumain de toute la province comprise entre le Mouresh, la Theiss, le Danube et les Carpaths, et connue sous le nom de Banat de Temeshvar. Cette revendication est fondée non seulement sur des raisons ethniques et historiques, mais aussi sur la nécessité d'assurer aux populations du Banat des possibilités d'existence économique et politique indépendante. Elle est d'ailleurs conforme au vœu de la majorité des habitants du Banat.*”

Le mémoire serbe, *Délimitation entre les Serbes et les Roumains*, apparaît comme un document rédigé en hâte puisque la structure logique-argumentative se relève difficile à repérer. C'est comme un recueil où on alterne des principes (géographiques, économiques, historiques, stratégiques, statistiques) et des séries de négations et d'affirmations. On trouve jointes deux annexes: une présentation des conditions stratégiques qui devraient être inscrites dans le portefeuille des décisions de la conférence (*Frontières entre le Royaume des Serbes, Croates & Slovènes & Le Royaume de Roumanie*) et la description technique du trajet dont la ligne de délimitation devrait suivre (*Frontière avec la Roumanie*).

Suite à une nouvelle audience de premier ministre roumain devant le Conseil Suprême, David George Lloyd a pris la décision de transférer la question du Banat à un nouvel organisme à valeur consultative: la Commission des affaires roumaines qui élargirait ensuite ses compétences avec l'étude des questions yougoslaves. Elle a été composée de huit membres permanents, des délégués avec une solide expérience de documentaristes: pour la France – André Tardieu (élu président de la commission), ancien journaliste au quotidien *Le Temps* et responsable de la rubrique de affaires étrangères, homme politique et conseiller de Georges Clemenceau; Jules Laroche, diplomate de carrière, le vice-président du Département de l'Europe au sein du Quai d'Orsay; pour les États-Unis – Clive Day, professeur d'histoire économique à l'Université de Yale, coordinateur dans le cadre de l'Inquiry de la section de l'Europe balkanique, Charles Seymour, professeur d'histoire à l'Université de Yale; pour la Grande Bretagne – Sir Eyre Crowe, diplomate de carrière, secrétaire d'État, Alexander Wigram Allen Leeper, membre de l'équipe de Foreign Office, pour l'Italie – Giacomo de Martino, secrétaire général dans le cadre du Ministère des

Affaires Etrangères, le compte Vannutelli Rey, conseiller de la légation de l'Italie à Paris.

On peut détacher la mission à laquelle cet organisme a été investi du procès-verbal du Conseil Suprême du 1er février 1919. *„M. Lloyd George propose que les questions soulevées par la déclaration de M. Bratiano sur les intérêts territoriaux des Roumains dans le règlement de la Paix soient renvoyées, en première instance, à un Comité de spécialiste composé de deux délégués par Puissance pour l'Amérique, l'Empire britannique, la France et l'Italie.*

Le devoir de cette Commission sera d'étudier les questions à régler et de les condenser dans des limites aussi étroites que possible et de proposer une solution pour un règlement équitable.

Cette Commission pourra entendre les Représentants des peuples intéressés.”

En étudiant les sténogrammes de diverses réunions de l'organisme désigné à s'occuper des questions territoriales de la Roumanie et de la Yougoslavie on se rend compte que les propositions se sont superposées comme sur un palimpseste. Les réunions se sont déroulées entre le 8 février et le 18 mars 1919, le rapport étant finalisé pour la date de 6 avril. Les deux délégations concernées ont été reçues en audience pour qu'elles puissent soutenir leur cause avant la prise d'une décision finale. Les discussions-débats ont évalué successivement les prétentions roumaines et serbes d'après une grille qui regroupait méthodiquement les principes ethnographiques et statistiques, économiques et stratégiques. Les délégués André Tardieu et Jules Laroche, aidés par les interventions du général Lerond et du géographe Emmanuel de Martonne, ont réussi à imposer la proposition française pour la délimitation dans le Banat. Pour le président André Tardieu, la solution devrait comporter une justification. *„Il sera indispensable, à l'appui de notre trace, de rédiger une petite note qui exposera les points sur lesquels nous avons discuté, afin qu'on ne puisse supposer que nous avons fait de la fantaisie. Il faut qu'on sache qu'étant donné la situation ethnographique de la région, il n'est pas possible de prendre d'autre solution que celle-là.*”

Conformément au rapport final, La Roumanie a reçu la partie orientale du Banat, à l'est de chemin de fer qui reliait Baziaş et Timișoara. Le petit port sur le Danube, Baziaş, la ville de Timișoara avec une large banlieue ont été laissés à la Roumanie, tandis que la Serbie annexait les deux centres urbains de Vârșeț et de

Biserica Albă. La Hongrie aurait le contrôle de l'embouchure de Mureș et de la ville de Szeged avec sa périphérie.

Les souvenirs de Jules Laroche sont particulièrement importants parce qu'ils ont été imprégnés par l'impression créée à l'intérieur de la commission. *„Avant de rédiger notre rapport au Conseil Suprême, nous usâmes de la faculté qu'il nous avait donnée d'entendre les représentants des États alliés intéressés. La délégation roumaine se présenta le 22 février. Elle avait à sa tête Bratiano, chef du gouvernement. Il exposa ses revendications dans un français choisi, d'une voix douce, sans flamme et d'un air désintéressé. Il se borna en somme à réclamer l'exécution du traité de Bucarest de 1916, conclu avec les Alliés, dont les promesses avaient déterminé l'entrée en guerre de la Roumanie. C'était naturel, puisqu'il avait négocié, et même si longtemps qu'il avait laissé se détériorer la situation militaire. Il aurait été sans doute plus adroit, après l'exposé de sa position juridique, de l'appuyer par des arguments ethniques ou économiques. Il ne pouvait ignorer que nous n'avions pas à envisager ce traité, que Clemenceau considérait comme rendu caduc par la paix séparée que le gouvernement roumain avait dû signer après ses désastres militaires. Il avait aussi qu'en tous cas les Américains n'avaient aucun motif d'en tenir compte. La commission était visiblement déçue. Tardieu, désireux d'mener Bratiano à fournir des arguments qui nous aideraient à surmonter l'opposition italienne, lui tendait vainement la perche, lui soufflant presque les réponses. Quand la délégation eut quitté la salle, nous nous regardâmes consternés. Sir Eyre Crowe exprima énergiquement le sentiment général en critiquant « la suffisance et l'insuffisance » qui avaient marqué l'une et l'autre l'exposé de Bratiano. [...] Nous avons naturellement entendu aussi les Yougoslaves sur leurs revendications. À leur tête se trouvait le vieux Pachitch. Avec sa longue barbe grisonnante et broussailleuse, il avait l'air d'un revenant de 1848. Il s'exprimait dans un français rocailleux, en termes souvent pathétiques. Près de lui, Vesnitch, ministre à Paris après l'avoir été à Rome, apportait sa connaissance de l'Occident.”*

La question du Banat s'est avérée l'une de plus compliquée au niveau de la décision politico-diplomatique. Dans l'attente d'une réponse favorable les Serbes et les Roumains ont démarré, dès le mois de février, de diverses stratégies pour influencer les milieux politiques et diplomatiques français et étrangers: des pétitions écrites (Ion I.C. Brătianu s'est adressé directement à Georges Clemenceau pour demander l'installation des troupes serbes dans le Banat), des visites officielles (Stephen Pichon est contacté par les membres des délégations roumaine et serbe),

des notes et des arrêts (pour le Commandement Suprême Interallié), des conférences publiques (à la Société de Géographie), des réceptions, des réunions et des discours (aux légations roumaine ou serbe, à l'„Union des Grandes Associations françaises” etc.), des demandes officielles (Anté Trumbić s'est adressé à Paul Dutasta pour se renseigner sur la tournure des débats au sein de Conseil Suprême par rapport au Banat).

Indépendamment de toutes ces actions et plans mobilisateurs des responsables politiques serbes et roumains, la Conférence de Paix a suivi son programme. Après une série de réunions successives du Conseil des Ministres des Affaires Etrangères durant le mois de mai et la première partie du juin, les limites du Banat ont été fixées (le 13 juin) sur la base des propositions tirées du rapport final de la Commission des affaires roumaines et yougoslaves.

Sans avoir définitivement renoncé à leurs prétentions dans la province banataise, les deux délégations ont orienté leurs préoccupations sur l'évacuation du Banat et l'implémentation de l'administration roumaine ou serbe. Le destin du Banat resterait pour l'instant en suspens jusqu'à la signature du Traité de Sèvres.

Si la délégation serbe a eu une position unitaire durant toute la période de la conférence, celle de la Roumanie s'est montrée divisée même avant l'ouverture des travaux. Take Ionescu, chef du parti conservateur-démocrate était l'adepte d'un partage du Banat entre la Roumanie et la Serbie. Il envisageait aussi la réalisation d'une alliance régionale entre les petits États successeurs. Ion I.C. Brătianu, le premier ministre de la Roumanie et le délégué plénipotentiaire à la Conférence de la Paix, signataire du traité d'alliance de 1916 avec les pouvoirs de l'Entente soutenait la cause d'un Banat dans son intégralité. Entre les deux opposants politiques s'était installée une compétition encore plus acharnée pour réussir à influencer les différents cercles de décision de Paris, chacun en faveur de sa cause.

LA SAGA DE LA PROVINCE BANATAISE EN 1919

En 1919, la propagande écrite pour un Banat roumain ou serbe s'est présenté comme une vraie saga. Si la Roumanie avait une certaine garantie avec le traité secret de 1916, le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes recourrait à la pression de l'occupation militaire de la province. Dans l'activité de propagande de

1918, la Serbie est beaucoup plus présente, plaidant pour sa partie du Banat. L'absence de la Roumanie est principalement due à la paix séparée de Bucarest qui rendait caduc tout engagement antérieur.

En ce qui concerne la France et son positionnement initial dans la question du Banat, on peut constater des différences dans l'attitude envers la Serbie, jugée comme une alliée vaillante et constante, qu'on ne devait pas l'obliger à des renoncements territoriaux, et envers la Roumanie, vue en tant que candidate à l'alliance. En 1919, la Serbie, transformée dans un royaume de tous les Yougoslaves, était très active dans les milieux diplomatiques, intellectuels et académiques, de propagande, sa revendication remportant de plus en plus d'adhérents. La Roumanie était une alliée revenue très/trop tard près de la coalition victorieuse.

Les thèmes de la propagande roumaine ont été : l'intégralité du Banat, l'unité géographique et économique de la province, l'établissement des frontières sur les cours d'eau qui entouraient la région. La sollicitation serbe s'est appuyée sur la nécessité de diviser le Banat, sur l'importance de la protection pour sa capitale Belgrade, sur l'existence d'une communauté serbe assez représentative dans la partie occidentale de la région.

L'étude des articles et des chroniques parus dans la presse parisienne nous ont permis l'identification d'une certaine orientation ou prise de position des journaux: *Le Rappel* (favorable à la cause roumaine) ; *Le Temps* et *Le Gaulois* (à la recherche de l'objectivité et de l'impartialité, le premier devient pro-roumain, l'autre était dès le début plutôt proserbe), *Le Journal des débats politiques et littéraires* (favorable à la cause serbe). Les quotidiens français ont engagé aussi la polémique entre les arguments serbes et roumains ou entre les représentants des deux délégations. À côtés des articles à texte descriptif et utilitaire, qui ont eu le rôle de renseigner le public français sur le Banat, sa double revendication, sa situation politique et intérieure, on peut trouver aussi des critiques très dures appliquées à l'enchaînement des propositions et des décisions de la conférence. On a accusé l'aréopage de paix de tout faire pour contenter le premier ministre Brătianu sans tenir compte de répercussions.

„En attendant, M. Brătianu a suggéré une solution qui déconcerta quelque peu l'aréopage du Quai d'Orsay: figurez-vous qu'il proposa que les troupes roumaines se retirassent de la Transylvanie et du Banat et que ces deux provinces fussent occupées jusqu'à la décision de la Conférence par des contingents alliés. Entendait-il, par là, faire une concession aux principes de la Société des nations? Estimait-il

pouvoir, grâce à cette combinaison, éviter des conflits locaux et dégrever son budget d'une charge trop lourde?

*Ce n'est pas pour consentir ensuite à entretenir des garnisons dans des régions de l'Europe Centrale et méridionale au sort desquelles ils ne sont pas directement intéressés. Aussi bien, le Conseil de dix a considéré qu'il ne lui restait pour résoudre, sans engager sa responsabilité, le problème serbo-roumain, qu'à recourir à sa suprême ressource: il a décidé qu'une commission serait nommée – une commission d'experts, bien entendu – qui à Paris étudierait à la loupe la délimitation future des frontières roumaines.” (René D'ARAL, *Ceux qui parlent et ceux qui agissent, Le Gaulois*)*

La plupart des articles se sont inscrits sur la ligne de la politique du compromis. Il fallait récompenser les deux pays, chacun de sa partie du Banat dans l'intérêt d'une paix générale dans cette zone de l'Europe. *„Il semble équitable de chercher la démarcation ethnique plutôt que la frontière dite naturelle. La Serbie, qui a terminé la guerre en Orient par une grande victoire, ne comprendrait pas que cette victoire, si durement achetée, aboutit à l'abandon des frères du Banat, qui vivent précisément en face de Belgrade, sa capitale. Le Cabinet de Bucarest, il est vrai est prêt à donner à la Serbie toutes les garanties militaires de ce côté. Mais la question n'est pas seulement militaire. Elle touche à fibres nationales les plus sensibles. Il est donc nécessaire, dans l'intérêt des deux pays et du maintien de la paix générale, qu'elle soit résolue à l'aimable, sans laisser de rancunes.”*

Plus le moment de la prise de décision s'approchait, plus les correspondances de Bucarest et de Belgrade se multipliaient. Il s'agissait d'informer l'opinion publique française sur les risques que la France courait de perdre en cas d'une solution défavorable à la Roumanie. Son influence en Europe centrale et balkanique se verrait périclitée, la France serait directement responsable des désordres de la région et de mouvements irrédentistes. Auguste Gauvain (*Le Journal des débats politiques et littéraires*) répond dans une manière critique à toutes ces lamentations. *„Nous n'avons jamais pris parti dans les querelles intérieures roumaines, et M. Jean Bratiano ne peut douter de nos sympathies pour sa personne. Mais nous ne pouvons nous empêcher de constater avec tristesse que la presse officieuse de Bucarest excite l'opinion publique contre les Alliés et détourne contre eux une irritation provoquée par des déceptions qui doivent être attribuées à la mauvaise orientation de la délégation roumaine. Celle-ci a suivi la politique sonnienne. Elle a réclamé avec entêtement l'exécution littérale d'un traité secret non*

encore officiellement publié, alors qu'un gouvernement roumain régulier avait signé plus tard avec l'Allemagne un traité public approuvé par le Parlement roumain."

En ce qui concerne les brochures qui ont été publiées dans la même période on remarque l'enrichissement du contenu, elles sont de plus en plus élaborées, certaines rivalisent même avec le format d'un livre. Les auteurs de ce type d'ouvrages accordent une attention particulière à la présentation, en optant pour des annexes avec des tableaux statistiques, des images insérées dans le texte, des cartes où on a mis en valeur les contours réclamés et les aires d'habitations de diverses nationalités.

Pour pouvoir recenser les ouvrages à caractère de propagande soutenant la cause roumaine ou serbe, nous avons établi une série de critères d'analyse: l'acte de la revendication ou le thème central, l'intrigue du partage, les visions, les solutions et les alternatives pour le sort futur de la province, les arguments pro ou contre un Banat serbe ou roumain. Pour les brochures qui présentent la cause roumaine l'acte de la revendication définit le Banat comme un univers à une seule dimension, celle de son intégralité. Ses confins sont fixes et superposés sur les cours d'eau: le Mureș, la Tisa et le Danube. Pour la cause serbe, la province apparaît comme un pôle de défense dont les limites varient d'un bandeau de quelques kilomètres à tout le district de Torontal ou encore plus celui de Timiș.

L'hypothèse du partage du Banat est généralement démontée dans les ouvrages qui soutenaient la cause roumaine, tandis que les auteurs serbes construisaient leur argumentation autour de cette solution. Ce compromis s'entrevoit pour les Roumains comme un acte d'expiation pour le pêché d'avoir conclu la paix séparée et de n'avoir pas invité la Serbie aux négociations des années 1915-1916. La division attendue de la province représentait pour les Serbes un acte de justice, leurs prétentions étant toute à fait légitimes.

L'éventualité d'une frontière artificielle dans le Banat projetait une vision sombre pour les auteurs qui ont revendiqué la totalité de la province. La désillusion pouvait s'expliquer en partie par les prétentions trop grandes et par la crainte de ne pas obtenir gain de cause dans le litige territorial. Dans l'éventualité d'une frontière naturelle les Serbes se montrent inquiets parce que la Roumanie pourrait frapper aux portes de Belgrade.

Parmi les auteurs roumains on distingue le professeur des mathématiques Traian Lalescu, le publiciste Sever Bocu, l'ancien sénateur George Mironescu, l'homme politique Nicolae Lupu, le général Rudeanu. Les Français qui se sont

impliqués dans le soutien de la cause du Banat sont Édouard Guérive (pro-roumain) et Victor Bérard (pro-serbe). On peut citer pour la cause serbe le colonel Bojidarović, l'historien Jovan Radonić, le journaliste Tomić.

La justification de la revendication se construit autour de mêmes arguments inclus dans les documents officiels et les mémoires des délégations. De la plupart des ouvrages l'effort de l'objectivation manque ou il est refusé. Démontrer que le Banat est une province roumaine ou qu'une partie est serbe repose sur la condamnation et la contestation de la position adverse. La dimension paradoxale du langage de propagande est très complexe. La répétitivité et la redondance, l'emploi des clichés et des constructions prétentieuses sont d'autres traits caractéristiques des ouvrages sur le Banat. La publication des brochures sur le Banat n'a pas trop influencé la classe politique et les cercles diplomatiques, mais l'a fait connu parmi les Français ordinaires.

*

L'étude des contacts franco-banatais sur la séquence temporelle retenue, très riche en histoire, s'est révélée comme un grand défi. La Grande Guerre est souvent abordée par l'historiographie roumaine comme une lutte pour l'unité nationale et notamment de la perspective des conséquences: l'accomplissement national. Pour le Banat, avec son substrat multinational et sa double revendication, le conflit a beaucoup d'autres significations: c'est une guerre menée sur des fronts très éloignées et étrangères, c'est un armistice sans paix, c'est une occupation alliée et un retour inattendu d'opresseurs.

On a du analyser et comprendre plusieurs types de revendication: politico-diplomatique (les pourparlers, les traités, des débats et les travaux de la Conférence de Paix et de la Commission des affaires roumaines et yougoslaves), militaire (occupation serbe et la mission française d'interposition), publique (la propagande par le biais de la presse et des ouvrages spécialisées). Il a fallu identifier tous les aspects de la compétition serbo-roumaine pour le Banat, le contexte dans lequel les bons voisins d'hier sont devenus des adversaires acharnés.